

1058.

A

~~A/1270~~

POLITICAI TUDOMÁNYOK

RENDSZERESEN ELŐADVA

KARVASY ÁGOSTON,

TÖRVÉNYTANÁR, HITES ÜGYVÉD, ENNEKELŐTTE A NAGY-VÁRADI MOST PEDIG A GYŐRI KIRÁLYI ACADEMIÁBAN A POLITICAI TUDOMÁNYOK, VÁLTÓ ÉS KERESKEDÉSI JOG RENDES TANÍTÓJA, S TÖBB TEKÉNTETES NEMES PRAEDIÁLIS SZÉKEKNEK TÁBLABIRÁJA ÁLTAL.

Magyarország jogtudományi kézikönyve
1845

ELSŐ KÖTET

MAGÁBAN FOGLALÓ

AZ ALKOTMÁNYI POLITICÁT, AZ ÁTALÁNOS IGAZGATÁSI POLITICÁT, AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI POLITICÁT, ÉS A POLICIA-TUDOMÁNYT.

MÁSODIK KIADÁS.

GYÖRÖTT,

ÖZVEGY STREIBIG KLÁRA BETÜIVEL.

1845.

Magyarország jogtudományi kézikönyve

1853

1855

Angolnak tartunk, ki anyd földön született, de
in any anyban, alic anyd gyarmatba, hebar külföl,
don letit. Különben csak parlamentner lehet fel
vennie, hebi több evig letit is ott.

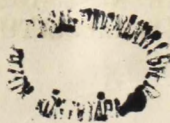
Francia mind en, ki francia atyától született, hebar
10 evig parlamentba letitott.

spanyol sicut, spanyol születiöl helyh, s immorott legy
spanyol atyától de afrikai anyától min is spanyol
Dover államon letelejedettekét jármanottak
Oporát, letelejedett, 10 evig

Magyar, magyarra született, rogtón, h. anyd gy
lren ~~bevételek~~ kontinens, ademan város, 7000 ft
mi el
vagy leffantón, 10 evig Gyóf Széchenyi
a hitelben.

1988

1989

B 21342

~~1058~~

1787 *Pages*

B 21342

ELŐSZÓ.

Leginkább hazánkban, hol a nyilván élet a politicalai esmereteket nélkülözhetlenné teszi, és hol a politicalai vélemények újabb időben olly élénk surlodásban tünnek elő, egy honi nyelven irt politicalai tudományok rendszeres kézi könyvének nem léte eddig igen érezhető hiány vala; ezen hiányt lehetőleg pótolni, és azáltal főleg hazánk ifjúságának a politicalai pályára lépését könnyíteni, és további politicalai kiképezése lehetőségére utat kijelelni, már több évek óta legforróbb kívánságom vala: annál fogva hosszabb idői vizsgálatot és szakadatlan fáradozást csüggedetlen lélekkel fordítottam arra, hogy e sok nehézséggel járó feladásnak kitelhetőképen megfeleljek, és az olvasó közönségnek méltányos igényeit is valamennyire kielégítem.

Azon hogy e kézi könyv más alakzatban és felosztásban jelenkezik, mint a régiebb német politicus kézikönyvek p. o. az eddig iskoláinkban leginkább használt B. Sonnenfels elavult munkája, senki sem fog megütközni, kinek a politicalai tudományok körében újabb korban történt roppant haladásról és előmenetelről tudomása vagyon.

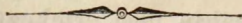
Az egész munkát három kötetre terjesztem ki, a másodikban a statusgazdaságbéli tudomány, és a harmadikban a fináncztudomány fog foglaltatni. Az egyes tárgyaknak előadásában nem értekeztem ugyan mindennütt egyformán kimerítőleg, mi kézi könyvben, mellynek czélja az olvasót a tudmánynyal hováhamarább megismerkedtetni, és annak általános áttekintését neki megszerezni, a nélkül is lehetetlen; hanem a nagyobb

jelentőségű és fontosabb tárgyakra nagyobb figyelmet gerjeszteni iparkodám, és általjában azon törekedém, hogy e tudománynak mostani állásával egyenlő lépést tartó rövid de rendszeres, világos és a gyakorlati életre alkalmazható munkát állítsak elő.

Ennél fogva mindegyik olvasótól szem előtt tartatni óhajtom: hogy a jelen munka nem böles törvényhozóinknak és dústapasztalásu publicistáinknak, kik a politicalai tudományokbai mélyebb beavatottságukat kétségkívül terjedtebb és idegen nyelveken irt politicalai munkákból mint bővebb forrásból meríthetik, szánva, hanem csak olly ifjú emberek számára vagyon írva, kiknél a politicalai miveltségnek még csak alapját kell vetni, s kiket rendszeres előkészület nélkül a hirlapok, vagy más időszaki irományok olvasása, akármilly hasznos és gyümölcsöző ez egyébiránt, csak felületességre vezethet.

Mennyire feleltem meg a kitüzött czélnak, a szakhoz értők véleményére bizom, kiktől egyersmind munkám felett méltányos ítéletet és átnézést kérek azon tökéletlenségek miatt, mellyek tán benne előfordulnak, s mellyekre nézve helyes utbaigazítást, ha az szakhozértőtől származik, mindig háládatosan elfogadok.

Egyébiránt fáradozásimat koszoruzva látandom, ha ezen késérletem a politicalai tudományoknak honunkban felvirágzását, józan elveknek terjesztését, és az értelmiségnek haladását elősegitendi.

TARTALOM.

Bévezetés a statustudományokba.

	<i>Lap.</i>
§. 1. A status célja	1
§. 2. A statustudományok fogalma	2
§. 3. A politica szoros értelemben, és annak részei	3
§. 4. A statustudománynak rövid irodalmi története	5
§. 5. A politikai tudományok kutfői	7
§. 6. A politikai tudománynak segédtudományai	7
§. 7. Vajjon a statustudománynak vagy-on-e megismertető fő elve	8
§. 8. A statustudomány haszna	8

A politikai tudományok első része.

Az alkotmányi politica.

§. 1. Az alkotmányi politicának fogalma, ezen tudománynak a nyilvános észjoggal összeköttetése, és a status belső alakulásának nagy fontossága	10
--	----

Első fejezet.

A kormányalakokról.

§. 2. Mi a kormányalak és hányféle	11
§. 3. A monarchiai kormányalak	11
§. 4. A választó és örökös monarchia	12
§. 5. monarchiának elfajulásai	13
§. 6. A monarchiai kormányalakban a thronörökös nevelése nagy fontosságu	14
§. 7. Az aristocratiai kormányalak	14
§. 8. Az aristocratiának jó és árnyékoldalai	15
§. 9. A democratia	16
§. 10. A vegyes vagy is összetett kormányalakok	17
§. 11. A szabálytalan kormányalakok	18
§. 12. Mellyik a legjobb kormányalak	19

Második fejezet

A főhatalom felosztásáról, és az alkotmányról.

§. 13. Minő részekből áll a főhatalom	20
§. 14. Vajjon a főhatalom részeinek felosztása azoknak egymástól elkülönítését foglalja-e magában	21

§. 15. Elvek a főhatalom részeinek felosztása iránt	22
§. 16. Mi az alkotmány, hányféle módon keletkezik, és mi annak fő feladása	24
§. 17. Az alkotmány célszerűségéhez mi kívántatik általában	25
§. 18. Hányféle az alkotmány általánosan véve	26
§. 19. Módosítások az országrendi alkotmányban	27
§. 20. A statuspolgári fő érdekek képviseléséről	28
§. 21. A követválasztási jog törvény által korlátozandó	30
§. 22. Egyéb elvek a képviselők választása iránt	32
§. 23. A képviselők viszonya küldöikhez	33
§. 24. Az egyes és kettős kamarai rendszerről	34
§. 25. Az uralkodónak alkotmányilag biztosítandó jogairól	37
§. 26. A nemzet képviselőinek jogai, mellyek többnyire az európai alkotmányokban előfordulnak	38
§. 27. Az alkotmánynak többi határozatairól	39

A politicalai tudományok második része.

Az általános igazgatási politica.

§. 1. Az általános igazgatási politicának fogalma és foglalatja	41
§. 2. Hányféle az igazgatás a statusnak territoriumára nézve	41
§. 3. Vajjon a tartományi, vagy központi rendszer érdemel e elsőseget	42
§. 4. A hivatalnoki és testületi igazgatási rendszer	43
§. 5. Általános elvek az igazgatásra nézve	45
§. 6. A községi szerkezetnek fontossága	45
§. 7. A községi szerkezet módja	46
§. 8. A megyei igazgatás	48
§. 9. A központi igazgatás	49
§. 10. A ministeriumok	49
§. 11. A statustanács	51
§. 12. A törvények iránti tisztelet	52

A politicának harmadik része.

Az igazságszolgáltatási politica.

§. 1. Az igazságszolgáltatási politicának fogalma és tartalma	54
§. 2. A bíróság és policzia közti különbség	54
§. 3. Elvek a bíróságra nézve általában	55
§. 4. Hányféle a bírói törvényhatóság	56

Első fejezet.

A polgári bíróságról.

	<i>Lap</i>
§ 5. Mik szükségesek, hogy a polgári bíróságnak célja eléressék	56.
§ 6. Folytatás	58
§ 7. Folytatás	60
§ 8. Folytatás	60

Második fejezet.

A büntetésekről.

§ 9. A büntetésnek fogalma és különféle elméletek a büntetésnek célja iránt	61
§ 10. A büntetés mennyiségének mértéke	64
§ 11. A forsbüntetésről	67
§ 12. A büntetés minősége	67
§ 13. A büntetésnek gyors és bizonyos végrehajtása	69
§ 14. A büntetésnek neme hányféle	69
§ 15. A halálbüntetés ellen felhozott okok	70
§ 16. Ezen ellenokok megzáfolása	71
§ 17. Védokok a halálbüntetés mellett	72
§ 18. A testi büntetések	73
§ 19. A börtönbüntetés	74
§ 20. A javító fogházakról	74
§ 21. Száműzés	77
§ 22. Nyilvános munkárai ítéles	78
§ 23. A böcsületet illető büntetések	79
§ 24. A pellengéri kiállítás	79
§ 25. A vagyont illető büntetések	80

Harmadik fejezet.

A büntető pörről.

§ 26. A büntető pör jó elrendezésének fontossága	81
§ 27. A befogatás	81
§ 28. A nyomozás és a pör eldöntése	82
§ 29. Az esküttörvényszékekről — Jury	85

A politciai tudományok negyedik része.*A policzia vagy is rendőrségi tudomány.*

§ 1. A policziának fogalma	90
§ 2. A policziának felosztása	90

Első fejezet.

A népességi policzia.

	<i>Lap.</i>
§. 3. A népességnek a status javáhozi viszonya	91
§. 4. A népességnek természeti törvénye, és a statusnak a népesség iránti kötelessége	93
§. 5. A népesség szaporodásának akadályai	93
§. 6. A népességet szaporító módok	95
§. 7. A túlnépesedés elleni óvszerek	96
§. 8. A népesség állapotjáróli tudomásvétel	96

Második fejezet.

A status gondja, a polgárok szellemi és erkölcsi műveltsége iránt.

§. 9. A szellemi műveltség fogalma, és arra szolgáló intézetek .	97
§. 10. Az iskolákról általjában	98
§. 11. A tudós iskolákról	101
§. 12. A fensőbb tudós iskolákról	102
§. 13. Tudós társaságok	103
§. 14. A vallási műveltség	104
§. 15. Más a népnevelést elősegítő szerek	105
§. 16. Folytatás	106

Harmadik fejezet.

A szegényi policzia.

§. 17. A szegényi policziának fogalma	107
§. 18. A szegénység okairól és azokat elhárítási módokról . .	108
§. 19. Takarékpénztárak	110
§. 20. Az élelembiztosítási intézetek	110
§. 21. A zálogos házak, és a menekvészi pénztárak	112
§. 22. A szegények pénztára	113
§. 23. A szegényi házak, árvaházak, szegényi gyarmatok . . .	114

Negyedik fejezet.

A közállomány bátorságáról.

§. 24. A nép összecsoportozása, zenebona, zendülés, forradalom	115
§. 25. A rendőrség kötelessége a csoportozás, zenebona, zendülés és forradalomra nézve	116
§. 26. A sajtóvali visszaélés ellen használatban lévő eszközök .	118
§. 27. A támokok, mellyek a sajtószabadság mellett felhozatnak	119
§. 28. Az előleges vizsgálati rendszer mellett felhozott támokok	121
§. 29. A mi véleményünk a sajtóra nézve	122
§. 30. A censurának elrendezése	122

Ö t ö d i k f e j e z e t .

A személyes bátorságról.

	<i>Lap.</i>
§. 31. A személyes bátorságnak veszedelmei	123
§. 32. A rendőrségnek kötelességei a gyilkolás és testi sértések elhárítása iránt	123
§. 33. Különösen a megétetésről	124
§. 34. A párviadalról	125
§. 35. A csecsemőgyilkolás	126
§. 36. A rendőrség rendelkezései a csecsemőgyilkolás elhárítására	127
§. 37. A magzatelűzésről	129
§. 38. Az öngyilkosság	130
§. 39. A gondatlanságból és balesetektől eredő veszélyek	131
§. 40. Kisdedovóintézetek	132
§. 41. Az élelem és más első szükségű tárgyak fogyatkozása vagy drágulása	133
§. 42. A tartalékmagtárak	133
§. 43. Az életnek külföldről behozása	134
§. 44. A rendőrség gondja fára és sóra nézve	135
§. 45. A héti vásárok elrendezése	135
§. 46. Az első szükségű tárgyak árszabása	136
§. 47. A személyes szabadság veszélyei	136
§. 48. A cselédi rend	137
§. 49. A böcsület bátorságáról	139

H a t o d i k f e j e z e t .

Az orvosi policzia.

§. 50. Az orvosi policziának fogalma	140
§. 51. Intézetek a betegség okai elhárítására	140
§. 52. Folytatás	141
§. 53. Védintézetek a pestis eltávolítására	142
§. 54. Intézetek a már az országban kiütött pestis elnyomására	144
§. 55. A himlők elleni védszer	147
§. 56. A betegségek gyógyítására szolgáló intézetekről általában	147
§. 57. Gyógyvizek, kórházak, örvültek házai	149
§. 58. A tetszholtek megmentése	150

H e t e d i k f e j e z e t .

A vagyonbátorságról.

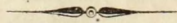
§. 59. A vagyon bátorságának veszélyei	151
§. 60. A tulajdonnak a statushatalom részéről fenyegetődő veszélyei	151

	<i>Lap.</i>
§. 61. A vagyon veszélyei a polgártársak részéről	151
§. 62. A csalárdságok ellárítása	153
§. 63. Másnak gondatlanságából eredő károk	155
§. 64. A tűzveszély	156
§. 65. A tűzoltás	157
§. 66. A tűzkármentesítés	158
§. 67. Az árvíz	160
§. 68. Marhadög	161
§. 69. Jégeső, sáskák	163

Toldalék.

A rendőrség kezeléséről.

§. 70. A rendőrségi kezelés taglalása	164
§. 71. A rendőrségi hivatalosok kivántatásai	165
§. 72. A rendőrségi hatóságnak határa	165

A

POLITICAI
TUDOMÁNYOK.

1. An alvona, ismeretes által. - 2. He mind
a törvényhozás, mind az igazságszolgáltatás.
Ettől nyitnak ki a törvények. 3. He mindenki
jólha van a közigyelben.

Centralizatio, e decens

Tudomány, igazság, oly orjotb van, mely oly tan-
mányokból állott öffe. mellyet az elött fejtgettel
munka, s mellyet az elött utáni mesterség sa-
jis törvényekhez jöllye velt 1789 elött Francia orj
melly 14 tartományból állott. (Alsó, Normandi, Pro-
vence, Languedoc s d) Helye velt Spanyolaz. Valencia,
Murcia, Granada, Catalon, Biscain. Navarra s két
világos közigyelbe osztották, (Biscain s Navarrai)
Grossaj centralizatio velt, de kevés elött n. (Austria,
Kunland, Pfund, Angolorj)

Centralizatio az ögy öffe intell kijemel s egysé.
Pozitiv a öffe mintez, fővöröge által az val, mell
könyv felbontás, s mindentbe költözés jelle
jelük, mindent intell az törvény közigyel
mint az egysé. Németi a közigyel.

Hol költözés, az vana: az ögy törvény ögy
jöllye az törvény, mell ögy ögy mindent.
De centralizatio mind a ögy a fővöröge ögy, s a
által fővöröge tulajdona ögy az ögy, s jövömben
az ögy ögy. Rendszer az ögy, s közigyel az
közigyel törvény, az ögy ögy, az ögy ögy.
De közigyel ögy, az ögy ögy. valanell
Gara köy, ögy ögy, közigyel ögy.
jöllye jövömben törvény. Köy, hol a törvény valanell ögy
dalon az ögy ögy, az ögy ögy, az ögy ögy.
Hö, ögy. 2. Ögy ögy, az ögy ögy, az ögy ögy,
az ögy ögy, az ögy ögy, az ögy ögy, az ögy ögy,
az ögy ögy, az ögy ögy, az ögy ögy, az ögy ögy.

BEVEZETÉS

A

STATUSTUDOMÁNYOKBA.

§. 1. *A statusnak czélja.*

A statusnak mint minden társaságnak bizonyos czélja legyen; e czél meghatározásában a politicusok és bölcselekdedők meg nem egyeznek; némellyek t. i. a közjólétet, mások a polgárok életének kényelmét, és azoknak mindennel bővelkedését, ismét mások az emberi nemnek erkölcsi tökéletesbülését, és annak neveltetését állítják a status czéljául; némellyek pedig azt egyedül a köz bátorság, és jogi állapot fenntartására szorítják.

Azonban jól megvizsgálván a dolgot, e különféle vélemények alig ha meg nem egyeztethetők; mert testi és lelki hajlamainak és tehetségeinek teljes kifejlése, és ezeknek célirányos használása lévén az embernek rendeltetése, a statusnak sem lehet más feladása, mint az emberek együttlétét úgy elrendezni, hogy mindenik ki a statusba lépett, rendeltetését elérhesse, tehát mennél szabadabban az észjog szabta határok közt mozoghasson; ennél fogva mindenek előtt a statusnak feladása: bátorságot, mint a szabadságnak első feltételét, szerezni, a bátorság létrehozására pedig szükséges, hogy mindenik a maga akaratját a köz akaratnak, tehát a törvénynek alá vesse (*unio voluntatum*) és a törvénynek maga feletti uralkodását elismerje; tehát a közbátorság, rend és jogi állapot fenntartása méltán a status főczéljául állíthatatnak.

Mindazáltal a statusnak cselekvősége egyedül ezen célra nem szorítkozik; minthogy a józan ész a polgári egyesülésnek okai közé azt is sorozza, hogy ezen egyesülés által a polgároknak alkalmas eszközök nyujtassanak mind azon célok elérésére, mellyek elérése csak egyesült erővel lehetséges; a status feladásaihoz tehát tartozik az is, hogy a közbátorságot és jogosságot már megállapítván, polgárainak az emberiség többi céljai eléréséhez megkívántató eszközü-

ket is megszerezze, hogy tehát az egyesek anyagi jólétének forrásait megnyissa, azoknak szellemi műveltségét és tökéletesbülését lehetőségig előmozdítsa, ezeknek akadályait pedig elhárítsa; szóval: hogy a köz üdvet és jólétet mint másodrendű czélt, melly még is a fő czélnek t. i. a közbátorság és jogosság fenntartásának alárendezve vagyon, eszközölje; és azért tévedés nélkül állíthatni: hogy a statusnak czélja mind azon czélok összesége, mellyeket az emberi nem a statuson kívül vagy éppen nem, vagy legalább nem olly tökéletesen mint a statusban érhetett volna el.

§. 2. *A statustudományok fogalma.*

A statustudomány (vagy is politica tágosabb értelemben) mind azon tudományokat foglalja magában, mellyek a status czélja körül forognak, és illy értelemben véve négyfelé oszlik; azon része a politicalai tudományoknak, melly a status czélját nyomozza, és a statusban az uralkodó és a polgárok közti jogi viszonyokat csupán az ész törvényei szerint a status czéljából fejtegeti, nyilvános észjognak (*ius publicum rationis*) hivatik.

Az a rész, melly vizsgálja: miként és micsoda eszközök által lehet a status czélját elérni, hová tartozik azon jogok valósítása is, mellyeket a nyilvános észjog fejteget, szoros értelemben politicának neveztetik.

Az a rész, melly tanítja: minő eszközök által iparkodtak az emberek különféle időkben közelgetni a status czéljához, a statusok történetének mondatik.

Az a rész végtére, melly tanítja: miként iparkodnak az emberek különféle statusokban jelenleg a status czélját elérni, statisticának neveztetik. *)

*) Némileg a politicalai tudományokhoz tartozik a nemzetek joga is (*ius gentium*) és pedig mind az észszerinti, mind a gyakorlati: az első a nemzetek közti jogi viszonyokat az ész szerint fejtegeti, a gyakorlati foglalhatja azon jogi és okossági elveknek, mellyeket a polgárisult nemzetek az egymással közlekedésben használnak, s mellyek többnyire szokás által hozattak be; tovább a diplomacia melly foglalhatja azon eszméeteknek, mellyek a sta-

§. 3. *A politica szoros értelemben, és annak részei.*

A politica szoros értelemben véve kétféle: t. i. külső, és belső: a külső politica arról értekezik, miként lehessen a status célját elérni, a statusnak külső viszonyait szem előtt tartván, ezt némellyek békességi és hadi politicára osztják fel. A belső politica pedig azt vizsgálja, melly eszközök szolgálnak a status céljának elérésére a statusnak belső viszonyait illetőleg, és ez tulajdonképen fejtegetésünk tárgya.

A status céljának eléréséhez jó alkotmány és jó igazgatás kívántatik, azért a belső politica célszerűen alkotmányi és igazgatási politicára osztatik fel. — Az alkotmányi politica azt vizsgálja: miként lehet az alkotmány által a status célját elérni.

Az igazgatás az alkotmányon kívül fekvő eszközöket magában foglalja, mellyek a status céljának eléréséhez vezetnek.

A status célja a fölebb mondottaknál fogva leginkább abban vagon helyeztetve: 1-ör hogy a köz bátorság és jogsosság megalapítassék, és 2-or hogy a polgárok jóléte és vagonossága folyvást gyarapodjék;

Az elsőre nézve olly intézetek kívántatnak, mellyek által sértés esetében igazság szolgáltatassék, és a sértőnek néha megbüntetése által a ne tán jövőben tőle félhető jogsértéseknek eleje vétessék, ezen intézetek igazságszolgáltatási intézeteknek neveztetnek; tovább olly intézetek, mellyek által a fenyegetődző sértések és balesetek elhárítatnak, és a polgárok miveltsége előmozdítatik, ezen intézetek policziai intézeteknek hivatnak.

A másodikra nézve statusgazdasági intézetek szükségesek.

Mind az igazságszolgáltatási, mind a policziai és statusgazdasági intézetek a statusnak költségeket okoznak, azért

tusok közti politicai vagy diplomaticai alkudozások létrehozására szükségesek; nem különben a magányos észjog is (ius naturae privatum) mivel ezen alapszik a nyilvános észjog, de mind ezek a politicai tudományokhoz csak melléklelesen sorozhatók.

szükséges, hogy a végett a kormánynak jövedelmek jelentessenek ki, és ezek rendeltetésükre czélszerűen fordíttassanak; erre nézve finantzintézetek kívántatnak.

A bátorság tekintetéből (főleg külföldre nézve) hadi erő tartása szükséges, melly szinte az igazgatásnak figyelmét kívánja.

Az igazgatásnak tehát mind ezen tárgyakra ki kell terjednie; ennél fogva az igazgatást kétféleképen lehet tekinteni, t. i. vagy általánosan, vagy egyes ágaira nézve: ezen ágak pedig a mondottaknál fogva a jogszolgáltatási, policziai, statusgazdasági, finantz, és katonai igazgatás; annál fogva az igazgatási politica eloszlik általános igazgatási politicára, és külön igazgatási águ tudományokra; tudni illik: igazságszolgáltatási politicára (Politik der Justiz), policziai tudományra (Politik Wissenschaft), statusgazdasági tudományra, finantz tudományra, és katonai igazgatási tudományra.

Az általános igazgatási politica az igazgatás elveit általánosan adja elő.

Az igazságszolgáltatási politica azon általános elveket foglalja magában, mellyek szerint az igazságszolgáltatási intézetek elrendezendőök, hogy azok által sértés esetében igazság kiszolgáltatassék, és a sértőnek néha megbüntetése által a ne tán jövőben tőle felhető jogsértések elháríttassanak.

A policziai tudomány pedig foglalalja amaz elveknek, mellyek szerint a fenyegetődző sértések és balesetek elháríthatók, tehát mellyek szerint a belső bátorság minden lehetséges sértések ellen óltalmaztatik, a mennyire ez az igazságszolgáltatási intézetek által el nem éretik, és mellyek szerint a polgároknak mindennemű miveltége is előmozdítatik. *)

A statusgazdasági tudomány foglalalja azon elveknek, mellyek szerint a nemzeti javak erednek, szaporodnak, felosztatnak és rendeltetésükre legczélszerűbben fordíttatnak.

*) A fenn érintett policziai tudománynak értelmezésében igaz ugyan, hogy csaknem két igen különböző rész kapcsoltatik össze, de eddig mind az elméleti tudomány, mind a gyakorlat ezen összeköttetést pártolta, és pedig nem ok nélkül; minthogy a polgároknak miveltége eszköz a bátorság, és köz rend fenntartására.

A financztudomány pedig magában foglalja azon elveket, mellyek szerint a status a maga fenntartására szükséges jövedelmeket (javakat) a nép javaiból jogilag és mind az egyesek mind az egész jólétének veszélyeztetése nélkül magának megszerezheti, és rendeltetésökre legcélszerűbben fordíthatja.

Végtére a katonai igazgatási politica foglalatja azon elveknek, mellyek szerint a katonai ügyek elrendezendőek, hogy a hazának védelme legbiztosabban sikerüljen, de' ezen része a politikai tudományoknak fejtegetésünk tárgyát nem teszi.

§. 4. *A statustudománynak rövid irodalmi története.*

A statustudomány, mind az eszmének valami megfelelő egész tekintve, csak az újabb időknek szellemi szüleménye; régi korban ezen tudomány, melly fő alapjául bölcs jogrendszert kíván, csak hiányos és töredékes alakban jelenkezhetett, sem a statusnak főcélja, sem a polgári egyesülésnek legbelsőbb természete felől a régieknek világos fogalmuk nem vala, és ha voltak is hajdan egyes bölcs törvényhozók, azoknak törvényei nem a statustudomány tudásának, hanem csak bizonyos szerencsés tapintatnak, okosságnak, és emberségnek köszönheték létüket. A régi kor írói közül említésre méltók: Plato de legibus, Aristotelesnek politicus könyvei, mellyek még legtöbb figyelmet érdemelnek, és Cicero de republica kiének munkája gondolatdús, nemesirányu, de az egészre nézve nem kielégítő.

Középkorban a politikai tudományt is a többi tudományok szomorú sorsa érte, az emberi nem t. i. akkor mély sötétséggel lévén körül fátyolozva, a tudományok általában elhanyagoltattak, és még csak a 16-dik század vége felé, midőn főleg a könyvnyomás feltalálása óta a tudományok újdonságra hozattak, a statustudományra is kellemetesebb napok kezdtek virulni, különösen az észjogban és a statusjogban tett haladás, és a nemzeteknek jobb állomásra küzködő törekvése e tudománybani haladást is hathatósan előmozdította, de ezen idő után is a statustudomány mint elkülönített önállású tudomány még sokáig nem jelenkezik, hanem többnyire más rokon tudományokkal össze vegyítetett, és egyébiránt is ezen időszak munkái csak elszigetelt jelenetek vol-

tak, mellyeknek sem az életre, sem pedig a tudományra nagy befolyásuk nem vala.

Ezen tudomány csak az újabb időben a rokon tudományoktól szigorúbb elkülönítése után vívta ki önállóságát, és a political életnek naponkénti nagyobb kifejlődésével, az eszmék tisztábbra hozásával, de leginkább a legfontosabb political események befolyása és a bölcselkedésnek világitása által a mivel világot minden részeiben virágzásba jött, és gyakorlatilag is meghonosult, mint ezt a legörvendetesebb előmenetek, és mély tudományossággal írott munkák eléggé tanusítják.

Azon férfiak közül, kik ezen tudomány, vagy annak egyes részei tökéletesítésében fáradozván időkorukat diszesítették, említésre méltók e következők:

Az angolok közül: Bentham, Adam Smith, Malthus, Ricardo, Mill, Fergusson, Mac-Culloch.

A francziák közül: Montesquieu, ki „Esprit des lois“ híres munkájában igazi political szellemben különféle idők és nemzetek intézeteinek és törvényeinek az emberi nem erkölcsiségére és boldogítására befolyását vizsgálta; ezen munka maga idejében minden politician munkákat felülmúlt, és még ma is, noha némelly állításai a bírálatot ki nem állják, tanulságdús munkának tartandó, — Rousseau és a francia encyclopedisták kik a statustudománynak philanthropicus irányt adtak, Mirabeau, Sismondi, Say, Quesnay, Turgot, Garnier, Dupont, Canard, Ganilj, Emanuel Sieyes, Destutt de Tracy, Benjamin Constant, Cormenin, Rossy, Tocqueville, Royer Collard, Lermnier, Jouffroy,

Az olaszok közül: Filangieri (La scienza della legislazione 9 kötet 1788) Beccaria (Dei delitti e delle pene) Bosellini.

A németek közül: Schlöczer, Achenvall, Justus Moser, B. Sonnenfels, Jakob, Lotz, G. Soden, Steinlein, Krug, Aretin, Zachariae, Mohl, Rau, Bülau, Storch, Harl, Schmalcz, Büsch, Ancillon, Pölicz, Rottek, Welker, Gagnern, nagy Fridrik (francziául) Schön, Liszt.

Mint igen tanulságdús political munka említést érdemel még Rottek és Welkertől a leghiresebb német politicianokkal egyesülten kiadott Staatslexicon.

§. 5. *A politicalai tudományok kutfői.*

A politicalai tudományoknak kutfői: 1-ör a gyakorlati ész; mert ezen tudományok feladása meghatározni: mellyek a status céljának elérésére legalkalmasabb eszközök, és ezen eszközök a status céljának valóítására miképen fogantatba teendők, ezeknek meghatározásához pedig szükséges, hogy ezen eszközöknek a status céljávali összeköttetése felől világos fogalmunk legyen, a mi a gyakorlati ész által szerezhető, ez tehát méltán a statustudománynak első és fő kutféjül állítatik.

2-or. A tapasztalás, mert hogy bizonyos törvények és intézeteknek micsoda fogantatuk vala, a tapasztalásból merítjük; a tapasztalás adatokat nyújt, mellyekből nagy fontosságú következtetéseket húzhatunk, és azért a tapasztalás a statustudománynak második kutféjül, melly még is az elsőnek alárendezve vagyon, állíthatatik.

§. 6. *A politicalai tudománynak segéd tudományi.*

A politicalai tudománynak segéd tudományi azok, mellyek által annak tanulása könnyítetik: ilyenek pedig 1-ör a bölcselkedési tudomány, minthogy ez a helyes gondolkozás szabályait adja elő. 2-or. A cameralis tudományok, cameralis tudományoknak pedig azok neveztetnek, mellyek az embernek munkásságát az anyagi javak körül, a kormánynak minden közvetlen befolyásától eltekintve, tárgyazzák: ilyenek a gazdaság tudománya széles értelemben (mellyhez tartoznak a földművelés, erdőszet, és bányászattudományok) tovább a kézműtudomány, és a kereskedési tudomány. 3-or. Az ugy nevezett politicalai földleírás, vagy is az egyes statusok physicalai és politicalai viszonyaiknak rendszeres előadása. 4-er. A történettudomány, főleg a közönséges történet politicalai szempontból véve, mert ezen tudomány századokrolitapasztalást nyújt nekünk, a történet dolgok belső és szükséges összeköttetését, mellyben ezek egymáshoz mint ok és okozat viszonylanak, előnkbe állítja, tovább adatokat nyújt, mellyekből megítélhetni: a nemzetek minő utakon emelkedtek fénypolezra, lehanyatlottak, vagy elenyésztek, azért jól mondja Cícero „Historia est testis temporum, lux veritatis, vita

memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis.“ 3-ör. A jogi tudományok kiváltkép az észjog, mert a statustudomány az észjogon alapszik, mellynek törvényeit létesíteni törekszik; végtére 6-or. A természettan is, mert ez ismerteti velünk azon physicali erőket, mellyek által anyagi javakat természeteni lehet.

§. 7. *Vajjon a statustudománynak vagyon-e megismertető fő elve?*

Ha a statustudománynak megismertető fő elve alatt azon elv értetik, mellyből ezen tudománynak minden elvei és szabályai származtatnak, és mellyből e tudományban ajánlott intézetek igazsága és czélszerűsége megmutattatik: meg kell vallanunk, hogy a statustudomány illy értelemben vett fő elvnek hiányával van; mert a politicali intézeteknek és szabályoknak czélszerűsége többnyire csak a tapasztalásból meritethetik; egyébiránt ezen szabályok és intézetek csak legfőbb, az az legutolsó czéljukra nézve ugyanazon főtörvény alatt vannak, melly abban áll: hogy minden politicali szabály és intézet a status céljának elérésére irányozva legyen; de közvetlen czéljukra nézve egymástól igen különböznek; ebből következik, hogy a statustudományban sem az ugynevezett népességi elvet (Sonnenfels szerint) hogy t. i. mind mi a népességet szaporítja, a közbátorságot jólétet s a t. előmozdítja, sem mást főelvül elfogadni nem lehet.

§. 8. *A statustudomány haszna.*

A statustudománynak legnagyobb haszna annak mind tárgyából, mind céljából szembetünő, mert a status célja az emberiség célja, az emberi nem boldogulása, mellyben minden egyes embernek boldogulása foglaltatik, mi lehet tehát hasznosabb és érdekesebb, mint azon eszközöknek, mellyek e cél eléréséhez vezetnek, világos ismeretével birni? ezen eszközöknek ismerésére pedig bennünket a politica tanít, melly az által az embert kötelességeinek teljesítésére buzdítja, benne hazafiu i érzést és lelkesedést gerjeszt, s őtet a törvények iránti tiszteletre és azoknak megtartására hajlandóbbá teszi. Alkotmányos országokban

pedig e tudomány főleg nélkülözhetlenül szükséges, mert politicalai felvilágosodás nélkül közvélemény, melly egyedül ad az alkotmánynak életerőt, ki nem fejlődhetik, csupán a politicalában jártosság szerez a polgároknak politicalai érettséget, melly őket képesekké teszi azon jogok és kötelességek üzhetésére, mellyek őket mint alkotmányos országnak cselekvő polgárait illetik, ezen érettség által képesek leendnek minden a politicalai életben előforduló események, és közérdekű ügyek felett okos meggyőződésen alapult ítéletet hozni, az álhazafiságot az igazítól megkülömböztetni, és akárhonnan eredő hamis sugallásoknak vagy pártemberek ravasz csábításainak önálló ítéletöknél fogva ellentállani.

Különösen pedig szükséges ezen tudomány I-ör a törvényhozónak, mert a törvényeknek a közjóval egyezniök kell, ahöz pedig kívántatik, hogy a törvényhozó azon tárgyoknak, mellyek körül a törvényhozás forog, világos ismeretével és józan elveivel birjon, ezeknek pedig világos ismeretét, józan elveit, és a köz jóra irányzását, mi a törvényeknek célja, a statustudomány tanítja, az iránt Ancillon a porosz minister jól mondja: „A reformok szerencsés sikere jobbadán az uralkodónál és a polgároknál divatban lévő politicalai nézetektől, és a statustudomány haladásától függ.“ — Ezen tudomány vezérlete által megitélhetni: vajjon valamelly nemzetnek alkotmánya, vagy törvényei a köz boldogsággal meg egyezők-e vagy nem?

2-or. Szükséges e tudomány a status kormányzóinak, és a főrendü nyilvános hivatalosoknak, kik akármi módon a főhatalom gyakorlásában részesülnek, s kik politicalai esmeretek nélkül nem csak magas rendeltetésöknek meg nem felelhetnek, hanem a statust, mellyet boldogítaniok kellett volna, végső inségbe és romlásba dönthetik.

3-or. Szükséges a jogtudósoknak, bírának, és ügyészeknek, mert a törvények helyes magyarázására, és azoknak czélszerű alkalmazására s végrehajtására szükséges azoknak szellemét és irányzatát felfogni, mi politicalai esmeretek nélkül lehetetlen.

A POLITICAI TUDOMÁNYOK E L S Ő R É S Z E.

AZ ALKOTMÁNYI POLITICA.

§. 1. *Az alkotmányi politicának fogalma, ezen tudománynak a nyilvános észjoggal összeköttetése, és a status belső alakulásának nagy fontossága.*

Az alkotmányi politica vizsgálja: miképen lehet az alkotmány által a status célját elérni, ezen tudomány tehát a status alkotmányára nézve a fő elveket foglalja magában.

Minthogy az alkotmányi tanoknak jó felfogására előbb a különböző kormányalakokról (Staatsverfassungen) és azoknak a status céljára befolyásáról világos fogalom szükséges, azért az alkotmányi politicában előbb a kormányalakokról, és aztán az alkotmányról értekezünk.

Ezen tudomány szoros összeköttetésben áll a nyilvános észjoggal, az az a természeti statusjoggal, mellyen alapszik, mert valamint a nyilvános észjog legközelebb a jognak uralkodását a statusban kívánja: úgy az alkotmányi politicának feladása nyomozni: miként lehessen ezen jogi eszmét, a mennyire ez a status alkotmányától függ, valósítani, és egyszersmind az által a polgárok jólétét előmozdítani.

A status belső életének czélszerű alakulása annak külső viszonyaira is roppant befolyással bír; csak a status belső alakulásának életerejéből, rendéből és egyformaságából magyarázhatni, miként a történet tanúsága szerint látszólag csekély jelentőségű statusok eldöntő pillanatokban olly erőt fejlesztettek ki külfelé, melly mint váratlan tünemény bámulást okozott, s melly nem csak saját political sorsukra, de más nemzetekre nézve is eldöntő vala: ellenben némelly status belső egészségtelen, elsatnyult, és sorvadozó állapotjának tulajdonítható, hogy mint életerejéből kifogyott megállíthatlanul összeroskadásnak indul, mire például szolgálhat Török ország.

ELSŐ FEJEZET.

A kormányalakokról.

§. 2. *Mi a kormányalak és hányféle.*

A kormányalak (forma regiminis) meghatározása azon személynek, melly által, és azon modornak melly szerint a fő hatalom a statusban gyakorlandó.

A kormányalaknak három fő fajtát lehet különböztetni: t. i. vagy egy physikai személynél van a fő hatalom, vagy többeknél, vagy minden polgárnál; az első esetben monarchia; a másodikban aristocratia; a harmadikban democratia létezik, és ezek a legegyszerűbb kormányalakok.

Mind a három elősorozott kormányalak lehet: 1-ör vagy tiszta vagy vegyes; vegyes az melly több egyszerű kormányalakoknak összetételéből ered. 2-or. Vagy korlátlan, vagy korlátozott; korlátlan az, mellyben a fő hatalmat bíró személy annak gyakorlásában nincsen megszorítva; korlátozott ellenben az, mellyben a fő hatalmat bíró személy annak gyakorlásában korlátozva vagon.

§. 3. *A monarchiai kormányalak.*

A monarchiai kormányalak vagy korlátlan (absoluta) vagy korlátozott (limitata), az elsőben az uralkodó semmi alkotott törvények által a főhatalom gyakorlásában nincsen megszorítva; a korlátlan uralkodó egyedüli és fő törvényhozó a statusban, és az önnön magától alkotott törvényeknek egyedüli végrehajtója, ő tehát a törvényhozó és végrehajtó hatalmat magában egyesíti, és tetteiért csak az istennek és lelkiismeretének felelős. *)

*) A korlátlan monarchiát még is meg kell különböztetni a despotiától, mert a korlátlan monarchia legalább köteleességét, a törvények szerint uralkodni, elismeri, és azt mint formaszerinti kormányzási elvét kihirdeti; holott a despota törvény és szabály nélkül egyedül szeszélyei szerint igazgatja az egészet.

Ellentétben a korlátlan monarchiával áll a korlátozott monarchia; melyben az uralkodó bizonyos alkotott törvények által a főhatalom gyakorlására nézve korlátozva van.

Noha a történet tanúsága szerint a fő akaratnak a fő hatalommal egy physicali személyben központosulása a statusnak mind belső mind külső életére nézve némelly egyes uralkodóknál legüdvösebb hatása vala, és noha némelly kitűnő uralkodók alkotó lelki erőik által országaikat hatalmas polczra emelték: még is a korlátlan monarchia más körülményekben veszélyes is lehet; mert az uralkodó fennséges állása mellett is emberi tévedéseknek, gyarlóságoknak, és szenvedelmeknek alá vetve marad, ki is ennél fogva a statuszt az előre haladásában megállíthatja, és azt tespedésbe, sőt végső nyomorba süllyesztheti, s kinek kormánya határtalan önkényre fajulhat el; ide járul, hogy a korlátlan uralkodó legtisztább akaratja, és legnagyobb lelki tehetsége mellett is a törvényhozó és igazgató hatalom minden ágainak maga egyedül kellőleg meg nem felelhetvén, mind tanácskozásaira mind határozataira nézve másoktól sokat függ, kiknek egyedi nézeteik és elveik a status czéljával nem mindig rokonok.

§. 4. *A választó és örökös monarchia.*

A monarchia vagy választó vagy örökös: az elsőben az uralkodónak halála után helyébe más a nemzet szabad választása által emeltetik thronra; az örökös monarchiában pedig az uralkodónak halála után az uralkodás annak törvényes örökösére száll; első tekintetre ugy látszik, mintha a választó monarchiának elsőséget kellene tulajdonítani az örökös felett, azon okból: mivel egy értelmes nemzet mindig a legjelesbiket és legérdemesebbet emelheti polgárai közül a thronra, kinek kormánya alatt valódi boldogulását, és üdvét elérheti, a nélkül hogy a status szerencsésjét a születés vak sorsa által kockáztatná; mindazáltal a tapasztalás a választó monarchia mellett nem szól, mert hogy a választás jól sikerüljön, jó választási törvény szükséges, melyben t. i. a cselekvő és szenvedő választási képességre, a választás módjára, és a kormányszünetnek (*interregnum*) miképeni elhárí-

tására nézve világos rendelkezések foglaltatnának; de illy czél-szerű törvénynek létrehozása legnagyobb nehézségeknek va-gyon alávetve; azonkívül még a történet tanúsága szerint a választással más bajok is összekötvék: t. i. hogy annál többnyire pártszellem, rossz szenvedelmek, megvesztegetések, és nem ritkán külföldi ármánykodások is nagy szerepet játsza-nak, hogy gyakran meghasonlások erednek, mellyek hosszú és véres polgári háborukat szülnek, és hogy mind a mellett még is a választásnak sikere a vak szerencsétől függ.

Az örökös monarchiában az örökösödési rend törvények által világosan meghatározotassék: t. i. vajjon az örökösödés a rokonsági íz szerint (*successio gradualis*) vagy ágak sze-rint (*successio linealis*) történjék? vajjon az csak a férjfi nemre vagy mind kettőre kiterjesztetik-e? ne hogy a nem-zet thron feletti villongások áldozata legyen, tovább a kis-koruságnak meddigtartása és azalatti helytartó igazgatás iránt szabatos rendeletek szükségesek: ezen törvények fennlétén az örökös monarchia a választó felett azon elsőségekkel bír, hogy a surlódások mellyek a választó fejedelemségekben a thron megürültével csak nem elkerülhetlenek, elhárítatnak, és hogy az örökös uralkodónak érdeke a status érdekével is rendszerint egybe olvad; mert annak nem csak kötelességé-ben, de érdekében is fekszik, utódira mívelt, gazdag, bol-dog és hatalmas országot hagyni; tovább hogy az igazgatás is több állandóságot nyer, és azért a statusnak külföld irán-ti helyzete is szilárdabb leend.

§. 5. *A monarchiának elfajulása.*

A monarchiai kormányalkat elfajulhat bitorlásra (*usur-patio*) és zsarnokságra (*despotia*); bitorló az, ki a kormányt igaztalanul az az sem választás, sem örököségi jog, sem valódi szerződés, hanem egyedül önhatalma által ragadta magához; zsarnoknak pedig vagy kényurnak az hivatik, ki a főhatalmat a fennálló és tőle elismert, sőt esküje által me-gerősített törvényeknek ellenére csupa önkénye szerint gya-korolja, vagy kinek kormánya alatt a polgároknak sem em-beri sem polgári jogaik nincsenek biztosítva.

A monarchiai kormányalaknak egyik elfajzása az ugy

nevezett patrimonialis ország is, melyben t. i. az uralkodó magát mint az egész statusnak tulajdonosát, a polgárokat pedig, és az országot mint család javait tekinti, melyekről korlátlanul rendelkezhetik és melyekben utódját is kinevezheti.

§. 6. *A monarchiai kormányalakban a thronörökös nevelése nagy fontossága.*

A monarchiai kormányalakban a kijelelt thronörökös nevelése különös figyelmet érdemel; nem ritkán az udvaroknak életviszonyai és körülségei a leendő uralkodónak physical, szellemi, és erkölcsi erői kifejlődésére nem legjobb hatásuak; minthogy pedig ezen erők czélszerű kifejlése és az uralkodónak személyessége a status mind belső, mind külső életére nézve a történetek tanúsága szerint elhatározó befolyással bír: azért a thronörökösök nevelőiknek legszentebb tisztjök a nevelést úgy elintézni, hogy a nemzet előtt a jövő ne álljon gyászban, hanem hogy vidám reménnyel nézhessen a jövő uralkodónak elébe, és annak thronra lépését mint igen következménydús korszaknak kezdetét áldva üdvözölhesse.

§. 7. *Az aristocratiai kormányalak.*

Az aristocratiai kormányalak (eredeti értelmében a jobbaknak uralkodása) gyakorlati jelentése szerint két osztálynak a polgári társaságban egymástóli elkülönítésében áll, melly szerint az egyik az uralkodást és hatalmat igényli és üzi, a másik pedig az első iránt nagyobb vagy kisebb alárendeltségben jelenkezik: azok kiknél az uralkodás vagyon, aristocratáknak vagy előjogosoknak (Optimates, Aristae) neveztetnek, és kik akár többen, akár kevesebben vannak, még is az egész nemzetnek csak kisebb részét teszik; a fő hatalom tehát az aristocratiában az aristocratiai testületnél létezik, úgy hogy az egyes aristák, és maga is ezen testületnek elnöke alattvalók, kik az egész testülettől függnék.

Az aristocratiai testület többnyire nagyobb és kisebb tanácsra oszlik, melyeknek egyike a törvényeket és határozásokat hozza, a másik pedig azok végrehajtásával foglalkozik.

Az aristocratia is lehet korlátlan, mellyben t. i. az aristocratiai testület a fő hatalmat a népnek legkisebb befolyása nélkül úzi; vagy korlátozott, mellyben az aristocratiai testület bizonyos határozásaiban a többi népnek megegyezéséhez kötve vagyon.

Tovább az aristocratia választó vagy örökös; az elsőben az aristocraták választatnak, de közönségesen sem a cselekvő sem a szenvedő választási jog nincsen az egész népre kiterjedve, hanem ezen jog többnyire a törvény által vagy bizonyos családokra, vagy csak keveseknél létező feltételekre szoritatik meg; a másodikban pedig bizonyos családok vagy születésöknél vagy bizonyos fekvő birtokuknál fogva a főhatalom gyakorlásában vannak, ezen családokból származottak többnyire patriciusoknak neveztetnek, és a patriciusi származás s bizonyos életkornak elérése (tekintvén még néha az elsőszülöttségre és bizonyos birtokra) a kormány testületébe lépést határozzák el.

§. 8. *Az aristocratiának jó és árnyék oldalai.*

Az aristocratiának a monarchia ellenében azon jó oldala vagyon: 1-ör hogy abban minden nem egy embernek tehetségétől és szellemétől függ, 2-or hogy rendszerint több védelem vagyon a hatalomnak visszaélése ellen; mivel ez többek közt fel van osztva; a democratia ellenében pedig: hogy az aristocratiában rendszerint csak az értelmesebbek uralkodnak, és a kormánynak több belső szilárdsága és egysége vagyon.

De mind a mellett a korlátlan aristocratiában a hatalom visszaélése elleni védelem csak látszatos; mert ámbár a hatalom itt is többek közt fel van osztva; még is ezek a nép ellenében csak egy testet képeznek, mellynek uralkodása legnyomasztóbb lehet; és midőn az örökös monarchiában az uralkodónak érdeke a nép érdekével többnyire egybeolvad: az örökös aristocratiában az aristocraták érdeke a nép érdekével éles ellentétben jelenkezik; mert ezen családok hatalmokat, gazdagságukat, és befolyásukat csak a nép összességének rovására tágíthatják, és terjeszthetik ki; ide járul, hogy a nyilvános életnek alakzati egy kormányalakban sem

merevednek meg annyira, és a korszellemnek gyors előlépéseitől elmaradvan úgy el nem zsibbadnak, mint az aristocratiában; s mennél inkább az illy aristocratiában a nép az aristokratákhoz ellenséges indulattal viseltetik: annál könnyebb lesz egy zsarnoknak az aristocratiái formák látszatos megtartása mellett minden hatalmat magához ragadni (Sulla, Caesar) és annál könnyebben külföldről jövő viharok esetében az elavult aristocratiái kormányalak és vele néha a status is felbomlik, mire például Velenceze szolgálhat.

§. 9. *A democratia.*

A democratianak lényege abban áll: hogy a fő hatalom a nép összeségénél vagon, és azáltal üzetik; a democratiai kormányalak vagy legszorosabb értelmű, vagy tiszta, vagy képviseleti democratia: a legszorosabb értelmű democratia az volna, mellyben minden egyes polgár különbség nélkül a fő hatalom gyakorlásában, és a közügyek elintézésében részt venne, úgy mindazáltal: hogy szótöbbség határozná; de illy democratia jogilag is lehetetlen, mert a tébolyodottak, gyámkoruak, és az egész nőnem a köz tanácskozásokból mindig kirekesztendők; de még olly democratia sem valósítható, mellyben minden teljeskoru férjfi a köztanácskozásokban részt venne; (kivéven ha a status egyedül egy városra vagy csekély kiterjedésű határra kevés népességgel szorítkozik) soha nem létezett nagy status mint tiszta democratia; ennél fogva a democratia is többnyire képviseleti, mellyben t. i. az egész népet illető fő hatalom bizonyos, a nép közül határozott időre választott képviselők által gyakoroltatik, és az igazgatási folyamatos ügyeknek, mellyek t. i. halogatást nem szenvednek, vezetése felelőség alatt lévő bizonyos tisztviselőkre bizatik. A democratiában törvény által e következők meghatározandók: ki legyen tagja a képviselő gyülekezetnek, ki ennek elnöke, mind ezek ki által és mikép választandók, a határozások a képviselési gyűlésben mi módon hozandók, és azoknak végrehajtása hogyan eszközlendő; mi tartozzék tehát a törvényhozó és mi a végrehajtó hatalom köréhez, tovább a status hivatalosai miképen és ki által neveztesse ki, és felelőségre mi módon vonassanak.

A democratiának jó oldalai azok: hogy a polgárok kebleiben nagyobb és feláldozó hazafiuságot gerjeszt, hogy abban a polgárok mértékfölötti terhek ellen leginkább biztosítvák, és természeti szabadságuk is leginkább fenntartatik; de mind a mellett a democratia főleg a tiszta sem mentes veszélyektől, t. i. hogy abban a tanácskozások igen lassú folyamatuak, hogy a határozatoknak, mellyeknek titokban tartását a köz jó kívánta volna, idő előtt kifecsegtetnek, hogy a pór nép, gyakran némelly egyes demagogus fondorkodásai által elcsábítva, a legerényesebb polgárokat kegyetlenül üldözi, nem ritkán a szegények a gazdagabbak ellen felbujtatnak, és a szenvedelmeknek, pártszellemnek és megvesztegetéseknek tár kapu nyittatik; mennél inkább a democratiában a pór nép az értelmesebbekből és erényesebbekből álló választottságnak kezéből a kormány gyeplőjét kiragadja, és így a durva anyagi erő uralkodóbbá lesz a szellemi fölött: annál nagyobb mértékben aljasodik és magával meghasonlik a democratia, minek következtében vagy illy status a cselekvéseiben rendszer és állandóság hiánya miatt könnyen külföldi ellenség martalékja leend, vagy pedig a pór nép hatalmaskodása miatt mindnyájan, kiknek még vesztetni valójok van, monarchiának vagy aristocratiának behozatására, mint a pórdölyf ellen egyedüli védszerre ösztönöztetni fognak.

A democratiát a történet tanusága szerint e következők tartják fenn: 1-ör erényes egyszerű erkölcsök, 2-ör a polgároknak folytonos egymásrai szemeskedése, 3-ör olly törvények, mellyek a vagyonnak aránytalan felosztását gátolják.

A democratia elfajulhat ochlocratiára, melly a pór népnek zenebonás és önkényes uralkodásából áll, vagy oligarchiára, midőn kevés demagogus mindenféle political eselszövények által a népnek legnagyobb részét maga pártjára vonván, azt lassanként maga akarátjától függővé teszi; tovább zsarnokságra, és végtére anarchiára, midőn maga a polgári kötelék is megbomolván, a fő hatalomnak, és a köz bátorság egészen megszűntével a status is omladozásnak indul.

§. 10. *A vegyes vagy is összetett kormányalakok.*

Vegyes vagy összetett kormányalak az, melly több egyszerű kormányalakokból van összeszerkesztve, a vegyes

kormányalak tehát mindig valamely egyszerű kormányalak korlátozását teszi fel; a mint pedig az egyszerű kormányalakok különféleképen korlátoztathatók, úgy különféle vegyes kormányalak létezhetik; ilyen vegyes kormányalaknak megnevezésében mind azon egyszerű kormányalakok érintessenek, mellyekből össze szerkesztetett, úgy mindazáltal, hogy az, melly benne előuralkodik, legelől tétessék p. o. monarchiai aristocratiai kormányalak, vagy democratiai aristocratiai s a t. ha pedig egy sem uralkodik elő benne, akkor az ezen szóval „egyenlő“ kijelentetik p. o. monarchiai és democratiai egyenlő kormányalak.

§. 11. *A szabálytalan kormányalakok.*

A szabálytalan kormányalakokhoz tartoznak:

1-ör. A szövetséges status (Bundesstaat) melly akkor létezik, ha több önálló egymástól független, és belső alakzatokra nézve igen különböző statusok egymással úgy szövetkeznek, hogy részint az egész statut illető közös belső ügyek vezetésére, részint a külföld elleni közös bátorság fenntartására és az azzal kötendő alkudozásokra nézve egy közös fő hatalomnak alávetve legyenek, fennmaradván mindazáltal minden egyes statusnak belső saját viszonyaira nézve függetlensége, és önállósága. Midőn tehát illy statusban minden egyes tartomány belsőleg maga magát kormányozza, a közös kormány hatásköre többnyire a hadindításra, békekötésre, a közadó kivetésére, a status hivatalosainak kinevezésére, tovább a posták országutak, vagy más intézetek felállítatására, és a követeknek elfogadhatására, vagy küldhetésére terjeszkedik, ilyen szövetséges status p. o. Éjszak-amerika, Helveczia.

2-ör. A statusok szövetsége (Staatenbund) melly akkor létezik, midőn több, egyébiránt egymástól egészen független és önállásu statusok a belső bátorság és rend fenntartása, és a külföld elleni védelem végett szövetségre lépnek, a nélkül hogy magokat szorosán véve egy közös fő hatalomnak alá vetnék, ilyen p. o. a német statusok szövetsége. Mind a szövetséges status, mind a statusok szövetsége tehát egy egészet képezni látszanak, de a különbség köztök abban áll:

Real Unio, hol nemcsak uralkodni venni, hanem ugyanazon törvények
szerint is kormányozni is több tartomány. Tökéletes Real Unio
hol némely provinciai törvényei megvannak. Töleke v.
közön köztörvényes horasztal be 1707 Angliakota 1704 Angliakota.

3-or. Hogy mindig veszedelmes marad minden hatalmat
osztatlanul ugyan azon egyénre átruházni, különbség nélkül,
akár legyen ez monarcha, aristocratiai testület, vagy az
egész nép; és azért a kormányalakban a fő hatalom részei-
nek czélszerű felosztása legnagyobb fontosságu.

Legjobb forma a monarchia, aristocratia & democratia öffe-
vegyen. Ebből

MÁSODIK FEJEZET.

A fő hatalom felosztásáról, és az alkotmányról.

§. 13. Minő részekből áll a fő hatalom.

A fő hatalmat lehet venni alakilag (formaliter) az az bizonyos tárgyra, melyre vonatkozik, tekintet nélkül; és anyagilag (materialiter) az az tekintvén olly tárgyra, melly körül mint anyag körül forog. *)

Alakilag véve a fő hatalom két részből áll: t. i. 1-ör a törvényhozó (potestas legislativa) és 2-or a kormányi vagy igazgatási hatalomból (potestas administrativa); a törvényhozó hatalom az, melly a törvényeket alkotja. A törvényektől különböztetni kell az egyes rendelkezéseket (ordonnances); mert a törvények általános szabályok, mellyek szerint az azokra vonható esetekben a cselekvényeket intézni kell, a törvények tehát a cselekvényekre csak in abstracto, nem pedig valamely bizonyos esetre in concreto irányozvák; a rendelkezés ellenben mindig egy bizonyos, magát in concreto előadó (ámbar néha a köz érdekét illető) esetre hoz szabályt; a rendelkezések az igazgatási hatalomhoz tartoznak, és szinte szükségesek a közállományban, mert ezer és ezer eset adja elő magát, mellyekre nézve törvény nem létezik, és olly hamar nem is hozthatik; a törvényben mindent, mit a statusnak kiterjedt czélja minden, sokszor előre nem látható körülmények alatt kíván, határozni lehetetlenség; hogy tehát ilyenkor a köz jó hátramaradást ne szenvedjen, szükséges, hogy egy másik hatalom illy esetben

*) A fő hatalom anyagilag véve annyi részekből áll, a hány tárgy van, melly körül a fő hatalom, mint anyag körül, foroghat; ezen tárgyak szerint tehát következő részei vannak a fő hatalomnak: t. i. a bírói, policziai, statusgazdasági, finansziai, és katonai hatalom.

a czélszerű rendeleteket, mellyek mindazáltal az alkotmány-nyal, és a fennálló törvényekkel össze nem ütközhetnek, és csak ideiglen köteleznek, megtehesse; azért a törvényhozó hatalman kívül létezik az igazgatási hatalom, melly t. i. a törvények végrehajtásán kívül még mindent véghez viszen, mit a közállomány célja kíván; minél fogva a törvényhozó hatalommal egy vonalon álló hatalom némelly politicusok által fonákul hivatik a törvényvégrehajtó hatalomnak, mert a kérdésben álló hatalom nem csak a törvényeket hajtja végre, hanem gyakran, a hányszor t. i. arra alkalom vagy szükség vagyon, saját rendeleteket concret esetekben bocsát ki; a végrehajtó hatalom tehát, szoros értelemben véve, csak mint az igazgatási hatalomnak ága jelenkezhetik. *)

Montesquieu a fő hatalmat három részre osztja: t. i. a törvényhozó, végrehajtó, és a birói hatalomra: de ezen felosztás alaptalan, mert a birói hatalom természeténél fogva, az igazgatáshoz tartozik: igaz ugyan hogy a birói ítéletnek minden befolyástól függetlennek kell lennie; de mindazáltal annak végrehajtása az igazgatási hatalom akarátja által eszközöltetik; annál fogva a birói hatalom mint a fő hatalomnak kifolyása (nem különben mint a policziai vagy finansziái hatalom), nem pedig mint annak része tekintendő; nem létezik tehát az ugy nevezett political trias: bátor több angol, franczia, és német irók (kik közt a híres Kant is) azt felállítják. — a 16. c. §.

§. 14. *Vajjon a fő hatalom részeinek felosztása azoknak egymástól elkülönítését foglalja-e magában.*

A fő hatalom részeinek felosztása, melly mint fölebb

*) A királyi hatalom más mint csupa végrehajtói, mert p. o. e következő jogokat nem lehet mint a végrehajtó hatalom kifolyásait tekinteni: a jogot hivatalokat, méltóságokat és címeket osztogatni, az országgyűlést összehíni, szétosztatni, a kegyelmezési, hadindítási jogot, ius placeti, a kezdeményi jogot a törvényhozásnál s a t.: annál fogva az angolok a végrehajtó hatalom mellett még az ugynevezett prerogative royale-eket felvették, melyeket azután Clermont Tonnerre, és Benyamin Constant pouvoir royalnak kereszteltek.

mondattott, a kormányalakban legnagyobb fontosságu, azoknak tökéletes egymástoli elkülönítését, ugy hogy mindenik rész birtokában külön személyesség és pedig kizárólag legyen, nem foglalja magában; az illy szoros elkülönítés a közállományra nézve üdvös hatással nem bírna. A mi egymástol elválík, az a központtol és a fő czéltol is magát elkülöníti, az egymástol elszakadt részek gyakran külön irányt vévén; mint homlokegyenesti ellenkezésben lévő erők mutatkoznak; ha az igazgatási hatalom a törvényhozásban részt nem venne, akkor a törvényhozó hatalomnak túlsulya mellett csak tetszhatalomra szállítatnék le, a törvények általa roszul és akarat ellen hajtátának végre, és a gyakorlati tapasztalásinak a törvényhozó hatalommal közölhetése is akadályoztatnék. Egy status sem állhat fenn soká, mellyben a fő hatalom részei így mintegy üreg által egymástol elkülönítvék; illy elkülönítésnek következesei belső meghasonlás, bizodalmatlanság, pártdűh, és végtére, ha az elkülönítés orvosolhatatlan, polgári háboru lennének.

Ellenben legüdvösebb a közállományra nézve ha a fő hatalomnak részei több személyességek közt, mellyek magokat épen azáltal kölcsönösen korlátozzák, egészenli elkülönítés nélkül felosztvák, és összekötvék is egybeolvadás nélkül; a hatalom részeinek egészenli elkülönítése a szabadságra nézve épen olly veszedelmes lenne, mint azoknak egészenli egybeolvadása; mindenik hatalomban tehát több személyesség részesüljen; de ezen több személyességek monarchiai, aristocratiai, és democratiai elemekből legyenek összetéve, hogy így valószínű legyen: miszerint ezen személyességek a nemzet köz akaratjával öszhangzólag munkálódjanak.

§. 15. *Elvek a fő hatalom részeinek felosztása iránt.*

A kormány akkor nyugszik legerősebb alapon, ha akaratja a nemzet közakaratjával öszhangzásban vagon; azért szükséges hogy a nemzetnek akaratja kinyilatkoztatására organuma legyen, ezen organumot pedig a nemzet képviselői teszik, kik a fő hatalmat a kormánnyal a végett osztják meg, hogy azáltal a szabadság, jogosság, és a nemzet boldogsá-

ga elegendőkép biztosítassanak.—Azon kérdésre minő arányban kelljen a stathatalomnak közös vitelére jogosított két személyességnek t. i. a kormánynak és a nemzet képviselőinek minden egyes hatalomnak gyakorlásában részt venniök, e következőket állítjuk:

Mi a törvényhozó hatalmat illeti, legezlszerűebbnek látszik, ha az ugynevezett kezdeményi jog (initiativa) az az a jog valamely törvényjavaslatot indítványba hozni, mind a kettőnek, az az: a kormánynak és a nemzet képviselőinek tulajdonítatik; hibás tehát azon alkotmány rendszere, melly ezen jogot csak a kormánynak tulajdonítja, mert történhetik, hogy a kormány ezen jogot használatlanul hagyja, és kevés hiányos, a régi időből származó törvények szerint folytatja uralkodását; azért szükséges, hogy a nemzet képviselői is a korszellem és a nemzet szükségének megfelelő törvényeket hozhassanak indítványba; tovább szükséges hogy a kormány által tett indítványt a nemzet képviselői tanácskozás után szabadon elfogadhassák, vagy visszavethessék; de szinte szükséges, hogy a kormánynak is joga legyen a nemzet képviselőitől tett indítványt helybenhagyása által erősíteni, és törvénynyé emelni, vagy pedig azt vetőja által visszavetni, ez utóbbi szinte szükséges jog a kormányra nézve: mert történhetik, hogy néha a nemzet képviselői pillanatnyilag vagy szerencsétlen elámítás, előítéletek, vagy rövidlátás miatt tévedésben lévén, fonák és a valódi összakarattal ellenes irányt vesznek, és azért illy esetben üdves, hogy a kormány, mellynek leginkább átlátni kell, mi legyen bizonyos körülményekben lehetséges, illy veszélyt elháríthasson, és azáltal a jövő nemzedék érdekét is fenn tarthassa. *)

*) Némelly alkotmány szerint a kormány ugyan azon törvényjavallatra nézve csak egynehányszor élhet vetővel így p. o. Norvegiában, mert ott ha egy határozat három országgyűlésen változatlanul elfogadtatott, az még a király sanctioja nélkül is törvénynyé válik; a király természetileg megegyezését nem tagadandja, ha megtagadása hatásküli; ilyen törvény, melly három országgyűlésen változatlanul keresztül ment, az volt, melly 1821-ben a nemesség megszüntetése iránt hozatott. Francia or-

Az igazgatási hatalomban is részesülhet a nemzet jól
 organizált helyhatósági (municipalis) rendszer által, melly-
 ben t. i. a nemzet helyhatóságok (az az municipiumok)
 szerint maga magát, de még is a kormánynak felügyelése
 és befolyása alatt igazgatja; különösen a birói hatalomban
 részt vehet a nemzet eskütszékek (jury) által, tovább az
 országgyűlésen is az igazgatási hatalombani részvétét gya-
 korolhatja az ugynevezett kerelmi és sérelmi jog által.

A hatalmak felosztásáról itten felállított elvek nem
 csak a monarchiára, hanem akármellyik más kormány-
 alakra is alkalmazhatók; de mi főleg a monarchiát tart-
 juk szemünk előtt, melly épen ezen hatalmak felosztása
 által válik alkotmányossá.

§. 16. *Mi az alkotmány, hányféle módon keletkezik, és mi
 annak fő feladása.*

Az alkotmány olly szerződés, melly a status belső
 életének minden lényeges feltételeiről az uralkodó és a nem-
 zet közt köttetik, és melly által az uralkodónak, és a nem-
 zetnek kölcsönös jogai és kötelességei meghatározatnak,
 alkotmánynyal biró ország alkotmányos országnak hivatik,
 melly ellentétben van az absolut országgal, hol t. i. az
 uralkodó és a nemzet közt semmi alapszerződés nem léte-
 zik; azon törvények pedig, mellyek által az alkotmány meg-
 határozatnak, sarkalatos törvényeknek (leges fundamentales)
 nevezetnek, mellyek foglalatja a statusnak alkotott nyil-
 vánjogát (ius publicum positivum) teszi; minden alkotmány
 tehát a sarkalatos törvényeken alapszik, mellyek vagy irott
 vagy nem-irott, az az szokásbéli törvények lehetnek.

Mi az alkotmány keletkezését illeti, az vagy önkény-
 leg az előbb korlátlan uralkodótól adatik, az illy alkotmá-
 nyok octroyirozott alkotmányoknak nevezetnek: ilyen volt
 mellyet 18-ik Lajos 1814-dik évben Francia országnak, és
 mellyet Sándor orosz czár Lengyel országnak 1815-ben adott,
 1818-ban a Porosz kir.

szágnak az 1814-diki charta szerint a kezdeményi jog csak egye-
 dül a királynak tulajdonitott, de az 1830-diki chartában ezen
 jog mind a két kamarának is adatik.

*Magyarország a nyelvi-környezetben legyen; csak ne a
 kincsek maguk, minni vala helyi érdek, mellynek célja,
 a kormányt gazdasági, amár pedig ne hájjon minden ellenérten
 fordulatni képi*

a 1860ra

A nyelvi-környezetben legyen; csak ne a kincsek maguk, minni vala helyi érdek, mellynek célja, a kormányt gazdasági, amár pedig ne hájjon minden ellenérten fordulatni képi

vagy 2-or az uralkodótól a nemzet képviselői elébe terjesztetik, és ezektől annak egyes határozati tárgyalatása után elfogadjatik; vagy 3-or az uralkodótól és a nemzet képviselőitől közösen tanácskozás alá vétetik, és mindkettőtől elfogadjatik; vagy 4-er kizárólag a nemzet képviselői által kidolgoztatván, az uralkodónak elfogadás végett elé terjesztetik.

A mondottakból kitetszik, hogy akármimódon keletkezik valamely statusnak alkotmánya, az mindig az uralkodó és a nemzet közti szerződésen alapszik, melly szerződésnek feltételeit megszegni sem az egyik, sem a másik félnek nem szabad.

Mivel az alkotmány szerződésen alapszik, következik hogy minden alkotmány a körülmények megváltoztával szinte megváltoztathatik, úgy mindazáltal, hogy ez mindig az arra feljogosított hatalomtól történjék; ezen dologra nézve két szélsőség elkerülendő: t. i. a veszteglési vagy is trespédi rendszer, melly a már fennálló alkotmánynak minden bár még olly szükséges, és a korszellemtől kívánt reformját makacsron visszaveti; és a forradalmi rendszer, melly tekintet nélkül a statusnak történeti alapjára minden régi intézeteket csupán ujdonsági vágyból egyszerre felforgatni akar.

Systema
crassae
stabilitatis

Minden alkotmányok fő feladata a fő hatalmak több személyességek közti czélszerű felosztása, és az eszközök meghatározása, mellyek által ezen személyességek az alkotmányilag nekik jutott jogokban magukat biztosíthassák, és mellyek által mind az egyik mind a másik félnek túlhatalmasága gátoltassék.

a)

§. 17. Az alkotmány czélszerűségéhez mi kívántatik általjában.

Hogy az alkotmány mind az uralkodó mind a nemzet kívánatinak megfelelően, és ne csak holt betükből álljon, hanem a gyakorlati életbe lépjen, és abban meggyökerezhesék szükséges

1-ör. Hogy a nemzet miveltségi fokával, jellemével, és sajtáságival öszhangzásban legyen; általános az állíthatni: hogy az alkotmányos életnek fogamzása a nemzetnek miveltsége és politicalai érettsége által föltételeztetik; a miveletlen, tudatlan nemzet az alkotmány szükségességét nem érzi, az alkotmányos élet iránt fogékonysággal nem bír; nála tehát

a) Medium tenuere beari. Az alkotmány egy alkotmányról a másikkra fokozatosan terjedhet.
X Az alkotmány elfogadása ha fokozatosan és úgy történik mint az angoloknál.

ez ki nem fejlődhetik, és valóságba nem léphet; mindig igaz marad, hogy az alkotmányos életnek tulajdonképi súlypontja az ifjuságnak czél és korszerű nevelése, azért az a nemzet, mely a népmívelésnek fontosságát és annak az alkotmányos életteli összeköttetését felfogni és illendően méltatni nem tudja, még alkotmányra nem érett.

2-or. Hogy az alkotmány a nemzet történeti alapjából fejlődjék ki: valamelly nemzet történeti alapja alatt pedig annak mult élete, korábbi viszonyai, és belső életének elébbeni alakulása értetnek; azért nagy hiba követtetnék el, ha az alkotmánynak újabb alakítása által minden eddig fennálló intézet csupán utánczásból rögtön felforgattatnék, és a nemzetnek mult életére tekintet nélkül a statusból mintegy tabula rasa csináltatván, a belső élet egészen újdonszerűsítetnék, s így a nemzet történeti alapjától egyszerre elszakítatnék; hol ez kísértetett, szükségképen a legnagyobb zavarok és jogsértések, főleg a tulajdonra nézve, következtek; azért minden alkotmánynak átalakítása alkalmával szorgosan megfontoltassék: mi az elébbeni intézetekből már elavult s tehát kiküszöbölendő, mi pedig azokból még erőteljes és korszerű, s tehát tovább is megtartandó.

§. 18. *Hányféle az alkotmány általánosan véve?*

Az alkotmány általánosan véve kétféle: t. i. az országrendi alkotmány (Landständische Verfassung) és a képviseleti alkotmány szoros értelemben (Repräsentativverfassung); az elsőben a képviselőknek választása bizonyos karok és rendek szerint történik, úgy hogy mindenik kar képviselőket csak a maga karából választ: ilyen p. o. a magyarországi alkotmány; a másodikban pedig a nemzetképviseleknek meghatározott száma minden külön karra tekintet nélkül választatik, és pedig vagy úgy, hogy az ország bizonyos számú választó testületekre felvagyon osztva, mint p. o. Franciaországban, mely 459 választó testületre (collegés électoraux) fel van osztva, mellyeknek mindenike követet küld a kamrába, vagy hogy a népességnek bizonyos száma követet küld mint p. o. Északamerikában hol minden 48000 ember egy követet küld a congressus alsó házába.

*1848. 750. Az alkotmány képviselőjének 900. ell.

... az alkotmány képviselőjének ...

Az országrendi alkotmányban az ország rendei többnyire háromféle oszlanak, t. i. papi rendre, nemességre, és városokra: ezen rendek hűbéri rendeknek (Feudalstände) is neveztetnek, mivel a hűbéri rendszerrel melly egész a francia forradalmig legtöbb európai alkotmányoknak alapja vala, történetileg összekötvék; ezen rendszerben t. i. e három osztály a földtulajdonnak kizáró birtokában lévén, a többi nép csak jobbágyi állásban jelenkezik, és sem földtulajdonnal, sem politicai étellel nem bir. Az országrendek önmön osztályuknak érdekét közvetlenül, a többi nép érdekét pedig csak közvetve képviselik; a szoros értelmű nemzeti képviselők pedig mint az egész nemzetnek meghatalmazottjai jelenkeznek, és a néppel azonosok. Az országrendi alkotmányban az egyes országrendek érdekei igen könnyen összeütkezésbe jöhetnek egymással, és a különféle országrendek közt mintegy örökös választó fal létezik, melly a nemzetképviselés egységével ellenkezik, és a nemzetiebb szellem terjedését akadályozza, azért ma már közönségesen el vagyon ismerve az, hogy főleg egy az értelmiségben előrehaladt nemzetnél a szoros értelembeni képviseleti alkotmány az országrendi alkotmány felett elsőbbséggel bir, mert abban nem egyes testületek hanem az összes nemzet képviseltetik; tagadhatatlan azonban hogy az országrendi alkotmánytól az átmenetel az elsőre nagy nehézségekkel van összekötve, azért némelly országban eddig csak az országrendi alkotmány módosított.

§. 19. *Modosítások az országrendi alkotmányban.*

Az országrendi alkotmányokat illetőleg azoknak újabb korban, a statuspolgárok minden osztályainak a miveltségben haladtával és a vagyonosságnak is minden osztályra naponta nagyobb kiterjedtével, már sok alakjai elavultak: azért több illy országrendi alkotmányban újabb időben a korszellem kívánta modositások történtek. Így némelly újabb alkotmány szerint a csupa nemesi képviselők helyébe a nagyobb földbirtok képviselése lépett, a földbirtok szerzési képesség pedig természetesen minden polgárra kiterjesztetett, a városi követek is, kik ennekötte csak a város tisztviselői közül választattak, és kik ennél fogva csak ezen tisztviselők, nem pe-

dig az összes polgárság érdekét képviselték, sőt szűkebb-
lűségökben nem ritkán a közjával és épen a városok virág-
zásával ellenes irányt vettek, mostanában a polgári karnak
minden miveltegyedei közül választatni engedtetnek; több
olly országrendi alkotmányban a parasztosztály is maga köréből
képviselésre jutott, ez politicailag czélszerű, mert ezen sta-
tuszpolgári jogegyenlőség által a többi karokkal a parasztosz-
tályban is az önállóságának és politicai súlyjának érzése fel-
ébresztetik, ezen önállóság érzete pedig szükséges ahhoz,
hogy az egyed is a közállomány köz viszonyaiban fensőbb
érdeket találjon, és magát nem mint mostoha fiút az atyja
házában, hanem mint a nagy status társaságának jogegyen-
lős egyedét tekintse.

De ezen jogegyenlőség behozatása nem történhetik va-
lamelly országban rögtön és minden fokozat nélkül, főként
olly országokban, hol a parasztosztály még a középkorból
rajta fekvő nyomasztó hűbéri terhek alól még fel nem szabadult,
előbb szükséges tehát, hogy a paraszt személyileg sza-
baddá és telkének megváltás által tulajdonossává tétessék,
tovább a nevelési rendszer új alakítása által a parasztosz-
tály nagyobb értelmiségre, és a haladási eszmékre elkészí-
tessék, hogy a közállomány céljáról és a statuséletnek leg-
fensőbb érdekeiről világos és összefüggő fogalma legyen,
s így, mielőtt az alkotmány koszorújába befonatnék, a sta-
tuszpolgári jogok élvezhetésére és azoknak jótékony hasz-
nálására képessé tétessék.

Ha valamelly régi országrendi alkotmányban illyféle czél-
szerű módosítások történnek, az alkotmány a korszellem ki-
vánatihoz illesztetik, és hiányai megszüntetnek, s így azon
nehézségek egyszersmind, mellyek a szoros értelembeni kép-
viselési alkotmány behozatásával, főleg a képviselők választá-
sa körül összekötvék, elháríthatnak.

§. 20. *A statuspolgári fő érdekek képviseléséről.*

Némelly politicusok azt állítják, hogy legczélszerűebb
ha az országnak képviselési rendszerében a miveltség fő ágai-
ra, vagyis az emberek fő foglalkozás nemeire tekintet vé-
tetik, hogy így a fő érdekek a statusban egymásközt egyen-

súlyban tartassanak, tehát közülök egyik se szerezhessen magának tulnyomósságot a másik felett; azért e szerint négy osztályt különböztetnek: 1-ör a nagyobb földbirtokot, 2-or a kisebb földbirtokot (parasztok), 3-or a városi ipart, hová tartozik a kereskedés, gyártás, mesterségek, 4-er az értelmiséget, ez utolsóhoz a papi rendet és a neveléssel foglalkozókat is számítják, az ő véleményök szerint tehát a képviselőknek összes száma ezen négy osztály szerint egyformán lesz felosztandó, az ilyen alkotmány az országrendi alkotmányhoz közelget, és mint annak egy neme tekintendő. *)

De a mi véleményünk szerint azon kérdéseket: hány és mely osztályok különösen, és minő arányban egymáshoz képviseltessenek, és vajjon a nagyobb vagy kisebb földbirtok közt különbség tétessek-e, vagy az igen nagy földbirtokosoknak személyes szavazási jog adassék-e? általánosan megfejtetni nehéz; ezen kérdéseknek megfejtése igen a körülményektől, főleg az egyes osztályok kiterjedésétől és különböző miveltségi fokától függ; általánosan csak azt állíthatni, hogy a képviselés olyan legyen, hogy a politikailag

*) Norvegiában csak két osztály van t. i. városi, és mezei birtoki, és ott a sarkalatos törvények aránylag a városoknak nagyobb befolyást engednek mint a mezei birtoknak, mert azon evet állítják fel; hogy a városi képviselők száma az egész ország képviseleti területének egy harmadát tegyék, noha a városok népessége az egész nemzetnek alig egy tizedét teszi, ezen törvénynek oka az mivel a városokban ott nagyobb miveltség, és szabadabb politikai felemelkedés vagon; nagyobb és kisebb földbirtokosok közt a norvégiai képviselésben nincsen különbség, mert Norvegiában igen kevés nagyobb földbirtokos létezik. — Az angol parlamentben annak reformja, az az 1832-ik év előtt igen fonák képviselés volt, midőn t. i. némelly kis mezei helységeknek (Rottenbourg) mellyek időjártával mind emberek, mind házak számára aljasodtak, a parlamentben képviselők valának, ellenben a nagy és népes gyári városok mint Manchester, Birmingham s a t. képviselve nem voltak; a reform szerint a képviselés arányban van a népességgel, most tehát a parlamentben követek jelenkeznek a shiresekből (az az megyékből) a városokból, némelly mezővárosokból, a két tudományos egyetemről, és egynehány tengeri kikötőből.

érett polgárok összakaratja nyilatkozhassek és határozhasson, s hogy egy részről a pór nép, más részről kevés olygar-chák vagy egyes kasták uralkodása lehetlenné tétessék.

§. 21. *A követválasztási jog törvény által korlátozandó.*

Mind az országrendi, mind a szoros értelmű képvisel-leti alkotmányban a cselekvő és szenvedő követválasztási jog-nak törvény általi meghatározása legnagyobb fontosságu: ezen törvénynek feladása: eszközölni, hogy a választások-nak jó sikere lehetőségig biztositassék, hogy t. i. a választottak a nemzetnek igazi akaratját kinyilatkoztassák; a ta-pasztalás azt tanítja, hogy a választási jognak felette nagy kiterjedése megvesztegetésekre, pártoskodásokra, és gyak-ran féktelenségekre nyit útát, azért mind a cselekvő mind a szenvedő választási jog a törvény által e következő fel-tételekhez köttessék:

1-ör. A politicalai érettség: a miveletlen és politicalag éretlen pörtömeg tehát a választásból kizárandó; mivel ezen tömeget nem meggyőződés, nem belső érzemény, hanem csak többnyire megvesztegetés vezérli; a politicalai jogoknak ki-terjedése pedig a miveltséggel egyenlő lépést tartson.

2-or. Bizonyos vagyonnak birtoka: azok tehát, kik ke-vés, vagy épen semmi vagyont nem bírnak, hasonlag a vá-lasztásból kizárandók lesznek: ezen második feltétel mind-azáltal legalább a cselekvő választási képességre nézve ki-vételt szenvedhet azoknál, kiknél az értelmiség (mellyet bi-zonyos osztályoknál méltán feltehetni) a vagyon hiányát pó-tolja, mert szükséges, hogy nem csak az anyagi, hanem a szellemi érdekek is méltánylásba vétessenek, és képviseltes-senek: egyébiránt nem helybenhagyható mi némelly újabb alkotmányba felvétel: hogy t. i. a választási képesség fe-llette nagy birtok által feltételeztessék, vagy szenvedő válasz-tó képességgel csak olyanok birjanak, kik a legnagyobb adózók sorába tartoznak, mert ez pénzaristocriatiát szülne, s a valódi nemzeti képviselés helyébe csak a gazdagok képviselését állapítaná meg. *)

*) Franciaországban az újabb törvények szerint a szenvedő vá-lasztási képességhez legalább 30, a cselekvőhöz pedig legalább

drux elacoral

3-or. Bizonyos kor: a szenvedő választási joggal élhetésre még nagyobb kor határozassék, mint a cselekvőre.

4-er. Feddhetetlen élet.

5-ör. Nemzetiség, az az hogy a választó, vagy választási joggal biró, honfi társ legyen, mert külföldiben nem bizhatni hogy a haza javát ismerje, és illőleg szíven hordozza.

6-or. Minden szolgálai lekötelezéstől mentesség.

Ha a nemzet politikailag igen kevésbé erett, a szenvedő

21
25 évi kor szükséges; tovább a szenvedő választási jog élvezetisére annyi birtok legalább kívántatik, mellytől évenként 500 frank, és a cselekvő választási jogra, mellytől évenként 200 frank adóul fizettetik. Egy választó testület nem állhat kevesebb, tagból mint 150-ből és ha a testületben nem találkozik annyi, ki 200 frankot adóul fizetne, a választóknak száma kiegészítettik azokból kik 200 frank után legnagyobb adót fizetnek. — Éjszakamerikában, hogy valaki az egyesült statusok senatorává választathassék, kívántatik 30 évü kor, és hogy legalább 9 évig Amerikának polgára legyen, egyébiránt a senator nem közvetlenül a néptől mint az alsó kamarának tagjai, hanem az egyes statusoknak törvényhozó testétől választatik, úgy hogy minden status két senatort küld. — Angol országban pedig, hogy valaki az alsóházba választathassék, szükséges hogy megyei követ legalább 600, és városi 300 font sterlingi évenkénti jövedelmet, és pedig saját földbirtokból, kimutathasson, ezen érték kimutatástól csak a tudományos egyetemi követek mentesek; a cselekvő választási jognak gyakorlására pedig 10 font sterling évenkénti jövedelem kimutatása szükséges. Egyébiránt ezen országban mindig tekintet vétetett arra, hogy csak a miveltebb osztályokból személyek foglaljanak helyet az alsóházban; onnért származott azon elv: hogy mindenik, ki parlamenttag akar lenni, gentleman legyen; olyannak pedig csak az tekintetik, ki bizonyos önállósággal bir, és hivatásánál fogva másoktól közvetlenül nem függ, így p. o. az, ki nyílt kalmárboltot tart, apróárulós, mesterember, vendégfogadós, vagy kávé. vagy olyan ki másnak szolgálatjában áll, gentlemannek nem tartatik és tehát parlamentképességgel nem bir; ellenben gentlemannek tartatik, és tehát parlamentképességgel bir gyárnak, vagy mezei birtoknak tulajdonosa, nagykereskedő, és minden tanult ember.

dő választási jog még jobban lesz korlátozandó: ezen korlátozások a fontos választási jogot az erényesebb és értelmesebb polgárok kezeibe juttatják.

§. 22. *Egyéb elvek a képviselők választása iránt.*

A mi a képviselők választását illeti, az vagy municipumok, az az állandó választó testek, vagy szétmenő népesség által történik, ha állandó választó testek által, akkor az ország lehetőségig egyenlő választó kerületekre osztassék föl, melly egyenlőségben a népesség, és az adó alatt lévő tárgyak szem előtt tartandók; hol pedig a városi és mezei birtoki képviselés közt különböztetés vagyon, ott szinte városi és mezei kerületeknek felállítása czélirányos leend, minden nagyobb város maga egy választó testületet tegyen, több kisebb, és egymáshoz közel lévő városok pedig egy városi választó kerületet képezzenek.

A választandó képviselők számát illetőleg, közép út tartassék; azoknak nagy sokasága a tanácskozások folyamatját késleltetné: ellenben igen csekély száma nézeteiben és határozataiban könnyen egy oldalú lehet. Legjobb tehát, ha erre nézve a status népessége vétetik tekintetbe. A választott követ is ne holtig, hanem bizonyos időre választassék, úgy mindazáltal hogy újdön választathassék.

Néha a választás czélszerűleg közvetve történik, t. i. először a polgárok összeségétől választók (Wahlmänner) neveztetnek ki, és ezektől választatnak a képviselők. *)

A kormány a választási ügyet az alkotmány szellemében intézze, és szemmel tartsa: mindazáltal maga soha be ne avatkozzék, kivéven az alkotmányi alakoknak megsértése esetében.

A választottak egyenként véve a kerületet, vagy köz-

*) Közvetett választás történik a Badeni és Hassiai főhercegségekben, és Norvégiában, az ilyen választás helyben hagyható, ha a választók száma elég nagy, és a választási rendszer a választási szabadságról és a megvesztegetés vagy félenkítés eltávolításáról elég biztosítást nyújt; titkos szavazás erre legjobb óvszer.

seget, mellytől választattak képviselik, együtt véve pedig mint az egész nemzet képviselői jelenkeznek.

Mi ezen kérdéseket illeti: vajjon a nemzet képviselőinek évenként, vagy csak bizonyos idő lefolyta után keljen-e összegyülniök, *) s minő körülmények alatt kelljen rendkívüli gyülekezetet összehívni, vagy állandó országos választmányt alkotni, hány évre választandók a követek, **) és azoknak egészteni, vagy részbeni újítása minő időszak után történjék? ezeket általánosan megfejtteni nehéz: hanem ezek az egyes statusok különféle körülményei szerint különfélelékép lesznek meghatározandók.

§. 23. *A képviselők viszonya küldöikhez.*

Némelly országban a követségre törekedők political hitvallásuk letétele, és bizonyos political irányzás ígérete által magukat a választóknak bizodalmaiba ajánlják, mint p. o. Francia és Angol országokban, és illy országban a követnek hallgatólag: t. i. az ő political hitvallásának elfogadása által adatik utasítás. Némelly országban pedig a választók a követnek meghatározott utasítást adnak, mellyhez magát tartani kötelességében áll, ezen utasítás tartalmára nézve elég terjedt legyen, hogy a követnek (azon pontokat kivéve, mellyekre nézve a küldöktől szabatosan meghatározott akaratnyilvánítások adattak) véleményére valamenyire szabad tért engedjen; egyébiránt is a képviselőnek az utasítástól kis eltérés is engedtessek, azon esetben, ha a körülmények változtával jó lélekismérettel hiheti: hogy az ő küldői is, ha ezen körülményeket előre látták volna, neki más utasítást adtak volna; ez főleg akkor lesz megengedendő, ha új utasítás bevárása az idő rövidsége miatt lehetetlen.

*) Hogy ha igen sokáig nem tartatik országgyűlés, a köz életben pangás támad.

**) Francia országban a követek öt évre választatnak és azután egészleni újításnak vagyon helye, a kamaráknak rendszerint minden évben össze kell ülniök. Angol országban a követek hét évre választatnak. — Badeni nagyhercegségben 8 évre és minden második évben a kamarának egy negyed része újítatik.

Mindazáltal a követnek mindig kötelessége marad, küldőinek és utasításának szelleméhez legalább a mennyire lehet, magát alkalmaznia; egyébiránt a követ jellemzilárdsággal bírjon, és kötelességének szentségét és jelentőségét illendően felfogni képes legyen, mert annak kezébe a nemzet legfontosabb érdekei vannak letéve, és a népnek bizodalma az, mi azokat neki átadta.

§. 24. *Az egyes és kettős kamarai rendszerről.*

A legfontosabb politicalai kérdések közé tartozik: vajjon az országgyűlés egy vagy két kamarából legyen-e öszszeszerkesztve?

Statusjogi szempontból az egykamarai rendszer elsőséget érdemlenni látszik, mivel a valódi nemzetképviselés csak mint egység gondolható, és mert ezen rendszer a nemzet képviselőinek politicalai egyenlősége fogalmával jobban meg egyeztethető, mint a kétkamarai rendszer, mellyben az első kamara a második ellenében többnyire mint előjogos jelenkezik.

Politicalai szempontból véve az egykamarai rendszer mellett az látszik harezolni, hogy a határozatok gyorsabban hozatnak, és a korszellem kívánta reformok a felsőbb kamarában melly néha a történeti jogot makacsul védi, akadályokra nem talál.

Mind a mellett, ha a kisebb statusokat, mellyekben két kamara fölösleges volna, kivesszük, mind a történet, mind a politicala két kamarának felállítását ajánlja.

A történet azért, mivel az angol, éjszak amerikai és franczia alkotmányokban a két kamarának czélszerűségét elegendőn tanusítja:

A politicala azért, mivel ha a törvényjavaslat kétszer és különböző testület által vitatás alá jön, több oldalrol vizsgáltatik, és érettebben fontoltatik meg, s így a határozatokbani hamarkodás melly néha felhevült szenvedelmek szüleménye, jobban akadályoztatik, és ha ne talán túlságos demokratiai szellem az alsó kamarában hatalmaskodnék, annak a felső kamara által, mellynek tagjai fensőbb állásuk, további statushivataloskodásuk, és néha nagyobb koruknál fogva mély előrelátást, és dús tapasztalást szerezhettek ma-

guknak, jótékony ellensúly állítatik elébe, és az egyes kamarában könnyen támadó pártszellem terjedésének gátlásával a különféle érdekek egyensúlyban tartatnak. Egyébiránt a kettőskamarai rendszernek haszna leginkább a felső kamarának mikénti szerkesztésétől függ.

A felső kamarának (melly némelly országban pairkamarának vagy felsőháznak is neveztetik) szerkesztése különféle országokban különféle módon történhetik; annak egyedei t. i. vagy örökösödési jog által lépnek abba, vagy az uralkodótól holtiglan neveztetnek ki, mint a francia. pairek, némellyek pedig hivataluknál fogva foglalnak széket a felső kamarában, néha pedig az egész felső kamara az alsó kamarától választatik mint Norvegiában. *)

*) Norvegiában az ugynevezett storthing az az a képviselőknek összes gyülekezete a maga egyedei közül egy negyedet kiválaszt, melly a lagthingot, az az felső kamarát, a többi három negyed rész pedig az odelstthinget (az az alsó kamarát) képezi. — Angol országban most a felsőházban széket foglal: 25 herceg, 19 marquis, 110 gróf, 18 viscount, 180 báró, 10 scotiai és 28 irlandiai lord; tovább a királyi vérből származott hercegek és püspökök; a pairi méltóság, és az azzal összekötött nagy földbirtok csak az elsőszülöttre száll örökösödés által, az utóbbszülöttek a polgári foglalkozásokhoz p. o. a műiparhoz, kereskedéshez folyamodnak, mert az angol aristocratia soha sem iparkodott a legjövödelmesebb statushivatalokat az utóbbszületett fiai számára magához ragadni, (nem különben mint adótoli mentességet soha nem igénylett) hanem sokat a maga köréből a polgári állapotról folyvást visszaléptet, kik azután mint követe az alsóházban jelenkezhetnek, és így a fő és alsóház között organicus kötelék képeztetik, és az által az angol aristocratia nem lesz olly gyűlöletes mint p. o. a hajdani francia aristocratia volt; — Francia országban a paireknek örökössége 1831-dik évben eltöröltetett, most tehát a pairek csak a király által neveztetnek ki. — Baden nagy hercegségnek is két kamarája vagyon, az elsőben az uralkodó házból származó hercegeken kívül az országrendi esaládok (standesherrliche Familien) főji, a catholicus püspök, egy evangelicus praelatus, és a főhercegtől kinevezendő egyedek, kiknek száma nyolczat át nem hághat, és a földbirtokos nemességnek 8 követei részesülnek; a második kamara 63 városi és kerületi követekből áll; a föld-

Hogy a pári méltóság örökös legyen, nem épen szükséges; hibás volna a kamaráknak szerkesztése ha a két különféle érdek a két kamara által egészlen egymástól elkülönítenék p. o. ha az első kamarában egyedül csak a földbirtok, a másodikban pedig az ipar és kereskedés képviseltetnék, úgy hogy ennek tagjai közt egy nagyobb földbirtokos sem volna, az elsőben pedig egy gyártó vagy nagykereskedő sem találkozna.

A felső kamara tagjainak összes száma soha se legyen olly nagy, mint az alsóé.

Mi a két kamarának egymáshoz, és az uralkodóhoz állását illeti, mind a két kamarának a törvényhozásban részvéte az alkotmányban világosan meghatározottassék: ez iránt legcélszerűbbnek látszik, ha az alsó kamarától származott törvényindítványok előbb, mintsem az uralkodó elébe terjesztetnének, a felső kamarának tárgyalatása alá bocsátanak, melly azokat vagy visszaveti, vagy elfogadja, vagy módosítja; szinte a felsőháztól tett törvényjavaslatok az alsóház elébe hozassanak előbb, mintsem azok felett az uralkodó eldöntő határozatot hozna, ha pedig az indítvány az uralkodótól származnék, az mind a két kamarától tárgyalatás alá veendő lesz; azon esetre pedig, ha a két kamara valamely fontos tárgynál megegyezni nem tudna, mind a két kamarának egyesülése (egy vegyes ülésben) a legcélszerűbb egyeztetési mód lehet.

A legfontosabb tárgyaknak előleges kidolgozására, és az eszmék közlésére mind a két kamaránál választmányok az országgyűlés folyta alatt rendeltessenek.

Mind a két kamarában a tanácskozások nyilván tartassanak, minden tisztességes polgárnak szabad bemenetele legyen a karzatokra, és az egész nemzet az országgyűlési teremben tartott tanácskozásokról, és eseményekről saját ál-

birtokos nemességnek mind a cselekvő mind a szenvedő választási jogra nézve a második kamarából kizáratása által ez tiszta demokratiai elemű lesz; ha a felső kamarának többsége az alsó kamarának véleményéhez nem járul; mind a két kamarának szavazati számláltatnak, és így az összeszámlált szavazatok többsége szerint történik a határozat.

tal tudósítassék; mert csak illy nyilvánosság által tartatik fön a nemzet és a kamara közti szükséges élénk kölesühata-
tás, és hozathatik öszhangzatba a képviselők iránya a nem-
zet irányával.

Mindenik kamarában a rendet fenntartja az elnök, ki az alsó kamarában többnyire a képviselők által választatik, az uralkodó által pedig erősítetik.

§. 25. Az uralkodónak alkotmányilag biztosítandó jogairól.

Mi az uralkodónak alkotmányilag biztosítandó jogait illeti, az europai alkotmányokban többnyire e következő jogok fordulnak elő:

- 1-ör. A fő felügyelési jog a statusigazgatásnak minden ágaira nézve.
- 2-or. A jog az egész statust más statusokhozi viszonyaiban képviselni, hová tartozik a jog követeket küldeni, vagy elfogadni, más nemzetekkel alkudozásokra és szövetségekre lépni, hadat indítani, és békét kötni. *)
- 3-or. A jog a hadsereggel parancsolni; de némelly alkotmányban a katonaságnak belső használására nézve megszorításnak vagyon helye.
- 4-er. A jog minden status egyházi vagy katonai hivatalosokat kinevezni; de némelly alkotmány szerint bizonyos hivatalokra nézve ezen jog korlátozva vagyon.
- 5-ör. A jog nemességet, s mindennemű ezimeket, rendeket és egyéb jutalmakat osztogatni.
- 6-or. A kegyelmezési jog, pénzverési jog, az egyházi ügyek iránti jog, (Jus circa sacra) és az úgy nevezett ius placeti regii.
- 7-er. Az ő személye szent és sérthetetlen.

*) Angol országban az uralkodótól kötött alkudozások és szövetségek az egész nemzetre nézve kötelező erővel bírnak, de ministerei az iránt, mi az illyen alkudozásokban kártékony lehetne, a nemzetnek felelősek; szinte a királynak joga van hadat indítani, vagy békét kötni, de mind a két esetben joga van a parlamentnek a ministerektől, kiknek tanácsát alkalmasint követte, számot kérni.

Handwritten notes at the bottom of the page:
A hadvezetési kötelesség megadása a parlamentnek függ...
dészet és közhely az uralkodó külhatalommal, de en mag a
gyűlés által helybe n hagyatik végrehajtathatnak.

8-or. A jog az alkotmánynyal össze nem ütköző rende-
léseket, és végrehajtási parancsokat kibocsátani.

A nemzeti képviselőkre nézve pedig vagy az uralko-
dónak 1-ör kezdeményi joga a törvényhozásban, 2-or az or-
szággyűlést összehíja, azt eloszlatja, vagy elhalasztja, de
ez esetben tartozik bizonyos idő alatt megint országgyűlést
összehíni, 3-or a törvényt szentesíti.

*Ha a paragraf véleményekhez nagy ragaszkodásnak, egymással szembe nem állnak: akkor
a miniszterum alkotmányi joggyűlés előfordulása. Ekkor az uralkodó fölényben,
gyűlés és képviselőinek jogai, mellyek többnyire az*
**§. 26. A nemzet képviselőinek jogai, mellyek többnyire az
európai alkotmányokban előfordulnak.**

A nemzet képviselőit illetőleg az európai alkotmányok-
ban többnyire e következő jogok fordulnak elő:

1-ör. A jog, miszerint meg egyezések nélkül semmiféle
se direct se indirect adó ki ne vettethessék; tovább a jog fel-
ügyelni, hogy a köz jövedelmek a törvényhatározta czélokra
fordítassanak; ide tartozik a jog az adónak az egyes kerü-
letek, vagy városok közti felosztásába befolyhatni, és az úgy-
nevezett statusbudgetnek megállapítása, mellyről a finantz-
tudományban leendő szó.

2-or. A kérelmi jog (Petitionsrecht), az az a jog a ké-
relmeket, mellyek vagy egyes, vagy több egyesült polgárok-
tól, vagy testületektől az országgyűlésre beadattak és mely-
lyek vagy bizonyos sérelmek iránti orvoslást szorgalmaznak,
vagy más a köz jót illető indítványokat magokban foglalnak,
a thron elébe hozni.

3-or. A törvényhozásbani részvét a főlebb kitett elvek
szerint.

4-er. A sérelemelőterjesztési jog a birói és igazgatási
hatalomnál tapasztalt visszaélésekre nézve és a status főhi-
vatalosait felelőségre vonhatási jog, e jogból magyarázható
némelly alkotmányokban előforduló rendelkezés, miszerint min-
den felsőbb parancsokat valamelly minister, vagy status fő
hivatalosa által aláírva legyen, hogy tudassék, kit kell fe-
lelőségre vonni.^x

5-ör. Az uralkodótól a külfölddel kötött, és a status éle-
te ügyeit (p. o. a kereskedést, hajókázást) érdeklő szerző-
dések közlését kívánhatási jog.

6-or. A tanácskozásait nyilvánosítási jog.

*Angliában a nádor a miniszterre az ahokor mondja ki,
és pedig az ítélethez az a felhatal. Er után miniszter
elő.*

7-er. A személyes sérthetlenségi jog.

8-or. A katona-megadási jog, nem különben, mint a status adósságaira befolyás.

Mi a hadindítási jogot illeti, erre nézve az angol alkotmány legezlszerűbben látszik rendelkezni, hogy t. i. ezen jog az uralkodóé legyen: ellenben a hadviselésre szükséges pénzüszvény ajánlása egyedül a parlamenttől függjön, így eszközöltetik, hogy a kormány csak olly háborút kezdhet, melly a köz véleményben viszhangra talál.

§. 27. Az alkotmánynak többi határozatairól.

Az uralkodónak, és a nemzetképviselőknek jogaikon kívül az alkotmány még más határozatokat is foglaljon magában, mellyek a status belső életét különféle módon alakítják; illy határozatok az europai alkotmányokban többnyire e következők szoktak lenni.

1-ör. Az uralkodó dynastiának örökösödési rende annak kihalásáig.

2-or. A thronörökös nevelése iránti rendelkezések, a kornak meghatározása, mellyben a thronörökös nagykoruságát eléri, továbbá rendelkezések az uralkodónak kiskorusága vagy elmebetegsége, vagy az özvegynek viselőssége esetére nézve.

3-or. Az uralkodónak a családja többi tagjaihozi viszonya.

4-er. A thronöröklőnek kötelessége thronra lépte előtt vagy után az alkotmánynak hív megtartását esküje által ígérni, melly ígéret mint az alkotmánynak egyik garantiája tekintetik.

5-ör. Többnyire a polgároknak mindenféle jogaik biztosítatnak; ilyenek a személyes szabadsági jog, a tulajdonnak sérthetlensége, a törvény előtti egyenlőség, a kivándorlási jog, a hivatalviselhetési egyforma képesség, az egyaranti adózási kötelesség, a lelkiismereti szabadság. *) A szabad egyesü-

*) A lelkiismereti szabadság abban áll, hogy senki más vallásra ne kényszeríthetessék, és mindeniknek szabad legyen egy vallásról a másikra áttérni (föltévéen hogy a vallás tanja a status

lési jog (Associationrecht) ezen egyesületek szellemi és anyagi szükségek fedezése tekintetéből történnek, nem ritkán illy egyesületek kérelmeket adnak be az országgyűlésre, tovább a sajtó iránti rendelkezések.

6-or. Azon feltételek meghatározása, mellyek a honfűsítési jog megszerzéséhez kívántatnak.

7-er. A törvényhozás módja, hová tartozik a kamarák szerkesztése, és a követválasztási rendszer.

8-or. A birói hatalom elrendezése, és némelly alkotmányban az eskütszékek iránti határozások.

9-er. Az egész országnak kerületekre és járásokra czél-szerű felosztása, és községi rendnek megalapítása.

10-er. Szükséges elvek a hazának védelmére nézve.

11-er. Az egyháznak a statushozi, és a különféle egyházak egymáshozoi viszonya.

12-er. Szabályok az alkotmánynak időről időre történendő átvizsgálása iránt.

Az egyszerre elkészített alkotmány oklevélben foglaltatik, és közhírré tételik, *) az illy alkotmány behozatása egyszersmind hozzá alkalmazott polgári és büntető törvénykönyvek és azok szellemével megegyező törvénykezési könyv életbe léptetését kívánja.

széjjával nem ellenkezik) és hogy vallása miatt a status ótalma senkitől ne tagadtassék meg.

*) Nem szükséges épen, hogy valamely országnak alkotmánya miadig egy oklevélben (chartában) foglaltassék, mert némelly alkotmány történetileg (historice) lassanként fejlődik ki, és különféle időkben hozatott törvényeken alapszik, ilyen p. o. az angol és magyar alkotmány.

Jus domini eminentis ar, melynél fogva a status a közigazgatásnak is jogjait elveket tulajdonosán-é. Kormányozó ere

meán.
tulajdonjog birtokaitak áll. törvény által, mely fejébe
jobb- és el-é. Kormányozó ere, v. törvényjogot
elvé. Kormányozó ere, v. törvényjogot
áll. törvény által, mely fejébe
jobb- és el-é. Kormányozó ere, v. törvényjogot

Uronnonyi, Gyula: A Felelős Min. 2. Memor. vez. Az alkotmányról. 4. A törvényelőkészítő. 5. Az adó- és pénzügyi min. 6. A politikai tudományok. 8. 1. kötet.

A POLITICAI TUDOMÁNYOK

MÁSODIK RÉSZE.

AZ ÁTALÁNOS IGAZGATÁSI POLITICA.

§. 1. Az általános igazgatási politicának fogalma, és foglalatja.

Az általános igazgatási politica a status igazgatásának elveit általánosan adja elő, a status igazgatásához tartoznak a kormányzések, különféle hivatalok, és mind azon eszközök, mik által a kormány az alkotmány szellemében a status célját elérni iparkodik, és mellyek által hatalmát gyakorolja. Az igazgatás egyforma alkotmányu országokban is különbözhetik, a mint t. i. az igazgatásnak egyes ágai, milyenek: az igazságkiszolgáltatás, rendőrség, financia s a t. különféle módon gyakoroltatnak.

Az általános igazgatási politicának feladása tehát nyomozni a különbséget, melly a központi és tartományi igazgatás közt vagyon, tovább a testületi és hivatalnoki igazgatás szellemét vizsgálni, a megyei és községi rendről értekezni, és az igazgatás ágainak az egyes ministeriumok közti felosztására figyelmét fordítani.

Az igazgatás fő ágai e következők: 1-ör az igazság kiszolgáltatása, 2-or a rendőrség, 3-or a status gazdasága, 4-er a financia és 5-ör a katonai ügyek.

§. 2. Hányféle az igazgatás a status territoriumára nézve.

Az igazgatás a status földterületét szem előtt tartván, kétféle lehet; t. i. vagy tartományi (Provinzialverwaltung) vagy központi (Zentralverwaltung); az első abban áll, hogy a status minden egyes tartományának külön szabályok szerinti igazgatása, és belső alakulása vagyon; nem ritkán az egyes tartományok külön alkotmánnyal és törvényekkel is bírnak, úgy hogy mindenik egyes tartomány magában véve némileg egy elkülönített egészet látszik képezni, melly a sta-

tus többi részeitől lényegileg különbözik: ezen rendszerben az egész statusigazgatásnak összefüggése csak a fő kormány-
szék által, mellynél minden egyes tartománynak szószólói
vagy előadói vannak, tartatik fenn. Ezen rendszer onnét
eredt, hogy némelly status időjártával gyarapodott, és több
előbb önálló országból szerkesztetett össze, mellyek a kü-
lön igazgatást, és törvényeiket azután is megtartották. *)

A központi rendszernek lényege pedig abban áll, hogy
az egész statusban s tehát annak minden részeiben az igazgata-
s egyforma szabályok szerint történik, s így mindenütt egy-
forma intézetek és hatóságok vannak. Ezen rendszerben az
igazgatásnak különféle hivatalosai rendszerint közvetlenül a
kormánytól függnnek, mellytől kineveztetnek, és mellynek ne-
vében közvetlenül mindent véghez visznek.

*§. 3. Vajjon a tartományi vagy központi rendszer érdemel-e
elsőséget.*

A központi rendszer mellett az látszik harczolni, hogy
a status egységi elvének jobban megfelel, hogy a kormány
részéről nagyobb erélyt (energiát), és az igazgatási ható-
ságoknak lényeges egyszerűsítését lehetségessé teszi; ho-
lott a tartományi rendszerben az alkotmány szoros nemzeti
kapcsolat helyett könnyen felbontható szövetségnek jellemét
veszi fel; ide járul hogy a központi rendszer az erőteljes egye-
temes s valódi nemzeti képviselés szellemével jobban meg-
egyeztethető, mint a tartományi rendszer; árnyékoldala mind-
azáltal a központi rendszernek az, hogy főleg ott, hol erő-
teljes nemzeti képviselés hiányzik a bureaucrátiát, az az a
tisztviselőknék önkényét hatalmasan előmozdítja.

A történet azt tanítja, hogy mind a két rendszernek kü-
lönféle statusokban, és különböző körülmények alatt jó és
káros következései valának; egyébiránt noha a főlebb előho-
zott okoknál fogva a központi rendszer csak ugyan első-

*) A tartományi rendszer régiebb mint a központi, így Francia
országban az első forradalom előtt 14 tartomány volt, s mind-
egyiknek külön igazgatása vala tekintettel az előbbi viszonyaira;
így volt Spanyol országban is.

séget érdemelni látszik, és tehát a kormánynak, hol kivihe-
tő, mérsékelt központosításra törekvése igazolható: még is
az egyes tartományoknak sajátosságai, külön szelleme, né-
ha nemzetisége, és történeti jogai is tekintetbe veendők;
mert ha az egyes tartománynak akkoron, midőn a statushoz
kapsolatott, külön alkotmánya, és külön igazgatása bizto-
sítottak, akkor ezeknek eltörlesztésére a kérdésben lévő tar-
tományban lakó nemzetnek megegyezése kívántatik, és a nél-
kül központosítás nem történhetik, kivéven tán midőn az
egyetemes nemzeti képviselés nem csak az egyes tartományt,
hanem az egész statust illető reformot hoz be, mert az egész
nemzetnek akarata az egyes tartomány ellenmondásánál ész-
szerűbbnek tartandó.

A hol pedig a központosulás lehetséges, még is a túl-
vitt központosulástól, melly bureaucrátiára vezetne, ovakod-
ni kell; ez ellen pedig jótékony gát tételik a szabad községi,
és helyhatósági rendszer által, mellyekről alantabb szó le-
end: ezek által a központi igazgatás ki nem záratik, hanem
csak az eszközöltetik, hogy nem minden ügyeknek elintéze-
se szorosán véve központilag történjék (mi a központi hata-
lomnak távolsága miatt a nélkül is czélszerűen nem történ-
hetnék) és így a központosulásnak túlsulya akadályoztatik.

§. 4. *A hivatalnoki és testületi igazgatási rendszer.*

Az igazgatási személyzetre nézve hivatalnoki (bureaucra-
tiai) és testületi (collegial) igazgatási rendszert lehet külön-
böztetni: az első rendszerben az igazgatás csak egy felelős
tisztviselő által történik, kinek ugyan segédjei vannak, de
kik nem elhatározó, hanem legfőlebb néha tanácsló szava-
zattal bírnak. — A testületi rendszerben ellenben az igazga-
tás testületek (Collegiumok) által történik, mellyeknek egye-
dei a határozatokban egyforma joggal bírnak, úgy hogy az
elnök is csak hasonlók közt első, ki az ügyek folyamatját
vezeti, és néha a pillanatnyilag szükséges rendelkezéseket meg-
teszi, a testületi rendszerrel többnyire az is összekötte van,
hogy az ügyek feletti tanácskozásban és azoknak elintézésében
nem csak a hivatalbéliek, hanem az illető igazgatási megyé-
ben vagy községben lévő polgárok (és pedig vagy közvetle-

nül, vagy közvetve választmány által) részt vesznek, mint p. o. Magyar országban a megyei gyűlésekben az egész nemesség részt veszen, Angol országban is évnegyedenként minden megyében a békebirák néhány esküttekkel összegyűlnek, és a megyének általános ügyeit tárgyalják; Ezen részvevő polgárok által az egész igazgatási munkásság ellenőrködtetik, és az igazgató tisztek áthágásaikért felelőségre vonatnak. — A hivatalnoki rendszerben ellenben a polgárok az igazgatásban semmi részt nem vesznek, és mindenik tisztviselő csak főlebbvalójának felelős; ezen rendszer a központosulási rendszerrel gyakran együtt jár. *)

A testületi rendszernek azon elsősegei vannak, hogy az egyedi egyoldalúságot, hamarkodást, és önkényt jobban kizárja, hogy abban minden tárgy többoldalulag, és érettebben megfontoltatik, míg határozottá válnék, és hogy mindig kölcsönös ellenőrködés legyen jelen, melly által a törvények uralkodása hihetőleg jobban fenntartatik: ellenben ezen rendszer ellen harczol, hogy általa az ügyek elintézése késleltetik, hogy abban sok szellem-ölő irkálás, huzavonó zsidbasztó alakok, az úgynevezett schlendrián, és néha a kölcsönös elnézésből szálemlett indolentia divatoznak.

A hivatalnoki rendszer ellenben azon jelességgel bír, hogy általa mind az ügyek elintézése, mind a fensőbb parancsolatok végrehajtása gyorsabban több erélylyel és egyforma-

*) Francia országban a burocratai központi igazgatás divatoz; a francia territorium t. i. 88 departamentre osztatik fel, és ezek megint arrondissementekre oszlanak, mindenik departamentnek van praefectura, mindenik arrondissementnek alpraefectura, mindenik községnek van maire (elnök) a praefectusokat, alpraefectusokat, ugymint a nagyobb községekben a mairet, a király nevezi ki, és ezek viszik az igazgatást, a praefectus mint a kormánynak meghatalmazottja egy kereke azon nagy központosulási gépnek, melly csak nem a legcsekélyebb ügyek elintézését Párisba vonja, és a ministerek kezeiben központosítja, azért jól mondatik, hogy a politcai életre nézve Francia országban csak egy pont van, melly mindent elnyel. — A napkeleti országokban a sultán és nagy vezértől kezdve egész az utolsó tisztviselőig a határozatok csak egyes tisztviselőtől származnak.

Előbbisége érdemelt; de nemely ügyek inkább hivatalosabbi
járni által kereshető; p. o. rendőri; finansz. kormi

sággal eszközöltetik, és hogy az egyes hivatalosok tetteik miatt a kormány által könnyebben felelőségre vonathatnak, mint a testületi rendszerben.

Mind a két rendszernek jó és rossz oldalait összehasonlítván következtetés gyanánt állíthatni: hogy a testületi rendszer a szabadság szellemével jobban megegyeztethető, a jogi statusnak jobban megfelel, s tehát rendszerint elsőséget annál is inkább érdemel, minthogy az avval járó nehézségek czélszerű szabályozás által elháríthatók; mindazáltal vannak olly ügyek, melyekben a hivatalnoki eljárás ha más okbul nem, csak gyorsasága miatt is jobban használható, és melyekben (az ügyek természeténél fogva) ezen rendszer veszedelemtől mentes: ilyen ügyek főleg az alsó hivataloknál p. o. a rendőrség egyes ágainál, tovább a katonai ügyekben, és a finansziái ügyek végrehajtásában fordulnak elő.

§. 5. Általános elvek az igazgatásra nézve.

Az igazgatásra nézve e következő általános elveket lehet felállítani:

1-ör. Az igazgatás mennél egyszerűebb legyen. *Nálunk a polgári alk.*

2-or. Az igazgatásnak különféle ágai az igazgató személynékre nézve egymástól elkülönítessenek, p. o. a rendőrség az igazságszolgáltatástól, szinte a finanszia is a rendőrségtől és igazságszolgáltatástól s a t. hogy így a visszaélések, melyek több hatalmaknak egy személybeni egyesítéséből származhatnának, eltávolíthatassanak. *alk. rendőri, adóbehajtó*

3-or. Hogy az igazgatás a status minden részeiben összhangzásba hozassék, annak taglalása szükséges, erre nézve háromféle fokozatu igazgatást szükséges különböztetni, t. i. a községit, a megyeit, és a központit; a községi igazgatás a megyei, ez pedig a központinak vagyon alárendezve.

§. 6. A községi szerkezetnek (Gemeinde = Ordnung) fontossága.

Az alkotmányos életnek foganatosítása, és az igazgatásnak avval összhangzásba hozatala leginkább jó községi szerkezettől függ: jó községi szerkezet az alkotmánynak nélkülözhetlen védőfala, ez az mi az alkotmánynak életerőt ad,

megye } igazgató
járás }
község }

és a közvélemény kifejlését lehetségessé teszi, jó községi rend anyja a köz szellemnek, melly eleinte csak a községi dolgok iránti részvétben mutatkozik, de itt szilárdulván, a hazai ügyekre is kiterjeszkedést nyer, továbbá legjobb iskolája az igazi hazafiúságnak, melly a szűkkeblű önzést elfojtván a polgárokban és a tespedésbe sülyedésöket elhárítván öket erényes és értelmes polgárokká képezi, s bennök nemes önérzésből eredő szabadság szeretetét s ezzel együtt járó a törvényhez és joghozi ragaszkodást hathatósan előmozdítja.

A község céljai átaljában a status céljaival rokonok, csak hogy többnyire a közelebbi együttlakásból eredő községi ügyekre inkább szorítvák; a községi ügyeknek vezetése természetileg magát a községet illeti, de a községben sem bir minden lakó egyforma jogokkal; hanem a község polgárai (Gemeindebürger) az úgynevezett védatyafiaktól (Schutzbürger) különböztetendők, csak az elsők vesznek részt minden községi beneficium használatában, és a községi ügyeknek vezetésében.

Község több alkalddal egyjüből, hár vagy együtt, s egymáshoz közel laknak. min az önkormányt. b. h. elvön kiakból állanak a jüből
§. 7. A községi szerkezet módja.

A mi a községi szerkezet módját illeti: itt is mint az alkotmánynál azon elvet kell szem előtt tartani, miszerint a község ugy elrendezendő, hogy az igazi közakaratra uralkodása lehetőségig biztosításék, és az egyeseknek hatalommal visszaélése és önkénye gátoltassék, minek valósitására következő szabályok vezethetnek.

1-ör. A községi igazgatás élén álljon egy a polgárságtól szabadon választott elnök (polgármester) ki mint főnök az ügyek igazgatását vezeti, és a határozatok végrehajtását eszközli.

2-or. Az elnökkel együtt a község ügyeit igazgassa a község tanácsa (magistratura) melly a város népességéhez és az ügyek mennyiségéhez arányban lévő bizonyos számú tagokból álljon és ezeket is az egész polgárság szabadon választassa; azon középkori, ennek előtte sok országban divatozó szokás, miszerint ezen tanács mintegy önálló testület maga magát kiegészíti, és az így hivatalukba béavatott tanácsbéli tagok abban holtig maradnak, a tanácsai titkolódzás

*con fonal jodas, vol sor vamban az, ja tanács
gub egészre ki. hgy vol a legkorab 1835-ig
Ruppel vité, etc k.*

hozzájárultával veszélyteljes, és a polgárok szabadságára, és azoknak szellemi kifejlődésére nézve legkárosabb hatásu: illy örökre választott tanács igen könnyen az önálló fenség álmaiban magát elringatja, és a benne uralkodó factio csak a maga clienseit vagy hasonló szellemű embereket iparkodik a tanácsba betolni, az újdon bevett tagok háladatosság, vagy különös viszonyok által lebilincsezték, vagy eleinte legalább tapasztalatlanságuk miatt a többiektől függők, csak nem szükségképen a felvevőkhöz magukat assimilálják, és így a tanácsban zártkörű főnöki hatalom támad, melly a polgári szellemmel ellenséges állásban lévén, a polgárok helybenhagyását is kevésbé hordja szíven: minek következtében könnyen történhetik, hogy a köz érdekek iránti buzgóság és lelkesedés helyett csak lassuság, elhanyaglás, és tespedés tünjenek elő mindenütt: A tanács tehát az elnökkel együtt a polgárságtól szabadon választassék, és bizonyos rövid két vagy három éven túl nem terjedő időszakokban mindig részenként (p. o. egyszerre egy harmadrészben vagy felében, hogy még is több állandósága legyen) újítassék; mindazáltal úgy, hogy a kilépett tag megint választathassék. — A tanácsnál egyebiránt az igazságkiszolgáltatás, a rendőrség, és a községi javak kezelése egymástól elválasztatnak, és mindenikre nézve a tanácsbéliek közül külön főnök rendeltetik.

3-or. A tanácsnak ellenörködtetésére kis városokban az egész polgárság összegyűlhet, de nagyobb városokban az egész polgárságnak egy terembeni összejövele nem csekély nehézségekkel jár; azért szükséges: hogy az egész polgárságtól választmány (választott polgárság) neveztessek ki, melly a többieket képviselvén az igazgatásban közvetlenül ugyan részt nem vesz, hanem csak ellenörködik, hogy a tanács által olly határozatok ne hozassanak, mellyek a polgárok érdekével és előuralkodó akaratjával összeütközésben vannak; azért a tanács minden fontosabb ügyeket, és azokban hozandó határozatok javaslatát a választmány elébe terjeszse *), mellyeket ez elfogadása által érvényesekké tehet,

*) Illy, a választottsággal közlendő ügyek főleg a község javai iránti rendelkezések, tovább az adónak felosztása, új alapítások, a község iskolái, és más tárgyak iránt hozandó statutumok.

*Ahogy a praexis traditiója fel ne haljon a
lehet egyszerre a egész tanácsot megváltoztatni.*

*#gy a d
ur, kik
vám bi
lom van,
jöhenn
a*

vagy vissza vethet; szinte a kormányszéki rendelkezések is a választmánynak köz hirrre teendők lesznek; a választmány a község nagyságához képest 40, 60, 80, 100 vagy még több polgárokból álljon, és ez is időszakonként az egész polgárságtól újítassék, a választás mindenkor a polgárság minden osztályai közül történjék, úgy mindazáltal hogy a kilépett tag ujjalag választathassék.⁷

4-er. Az ülések rendszerint nyilván tartassanak.

§. 8. *A megyei igazgatás.*

A szabad községi rendhez hasonlatos a szabad megyei szerkezet, melly szerint t. i. a megyében lakó polgárok időszakonként összegyűlvén, a megyei ügyek igazgatásával foglalkoznak; ezen gyülekezetben kik birjanak közvetlenül vagy közvetve képviselő által szavazati joggal, átaljában megfejtetni nehéz, e kérdésnek helyes megoldhatására az egyes ország körülményei veendők tekintetbe; átaljában elvül lehet elfogadni: hogy a megyei gyűlésekben a tudatlan pór-tömeg kizáratásával az értelmiség foglaljon helyet. A megyei gyűlés az egész megyét illető ügyeket vagy közvetlenül igazgatja, mint p. o. Magyar és némileg Angol országban, és az illy rendszer helyhatósági megyei rendszernek nevezetik, vagy pedig a kormánytól a megyének igazgatására rendelt tisztviselők mellett csak ellenörködven, tanácsolván, és jóváhagyván a megyei ügyek igazgatásába befolyását közvetve gyakorolja.

A megyei helyhatósági rendszer alkotmányos országokban igen nagy fontosságu, mert a községigazgatástól egész a statusigazgatásig igen tágos térség vagyon, elérhetetlen marad ez utolsó a közember felfogási erejének, ha csak valamelly fokozat által oda nem jut, ezen középfok pedig a helyhatósági megyei igazgatás, melly mint több községek-ből álló képviselet a községek és a központi statushatalom közt mint egy középső képviseleti helyet foglal; ezen középfokrol több községeknek kölcsön egymásra hatása, és a közintézeteknek, és törvényeknek befolyása nagyobb téren ismerhető lesz; általa az embereknek politícai belátása növekedik, és a hazai ügyeknek áttekintésére élesítetik; a

megyei helyhatósági igazgatás több községeknek egy közös célra törekvését könnyebbíti, a nemzeti szellemet emeli, közérzelmet, és a közügyek iránti buzgó részvétet gerjeszt, mellyek nélkül az alkotmányban az élet hiányzik, és a képviselés a szükséges gyámpontot nélkülözi, polgári erényeket idéz elő; tovább legalkalmasabb iskolája a jó képviselésnek, mert a szónokság itt gyakorlatot és anyagot talál, s a nép tanulja embereit ismerni; végtére általa a mindent elnyelő központosulás és tisztviselői önkény ellen jótékony gát tétetik.

Központi igazgatási hatóság (ministerium)
§. 9. A központi igazgatás.

A központi igazgatásra nézve több a különféle igazgatási ágak szerint különböző kormánysszékek szükségesek, mellyek tisztjei a kormány által neveztetnek ki, és az illető ministeriumnak, mellyben azon águ igazgatás központosul, közvetlenül alávetve vannak; ezen kormánysszékek a megyei és községi igazgatást szemmel tartják, hogy t. i. ezeknek a hivatalos foglalkozásaikbani eljárása a törvényekkel és a köz jóval összhangzásba hozassék; azért e kormánysszékek által a megyei és községi igazgatásoknak szükség esetében az ügyek vitelében követendő irány kijeleltetik, és több olly ügyek, mellyeknek elintézése czélszerűebben központilag történik (ilyenek p. o. a folyók szabályozása, utak, csatornák készítése) közvetlenül elintéztetnek.

§. 10. A ministeriumok.

A status igazgatásának lényeges legfensőbb hatósági 1-ör a ministeriumok, 2-ör a statustanács.

Mi a ministeriumokat illeti, az igazgatás minden egyes ágára nézve külön minister rendeltetik, ki közvetlenül az uralkodó alatt áll, és avval közlekedik; a ministerek mint az igazgatási hatalomnak fő ágensei tekintendők, mellyekben t. i. a különféle águ igazgatás központosul, ezen ministerek néha ministertanácsban (minister conseil) egy első ügynevezett premier minister vagy statuscancellárnak elnöksége alatt öszszegyülnek, midőn t. i. olly tárgy elintézendő, melly több igazgatási ágakba vág, és tehát több oldalrol megfontolást

kiván, vagy olly határozatok hozandók, mellyek a köz igazgatást, nem pedig csak egyes ágakat, illetik, vagy hol az egyik ágban hozott rendeletek foganatosítására más ágban is megfelelő rendeletek kívántatnak.

Minthogy a politicának alaptanja szerint a status élete belső és külső: az szerint csak két ministerium volna, t. i. a belső és a külső ügyek ministere; de ha mindjárt nagy statusban egyes embernek erői a külső ügyek vitelére kitelhetőleg megfelelhetnek is: még is a belső ügyekre nézve ezeknek végtelen tömege azt lehetetlenné teszi; annál fogva nagyobb statusokban a belső ügyekre több minister kívántatik, kiknek száma és hatásköre a status kiterjedésétől és az igazgatás tárgyaitól függ, mindazáltal többnyire e következők szükségesek:

1-ör. A belső ügyek ministere szoros értelemben: ehez tartoznak minden az alkotmányra vonatkozó tárgyak, tehát annak egész körében, és minden részeiben fenntartása, minden az uralkodó és a nemzet képviselői közti közlemények vezetése, s az uralkodó fejedelmi jogainak őrzése, tovább a földművelésre, bányászatra, műiparra, és kereskedelemre felügyelés. *Közelési*

2 *3* 2or. Az igazság ministere (Justiz Minister): ez az összes jogkiszolgáltatásra nézve legfensőbb hatóság a statusban, ez minden törvényszékekre, a törvényeknek miképeni alkalmaztatására, és a törvénykezési eljárásra ügyel, bírákat nevez, s a törvényszékek közt támadó összeütközéseket kiegyenlíti. *Börtönügy*

3or. A policzia ministere (Polizey Minister): ez alatt állanak minden rendőrségi hatóságok, és tisztviselők, kik által a köz rend, és bátorság fenntartatik. *(a belügyhez tartozik)*

4-er. A cultus ministere: ezt illeti az egyházi és iskolai ügyek főigazgatása, és mindenre felügyelés, mi a nemzetnek szellemi életéhez tartozik, p. o. a tudományos, művészeti intézetekre.

5-ör. A financzminister: ehez tartozik a statusjövedelmek főkezelése, és minden tisztviselőkrei figyelmezés, kik statusjövedelmekkel foglalkoznak, az úgynevezett budgetnek tervezése, és alkotmányos országokban az eziránti tanácsko-

Minister mit Postel

zás a nemzet képviselőivel; és a budgetnek megállapítása után gyakran az adónak felosztása és beszédése.

6-or. A hadügyi minister (Kriegsminister): ez alatt a katonai ügyek állanak.

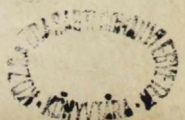
7-er Ha a statusnak nagyobb tengerészete és gyarmatai vannak, külön tengerészeti és gyarmati minister (Marine und Colonie Minister) szükséges leend, ki alatt a tengerészeti és gyarmati ügyek állanak.

8-or. A külső ügyek ministere; ki nagyobb statusokban legnagyobb jelentőségű; ez a külfölddel viszi az ügyeket, és arra figyel, hogy a statusnak más statusokkal összeköttetése és kölcsönhatása által belső ereje, és külső politicali sulya fenntartassék, és lehetőségig emeltessék; azért ezen ministeriumnak minden a külföldi kormányoknál alkalmazott követek és agensek alávetvék, ezen ministerium hatásköre mély történeti tudományt, nem különben a külországoknak statusjogi, politicali, és statistikai viszonyaik esmeretét nélkülözhetlenné teszi.

ministeriumok mezejének kell lennie; nem egyébként mezejének.

§. 11. A statustanács.

A ministeriumtól különböztetni kell a statustanácsot: ennek ugyan a ministerek is rendszerint tagjai, de ezeken kívül még több tagokból is áll; egyébiránt a statustanács önálló testület is lehet a nélkül, hogy a ministerek annak tagjai volnának; a statustanács vagy elhatározó vagy csak tanácsló hatóság; elhatározó néha a közigazgatást illető fontosabb tárgyakkal, hogy t. i. az igazgatásban egység, annak egyes ágai közt pedig belső összhangzás eszközöltessék, s minden köztök ne tán támadható összeütközés eltávolíttassék, illy esetben (ha a ministerek is hozzá tartoznak) a statustanács a ministertanácsnak helyét pótolja; néha, főleg ha a ministereknek benne nincsen ülésök, a statustanács a miniszterektől elkövetett hibákra nézve őszinte és független véleményét ad, gyakran pedig az egyes ministeriumoknak az általok követendő irányt kijeleli; a statustanácsot továbbá illeti a nemzetképviselők elébe adandó törvények javaslatának kidolgozása, nem különben mint a ministerektől, és a nemzet képviselőitől javallott törvények meghányása, és vizsgálat alá vétele.

§. 12. *A törvények iránti tisztelet.*

Az igazgatás nem kevésbé könnyítetik, ha a statusban jó törvények léteznek, és ha a polgárok azok iránt tisztelettel viseltetnek; ehez pedig következők szükségesek:

1-ör. Hogy minden alkotott törvény az ész törvényén alapuljon; mert a törvények iránti tisztelet igen függ a polgároknak azon belső meggyőződésétől, miszerint a törvényeket nem pusztá önkény szülte, hanem hogy azok az erkölcsi észből, és azáltal az istentől vették származásukat, a törvényhozás csak a positiv alakot adván nekik.

2-or. Hogy a törvényeknek szeghetetlensége fenntartásék, s tehát a törvények alól kivételek ne engedessenek; ez ugyan sokat függ a személyek jellemétől, kik azoknak fenntartására rendeltetvék, de a törvényeknek foglalatja is, ha t. i. az észszerűséggel, joggal, erkölcsiséggel, és humanitással szövetkezik, és a polgárnak természeti szabadságát kelleltinél jobban meg nem szorítja, azoknak megtartására, s így szeghetetlenségére, lényeges befolyással bír; nélkülözhetetlenül pedig kívántatik ehez; hogy a törvények a honi nyelven kihirdetessenek.

3-or. A törvényhozó testületnek tulajdonsága által is, főleg ha a törvények az egész nemzettől szabadon választott képviselők hozzájárultával alkottattak, az azok iránti tisztelet emeltetik.

4-er. A törvények világosak legyenek. Nem is képzelhető, mennyi rosszat szülhet a törvények homályos volta; ha a törvény különféleképen magyaráztatik, a polgárok jóléte, személy és vagyon bátorsága kockáztatva vagyon. A törvények szerkesztésére tehát különös gond fordítandó, azoknak stylusa rövid, világos, tekervénytelen, és az értelmével egyenlő (adaequatus) legyen, az az olly szavakba foglaltassanak a törvények, mellyek a törvényhozónak akaratját szabatosan kijelentik.

5-ör. A törvények a nemzetnek szellemi látköréhez s műveltség fokához legyenek mérve; külömben csak papiroson állanak, de az életre nem hatnak, ne is felette sok, hanem inkább a lehetőségig kevés, de sokat magukban foglaló törvények alkottassanak, mert a sok és mindenütt részletekbe

bocsátkozó törvények, azonkívül hogy emlékezetben is nehezen tartatnak, gyakran ellenmondásokat, és következetlenségeket foglalnak magokban.

6-or. A törvények nem épen merevültségig változhatatlanok, de még is némileg állandóak legyenek; ha a törvény igen gyakran megváltoztatik, az irántai tisztelet nagy mértékben csökken, mert a nagy változékonyság vagy elvek és belátás hiányára, vagy önkényre mutat.

7-er. De leghathatósabbán előmozdítja a törvények iránti tiszteletet a közjólétnek és boldogságnak érzete, melly a törvényből a polgárok minden osztályira kiömlendezik; mert azáltal a polgárok keblében nem csak a törvényekről jó vélemény, hanem tökéletes meggyőződés támad, hogy a törvények jók, mellyeknek üdvös paizsa alatt a közállomány czélját eléri.

A POLITICÁNAK HARMADIK RÉSZÉ.

AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSI POLITICA.

§. 1. *Az igazságszolgáltatási politicának fogalma és tartalma.*

Az igazságszolgáltatási politica foglalatja azon elveknek, mellyek szerint az igazságszolgáltatási intézetek elrendezendők, hogy azok által sértés esetében az igazság kiszolgáltatassék, a megsértettnek elégtétel szereztessék, és a sértőnek néha megbüntetése által ne tán tőle jövőben félhető jogsértéseknek eleje vétessék; Ezen tudománynak tehát feladása az igazságszolgáltatási intézeteknek az az bíróságoknak és a törvénykezési eljárásnak olly czélszerű elrendezését megállapítani; hogy azáltal az igazságnak leggyorsabb kiszolgáltatása eszközöltessék, és büntetés esetében a büntetés csak egyedül a bűnöst érje, és a törvénykezés által szükségtelenül ne súlyosbítassék, azért ezen tudomány a büntetésnek az igazságszolgáltatással összeköttetése miatt a büntető rendszerre nézve is alapelveket magában foglal, és az egyes büntetéseknek a népek életére hatását, és a status céljához viszonyát vizsgálja.

§. 2. *A bíróság és policzia (rendőrség) közti különbség.*

A bíróság olly intézet, melly a polgárok közt támadó perlekedéseket elintézi, a megsértett jogokat helyreállítja, a történt sértéseket felhagyott elégtétel által orvosolja, és a ne tán jövőre félhető jogsértéseknek büntetés által elejét veszi. A bíróság tehát különbözik a policziától, mert ez olly intézet, melly akár bal eseményektől, akár mások rossz akaratjától fenyegetődő sértéseket eltávoztat, a mennyire ez a bíróság által nem eszközöltetik.

A bírósághoz e következő tárgyak tartoznak:

I-ör. Minden vita alatti kérdések eldöntése, mindazáltal a csekélyebb fontosságú perlekedéseknek; ilyenek p. o. a

házi uraság, és a cselédek közti vita-tárgyak eligazítása a gyakorlat szerint a rendőrség által is történik.

2-or. A büntételek fölötti ítézés, és a büntetés meghatározása; a policzia nem büntételek, hanem csekélyebb áthágások, és az ügynevezett rendőrségi kicsapongások (Polizey Bergehen) fölül ítél; egyébiránt a rendőrségnek kötelessége a bíróságot gyámolítani, és némileg neki, főleg a büntető bíróságnak, a gonosztevő kipuhatolásában és elfogatásában szolgálni. Mindazáltal a bíróság és a rendőrség hatáskörére nézve szoros határvonalt így általánosan húzni csak nem lehetetlen: ez feladása az alkotott törvénynek, melly meghatározza, mi a rendőrségi kicsapongásokhoz, mi pedig a büntételekhez tartozik, mind az elsőik mind az utóbbiak különös törvénykönyvben foglaltassanak.

§. 3. *Elvek a bíróságra nézve általában.*

A bíróságra nézve e következő elveket állíthatjuk fel:

1-ör. Az igazságszolgáltatás más igazgatási ágaktól tökéletesen elkülönítessék; tehát a bíróság rendőrséghez, statusgazdasághoz, vagy finanziaához tartozó ügyekkel ne terheltessék; azon cselekvényekre nézve, mellyek csak a perlekedés eltávolítására irányozvák, és az ügynevezett önkényes törvényhatóságot (freywillige Gerichtshofe, adeliges Richteramt) teszik, gyakorlatban különbséget tenni tanácsos: olly ügyek t. i. mellyeknek elintézésére jogi miveltség kívántatik p. o. valamelly örökség tárgyalatása, osztálytétel s a t. a bíróságra; ollyanok pedig, mellyekhez jogi tudomány nem szükséges p. o. a gyámtyai rendelés, a telekkönyvek vezetése, az adósság végetti betáblázás az illető kerületi vagy községi political igazgatásra bizandók lesznek.

2-or. A bírói hivatal független legyen, ezen függetlenséget mindazáltal nem úgy kell érteni, mintha a bíró a törvénytől nem függne, vagy tetteiért felelős épen nem volna; mert a bíró a törvény alatt van, és cselekedeteiért úgy mint akármelly más igazgatási águ tisztviselő felelősségre vonható, tehát a bírónak függetlenségét csak úgy kell érteni, hogy az ő állása ollyan legyen, miszerint akárminémű perekben az igazságot bátran kimondhassa a nélkül hogy vagy a kormány

részéről (p. o. politikai vétségből eredő, vagy a fisciussali perekben hozott igazságos ítélete miatt) vagy a magányos polgárok részéről, hivatalvesztéstől, vagy más rosztol félnie kellene.

§. 4. *Hányféle a bírói törvényhatóság.*

A bírói törvényhatóság vagy polgári (Civíl Justízi) vagy büntető (Kriminal Justízi), ezek közt e következő különbség létezik:

1-ör. A polgári törvényhatóság magányjogi pört, melly többnyire az enyim és tiéd körül forog, dönt el; a büntető törvényhatóság pedig a büntételek fölött itél.

2-or. A polgári törvényhatóság a felek által felhozott állítások, és bizonyítványok (juxta allegata et probata) nem pedig saját meggyőződése szerint köteles itélni; a kérdésben lévő tett itt csak úgy tekintetik, a mint törvényileg létezik, az az: a mint a bíró elébe adatik, és az a fél, melly a törvény értelmében elegendő bizonyítványokat elő nem állít, jogáról lemondani látszik: de a büntető törvényhatóság a feleknek állításival és bizonyításival meg nem elégedhetik; hanem a kérdésben lévő tettek valóságát kipuhatolni köteles, még a vádlottnak saját vallása a tettel voltaképeni megegyezése nélkül sem bizonyít, mert itt a polgárnak legszentebb jogai forognak kérdésben, mellyekről lemondani nem lehet.

3-or. A polgári törvényhatóságnál a felek közti megegyezés által a pör megszűnik, de a büntető törvényhatóságnál megegyezésnek helye nincsen.

4-er. A büntető pörökben az egyik pörlekedő a vádlott, de a másik maga a status; olyan büntető pörök, mellyek csupán csak a magánosok érdekében vitetnek, természetök-nél fogva inkább a polgári, mint a büntető törvényhatósághoz tartoznak.

ELSŐ FEJEZET.

A polgári bíróságról.

§. 5. *Mik szükségesek, hogy a polgári bíróság célja eléréssék.*

Hogy a polgári bíróság célja eléréssék, e következők szükségesek:

1-ör. Hogy tökéletes rendszeres polgári törvénykönyv, és azon kívül a külön nemű jogi tárgyakra nézve külön törvénykönyvek p. o. a váltó, kereskedési, bányászti törvénykönyvek létezzenek, mellyek szerint a különféle tárgyu pörök eldöntethetnek.

2-or. A törvénykönyveken kívül még a törvénykezési eljárásra (procedura judiciaria) nézve külön rendszabály szükséges; a törvénykezési eljárás gyors és rövid legyen, minden tehát, mi a pört hasztalanul hosszabbítja, a törvénykezésből kiküszöbölendő; mindazáltal a hamarkodástól is, melly az igazságnak ellensége, ovakodni kell, a pörlekedőknek tehát annyi idő engedendő lesz, hogy állításaikat eléggé bém bizonyíthassák; de ezen határidő se a feleknek se a bírónak önkényétől ne függjön, hanem a törvény által meghatározandó. Hogy pedig a pörök, mellyek többnyire sok költséggel összekötvék, nem ritkán pedig léleknyugtalan-ságot és egészségvesztést okoznak, kevesítessenek, sikeres befolyással bírhatnak az úgynevezett békebírák, milylenek Angol, Francia, Porosz és Dán országokban léteznek; ezen többnyire a nép által választott bírák elébe minden pörös tárgy terjesztendő, előbb hogy sem a rendes törvényhatóság előtt rendes pör kezdethek, és ezen békebírák a feleket megegyeztetni, és a pört így barátságos módon megszüntetni iparkodandnak.

3-or. A törvényszékek jól legyenek elrendezve, e tekintetből szükséges, hogy több rendbéli fokozatu törvényszékek állitassanak fel, t. i. az első bíróságu törvényszékek (judicia primae instantiae) hol t. i. a pör indítatik, és a fölebbviteli törvényszékek (judicia appellatoria) hová t. i. az első bíróságnál eldöntetett pör vitetik; e több fokozatu bíróság azért szükséges, mivel egy bíróság vagy rossz szándékból, vagy tévedésből könnyen törvénytelenül ítélni; Minden első bíróságu törvényszéknek bizonyos kerület kijelelendő, mellynek határai közt bíraskodhassék, de fölebbviteli törvényszék minden kerületben nem kívántatik, mert több első bíróságu törvényszékekre egy fölebbviteli törvényszék is elegendő.

A fölebbvitel (Appellatio) az alsó bíróságtól a fölebbvaló bírósághoz hivatkozás azon oknál fogva, mintha az al-

só bíró vagy tévedésből, vagy rossz szándékból törvénytelenül ítelt volna; A főlebbvitelnek ezen értelmezéséből kitetszik: hogy a föltörvényszéknél új állítások fel nem hozhatnak, mert mivel a legkisebb felhozott új körülmény sokszor az egész esetnek más alakot adhat, azért ha a főlebbvitel útján új tetteclog vagy bizonyítványok hozatnának fel, akkor a főlebbviteli törvényszék elébe gyakran egészen más eset terjesztetnék, mellyben ez mint első bíróság ítélne. Főlebbviteli törvényszék igen sok ne legyen, de még is legalább kettő kívántatik, mert ha az első főlebbviteli törvényszék más ítéletet hoz, mint az első bíróságu törvényszék, a dolog még kétségesebb; azért most az első főlebbviteli törvényszéknél pörét vesztette félnek is egy harmadik törvényszékre további főlebbvitel engedendő lesz, melly vagy az első, vagy a második törvényszék ítéletéhez járulván, az esetet végképen eldönti.

4-er. A bírák legnagyobb ovatossággal választandók, és jó fizetéssel ellátandók, hogy a megvesztegetés hihetősége elhárítássek; visszaélések esetében pedig szigorú büntetés alá vonandók lesznek. Hogy pedig azoknak ítéletei a törvényekkel összhangzásban legyenek, az igazságminister felügyelend, ki mindazáltal ettől menekülhet felállított megsemmisítési szék (Kassationshof) által, melly a világos törvénytől összeütköző, vagy azt szembetünőleg helytelenül magyarázó, és fonakul alkalmazó ítéleteket megsemmisíti, és az illető törvényszéket új törvényszerű eljárásra utasítja a nélkül, hogy maga a kérdésben lévő esetben ítéletet hozna, és a perlekedők közti jogokat, és kötelességeket megállapítaná.

§. 6. *Folytatás.*

5-ör. Az igazságszolgáltatásra nagy befolyással, bir az ügyvédi karnak czélirányos elrendezése, az ügyvédek főként nagyobb fontosságú pörökben fölötte szükségesek, ne hogy a pörlekedő felek jogtudatlanságuknak áldozati legyenek (annál is inkább, mivel a polgári bíróság a tetteleges vagy jogi bizonyítványokat fel nem keresheti, mert azáltal párttá válnék) de hogy az ügyvédi kar rendeltetésének megfelelőhessen, jól szerkesztett jogi iskolákon kívül, mellyekben ezen,

*Spontanea iudicium, maxima force calamitas eam
Santium. Verböc*

és a bírói pályára törekedő ifjak kiképeztesse, még az ügyvédi karba beavatása, és az ügyvédekkel bánásmódra nézve e következők szükségesek: Az ügyvédi pályára mindenik léphessen, de csak úgy ha szigorú vizsgálat által tudományát elegendőn bebizonyította, és egyébiránt jó jellemmel bír. Az ügyvédek a bírói kegytől szolgálilag ne függenek, a status tehát az ügyvédek a bíraktól szolgálai függés alól szabadítsa fel, és azoknak valamely bírói tett elleni sérelmét nem büntett gyanánt tekintse, hanem a bírának önkényét az ügyvédekre nézve czélszerű törvények által korlátozza, különben az ügyvédi kar magas rendeltetésének t. i. hogy az illető felek jogait védje, és a bírói székek előtt óltalmazza, meg nem felelhet: tovább bírói hivatalok egyedül és magasabb statustisztségek is néha ügyességök és erkölcsiségök által kitünő ügyvédeknek kiosztandók lesznek, illyformán az ügyvédekben becsületérzés, melly őket a csaláságoktól visszatartja, gerjesztetik, és a bírák az ügyvédi fondorkodásokat jobban megesmerendik. *)

Tovább az ügyvédi kar emelésére nagy befolyással bírhatnak az ügyvédi egyesületek is, millyenek már Angol országban régóta fennállanak, ezeknek czéljai e következők lehetnek: 1-ör. Az összes jogszolgáltatásnak szemmeltartása, és az észrevett visszaélések elleni sérelem-indítás; tovább a törvénykezésben uralkodó egyes hiányok, és azoknak elhárítási modorja fölött közös tudományos tanácskozás. 2-ör. Az egész karnak nem különben mint az egyesek jogainak fenntartása és óltalmazása, a mennyire t. i. az egyeseknek sértése által az egész kar közvetve sértetik. 3-ör. Közös felvigyázat és együttmunkálás, hogy a karnak méltósága fenntartassék, innen következik egy kötelességét sértő tagnak intése, útbaigazítása, és szükség esetében vád alá tétele. 4-er. Az egyesület tagjainak vagy azok családjainak szükölködés esetében ápolgatása, végtére ezen egyesületek

*) Angol és Franciaországokban az ügyvédi kar igen nagy tiszteletben van, azért sokszor az első családokból származó ifjak ezen pályára lépnek, hogy az által magoknak a parlamentbe és az első statushivatalokra utat nyithassanak.

által a kartársi barátság, társalkodási szellem, és értelmiség előmozdítnak.

§. 7. *Folytatás.*

6-or. A törvényszéki díjak nagyok ne legyenek, mert különben a szegényebbek igazaiknak keresésében akadályoztatnának, a törvényszéki díjak fennállása az igazsággal nem ellenkezik, mert igazságos, hogy az, ki pörében a statusnak különös pártfogásában részesül, különösen is azért adózzék; de minthogy a törvényszékek nem csak a pörlekedőknek, hanem más polgároknak hasznára is vannak, a mennyire t. i. ezektől a jogsértéseket elhárítják; kitetszik hogy a törvényszékek fenntartására szükséges költségek vietele a polgárok összeségét illeti, és a pörlekedőtől e végett csak csekély díj követelhető.

7-er. A vakmerően pörlekedők, kik a törvényszékeket minden legkisebb ok nélkül fárasztják, az az: kik vagy mint vádlók, vagy mint vádlottak alaptalan és igazságtalan pört makacsul visznek, büntetésre vonandók, és a másik félnek okozott pörbéli költségek megtérítésében elmarasztalandók lesznek, mindazáltal még sem volna igazságos olly törvény melly azt rendelné: hogy mindig a pertvesztette fél térítse meg a másik félnek okozott pörbéli költségeket; a jólelkű pörlekedő ezt soha sem érdemli meg, mert lehet, hogy a nyertes fél, bátor az ő részén áll az igazság, a pörnek alkalmat adott az által, hogy jogainak bizonyítványt pörön kívül előmutatni nem akarta, vagy hogy egyéberánt a másik félben alapos kétséget támasztott.

§. 8. *Folytatás.*

Mi azon kérdést illeti: vajjon az írásbéli vagy szóbeli pörlekedés módja érdemel-e elsőséget? minden kétség felett vagyon hogy a szóbeli eljárás által a pör kevesebb költséggel jár, hamarabb döntetik el, és az ügyvédeknek szónoksága is jobban előmozdítatik; de ellenben azt sem tagadhatni: hogy a szóbeli eljárásban a felek az állításaik békibizonyítását gyakorta kimerítőleg elő nem hozhatják; gyakran a feleknek, vagy azok ügyvédeknek nincsen annyi lélekjelenségök, vagy sebes feltalálásuk, hogy az ellenfélről elő-

hozott fondor állításokat legott megezáfolhassák, azért legcélszerűebb a szóbeli eljárást csak a csekélyebb tárgyú pörökre szorítani, a nagyobb fontosságú pörökben pedig csak kivétel gyanánt megengedni, ha t. i. a pörlekedő felek abban megegyeznek, vagy magokat arra különösen lekötöztették.

Mi a pörtárgyaltatás nyilvánosságát illeti, ez nem annyira a polgári, mint a büntető pörökben szükséges, mindazáltal amazokban is jó befolyásu lehet; mert a közvélemény a bíróságot az önkénytől, és hanyagságtól visszaretentheti, a pörlekedő feleknek pedig érdekében lehet, hogy a pörnek tárgyalatásán jelen legyenek, hogy t. i. meggyőződjenek, miszerint mind, a mi jogaiknak ótmára általok felhozott, az előadó bírótól, ki az illető actákat felolvassa, a többi bírának is előadatott legyen; egyébiránt ezen meggyőzés megszerethetik a nélkül is hogy a fél a pör egész tárgyalatásán jelen lenne, ha t. i. az ítélethozás előtt az előadó által csak a kérdésben forgó tett a bíróságnak adatik elő a felek jelenlétében, (melly alkalommal mind a két fél még észrevételeket tehet) és ha az ítéletnek okai a feleknek tudokra adatnak, mert ezekből mindjárt megítélhetik; vajjon bizonyítványaik tekintetbe vétettek-e?

A főlebb előhozottakból kitetszik, hogy a nyilvánosság leginkább csak a pörlekedők érdekében fekszik; de szinte úgy érdekek is néha a pörnek titokbani tárgyalatását kívánhatja, mi nekik nyilatkozásuk következtében mindig megengedendő, nem különben olly pöröknél, mellyeknek nyilván tárgyalatásánál tán a szemérem megsértetnék, a titokbani tárgyalatás a bírák által lesz rendelendő; egyéb esetekben is a nyilvánosság csak az ítélethozásig tart, ez mindig titokban fog hozatni.

MÁSODIK FEJEZET.

A büntetésekről.

§. 9. *A büntetés fogalma, és különféle elméletek a büntetés czélja iránt.*

A jó büntető jogkiszolgáltatáshoz mindenek előtt jó és rendszeres büntetőtörvénykönyv szükséges, mellyben az

egyres büntettekre büntetések világosan határozva legyenek; azért a büntetés jól ekképen értelmeztetik meg: hogy olly érzéki rossz, melly a törvényben a jogsértések ellen fenyegettetik, és a törvény áthágóikon végrehajtatik.

A büntetés czéljára nézve különféle elméletek uralkodnak, legnevezetesebbek azok közül: a javítási, az elijesztési, és az előzési elmélet.

A javítási elmélet (Besserungstheorie) szerint a büntetés egyedüli czéljával a bűnösnek jobbulása állítatik: e szerint tehát a büntetés ollyan legyen; hogy a bűnösben minden bünteterei hajlandóságot kiirtván annak javulását legbizonyossabban eszközölje, és tehát csak ezen javulás bekövetkeztéig tartson.

Mindazáltal a mi nézetünk szerint a jobbulás nem lehet a büntetésnek egyedüli czélja, mert ha ez egyedüli czéljával felvétetnék, a büntetési jog megszűnne, mihelyt a bűnös megjobbulása eléretett, a szoros jogosság pedig és a jogi állapotnak a statusbani fenntartása jogi viszonzatot (retributionem juridicam) kívánnak, hogy t. i. a sértés a sértőre mintegy visszaessék, és a bűnösnek a sértéshez mért törvényszabta büntetés kiállása által mind az egyénnek jogain, mind a törvényeken ejtett sérelem kiegyenlítettessék, és így a jogosság uralkodása ujlag biztosítassék; tovább annak megítélése is; vajjon a bűnös a már kiállott büntetés ideje alatt valódilag megjobbult-e, és tehát vajjon a még hátra lévő büntetés ideje néki elengedendő-e? nagy nehézségekkel van összekötve (főleg mivel a leggonoszabb is javulást szinlelhet) és a bírák önkényének tágos mezőt nyit.

De noha a javulás a büntetés egyedüli czéljával nem állíthatatik, mind a mellett a büntető intézetek ollyanok legyenek, hogy az azokban őrizett bűnös nem még romlottabbá s tehát kiléptekor a statusnak még veszedelmesebbé, mint előbb vala, válják.

Az elijesztési elmélet szerint (mellynek alkotója Feuerbach) a status pszichologiai kényszerítés által a büntetteknek elkövetését gátolja: ezen pszichologiai kényszerítés abban áll; hogy minden polgár meggyőződve legyen; miszerint a büntetetre következő rossz nagyobb, mint az arra ingerlő vélt jó, ezen meggyőződés pedig csak az által eszközöltetik, ha ezen rossznak a büntetelli összeköttetése a törvényben fenye-

gettetik; a büntetésnek tehát célja ezen elmélet szerint, hogy mindenik, kiben talán a büntettre hajlandóság volna, attól a büntetésrei gondolat által elijesztessék.

De véleményünk szerint az elijesztés sem lehet egyedüli célja a büntetésnek, mert az ijesztés annál hathatósabb lévén, mennél súlyosabb büntetések fenyegettettek, ezen elmélet szerint a legkegyetlenebb büntetéseket is lehetne igazolni; s minthogy tovább az emberek pszichologiai tekintetben igen különbözők (mert egyet igen lágy büntetések a büntettől elijesztenek, mászt pedig a legsúlyosabb büntetések is alig képesek visszatartani) mindig kérdés támad: millyennek kell lenni az elijesztő büntetésnek? egyébíránt is a büntetés alkalmazásának folytonos szükségessége is elegendőn bizonyítja, hogy az elijesztési cél tökéletesen soha elnem érhető. Továbbá ezen elmélet szerint a büntetésben csupán a bűnre, nem pedig a bűnösnek belső szabadságára és belső indító okára van tekintet, mi által a tulajdoni beszámítás, és a büntetésnek a bűn gyakran igen különböző alányi fokai szerinti meghatározása gátoltatik, és azért ezen elmélet legtöbb esetben a legszigorúabb büntetésekhez folyamodni magát kényszerítve látja.

A megelőzési elméletnek (Präventionstheorie) mellynek alapítója Grollmann, lényege abban áll, hogy a bűnös ki bűne által alapos aggodalmat gerjeszt, hogy jövőben is bünt elkövetni akar, a büntetés által az árthatás lehetőségétől megfosztassék, és ne tán jövődöbeli rossz tettei megelőztessenek, ezen elmélet szerint tehát a büntetésnek fő célja a bűnösnek ne tán jövődöbeli rossz tetteinek elhárítása. De a mi nézetünk szerint ezen elmélet sem nyugszik szilárd alapon; mert ha a büntetés egyedül előzésre volna alapítandó, akkor olly esetekben, midőn különös körülményeknél fogva nem hihető, hogy a gonosztevő tettét ismételje, s midőn feltehetni, hogy az arra ingerlő okok reá nézve megszűntek, annak megbüntetése szükségtelen volna, így p. o. ha valaki igen nagy szegénységben lopna, s rabolna, de utóbb meggazdagodnék attól nem félhetni, hogy elébbi veszélyes keresetét folytassa; és így ezen elmélet szerint sok jogsértés büntetlenül maradna; ellenben némelley egyének tán fölötte szigorúan büntettetnének meg, ha cselekvényeikben bizonyos büntettnek elkövetésére különös hajlandóságot mutatnának.

Ezekből tehát következik: hogy ezen elméletek közül magányosan véve egy sem kielégítő; a statusnak midőn büntet, mindig a köz jó előmozdítását, az az a szoros jogosságnak, a közbátorságnak, és az emberiségnek érdekét szem előtt tartani, annál fogva minden előszámlált büntetés-célokra lehetőségig törekednie kell, a mennyire t. i. ez a büntetésnek mennyisége, és minősége által elérhető.

§. 10. *A büntetés mennyiségének mértéke — mensura quantitatis poenarum.*

A büntetés mennyisége mindig a büntettnak nagysága szerint határozandó, mert a szoros jogosságtól kívánt jogi viszonzat (Vergeltung) a büntettnak és általa mutatott jogmegvetésnek nagyságához arányban lévő büntetésben áll; a büntetésnek tulságos szigorúsága sok részről kárhozatos, és a büntetés céljával ellenkező; a büntetés kegyetlensége a példától várandó üdvös hatást semmivé teszi, mert a polgárok keblében e bűnös iránti szánakozást, a törvényektől pedig irtódzást gerjeszt, és a kegyetlen büntetésnek gyakrani szemlélése a nép jellemét keményíti és elvadítja.

A büntett nagysága pedig nem csak a büntett tárgyatól, hanem a bűnösnek akaratja elhatározásától is függ; és azért a büntetés mértéke meghatározásában tekinteni kell a büntettet:

1-ör. Tárgyasan (objective) mennél nagyobb értékű, és mennél megtéríthetlenebb a sértett jog, mennél több jogok, vagy pedig a közállomány bátorságára intézett rendelkezések, vagy mennél több személyek a büntett által megsértetvék, és mennél nagyobb veszedelem származik belőle, annál súlyosabb büntetés határozottassék rája; ebből következik: hogy olly büntettekre; mellyek az élet bátorsága ellen irányozvák, súlyosabb büntetések szabandók mint olyanokra, mellyek csak a vagyon bátorságát sértik; de ugyan azon büntett tárgyi-
lag véve jobban vagy kevésbbé veszedelmes lehet, és tehát különféle fokozatban büntetendő, így p. o. a lopás, ha az ellopatott holmik mennyisége és minémüése tekintetbe véte-
tik. — Tovább a büntettnak tárgyát tekintve a véghez vitt büntételt (delictum consumatum) mindig szigoruabban kell büntetni, mint a büntettti törekvést, (delictum attentatum).

kérdemél a sértés, ha megtörtént-e a sértés? p. ha valaki egyon-
őni a vagyon veszte megsértette. Csak enni kell tehát büntetni;
an aránytalanul így ha valaki megakarja megenni valakit, de
n. hatott.

2-or. Alányosan (subjective) t. i. a bűnt elkövető alányt illetőleg; itt azon elv alkalmaztathatik: mennél veszedelmesebb a bűnös, annál nagyobb büntetést kíván az ő büntette; a veszedelemnek pedig a bűnös részéről nagyságát a bűnös akaratja elhatározásából, és a büntetetre ingerlő okból kell méríteni; ebből következik, hogy az álnokságból (dolus) származott büntettek súlyosabban büntetendők lesznek, mint a pusztá vétkeességből (culpa) eredők, és pedig annál súlyosabban, mennél nagyobb az álnokság, *) és mennél tehát nagyobb s világosabb fogalma vala a bűnösnek tette gonoszságáról, és törvénytelenységéről, szinte a vétkeességből eredő büntetteknel a vétkeességnek különböző t. i. nagyobb, kisebb, és legkisebb (culpa lata, levis et levissima) fokai szerint a büntetésben különbség tétessék; így tovább az eltökéltséggel és hideg vérrrel véghez vitt büntettek nagyobb büntetést érdemelnek, mint a hirtelen felhevülésből vagy nagy felingereltetésből származottak; tovább nagyobb büntetésre méltók olly büntettek, mellyeknek véghezvitelére több morális vagy physical akadályokat kellett eltávolítani, **) és mellyek által több kötelesség sértetett meg a bűnöstől; mert itten a rossz akaratnak ereje a tettől visszatartoztató indító

Mind (egyszerű) Jogszerűség (egyenes) mind t. i. felingerítés.
... az ...

*) Az álnokság abban áll, hogy a gonosztett a gonosztévő szándékában volt, és néki tettének gonoszságáról és törvényteleniségéről világos fogalma vala, az álnokság egyenes, és nem egyenes (dolus indirectus), egyenes álnokságnak akkor van helye, ha a gonosztévőnek szándékában volt a gonosztettet egész nagyságában úgy véghezvinni, a mint véghezvitte, itt a rendszerinti törvényes büntetésnek van helye; a nem egyenes álnokság pedig abban áll, hogy a gonosztévőnek szándékában nem épen a történt gonosztett feküdt, hanem más gonosztettnek véghezvitele, mellyből még is más rossz következett, és illy esetben rendkívüli büntetésnek van helye; A vétkeesség pedig olly hanyagságban vagy vigyázatlanságban áll, mellyből valami rossz következett.

**) A könnyűség valamelly büntettet véghezvinni, esábinger arra, és azért mind az erkölcsi, mind a jogi beszámítást kisebbíti; de ha a törvényhozó az elijesztési czélt is elérni akarja, szigorúabb büntetéssel túlnyomó okokat állítson a büntettrei ingernek elébe

66 — nemleges, ha csak el-
okokon győződelmeskedvén, a tettnek veszedelmét nagyobb mértékben tünteti elő.

Tovább nagyobb büntetésre méltók a már ismételt büntettek mint a legelőször elkövetettek, mert azoknál a jog eleni indító okoknak nagyobb tartossága szembeütnő.

Szinte a főnöknek (auctor) tette is súlyosabb fenytést érdemel, mint a büntársaknak, ezek közt pedig a fő közvetlen és tényleges társak szigoruabban büntetendőek, mint a mellékes közvetett és nemleges társak.

Tovább tekinteni kell: vajjon a büntetetre ingerlő indító okból több vagy kevesebb büntettek szoktak-e következni? azért nagyobb büntetést érdemelnek azon büntettek, mellyek p. o. irigységből, bosszúból, vagy gyűlölségből (mert itt a jogelleni indító oknak nagyobb köre vagyon) mint azok, mellyek fonák becsületképzelésből, vagy szánakozásból erednek.

Az előadattakból már a súlyosító és enyhítő körülményeknek, mellyekre az egyes büntettek büntetésének meghatározásában tekinteni kell, fogalmát érteni lehet: a súlyosító körülmények t. i. olyanok, mellyek a nélkül hogy a büntett lényegét megváltoztatnák, annak büntethetőségét öregbítik. Enyhítő körülmények pedig olyanok, mellyek a büntett lényegének változtatása nélkül annak büntethetőségét kevesítik; minthogy pedig a büntettel összekötött körülmények igen különbözők lehetnek; azért a törvényhozó az általánosan valamelly büntetetre fenyegetett büntetést szabad térrel (Spielraum) lássa el, az az a büntetésnek maximumát és minimumát határozza meg, hogy a bíró a kérdésben forgó esetnek körülményei szerint a valódi büntetést meghatározhassa.

Mind a súlyosító, mind az enyhítő körülmények vagy tárgyilagosa (objectiva) vagy alányisak (subjectiva) a tárgyilagosa azok, mellyek csupán csak a tette vonatkoznak, és annak nagyobb vagy kisebb veszélyessége fokát okozzák, az alányisak pedig azok, mellyek a cselekvő alány akaratja részéről a nagyobb vagy kisebb veszélyességre mutatnak.

Tovább a súlyosító és enyhítő körülmények vagy közönségesek (generalia) vagy különösek (specialia) lehetnek; az elsőek azok mellyek vagy általjában minden büntetetre, vagy legalább minden ugyan azon nem alatt foglalt büntetettkre alkalmaztathatók; a különösek pedig csak egyedül bizonyos

büntettnek sajátjai így p. o. a bűnösnek elmegegyesége olly körülmény, melly minden büntettet kevésbé büntethetővé tesz, tehát közönséges: de p. o. a felhevülést már nem lehet minden büntetetre p. o. a lopásra alkalmazni; tehát ez csak különös enyhítő körülmény.

§. 11. *A forbátbüntetésről — poena talionis.*

A büntetésben a jogi viszonzatot különböztetni kell a forbátbüntetéstől; ez t. i. olly büntetés, melly által a bűnösön épen azon rossz hajtatik végre, mellyet ő másnak okozott, azon elv szerint „fogat fogért, szemet szemért“; ezen büntetés melly a bosszúhoz legközelebb áll, a miveltség legalsóbb fokán álló nemzeteknél divatozik; e büntetésnek végrehajtását gyakran physical, moralis, vagy jogi akadályok lehetlenné teszik: physical akadályok akkor, ha a bűnösnek nincsen olly tárgya, mellyben mást megsértett, p. o. ha a gyujtogatónak nincsen háza, (de ha volna is, azt statusgazdaságbéli tekintetből nem lehetne felgyújtani) így hasonlókép a gyermektelenen, ki másnak gyermekét megölte, vagy leányát szeplősítette, nem lehet a forbátbüntetést végrehajtani; de azon sem lehet, kinek gyermekei vannak, moralis és jogi lehetlenség forogván itt fenn; más esetekben pedig midőn a bűnös azon jóból, mellytől másnak okozott kár következtében megfosztandó lenne, fölötte sokat vagy igen keveset bír, a büntett és a büntetés közti arány megsemmisítenék, mert néha a büntetés igen súlyos, néha pedig igen lágy volna, és tehát a jogi viszonzat észméjének meg nem felelne p. o. ha félszemű ember másnak szemét kiütötte, és most az ő szeme kiütendő lenne, neki nagyobb rossz okoztatnék, mint ő okozott; ellenben a gazdag ki a szegénytől valamit lopott, aránylag igen lágyan büntettetnék, ha csak a lopott tárgy árát kellene fizetnie; végtére gyakran a büntettek ezáltal nem akadályoztatnának, hanem inkább szaporítatnának, azért ezen büntetésnek csak ritka esetekben hol t. i. semmi ellenokok és akadályok fenn nem forognak, lehet helye.

§. 12. *A büntetés minősége.*

A büntetés minőségét illetőleg állítjuk: hogy olly bün-

tetéseket kell válogatni, mellyek a büntetés céljainak leginkább megfelelnek, erre pedig szükséges a büntetteknek nem különben mint a bűnösnek természetét a büntetéssel összehasonlítani, és azért a büntetés minősége határozásában következő szabályok tartandók:

1-ör. Minden büntetettre olly büntetés határozassék, melly a büntett különös természetének leginkább megfelel, ezen tekintetből olly büntetés látszik legezélszerűebbnek, melly a gonosztettre csábító vélt jóval természetére nézve ellenkező rosszat foglal magában, mert az ember természeténél fogva a vágyott jóval ellenkező rossztól leginkább irtózik, így p. o. a fősvények pénzök vesztétől, a henyék a nehéz munkától leginkább tartanak.

Mindazáltal ezen állítás, hogy a büntetés a gonosztettre ingerlő indító okkal ellenkező rosszat foglaljon magában, nem általánosan alkalmazható, mert vannak olly büntettek, mellyek különféle személyeknél különféle indító okokból származhatnak; ilyen p. o. a gyilkosság, itt tehát az a kérdés támad, mellyik indító ok elleni rosszat foglaljon magában a büntetés? gyakran pedig olly rossz, melly a büntettnek indító okával egyenesen ellenkeznék, nem találtaik p. o. olly büntetteknel, mellyek vakbuzgóságból, vagy bosszuvágyból származnak, vagy az isten ellen elkövetettnek, illy esetekben tehát a törvényhozó olly rosszat, mellytől mindnyájan félnek, határozzon büntetésül.

2-ör. Olly büntetést kell szabni, melly a bűnös természetének legjobban megfelel, az az melly által a büntetés célja a bűnösre nézve is leginkább eléretik: ezen szabály alkalmazásában a törvényhozó a nemzetnek, mellyért a törvények hozatnak, jellemére, erkölceire, gondolkozás módjára, az ország éghajlatjára tekintsen, mert mind ezektől függ a fogalom, mellyet az emberek magoknak a büntetésről képeznek, s tehát mind ezeknek az akarat elhatározására befolyásuk vagyon; így a durva és vad nemzeteknél ugyan azon büntettekre szigorubb büntetések szabadók, mint a szelid és polgárisult nemzeteknél; miből következik: hogy a büntető törvénykönyvnek is különböző országokban különbözőnek kell lennie.

Bentham (angol de francia nyelvű esszéi)
alkotó a Büntetés elmélete

§. 13. A büntetésnek gyors és bizonyos végrehajtása.

Hogy a büntetés célja annál biztosabban elérjék, a büntetés végrehajtásának gyorsnak kell lennie, a végrehajtásnak gyorsasága mind a köztársaságra, mind a bűnösre nézve kívánatos: a köztársaságra nézve azért, hogy t. i. a büntett még friss emlékezetében legyen az embereknek, és így a két eszme büntett és büntetés összeköttetése erősödjék, és tartósabbá váljék: ellenben mennél hosszabb a büntett és büntetés közt lefolyt idő, annál kevesebb elrettentési erővel bír ez utóbbi, s annál nagyobb szánakozás gerjesztetik a bűnös iránt; a bűnösre nézve pedig azon tekintetből jó a büntetésnek gyors végrehajtása, mert általa ha a büntetés bizonyos tartósságu, ennek vége előbb előhozatik, ha pedig halálbüntetés várja a bűnöst, ez a képzelő erő borzalmaitól előbb megmentetik.

Szinte hogy a törvényben szabott büntetésnek sikeresége legyen, annak bizonyossága is szükséges, hogy a bűnösnek talált egyén a büntetést el nem kerülendi; a kisebb büntetések is ha bizonyosak nagyobb foganatuak leendnek, mint a súlyosabbak, ha ezek végrehajtása bizonytalan.

§. 14. A büntetés neme hányféle.

Büntetés neme annyi van, hány jó létezik, mellytől a bűnösök megfosztathatnak, ennél fogva a büntetések lehetnek:

1-ör. Halálbüntetések.

2-ör. Szabadsági büntetések, és ezek vagy egyedül a szabadságot szorítják meg, vagy a szabadság megszorítása mellett még más kinnal is összekötvék, p. o. a fenyítékházi büntetés, nyilvános nehéz munkák.

3-ör. Testi büntetések, mellyek kétfélék: t. i. csonkítók, vagy egyedül fájdalmat okozók, p. o. a korbácsolás, botozás, vesszőzés.

4-er. Becsületbüntetések, mellyek részint a fenyítő büntetéseknek következesei, részint magában álló büntetések is lehetnek, és nagyobb vagy kisebb becsületvesztést okoznak.

5-ör. Vagyonbüntetések, és tezek vagy minden jószágok elkobzásából, vagy pedig csak pénzbeli büntetésekből állanak.

§. 15. *A halálbüntetés ellen felhozott okok.*

A halálbüntetésnek jogszerűségéről kimerítőbben a nyilván észjogban, mint a politicában lehet szó; itt leginkább csak annak czélszerűsége és szükségessége jön kérdés alá.

A halálbüntetés nagy ellenvitatókat talált, kik közül némellyek (mint p. o. Beccaria) túlérzésgésőkben annyira mennének, hogy a statust még a halálos büntetés jogától is megakarnák fosztani; némellyek pedig csak annak czélszerűségét hozzák kétségbe.

A főtámokok, mellyekkel a halálos büntetés ellen harcolnak, következőkre szorítkoznak:

1-ör. Az önfenntartási jog elidegeníthetlen lévén, senki maga életéről nem rendelkezhetett, tehát másnak s annál fogva a statusnak sem adhatta át a maga élete fölötti jogot.

2-or. A halálos büntetés a bűnösnek jobbulását is gátolja, mellyre még is a büntetésben mint czélra törekedni kell.

3-or. A halálos büntetés szükségtelen, mert a javíthatlan bűnöst biztos helyen őrizni, és így a társulatot minden né tán egyébként tőle kiviendő jogsértések ellen biztosítani lehet.

4-er. Hogy a halálbüntetés a tapasztalás szerint nem elegendőn ijeszti el az embereket, sokan a halálnak nyugodt és csendes lélekkel elébe tekintenek, némellyek ábrándozó lelkesedésből, némellyek hiúságból, melly az embert csak nem a siron tulig el nem hagyja, sőt vannak esetek, mellyekben a forrón ohajtott halál az embert bűnre ingerli, mint történik kétségbe esett embereknel, kiknek életök (mellytől meg is önmagokat megfosztani nem akarják) terhökre vagon; a nézők legnagyobb részére is a halálbüntetés nem egyéb mint véres látvány, és emberáldozat, melly csak bosszankodásra és szánakozásra nyujt alkalmat, ezen két szenvedelem a nézőt jobban foglalkodtatja mintsem hogy őtet vissza rettentse, noha ezt a törvény elérni ohajtja: ellenben a holtig tartó rabság sokkal rettentőbb és kízóbb büntetés, tehát sikeresebben használtatik, és a büntetés czéljával jobban megegyeztethető, mint a halálbüntetés, melly csak a mult századoknak vadság bélyegét hordja magával, és a valódi emberség eszméjével és mostani kor szelidebb szellemével homlokegyenest ellenkezik.

5-ör. Hogy a halálbüntetésnek szemlélése az embereknek jellemét elvadítja, és őket kegyetlenekké teszi.

§. 16. *Ezen ellenokoknak megczáfolása.*

A halálbüntetés ellen felhozott okok a bírálatot ki nem állják, mert a mi az elsőt illeti: nem is szükséges hogy az egyes polgár külön szerződés által a halálbüntetésnek magát alá vesse; mert a polgárok összesége a büntető törvény által akaratját nyilvánította, melly mihelyt senkinek jogát meg nem sérti, a közállományi cél elérése körében magától tehát minden utóbbi szerződés nélkül jogossági és tehát köteleztetési erővel bír, mert az összes akaratnak minden polgár külön szerződés nélkül alá vetve vagyon.

Mi a 2-ik ellenokot illeti: a bűnösnek javulása nem épen egyedüli célja a büntetésnek, igaz ugyan: hogy arra is a büntetésben törekedni kell, de csak úgy ha elérhetésére remény vagyon (melly megrögzött gonosztévőknél gyakran hiányzik); és ha a gonosztévőnek életbeni tartása a büntetés többi céljaival nem ellenkezik.

A 3-ik ellenok sok súlyt látszik helyezni abban hogy a bűnösnek a jogsértési lehetőség jövőre lehetetlenné tétessék, de ez sem egyedüli célja a büntetésnek, hanem másoknak a gonosztettől elijesztése is szem előtt tartandó; egyébiránt is a bűnösnek őriztetése által még nincsen minden ne talán tőle eredhető veszedelem elhárítva, mert a tapasztalás szerint akármiként szigorúan őriztetett bűnösök is nem ritkán elszökésre alkalmat találának, és az illy szökevények szinte természetökké vált haramiáskodásuknak ujlag sok ártatlan ember élete áldozatul esett, illyes eseteket pedig minden lehetséges módon eltávoztatni a status kötelességében áll.

Mi 4-er a halálbüntetésnek nem elegendő elijesztési erejére nézve állítatik: ezen állításban csak az egyes embereknek különös jelleme, nem pedig az embereknek közös természetü, és gondolkozása tartatik szem előtt, mert az emberek természetét mélyebben vizsgáló tapasztalandja, hogy a halálrai gondolat az egyébként legbátrabb embert is rémülésbe hozza, és a holtig tartó fogság korán sem olly elremitő, mint a halál, mert az élőnek a legnagyobb sanya-

rusága mellett fennmarad egy reménysugár, melly neki vi-
gasztalásul szolgálván büntetését is tűrhetőbbé teszi.

Az 5-ik ellenok csak akkor látszik valamit bizonyítani,
ha a kivégzések igen gyakortiak.

§. 17. Védokok a halálbüntetés mellett.

Ellenben a halálbüntetés mellett e következő védokok
hozathatnak föl:

1-ör. Vannak olly elvadult tigris természetű emberek,
kiket épen nem lehet javítani, tehát a status kénytelenítetik
ilyeneket mint rohadt tagokat a polgári testtől elválasztani,
és kivégzésök által a köz rendet fenntartani.

2-or. Vannak olly büntettek, mellyek fölötte nagy hasz-
not ígérnek, ugy hogy a bűnöst azoktól csak a hohérpallos-
toli (mint legnagyobb rossztol) félelem által lehet vissza-
tartani.

3-or. Minden más büntetésben a megszabadulásnak re-
ménye fennmarad; de a halálbüntetésnél a bűnössel minden
remény sirba száll: tehát a halálbüntetés a gonosztettek-
től leghathatósabbán vissza ijeszt; ide járul

4-er. Hogy a jogossággal igen megegyez, hogy a ki más-
nak életjogát el nem ismerte, és mást szánszándékkal meg-
ölt, az a maga életjogát is elveszítse. A mi véleményünk a
halálbüntetésre nézve az, hogy feloldása azon kérdésnek:
vajjon a halálbüntetés helyeselhető-e vagy nem? igen függ az
egyed nemzetek miveltségi állapotjától, a fogalomtól, mely-
lyet a nép magának más büntetésekről képez, és ezeknek
hatásáról, de ha valahol szükségesnek is tartatik a halál-
büntetés nem olly gyakran kell a halálbüntetést, mint ennek-
előtte történt, használni, mert annak igen gyakortai haszná-
lása iránta közönyösséget szülne, és a népjellemet elvadíta-
ná, egyébiránt is a büntetésnek céljai legtöbbször más lá-
gyabb módok által elérhető; meddig pedig ezek elegendők,
addig keményebbekhez nyúlni nem szabad; miből követke-
zik, hogy a halálbüntetés csak ritka súlyos és fölötte vesze-
delmes büntettekre szabadó, minő esetekben pedig külön-
sen alkalmazása történjek igen függ a nemzet szellemétől,
ennek miveltsége fokától, és más körülményektől.

A súlyosbított halálbüntetések (exasperatae poenae mortis) vagy olyanok lehetnek, hogy a bűnös hosszabb ideig és nagyobb fájdalommal kinoztatik, mint az élettöli megfosztáshoz kívántatik p. o. a kereken törési halál, vagy hogy a halálnak más rossz előre bocsátatik p. o. a kézelvágás.

Ezen súlyosbított halálbüntetéseket politikai elvekből nem lehet helybenhagyni, mivel a büntetés célja eléréséhez nem kívántatnak, mert ha a halál maga legnagyobb rossznak tartatik, ahhoz még más rosszat kötni fölösleges; de szükségtelen is, ha a halálbüntetés ritkán vétetik alkalmazásba; egyébiránt olly súlyosbított halálbüntetésnek szemlélete a népjellemre nézve is káros hatással bír.

§. 18. A testi büntetések.

A testi fenyítékek különböző egyénre különböző benyomást okoznak: durva, szolgai jellemű, és minden böcsületérzés nélkül szükölködő emberekre nézve a testi büntetés nem egyéb mint testi fájdalom, és pedig sokszor ez is könnyen tűrhető; de mivel embernek, kiből a böcsületérzés számúzve nincsen, és kinek az emberi s polgári méltóságról világos fogalma vagyon, a testi büntetés a halálnál is irtózatosb; midőn tehát egyrészt az elsőkre nézve a testi büntetés nem bír elégséges hatással (mert némelly emberek azt fel sem veszik, sőt csufot üznek belőle) másrészt a miveltekre nézve jogtalan és mértékentüli keménységet foglal magában; tovább a testi büntetés a szemérem és böcsületérzés legnyilvánosabb gyilkosa, és tehát a javításnak legnagyobb akadálya; ezen büntetés által az emberi méltóság alapjában sértetik meg, és az ember oktalan állat fokára süllyesztetik, a népjellem pedig szembetünőleg alyasodik, mert durvaság, önmagának elvetése, tettetés, félékenység és gyávaság szoktak ezen büntetésnek szomorú következései lenni. Mindazáltal ha a nemzeteknek különféle indulatát, és miveltségi fokát tekintjük, meg kell vallanunk, hogy lehetnek körülmények, mellyek a testi büntetésnek az alsóbb osztályoknál még egy ideig bizonyos esetekbeni megtartását tanácsolják, főleg hol a lehetőségig gyors büntetés kívántatik, vagy midőn a bűnösnek a börtöni vagy pénzbeli büntetés sok-

kal nagyobb rosszat okozna; de a miveltségben haladtabb nemzet nem fog ezen fenyítéknek büntető törvénykönyvében könnyen helyet adni; hol pedig még bárdolatlanság és durvaság a népben, vagy annak egyes osztályaiban előuralkodnak, a veretés legalább lassanként eltörlesztendő, és addig is annak nyilván végrehajtása megszüntetendő lesz; mert meddig az ember veretik, maga magát böcsülni és tehát a nyereségből és szolgálai érzésből kívánszorogni nem fog.

A csonkító testi büntetések iszonyatos, és bosszura gerjesztő kegyetlenséget foglalnak magukban, s politicalai tekintetben sem hagyandók helyben, mert a bűnöst örök gyalázzattal bélyegzik, és annak jobbulását gátolják, sőt sokszor őtet további élelem keresésére is tehetetlenné teszik, azért a csonkítások a miveltebb europai nemzetek törvénykönyveikből kiküszöböltettek.

§. 19. *A börtönbüntetés.*

A börtönbüntetés minden büntetetre csak nem legalkalmasabb, részint mert a vétség többnyire a zabolátlan szabadságvágyból, vagy a szabadsággali visszaélésből ered, tehát a szabadságfosztással, mellytől az emberek közönségesen félnek, fenyítetik meg legsikeresben; részint mert ezen büntetést különféle büntettek, és áthágások nagyságához képest különféle fokozatban alkalmazni, sőt még ugyan azon büntetben a súlyosbító, vagy enyhítő körülmények szerint a szabott határok közt hosszabítani, vagy rövidíteni, és súlyosbítás gyanánt még más mellékes rosszakat hozzá kötni lehet; egyébiránt is ezen büntetés annyira nem támadja meg az embernek böcsületét mint más büntetés.

Minden börtön úgy legyen építve, hogy a rabok abban elkerülhetlenül el ne betegesedjenek, egyébiránt a bűnösökkel bánásmódban az emberiségre ugyan tekintet legyen; mindazáltal a fölötte nagy kegyesség is belőle eltávolítások, mert minden szigorúságtól ment tömlöcz az embereket a büntettektől elegendőn el nem ijesztené.

§. 20. *A javító fogházakról.*

Még csak újabb időben ismertetett el közönségesen azon elv, hogy a fogházaknak czélszerű elrendezése a bűnös er-

kölesí javulására és közvetve a társulatnak bátorságosítására fölötté nagy befolyással bír; a tapasztalás t. i. azt tanítja, hogy midőn több rab együvé záratik, az erkölcsi romlás terjedésének legtágasb mező nyittatik, és a még csak kezdő bűnös, ki tán legelőször elsikamlott, de kinek szíve még romlott nem vala, a gonoszságban megrögzött romlás mestereitől, kikhez képest még mind tudatlan tanítvány jelenkezik, a vétek pályán kiképeztetik, csaltságokra, bírákat elámíthatási módokra és a gonoszság minden fortélyaira tanítatik: és így az, kinek keble még a jóra fogékony lett volna, a tömlöczből már mint kitanult gonosztévő és erkölcsileg örökké elveszett ember kerül ki; midőn tehát több gonosztévő együvé záratik, a helyett hogy a jobbulás elérnék, csak a vétekben és ármánybani tanításra nyittatik iskola; azért a törvényhozók újabb időben olly fogházi rendszerek felől kezdtek gondoskodni, mellyek által az erkölcsi ragály terjedése gátoltassék, és a bűnösnek javulása elérressék, ezen rendszerek közül legnagyobb figyelmet érdemelnek a philadelphiai, és az auburni rendszer.

A philadelphiai rendszer (máskép magány rendszer) abban áll: hogy a rabok egészen elkülönítve egymástól külön kamarákban elzáratnak, mindenik rab a fogházba érkeztekor egy pár napig minden munka nélkül magára hagyatík, miszerint így ideje legyen lelkiösméretével számolni, és belsőleg teljesen megtörődjék, ezen napok elmulta után munka osztatván neki, folyvást a magányban kell dolgoznia, a nélkül, hogy a házbéliek közül az örökön, papon, és mestereken kívül ki őtet munkára tanítja valakit kamarájában látana, a makacszkodó csak sötét kamarába zárás és étele kevesítése által büntettetik meg.

Az auburni rendszer pedig (melly máskép hallgató rendszernek is neveztetik) abban áll: hogy a rabok éjjel elvan-
Naponta két órával. Csak a bűnös munkát megengedni a hallgatók által juttatni

nak különítve (mindenik t. i. saját kamarájába záratik) de nappal együtt a köz műhelyben teljes halgatásban és lesütött szemekkel dolgoznak, ha valamelyik közülük a halgatást megszegi, a porkolábtól azonnal megkorbácsoltathatik.

Mind a két rendszer abban megegyez, hogy a rabok munkája vállalkozóknak adatik ki bérbe; mellyből a rabok kitaratnak, abból pedig mi fölülmarad, kiszabadulván egy

részt kapnak; ki mesterséget nem tud, arra tanítatik, szinte vallási és erkölcsi oktatást is mindegyik rab nyer, az élelem mind a két rendszerben elégséges, nem finom, de tápláló.

A magány rendszer ellen felhozatik:

1-ör. Hogy költségesebb, mert a kamaráknak, mint-hogy a rabok szakadatlanul azokban vannak, és ott dolgoznak, részint az egészség, részint az ott tartandó szerszámok miatt tágasbagnak kell lenniük, és mert ezen magános munkásoktól véghezvitt munka nem olly jövedelmes mint a társaságban véghezvitetett.

2-or. A magány rendszernél a munkarai tanítás, és vallási oktatás nehezítve van az által, hogy a tanítónak sorban kell a kamarákat eljárni, és az oktatást egyenként adni.

3-or. Hogy az örökös magánylét az eleven képzelődésű embert könnyen őrzülté teszi, vagy az elmét eltompítja, némellyeknél pedig 'azt okozza, hogy a halotti magányból a világba hirtelen átmenetelőkben magokat feltalálni nem tudják, hanem szenvedelmektől elragadtatván rögtön nyert szabadságukkal 'annál zabolátlanabbul visszaélnék, mennél keményebb és hoszasb elzárásban tartattak; holott a hallgató rendszernél ellenben az ember a világtól nem szakítatik el annyira.

Mind a mellett még is a magány rendszer főleg némelly módosítások hozzájárultával elsőséget érdemel, mert

1-ör. Itt a jobbulás könnyebben elérhető, az örökös magánylét az embert elmélkedésre viszi, a rab kénytelen gondolkodni azon cselekvénye felől, melly őtet e szomoru helyzetetésbe vitte, minek következtében rövid idő mulva magába száll, tettét megbánja, és azután igen igazságosnak látja, hogy az általa megsértetett köztársaság őtet számüzte, és keble a jóra naponként fogékonyabbá válik, a rosszban pedig oktatást nem nyerhet, mert vastag falak és vas ajtók által a többi raboktól elkülönítve van.

2-or. A magány rendszer szerinti büntetés olly igazságos, miszerint a büntetés keménysége mindig a rab mivelt-ségével és erkölcsiségével arányzatban vagon.

3-or. Itt a megalacsonító korbácsbüntetést használni nem kell, holott ellenben a hallgató rendszerben a legszi-gorúabb fenyíték által is a bűnösök közti közlekedést, és az

[Handwritten notes in various colors and directions, including 'De az ott...', 'A magány...', 'Hallgatóban...', 'Itt a jobbulás...', 'A magány rendszer...', 'A büntetés...', 'A megalacsonító...']

erkölcsi ragály terjedését tökéletesen nem gátolhatni; a magánylét egyébíránt elég elrettentő kint is foglal magában.

Ide járul 4-er, hogy a magányrendszerben a rab a többi rabokkal nem ismerkedhetik, mi nem csekély figyelemre méltó, mert ezen esmeretség a kiszabadult rabnak is, midőn egyik rabpajtás a másikra reá ismer veszedelmes és a jobbulásnak gátja lehet.

Hogy pedig a rab őrjültté ne legyen, és kiszabadultakor rögtöni szabadságával vissza ne éljen, hanem mint jobbul ember a társaságba vissza lépjen, ezélszerű munka, és vallási s erkölcsi oktatás által eszközöltetik; Amerikában a végből a házi papon kívül, hatalmas, és nagy tekintetű férfiak emberbaráti érzéstől vezéreltetve a kamarákat meglátogatják, és a raboknak vigasztalást és oktatást adnak; Ha pedig a rab szorgalmat, folytonos engedelmességet, és valódi jobbulást mutat, adassék neki engedelem, miszerint másokkal, de nem igen sokkal legfőlebb nyolczczal együtt dolgozhassék (mert a közösen végbe vitt munka csak ugyan jövedelmesebb mint a magányosok által véghez vitt); szinte hogy a köz oktatásban is részesülhessen; de ilyenkor a rabok közt minden beszélgetés, kivévén melly a munkára vonatkozik: tilos legyen; mindazáltal a korbács itt se használtassék, hanem a rend a félelem által, hogy a nyert kegy engedelmetlenség által elveszthető, tartassék fönn; tovább a megjobbultnak az is megengedendő lesz, hogy naponta bizonyos időig p. o. egy óráig maga számára dolgozhassék, és azt mit az által keres, hasznos holmiknak p. o. szerszámok, könyvek megszerzésére (de nem evés ivásra) fordíthassa, tovább hogy atyafaitól vagy barátítól látogatásokat elfogadhasson; ezen kegyek által a rabnak jó magaviselésére ösztön adatik, és egyszersmind a társaságos életbe lépesőnkénti visszavezetése eszközöltetik, s így a rögtöni felszabadulása által ne tán eredhető veszedelem elhárítatik.

§. 21. Száműzés.

Az országbóli száműzés, melly már a legrégiebb nemzeteknél divatban vala, annál érezhetőbb, mennél több jogokkal bir valaki az országban, mellyeket másutt könnyen nem találhat, ezen büntetés legfőlebb idegenekre és a status

Van az, egyet feladva a bűnöseknek kitegyezéssel ki szabadulnak, dolgozhatnak, neh ismét gonoszulást kövessenek, de ilyenek nincsenek, a rendszernek kell arról gondoskodnia.

ellen bűnhődőkre nézve, kiknek jelenléte az országnak veszedelmes lehet, alkalmazható, de más bűnösöket és gaz embereket az országból kiküldeni, azon kötelességekkel ellenszolgálnak, mellyekkel egy ország a másik iránt tartozik. Egyéb iránt ha ezen büntetés szegényebb bűnösökre kiterjesztetik a bűnös jobbúlását is többnyire gátolja, mert ezeknek élelmük keresését nehezíti.

Az egyhelybéli külgazítás (relegatio) és a határ közé szorítás (confinatio) melly által a bűnösnek bizonyos határ és környék rendeltetik, mellyet elhagynia nem szabad, olyanok ellen foganattal alkalmazhatók, kik helybéli körülményeikben gonosztetteikre alkalmat kerestek.

A száműzésnek neme a deportatio is, midőn t. i. a bűnös egy távol és kietlen tartományba, gyakran valamely szigetbe vitetik, és egyszersmind minden polgári jogoktól és többnyire vagyonitól is megfosztatik; a deportatio leginkább Angol, Franczia, és Orosz országban divatoz, ezen büntetés, mellynek nagysága egyébiránt a helynek, hová valaki küldetik, minőségétől függ, csak nagyobb büntettekre szabadó.

§. 22. Nyilvános munkákrai ítéles.

Nyilvános munka alatt itten olyan értetik, melly a fogházon kívül és pedig békóban vitetik véghez, ezen büntetésnek, mivel igen is szembeötlő, nagy elijesztési ereje vagy, de a böcsületérzést igen megtámadja, sőt néha egészen elfojtja, és olyanokra nézve, kiket polgári helyzetök és viszonyaiknál fogva kitörölhetlen gyalázzal bélyegezne, és az által tán jövőben fenntartási módoktól megfosztana, s kik igen gyengéd szeméremérzeménnyel bírnak, iszonyu kegyetlenséget foglal magában; azért ezen büntetésnél e körülmények mindig tekintetbe veendőek: *) egyébiránt is a büntetésekben tökéletes külső egyenlőség nem uralkodhatik, mert ha azokban minden különsegektől elvonván, egyedül a külső az az kézzel fogható egyenlőségi elv elfogadtatnék,

* Az Austriai büntető törvény a nyilvános munkát csak olly bűnösökre szorította, kik 10, vagy több évi kemény börtönre vannak ítéelve.

ez a valóságban legnagyobb és legboszantóbb egyenlőtlen-
séget huzna maga után.

*Gyámság, hol a bűntörvény egyjárt ké-
ven egy másik törvény; itt elnyomódnak a második, épic,
törvények §. 23. A böcsületet illető büntetések.*

A böcsületvesztés vagy különösen a törvény által va-
lamelly büntetetre szabatik, vagy más büntetéssel súlyosbitás
gyanánt összekötetik. Ezen büntetés a büntető jog igazi el-
veivel ellenkezik, mert a böcsületszeretőnek a böcsületvesztés
csak nem a halálnál is nagyobb büntetés, a gonosz pe-
dig közönyös e büntetés iránt, és mind a kettőnek a jobbu-
lásrai ut általa elzáratik; egyébiránt is a böcsületvesztésnek
kijelentése fölösleges ott, hol a közvélemény a büntetetre fel-
üti a gyalázat bélyegét; vagy pedig hatás nélküli, ha a tett
mellyre e büntetés következett, a közvéleményben épen nem
gyalázatosnak, hanem tán még dicsőőnek tartatik. — Hogy pe-
dig a bűnösnek homlokára a bélyeg süttessék, épen nem
helyben hagyható azokat tán kivéve, kik örökös tömlőczre
ítéltetvék hogy t. i. az által is elszökésök gátoltassék.

Ide tartozik némileg a kari jogok vesztese (p. o. a ne-
messég vesztese) a hivatal vesztese, az alább rendbe szállít-
ás (degradatio) ezen büntetések más büntetéssel mint mel-
lékes rosszak többnyire összekötetnek; a hivatalvesztés egyéb-
iránt fő büntetés is lehet olly bűnökre nézve, mellyek a hi-
vatallali visszaélésből származnak.

*Dimissio, egyszerű hivatalvesztés, degradatio, ugyanaz mint nyilatko-
gatás, soha többet nem lehet, mert fogazat nélkül*

§. 24. A pellengérei kiállítás.

A böcsületet illető büntetésekhez tartozik a pellengér-
oszloprai kiállítás is. Ezen büntetés főleg olly bűnösök el-
len alkalmazható czélszerűen, kik a közönségnek különösen
veszedelmesek, hogy t. i. a nép által megismértessenek, és
gonosz szándékuk jövőben nehéztessék; ilyenek p. o. azok
kik fortélyos csalárdságokkal élni szoktak, vagy kik ezen-
túl számüzendők, hogy ha visszamerészlenének jönni, min-
denik réájok ismerhessen. De noha ezen büntetés a büntet-
tek nehezítésére, és az azoktoli elijesztésre igen czélszerű,
mindazáltal csak súlyos büntetteknel mint mellékes büntetés
(az az súlyosbitása a büntetésnek) ritkán és nagy ovatosság-

gal használandó; mert a bűnösnek a böcsületes társaságba
visszatértét nehezíti; ennél fogva e büntetés meghatározásá-
nál a bíró különösen tekintsen a bűnös indulatjának miné-
mőségére, mivel ha ez még egészen meg nem rögzött és ér-
zéketlen, az illy büntetéstől nem lehet czélszerű sikert vár-
ni; mert a bűnös könnyen könyekre és így a közönség irán-
ta szánakozásra indítatkatik. 2-or. A bűnösnek korára, mert
igen fiatal bűnösöknél e büntetés czélszerűen nem alkalmaz-
tathatik részint a főlebb felhozott okbul, részint mert a szá-
nakozás érzete a bűnösnek ifjúsága által élénkebben és kön-
nyebben fölgerjesztetik.

§. 25. A vagyont illető büntetések.

A jószágok elkobozása nem alkalmas büntetés; mert
az uralkodót gyanuba hozza, mintha a büntetteknek elköve-
tését vagy a csak gyanusnak elítélését ohajtaná, hogy az el-
ítélteknek vagyont elkobozhassa, és tovább mert a minden
vagyonától megfosztott bűnös csak az országnak terhére esik,
és uj büntettekre könnyen ingereltetik, és mert ezen bünte-
tés sok esetben a bűnösön kívül az ártatlan feleségét vagy
gyermekét is éri.

Pénzbéli büntetés kisebb vétségek, főleg olyanok ellen,
mellyek nyereségvágyból erednek, igen alkalmas és kevesebb
megszégyenítéssel összekötött fenyítés, mint más büntetés,
mindazáltal ezen büntetés a megbüntetendő egyén különböző
vagyonossága szerint különféle érezhetőséget hoz magával,
tehát foganatja is különböző embereknél különböző le-
end; ha pedig a bíróra hagyatik ezen büntetésnek mennyi-
ségét a bűnös vagyonához aránylag határozni, azonkívül,
hogy nehéz azon arányt feltalálni, mellyben ezen büntetés-
nek, hogy foganatos legyen, a bűnös értékéhez állania kel-
lene, a bírói önkénynek tágas mező nyíttatik; ide járul az is,
hogy ezen büntetés által a bűnös ártatlan gyermekei is
szenvednek, miből kitetszik: miszerint ezen büntetés gyakor-
latban nem ritkán nehézségekkel vagyon összekötve.

Ha min jövedelmük, adók s a c. ellen véltörvény a bíróság (jáv) büntetés
bíróságoknál képe helyes a büntetés, de látszik, hogy általában
vagyon helyes megfosztásnak, hasonlóan süjtő valaminek
elfosztásnak.

Pracipitánai e novena 1781-iki
pl. ha valami jogi gyanúja esetén, a jogott jörög, hála talált-
utnak; mind az, amiből következtetni határozták lehet, ha
azt elkövette.

HARMADIK FEJEZET.

A büntető pörről.

§. 26. A büntető pör jó elrendezésének fontossága.

A polgárok szabadságára és bátorságára nézve még a büntetések határozásánál is fontosabb a büntető, pörnek jó elrendezése; mert ennek rossz elrendezése a legártatlanabbat is a szabadság, vagyon, vagy életvesztési veszedelemnek kiteheti; a büntető törvénykezésben legnagyobb figyelmet érdemelnek 1-ör a nyomozás, minden azt előző és követő cselekvényekkel, és 2-or az ítélelhozás, és a pörnek eldöntése.

§. 27. A befogatás.

A bírói vizsgálatnál szoros összeköttetésben vagyon a gyanúsak befogatása; midőn valamely polgár nagyobb büntetről fölötte gyanús, a köz jó kívánja, hogy őrizet alá tétessék, nehogy elszökése által a megérdemlett büntetést kikerülje; vagy ne talán szabad lábon lévén különféle fondorkodásai segítségével p. o. a tanúk megvesztegetése, vagy a büntett nyomainak megsemmisítése által a törvénykezési eljárást sikerteleníthesse; mennél súlyosabb pedig a büntett, annál nagyobb ok forog fenn a befogatáshoz, minthogy annál nagyobb büntetés várván a bünösre, nagyobb a megszökési gyanú; de kisebb vétségekről gyanúsak is befogattathatnak, ha egyébként csavargók, és vagyon nélküli emberek, kiknél szinte a megszökés veszedeleme fenn forog; De mint-hogy minden befogatás által a polgárnak nem csak szabadsága megszorítatik, hanem böcsületében is gázoltatik, ha mindjárt a befogatott később ártatlanságát napfénynél is világosabban bécizonyítaná: azért ne hogy az embernek legbecesebb javai t. i. a személyes szabadság, és böcsület az önkénynek kitétessenek, a törvény határozza meg azon gyanújeleket (indicia) mellyeknek jelenléte a befogatásnak alapul szolgáljon; ilyen gyanújelek mellyek a befogatást igazolják lehetnek: p. o. ha a gyanús a büntetten rajta éretett

(in flagranti) ha valakinek a törvényszéken kívül büntetett akár irásban, akár szóval megvallotta volna, ha a büntársra ellene vall, ha elszökik, ha tudatik hogy közte és a sértett közt ellenségeskedés, vagy fenyegetődzések léteztek, ha az úgynevezett corpus delicti nála találtatik s a t.

A befogatás tehát csak a törvényszabta esetekben és modor szerint történjék, *) és azoknak befogatásában, kiknek nevök eddig szeny nélküli vala, és kik fensőbb állásban vannak, legalább olly ovatosság tartassék meg, hogy alattomban éjjeli csendben és zaj nélkül vitessenek őrizet alá; kisebb vétségek esetében pedig nekik megengedendő, hogy kezességet állítván, a pör folyta alatt, magokat szabadságban védelmezhessék.

Végtére azon helyek, hol csak a gyanúban lévök őriztetnek, különbözzenek azon helyektől, hol a már elítelt gonosztévök tartatnak, és semmi szükségtelen szigort, vagy kegyetlenséget ne foglaljanak magukban; a gyanúsali egyéb bánásmód is lehetőség kiméletes legyen, mert megmarasztaltatása előtt mindig kétséges marad, vajjon azon büntetett, mellyről vádoltatik, elkövette-e vagy nem.

A politicai vétekről gyanúsoknak más bánásmódot legyen, minn egyéb bűnösöké.

§. 28. *A nyomozás, és a pör eldöntése.*

A befogatás után a befogatott a rendszerinti bíró elébe rövid idő p. o. 24 óra alatt allítassék, hogy attól befogatásának oka vele közöltethessék; ez által akadályoztatik, ne hogy a kard mindeniknek feje fölött lebegjen, és a kedélyeket ijeszse. A vizsgálat hamar történjék, hogy a gyanús ha ártatlan, hováhamarább kiszabadulhasson; egyébiránt olyan

*) Angol országban az úgynevezett magna charta azt rendeli, hogy senki be ne fogattathassék, kivévén hozzá hasonlótól (acquallium) hozott ítélet következtében; (grand jury) az úgynevezett habeascorpusacta által pedig az önkénytes befogatás gátoltatik: ezen oklevél szerint a befogatásnak igazolására, és a befogatott kibocsátására, vagy törvény elibe állítására rövid határidő határoztatott, ha pedig ez meg nem tartatik, a befogatást rendelő tisztviselők büntetés alá vonatnak; a habeascorpusacta csak ritka esetekben, és akkor is csak a parlamentnek megegyezésével függesztethetik fel.

legyen a nyomozás, hogy a vádlottban bizodalmat és bátorságot gerjesszen, azért a büntető pörben az úgynevezett kínzó vallatás (tortura) mellyben t. i. a gyanús legfájdalmasabb testi kínzások által maga elleni vallomásra kényszerítetik, el nem fogadtathatik, mert a kivallatás nem alkalmas eszköz az igazság kipuhatolására, mivel alatta az erős gonosztévő, ki a kínokat kitartani képes, büntetést tagadni fogja: a gyenge ártatlan pedig csak hogy a kínoktól megszabaduljon, olly büntettekről is vádolja magát, mellyeket soha el nem követett; annál fogva a kínzó vallatás minden polgárisultabb nemzeteknél kiküszöböltetett, és jelenleg legfölebb olly vádlott ellen, ki magát a vizsgálat alatt makranczosan és sértőleg viseli; testi büntetés, vagy böjtölés használtatik.

De azon kívül hogy a vizsgálatból minden kényszerítés eltávolitassék, még fölötte szükséges, hogy a büntető pörökben az eljárás egész az ítélethozásig mindig nyilvános legyen: az az hogy a vádlottnak vagy a tőle szabadon választott ügyvédének nyilván ülésben a népnek jelenlétében védelmét előadni, és a tapasztalt bánásmód ellen ne taláni sérelmeit előterjeszteni megengedtessek (mi után a bírák ítélethozás végett egy mellékes szobába félrevonulhatnak) ezen nyilvánosság a bírák és ügyvédek fölött szigorú és jótékony ellenőrködést foglal magában; egyébiránt is a büntető pör a nép összeségét illető per, mert ennek nagy érdeke van, hogy az igazi bűnös a törvényszabta büntetést el ne kerülje; de még nagyobb érdeke van arrol meggyőződni, hogy senki ártatlanul meg nem marasztaltatik, mert minden ártatlannak marasztaltatása által az összeségre is veszedelem háramlik.

A büntett bizonyítását illetőleg az úgynevezett vádeljárást (processus accusatorius) különböztetni kell a faggató vagy vallató eljárástól (processus inquisitorius): az első t. i. abban áll, hogy valamelly akár magányos akár nyilvános személy mint vádló fellép, és a bíró egyedül annak állításai és bizonyításai szerint, a mennyire t. i. a másik fél által meg nem czáfoltatnak, ítéletet hoz; itt tehát a bíró a két felekezet közt részrehajlatlanul áll. A faggató rendszer pedig abban áll, hogy a bíróság maga a kérdésben lévő tényt mi-voltában világosságra hozni iparkodik, itt tehát a bíróság ma-

ga a vádlónak de egyszersmind (mert a mentegelési alapokok-
rol is gondoskodnia kell) a vádlottnak szerepét magára vál-
lalja, és tehát minden a bűnösségnek kinyomozására és bé-
bizonyítására, nemkülömben mint az ártatlanságnak ótal-
mára czélszerűeknek látszó eszközöket önszántából elővesz.

A vádeljárás inkább az enyim és tied fölötti pörlekedé-
sekben alkalmas, de a büntető pörökben a faggató eljárás
czélszerűbbnek látszik; mert a közbátorság azt kívánja,
hogy minden bűnös büntetessék, és tehát minden történjék,
mi szükséges hogy a tény voltaképen napfényre hozassék;
itt tehát a vádpörnek elvét, miszerint t. i. a bíró csak azt
vegye tekintetbe, mit a vádló felhoz, alkalmazni nem lehet;
mindazáltal a faggató pörökben is lehet a status részéről
czélszerűen ügyvédek rendelni, kik mint vádlók a pört a
status nevében kezdik, hogy t. i. a faggató bíró kevésbé gyű-
löletes szerepben jelenkezzék: de a vádlottnak is engedni
kell, hogy ügyvédét szabadon választhassa, és csak azon
esetre, ha szegénysége miatt, vagy más okból ügyvédet nem
találna, az úgynevezett szegények ügyvéde ótalmasza őtet.

Egyébiránt a büntető pörben az eljárás olyan legyen,
hogy általa az ítélelhozás ne késleltessék; mindazáltal a vád-
lottnak annyi napi határidő engedtessek meg a védelmének
felhozására a mennyi neki szükséges, szinte a védelmére minden
szükséges eszközök használása is szabadon hagyassék neki.

Hogy valakit elítélni lehessen, szükséges hogy a bün-
tett tökéletesen legyen bebizonyítva, az az a közmondás sze-
rint: hogy a déli napfénynél legyen világosabb, mert a ma-
rasztaló ítélelből az elítélt egyénre nézve megtéríthetlen kár
szülemlik, azért helyes Trajanus romai császárnak közmon-
dása „satius esse impunitum relinqui facinus nocentis, quam
innocentem damnare.“ *)

*) A jó büntető jogkiszolgáltatás szinte felteszi azt, hogy a büntető
bíróóságok is alkalmas és törvénytudó bírókból álljanak, ezen
tekintetben legkevesebb kezességet látszanak nyújtani a vérha-
talommal (ius gladii) bíró uriszékek, mert itt a bírónak kine-
veztetése egyedül az illető földesurtól függvén, könnyen történ-
hetik, hogy tudatlan és lelkiismeretlen emberek foglalják el a
bírói székeket.

A bizonyítási módok pedig é következők: a bűnösnek tulajdon vallástétele, a tanuvallatás, és a gyanújelek (indicia) az az olyan körülmények, melyekből a gonosztettnek szerzőjét gyanítani lehet.

A büntető törvénykönyvben tehát világosan határozások meg: a vádlottnak minémű önvallomása, hány és minő tanuvallás, vagy gyanújeleknek összejövetele szükséges, hogy azon a vádlottnak elítélését alapítani lehessen; mind a mellett a törvényben minden gyanújeleket, melyek az egyes gonosztettel összekötvék, meghatározni lehetetlenség; azért erre nézve a bírónak böles belátására is valamit hagyni, és általjában azon elvet elfogadni szükséges, miszerint pusztán gyanújeleknél fogva csak akkor lehessen valakit elítélni, ha a gyanújelek olly világos összeköttetésben állanak a gonosztettel, hogy az emberi cselekvényeknek közönséges és természetzi folyama szerint lehetetlen is legyen megfogni, hogy más, mint az, ki ellen a gyanújelek harcolnak, legyen a büntettnek szerzője.

Minthogy pedig, noha a bírónak a törvények szerinti ítélelhozás minden önkény elmellőzésével legszentebb kötelessége, még is történhetik, hogy a bíróság vagy elfogultságból, vagy akármi okbul fonák ítéletet hoz, azért a büntető pörökben, melyekben az élet, szabadság s a t. kérdésben forog, még inkább mint a polgári pörökben kívántatik, hogy az, ki az első bíróságnál terhes ítéletet kapott, pörét újabb megvizsgáltatás végett egy féltörvényszékhez felvihesse.

Hogy ha a pörből a vádlottnak ártatlansága kiviláglik, a mennyire lehetséges kármentesítés adassék neki, és pedig ha a vádlás álnokságból eredt, az álnok vádló kármentesítésre szorítassék. *)

§. 29. Az eskütszékéről — Jury. *Látori*

A birói határozás többnyire két dolgot foglal magában;

*) Minthogy a köz jó azt kívánja, hogy a bűnös a büntetést el ne kerülje kitetszik; hogy az úgynevezett menedékhelyeket (asyla) melyekbe t. i. ha a bűnös vonult, onnan őtet a büntetésre kihúzni szabad nem vala, millyenek voltak a templomok, zárdák s a t. helybenhagyni nem lehet.

Az eskütszék a vádlottnak megadott kinnal illék, ha ezt be kell vallani. Ezek elöl az eskütszék, melyek a bíróság előtt vannak. A bíróság a vádlót megvizsgálja, és a bíróság a vádlót megvizsgálja, és a bíróság a vádlót megvizsgálja.

1-ör a tény fölötti határozást, az az azon kérdésnek megfejtését: vajjon a kérdésben lévő gonosztett valósággal attól vitetett-e véghez, ki arrol vádoltatik, vagy nem? az az vajjon a vádlott bűnös-e vagy nem? és 2-or a jogi kérdésnek meghatározását, az az azon kérdésnek megfejtését: micsoda büntetés várja a gonosztévőt; mind a két kérdés fölötti ítéletet ugyan azon személyzetre bízhatni, (a mint ott történik hol állandó törvényszékek vannak) vagy pedig mindenik kérdés megfejtése végett külön személyzetet rendelni lehet, ez utóbbi esetben a tény fölötti határozásra esküttekből álló törvényszék (Jury) használtatik. Az esküttszékek lényege abban áll t. i. a vádlottnak polgártársai közül bizonyos szám (közönségesen 12, kik a vádlottal egyenlő polgári állásuak) választatik, kik a kormánytól rendelt törvénytudó bírák vezetése és ellenőrködése alatt nyilvános és szóbeli pörtárgyaltatás után egyedül a belső morális meggyőződésök szerint a tény fölötti véleményöket kimondják, és mert erre eskü által kötelezvék, eskütteknek (jury) neveztetnek; ha ezen bírák a bűnösséget kimondják, a rendes törvénytudó bírák a törvényszabta büntetést, ellenkező esetben pedig a vádlottnak a pör alóli felmentesülését kijelentik. Ebből kitetszik, hogy a hol esküttszékek léteznek, a bírói hatalom a kormány és a nép közt fel van osztva; ezen törvényszékek, mellyeknek nyoma Tacitus szerint már a régi Németeknél lelhető, mostanában Angol, Francia országban, és némelly Német tartományokban divatoznak.

Ezen esküttek következő módon választatnak: t. i. minden megyében az előjáróság a legértelmesebb, böcsületesebb, és tehát bizodalomra legméltóbb polgárokat egy lajstromba összeírja (Jurylajstrom) és ezek közül minden tartandó törvényszékre (Rifflenhof) a leendő bírák sorshuzás által határozatnak meg, tekintvén még is arra, hogy a választandók a vádlottal egyenlő polgári állásuak legyenek, de az ekként választottak közül a vádlott bizonyos számot visszavethet (ius recusandi) és akkor azok helyébe újak választandók. *)

*) Angol országban a békebírák évenként minden megyében készítik az esküttek lajstromát, és ez a templomok ajtóira ragasztás által né tán szükséges kiigazítás és egészítés végett köztudomás-

ra polgárok részére világra az elki keres (Ansch) minden
 lyas kége, és a bírósági sorshuzás, s a világszámok
 az esküttségi minőségű tény által hasznosulnak meg

Hogy pedig az esküttek az igazság kifürkészésében gyámoltassanak, szükséges, hogy a törvényszék elnöke a pör tárgyalatása után annak eredményét, nem különben mint a vádlás mellett és ellene harczoló okokat röviden, nyugodtan, világosan, és részrehajlatlanul előadja.

Azon esetre, ha az eskütszékeknél a lényeges törvényes rendszabályok megsértetnének, az egész pör megsemmisíthetik; ennek megsemmisítését (cassatio) vagy a status ügyvéde, vagy pedig maga a vádlott is követelheti, és akkor ha a megsemmisítés az illető megsemmisítési szék által kijelentetik, a pör eldöntése újon szerkeztetett törvényszékre bízatik.

Az eskütszékek mellett az harczol :

1-ör. Hogy a szabadságnak és képviseleti rendszernek, legnagyobb védfalai, mert általok a nemzet a kormány részéről ne tán történhető bírósági hatalommali visszaélés ellen jobban biztosítatik, minthogy csak akkor ítéltethetik el a vádlott, ha mind a rendes bírák mind a polgártársai (tehát az Angolok kifejezése szerint, ha a haza és ennek képviselői) a büntettröli meggyőződésben megegyeznek.

2-or. Hogy az esküttek józan érzekeik, gyakorlati ta-

ra hozatik. Ezen nagy lajstromból a megyének elnöke (scheriff) a törvényszék kezdete előtt egy legfőlebb 72, legalább pedig 48 személyből álló lajstromot a törvényszéki elnöknek bead, és ezek közül sorshuzás által 12 választatnak, hanem a vádlott 12, és felségsértési büntett esetében 35 visszavethet. — Franciaországban a departamentumok praefectusai készítik a nagy lajstromot, itt a status ügyvédének is, ki büntető perekben mindig miútt vádló lép föl, vagyon visszavethetési joga. — Angol országban a büntető pörökben is csak magányos emberek, mint vádlók, lépnek fel, az angol jurynál az elítéléshez az kívántatik, hogy az esküttek megegyezőleg ítéljenek, és azért azon megegyezésig tűz és élelem nélkül maradnak; de a francia jurynál szótöbbség határoz. — Angol országban az úgynevezett grand jury abban áll, hogy egy eskütszék előlegesen arról íté, vajjon a vád alá tételnek, s tehát az előleges befogatásnak helye vagyon-e vagy nem? minálunk a nemesek ellen nyilvános vétségek alkalmával a vádállapotba helyezés fölött a közgyűlés mint egy grand jury határoz.

*Érdekes bírák, kik a kormánytól fizetnek, ennek maradvány
annak, attól várják elismerését és*

pintatok és a népelet közelebbi szemlélésöknél fogva az igazságot gyakran jobban feltalálni képesek, mint a törvénytudó bírák, kik többnyire a törvényszabta bizonyítási módokra szorítvák, ezeket pedig, minthogy minden egyes esettel összekötött a tettről hihetőséget tévő jelenések véghetetlenül különbözhetnek, tökéletesen a törvényben előre meghatározni nem lehet.

3-or. Tovább az esküttekben kívánt tulajdonságok, miszerint t. i. eskütteknek a polgárok minden osztályai közül ugyan, de csak olyanok választathatnak, kik feddhetetlen magaviselettel, szellemi miveltséggel, és bizonyos vagyonnal bírnak, azoknak lakása a gonosztett helyén; nem különben mint azon körülmény, hogy az ítélet után maradó hatalom nélkül a többi polgártársai közé visszalépnek, elegendő kezességet látszanak arról nyújtani, hogy az esküttek mind a kívánt ügyességgel bírandnak, mind az igazság és a haza iránt annyi érdekléssel viseltetendének, miszerint ítéletöket részrehajlatlanul, és lelkiismeretök szerint kimondják.

4-er. Az eskütszékeknek nagy befolyásuk van az erkölcsiségre, mert már azáltal, hogy az ki az esküttek lajstromába beiktattatott, ha büntettet elkövet, maga egy eskütszék elébe állítatik, és az eskütségtől megfosztatik, ezen intézet az erkölcsiségnek leghathatósabb rugója lesz.

5-ör. Az emberek értelmiségére is az eskütszékek jóteköny befolyásukat kiterjesztik, mert azok hihetetlenül alkalmasak kiképezni ítélőtehetségét, s nevelni természeti okosságát a népnek, valóban úgy lehet azokat tekinteni, mint mindig nyitva álló gyakorlati jogi iskolákat, mellyekben a szónokság és jogi s political miveltség, nem különben mint az igazságszeretet és honfui érzelem hatalmasan előmozdítatik.

Ellenben az eskütszékek ellen az hozatik fel:

1-ör. Hogy a bünösnek igen kedveznek, főleg ott hol a bünösnek elítélésére köz megegyezés kívántatik.

2-or. Hogy az esküttek rendszerint vonakodnak meggyőződésök szerint a bünösséget ott kimondani, hol a törvény a közvéleményben fölötte szigorúnak tartatik.

3-or. Hogy a bünösségi kérdés nem mindig csak tisztán tetteges (quaestio facti) hanem gyakran törvényes kérdés,

mellynek jó megfejtése jogtudományt kíván p. o. hogy meghatározathassék: vajjon valaki erőszakos lopást vitt-e véghez? elébb tudni kell; 1-ör hogy átaljában tett-e azt mit a vádló állít, és 2-or vajjon ezen cselekedet bír-e azon ismeretű jelekkel, melyeket a törvény az erőszakos lopáshoz kíván.

4-er. Hogy az írásbéli pöreljárásnál a bírónak lelke csendesebb, mert itt semmi sem hat érzekeire és phantasiájára; holott ellenben a szóbeli eljárásnál a személyeknek szemlélete a kedélyt könnyen megvesztegetheti, és az érzeményt nagyon megindíthatja.

A mi véleményünk az eskütszékekre nézve az, hogy noha történetileg igaz, hogy ott, hol esküttörvényszékek léteznek, a köz vélemény mellettök harczol: még is azoknak valamely statusba behozatása előtt különös tekintettel kell lenni; 1-ör a népmiveltség fokára, és népjellemre. 2-or a statusban divatozó büntető törvénykönyv minéműségére, mert ha ez határozatlan, az önkény el nem hárítatik. 3-or az országnak politicalai és polgári viszonyaira, és azért az eskütszékekről azt mondhatni: hogy csak más intézetekkel összeköttetésök által czélszerűek és jótékonyak leendnek; ha a képviseleti rendszer mint Angol országban a status testének minden ereit áthatotta, ha a népnek mindennapi sokodalu cselekvő része van az igazgatásnál, akkor az eskütszékek is derék és kiképezett esküttekkel ellátva lehetnek.

A polgári pörökben pedig az eskütszékek nem alkalmasok, mert ezekben mindig a jogtudományban jártas bírák szükségesek.

Magyarország az eskütszékek bősége; Franciaország az első fősadalom által kivonta. - Minden néz úgy tekint, mint palladiumát politicalai szabadságának. Az eskütszékekhez ragaszkodnak a népek, mint hűségük és erőt bíznak. Az eskütszékekről feljelberés nincs; mert n. külföldi bíróságok, hanem belső meggyőződés főtörvénnyel, mely által jellemzően körülmények által peccsztatik, melyek az eskütszékek előtt törtétnék. Egyesek azonban, mondhatjuk, habcsók más belső jellemmel, melyek körben viellott n. belső ügyekes adja. ctó. - Ha a jogtudományban valamely ügyes körülményt eljártatták a felső bíróság n. tudna az őrá az ítélete.

*Ugy intet, mely által a bátorság minden belső
cselekedet ellen föntartatik, s a népek műveltsége elő-
mozdítatik. - Ez a sértések elűzésére szolgál, az
igazságügy a kétségek helyreállítására, a jog-
szolgáltatás által, és nem csak az alacsonyabb fokú
bűncselekedetek, hanem a legmagasabb fokú is.*

A POLITICAI TUDOMÁNYOK NEGYEDIK RÉSZÉ.

A POLICZIA VAGY IS RENDŐRSÉGI TUDOMÁNY.

§. 1. A policziának fogalma.

A policzia az a tudomány, melly azon elveket adja elő, mellyek szerint a belső bátorság, és a közrend a statusban minden lehetséges sértések, és balesetek ellen ótalmaztatik, a mennyire ez a jogszolgáltatási intézetek által el nem érhető, és mellyek szerint a polgároknak mindennemű műveltsége is előmozdítatik; *) egyébiránt az a személyzet is, melly ezen tudomány céljának eléréséhez rendelve vagon, policziának, vagy rendőrségnek (Polizey) hivatik.

§. 2. A policziának felosztása.

Mínthogy a népesség állapotjának nagy befolyása van a közállomány bátorságára is, azért a policziának 1-ső fejezetében a statusnak a népesség iránti gondjairól értekezünk.

A belső bátorságot előmozdító eszközök közé leginkább tartoznak 1-ör azon intézetek, mellyek a népműveltséget előmozdítják, és 2-or mellyek a szegénység ellen irányozvák, mínthogy a miveletlenség, tudatlanság, és szegénység a jogsértéseknek legnagyobb forrásai, azért a policziának 2-ik fejezetében a műveltséget előmozdító eszközökről értekezünk.

A 3-dik fejezetben pedig azon eszközökről szólunk, mellyek által a szegénység elhárítatik.

Berg ki 30. oldalán az előző 24 definícióját adja a Policiának.

*) Politica és Policzia a görög szótol *πολιτεία* származnak, a Policzia fogalmával különféle időkben különféle nézetek valának összekötte, sőt ezen tudománynak értelmezése iránt a politicusok még maig sem igen egyeznek meg; némelleyek közülök e tudománynak kiterjedtebb, némelleyek szűkebb kört adnak.

A belső bátorság kétféle: t. i. a közállományé, és a magányos polgároké: azért a policziának 4-ik fejezetében azon eszközökről értekezünk, mellyek által a közállományi bátorság fenntartatik, és megerősítetik.

A magányos polgárok bátorságának ki kell terjedni a személyre, és vagyonra; a személyes bátorsághoz a szabadság, bücsület, és átaljában minden személyes jogoknak bátorsága is tartozik, azért a policziának 5-ik fejezetében azon eszközökről értekezünk, mellyek által a személyes bátorság illy értelemben véve fenntartatik.

Mintegy pedig az életbátorság betegségek által is különösen veszélyeztetik, azért a policziának kötelessége az embereket azok ellen ótalmazni, az e végett szolgáló intézetek az úgynevezett orvosi policziát teszik, melly a 6-ik fejezetnek tárgya.

A 7-ik fejezetben pedig a vagyonbátorságról értekezünk.

Végtere toldalék gyanánt a policziának kezelésére is kiterjesztjük figyelmünket.

ELSŐ FEJEZET.

A népességi policzia.

§. 3. A népességnek a status javáhozi viszonya.

B. Sonnenfels a népességnek folytonos szaporítása után törekvést a status főfeladásai közé számítja; az angol Malthus ellenben és mások azt vitatják, hogy a népesség mértani arányban halad előre, s a miatt az emberek sorsáról aggodván, a népesség további szaporodásának megállítását szükségesnek tartják; a mi véleményünk szerint pedig azon kérdésnek megfejtése: vajjon valamely országban lévő népességnek szaporodása vagy kevesbülése kívánatos-e vagy nem? igen függ azon iránytól, melly a népesség és földbirtok, vagy inkább a népesség és a természető élelmszerek közt fennforog.

Ha t. i. valamely országban a népesség aránylag a természető élelmszerekhez igen csekély, akkor minde-

nik magának nehézség nélkül az első életszükségeket megszerzeni, és ha csak political akadályok nem léteznek, minden könnyen földtulajdonossá lehet, és kiterjedt marhategyesztést üzhet, mindazáltal a népességnek ezen ritkasága sok tekintetből káros hatású leend; mert az olly országban a nyers természet is, munkások és kelendőség fogyatkozása miatt, korlátoztatik, a nemzeti gazdaságnak sok forrásai használatlanul hevernek, a kézművi szorgalom elegendő kezek hiánya miatt soha fénypontra nem emelkedhetik, a kereskedés is az utaknak rossz állapota miatt pangásban leend, és a szellemi műveltségre sem virulandnak szebb napok, mert ennek magasb kifejlődhetésére sűrűbb népesség, melly közt csak egyedül lehet élénkebb eszmesúrlódásnak helye, kívántatik; ha pedig illy országnak más országhoz viszonya szemügyre vétetik: kitetszik hogy az ellentálló erőknél fogyatkozása miatt külső megtámadások ellen nincsen elegendőn bátorságosítva, és a hatalmasabb státusoktól sokat a böcsülete sőt néha függetlensége és szabadsága ellen szenvedni kénytelen.

A sűrű, de még is nem szerfölötti népességnél ellenkező következtetéseket tapasztalhatunk; mert az élelmi szereknek, fának s a t. megszerzése csak nagyobb erőfeszítés mellett lesz lehetséges, a kevésbbé termékeny földek is műveltetni fognak, a nyers anyagok természetesen szaporodandik, a kézművi szorgalomra szükséges kezek sem hiányzandak, és tehát a munka nagyobb felosztásának lehet helye, a közlekedésnek könnyebb és élénkebb voltából nagyobb kereskedés és szellemi műveltség szülemlik, végtére a státusnak külföldiek elleni hatalma nagyobb leend.

Szomorú ellenben egy mértéken túl népesebb ország állapotja; mert ott a nyers természet a lehetőségig legnagyobb fokig fog ugyan emelkedni, de ezen természetnek az ország nagyságában, termékenységében, és éghajlatjában határai vannak; a műipar is (ha tőkék nem hiányzanak) nagy előmenetelt teend ugyan, de ha a műipari cikkek külföldi nemzeteknek el nem adathatnak, és azokért élelmiszerek be nem cserélthetnek, nagy inségtől és nyomoruságtól kell felni, mellyet a gyárműveknek akármily bősége kevesíteni nem képes, éhség, és különféle nyavalyák uralkodandak a tö-

meg közt, és a köz nyomoruság a szellemi műveltségre is káros hatását kiömleszt, mert a szenvedő tömegnél a szellemi műveltséghez kívánt erők és eszközök hiányzanak, a sanyar és kétségbeesés az embereket gonosztettekre ingerli, és a polgári társulat alapjában megrendítették; minek következtében a status sem belsőleg bátorságot és segedelmet nem nyújthat, sem külföldre nézve erővel és hatalommal nem bírand; a népesség melly éhel hal, nem hatalom.

§. 4. *A népességnek természeti törvénye, és a statusnak a népessége iránti köteleessége.*

A népességre nézve azon természeti törvényt tapasztaljuk létezni, hogy annak szaporodására nem épen mesterkélt különösen arra irányzott intézetek kívántatnak, hanem hogy mindenütt, hol a status közönséges céljai a szükséges ápolást találják, a népesség a leghatalmasabb természettörvénynek következtében magától előre halad; a status tehát rendszerint csak a népességnek akadályit hárítsa el, mert az emberek magoktól szaporodnak, hol a fenntartási eszközök, és boldog életnek feltételei lelhetők, és azért csak ritka esetekben midőn t. i. a népesség a status nagyságához képest fölötte csekély, vagy balesetek, háborúk s a t. által megritkítatott, használandók tényleges eszközök a népesség gyarapítására; de ellenben ha a népességnek szerfölöttisége már fenyegetődnék, annak további gyarapodásának gátlására célszerű rendelkezések teendők lesznek.

§. 5. *A népesség szaporodásának akadályai.*

A népesség szaporodásának akadályai következők:

I-ör. Minden intézetek, és törvények, mellyek a nemzeti vagyonosságra nézve rossz befolyással bírnak: ellenben mind az mi a nemzeti vagyonosságot emeli, a népességet is öregbíti, minden közállományi intézkedés tehát, melly a nyers természetést, műszorgalmat, vagy kereskedést valamelly békó alól felszabadítja, egyszersmind a népesség szaporítására vagyon irányozva; mindazáltal itt nem fölösleges azon észrevétel: hogy a nyers természetésnek szaporodása biztosabban szaporítandja a népességet, mint a gyártásnak gyarapodása.

Ebből kitetszik, hogy a népesség szaporodását legin-

kább olly törvények akadályozzák, mellyek a földtulajdonnak minden ember általi szererezhetőségét gátolják; mert a tulajdonnak hiánya sok polgártól elveszi a kívánságot, és esz- közt magát házasság által tovább terjeszteni; ha tehát valamely statusban tán még a hűbéri törvények következtében a javak kevés kézben összpontosulnak, és sok elidegenít- hetlen és feloszthatlan jószág létezik, minthogy az által sok emberre nézve a birtokszerzés megnehezítetik, vagy le- hetetlenné tétetik, és egyébiránt az illy nagy hitrebizományok- ban a gazdaság is sokkal rosszabb szokott lenni, mintha azok több kisebb birtokosok közt volnának felosztva, a népesség szaporodása szükségképen gátoltatik, *) szinte az adónak nagysága vagy egyéb rendkívüli nyomasztások, mellyek a szorgalmat elfojtják, és a polgárokat kívándorlásra ingerlik, a népesség gyarapodásának utját elállják.

2-or. Az erkölcsi akadályok, mellyek közé a kicsapón- gások és agglégényeknek önzése számítandók; minden intéz- kedés tehát, melly által a paráznasági alkalmak ritkítatnak, és a jó erkölcsök előmozdítatnak, a népesség szaporodásá- ra is jótékony befolyással bír. A házas életnek pedig ked-

*) Az elsőszülöttségi jogok a népességre nézve mindig káros befo- lyással vannak; mert a fiatalabb testvérek, kik tulajdont nem kapnak, és tehát alig házasodnak, ugyan annyi leányt is kény- szerítnek hajadon állapotbani maradásra. — A jószágok elidege- nítetlenségét illetőleg azt mondja Filangieri „Ha e hűbéri rend- szer valaha a nemzetek jólétével, a statusok gazdaságával, és az emberek szabadságával összeférhető volna, ez az egy rendelése (t. i. az elidegenítetlenség) már azt elég veszedelmessé, és kár- tékonyná tenné; az olly elidegenítetlen jószágok mindig a leg- elhagyottabbak szoktak lenni, mellyek még is, ha azoknak eli- degenítetlenségét meghatározó törvény a szükséges miveltést tö- lők el nem vonná, sok terméket nyújthatnának a közállomány- nak, sok most miveletlen föld miveltetnék, sok munkabéres tu- lajdonossává válnék, ha a fiscus ezen törvény megszüntetésével a köz jónak kis áldozatot hozna, mellyből ő maga a legnagyobb hasznot érezné, ha a hűbéres jószágok magára háromlásának elvesztése által egyet veszene, százat nyerne a népesség és a földmivelés szaporodása által, mellyek mindig a tulajdonnak sza- porodásával egyenlő lépést tartanak.“

Politiškai pabranginti maną, nori gyarapodę gáltati, nori jaunatęli gálti, a nemzeti szaporodásnak a háza alatt 260000000 most 160000000 lakosul bír

gy enis közpönd, a státusnak legerős kövára.

veltetésére legnagyobb sikere lehet a fensőbb állásokban lévők közötti számos szerencsés házasságok példája, és a nőnembeli ifjuságnak czélszerű nevelése, melly arra irányoztasék, hogy gondos és okos házi asszonyokat, nem pedig hiu és elkényesztetett piperkőzcöket képezzen; mert a nőnem fényüzése és pazarlása a házasságokat gyakran gyűlöletessé teszi.

3-or. Az állandó katonaságnak vagy katholikus papságnak szerfölötti száma; az állandó katonaság nőtelenségének következtetéseise kisebbitethetnek, ha a szolgálat ideje olly esztendőkre szorítatik, mellyekben a többségnél még házasságnak helye nincsen.

4-er. Physicai akadályokat talál a népességnek szaporodása, ha beteges, vagy igen különböző korban lévő személyek közt köttetnek házasságok.

§. 6. A népességet szaporító eszközök.

Ha az előszámlált népesség akadályai elhárítvák, a népesség magától szaporodik a nélkül, hogy az esetek többségében tényleges eszközöknek használása volna szükséges; mindazáltal néha vannak olly esetek (főleg midőn háborúk, vagy járványok által a népesség tetemesben leolvadt) mellyekben a népesség tényleges eszközök által is czélszerűen előmozdítatik: olly tényleges eszközökről, mellyek valakinek jogait sértik, itt szó nem lehet, a teendők tehát csak a következőkre szorítkoznak.

1-ör. A szegényebb házasulandóknak gyámolítása, ez történhetik az úgynevezett mennyasszonyi pénztárak által, mellyek lényege abban áll, hogy bizonyos számu szülők társaságban összeállanak, mellynek minden tagja mindenik valaha családjából kiházásítandó leányért bizonyos korig (p. o. 18 — 20 évig) évenként határozott sommát a társasági pénztárba fizet; azáltal hogy a biztosított leányoknak nem kis része a határozott kor előtt meghal, s tehát semmit vissza nem kap, és tovább a kamatok kamatai által lehetséges leend, hogy azok kik a határozott kort elérik, illendő jegyajándékkal felruháztassanak.

2-or. Sok gyermekkel terhelt családtyáknak a status-toli ápolgatása.

3-or. A bevándorlásrai ingerlés, a status t. i. olly ked-

vezésekre táraljon kilátást, melyek külföldieknek bevándorlásra ingerül szolgálhatnak; a bevándorlásnak akkor lesz leginkább nagy haszna, ha a bevándorlók értelmes és szorgalmas emberekből állanak, és tőkepenzzel ellátvák.

Hogy a bevándorlás céljának megfelelhessen szükséges: a) hogy a kormány olly országokban, melyekből gyarmatosokat behozni szándékozik, értesítést terjeszsen, a modor és feltételek felől, melyek szerint a gyarmatosok az országban letelepedhetnek, b) a határszéleken biztosok rendeltessenek, kik a bevándorlók nyelvét, és szokásait ismerjék, és azokat a kijelelt helyekre vezessék, c) gondoskodni kell, hogy a telephelyeken a gyarmatosok lakhelyei felállításához és a gazdaság első kezdséhez leginkább kivántató szerek találtassanak, d) iparkodni kell, hogy az országnak régiebb lakosai is az olly jövevények közé telepedjenek le, miszerint a műipar és a jobb földmivelésnek módja azok közé is terjedjen, és a jövevények hováhamarább nemzetisedjenek.

§. 7. *A túlnépesedés elleni óvszerek.*

Midőn valamelly statusban már túlnépesedés fenyegetődik, az ellen következő óvszerek használtassanak:

1-ör. Az egész nép az önmegtartoztatásának szüksége felől meggyőzetendő, és főleg azon intés terjesztendő lesz, hogy gondatlan házasságkötéstől mindegyik ovakodjék.

2-or. A házasságkötés eránt czélszerű törvények hozassanak, és ollyanoknak, kik magokat család kitaratásának lehetsége felől nem igazolhatják, a házasságra lépés nehéztessék.

3-or. A telkeknek igen csekély részekrei felosztása tiltassék meg.

4-er. A kivándorlás más országokba előmozdítassék, e végett a kormány okos ügynökök által más kül kormányokkal alkudozásokra lépjen, és a maga alattvalóira nézve kedvező feltételeket eszközöljön, vagy pedig más világrészekben gyarmatokat alapítson.

§. 8. *A népesség állapotjáróli tudomásvétel.*

Hogy a status a népesség iránti intézkedéseiben czélszerű irányt vehessen, szükséges, hogy a népesség számát tudja, ennek tudása még egyebiránt is más tekintetekből (p.

o. hogy a polgárok élelmezése iránt szükséges gondoskodás tétethessék, így az adó végett s a t.) felette nagy fontosságu, és azért minden polgárisult kormány a népesség számának tudását magának megszerezni iparkodik, ennekelőtte ez politiceai számolások által történt, mellyekben t. i. bizonyos adatokból ismételt vizsgálatok után feltalált arányszám szerint a valódi népesség legalább közelítőleg meghatároztatik; Illyen adatok p. o. az egy év alatt egy városban vagy egész országban születtek, megholtak, vagy házasságra lépőknek száma, de ehez kívántatik, hogy az arányszám a tulajdon országban feltatáltassék, és új adatokon alapuljon, mert sem a születeknek, sem halálzásoknak sem a házasságkötéseknek az élőkhozi aránya minden országban és minden időben nem szokott egyforma lenni, hanem különböző országokban és különböző időkbekben igen különbözők. *)

De újabb időben a közelebb fekvő, és biztosabb népességet tudási mód, t. i. az összeírás, használtatik, mellynek nehézségei nem nagyok, de hasznai sokfélék, és szembetünők, minthogy annál a népesség átalános özvege mellett, még annak az egyes tartományokra, nagy, kisebb városokra és mezőre felosztása, tovább a lakók különféle osztályai nem különbekben a két nem és különböző vallások közti arány, s a t. megtudatnak.

M Á S O D I K F E J E Z E T.

A status gondja a polgárok szellemi, és erkölcsi miveltsege iránt.

§. 9. *A szellemi miveltsege fogalma, és arra szolgáló intézetek.*

Az ész az ember életecéljául annak mind szellemi, mind testi hajlamainak és tehetségeinek özshangzó kifejlődését és

*) A születésekek száma az élőkhoz Orosz országban áll mint 1: 26, Francia országban mint 1:31, Porosz országban mint 1: 23. — Mi a holtak arányát az élőkhoz illeti, ez ennekelőtte Sismilchtől egy egész országra ugy vétegett fel mint 1: 34, de az újabb tapasztalások kedvezőbb arányt találtak u. m. Francia országban mint 1: 39; Norvegiában mint 1: 48. Angol országban mint 1: 49 és Orosz országban mint 1: 58.

kiképezését ismeri el, az értelmi tehetségek tökéletes kiképezéséhez e következők kivántatnak:

1-ör. A gondolkodó tehetség kifejlődése és gyakorlása, mennél jobban ez kifejlődik, annál jobban az ember önmagának ura lesz, és annál inkább megszabadul az előítéletektől.

2-or. A statuspolgári jogok és kötelezések ismerete. Itt nem arról van szó, hogy minden ember tudós publicista legyen, de csak arról, hogy mindenik tudja, minő czélt tűz ki magának a status, mellynek tagja, minő jogokkal bírnak a polgárok a törvény szerint, és minő kötelességeket kell teljesíteniök, az ilyen felvilágosodás által köz érzelem, és hazafiui szellem ébresztetik.

3-or. Azon ismereteknek öszvege, mellyek mindenkinek az ő helyzetében szükségesek, illy ismeretek az emberek különböző foglalkozásai szerint különbözők.

4-er. A vallási és erkölcsi műveltség, melly által az erkölcsiségnek szeretete, és a jogi érzék az ember keblében megfoganszik, ezen vallási és erkölcsi műveltség a bünteteket a legszigorubb büntetéseknél is sikeresben gátlandja.

De igen kevés ember bír olly ritka lelki adományokkal, és szilárd kitartó jellemmel, hogy magának minden vezetés nélkül pályát törni, és a szükséges értelmi fejlődésért meg-szerezni képes volna, a többség azok közül, kik a művelésre nézve egyedül magukra hagyatvák, bárdolatlanságban, és tudatlanságban tesped, és azért olly intézetek szükségesek, mellyek a kívánt műveltség megszerzésére segedelmet nyújtanak, illyen közintézet pedig az értelmi műveltségre nézve főleg az iskola, az erkölcsi és vallási művelésre nézve pedig az egyház, és ezekről főleg lesz itten a beszéd; de ezeken kívül vannak még más részint ténylegesen, részint nemlegesen ható eszközök, mellyek ugyan azon célra szolgálnak.

§. 10. *Az iskolákról általában.*

Közönségesse vált a józan politicusok közt azon nézet: miszerint az iskoláknak alapítása és gyámolítása a kormány-nak legfontosabb és legszentebb kötelességei közé tartozik; egyhangulag ismertetett el azon elv: hogy a népoktatás a status céljával közvetlen összeköttetésben áll, és hogy az anyagi

haladás is leginkább a szellemi műveltség által föltételeztetik; mert valamint a külső látható természetben a növények a napnak jótékony sugári nélkül nem tenyészhetnek, úgy a status is czélszerű népoktatás, és a tudományok világa nélkül tespedésből soha ki nem vergődhetik, erőteljes életre, és virágzásra fel nem emelkedhetik, és külföld előtt is magának tekintetet szerezni képes soha nem leend.

Az iskolák vagy polgári, vagy tudós iskolák, mind a két nemű iskoláknak több fokozati vannak, így a polgári iskolák elemi és kézművi iskolákra oszlanak el.

Az elemi iskolákban azon tárgyak tanítanak, melyek tudása minden embernek szükséges; ilyen tárgyak: az olvasás, írás, számolás, vallási, és erkölcsi oktatás; tovább ide tartoznak a közönségesebb természeti tünemények magyarázása, a babonák iránti felvilágosítás, a test épségét tárgyazó tanok, a nemzeti nyelvnek alapos tanítása, a hazának rövid ismerete, és az ország alkotmánya catechismusi alakban, hogy a nemzeti szellem a gyermekek sziveibe már belécsepegtessék, és a haza iránti szeretet korán ébresztessék; ezekhez még is főleg a városokban és miveltebb vidékekben a természettannak, földleírásnak, és hazai történeteknek elemei, falukon pedig a mezeti gazdaságnak alapelvei hozzá adathatnak; az iskolákból kiléptek pedig ha viszonyaik megengedik, még vasárnapon egy ideig az iskolának látogatására szorítandók, vagy legalább serkentendők lesznek, hogy az elébb tanultakat ismételhessék, és még a mellett a statuspolgárnak fontosabb jogaiban és kötelezéseiben oktatást nyerhessenek.

A nőnembeli ifjuság oktatására vagy ugyan azon iskolák szolgálhatnak úgy mindazáltal, hogy vagy az időre vagy a helyre nézve elkülönítés történjék; vagy külön leányiskolák állíthatnak fel, és minthogy a leányoknak jövő hivatása a különböző vagyoni is rendi viszonyaik szerint különbözik; azért a közönséges vagy is alsóbb leányiskolák mellett még felsőbb nevelő intézetek felállítandók, vagy pedig magánosoktól felállítatott intézetek, ha czélszerűek, pártfogás alá veendőek lesznek.

Ezen elemi iskolák kényszerítő iskolák legyenek mind azokra nézve, kik házi tanítás által a szükséges oktatásban

nem részesülhetnek, a kényszerítés pedig közvetlenül a szülők vagy gyámokok, de visszahatólag a tanítandók ellen intézhető, a mennyire t. i. a statuspolgári jognak cselekvő élvezése a nyert iskolai oktatás által föltételeztetik.

Illyen iskolák olly számmal legyenek, hogy azokban minden gyerek részt vehessen; tehát minden község illy iskolával el legyen látva; hol pedig mint némely hegyes vidékekben a népesség szétszórt házakban lakik, ott a mennyire a távolság az iskolának látogatását itt amott lehetetlenné teszi az iskolák hiánya lehetőségig vándorló iskolatanítók által pótoltsék. *(Schweizerban, Norvégian)*

Hogy pedig az iskolatanítók elegendő ügyességgel bírjanak, 1-ör azoknak fizetése olyan legyen, hogy gond és sanyar nélkül élhessenek, ezen fizetést maga a község nyújtsa, mert közvetlenül az ő érdekében fekszik iskolát birni, a mennyire pedig a község arra elégtelen volna, annyiban a status kötelességében áll hozzá járulni, 2-or az iskolamesterek illő becsben tartassanak, 3-or a status iskolamestereket képző intézeteket állítson fel, és egyébiránt felügyelése, vezetése, és czélszerű jutalmazások által az iskolai ügyet, és azzal a népnek a miveltségbeni haladását minden módon előmozdítani iparkodjék. *A népiskolák Poroszországban lejjöttek, a mint az erők meggyengülése a kiküldött tanárokat parafizálta*

Az úgynevezett real vagy kézműiskolák azon tanintézetek, melyekben a mesterségek és művek tökéletesbitésére kívántató tárgyak tanítanak, ide tartoznak a bányászati, gazdasági, kereskedési, és hajózási iskolák; ha valamely országban fölötte sok tudós iskola létezik, azok egy részének kézművi iskolákra átváltoztatása czélszerűen történik.

A műiskolák között legfőbb helyet elfoglal az úgynevezett polytechnicai intézet, melly a mesterségekre és művekre nézve egyetemül szolgál, az illyen intézet felállítása tehát igen szükséges. *Magyar, Román, Német*

Azon szerencsétlen polgárookra nézve is, kik valamely érzék hiányával vannak, alkalmas iskolák, úgymint süketnéma, és vakintézetek felállítandók lesznek, hogy ezen szerencsétlenek legalább egy foglalkozásban ügyességet szerezhessenek magoknak, melly által élelmök keresése könnyebbbitessék.

Egyébiránt a mi ezen különféle intézetekben követendő

a belképűl koordinált r. nei subordinált legyen.

tanítási tervet illeti, aziránt a paedagogiai tudomány a szükséges rendszabályokat kijeleli.

§. 11. *A tudós iskolákról.*

A tudós iskolák (gymnasiumok, lyceumok, academiák, és egyetemek) arra szánvák, hogy azon ifjú emberek, kik vagy kizárólag a tudományoknak élni, vagy olly hivatalba lépni akarnak, mellyben tökéletes tudományos műveltség kívántatik, czélszerűen kiképeztessenek; ezen iskolák főjellem leginkább abban áll, hogy ezekben a régi classici nyelv tudása alapul szolgál; noha pedig ezen nyelvek mai időben már nem egyedüli forrását teszik a tudományoknak, még is azok tudása a valodi és alapos tudományossághoz most is nélkülözhetlenül kívántatik; mindazáltal nem a régi nyelveknek csupán mechanikai megtanulásával töltessék az idő, hanem a classicusoknak szelleme az ifjuságnak lelkét és szívet éleszsze föl, és izlését nemesítse, tovább más tárgyak és élőnyelvek azért el ne hanyagoltassanak, és egyébiránt holt nyelv ne legyen az organum, melly a tudós világot a tanulatlan néptől elválaszsa, mert a mai korszellem a tudományok közönségesítését kívánja, és minden tudományos egyedáruságot kárhoztat.

A tudós iskolákra nézve nagy vitatásnak tárgya: vajjon azoknak látogatása minden statuspolgárnak szabadon engedtessek-e meg, vagy vajjon az eziránti jog bizonyoe feltételektül, vagy különös statusengedelemtől függővé tétessék-e? kik az utóbbit pártolják, azon káros következésekre hivatkoznak, mellyek a tudományos pályához, vagy statusszolgálatáhozvaló szerfölötti tolakodásból származnak; mert mint-hogy a tudományos pályán mindenik alkalmazást nem talál, és legjobb éveit, erőit, és vagyonát a tanulmányokra fordítván más pályára is könnyen nem léphet, a status sok elégületlen, szerencsétlen, és néha veszedelmes emberekkel terheltetik, és a mellett más polgári foglalkozásoktól sok erő és ész elvonatik.

De noha tagadhatatlan, hogy a tanulóknak szerfölötti szaporodása sok káros következtést von maga után: még is azt allítjuk, hogy egy egész polgárosztálynak p. o. parasztoznak, vagy azoknak, kik kevés vagyonnal bírnak, a tanul-

mányoktoli kirekesztése nem csak a természeti joggal ellenkeznek; hanem igen ártalmas is volna, mert az által a status sok jeles észtl, kik az emberiségre nézve jótékonyak lehetek volna, fosztatik meg. Ha tehát a status korlátozásokat béhoz, ezek olyanok legyenek, hogy a minister fíját úgymint a napszamos fíját érék, így p. o. a status felsőbb tudományos osztálybai felvételt annak megtagadhat, ki a szükséges előismeretekkel még nem bír, így azoknak, kik statushivatalokba lépni akarnak, a tanulmányokra nézve bizonyos feltételeket szabhat, tovább az ugynevezett statusvizsgálatot behozhatja, ezen eszközök által a tanulmányokhozi tolakodás kétségkívül ritkúlni fog.

§. 12. *A fensőbb tudományos iskolákrol.*

A fensőbb tudós iskolák közt első helyet foglalnak az egyetemek, mellyekben t. i. a tudományok minden ágai tanítatnak, ezek különféle előjogokkal, és tiszteletjelekkel fölrühásvák többnyire, és több karra (facultas) osztatnak fel. A különféle karú tanulmányokra nézve a status részéről ahoz értók által czélszerű terv dolgoztassék ki, hogy a tanulmányok bizonyos óraszámban és egybefogólag adathassanak elő, egyébiránt a szakok választása a tanulónak szabad akaratára hagyassék.

Hogy a fensőbb tudományos intézetek rendeltetésüknek megfeleljenek, különös tekintetet érdemel a tanítók választása, t. i. csak olyan választassék tanítónak, ki ezen dicső hivatást józanul felfogni, és illően teljesíteni is képes, és ki aziránti képességét akár írott tudományos munkák által, akár más módon elegendőn bebizonyította, a tanító korának embere legyen, és maga hévvel s lelkesedéssel viseltessék tanulmánya iránt, miszerint így tőle bizvást várni lehessen, hogy minden szellemi erejét, és idejét a rábizott tudománynak mélyebb vizsgálására fordítandja.

Úgyes tanítók pedig találtatni fognak, ha állásuk független, tekintélyes, és illő jutalmat ígérő lesz, mindenek előtt szükséges, hogy a tanítónak az élet mindennapi szükségéivel a tápláléki gondokkal ne kelljen szüntelen küzdenie (mit szinte az alsóbb iskolák tanítóírol is érteni kell) hogy vidorral teljesíthesse nemes tisztjét, ne is kényszerítessék a holtiglani ta-

mitásra; mert némellyik a kor haladtával magát túl éli, és a kor szellemétől s a tudománynak állásától elmarad; nagy haszna van egyébiránt a rendkívüli tanítóknak is, mert ezek által ösztön adatik a ne talán elrestülő és hátramaradozó tanítóknak, és mert valamint az egyedárúság a tanításban veszedelmes, így a versenyzésnek kiszámíthatlan haszna van.

A tanítás maga az életbe vágjon, és hasztalan szórszálhasogatásokkal ne töltsék a drága idő; egyébiránt hogy a tudományoknak szabad és szóbeli előadása czélszerű compendiumok fölött a kidolgozott iratoknak csupa leolvasása, vagy a pusztá szellemű dictálás fölött elsőséget érdemel, és hogy csak a szóbeli előadás által lehetséges az ifjú lelkére a legélénkebb behatás, aziránt minden tanításhoz értők egyet-értenek, kik szabad szóbeli előadási tehetséggel bírnak.

Hogy pedig a tanító magát illően kiképezhesse, és a tanuló is maga buvárkodni és munkálódni tanuljon, és így a tanító szavaira esküdni ne kényteleníttessék, szükséges: hogy minden tudományos intézet nagy könyvtárral, physical, csillagászati, vegytani, technologiai műszerekkel, tovább fűvészkerttel, természettudományi gyűjteménnyel, földabroszokkal s a t. ellátva legyen.

A fensőbb iskolai fenytékre nézve azt állítjuk: hogy valamint a túlzó szigor a lelket lenyomja, és a tudományra is károsan hat, úgy a féktelenség, kicsapongás, és közrendzavarás a tudományos intézeteknek céljával homlokegyenest ellenkeznek; az iskolai fenyték tehát olyan legyen, hogy olly szabadság mellett, melly a természeti hajlamok önálló kifejlődésére kívántatik, még is a visszaéléseknek erkölcsromlásnak, és közrendháborgatásoknak gát tétessék; egyébiránt a fenytékek különös meghatározása igen a körülményektől, és az ifjuságnak miveltségi fokától függ.

§. 13. Tudós társaságok.

Tudós társaságok (Academiae eruditorum) ha czélszerűen elrendezvék, a tudományok bővítésére és előhaladására nagy befolyással bírnak; mert az academiái fizetések által kitűnő emberek olly helyezettetésbe tétetnek, miszerint magokat a tudománynak, vagy művészetnek egészen szentelni képesek leendnek, tovább a jutalomkérdések által a szunnyadozó szel-

lemi erők munkásságra ösztönöztetnek, és végtére az academicus tagok összes erővel némelly tudományos vizsgálatok tökéletesebben vitetnek véghez, mert többféle apró gyűjtéseket csak több egy irányra dolgozó tag tehet, és így az academiák által a tudományok és művészet mezején sok jó előmozdítatik.

§. 14. *A vallási műveltség.*

A polgári társaság akkor legbiztosabb, ha a polgárok nem csak a büntetésnek félelméből, hanem belső erkölcsi és vallási ösztönből a rossznak elkerülésére, és a jónak eslekvésére indítatnak; ebből kitetszik, hogy a polgároknak vallási és erkölcsi művelése politicai szempontból is legnagyobb fontosságu. Ha még a legjelesebb tulajdonokkal bíró egyedek is minden vallás; az az: az istenben és halhatatlanságbani hit nélkül minden életkörülményekben oly erényerőt kifejezni nem képesek, melly az önzés minden késérteteinek tántoríthatlanul ellentállhatna, annál bizonyosabb, hogy a néptömegetől nem csak hősi, de még a közönséges érzéki ingereknek ellentálló erény sem várható; ha csak szemei nincsenek a mindenható felé fordítva; a vallás tehát és ennek ápolója az egyház az emberi társaságra nézve nélkülözhetlenek, és pedig még annak legfelsőbb műveltségi polozán is: azért a statusnak legnagyobb kötelessége a vallási és erkölcsi művelést előmozdítani, mindent ellenben, mi a népben a vallási, és erkölcsi érzéket elfojtani, vagy legalább gyengíteni képes, eltávolítani. Ennél fogva gondoskodni fog a status, hogy minden az országban létező vallásnak elegendő lelkészei legyenek, hogy t. i. minden polgár a vallási oktatásban részt vehessen; hogy pedig a lelkészek a kívánt ügyességgel is birjanak; szükséges: 1-ör olly intézeteknek felállítása, hol a jövő lelkészek képeztetnek, 2-or hogy a fiatal embereknek e pályának választására ösztön adassék, ösztönök pedig leszen, ha a lelkészek elegendő jövedelemmel ellátvák, ha tiszteletben tartatnak, és ha ezen pályán teendő érdemek következtében sorsjavításra is szert tehetnek, egyébiránt a fenntartási módjukat illetőleg az a legjobb, melly által a lelkészek a folytonos magok tökéletesítésétől és szent hivatásuktól más gondok miatt el nem vonatnak, és melly

A lelkesnek nem elég csak a jót adni, hanem ha engedelmességet, meg is kell belőle, ha szigorúan behajtja, hisz a kötelesség gyakorlása jónak.

által a néppel is kedvetlen összeütközésbe, vagy attoli füg-
gésbe nem jönnek.

Tovább a vallási policzia köréhez tartozik gondoskodni
arrol, hogy a vallási szertartásokban az illedelem és rend
megtartassék, és azért minden botrányadást, vagy az isteni
szolgálatnak minden háborgatását megbüntetendi.

§. 15. Más a népnevelést elősegítő szerek.

A két előhozott népnevelési főeszközökön t. i. az isko-
lán, és az egyházon kívül vannak még több eszközök, mely-
lyek részint ténylegesen, részint nemlegesen az az: az aka-
dályokat elhárítván, ugyan azon célra vezetnek, így a po-
liczia fő feladásaihoz tartozik:

1-ör. Mind a házi mind a nyilván nevelésnek figyelme-
tes szemmeltartása, és lassankénti nemesbítése által a föl-
serdülő nemzedéknek nyersességét, fonák képeztetését, és
romlását gátolni, a felserdülteknek pedig erkölcstelenségi ki-
töréseinek elejét venni. A policzia közvetve ugyan a vallás
és nevelés iránti gondoskodása által a belső erkölcsiséget is
előmozdítani iparkodik, de közvetlenül csak az erkölcsi vi-
seletnek külső mutatkozása tartozik a policzia köréhez; mert
belső erkölcsiséget a nélkül is kényszerítés által nem eszkö-
zölhetni, és mert a statusnak, mint jogi intézetnek, csak ar-
ra vagyon kényszerítési joga, hogy a cselekvőt visszatar-
tóztassa, ne hogy cselekvénye által mások erkölcsiségét ve-
szélyeztesse, és azért rendszerint csak nyilvános, és bo-
trányt gerjesztő erkölcstelenségek, vagy olly cselekvények
mellyek egyszersmind jogsértések tiltassanak, és büntettes-
senek meg, annál fogva

2-or. A rendőrség nem türendi a nyilvános iszákosságot,
a verekedéseket, és az úgynevezett hazardjátékok; tovább

3-or. A bujaságbani kicsapongások is a rendőrség figyel-
mét el ne kerüljék, némelly irók e részben a bujaságnak a
családok köréből eltávolítása, és a nagyobb rossznak akadá-
lyozása tekintetéből a nagyobb városokban a status általi
bordélyházak felállítását ajánlják; mindazáltal az ilyen há-
zakat mint valódi statusintézeteket gondolni a status méltó-
ságával ellenkezik, de legalacsonyítóbb, ha a policzia a bu-
jaságból még jövedelmi forrást csinál, és az engedelemlevél-

ért magát fizetteti. Ha tehát a policzia is a buja személyek létezését egészen ki nem irthatja, legalább velök alkudozó-sokra ne lépjen, hanem törekedését azoknak kevesebbítésére folyvást irányozza, és a nyilvános ingerléseket, közhe-lyeken kitörő szeméremsertéseket hárítsa el; egyébiránt a vallás, nevelés, fényezésnek kisebbülése, és a nőtelen élet korlátolása ezen rossznak ritkítására legnagyobb hatással le-
egészen hirosam, mig in onbecht entleek b'pnek,
he... ..

Az erkölcsfelenséget leghathatósabban akadályozó esz-közök közé tartozik a henyélésnek, melly a vétkeknek fő forrása, gátlása, de ezen tárgyrol alantabb szó leend.

§. 16. Folytatás.

4-er. Az erkölcsiség nem csak kényszerítő, hanem ser-kentő eszközök által is előmozdítatik; ide tartozik, hogy ki-tűnő erkölcsi tettek nyilván dicsértessenek, és a jeles er-kölcsi magaviselet jutalmaztassék is, a mi legközelebb azál-tal történik, ha a status mind tulajdon, mind egyházi és köz-ség szolgálatjára csak közönségesen jó erkölcsü személyek-nek elismert embereket választ, és választatni enged, és minthogy a fölülről jövő példa nagy hathatóságu, azért az előjáróknak, tanítóknak, és lelkészeknek erkölcsi magokvi-selete különös figyelmet érdemel.

5-ör. A szép művészetek is az erkölcsök szelidítésére, és a jellem nemesbítésére nagy befolyással birnak, azért a status ezeket is ápolására méltassa, és kezdő művészetek, kik a művészetre termetséget mutatnak, jutalmak által is ser-kentsen; mindazáltal ezeknek ápolgatása mértékletes, és a nemzet gazdasági állapotjához arányban legyen, mert szer-főlötti ápolgatásuk a népjellem elpuhulására vezethet.

6-or. Tovább a rendőrség a népnek nyilván vigalmazá-saira is terjeszsze ki figyelmét, hogy t. i. azokban a tisztess-ég és illedelem meg ne sértessenek, és hogy azok a jellem durvaságát, érzéketlenségét, és kegyetlenségét (mint p. o. a bikaviadalok Spanyol és Portugal országokban vagy a vad-viták) ne táplálják.

7-er. Különös tekintetet érdemelnek a színházak is, mellyek főleg a nagyobb városokban, hol a dologtalan és

vigalom után sovárgó ember nagy mennyiségben vagyon, szükségesek; ezeknek ha jól elrendezvék, jótékony befolyását az izlésre, művészetre, nyelvnek csinosbitására, és előítéletek kiirtására senki elfogultság nélkül nem tagadhatja; mindazáltal hogy a színészet rendeltetésének megfelelően, szükséges, hogy vizsgálat alatt álljon, és csak vizsgálaton keresztül ment daraboknak előadása engedtessek meg; egyébiránt is a rendőrség szemeskedjék, hogy a színészek rögtönzésekre el ne csapongjanak; valamint pedig a színészeknek illő becsben tartása a színészetet, és a művészetet előmozdítja, úgy azoknak most némelly országban divatba jött mámoros istenítése a népjellemet elpuhítja, és az embereket a komolyabb s figyelemre méltóbb tárgyaktól félrevezeti.

8-or. Végtére a hírlapok, olvasó egyesületek, s a t. is a mivelés előmozdítására jótékony befolyással bírnak.

HARMADIK FEJEZET.

A szegényi policzia.

§. 17. *A szegényi policziának fogalma.*

A szegényi policzia azon statusintézetek foglalatja, mellyek által részint a szegények szükségök különféle fokozati szerint czélszerűen gyámolítatnak, részint a szegénység okai lehetségig eltávolítatnak.

A szegénység alatt azon állapotot értjük, mellyben az embernek az első szükségű tárgyak fődözésére kívántató szerrek hiányzanak.

Ámbátor pedig a szegényeknek szoros értelembeni joguk nincsen gyámolításukat a statustól kivánni, mindazáltal a policzia a szegények ápolása iránti gondoskodásrol le nem mondhat; és pedig azért, mivel 1-ör az emberiség azoknak gyámolítását kívánja, és 2-or mert a szegényeknek elhanyagoltatása és azoknak egyedül csak a magánosok jótékonyságára hagyatása nagy rosszaktól t. i. jogbátortalanságtól, mindennemű gonosztettekrei folytonos ingertől, és a szegények gyermekeiknek rossz nevelésétől késérve vagyon, miket elhárítani a policzia tisztjéhez tartozik, és 3-or mert a koldu-

lásnak, melly a tunyaságnak és korhelységnek iskolája, és sok gonosztetre alkalmat ad, megtiltását, és meggátlását a köz jó kívánja; de ennek tiltása kegyetlen és jogtalan volna, ha a status a valódi szegényekről gondoskodást magára nem vállalná.

§. 18. *A szegénység okairól, és azokat elhárító módokról.*

A szegényi policzia mindenek előtt a szegénység okait fürkészsze ki, és távolítsa el, a szegénységnek azon okairól, mellyek statusgazdaságbéli szempontból tekintet alá jönnek, millyenek p. o. a vagyonnak egyenlőtlen felosztása, a czéhek megszorítása, vagy káros kereskedési viszonyok által okozott foglalkozás hiánya, úgy a forgásban lévő pénznek vagy hitelnek fogyta, az adónak nagysága s a t. itt szó nem lesz, itt a szegénység azon okaira fordítjuk egyedül figyelmünket, mellyek szorosan véve a policziának körébe vágnak, illyenek pedig a következők: 1-ör a henyelés, korhelység, és pazarlás, 2-or mindenféle balesetek u. m. tűz viz okozta károk, élelem drágasága, mellyekről alantabb értekezünk, 3-or a vagyontalanok által kötött házasságok és 4-er a munkárai tehetetlenség p. o. élemedettség, vagy testi betegség miatt.

Mi a henyiséget, melly a rossznak bő forrása, illeti, az ellen a rendőrség olly rendelkezéseket tegyen, mellyek által mind annak eleje vétessék, mind a ne tán mutatkozó henyesség elfojtassék; az első nemű rendelkezések részint czélszerű nevelésben (főleg az alsó rendűeknek) részint a felserdülő ifjuságnak hasznos foglalkozásoknál alkalmaztatásában áll; illyen alkalmaztatásról gondoskodás ugyan legközelebb a szülőket, vagy gyámnokot illeti, de nem ritkán történik, hogy szegényeknek gyermekei még a csekély felruházási (Ausstattung) és inasságba felvételre kívántató költségeknek is hiával vannak, illyenkor a legnagyobb jótékonyság követetik el irántok, ha alkalmaztatásukra szükséges eszközök nyújthatnak nekik. — Tovább ide tartozik a fölötte sok innek kevesítése.

A henyelést elfojtó rendelkezésekhez pedig tartozik a policziának felügyelése az egyes polgárok foglalkozásaira, és

élelem kereseteire, a koldulásnak megtiltása, és a dolgozó házak felállítása; ezek kétfélék: t. i. önkényiek, és kényszerítők, az elsőben az önkényleg oda menő szegény foglalkozást és munkát talál, melyet felügyelés alatt elvégez, és melly által magának élelmet keres, a munka itt könnyü legyen, és minden kényszerítés e házból száműzések, a dolgozók azokban nem holtig, hanem csak addig vétessenek föl, míg más foglalkozást vagy szolgálatot nem találnak; a kényszerítő dolgozó házak pedig azok, mellyekben a henyélők, koldulásban rajta érettek, csavargók, és ellentálló szolgák bezaratnak, és dolgozni kénytelenítetnek, mindaddig, míg a folytonos munka és szigor által meg nem jobbulnak.

Mindazáltal a mi itt a henyélésről mondatik, csak azokra alkalmazható, kik egyedül kézi munka által kereshetik élelmöket, nem pedig a vagyonosokra, kik a már szerzett vagy öröklött vagyon után élnek, sem azokra, kik szellemileg foglalkoznak.

Ha pedig valamelly műágban történt változás, vagy valamelly gépnek behozatása miatt sok munkás egyszerre munkájától megfosztatott volna, akkor a kormány ezeknek, ne hogy henyélni kénytelenek legyenek, vagy nyilván építések csatornák, utak készítése, vagy eddig nem üzött műszorgalmi ágak behozatása által foglalkozást adni törekedjék.

Egy nem kevésbé termékeny anyja a szegénységnek a pazarlás. Azon kérdés: vajjon minő rendelkezések által kelljen az elharapódzó fényűzésnek elejét venni, a statusgazdasági tudományhoz tartozik; policziai tekintetből szükséges, hogy azok kik szembetűnő pazarlás által magukat és családjukat az elszegényedés veszélyének kiteszik, gondnokság alá tétessenek.

A vagyontalanok által kötött házasságok is az elszegényedés okai közé sorozandók, és minthogy az olyan szegényektől született gyermekek táplálása csak a társulatnak terhére esik; azért ennek joga van a házasságot mindazoknak megtiltani, kik magukat a család kitartásának lehetsége felől nem igazolhatják; ezen jog mindazáltal mérséklettel és szelidséggel gyakoroltassék.

§. 19. Takarékpénztárak. Sparrassen.

A munkárai tehetetlenségből eredő elszegényedés el nem háritathatik, ha annak oka az emberrel született, vagy korán kifejtett elmebeli vagy testi gyengeségben fekszik, illy esetben az illy szegénynek ápolgatása fő dolog marad.

Ellenben azon esetben, midőn élemedettség a kereset tehetségét lassanként kisebbíti, az elszegényedés elhárítható, ez pedig különféle pénztárak felállítása által történik; illyen pénztárak két fő nemre oszlanak t. i. takarékpénztárakra és élelembiztosítási pénztárakra. — A takarékpénztárak vagy vállalkozó tőkepenzesek, vagy egész községek által alapíthatnak, lényegök abban áll: hogy azokba igen csekély pénzüszveg befizettethetik, mellytől aztán a pénztár a betevőnek kamatot fizet (azért a pénztár a pénzt mindjárt kamatra adja ki, hogy maga kamatot fizethessen) a betételnek nagysága egyébiránt a kiszabott maximum és minimum határai közt egyedül a betevőnek akaratjától függ, szinte szabadságában áll a tőkét a kamatokkal együtt akármikor kivenni; ha pedig ezeket egy év alatt ki nem veszi, a tőkéhez csatoltatnak. Hogy illy pénztár létrejőjön szükséges, hogy a kezelési költségek fődözésére és a tisztviselők fizetésére szükséges fundus jótékony adakozások által alapíttassék, ha ingyen szolgáló tisztviselők nem találkoznának.

Ezen pénztárak igen jótékony befolyásuak főleg az alsó rendűekre nézve, kik házi körülményeik miatt gyakran pénzüket elegendőn nem őrizhetik, és biztos kölesönadásra olly csekély sommára nézve alkalmatosságot nem találnak; ezen pénztárak által a dolgozó osztályokban a szorgalom, takarékoság, és mértékletesség előmozdítatik, a saját erőre való bizodalom emeltetik, és a baleseteknek megrongáló befolyása gyengítetik, és annál fogva illy takarékpénztárak felállítása a kormány által pártolandó és előmozdítandó lesz.

§. 20. Az élelembiztosítási intézetek. — Versorgung-Anstalten.

Az élelembiztosítási intézetek főleg bizonyos polgárosztályokra mint mesteremberekre, napszámosokra, szolgákra nézve s a t. föltötte jótékonyak, hogy t. i. illy emberek éltes korokban, mellyben munkára gyakran tehetetlenek, ápolást

és segedelmet találjanak. Ezen pénztárak különfélék lehetnek t. i.

1-ör. Tontinák (millyen p. o. a bécsi) ezekbe t. i. a betevő vagy egyszerre, vagy lassanként bizonyos tőkét bétessen, mi által a pénztárból húzandó évenkénti jövedelemre feljogosítatik, e jövedelem évről évre szaporodik, mert a meghalálózó tagok jövedelmei a még fennlévőknek, kik ugyan azon évben a pénztárba betételt tettek, osztályul jutnak; ebből kitetszik hogy az ilyen pénztárakban a tőke a meghalálózó betevő örökösire nézve el van veszve, vagy legalább az, mit a betevő élteben jövedelemképen kihuzott belőle, nekik lehúzatik mint p. o. a bécsiben.

2-or. Életbiztosítások (Lebensversicherung); ezek olly szerződésben állanak, melly által vagy a biztosítottakból magukból (kölesönös biztosítás) vagy bizonyos számú tőkepénzesekből álló biztosító társaság magát lekötelezi, hogy bizonyos személy (p. o. a családtya) halála esetében a hátrahagyott örökösinek, vagy más tőle kijelelt személynek p. o. a hitelezőjének vagy bizonyos évenkénti jövedelmet, vagy egyszerre bizonyos tőkét kifizetend, ezen biztosításért a biztosított természetileg évenként bizonyos sommát fizetni köteles, mellynek nagysága a biztosított összeg nagysága, a biztosított személy kora, egészségi állapotja, és a veszedelem szerint, mellynek tán hivatásánál fogva magát alávetni kénytelen, meghatározatik.

Lehet magát vagy örökre, vagy bizonyos időre biztosítani p. o. ha valaki tengeri utazást teszen, ezen utóbbi esetben a betevőnek örököse csak akkor kap valamit a pénztárból, ha a biztosított a biztosítási idő alatt meghalt.

Ezen intézetnek haszna abban áll: hogy ollyan ember kinek elegendő jövedelme vagyon, de tőkéje nincsen, így képezzé tétetik örökösinek is tőkét hagyni, mi által azoknak sorsuk felől megnyugtattatik; főleg mivel életének meddig tartását senki előre ki nem számíthatja, tehát azt sem határozhatja meg: vajjon takarékosága által hagyhat-e örökösinek nagyobb sommát; Azáltal hogy némelly befizető sokáig élnek, és tehát sokáig a pénztár szaporodásához járulnak, és az örökösök közül is, kikért a betételek történtek, némellyek a betevők előtt meghalnak (melly esetben a

betétel vissza nem adatik) lehetséges leszen, hogy a korán meghalálozó betevők örökösöknek nagyobb összeg fizettethessék.

Illyneműek az úgynevezett özvegyi és árvapénztárak, melyekbe t. i. évenként a végett történik betétel, hogy a férjnek halála után az özvegy vagy az árva (ez többnyire bizonyos korig p. o. 18-ik éveig) bizonyos évenkénti jövedelmet húzzon; itt is azáltal hogy gyakran a nő vagy gyermek a családátya előtt meghal, vagy pedig a gyermek a szabályszerinti kort elérte (melly esetben a pénztárból semmi sem fiztetetik vissza) lehetőségessé lesz, hogy a többiek, kik tán ugyan azon évben betettek, annál nagyobb jövedelmet húzhassanak. Az évenkénti betétel az özvegyi pénztárba a férj és a nő életkorától függ; mennél fiatalabb a férj, és mennél öregebb a nő, annál kisebb leend a betétel (mert hihetőbb hogy a férj több évig beteend, a nő pedig a jövedelmet rövid ideig élvezendené) és megfordítva; ha pedig az özvegy ismét férjhez ment, igényét elveszti.

Ezen pénztárak a politicalai számoláson alapulnak, melly t. i. az emberi életnek különböző korban valószínű tartóssága felől adatokat nyújt.

Mind illyen pénztárak csak a kormány engedelmé mellett állítassanak fel, melly a tervet, rendszabályokat és számolásokat vizsgálóra veszi, és a már fennálló intézeteket felügyelése alatt tartandja.

§. 21. *A zálogos házak, és a menekvészi pénztárak.*

Az ideigleni inség elhárítására szolgálnak a zálogos házak és a menekvészi pénztárak. Az elsőik olly intézetek, melyekben a szükölködőknek eltartható zálogra, és kamatra (melly a törvényesnél nagyobb lenni szokott, minthogy illyen intézettel összekötött költségek abból fődözendők) pénz bizonyos időre kölcsön adatik, melly határidő elmulta után a ki nem váltott zálog eladatik, és csak mi a kölcsön felvett sommán és kamatokon fölül marad adatik vissza a tulajdonosnak; Ezen intézetek a szegényt az uzsorásoknak, kikhez különben neki folyamodnia kellett volna, körmei közé kerülestől, és az általok kinadályozástól megszabadítják.

A menekvésí vagy segedelmi pénztárak (Rettungsz-Kassen, Hilfsz-Kassen), a zálagos házaktól annyiban különböznek, hogy zálog és kamat nélkül részleges visszafizetés fejében pénzt kölcsön adnak, ezen pénztárak épen ezen okbul tetemes költségekkel és nehézségekkel összekötvék ugyan; és a kezelésben legnagyobb ovatosságot is kívánnak, de igen jó-tékony hatással bírnak, mert a pénztárból a polgárnak nyújtott segedelem ötet egészleni elszegényedés ellen óvja, és mesterségének félbe nem szakasztott folytatására képessé teszi. Ezen pénztárak különös emberbaráti társaságok által alapíthatatnak, azok kezelésében pedig következő szabályok tartandók:

1-ör. Csak ollyannak adassék innen segedelem, ki munkára képes, kitől tehát várhatni, hogy magát összeszedendi, de már jó előmenetelben lévő foglalkodásnak kiterjesztésére segedelem ne adassék.

2-or. A segedelem a folyamodónak csak akkor adassék, ha az ő személyes körülményei (főleg erkölcsisége) tán az illető tisztviselő által tisztára hozattak.

3-or. Hogy a könnyelmű visszaélés gátoltassék; a segedelem ne pénzben nyújtassék, hanem az intézet igazgatása által a folyamodónak többféle szükségei fődöztessenek, p. o. a házi bér fizetessék, vagy nyers anyag szereztessék neki s a t.

4-er. Az adós kinek a visszafizetés csekélyebb részekben megengedendő, szemmel tartassék, szükség esetében megintessék, és ha henyélésbe vagy tékozlásba esik, bíróilag is a visszafizetésre kényszerítessék.

§. 22. *A szegények pénztára.*

A többi szegény vagy a szegények pénztárából ápolgatandó, vagy a szegények házaiba felveendő leszen.

Mi a szegények pénztárának forrásait illeti, ezek következők lehetnek: 1-ör. Ugyan azon foglalkozásu és ugyan azon veszedelmeknek alávetett emberek közt alakított biztosító társaságok. 2-or. Minden osztályu embereknek önkénytes adakozásai, mellyekre bizonyos időben és módon nyilván segedelemgyűjtések történjenek, hol pedig ekként elegendő pénz bé nem gyűjtetik, ott sürgetős felszólítás, sőt szükség

ség esetében kényszerítés is használtassék; de ez mindazáltal meddig csak lehetséges halasztassék, épen azon okokbul, mellyek a szegényi adónak behozatását nem tanácsolják. 3-or. A hol a két első forrás elégtelen, ott az egész községnek feladása leszen a község vagyoniból a szegények ápolgatásához járulni. 4-er. A hol pedig az egész község elégtelen, ott a status pénztárából segedelem nyújtassék. Itt azon kérdés támad: vajjon erre nézve különös szegényi adó (Armensteuer) a polgárokra kivetendő-e? Ezen adó ellen az harczol: 1-ör. Hogy azáltal a szegények tán azon gondolatra jöhetnek, mintha ápolgatásra tulajdon jogok volna, és így daczosan és tolakodólag a segedelmet igénylendik, mellyet t. i. illy formán nem a polgárok szabad akaratjának köszönhetnek. 2-or. Hogy félni kell, miszerint a kényszerítés által a szegények iránti szánakozás elfojtatik.

A szegényi pénztárnak kezelése minden helységben különös biztosságra bizassék, melly egy két községi előjáróból, a lelkészből, községi orvosból, és több előkelő polgárokból, álljon, ezen biztosság a helybéli szegényeket összeírja, és osztályozza, a vidékieket a helyből kiutasítja, a szegényi pénztárnak jövedelmeit beszedeti, és arrol a közönséget nyomtatott könyvek által nyugtatványozza, a pénzt a szegények közt felosztja, és a szegények állapotjáróli jelentését, és évenkénti számadását az illető kormányzéknek megküldendi, sőt nyomtatásban is nyilvánítandja, hogy a közönség a pénznek helyes kezeléséről meggyőződven, az adakozásokra hajlandóbbá tétessék.

§. 23. *A szegényi házak, árvaházak, szegényi gyarmatok.*

Olly szegények, kik koruk, vagy gyógyíthatatlan testi hibájok miatt munkára épen tehetetlenek, de azon fölül még minden birtok nélkül szükölködnek, a szegények házaiban felveendőek lesznek; ezekben a szegények tartása, az élelem, gyertya és fűtés közössége miatt kevesebb költséggel van összekötve, az illyen házak igazgatásában takarékoság szükséges ugyan: mindazáltal a szegényektől a szükséges életszerek el ne vonassanak.

Tovább az elgyengült katonák számára rokkant katonák házai (Invalidenhäuser), az árvák számára pedig árvaházak

összetodulásában mutatkozik, mint p. o. kivégzés, vagy valamely szerencsétlen esemény alkalmával történik.

A zenebona (Zumult) is rögtön és összebeszélés nélkül történik; mindazáltal az összecsoportozástol annyiban különbözik, hogy a zenebona közönségesen a népnek valódi, vagy képzelt sérelme következtében támad, mellynek megszüntetését a zenebonások önerővel kivívni törekszenek, egyébiránt a zenebonának közvetlen célja különböző lehet, p. o. valaminek kényszerítés általi kicsikarása (p. o. kenyér fogyta vagy drágaság idejében) vagy valamely kötelezés alóli felszabadulás, valamely intézkedésnek megghiúsítása s a t.

A zenebonától különböztetni kell a zendülést (Aufruhr seditio) ez alatt t. i. értetik az előre tervezett és kölcsönös akarattal elhatározott ellentállás a kormány ellen. Forradalom (Revolution) pedig akkor létezik, ha az egyesült sokaság az uralkodó dynastiát, vagy pedig az alkotmányt erőszakkal változtatni törekedik.

§. 25. A rendőrség kötelessége a csoportozás, zenebona, zendülés és forradalomra nézve.

A csoportozást illetőleg a rendőrségnek kötelességében áll: minden alkalommal, hol nagy embertömeg összejövetelet várhatni, minden annál lehetséges veszedelemnek, és visszaélésnek czélszerű intézkedések által elejét venni; ha mindazáltal még is rendetlenség történék, az összecsoportozást kimeléssel széleszsze el, és csak a nyakaskodókat iparkodják hatalma alá keríteni.

A zenebonára, zendülésre és forradalomra nézve a rendőrség kötelességeihez e következők tartoznak:

1-ör. Minthogy a zenebona, zendülés és forradalom elégületlenség következtében szoktak jelentkezni, a rendőrség a nép szelleméről, és a nép közt uralkodó véleményekről magának esmeretet szerezzen, (ezt teheti leginkább ha figyelmez: minő nézetek uralkodnak a legnagyobb előszere-ttel olvasott hirlapokban) hogy így az elégületlenség okait kifürkészhesse, mellyeket a mennyire tőle függ, megszüntetni iparkodjék; ha pedig az elégületlenség okainak elhárítása tőle nem függ, akkor a népnek alapos, vagy alaptalan

panaszait a kormánynak s a többi statushatóságoknak jól eleve tudokra adja, és a mennyire az ő ügyköréhez tartozik, legott ezen panaszok elhárítására, és a nép megnyugtatására irányzott javallatokat tegyen.

2-or. Szükséges hogy a rendőrség az alattomos összeküvéseket minden lehetséges módon fölfödözni iparkodjék; és azért a titkos társaságok a policzia figyelmét el ne kerüljék; titkos társaságok alatt politicalai értelemben pedig azok értetnek, mellyek közvetlenül a politicalai vagy vallási életben létrehozandó lényeges változtatásra czéloznak, de ezen czélt és arra törekvő szabályaikat a kormány elől elrejtik; mint-hogy ezen társaságok statut a statusban képeznek, és igen veszedelmesek lehetnek, azért a rendőrség azokat vagy maga oszlassa szét, vagy pedig legott a kormánynak födözze fel; tovább a rendőrség a kétszinű embereket, a gyanús külföldieket, kik criticus időpontokban az országban többnyire számosan jelenkeznek, nem különben mint azokat, kik mint szónokok, vagy kontatok zendülés esetében a nép vezéreivé válhatnának, szemmel tartsa.

3-or. A rendőrség figyelmét a lázító írásokra is terjeszse ki; ezek alatt pedig azon iratok értetnek, mellyek nyiltan zendülésrő hínak ki, vagy pedig az alkotmányt, vagy kormányt gyűlöletessé, vagy nevetségessé tenni iparkodnak; nem pedig azok, mellyek az alkotmánynak vagy igazgatásnak egyes hiányait mérséklett hangon megvizsgálják, és előtűntetik; az elsőbkek minden esetre a rendőrség által elnyomatandók lesznek, és főleg midőn egyébiránt a kedélyek háborgóságak, és az illy iromány által mintegy zendülési szövétnek gyűjtatik, a szerzője kinyomozandó, és a büntető törvényszéknek szigorú büntetés végett átadandó. Mindazáltal egészen csendes időkbekben, midőn semmi veszedelem fenn nem forog, az illy irománynak nagy suly tulajdonítandó nem lesz, mert az által a népben annak olvasására nagyobb kíváncsiság szülemledenék, és vélemény támadna, mintha a kormány az olly írótol félne, holott megvetés által az illy iromány rövid idő alatt feledékenységbe menne.

Hogy ha pedig a zenebona, vagy zendülés kitorne, és a nép felfegyverkezve annál jelenkeznek, a rendőrség elszánt-ságot, szilárdaságot, és erélyt mutasson, és iparkodjék,

hogy a zenebona vagy zendülés kezdetében lecsillapítassék, és tovább ne harapózzék, hanem itt is a meddig csak lehetséges a lágyabb eszközöket kell használni.

Forradalom esetében már a rendőrség ereje soha sem elegendő, hanem legfőlebb az első többnyire még rendetlen merénnyt elfojthatja, és a lázító főnököket kezeire kerítheti; mindazáltal soha se aljasodjék annyira, hogy alattomos emissariusok által a népet maga lázadásra izgassa, szinte csupa alattomos névtelen feladásra soha senkit be ne fogjon.

§. 26. *A sajtóval visszaélés ellen használatban lévő eszközök.*

Noha bizonyos, hogy a könyvnyomtatás az emberi nem mivelődésére és az esmereteknek terjedésére leghathatósabb eszköz: még is tagadhatatlan marad az is, hogy a nyomtatott iratok által nem csak az erkölesiség, és a magánosok böcsülete, de a közállomány bátorsága is gyakran veszélybe hozhatik, és a status organismusában is megrendíthetik. A veszedelem nem mindenütt egyforma, hanem nagysága sokat függ a népnek miveltségi fokától, és jellemétől; így p. o. némelly irományok a miveltség alsó fokán álló nemzetnél igen veszedelmesek lehetnek, mellyek más, a miveltségben haladtabb nemzetnél semmi veszedelmet nem okoznak; erre nézve különbséget teszen az alak is, mellyben a nyomtatott iratok közre bocsátatnak, p. o. ha a veszedelmes állítások nagyobb terjedelmű tudományos munkákban foglaltatnának, mivel illy könyvek részint ezen alak, részint a nagyobb árúk miatt csak kevés miveltebbek által vétetnek, annyi veszélyt nem okoznak, mintha időszakai folyóiratokban p. o. hirlapokban, mellyek a nagyobb résztől és a kevésbbé miveltektől is olvastatnak, terjesztetnének. Minthogy pedig a korlátlan sajtóvali élés, melly abban áll, hogy az író akármit ir, soha kérdőre nem vonathatik, semmi statusban veszély nélkül nem létezhetik; azért a kormány köteles a sajtóvali visszaéléseket gátolni, ez pedig kétféle úton történhetik, t. i. vagy úgy, hogy a sajtókihágások előzés által akadályoztatnak (systhema praeventivum) vagy pedig minden statuspolgárnak a szabad sajtói jog megengedtetik ugyan, de törvény által (sajtótörvény) a annak határai nem különben, mint a ki-

hágás esetében következő büntetések meghatározatnak, mely büntetések az áthágókon végre is hajtának; ide tartozik a rendelés is, miszerint az iratok szerzői, kiadói, nyomtatói, és a könyvvarusok is nevöket nyilvánítani tartozzanak, hogy így kihágás esetében a törvény szabta rendelés rajtok végrehajtassék; tovább hogy az idöszaki folyóiratok kiadói, pénzbéli cautioval kezeskedjenek. Ezen rendszerben tehát az iratok nyilvánítása nem gátoltatik, hanem a sajtói kihágás a nyilvánítás után az illető bíróság által megboszuatatik.

Az elözés az előleges vizsgálat (censura) által éretik el, hol t. i. ez létezik, ott a status által rendelt censorok megegyezése nélkül egy szót sem szabad kinyomatni, a vizsgálaton átment iratokért pedig már nem a szerző, hanem a censor felelős, ebből kitetszik, hogy a poticziai intézkedésekhez csak a censura tartozik.

§. 27. *A támokok, melyek a sajtószabadság mellett felhozatnak.*

Nem létezik könnyen politikai kérdés, mely újabb időben a képviseleti kamarákban, és a tudósoknál olly heves vitatkozások tárgya lett volna, mint a sajtószabadság iránti kérdés. Minthogy pedig az igazság akkor leginkább kitünik, ha az ellenkező állítások egymás mellé tétetnek: azért ezen kérdésben mind a két fél által véleményök támogatására felhozott főokokat előre bocsátjuk.

A sajtószabadság védői t. i. azt állitják:

1-ör. Hogy az embernek természeti joga vagyon eszméit szabadon közleni, és így az emberi nem mivelődésére közre munkálni.

2-or. Hogy a sajtószabadság minden fensőbb mivelődésnek életelve, és főemelyje: ellenben hol censura létezik, ott az emberi ész gyámság alatt tartatik, a szellemi kifejlődés lebilincseztetik, a lángeszű fejek az irástól elkedvetlenitetnek, és a censor minden közérdekű vagy tudományos kérdésben mintegy csalhatatlan bíróvá tétetik, kinek önkényétől fog függni, a szellemi haladást fenntartóztatni, és a tudományok felvirágzását akadályozni.

3-or. Hogy a sajtószabadság mind a közállományi, mind a magánosok bátorságának védpaizsa, és legerősbb istápjá;

a közállományi azért; mert a sajtószabadság a kormánynak megböcsülhetetlen tudósításokat szerez, a nép szükséges kívánatairól, annak sérelmeiről, és vélekedéseiről, az uralkodó hiányok és visszaélések miképen orvosolhatásáról; tovább sok egyes érdekes eseményeket, és a tisztviselők magokviselete fölötti adatokat felfödöz, mellyek által a thron sugallások és hizelgések ellen biztosítatik. Ellenben hol a censura divatoz, ott elnyomatik a nép szava, ne hogy panasza az uralkodó füleit érhessék, ott elnémul az igazság és ártatlanság, az elnyomatások és hiányok lepleztetnek, a visszaélések szaporodnak, és a köz jó szembetűnőleg károsodást szenved.

A magánosok bátorságának védpaizsa pedig azért: mert a sajtószabadságnak legnagyobb befolyása van az erkölcsi ségre, mivel általa minden polgárnak erkölcsi magaviselete és cselekvései a közönség bírálata alá bocsátathatnak, melly nyilván bírálhatás azt eszközli, hogy a hatalmasabbak nem olly könnyen merészkedendnek a gyengébbeken kényuraságot úzni; a tisztviselők is félvén a közvélemény hatalmas ítéletétől, cselekvéseikben a törvényességet, és emberiséget mindig szemek előtt tartani készletnek.

4-er. Hogy a sajtószabadság alkotmányos országban az alkotmánynak garantiája, és az alkotmányos életnek szükséges feltétele; mert az alkotmánynak istáppja és ütere a nyilvánosság, melly abban áll, hogy a nemzet minden hazai és külföldi viszonyokról, és azok fölötti vélekedésekről magának könnyen tudomást szerezhessen: csak ezen eszmesurlódás, és kölcsönös értelmesítés által megszerezhető azon politikai miveltség, melly szükséges, hogy a statuspolgár jó országgyűlési követválasztást tehessen, hogy a választottnak jó utasítást adhasson, és annak az országgyűléseni magatartása felől kellően ítélhessen, tovább hogy a megyei és községi ügyekben üdvhozó befolyást gyakorolhasson, és magát mind a tisztviselőknek önkénye mind a népesábítók incselkedései ellen ótalmazhassa; szabad hirlapok főleg az emberek gondolatit a csekély és önzési viszonyaiktól és törekvéseiktől a fensőbb közös viszonyokra, a haza, és emberiség szabadságára, és mivelődésére elfordítják, csak hol sajtószabadság létezik, fejlődhetik ki az alkotmányos országokban

annyira szükséges közvélemény, közszellem, csak ott lelhető igazi hazafiuság, és politicalai mivelttség.

§. 28. *Az előleges vizsgálati rendszer mellett felhozott tápokok.*

Ellenben az előleges vizsgálati rendszer mellett e következő tápokok hozatnak fel:

1-ör. Hogy a józan censura az embernek közlési jogával igen megegyeztethető; mert ezen jog amaz által csak annyiban korlátoztatik, mennyiben ezt a status java kívánja, ilyen korlátozás pedig az igazsággal nem ellenkezik.

2-or. Hogy a censura a czélnak jobban megfelel, mint a sajtókihágásoknak későbbi megbüntetése, mivel a censura a veszedelmes elveknek terjedését csirájában elfojtja; de ellenben mit sem segít a sajtószabadságnál a kihágó irónak későbbi megbüntetése, ha rossz elvei már terjedtek, és a népben mély gyökeret vertek.

3-or. Hogy tökéletes, czélszerű, és kimerítő sajtótörvénynek létrehozása igen nehéz; mert minő eszmék közlése különösen sajtókihágásnak tartandó, és ez a beszámítás különféle fokozati szerint minő büntetéssel megfenyítendő, a törvényekben pontosan meghatározni, ha nem egészen lehetetlen, még is igen sok nehézségekkel jár; abból következik, hogy a sajtókihágások megbüntetésében igen sok a bírónak önkényétől függ, és hogy a törvények határozatlansága miatt az is történhetik, miszerint tán kelletinél óvatosabb, és félekenyebb írók, ne hogy tán eszméjük közlése miatt büntetés alá vonassanak, leghasznosabb munkáik kiadásától visszajesztetnek; ellenben más bátor de kevés ítélettel bíró írók könyveiket vakmerően nyilvánítják; máskép történik ott, hol censura létezik, mert itt a felelet terhe nem a szerzőn, hanem a censoron fekszik.

De tovább 4-er. A sajtószabadságnál a kihágások ellen határozott büntetés sokszor fogatlan, mert történhetik, hogy midőn olly író, ki kedvence a népnek, kinek tán hízkeledik, megbüntettetik, attól azonnal kármentesítést kapjon, minek már több ízbeni történtét a köz tapasztalás tanúsítja.

§. 29. *A mi véleményünk a sajtóra nézve.*

A mi véleményünk azon kérdés fölött, vajjon az előleges vizsgálati rendszer, vagy a sajtószabadság érdemel-e elsőséget? az, hogy ezen kérdésnek megfejtése leginkább a körülményektől, főleg a népnek műveltségi fokától, az eddigi viszonyoktól, és a fennálló alkotmány minémiségétől függ; átaljában azt lehet állítani: hogy a nemzetnek bizonyos szellemi kifejlődése, és más intézetek is kívántatnak ahhoz, hogy a sajtó veszedelem nélkül szabadon hagyassék: egyébiránt még a censura létéből magából a nemzet elfásulása, a szellemi élet zsibbadsága, és a közvélemény elfojtása szükségképen nem következik, (ez csak akkor történik, ha a censura igen önkényesen gyakoroltatik); a történet mutat statusokat, hol a censura alatt a sajtó szabadabban mozog, mint a hol a sajtószabadság alkotmányilag biztosított; tovább az is bizonyos, hogy ha valamely országban eddig igen szigorú censura uralkodott, a józan politica attól a sajtószabadságra nem egyszerre, hanem csak fokenkénti átmenetelt tanácsol.

§. 30. *A censurának elrendezése.*

Ha a statusban censura szükségesnek találtatik, azt czélszerűen kell elrendezni, hogy t. i. egy részről a veszedelmes elvek terjedése ugyan gátoltassék, de más részről a valódi művelődés haladásának akadály ne tétessék; ezen két eredménynek elérésére pedig kívántatik:

1-ör. Hogy censoroknak (akár azok egyesek legyenek, akár egész testületet képezzenek) csak olyanok választassanak, kik tulajdonságaiknál fogva olly hivatásnak megfelelőhetnek.

2-or. Több fokozatú censori testület felállítandó, hogy az alsóbb censor határozatával nem elegendő író iratát felsőbb censori testület ítéletének alá bocsáthassa.

3-or. A censorok hatásköre mind a belföldön nyomtatandó, mind a külföldön kiadott munkák iránt lehetségig legpontosabban meghatározottassék.

Ö T Ö D I K F E J E Z E T .

A személyes bátorságról.

§. 31. *A személyes bátorság veszedelmei.*

A személyes bátorság, melly az élet és test bátorságában áll: veszélybe hozathatik: 1-ör. Másnak gonoszsága; 2-or vigyázatlanság és 3-or balesetek által.

Itt tehát tekintetbe jönnek: 1-ör. Mindennemű gyilkolás; 2-or sebesítések, és sértések; 3-or mindenféle sértések, mellyek saját vigyázatlanság, vagy baleset következtében történnek; 4-er az élelmekbeni fogyatkozás; és 5-ör betegségek, mellyekről különös fejezetben értekezünk.

Tovább a személyes bátorsághoz tartoznak, a szabadság, a böcsület, és a személyes jogok, mindezek ótalma a rendőrség tisztjeihez tartozik.

§. 32. *A rendőrség kötelességei a gyilkosság és testi sértések elhárítása iránt.*

A gyilkosság és testi sértések ellen a büntető törvény a jogszolgáltatási politicában fenállított elvek szerint büntetéseket határozzon; a rendőrséghez tartozik a gyilkosságoknak, és testi sértéseknek elejét venni, mire e következők szolgálhatnak:

1-ör. A részegség, melly gyakran gyilkolásokra és vérengzésekre ad alkalmat, lehetőségig akadályoztassék, ide tartoznak főleg a csaplárosokat illető rendszabályok. A részegségnek kiirtására nagy befolyással lehetnek az úgynevezett mértékleti egyesületek, mellyek t. i. a köznépet a szeszitalokkalal élésben többféle eszközök által mértékletességre szoktatni magoknak czélul kitűzték.

2-or. Minden alkalommal, hol nagyobb embertömeg öszszegyül, a rendőrségnek különösen szemeskednie, és a né tán eredő verekedéseket lecsillapítania kell.

3-or. Az alattomos és veszedelmes fegyvereknek hordása (p. o. botnak elrejtett törrel, vagy szélpuskának) tiltassék meg, szinte nagyobb gyülekezetekben minden fegyverviseles általában tilos legyen.

4-er. A városokban éjjeli utcai világítás hozassék be, mellynek a vagyon bátorságára, és az emberek kényelmére nézve is nagy befolyása van.

Hogy pedig az utakon az utazók élete utonállók, és rablók által veszélybe ne hozassék, szükséges, hogy főleg a gyanús utakon lovas rendőrség (gensdarmérie) szünet nélkül barangoljon, és azokat a gonosz szándéku emberektől folyvást tisztítani iparkodják, az utak mellett pedig az erdők, és bokrok 60 lépésnyire kiirtassanak, és a ne tán lévő barlangok betöltessenek.

§. 33. *Különösen a megéteésről.*

A méregkeverés vagy megéteés is, melly (minthogy ezen gonosztett hamarabb eltitkolható, mint a közönséges gyilkolás, és a gyilkos részéről nem is annyi bátorságot kíván) könnyebben vitetik véghez, mint más gyilkolás, a rendőrségnek legnagyobb figyelmét kívánja: azért a rendőrség a méregárulási jogot nem minden, de legkevésbbé a házalló kereskedőknek engedendi meg, hanem csak a gyógyszerárusokra és kevés jólelkű kalmárookra szorítandja, és pedig olly ovatossággal, hogy ezek is sulyos felelet terhe alatt senki-nek se merészeljenek mérget eladni, kivéven orvosi rendelés, vagy rendőrségi engedelem következtében; tovább hogy jegyzőkönyvet vezessenek, mellyekbe a vevőnek nevét, lakását, a vevésnek keltét, a vett méregnek minémüségét, és mennyiségét és a czélt, mire kívántatott, pontosan beiktassák, hogy ha tán megéteés történék, annak szerzője ezen jegyzőkönyvnek vezérlete által könnyebben kitudassék. Hogy pedig mind ezen ovatosság mellett elkövetett megéteés is kipuhaltassék, szükséges, hogy valahányszor valaki rögtön minden gondolható ok nélkül meghal, a testnek bonczolása a rendőrség jelenlétében tétessék meg.

Ne hogy pedig vétkeesség által megéteés történjék, szükséges, hogy a mérgek és minden az emberi egészségre károsan ható szerek biztos és zárt helyen tartassanak, különös jeggyel megjelöltessenek, és az inasok, és más tapasztalatlan emberek azokhoz soha se bocsájtassanak, ezen üdvös rendszabályok áthágói pedig keményen büntetendőek lesznek.

Tovább a konyhában használt rézedények által is meg-

étetések történhetnek; mert a tapasztalás tanítja, hogy a réz savak által felolvasztva mérges rézrozsdat szül, azért szükséges, hogy a nép oktattassék a felől, minő rossz következesek eredhetnek a vagy épen nem, vagy legalább nem elegendőn megezinezett rézedényeknek a konyhában használatából; a rézművesek pedig arra szorítandók lesznek, miszerint az edényeket ólom nélkül czinezni megtanulják.

§. 34. *A párviadalrol.*

A párviadalokra nézve sém lehet a közállomány közönyös, mert általok a személyes bátorság szinte veszélybe hozatik, és mert a statusban hol a törvények, és bíróságok minden bátorságára örködnek, minden magános bosszú tilos.

A párviadalok elhárítására mindenek előtt büntető törvény szükséges ellenök. *) E büntetés meghatározásában a jogtudósok meg nem egyeznek. A halálbüntetés nem látszik alkalmazhatónak, mivel még az is, ki párviadalban mást megöl, olly nagy rozszlelküeséget nem mutat, mint a közönséges gyilkos, de a közbátorság sem háborgattatik meg általa annyira, mint a köz gyilkosságban, mert mindig a kihívott rész szabad akaratjától függött a párviadalra reá állani vagy nem. B. Sonnenfels a becsstelenségi büntetést ajánlja, feltéven, hogy a párviadal mindig rendetlen böcsületvágyból ered; de (eltekintve attól, hogy nem minden párviadalnak forrása a sértett böcsület) a becsstelenségi büntetésnek csak akkor lenne foganata, ha az ekként megbüntetett a közönség szemében is becstelennek tartatnék, mi mindaddig meg nem történik, míg a nép azon középkori előítéletéből ki nem vergődik, melly szerint inkább a párviadalra reá nem állót mint gyáva, és félékeny embert, megvetéssel illeti. Némellyek tete mes pénzmennyiségű büntetést ajánlanak. De általjában akár millyen legyen a büntetés, az mindig szigorúan végrehajtas-

*) Valamelly büntettnék megbüntetéséről értekezni, szorosan véve, ugyan nem a policziatudományhoz, hanem az igazságszolgáltatási politicához tartoznék, mindazáltal a szükséges összeköttetés miatt, és ismétlések elhárítása tekintetéből, mi ott, hol az egyes gonosztetteknek a policziai intézetek általi eltávolításáról szólandunk, többnyire a büntetést is röviden érintjük.

sék, a kihívó mindazáltal mindig szigorúabban büntetendő lesz, mint a kihívott. Egyébiránt a párviadalokra nézve leginkább azon régi alapmondatnak vugyon helye „*vanæ sine moribus leges*“ az az a közvélemény támasza nélkül hijában harczol a törvényhozás a párviadalok ellen, azért a statushatalom feladásaihoz tartozik azon esztelen (az ököljogi időben vette eredetét) előítéletet, mintha t. i. a vesztett böcsület párviadal által visszaszerezhető lenne, kiírtani; a rendőrség kötelességeihez pedig tartozik a történeendő párviadalokat gátolni, és minthogy a párviadal gyakran a böcsületsértésből ered, azért ez ellen szigorú büntetőtörvény szükséges, és a böcsülenítések megítélése iránt tán tulajdon böcsületbíróságok lennének felállítandók.

§. 35. *A csecsemőgyilkolás.*

A csecsemőgyilkolás a gyilkolásnak azon neme, mellyel a csecsemőnek élete mindjárt születése után anyja által elvételik, történhetik ez vagy közvetlenül a csecsemőt megölvén, vagy közvetve, ha t. i. a csecsemő egy kietlen helyben kitétetik a végett, hogy ott minden segedelem nélkül elveszzen.

A törvényes házasságból származott magzatok ellen ezen büntett ritkán követetik el, hanem többnyire a törvénytelen közösülésből eredők ellen, és pedig részint azon gyalázat miatt, mellynek a megejtett hajadon személyek a köz véleményben kitévék, részint pedig mivel az illy gyereket egyedül anyjának kell kitartania, (minthogy az atyja jogilag többnyire bizonytalan) ez pedig reá nézve gyakran igen terhelő, sőt néha lehetetlen.

A csecsemőgyilkosság elhárítására a büntető törvénykönyvben ellene büntetés határozottassék meg. Némelly írók igen lágy büntetést ajánlanak, azon alapítván véleményöket, hogy 1-ör a csecsemőgyilkosnő rendszerint fölötte erőszakos lelki állapotban helyeztetvén, ezen tette a legnagyobb szenvedelmektől, úgymint szégyentől, lelki szorongatástól, inségtől, és kétségbeeséstől ragadtatik el, tehát szabadon nem cselekszik; és 2-ör hogy a csecsemőnek személyessége még nem látszatos, hogy a csecsemő még nem polgár, azon régi közmondás szerint: *in jure non esse, et non apparere idem*

est. De arra felelni lehet, hogy a mennyire egy részről az ezen lépésre ingerlő szenvedelmek a gonosztett beszámítását kisebbítik; annyiban az anyai kötelességnek megsértése a beszámítást súlyosbítja, mert az anya, ki tulajdon magzatát kivégzi, a legszentebb természeti kötelességét lábbal tapodja, és minden emberi érzéket elfojt: egyébiránt is joga van a statusnak a csecsemőnek mint jövőendő polgárnak életét védeni; ebből tehát kitetszik, hogy a csecsemőölés méltán súlyosan büntetethetik meg. Mindazáltal a büntetésre nézve ezen gonosztetre indító okok szerint különböztetés szükséges, így p. o. keményebben lesz büntetendő a házas anyától, vagy feslett erkölcsű személytől, mint az egyébként szeplőtelen életű, és csak most tán házasság ígérete által elcsábított leánytól elkövetett csecsemőölés.

§. 36. *A rendőrség rendelkezései a csecsemőgyilkolás elhárítására.*

A csecsemőgyilkolás elhárítására a rendőrség következő rendelkezéseket tegyen:

1-ör. Nem szenvedendi, hogy a megszeplősített leány nyilván megszegyenítessék, valami gyalázattal illetessék, vagy a szülői vagy atyafiai részéről fölötte szigorú s kegyetlen bánásnak alá vettessék.

2-or. Rendeléseket teend, miszerint minden terhbe esett leány köteleztessék nehézkes állapotját a szülés előtt vagy valamely bábaasszonynak, vagy más tisztességes asszonynak felfödözni, ki azután reá szemeskedni tartozzék, hogy gyermekgyilkolás ne történjék, ezen kötelességet elmulasztók ellen pedig büntetés leszen szabandó.

3-or. Alkalom adandó, hogy a szülés rejtve történhessék, azért szülházak (mellyek egyszersmind a szülészségi tudományt tanulóokra nézve gyakorlati iskolák lenni szoktak) felállítandók, hová t. i. a szerencsétlen vagy szegény anyák folyamodhatnak, és hol terhőktől minden hir és gyalázat nélkül szabadulhatnak; tovább e végett szolgálnak a lelenzházak, mellyekben t. i. csecsemők felvételnek, és tápláltatnak. Ezen házaknak első célja az, hogy olyan gyermekek az életben tartassanak, kiket a szülők vagy szegénység,

vagy szégyen miatt tartani nem akarnak, 2-szor hogy olly gyermekek gyakran rossz erkölcsü emberek kezeiből kiragadtassanak, és mind physicailag, mind erkölcsileg jobban neveltessenek.

Ezen intézetek ellen azt hozzák fel:

1-ör. Hogy lehetségessé tevén a törvénytelen közösülésnek gyümölcseitől könnyü megszabadulást, a bujaságot nagy mértékben előmozdítják, és a házásoknál is a gyermekek iránti szeretetet, és azzal a jó nevelésnek valódi forrását elfojtják; mivel némelly fősvény, és keményszivü szülőknek a gyermekeikre szükséges nevelési terheknek magoktoli elhárítására, és az intézetre tolására ingert nyújtanak.

2-szor. Hogy az intézetbe hozott gyermekek közt legnagyobb a halandóság, de a megmaradók közül is a legnagyobb rész azután a világban erkölcsileg elvész, mert keveset kivévén, kiknek a szerencse különösen kedvez, többnyire család, barát, pártfogás nélkül mindenben szükölködván, gyakran még név nélkül is a világba mintegy kiteszítatnak, és semmi tekintet, semmi szülőkrei emlékezet által a büntetektől vissza nem tartóztattnak, végtére

3-or. Hogy ezen házak sok költséget okoznak.

De ezen ellenvetésekre azt lehet felelni: 1-ör. Tagadhatatlan ugyan, miszerint ezen intézetek a paráznalkodást előmozdítják, de (eltekintve attól, hogy olly városokban is, hol illy intézetek nem léteznek, tilos közösülésnek gyümölcsei nem ritkák, és ezen rossz az emberi gyarlóság miatt tökéletesen ki sem irtható) a status két rossznak összeütkezésében kénytelen a kisebbiket választani, hogy t. i. a nagyobb rosszat, tehát ezen esetben a csecsemőgyilkolást, elhárítsa.

A mi 2-or a gyermekeknek ez intézetbeni nagy halandóságát illeti, eltekintve attól, hogy az első életkorban a nélkül is legnagyobb szokott lenni a halandóság, ezt is az illy intézetnek jobb elrendezése által lehet kisebbíteni: hová tartozik, hogy az e végett szolgáló ház egészséges helyen, és tágasan építtessék, az intézet szoptató dajkák hiányával ne legyen; de az oda hozott gyermekek közül senki a szoptató dajkának át ne adassék, míg annak a bujakortóli mentessége be nem bizonyodik, ne hogy ezen ragály a többiekkel is

közöltessék, a bűjakorban szenvedő gyermek pedig a többiektől elválasztandó, és meggyógyulásig az orvos által rendelt étszerekkel táplálendő leszen; továbbá fölötte sok gyermek egy szobában ne halmoztassék össze, hanem legfőlebb négy, kikre nézve külön dajka lesz rendelendő, ezeknek pedig szívére köttessék, hogy a reájok bizott gyermekeknél az anya helyét pótolják, mire hogy nagyobb ösztönük és kedvök legyen, szükséges hogy bizonyos számú gyermekeknek életbeni tartása nekik élemedett korokban huzandó nyugdíjra jogot alapítson: tovább jó felügyelés szükséges arra: vajjon ezen dajkák köteleességöknek pontosan megfelelnek-e?

Hogy pedig a gyermekek aztán a világba kiléptökkor erkölcsileg el ne romoljanak, azoknak szinte úgy mint az árvagyermekeknek gondját kell viselni. Ne hogy pedig olly intézet fölötte sok költségeket okozzon, az ide hozott gyermekeknek egy része böcsületes családoknak főleg falukra bizonyos fizetés iránt átadandó lesz, de azokra nézve is felügyelés kívántatik, vajjon a szükséges táplálásban, tisztaságban s a t. hiányt nem szenvednek-e? ez ott szinte szükséges lesz, hol lelenczházak nem léteznek.

§. 37. *A magzat elűzéséről.*

Magzat, vagy méhgyümölcs elűzése alatt azon gonosztett értetik, mellyel a még éretlen, és méhen kívül meg nem élhető emberi magzat anyjának méhéből elhajtatik. Mivel a statusnak joga van az embryonak mint jövő polgárnak életét védni, joga is vagyon ezen gonosztett ellen büntetéssel élni. E büntetés meghatározására nézve a jogtudósok meg nem egyeznek; némellyek különbséget tesznek: vajjon a magzat élő volt-e már, vagy nem? az első esetben a gonosztettet a csecsemőgyilkoláshoz hasonlítják azon okból, hogy a foganat mind a két gonosztettben egyforma; mindazáltal a mi vélekedésünk szerint, ámbár a két gonosztett foganatra nézve megegyez, még is a büntetésben különbséget tenni igazságos: mert a magzatot elűző anya még sem mutat olly kegyetlen szívet, mint az, melly a már élő gyermeket megöli; egyébiránt is nehéz annak bébizonyítása: vajjon a magzat élő volt-e vagy nem? és vajjon szántszándékkal történt-

e a magzatelűzés? azért ezen büntett, tekintetbe is vétet-
vén az olly anyának erőszakos lelki állapotja, szigorú büntet-
téssel lesz ugyan megfenyítendő, de még sem ollyannal,
mint a csecsemőgyilkolás.

Hogy pedig ezen gonosztettnek eleje vétessék, a rend-
őrség hozzájárulása is szükséges, azért ez a gyógyszerészek-
nek megtiltandja, ne hogy orvosi rendelés nélkül a magzat
elűzésére szolgálható szereket valakinek nyújtani merész-
ljenek (az orvosnak természetesen a még születlen embryót
az anya élete megmentése tekintetéből szabad feláldoznia)
szinte a sebészeknek orvosi rendelés nélkül nőtlen nőszemé-
lyekeni érvágás tiltassék még, tovább a nyilván helyekről olly
növények, melyek e célra használtathatnának, távolitassan-
nak el.

§. 38. *Az öngyilkosság.*

Beccaria az öngyilkosságnak büntethetlenségét védi, azon
alapítván állítását, hogy mindenik ember a maga testének és
életének ura, tehát arrol másnak befolyása nélkül szabadon
rendelkezhetik, és hogy az öngyilkos által a polgári társa-
ságon is sokkal kisebb sértés ejtetik, mint attol ki hazáját
elhagyja, mert ez utóbbi vagyonát is kiviszi a hazából. De
a mi véleményünk szerint a status az öngyilkosság iránt sem
viseltethetik közönyösséggel, mert (eltekintve attol, hogy az
öngyilkos sértő is lehet, a mennyire t. i. mások iránti köte-
lességei vannak, p. o. mint családtyának, mint adósnak,
vagy polgárnak) ezen büntett által a status mindig egy tag-
tól és polgártól megfosztatik, és mert ha ezen merény a sta-
tushatalomtól épen nem tilalmaztatnék, a gonosztévőknek a
törvényszabta büntetés öngyilkolásuk általi elkerülésére, az
adósnak pedig hitelezőinek kijátszására mintegy szabadság
engedtetnék; egyébiránt is méltán félhetni, hogy elharapodz-
ván valamelly országban az öngyilkolások, más ölések is
iszonyú gonosztetteknek nem fognak tartatni: ide járul, hogy
az embernek gyakran olly mulékony szomorú pillanatai van-
nak, melyekben magát életétől megfosztani kész volna, azért
nem fölösleges, ha az emberek az öngyilkolástól vissza ijesz-
tetnek; e végett némelly országban határoztatott, hogy az
öngyilkostol a tisztességes eltemetés tagadtassék meg, és holt

teste a hohér által vitessék ki; noha pedig ezen büntetés a holt testen csak akkor vitetik végbe, midőn az öngyilkos azt már nem érzi, még is tagadhatatlan, hogy némellyeket az öngyilkolástól visszatart; mindazáltal a jogosság nem minden öngyilkossal egyforma bánásmódot helyesel; attól ki tán az által magát a büntetés alól kihúzni akarta, vagy hamis bukással másokat szerencsétlenített, elébb lehet a tisztességes eltemetést megtagadni, mint attól, ki tán elcsüggedés vagy búskomorság következtében magát az élettől megfosztja.

A rendőrség tisztjéhez pedig tartozik, ezen rossznak okai ellen harczolni; a tapasztalás szerint vallástalanság, kicsapongó élet, henyesség, pazarlás és játékosság az öngyilkosságnak legközönségesebb okai szoktak lenni, ezek ellen pedig leghathatósabb eszközök a vallásosság, és erkölcsiségnek terjesztése, és a népboldogság iránti gondoskodás, tovább a rendőrség iparkodni fog, hogy az öngyilkolásra törekedők ha lehetséges, megmentessenek, kik azután lelkészek és orvosok gondviselésére megtérítés végett bizandók lesznek, ha egyébiránt más bünt el nem követtek.

§. 39. *A gondatlanságból és bal eseteiktől eredő veszélyek.*

Mind azon veszedelmeket, melyek vigyázatlanságból, vagy esetlegesen történhetnek, lehetetlen előre látni; a rendőrség feladásaihoz tartozik tehát legalább a közönségesebb veszedelmeknek elejét venni: illyenek

1-ör. A sebes kocsizásból vagy lovaglásból eredők, ez tehát valamint a szánaknak csengetyű nélküli használása szigorú büntetés alatt tiltandó, hogy minden elgázolási veszély elharitassék; midőn pedig valamely vigalomhelyre számosabb koci indul, minden veszedelem és összeütközés elkerülése végett czélszerű rendelések teendők.

2-or. A gonosz kutyák tartása, és azoknak veszetzége, ez utóbbi esetben azokat ki kell végezni.

3-or. Az építésből eredő veszélyek u. m. a düledékeny épületeknek, vagy az építésnél használt állásoknak leszakadása, a vermek éjczaka tárva állása, tovább a lövődöző házaknak helyheztetése, és az épület kijavításánál történhető veszedelmek a rendőrség figyelmét kívánják, hogy czélirányos intézkedései által minden szerencsétlenség eltávolitassék.

4-er. Az utnak meredek vagy folyó melletti létele is a rendőrség figyelmét el ne kerülje, hogy t. i. illy ut karfával elláttassék, hol pedig a folyón az átmenetel hajóval történik, ott biztos hajókról, és ügyes révészekről kell gondoskodni, de veszedelmes helyeken vagy szélvész idejében senki át ne vitessék, egyébiránt is az utak és hidak jól építtessenek és jó állapotban tartassanak, hogy minden veszély elháríttassék.

5-ör. Ide tartozik a rosszul helyezettett, vagy felfüggesztetett tárgyoknak magasról leesése, és innen származható veszedelmek.

6. A szerencsétlenségeknek, mellyek a folyóvizeken történnek, midőn azokban az emberek nyáron fürödnek, elhárítására, folyói fürdők felállítandók, a szegényekre nézve pedig a nem veszedelmes helyek karók által kijelelendők lesznek, télen pedig a fagyott folyóvizekeni vagy patakokon átjárást a rendőrség addig nem engedendi, míg ez veszély nélkül nem történhetik, azután pedig az átjárásra szolgáló helyeket szinte kijeleli, a sikos helyeket pedig hamuval behinteti.

Illynemű gondatlanságokból eredő veszedelmeket a rendőrség részint a gondatlanok megbüntetése, részint gyakortai megintés, utbaigazítás, főleg a tán valahol gondatlanságból vagy tudatlanságból származott szerencsétlenségeknek köz hirré tétele, és végtére czélszerű megmentési intézetek felállítása által elhárítani iparkodandik.

§. 40. *Kisdedovó intézetek.*

A kisdedovó intézetek főleg a szegényebb osztálybéliekre nézve fölötte jótékonyak, mert ezek élelmöket többnyire házon kívüli munka által keresvén, gyermekeiket magokra hagyni kénytelenítetnek; minek következtében illy gyermekek gyakran a magányban eltompulnak, vagy az utczákon napestig csatangolván elvadulnak, vagy szerencsétlenségeknek kitévők; a szülők pedig e miatt örökös töprenkedésben lenni kénytelenítetnek. Mind ezeknek elhárítására szolgálnak a kisdedovó intézetek, mellyekben t. i. a kis gyermekek csak nem az egész napot ügyes, és különösen erre kiképezett kisdedovók felügyelése alatt töltvén mind physical veszélyek,

mind erkölcsi metelyezés, és rossz példalátás ellen őriztetnek, jókorán hasznos, és korukhoz mért módon foglalkodtatnak, a rendhez és tisztasághoz szoktattatnak, és hol a játékok is úgy intéztetnek el, hogy a gyermekek a csintalan-ságoktól viszzatartóztassanak, és még is elméjük és szívök mívelődjék.

§. 41. *Az élelem és más első szükségű tárgyak fogyatkozása, vagy drágulása.*

Ennekelőtte, minthogy a földmivelésnek nem különben mint a közlekedésnek, és kereskedésnek sok akadálylyal kellett küzdenie, és olly tökéletességre mint ma kifejlődött még nem vala, a kenyér fogyatkozása éhség és drágaság sokkal gyakortibb jelenések valának, mint mai időben, és azért akkoron a népnek ezek elleni biztosítása a kormánynak különös figyelmét kívánta; jelenleg ugyan polgárisodott országokban már ezektől annyira tartani nem kell, annálfogva a kormánynak különös gondviseleése eziránt csak rendkívüli terméketlen években kívántatik; mindazáltal a readórség mindig vigyázzon, hogy mesterséges drágulás ne támadjon; erre pedig e következő eszközök szolgálnak: t. i. magtáraknak felállítása, az életnek külföldröli béhozása, fákra és sórai gond, a heti vásároknak elrendezése, az első szükségű tárgyaknak árszabása, csak nem mind ezen eszközök a kívántató élet mennyiségének s tehát a népességnek tudását szükségessé teszik.

§. 42. *A tartalékmagtárak.*

Ha a tartalékmagtárak felállítása egyedül magányosokra hagyatik, akkor ezek egyedáruságot üzven könnyen mesterséges drágaságot okozhatnak; a kormány részéről felállítandó magtárak ellen pedig fontos okok harczolnak, azért legjobb ha a községek magok állítanak fel magtárakat, mellyekben elteendő gabona a nép adalékaiból kerüljen össze, minden község által az aziránti kezelés és felügyelés sokkal egyszerűbben és olcsóbban történik, mint az közvetlenül a kormány által történnék; ide járul hogy mindenik község a

maga szükségét legjobban határozhatja, mint azt is legjobban ítélni meg, kik legyenek szükség esetében ápolásra méltók.

§. 43. *Az életnek külföldről behozása.*

Ne hogy a pénzszomjazó gabonakereskedők silányabb termésű évben mesterkéltnél drágaságot okozhassanak, némelyek azt tanácsolják, hogy ilyenkor azoknak magtárai erővel nyitassanak fel, és az ottan talált élet meghatározott áron adassék el, mindazáltal a mi véleményünk szerint illy sajátot megsértő eszközt helyben hagyni nem lehet, azért az illy drágaságnak inkább külföldről behozott élet által vétesék eleje, annál fogva:

1-ör. A kormány magának a különféle vidékekben termelt gabonamennyiségről tudomást szerezzen, hogy megítélhesse, szükséges leend-e a külföldről gabona megszerzése? de itt a honi magtárakban még fennlévő gabonamennyiség is tekintetbe veendő.

2-or. Ha ebből kitetszik, hogy csak ugyan a behozásnak szükségessége fennforog, akkor a kormány a szükséges mennyiséget jó idején, ha lehetséges még tél előtt minden zaj nélkül hű biztosok által a külföldön összeveendi, és azt vagy ugyan azon, vagy kisebb áron is a sütőknek eladandja, szinte a földmivelőket is, kik tán a jövő vetésre szükséges magok hiányával vannak, ezeknek a jövő aratásig kölcsönözésével felsegellendi.

3-or. Ha a kormánynak még a dománial jószágaiban gabonája van, azt eladhatja, hogy illyformán a piacon a gabona ára lejjebb szállitassék.

4-er. A gabonának szükségtelen fogyasztása gátolandó, és azért szük termésű esztendőkbén az égettbor készítésének megszorítása, sőt nagyobb szükség esetében egészen tilalmazása igazolható lesz.

Mennyire korlátozandó pedig a gabonának az országból kivitele drágaság idején a statusgazdasági tudományban fog előadatni.

§. 44. *A rendőrség gondja fára és sóra.*

Ne hogy a fának, melly szinte az életszükségekhez tartozik, fogyatkozása támadjon, a statushatalom következőket teend:

1-ör. A hasznos erdőszettudományt előmozdítja, és a végett erdőszeti iskolákat alapítand.

2-or. Erdőmivelést illető czélszerű rendelkezéseket bocsátand ki, mellyeknek czélja az erdők használatát ugy elintézni, hogy az által azoknak további fenntartása ne szenvedjen, és ezen rendelkezéseknek foganatosítását mind a dominialjóságaiban, mind a testületek és községek erdőiben szigorúan eszközölnödi, egyebiránt a magánosoktól birt erdők használatába bé nem avatkozik, kivéven nagy faszükség esetében.

3-or. Gondoskodni fog, hogy a fa gazdálkodására szolgáló gyuló szereknek, millyenek p. o. a kőszén turfa használata terjedjen.

4-er. A nyiván utak mellett a fának ültetését előmozdítandja, és a polgárokat is jobb fajú famagok elosztása által famivelésre serkentendi.

5-ör. A rossz akarathól, vagy gondatlanságból származó farongálásokat, akármilly erdőben vitetnének véghez, megbüntetendi.

Minthogy a só is mind az embereknek, mind a marhának fölötte szükséges, azért a sóbányák mívelésére különös gond fordítottassék, az ország különféle vidékeiben a só mértékletes áron árultassék, és azok is, kik a sót kisebb mennyiségben árulják, szemmel tartassanak, ne hogy uzsorálag felesigázott sóár által a köznépet sanyargathassák.

§. 45. *A héti vásárok elrendezése.*

A héti vásároknak nagy hasznok vagyon, mert ezekben az árulók nagyobb összecsoportozása miatt az élelmek nagyobb olcsósága eszközöltethetik.

Ne hogy pedig a természetők a héti vásároktól elmaradjanak, nagy vásári adó, vagy helypénzfizetéssel ne terheltessenek, mi az olcsóság czéljának is homlokegyenest elibe állana; ne is kényszerítessenek a vásárra hozott czikkek eladására, hanem azoknak vagy visszavihetése, vagy jövő vá-

sárig valahol eltevése nekik szabad maradjon; tovább a termékeknek árszabálya, melly a nélkül is azoknak különféle jósága miatt, igazságos alig lehetne, se határozottassék meg; Ne hogy pedig az aprólékos árusok (Grießler, kik t. i. a szükséges életszereket minden időben és legkisebb mennyiségben eladják, és főleg a szegényekre nézve hasznosak) elővásárlása által a táplálékoknak ára felemeltessék, szükséges, hogy ezen emberek arra szoritassanak, miszerint vásárlásaikat a várostól bizonyos távolságban tegyék; a vásáron pedig bizonyos óra előtti megjelenés, nem különbben mint a vásárra vezető utakon a parasztoakra leselkedés nekik keményen tiltassék meg,

§. 46. *Az első szükségű tárgyak árszabása.*

A körülmények néha olyanok, hogy az első szükségű tárgyaknak árszabását kívánják (ez főleg ott szükséges, hol ezen tárgyaknak előállításával foglalkozó mesteremberek millyenek p. o. a sütők, mészárosok száma korlátozva vagy) hogy így az uzsorás drágításnak eleje vétessék, ha illy árszabás megtörtént, a rendőrség szemeskedjék: miszerint a határozott ár megtartassék, ehez pedig kívántatik: 1-ör hogy az árszabás a dologhoz érték befolyásával és úgy történjék, hogy illy mesterembereknek is a mértékletes haszon reménysége fennmaradjon, 2-ör nyomtatásban kibocsátassék, és a közönségnek tudtára hozassék.

§. 47. *A személyes szabadság veszélyei.*

A személyes szabadság különféle módon sértethetik, így 1-ör. Ha a nyilvános tisztviselők hatalmokkal visszaélnék, mi ellen jó községi, és megyei rend legjobb óvszer lehet.

2-ör. Ha a szülők vagy gyámtyák családi hatalmokkal visszaélnék p. o. ha a szülők a gyermeket bizonyos életnem választására, vagy házasságra tán kiörökítés fenyegetésével késztetik, vagy azzal módfelett szigoruan bánnak, az efféle hatalmaskodásoknak leginkább a törvény elejét venni iparkodják, a rendőrség pedig az illy gyermekeket ótalma alá vegye.

Szinte a még némelly statusban fennálló rabszolgaság és a földes uri hatalommali visszaélés által is a személyes szabadság veszélyeztetik, az elsőnek megszüntetése, a másoknak pedig törvény általi gátlása a jogosság és a szelidebb korszellemnek kívánata; a rendőrség köréhez tulajdonképen tartozik; az itt amott tán előforduló elnyomatásokat felfedezni, hogy a bíróságok az elnyomatottaknak törvényt és jogot szolgáltatthassanak.

§. 48. *A cselédi rend.*

Az elnyomatások gyakran a szolgálatban lévők ellen is elkövettetnek; minthogy pedig a cselédség a szegényebb és kevésbé mivelt néposztályhoz tartozik, mellynek a hatalmasabb uraság ellenében állása nem olyan, hogy jogait elegendőn védelmezni, és magát méltatlan bánás ellen óvni tudná, azért szükséges, hogy a statushatalom ezen számos osztálynak, mellynek sorsa a legkedvezőbb körülményekben sem irigylendő, különös gondját viselje, miszerint t. i. minden elnyomatások ellen biztosítsák; másrésről mindazáltal a házi rend és fenyték fenntartása, sőt a cselédeknek saját érdeke is kívánja, hogy az uraságoknak bizonyos a cselédek fölötti házuri hatalom adassék; hogy tehát a közállomány mind a két feladásnak illőleg megfelelhessen, mindenek előtt cselédi rendnek behozása szükséges, mellyben t. i. az uraságoknak és cselédeknek kölcsönös jogai, és kötelességei foglaltassanak, a nélkül hogy különös jogok, és kötelességek külön szerződés általi megállapítása kizárva volna.

Átaljában a cselédség köteleztessék minden a közönséges házi tartásra vonatkozó szolgálatot megtenni, kivéven ha a szerződésben csak bizonyos nemű szolgálat köttetett ki, a gondatlansága által okozott kárt megtéríteni, a házi rendhez magát alkalmazni, és a házi uraság parancsolatit, vagy intését szerénységgel meghallgatni; minden feleselést pedig elkerülni. Itt azon kérdés támad: vajjon a cselédnek az uraság ellen panaszjoga legyen-e, ha ettől szigorubb megdorgálás, vagy pedig csekélyebb testi megfenyítés által magát megsértettnek véli? A mi ezen kérdést illeti, egy részről ugyan a cselédeknek érdeke kívánni látszik, hogy az uraságok még mértékletes megfenyítési joggal sem ruháztassanak

fel, ne hogy a hatalommal visszaélésre alkalom adassék; de más részről szembetűnő, hogy az uraság tekintete felette csökkenne, és a házi rendnek fenntartása nagyon nehezítenék, ha p. o. a házi asszonyt egy felhevülésben kisikamlott erősebb szitok már a méltatlan bánási panasznak, és tán büntetésnek kitenné, azért főleg olly országokban, hol a cselédség még fölötte miveletlen, tehát keményebb fenyítéket kíván, a hatóságok pedig távolabb vannak, az uraságoknak mértékletes megfenyítési jog megengedendő, de ennek határai pontosan kiszabandók lesznek, ezen tekintetből figyelmet érdemel a porosz törvény, melly azt rendeli: hogy a cselédség melly illetlen magaviselete által uraságát haragra gerjeszti, és abban tőle szitkokkal vagy csekélyebb testi büntetéssel illetetik, bírói elégtételt ne követelhessen.

A cselédségnek joga legyen kívánni: 1-ör a hely körülményeihez mért közönséges tartást, 2-or erejét túlhaladó munkáktól mentességet, 3-or az isteni szolgálatra és néha kipihenésére szabad időt, 4-er kisebb betegségekben a házbani ápolgathatást, 5-ör az uraság csődülete esetében bérére nézve elsőseget; Szabad legyen a cselédnek tovább a szokás szerinti felmondásidőre nem tekintvén a szolgálatot elhagyni: ha az uraság felette méltatlanul bánnék vele, vagy őtet erköcsstelen, vagy jogtalan tettekre elcsábítaná, tovább ha az uraság lakóhelyét változtatja, és ha a cselédnek vagy házasság, vagy más mód által tulajdon gazdaság felállítására alkalom nyílik, mellyet szolgálatban maradása által elvesztene; de ha egyébiránt a szolgálatot ok nélkül oda hagyja, akkor azonkívül, hogy a határozott idő elteltig szolgálatban lenni köteleztetik, még az innen eredő kár megtérítésében is rendőrséggileg megmarasztaltassék.

Az uraságok ellenben cselédjeiket idő előtt elbocsájtatják, ha azokat hűségtelenségen rajta kapják, ha az uraság nevére adósságot tesznek, a gyermekeket elcsábítják, ha részegesek, játékosok, vagy egyébiránt rossz magaviseletűek, ha az ismételt megintés ellenére is az éjszakát a házon kívül töltik, ha gyertyával és tüzzel ismétleg gondatlanul bánnak.

A cselédi rend természetével összekötve vagyon, hogy a cselédi viszonyokból származó viszátkodások csak rövid

uton a rendőrség által intéztessenek el, egyedül fontosabb a cselédi rendben nem foglalt esetekben lehet a bírósághoz utasításnak helye; tovább igen czélszerű rendelés, miszerint a rendőrség azoknak, kik szolgálatot keresnek, neveit tulajdonságaikkal együtt feljegyzi, hogy a kik cselédet akarnak felfogadni, ott magukat jelenthessék; hasonlókép hasznos, ha az uraság és cselédség közti szerződés a rendőrségtől különös jegyzőkönyvbe iktattatik.

§. 49. *A böcsület bátorságáról.*

A böcsület is az ember javaihoz tartozik, a rendőrségnek tehát kötelességében áll az embereknek böcsületét is mindennemű sértések ellen ótalmazni. — Azon régi időkből származott előítéletek, mellyek szerint némelly emberek vagy születésöknél fogva mint p. o. a cigányok, vagy házasságon kívüli gyermekek, vagy foglalkozásuk, vagy olly cselekedeteik miatt, mellyek egyébiránt a józan ész szerint jellemöket épen nem fertőztetik, becstelenségnek tartattak, újabb időben lassanként megszűnnek, hol pedig még divatban vannak, a törvényhozásnak feladása ellenök harczolni, szinte ehez tartozik más mindennemű böcsületsértések ellen illő büntetéseket szabni; a bírósághoz pedig sértés esetében a büntetés végrehajtása által a sértettnek elégtételt szerezni; a rendőrségnek tulajdonképeni hivatása az illy böcsületsértéseknek történetét elhárítani, azért nem engedendi, hogy valaki szinpadi előadás által a közönség nevetésének, vagy megvetésének kitétessék, így tovább olly országokban, mellyekben censura létezik, ez valaki ellen koholt rágalmozó híreknek, mellyeknek hamisságáról bizonyos tudomása vagyon, terjedését gátolhatja, hol pedig sajtószabadság létezik, ott a rendőrség az illyféle irásokat panasztétel következtében későbbben is lefoglalhatja. — Tovább ha a körülményeknek különös összecsoportozása valaki ellen vagy házi motozást, vagy egyéb vizsgálatot szükségessé tett, de abból ártatlansága napfényre jön, neki elégtétel, és vizsgálatásául az ártatlanságát bebizonyító oklevél adassék ki.

HATODIK FEJEZET.

Az orvosi policzia.

§. 50. *Az orvosi policziának fogalma.*

Tagadhatatlan, hogy az emberek egészsége minden javak közt legfőbbik, és valamint az élet czélja elérésének, ugy akármelly élvezésnek nélkülözhetlen föltétele, de az egész polgári társaságra nézve is tagjainak egészsége legnagyobb fontosságú: a beteges nyomorult ember nem csak hogy a közállomány gazdagságának és erejének szaporításához nem járul, hanem azokat inkább kisebbíti, és mindenik idő előtt meghalt emberrel a nevelésére fordított tőke hasztalanul elvész, azért a polgárok egészségi állapotja a statusnak különös figyelmét érdemli, azon intézeteknek pedig foglalatja, mellyek a polgárok egészsége fenntartására irányozvák, az orvosi policziát teszi, ezen intézetek két külömb szakaszra oszlanak: 1-ör olly intézetekre, mellyek által a betegség okai elhárítatnak, az az, az úgynevezett prophylacticus intézetekre, és 2-or olly intézetekre, mellyek által a már jelenlévő betegségek elnyomatnak.

§. 51. *Intézetek a betegség okai elhárítására.*

Azon okokon kívül, mellyek az embernek belsejében fekszenek, és a statushatalom által el nem érthetnek, még két főneme van a betegség okainak t. i. némelly betegség örökletes természete, és 2-or külső ártalmas behatás.

Az örökletes betegségeknek terjesztése ellen legjobb óvszer lehet, ha illy betegségben sinlődőknek a házasságrai lépés megtiltatik, de nem minden örökletes betegség igazol illy tilalmat, hanem csak olyan, melly a testi és szellemi erőket lényegileg gyöngíti. A főorvosi hatóság köréhez tartozik ezen betegségeket, mellyek különféle helyeken különbözök lehetnek, kijelelni, sőt néha egyes kétes eseteket eldönteni.

Mi pedig az egészségnek külső ártalmas behatásait illeti, itt:

1-ör. A rendőrségnek gondja legyen a gyermekek egészséges physical nevelésére, tehát ügyelni fog, hogy az iskolai épületek egészségesek legyenek, hogy a gyermekek az iskolákba ne igen korán küldessenek, hogy az ülés és tanulás túlmértékben a testnek rovására ne üzessék, és a nyilvános iskolákban a szabályszerű gymnasticai gyakorlatok, mellyek által a test erősödik, és több ügyességet nyer, ne hiányozzanak, szinte ügyelend hogy a gyermekek igen korán, vagy erejükön túl gyári munkákra ne fordítottassanak.— Tovább, főleg nagyobb városokban, különös szoptató-dajka-irószoba (Ammenbureau) által, az egészséges tápláléknak megszerzését könnyítendi.

§. 52. *Folytatás.*

2-or. Fődolog az egészség fenntartására a különféle életszereknek egészséges volta, azért a rendőrség figyelmeztet, ne hogy olly élelemszerek árultassanak, mellyek az egészségnek könnyen ártalmára lehetnének; ide tartozik a husrai felügyelés, mire nézve különös husvizsgálók az egészségtelen hus árulását gátlandók rendeltessenek, szinte a halak és a fűszeresektől árultatni szokott élelemczikkek mint a fűszerek, tengeri halak, dohány, olaj, s a t. vizsgálat alá veendőek lesznek; a gabonára és lisztre is felügyelend a rendőrség, hogy egészségtelen vegyítések ne történjenek, nem különben az éretlen gyümölcsnek, vagy burgonyának eladatása is gátoltassék, különösen a gombák eladására nézve szigorú felügyelés szükséges.

Hasonló okokból a rendőrség a mesterséges italokra u. m. borra, serre, pálinkára eczetre szemességét kiterjesztendi, hogy az egészség kárára ne hamisítassanak, tovább elegendő és tiszta vizről is gondoskodandik, ezen tekintetben a helyminőség határozza meg leginkább a teendőt; a hol a polgárok kutvizre szorulnak, szükséges hogy a kutak jól mélyen ásassanak, hol pedig mint hegyes vidékekben történik, vízfogókkal (cisternák) élnek, ezek jól építessenek, és minden tisztátalanítás ellen őriztessenek.

Ahol ismét kell, mind kitérni a betegségek kitérítésére.
Hasonlóan kell a hegyre.

3-or. Ide tartozik a policziának a lakhelyek egészséges voltárol gondoskodása, erre nézve szükséges, hogy a mocsárok kiszárítassanak, a vizáradások, mellyek mindig a levegőt is rontják, töltések és folyók szabályozása által elhárítassanak, a helységek építésében is arra ügyelendő, hogy a levegőnek, világosságnak, és napnak mindenhová férkezése ne akadályoztassék, azért az utcák egyenesek és szélesek legyenek, imitt amott fákkal beültetett szabad térek hagyassanak, a mai időben többnyire sürgősen, és csak a levegőnek szabad járását gátló városfalak lebontassanak, az egyes házak építésére nézve is bizonyos rendszabály kiadandó, mellynek megtartására a szépitő biztosság (Vershönerungskommission) ügyelend, a házak mellett ereszesatornák csináltassanak kényelem tekintetéből, és hogy midőn az idő enged, és a házfödélzeti hó olvadásnak indul, a házfödelekről leomlodozó hőtömeg az embereket össze ne zúzza, vagy meg ne sértse: a tömlőczők föld alatt vagy egészségtelenül ne építessenek: a temetők pedig távolabb a várostól helyheztesendők, és a sírok jól mélyre ásandók, a sirboltokbani temetés pedig a városokban vagy egészen szüntessék meg, vagy legalább megszorítassék; tovább ne engedessék meg, hogy büzt okozó mesterséget űzők szűk utcában vagy egymás mellett lakjanak; ezeken kívül még a rendőrség az utcák tisztaságáról is, csatornák és czélszerű kövezetnek megszerzése, gyakortai tisztítás, és tisztátalanítás elleni szigorú szabályok által gondoskodandik; annál fogva a szemétnak a házakból az utszára kivetését tilalmazandja, hanem e végett bizonyos napokban különös kocsikat rendelend, mellyek a szemetet felrakván azt a városból kihordják.

4-er. A sétahelyek ültetése és fenntartása nem csak a gyönyörködést és vidorságot előmozdítja, de egészség tekintetéből is főleg nagyobb városokban föltte szükséges.

§. 53. *Védintézetek a pestis (dögvész) ellávoztatására.*

Főleg olly ragadós betegségek, mellyek igen pusztítók, és mellyek ellen egyes ember magát elegendőn nem védheti, a stathatalom által teendő védintézeteket kívánnak, illyenek a napkeleti pestis, és az ugynevezett sárga láz.

Hogy az ország a pestisnek külföldről beütése ellen mególtalmaztassék azon kell lenni; hogy

1-ör. A dögvész közelgése lehetőleg korán felfüdüztessek, azért azon országba, mellyben pestisről gyanus nyavalya uralkodik, jókor hivatalos és biztos orvosok küldendőek lesznek, hogy a meglepett helyeken a nyavalya természetének, lakosok halandóságának, a tett intézeteknek s a t. lehetőleg pontos kifürkészésével foglalkozzanak, és mindezekről kimerítő és tökéletes tudositást tegyenek.

2-or. A fenyegetett határszélek a pestisről gyanus ország felé elzárassanak, azért szükséges, hogy a határszélek hosszában zárvonal (cordon) huzassék, és a bejárási állomásoknál veszteglési intézetek (Kontumaz-Anstalten) állitassanak fel, mellyekben minden a ragályosított országból érkező és a ragadványt magába fogadó áruk czélszerűen tisztítatnak, az onnan jövő emberek pedig addig feltartóztatnak, és vizsgálat alá vétetnek, míg az idő hosszúsága egészséges állapotjukat elegendőn be nem bizonyítja, sulyos büntetés (és nagyobb veszedelem esetében tüsténti halál) érje mindeniket, ki a ragályosított országból vagy alattomban által lopózik, vagy erőszakkal keresztül törni akar. Ha a szomszéd országban gyakran pestis uralkodik, akkor az országnak határszélein állandó veszteglőintézetek szükségesek, mint p. o. Magyar ország határszéleiben a török birodalom hosszában. A veszteglőintézet, mellyben a tisztviselőkn, és szolgálkon kívül orvosok, papok, vendéglők, és őrök kívántatnak, minden lakóival minden közlekedéstől elzárassék, benne az utazók számára több szoba, az áruk miatt pedig több tisztítási és szellőzési térek legyenek, mind a kettőre nézve szoros elkülönítés tartassék, ne hogy, az egészséges vagy legalább már tisztított személyek vagy áruk kiléptök előtt újdon oda érkezettek által ragályosítassanak.

Hajókra nézve a fő kikötőhelyekben szinte elkülönítési és tisztulási helyek kijelölendők, minden más kikötők pedig a ragadvánnyal fenyegetődző országokból jövő hajóknak megtiltandók lesznek, különös őrhajók és őrtoronyok által a parancsolat egész szigoruságában fenntartatik, a tisztítlan

hajóktoli ovakodásul bizonyos jelek (lobogók és lámpások) szolgálhatnak.

A veszteglési időnek tartását a veszteglőintézetnek igazgatója részint a veszedelem nagysága, részint a ragadvány különbözése szerint határozza, leghosszabb idő 42 nap (quarantaine) egyébiránt a statusnak java sok tekintetből kívánja, hogy szükségtelen esetekben elzárás ne rendelkezés, és a veszteglési idő is feleslegesen ne hosszabbítsék, vagy olly áruk, mellyek nem ragadványfogók, le ne tartóztassanak.

§. 54. *Intézetek a már az országban kiütött pestis elnyomására.*

De ha ezen védintézetek ellenére is a ragadvány már az országba behozatott, vagy egyébiránt a dögvész az országban keletkezett, akkor annak további terjedését gátolni kell, azért a rendőrség hirdetményt bocsájtand ki, mellyben a népet a betegségnek természete, és okai, annak mi általi további terjesztése, és mikénti elkerülhetése felől oktatandja, azon ovatossággal élvén mindazáltal, hogy illy oktatásnak, fölötté rémitő hatása ne legyen, az álhireknek pedig a népközi elszárnyalása akadályoztassék, tovább óvszereket osztogasson, és a jó levegőnek fenntartásáról gondoskodjék; minél fogva a ragálytól fenyegetett, és még inkább az attól megleggett vidékekben az igen sok emberrel tömött, és egészségtelen szük utczában fekvő házaknak kiürítését rendelendi; minden nagyobb népgyülekezeteket pedig, mellyekben hihetőleg már a ragálylyal megfertőztettek egészségesekkel érintkezésbe jöhetnének, tiltand: illyenek p. o. a sokadalmak színjátékok, bucsujárások, egyházi szertartások s a t. az oskolák is bezárassanak, még a piacon is vagy a vágószékekben az összetodulás elkerültessék; de főeszköz a betegségnek további terjedésének gátlására marad a betegeknek az egészségesektől elkülönítése, olly elkülönítés pedig szükséges lehet egyes személyekre, egész házakra, egész helységekre, és végtére egész tartományokra nézve. A egyeseknek elzárása ott alkalmaztatható, hol még csak kevesen támadtattak meg a dögvésztől, ez legczélszerűbben katonai őnök által történik, kik a betegnek szobája elébe állítanak,

azért különös házvizsgálók szükségesek, kik minden házat kipuhatolván, a hol beteget vagy gyanust észrevesznek, az elkülönítést mindjárt megrendelik; ha pedig ugyan azon házban több beteg vagy gyanus volna, az egész háznak elzárása megrendeltetik, ezen elzárás nem csak addig tart, míg beteg van a házban, hanem míg a ház czélszerű füstölések által nincsen megtisztítva; ha pedig valamely helységben a ragadvány már annyira elterjedt, hogy az egyes gyanusoknak kitudása nehézséggel jár; akkor az egész hely katonai záróvonal által más helyekbeli közlekedéstől elzárassék, ne hogy pedig az elzárt helyekben élelemfogyatkozás támadjon, főleg mivel az élelmek készítésével foglalkozók többnyire legelőszőr esnek áldozatul a betegségnek, szükséges, hogy élelmek hozassanak nekik, és a helytől bizonyos távolságban letétesse nek, az elhozott élelmek azután az utszákon különös utcái szolgálak által, kik a betegekkel semmi közvetlen közlekedésbe nem jönnek, elosztandók, az elzártaknak mezei munkáikat addig a szomszéd helységek lakosai megteendik, ha pedig a dögvész már az egész vidékben vagy kerületben elterjedt, az egész megfertőztetett vidék, vagy kerület a többi vidékektől vagy kerületektől elzárandó lesz.

A pestisnek megszüntetésére a rendőrségnek gondoskodnia kell, hogy a ragadványtól meglepett helységekben a megkívántató orvosi személyzet, betegápolgatók, és a szükséges gyógyszerek ne hiányozzanak, ha az ott lévő orvosi személyzet elégtelen, másunnét is küldendőek lesznek oda orvosok. E tekintetben felszólítások, jutalomígéreték, és azok, kik a dögvész terjedése elleni iparkodásuk közben életüket feláldozták, özsvégeik számára nyugpénz határozása itt nagy foganatuak lehetnek, a betegápolók megszerzésére, kik szörnyü életveszedelemnek kitévék, szinte nagyobb jutalmak ígéreendők, ezeknek illy esetben kaphatására nem ritkán azon kétségsugta eszkozhöz kellett folyamodni, miszerint nagy bünösöknek a büntetésök elengedése a betegeket ápolgatási föltétel alatt ajánltatott.

Tovább szükséges a dögvézházoknak felállítása; de hogy ezekbe az elszigetelési rendszer szerint minden beteg külömbség nélkül vitessék, nem lehet feltétlenül helyesleni; mert ámbár azáltal egy részről a pestisnek a beteg körül

lévők közti terjedése kevesítetik: de más részről a kórház-toli irtódzás, a családköréböli eltávoztatása miatti búsongás és a szokott ápolgatás hiánya igen sok betegre károsan hat; tehát csak kik magok akarnak, vagy kiknek máskép ápolgatásuk nincsen, vitessenek a kórházakba, azokban a levegőnek romlása ellen czélszerű intézkedések tétessenek, és a betegekre lelkiismeretes gond fordíttassék.

Ne hogy pedig az embereknek képzelődése a gyakortai temetések látása által még nagyobb hevülésbe, és irtódzásba hozassék, a halottak éjszaka és harangszó nélkül takarításának el, ezek számára külön félreeső temető, mellyben a sírok mélyebbre ásandók, kijelelendő, és árokkal bekerítendő leszen.

Tovább szükséges, hogy azok, kik a betegekkel valami közlekedésbe jöttek, vagy otthon, vagy pedig az erre különösen rendelt házakban a veszteglési időt kiállják, miben arra kell főleg ügyelni, hogy valamennyi veszteglés alatt lévő személy a helységnek minden más egészséges, vagy gyanútalan lakositol, minden egyes család pedig a másiktól biztosan elkülönöztessék.

Az egész pestisdühöngési idő alatt pedig a rendőrség a köz rendet és bátorságot háborítatlanul fenntartani iparkodjék, mi annál is inkább szükséges, minthogy illy szomorú időben a tudatlan és csüggedésbe hozott pór nép, főleg, ha keresete megszűnt, mindenféle kicsapongásokra, és leginkább a vagyon bátorságát fenyegető cselekedetekre nagy hajlandossággal vagyon, azért a rendőrség a szegényeknek szükség esetében vagy pénzbeli segílyt nyújtand, vagy közmunkát rendel; a köz rendnek fenntartására és a szükséges intézetek tevésére a város czélszerűen különös sectiokra felosztatik, és minden sectiora különös gondviselő rendeltetik.

A beteg személyeknek egészsége helyreállítása, és a holtaknak eltemetése által még korán sem történt meg minden, hanem ha a ragadvány már megszűntnek látszik, minden a betegekkel érintkezésbe jött tárgyak és bútoroknak közönséges, és tökéletes tisztítása, vagy a tisztíthatlanoknak megsemmisítése előbb mintsem a szabad közlekedés helyre állíthatnék, történjék, ezen tisztítás az azzal foglalkozó tisztviselők és orvosok által szigorúan és lelkiismeretesen vitessék

véghez, ne hogy a ragadvány újlag és tán nagyobb erővel kitorjón.

§. 55. *A himlők elleni védszer.*

A himlők is az igen ragadós betegségek közé tartoznak, ezek 13-ik században a keresztes háborúk által Ázsiából Európába hozattak, és több századokig iszonyú pusztításokat okoztak. Ezen betegség ellen a tapasztalásnak tanúsága szerint legjobb óvszer a nem rég feltalált beoltás, azért a stathatalom 1-ör gondoskodjék, hogy a nép a beoltás jótékony hatásáról meggyőződjen. 2-ör. Beoltó orvosokat rendelend, kik a szegényeknek gyermekeit ingyen beoltsák, és a beoltási lajstromot bizonyos időnkben a törvényhatóságoknak benyújtandják. 3-ör. Csak beoltási bizonyítvánnyal ellátottak vétessenek fel hivatalokra, vagy tudományos intézetekbe. 4-er. Kötelességévé tétessék minden családapának, hogy a házában kiütött himlőbetegséget tüstént bejelentse, miszerint a közönség tőle óvakodhassék.

§. 56. *A betegségek gyógyítására szolgáló intézetekről általában.*

A betegségek gyógyítására mindenk előtt jól kimivelt orvosi személyzet szükséges, mellynek előállítására kívántatik, hogy a legüdvösebb orvosi tudományoknak tanítása a statustól czélszerű intézetek által előmozdítassék; minthogy pedig a csupa elméleti tanítás tökéletességre nem vezetne, azért az elméleti tudományokon már átment tanítványoknak az úgynevezett clinicában és kórházakban gyakorlati oktatás adassék, a leendő orvosok, sebészek, gyógyszerészek, és szülősegédek szigorú vizsgálat alá vétessenek, előbb mintsem szabad gyakorlásra nekik engedelem adatnék, hogy a status így magát bizonyossá tegye, miszerint ezek a szükséges esmereteket magoknak megszerezték.

Tovább a közállomány gondoskodjék: hogy az illy orvosi személyzet az egész status földterületére czélszerűen felosztassék, ez többnyire ugyan a status hozzájárulta nélkül is történik, de ha valamely vidék szegénysége vagy néptelensége miatt orvosokat az ottan letelepedésre nem ingerelne, a status kötelességeihez tartozik a szükséges sege-

delem nyújtása által orvosokat oda édesgetni, egyébiránt is minden kerületben vagy városban úgynevezett physicusok rendelendőek, ezekhez sebészek és szülészek csatlandók, kiknek tisztében áll, a szegényeket ingyen gyógyítani, és a kerület vagy város egészség állapotjáról időszakonként az illető kormányzéknek jelentést adni.

Minthogy pedig a gyógyszerek készítésének is a gyógyításra legnagyobb befolyása vagyon, azért az orvosi policzia a gyógyszertárakat is gondja alá vegye, mire nézve a rendőrség gyógyszertárnak felállítását nem engedendi, ha csak ez 3000—4000 emberre nem számolhat, és ha orvos helyben vagy szomszédságban nincsen; az első azért kívántatik, hogy a gyógyszerésznek annyi jövedelme legyen, miszerint szükséges orvosi szereket kívánt mennyiségben és jóságban tartsa, és ezek hiányának pótlása végett más nem rendelt szereknek használására ne kényszerítessék, az utóbbi pedig azért szükséges, ne hogy különben maga a gyógyszerész orvosi rendelésekbe avatkozzék; a gyógyszereknek pedig a gyógyszertárakon kívüli p. o. boltokban, vagy házallók általi árulása megtiltassék; de ne hogy a gyógyszerészek egyedáruság által a gyógyszereket igen felcsigázott áron adhassák, azokra nézve árszabály lesz határozandó; a physicusok pedig a rendőrségi hivatalosok hozzájárultával a gyógyszertárakat gyakorta megvizsgálandják: vajjon azokban a gyógyszerek elegendő mennyiségben és jóságban léteznek-e? vajjon az úgynevezett dispensatoriumok által rendelt módszer szerint készítetnek-e? vajjon tán nem rossz, vagy hatás nélküli ingredientiaik használnak-e? vajjon az orvosi szerek nem tartatnak-e tisztátalan, vagy az egészségnek ártalmas edényekben, és mind ezekről a physicus az illető kormányzéknek jelentést teend.

Ha a status már elegendő orvosokrol, sebészekről, szülészekről s a t. gondoskodott, nem engedendi, hogy vizsgálat alá nem vett, és koborló emberek a gyógyításba béavatkozzanak; hogy pedig egyes betegápolgatókban is hiány ne mutatkozzék, az arra magokat elszánó emberek szinte különösen oktattassanak.

A fő kormányzéknel pedig a legjelesebb orvosok, és gyógyszerészekből összeszerkesztetett különös fő orvosi tes-

tület, vagy egészségi biztosság legyen, melly az egész status egészségének gondját viseli, és a belső ügyek ministeriuma alatt áll, melly ministerium vezérletének és hatóságának az egész status-orvosi-policziai személyzet alá rendelve vagyon.

§. 57. *Gyógyvizek, kórházak, őrzültek háza.*

A gyógyvizeket illetőleg a status cselekvőségének terjedésére nézve különbséget kell tenni: vajjon azok közvetlenül a status tulajdonát teszik-e, vagy magánosok birtokában vannak-e? az első esetben a közállomány azoknak czélszerű és kényelmes használatára szükséges intézkedéseket tegyen, hová tartozik: elegendő vendégfogadóknak, fürdő vagy ivóintézeteknek felállítása, utak és sétahelyek csinálása, fürdőorvosok rendelése, fürdői vagy gyógyvizi szabálynak behozatala, és a szegényekről gondoskodás, miszerint ezek a gyógyvizeket olcsón használhassák; a másik esetben a status ott nyujtsen segedelmet, hol a magányosok erői a szükséges intézetek előállítására elégtelenek, de mind a két esetben haszontalan pazarlástól óvakodni kell, főleg olly forrásoknál, mellyeknek orvosi tekintetből nincsen nagy jelentőségök; minthogy pedig a közönséges vízbeni fürdés az egészségre szinte jótékony hatással bir, azért a rendőrség a fürdőházaknak a községek általi felállítását előmozdítandja.

A kórházak is igen szükséges intézetek, főleg olyanokra nézve, kiknek otthon a szükséges ápolgatás hiányzik, ezek vagy magánosoktól, vagy községektől, vagy közvetlenül a status által alapíttatnak, az igen szegények ezekbe ingyen vétessenek fel, és a betegekre elegendő gond fordíttassék. — Nem különben az őrzültek háza is az emberiségre nézve jótékony intézetek közé sorozható, mert az őrzültek a családi körben megtartása gyakran lehetetlen, és az eddigi körétöli elválasztása nem ritkán egészségének helyreállítására is üdvös befolyással bir, ilyen házak vagy a status által alapíttatnak, vagy ha magánosoktól alapíttattak, a status-tól pártfogás alá veendők lesznek, ezekben az őrzültek helyreállítására minden czélszerű eszközök használtassanak,

a kik pedig közülök orvosolhatlanok, ottan holtig őrizetben tartassanak.

§. 58. *A tetszholtak megmentése.*

Nem ritkán történik, hogy némelly embernél betegség következtében az életerő annyira meg van csökkenve, hogy tökéletesen holtak látszassék, a nélkül hogy az élet tőle egészen eltávozott volna, ha illy esetben pontos figyelem reá nem fordítatik, hanem a temetés megrendeltetik, a halál bizonyosan bekövetkezik, holott egyébiránt még némelly élet megmenthető lett volna. Minthogy pedig a tetszholt körül lévők néha legjobb akarat mellett is tévedésben lehetnek, néha pedig azoknál előuralkodó durvaság és érzéketlenség a szigorubb vizsgálast elmellőzi, azért a közállomány feladása a szükséges rendelések által a tetszholtaknak eltemetését gátolni; ide tartozik, hogy az eltemetés bizonyos idő előtt megfiltassék, és holtak megszemlélése behozassék; minthogy pedig a holtak a házbani tartása sok esetben fölötte alkalmatlan; sőt néha veszedelmes is, azért a halottas háznak (milylyenek p. o. Bécsben, Német és Angol országnak több városaiban vannak) a temetőbeni felállítása szükséges; ezen házakba a holtak elvitetnek, kétes esetekben minden eszközök azoknak az életbe visszahívására használtatnak, mindenkor pedig bizonyos időig ott hagyatnak, és csak annak multa után takarítatnak el.

Német országnak némelly helységeiben ezen házakban a test érczmemű fonal által egy csengetyűvel összeköttetésbe hozatik, úgy hogy ha a test csak kevéssé is mozog, a csengetyű megszendüljön, mire a szomszédságban lévő örök oda jöven segítségül lehetnek.

Ezen tetszhalál nemétől különböznek azon esetek, melylyekben külső események az életerőnek rögtöni elnyomatását okozták mint p. o. az akasztottaknál, megfagyottaknál, megfuladtaknál, vízbefultaknál s a t. itt nem annyira a tetszholtak szemmeltartása, mint az életképesség egészen kiálvánának gátlása, és czélszerű segedelemnyújtás által lehetőségig gyors életrei visszahozás, és erősítés forog kérdésben; azért e végett szükséges, hogy az illyeneket az életre visszahívási

módszer nyomtatásban kiadassék, sőt a gyermekek az iskolákban arra tanítassanak, és aziránt uralkodó előítéletek kiirtassanak, azok pedig kik illy esetben különös bátorság, és önfeláldozás által magukat kitüntetik, megjutalmazandók; végre a rendőrség gondoskodjék, hogy főleg olly helyeken, hol illy szerencsétlen esetek gyakorta előfordulnak, mint a víz mellett fekvő nagyobb városokban, a víz szomszédságában a szükséges mentési készüllet ne hiányozzék.

HETEDIK FEJEZET.

A vagyonsbátorságról.

§. 59. A vagyonsbátorságának veszélyei.

A vagyonsbátorsága veszélyeztetik, vagy maga a statushatalom, vagy a polgártársak rossz akarata vagy gondatlansága, vagy végtére balesetek által; a polgártársaktól a vagyonsbátorság különféle módon veszélyeztetik t. i. az ingatlan vagyonsbátorsága erőszakos elfoglalások, birtokbani háborgatások, és határjeleknek elmozdítása által; az ingó vagyonsbátorsága pedig tolvajságok és rablások által; akár-milly javaknak bátorsága pedig csalárdságok és vétkeesség által veszélybe hozathatik.

§. 60. A tulajdonnak a statushatalom részéről fenyegetődző veszélyei.

A tulajdon a statushatalom részéről veszélyeztetik, ha ez felette nagy adót vet a polgárookra, ha a fiscus fölttes sok szabadalmakkal bir, tovább ha ettől igen sok úgynevezett regalis jog igényeltetik, mellyek által a tulajdoni jog fenyegettetik. A statusgazdaság és fináncztudományoknak feladása ezekre nézve mértéket felállítani, a törvényhozáshoz pedig és alkotmányhoz tartozik, ezen tudományoktól felállított tanokat gyakorlati valóságba hozni, és fenntartani; a rendőrség mint rendőrség itt semmit sem tehet.

§. 61. A vagyonsnak veszélyei a polgártársak részéről.

A veszélyeknek, mellyek a polgártársak részéről a vagyonsbátorságot fenyegetik, elhárítására a büntető törvénykönyv bün-

tetéseket szabjon, mellyeket a büntető bíróság a bűnösökön végrehajtsa, ezen büntetések annál súlyosabbak legyenek, mennél nehezebb a tulajdonnak őrzése, vagy mennél nagyobb bizodalom sértetik a gonosztett által, azért p. o. a tűzveszély vagy vízőzön alkalmával, vagy az öröktől, szolgálóktól, vagy lakatosoktól véghez vitt lopás súlyosabban büntetendő lesz más közönséges lopásnál; az orgazdák is büntetés alá veendőek lesznek.

A rendőrséghez pedig tartozik mind az: hogy olly teteknek elejét vegye, a mennyire ez a törvények és a bírói hatóságok által el nem éretik, mind az: hogy azokat felfedezze.

Az ingatlan javaknak birtokábani háborgatásnak eleje vétetik jó telekkönyvek által, mellyek minden törvényhatóságnál létezzenek, és mellyekbe minden földek azok birtokosainak neveivel, és határainak körülírásával beiktatandók.

A lopásoknak elhárítására e következők szükségesek:

1-ör. A kóborlás megtiltandó, azért a rendőrségi tiszték oda lesznek utasítandók, miszerint kóborlóknak látszó embereket, kik valamely helységbe bévándorolni szándékoznak, az utilevelők előmutatására szorítsanak, és azon esetben, ha magokat vándorlási czéljuk felől kellően nem igazolhatják, őket befogassák; az elfogatott kóborlók azután, ha csak más gonosztettet el nem követtek volna, azon községbe jászállítandók lesznek, mellynek keblében eddigelé hosszabb időig letelepedve valának, honnan rendőrségi engedelem nélkül nekik eltávozni tilos leend, a házallási kereskedésre is csak böcsületes magokviseletéről esmeretes személyneknek adassék engedelem.

2-or. A rendőrség a helyben lakókat is, kiknek fenntartási módjuk gyanus, szemmel tartsa.

3-or. Legnagyobb fontosságu a tolvajtanyáknak eltörlesztése, azért szükséges, hogy a vendégfogadók gyakrabban szigoruan és véletlenül megvizsgáltassanak, főleg a magányosan álló vendégfogadóknak, koresmákban, szénégető és pásztori gunyhókban többszöri szigorú motozás történjék, a városokban pedig a vendéglők arra köteleztessenek, hogy naponta a náluk leszálló vendégek lajstromát a rendőrségnek átadják.

4-er. Nappali és éjjeli őrök lesznek rendelendők, kik legalább erőszakos betörés ellen ótalmul szolgálhatnak, ugyan e czélra szolgál az utcák éjjeli kivilágítása is.

5-ör. A rendőrség czélszerű intézkedések által a lopott holminknak eladatását is gátolja, ide tartozik ama rendelés, miszerint valamely dolognak bevétele tilos legyen, ha vagy maga a dolog, vagy az eladó személy lopásról alapos gyanút gerjeszt p. o. ha szolgálatban lévők, vagy pórnépi emberek aranyt vagy ezüstöt (főleg összeolvasztottat) vagy drága kövű ékszereket olcsó áron eladni akarnának; azért a rendőrség rendeli, hogy kiki, kitől valami ellopatott, ez ellopatott tárgynak leírását a rendőrségnek átadja, miszerint ez a lopásnak nyomára akadhasson; itt nagy fontosságuk a törvényhatóságoknak a tolvajok felfedezése iránt egymással rögtön levelezései, és a zálogos hivataloknak sinórmértékül adandó czélszerű utasítások.

6-or. Ide tartoznak a lakatosságot illető rendszabályok, melyek arra leginkább terjednek, hogy kulcsok hamisan ne másoltassanak, hogy a minden zárt felnyitó eszközök csak hű kezekre bizassanak; tovább hogy valamely szoba vagy szekrény zára csak az illető tulajdonos parancsolatjából nyitassék fel s a t.

§. 62. *A csalárdságok elhárítása.*

A csalárdságokból eredő veszélyek, melyek a vagyonbátorságot fenyegetik, számtalanok lehetnek, ezeknek elhárítására szigorú büntetőtörvények szükségesek, de ezen büntetőtörvényeknek a rendőrség mind azon esetekben segédkezet nyújtson, hol a magányosok a csalárdságot olly könnyen fel nem fődözhetik, példa gyanánt e következőket hozzuk fel.

1-ör. Ne hogy az eladandó áruknak mennyiségében hamis sulyok és mérlegek által csalárdságok történjenek, szükséges olly rendelés, miszerint csak a rendőrségnek ellenőrködése alatt készített és hiteles jeggyel ellátott mérlegek használtassanak, és minden hamisítás megbüntettessék; a csalárdságok elhárítására egyébiránt igen czélszerű, ha az egész országban egyforma suly és mérték törvényileg megállapítatik.

2-or. Más nemű csalárdságok elkövethetnek a pénz

hamisítása, vagy külföldi pénzek által, azért a pénzhamisítók ellen a törvényben szigorú büntetések szabandók, a rendőrség pedig a pénzhamisításokat jókor felfödözni, és hirdetmény által a polgárokat minden kár ellen óvni iparkodjék, a külföldi pénzeknek pedig igazi értékéről a polgároknak időről időre tudósítás adassék.

3-or. Azon csalárdságok elhárítására nézve, mellyek az eladott áruk minémiségében elkövethetnek, legtöbbet a magányosok okosságára kell bizni; mindazáltal a nemes érczekből készített áruk, minthogy ezeknek tulajdonságit nem mindenik könnyen ismerheti, a rendőrség figyelmét különösen kívánják; e végett különös vizsgáló hivatal állitassék fel, mellytől a nemes érczekből készített árukra olly jegyek nyomatnak, mellyek által még a járatlannak is azoknak valódi értéke ismerhetővé tétessék, a meg nem jegyzett áruknak eladatása pedig tiltandó, miszerint így minden rászedés gátoltassék.

4-er. Hogy a szerződésekből, és végrendeletekben a csalárdságok elháríttassanak, a törvény bizonyos formaszereket határozzon, mellyek a szerződő felek igazi akaratja iránt mintegy kezességül szolgálnak, s mellyeknek hiányában illyféle cselekedetek érvényteleneknek tartandók, szinte jó sikere lehet azon rendelésnek, miszerint minden nagyobb fontosságú oklevelek keltük szerint, és a tárgynak, és szerződő személyek megnevezésével nyilvános lajstromba beiktattassanak, ezen beiktatás pedig, és annak száma az oklevelen hitelesíttessék.

5-ör. Hogy azon személyek, kik vagy kiskoruságuk, vagy elmebeli hiányuk miatt vagyonuknak kezelésére a szükséges ügyességgel nem birnak, csalárdságoknak annyira kitéve ne legyenek, a hatóság által gyámság alá teendő, és akárminemű leköteleztetésök az illető gyámnok megegyezése nélkül semmis és sikeretlennek kijelentessék; ne hogy pedig a gyámnokok által károsíttassanak, gyámsági rendszabály állapítandó, a gyámatyák számadásra vonandók, azoknak hűségtelensége vagy hanyagsága pedig szigorúan megbüntendő lesz.

6-or. A csalfalkodással rokonságban áll a könnyelmű adósságtetés, ha azáltal a hitelező veszteséget szenved,

minden bukott, ki nem bizonyítja, hogy bukását baleset okozta mint könnyelmű adósságtévő jelenkezik, az ilyen arányos szabadságvesztéssel büntetessék, a mesterkéltnak bukás, és vagyonnak elrejtése pedig a fenyítő bíróság által a törvények szigorúsága szerint megboszultassék.

7-er. Az úgynevezett hazardjátékok, mellyekben t. i. egyszerre nagyobb összegek kockáztatnak, szigorú büntetések megfenyítése által akadályoztassanak, mert illyféle játékok sokszor egész családokat tönkre tesznek, a henyéséget táplálják, és sok csalárdságra szolgálnak alkalmul, azért a rendőrség a kávéházakban, kocsmákban főleg vásár idejében és a fürdőkben gyakran és véletlenül vizsgálatot tegyen.

8-or. Hogy a kincsásóktól, aranykészítőktől, vagy késerítelődézőktől, ördögüzőktől, és más illyféle kalandoroktól származó csalárdságok gátoltassanak, legnagyobb fogantja leendő czélszerű népoktatásnak, melly által az ember a legszükségesebb természettani esméreket megszerzi, és az ilyen szemfényvesztésekrei hiedelem esztelenségéről meggyőződik.

9-er. Ne hogy a nyomtatásban kiadott munkáknak utána nyomása által a szerzők károsíttassanak, és illyformán a tudósok a munkák kiadásától visszaijesztessenek, utánanyomási törvény szükséges, melly valamelly munkának bizonyos időelőtti utánanyomására büntetést határoz.

§. 63. *Másnak gondatlanságából eredő károk.*

Az ember a vagyonában másnak gondatlansága által is károsíthatatik; minthogy pedig illyféle esetek számtalanok lehetnek, azért a rendőrség figyelmét főleg a közönségesekre, és veszedelmesekre fordítandja, annál fogva: 1-ör. A kertek tulajdonosait arra szoritandja, hogy fáikat a hernyóktól maga idejében tisztítsák, ne hogy ezek a szomszéd kertekre is elterjedjenek. 2-or. Figyelmezzen arra, hogy másnak halas vizében kender ne áztattassék. 3-or. Gondot viseljen, hogy a kertekben, szőlőkben mindennemű ültetésekben, és erdőkben, vetésekben, növényekben, réteken, nádlásokban, legelőmezőkön, méhesekben, nem különben országos dülő, és vasutakon, hidakon, és kőszénbányákon, turfaté-

reken valakinek gondatlansága vagy rossz akaratja által károsítások ne történjenek, és hogy a károsítók felfedeztessenek, miszerint a törvényszabta büntetés rajtok végrehaj tassék.

§. 64. *A tűzveszély.*

Azon veszélyek közt, mellyek vagy másoknak gondatlansága vagy baleset által okoztatnak, és a vagyont leginkább pusztitással fenyegetik, csak nem legnagyobbik a tűzveszély, mellynek gátlására a rendőrség e következőket eszközlendi: 1-ör hogy olly könnyen tűz ne támadhasson, 2-or hogy a kijött tűz hováhamarább felfödöztessék, és az emberek segítségre összehivassanak, és 3-or hogy a tűz menél elébb eloltassék; foglalatja azon rendeléseknek és intézeteknek, mellyek által e hármaz czél eléretik, tüzi rendnek mondatik, mellyet nyomtatásban kiadni, a családapák közt kiosztani, annak áthágóit pedig szigorúan megbüntetni kell.

A tűztámadásnak gátlására szükséges, hogy főleg a városokban az épületek olly anyagokból építtessenek, mellyek nem olly könnyen gyulékonyak, a házak cseréppel vagy palával fűdessenek be, tovább kívül és belül az építés ugy rendeltessék, hogy minden tűzveszély elháríttassék; a tüzet könnyen felfogó és tovább terjesztő tárgyak pedig p. o. a széna, szalma, fa, kender, zsir, olaj, szurok, és főleg a lőpor nagyobb mennyiségben a lakó házakban, vagy azok közelében ne tartassanak, a magasabb épületekben villámhárítók állíttassanak fel, a kémények gyakran és gondosan tisztíttassanak, minden gondatlanság pedig, melly tűztámadásnak okul szolgálhatna, szigorúan megfenyítendő, végtére a gyanus emberek, kik könnyen gyujtogatást okozhatnának, hogy a zavarban lopásra alkalmok akadjon, szemmel tartandók lesznek.

Hogy pedig a támadt tűz hováhamarább felfödöztessék, és a polgárok segítségre összehivassanak, nappali és éjjeli örök szükségesek, kik tornyokban vagy más magasabb helyeken örködvén, a támadt égésről bizonyos jelek által (p. o. éjjel lámpással, nappal lobogóval) a polgárokat tudósítsák, tovább harangfélreverés és dobszó által a veszély a polgároknak értésére adandó, a szomszéd községekre is segítség

végezt gyors hírnökök küldendők lesznek; ki a tűznek támadását legelső bejelenti, megjutalmaztassék, ellenben ki a házában támadt égést eltitkolja, büntetés alá vonassék.

§. 65. *A tűzoltás.*

Hogy a támadt tűz mennélőbb eloltassék, és további dühöngése meggátoltassék, oltó szerek, elegendő munkás, és tűzoltó rend szükségesek; azért a rendőrség arra fordítandja gondját:

1-ör. Hogy nagyobb oltószerek mint p. o. vízi szekerek, fecskendők, vízi puskák, nagyobb létrák, vitorlavászonok, vagy bőrök, mellyek megáztatva a szomszéd házának ótalmul szolgálnak, tömlők, tűzvedrek, tűzi csáklyák, bárdák elegendő mennyiségben meglegyenek, ezen oltó szerek, mellyekkel gyakorta kísérlet tétessék: vajjon jó állapotban vannak-e? a városnak különféle részeiben elhelyeztessenek, és tűz esetében vagy a lovakkal bíró szomszédok vagy a bérkocsisok által a vészhelyre vitessenek, szinte arra is gond fordítottassék, hogy a szükséges viz sehol se hiányozzék, tehát mindenütt elegendő kutak legyenek.

2-or. Minden egyes háznál annak nagyságához aránylag tűzi szerek p. o. vízzel szüntelen ellátott kádak, és kézi vízpuskák tartassanak.

3-or. Hogy a tűzoltásra kívántató munkások is meglegyenek, főleg a nagyobb városokban szükséges, hogy erre nézve különösen organizált személyzet tartassék, és egyéb-iránt azon mesteremberek, kiknek munkálódása a tűzoltásban sikeresebb, millyenek p. o. a kéményseprők, kőmivesek, ácsok, lakatosok, harangöntők, arra köteleztessenek, hogy tűz esetében segítségül legyenek, ezen munkások aztán különféle foglalkozásaik szerint czélszerűen elosztassanak, mások t. i. a vízfordásnál, mások a fecskendőknel, mások a házak lerontásánál, mások a javak megmentésénél alkalmazandók, mindenik osztálynak vezetője legyen, különös gond pedig fordítottassék a veszélytől fenyegetett emberek megmentésére.

4-er. Ne hogy a kiszabott rend megzavartassék, és az emberek még lopások által jobban károsíttassanak, a rend-

őrségi főbiztoson kívül, kinek fővezérlése alatt az oltás történik, elegendő őrség is szükséges, melynek egyik része a főrendőrségi biztos parancsolatainak végrehajtását eszközli, másik része pedig a veszélyben lévőeknek megmentett javait őrzi.

5-ör. Sebészek is jelen legyenek, hogy megsebesedés esetében gyors segédelmet nyújthassanak.

6-or. A tűz oltása után még elegendő őrség hagyandó az égés helyén addig, míg a tűznek újabb támadásától fel lehetni, és aztán a hajlékuktól és vagyonuktól megfosztott szerencsétleneknek valahol beszállásosítása iránt a körülmények szerint szükséges rendelkezések teendők, ezeknek hováhamarábbi fölsegélésére vagy a községben, vagy nagyobb szerencsétlenség esetében, országszerte pénzszedések történjenek.

7-er. A rendőrség a tűznek okát kinyomozni iparkodik, és a vétkes, vagy álnok gyújtogatókat az illető fenyítő bíróságnak büntetés végett átadandja; azokat pedig, kik a tűzoltásban magukat különösen kitüntették, másoknak ösztönöztetésül megjutalmazandja.

Az erdőégeknek elhárítása végett a tűzzel az erdőben vagy annak határábani ovatos bánás iránt pontos rendelkezések szükségesek.

§. 66. *A tűzkármentesítés.*

A tűzkármentesítésnek célja az, hogy a tűz által okozott kár többek közt felosztassék, és így a leégettek egészen tönkre ne tétessenek, ezen biztosítás vagy csak az épületekre, vagy az azokban foglalt butorokra is terjedhet.

A tűzkármentesítésnek három neme vagy on, vagy t. i. 1-ör mindnyáján kik valamely városban házat bírnak, vagy pedig több mezővárosok vagy faluk magoknak a tűz okozta károknak megtérítését házaik becséhez aránylag ígérk, ezen biztosítás neme kölcsönös biztosításnak neveztetik, vagy 2-or minden egyes házbirtokos évenként a ház becséhez mért bizonyos összevet köz pénztárba fizet, mellyből a tűz okozta károk megtérítetnek, vagy 3-or a tűzelleni biztosítás mint kereskedési nyereszkesedés üzetik, t. i. valamely társa-

ság össze áll, melly a tüzi károknak megtérítését magára vállalja, de azért a biztosítottak évenként bizonyos sommát (assecuranz praemie) melly a háznak becse, és a veszedelemnek fokozata szerint különbözik, a társaságnak fizetni kötelesek.

Az első biztosítási módszer már azért is elsőseget érdemelne a többiek felett, mivel itt a fizetés csak akkor, midőn valódi kár adta magát elő, és arányzatilag a kárhoz történik; a többi biztosítási nemekben pedig a megállapított összeg mindig fizetendő, azért az első biztosítási nemben a polgárok saját javok tekintetéből örködni kényszerítetnek, hogy tűz ne támadjon, és a netán támadt tűz mennél hamarébb eloltassék; mindazáltal ritkán birnak a polgárok valahol olly felebaráti szeretettel, hogy illy kölcsönös biztosításra, mellynek sikerítésére sokaknak egyesülése szükséges, megegyezzenek; azért mi időnkben a harmadik nemű biztosítás nyereszkes társaságok által leginkább divatozik; de hogy ezek által a polgárok rá ne szedessenek, a kormány a biztosítási szabadalmat csak olyan társaságnak fogja adni, melly mind elegendő pénzerővel bír, mind igazlelkűségéről is elegendő kezességet nyujthat, tovább a kormány kötelességei közé tartozik a biztosítási intézeteket ótalma alá venni, a polgárokat biztosításra ösztönözni, és figyelmezeni, hogy se a biztosítók a biztosítottakat meg ne csalhassák, se ezek amazokat tán szántszándékos gyujtogatás vagy tüzelhárítás iránti gondatlanság által ne károsítsák; illy tettek tehát szigorú büntetést érdemelnek.

Ne hogy pedig a biztosítók olly könnyen megcsalassanak, szükséges: 1-ör. Hogy ezek a biztosítandó épület vagy tárgy értékét ahoz értők által megbecsültessek. 2-or. Hogy a tűznek okát és az okozott kár mennyiségét kinyomozzák, e végett minden helyben hol több biztosított létezik, különös ügyvivők rendelendők, kik a biztosító társaságnak jogaira felvigyázandnak. — Hogy pedig egyik társaságnál biztosított épületek vagy butorok más társaságnál is biztosíttassanak, nem lesz engedendő.

§. 67. *Az árvíz.*

A polgárok vagyónát az árvíz is fenyegeti, ez pedig nagy felhőszakadások, vagy a hónap a hegyeken rögtön olvadása, vagy a jégindulás által okoztatik.

A vizáradás elhárítására szükséges, hogy a folyóvizeknek, tavaknak, patakoknak medre iszaptól, kövektől, homoktól, és gasztól, gyakorta kitisztíttassék, és mélyebre csináltassék, hogy olly helyeken, hová a víz fölötte nagy erővel nyomul, sarkantyúk állíttassanak, az igen alacsony partok fölemeltetés, vagy erős töltések által az özön ellen védedessenek, ezen munkáknak költségeit természetesen azok viendik, kiknek tulajdona azok által ótalmaztatik, és a mennyire a magánosok erői arra elégtelenek volnának, a status kincstárából is hozzájáruljon, tovább a folyók csatornákat által összeköttessenek; hogy a víznek lefolyása legyen, minden akár magánosoktól, akár egész községektől szándékolt vízi építményeknek terve a rendőrség elébe terjesztendő lesz, melly ezen építményeknek létrehozását csak úgy engedendi, ha ez a víznek szabad folyását nem akadályozza. De ha mind ezen óvszerek ellenére is vizáradás fenyegetődnék, akkor a rendőrség a víznek állására pontos figyelmét fordítsa, és a veszély nagyobbulása esetében a polgárokat harangfélreverés, lövődözés, vagy más jelek által arról tudósítsa, tovább hol lehetséges töltések emeltessenek, az épületek ahoz értők által megvizsgálándók, és alacsonyabb vagy kevésbé erős épületekben lakó embereknek meghagyandó, hogy azokból jókor kiköltözködjenek, minél fogva különös magasabb helyeken lévő épületek kijelelendők, hogy az emberek marháikkal és mennyire lehet pogyászaikkal oda menekedhessenek.

2-or. Mind a veszélyben forgó embereknek megmentésére, mind a szükséges közlekedés fenntartására a rendőrség elegendő csónakokról, és ügyes révészokról gondoskodjék, ezeknek napi díjak a köz pénztárból fizetendő, azok ellen pedig kik tán még is zsarolásokat tenni nem áttallának, szigorú büntetés szabandó; ellenben kik magukat különösen kitüntették, megjutalmazandók lesznek, a fenyegetett hidak is nagy terhek által biztosíttassanak.

3-or. A rendőrség a szükséges életszerekről is gondoskodandik, azért ezeknek a városba behozatását lehetőleg elő-

mozdítandja, egyszersmind örökös, ne hogy az élelmek készítésével foglalkozók azoknak eldugása által mesterkéltséggel drágaságot okozzanak, különös gond pedig illy inségben a szűkölködőkre fordíttassék.

A közönséges vízáradásoknál még kártékonyabbak a pusztító jégindulások, mellyeknek elhárítására noha gyakran az emberi erőök elégtelenek, mindazáltal rendszerint nagyobb vagy kisebb sikerrel a rendőrség olly intézkedéseket tehet, mellyek által könnyű és korábbi jégindulás előmozdítatik, nem ritkán a vízépítményeken, folyamakadályokon, vagy átjárási helyeken, mellyek nagyobb biztosítás tekintetéből zsuppal betérítetnek, és vízzel öntöztetnek, vastagabb jégtorlások keletkeznek, mellyek nem olly könnyen indulnak, és az által nagy veszélylyel fenyegetnek, illy helyek a lágyabb idő beállása előtt jégtörők, a hollandiai jégeke, és jégfűrész által szétrepesztessenek, és a nagy jégtömegek széljel daraboltassanak.

A vízáradás után a rendőrség a vízben állt épületeket ahoz érték által megvizsgáltatja, és az omladozással fenyegető házakbani lakást tiltandja, a hajlékuktól megfosztott embereknek valahol fedél alá hozatása iránt gondoskodandik, tovább a szükséges rendelkezéseket megteendő, hogy az eláradt helységek tisztíttassanak, a holt testek eltakaríttassanak, a szobák friss levegőnek bébocsájtása és füstölgések által (nem pedig nagy befütéssel, melly által a nedvesség a falak közé szorítatik) hováhamarább megszáráttassanak, nem különben a rendőrség tisztjeihez tartozik a rongált hidak utak s a t. leggyorsabb helyreállításáról is szorgoskodni, hogy a közlekedés megakadást ne szenvedjen.

A károsítottak gyámolítására begyűjtött pénzek azon mérték szerint, mint a tűz okozta károknál felosztandók.

§. 68. *Marhadög.*

Minden veszélyek közt, mellyek a földmivelőt érhetik, csak nem legsúlyosabb a marhadög, ez által a szántóföldek munkásaiktól, és a megkivántató trágyától megfosztatnak, s a földmivelők keresetökben nem csekély csökkenést szenvednek; azért a barmok egészsége a rendőrségnek legnagyobb

figyelmét kívánja, ezen gondviseles két részre oszlik: 1-ör hogy a marháktól minden ragadós betegség távol tartassék, és 2-or hogy a kiütött nyavalya orvosoltassék.

Az elsőre nézve meg kell különböztetni: vajjon a ragadványnak külföldröli behozatása felhető-e, vagy vajjon az már az országban uralkodik-e?

Ne hogy külföldről a ragály az országba hozassék, ha a szomszéd országban ragadós nyavalya uralkodik, valamint a pestisben az ország határszélei zárassanak el, és több veszteglőintézet állitassék fel, a barmok pedig a gyanus vagy megfertőztetett országból az országba elébb be ne eresztessenek, míg a kiszabott vesztegidőt ki nem állották, sőt ezen veszteglés nem csak a barmokra, hanem a barmoktól származó és a ragadó nyavalyát könnyen belevő anyagokra is ugymint bőrökre, gyapjura s a t. terjesztessék ki.

Ha pedig a ragadó nyavalya már az országban uralkodik, akkor minden alkalmak, mellyekben a barmok nagyobb számmal össze jönni szoktak, p. o. a marhayásárok, a köz legeltetések, mellyek a nélkül is ártalmasak, elkerültesse nek, a gyanus marhák a többiektől azonnal elrekesztendő, az illy elzárás vagy egyes istállókra, vagy egész falukra kiterjeszthetik; ha pedig a ragály felette veszedelmes, az attól meglepett marhák egészségének helyreállítása pedig nem valószínű, akkor legtanácsosabb a megfertőztetett marhákat mind levágnati, szőröstől, bőröstől eltemetni, és így a fenyegető veszélyt csirájában elfojtani.

Mind ezen rendelkezések csak azon marhákra alkalmazhatók, mellyek a ragály veszedelmének kitéve vannak.

Mi pedig a másikat, az az a nyavalya orvosoltatását illeti, az ügyes barom orvosokra bizandó, kik mindenek előtt a dög származásának okait kinyomozni iparkodandnak, és a veszély forrásait kipuhatolván mind azon gyógyszereket, mellyek által a beteg marhának egészsége visszaszerezhető, mind azokat, mellyek által az egészséges a nyavalyától megóvható, köz hurré tenni fogják, mivel pedig itten nem csak az egyes gazdának fenyegetődző, hanem egy közös rosznak eltávolítása forog kérdésben, azért multhatlanul kívántatik, hogy a barom orvosoktól szükségeseknek talált rendelések

kényszerítő erő által is foganatba tétessenek, a nyavalya elmúltával pedig a szükséges tisztítások történjenek.

A ragadós betegségek elhárítására szükséges: hogy a mezei iskolákba járó földmivelők fiai az egészséges marhák nyavalyátoli ovása, és a peteg marháknak gyógyítása módjában népszerűleg oktattassanak.

Végre oly földmivelőket, kik marháikat a dög által elvesztették, vagy a földes ur (hol ilyen van) vagy a status segítsen fel, ne hogy másként a telkek a köz jó nagyobb hátramaradásával miveletlenek maradjanak.

§. 69. *Jégeső, sáskák.*

Ne hogy a jégeső által a földmivelők tönkre tétessenek, jégkármentesítés által eszközöltetik; illy jégkármentesítési biztosítás vagy több községeknek kölcsönös lekötélézése, vagy pedig egy nyereszkes társaság elvállalása által hozatik létre.

A mezei termékekre nézve nagy pusztítást okozhatnak a sáskák is, mellyek ellen csak közönséges igyekezet lehet fogatos, p. o. tűzgyújtás, összesöprés, összezuzás, lövődözés, zajongás által.

Toldalék.

A rendőrségnek kezeléséről.

§. 70. *A rendőrségi kezelésnek taglalása.*

A rendőrségi igazgatást illetőleg a status földterületének geographiai felosztása elkerülhetlenül szükséges. *) Minden rendőrségi tárgyak, mellyeket az egésznek kára nélkül az egyes községekre bízhatni, és mellyek a községeknek érdekét közvetlenül illetik, ezek által kezeltessenek; azért minden községben községi rendőrségi hatóság legyen, kisebb városokban a rendőrségi hatóság a város tanácsánál lehet, de nagyobb városokban a rendőrségi ügyekre nézve a tanácstól elkülönített személyzet szükséges, melly annál több tisztviselőből álljon, mennél nagyobb a város, a város külön részeiben is ugyan annyi rendőrségi biztos, az irási foglalkozásokra nézve pedig külön személyzet kívántatik.

Több község járást képez, mellyben szinte rendőrségi hatóság szükséges, melly részint az egyes községeknek rendőrségi hatóságára felügyelend, részint pedig fontosabb rendőrségi dolgokra közvetlenül gondoskodását kiterjeszti.

Több járásból áll kerület, mellynek rendőrségi hatósága a járásbeli hatóságokra felügyelend, és még fontosabb rendőrségi dolgokkal foglalkozik.

A kerületi hatóságok felett áll a középponti rendőrségi kormánysszék, melly közvetlenül a rendőrségi ministeriumnak alá vagon vetve.

Valamelly alsóbb rendőrségi hatóságtól hozott rendeléssel elégtelen polgár felsőbb rendőrségi hatósághoz folyamodhatik, melly a tévedő alsóbb hatóságot a helyes pályára igazítja.

Egyébiránt a policziai ügyeknek különféle természete szerint nem alap nélkül felsőbb és alsóbb policziát lehet különböztetni, a felsőbb policzia közvetlenül a statusfőhatalom

*) Az egész status organismusának áttekintése könnyebbül, ha a többi igazgatási ágakra u. m. jogszolgáltatásra, fináncziára, s a t. nézve ugyan azon geographiai felosztások megtartatnak.

által vagy annak közvetlen meghagyásából kezeletik, az alsóbb policziát alsóbb policziai, vagy községi hatóság kezeli, így p. o. a könyvvizsgálat a felsőbb policziai ügyekhez tartozik, ellenben az utczák tisztítása, éjjeli kivilágítása, és a közvetlen veszedelmek elhárítása iránti rendeletek az alsóbb policziai ügyek közé sorozatók.

A szoros értelemben vett rendőrségi hivatalosokon kívül minden hatóságnál alsóbb rendőrségi személyzet szükséges, ilyenek p. o. a rendőrségi szolgák, a felfegyverezett és katonai modor szerint organizált rendőrségi őrnök, piaczsusvizsgálók s a t.

§. 71. *A rendőrségi hivatalosok kivántatóságai.*

A rendőrségi hivatalosok kivántatóságai következők:

1-ör. Mind az általános rendőrségi elveknek, mind pedig azon rendőrségi szabályoknak, mellyek a statusban divatoznak, alapos esmeretével birjanak.

2-or. Józan itéletök, lelki jelenségek és gyors feltalálási tehetségek legyen.

3-or. Hivatalukban buzgók, és meg nem vesztegethetők legyenek.

4-er. Tetteikben komolyságot és szilárdságot emberiséggel mindazáltal és szelidséggel mérsékelve mutassanak.

§. 72. *A rendőrségi hatóságnak határa.*

A rendőrséghez tartozó ügyek természete azt kívánja, hogy a rendőrségi hatóságnak személyválogatás nélkül minden polgárosztályzat alá legyen vetve, tehát minden polgár minden körülményekben születése vagy rangja akármilyen legyen, ugyan azon rendőrségi hatóságok alatt álljon, mert a hol a rendőrségi hatóság alóli felszabadítási kiváltságok léteznek, ott a jó rendet fenntartani lehetetlenné válik; a rendőrségi hatalom az idegenekre is terjed, kik vagy hosszabb vagy rövidebb időig az országban tartózkodnak; mert kétséget sem szenved, miszerint egy idegen valamely országban tartózkodási ideje alatt mint ideigleni alattvaló tekintendő. Nem különben szükséges, hogy a rendőrségnek hatósága minden helyre különbség nélkül kiterjedjen; azért az ügyne-

vezett menedékhelyek (asyla) millyenek hajdan a zárdák, templomok, temetők voltak, és honnan az oda menekedő gonosztévőt előhurcolni szabad nem vala, rendőrségi tekintetből sem helyeselhetők.

Egyébiránt ne hogy a rendőrségi hivatalosok mindent önkényök szerint cselekedhessenek, hatalmoknak korlátit a törvényben pontosan körülírni szükséges; így p. o. határozatassanak meg a törvényben azon esetek, mellyekben házmotózásnak helye lehet, így a különböző esetekben a rendőrség által használandó kényszerítés neme is kiszabassék; ezen kényszerítés annál nagyobb lehet, mennél fontosabb és nélkülözhetlenebb az általa végre hajtandó rendelés; e kényszerítés háromféle: vagy t. i. az engedelmetlenek a rendelés megtartásárai egyenes készítésében áll p. o. midőn valaki a dögvész elleni zárvonalnál általlopódnai akarván, tettlegesen visszautasítatik; vagy a kényszerítés az által alkalmaztatik, hogy a rendőrségi tiszt törvény szerint teljesítendő, de valamelly polgár által nem teljesítetett cselekvényt helyette, és az ő költségeire, vagy az alárendelt rendőrségi személyzet, vagy különösen e végett rendelt munkások által vitet véghez, illy kényszerítés neme p. o. valamelly ragadó betegségtől meglepett marhának levágása, vagy a hajókázást gátló építmények lebontása; vagy végre a kényszerítés az engedelmetlen cselekvénynek véghezvitele után mint büntetés, és ezentuli elijesztés végett vétetik alkalmazásba.

Mellyik kényszerítés neme legyen egyes esetekben észszerűbben alkalmazható, attól függ vajjon a rendőrségi törvénynek áthágása közvetlenül kártékony következéseket szül-e; vagy vajjon tán az engedelmetlenek a büntetésőtli mentessége által a rendelés megvetésének bekövetkezése, és így tán későbbben sok rossznak származása félhető-e? az első esetben valamelly cselekvénynek abbanhagyására, vagy teljesítésére tettleges kényszerítés; a másik esetben pedig következő büntetés szükséges. Mindazáltal a rendőrség csak csekélyebb büntetéseket határoz; a tetemes büntetéseseteket pedig a bíróságra hagyandja; tetemesebb büntetéseseteknek pedig azok tekintendők, mellyekben a törvények által nagyobb mint csekély pénzbéli vagy szabadsági büntetés határoztatik.

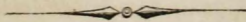
A rendőrségi intézkedések tehát a körülmények szerint igen sokfélék lehetnek, vannak még is általános elvek, melyekből azoknak czélszerűsége megítélhető, ilyenek következők:

1-ör. Minden policziai rendszabályok és intézkedések az erkölcsiséggel megegyezzenek.

2-or. A rendőrség által használt eszközök sem az egész társaság sem az egyes polgárok jogaival ne ellenkezzenek, mert a jogoknak bátorsága a közállománynak első czélja, mindazáltal azon esetre, ha valamely magánosnak joga a köz jóval összeütközésbe jön, a rendőrség a köz jót a magános jognak elébe tenni, s tehát ezt megszorítani köteles, így p. o. történhetik, hogy a tűznek további harapodzása másként nem gátoltathatik, ha csak egy pár ház le nem bontatik, illy esetben tehát a házak lebontását a tulajdonosok akarata ellen is megrendelheti, és ezeknek jogait a köz jó végett korlátozhatja, mindazáltal az igazság illy esetekben kívánja: 1-ör hogy a magánosok jogaikban csak annyiban korlátoztassanak, mennyiben a polgárok összeségének (az az a józan résznek) abbani megegyezése feltehető és mennyiben a köz jó érdeke követeli; 2-or hogy a megkorlátoztaknak mennyire lehetséges kármentesítés adassék, mi mindig történhetik, hol vagyoni jogok kérdésben forognak.

Egyébiránt a rendőrség szellemét és tartását az egyes országokban a nemzetek sajátlagos jelleme, az országnak alkotmánya, a felsőbb és alsóbb osztályok műveltségi foka, az uralkodó közszellem, és ennek a belső státuseletre behatása, és végre nem ritkán helybeli részint elmuló körülmények is közelebb meghatározzák, s a járandó utat kijelelik.

Ezen előfeltételek alatt a rendőrség a közállományban annak czélját, a jognak feltétleni uralkodását, és az által az emberi nemnek rendeltetéséhez közeledését előmozditandja, és nem lesz csendes és békességes polgárok ostora, hanem a közállománynak erős megállására, és biztos fenntartására szilárd istáppá, és az összes belső státuseletnek szünetnélküli haladására irányzott jótékony intézetté válik.

A

POLITICAI TUDOMÁNYOK

RENDSZERESEN ELŐADVA

KARVASY ÁGOSTON

TÖRVÉNYTANÁR, HITES ÜGYVÉD, ENNEKELŐTTE A NAGY-VÁRADI MOST
PEDIG A GYŐRI KIRÁLYI ACADEMIÁBAN A POLITICAI TUDOMÁNYOK, VÁLTÓ
ÉS KERESKEDÉSI JOG RENDES TANÍTÓJA, S TÖBB TEKÉNTETES NEMES
PRAEDIALIS SZÉKEK TÁBLABIRÁJA ÁLTAL.

Ure

MÁSODIK KÖTET

MAGÁBAN FOGLALÓ

A STATUSGAZDASÁGI TUDOMÁNYT.

GYÖRÖTT,

ÖZVEGY STREIBIG KLÁRA BETÜIVEL.

1843.

1843

WOLFF

JOHN WOLFF

AMERICAN

AMERICAN

AMERICAN

Le genre humain est en marche, et rien
ne le fera rétrograder.

AMERICAN

AMERICAN

AMERICAN

AMERICAN

AMERICAN

AMERICAN

AMERICAN

TARTALOM.

Bévezetés a statusgazdasági tudományba.

	<i>Lap.</i>
§ 1. A statusgazdasági tudománynak fogalma	1
§ 2. A statusgazdasági tudomány egyes részeinek áttekintése, és összefüggése, mellyben itt előadatnak	2

Első Fejezet.

A nemzeti javaknak fogalmáról, azoknak forrásairól, a természet közvetlen okairól, és a nemzeti gazdaság feltételeiről.

§ 3. A nemzeti javaknak és nemzeti jólétnek fogalma	4
§ 4. A nemzeti javak forrásai	5
§ 5. A tőkék mint eszközök a természetésre	6
§ 6. A természetnek közvetlen okai	7
§ 7. A nemzeti vagyonosság keletkezése minő feltételektől függ	8
§ 8. A sajátnak biztossága	8
§ 9. A nemzetiség	8
§ 10. A munkának felosztása	9
§ 11. A forgalom és a kereskedés	10
§ 12. Min alapszik valamely nemzetnek vagyoni jóléte	11
§ 13. Vajjon a nemzeti jövedelem vagy vagyon kiszámítható-e?	11

Második Fejezet.

A mezei gazdaságról.

§ 14. A mezei gazdaság politicalai értelemben, és annak fontossága	12
§ 15. Miben áll a mezei gazdaság virágzása és mitől függ	12
§ 16. A mezei gazdaság virágzásának akadályai	13
§ 17. Rabszolgaság és röghöz ragadt állapot	13
§ 18. A birtoknak bizonytalansága, és a sajátnak nemléte	15
§ 19. Adózások a természetnek bizonyos részében, millyenek a dézma, kilenczed	18
§ 20. A robotok	19
§ 21. Terhes adók, és az adó rendszer hibái	21
§ 22. A földesuri legeltetés, és korlátlan vadászat	23
§ 23. Olly törvények, mellyek a jószágok elidegenítését gátolják	23
§ 24. A földművelő szabad akaratjának korlátozása a telek mivelésében	25
§ 25. A földi termékeknek nagy olcsósága	25

§. 26. Az elegendő honi fogyasztók hiányából támadó olcsóság	26
§. 27. A mezei gazdaság egyes ágainak szerfölötti kiterjedéséből támadó termékek olcsósága	28
§. 28. A termékek külföldre vitelének megszorítása	28
§. 29. A gabonának külföldröli behozása	30
§. 30. A földek szétszórtsága	31
§. 31. A közlegelő	32
§. 32. A balesetek, mellyeknek a mezei gazdaság alávetve vagy, különösen a jégesőről	34
§. 33. A marhadög	35
§. 34. Égések, Árvizek	36
§. 35. Szűk termés	36
§. 36. Sok ünnep	37
§. 37. A földművelők tudatlansága és restsége	37
§. 38. Az álló katonaságnak és cselédségnek sokasága	37
§. 39. A mezei gazdaságot előmozdító eszközökről	38
§. 40. A földművesek értelmiségének és műveltségének előmozdítása	39
§. 41. A közönséges földművelői iskolák	39
§. 42. Főbb gazdasági tanintézetek	40
§. 43. Példánygazdaságok	41
§. 44. Gazdasági egyesületek	41
§. 45. Hitelintézet	43
§. 46. A faluk helyes építése	44
§. 47. A puszták népesítése	45
§. 48. A mocsároknak kiszáritása, és a futóhomok megkötése	46
§. 49. Jó haszonbéri törvények alkotása	47
§. 50. A mezei gazdáknak adandó ösztönzés, és a földművelés illő tiszteletben tartása	47
§. 51. A telkek felosztásának határai	48
<i>A közállomány rendelkezési a gazdaság egyes ágainak előmozdítására.</i>	
§. 52. A szőlőművelés	49
§. 53. Gyümölcsstenyésztes és erdőszet	50
§. 54. A marhatenyésztes	51
§. 55. A bányák művelése	51

Harmadik Fejezet.

A műiparrol.

§. 56. A műipar fogalma	53
§. 57. Nagy fontossága e hogy valamely ország belhoni gyártást bírjon	53

§. 58. A műipar virágzásának akadályai	57
§. 59. Az ünnepek sokasága	57
§. 60. Egyedáruságok	57
§. 61. A czéhek eredete és szerkesztése	59
§. 62. A czéhek mellett harczoló alapokok	60
§. 63. A czéhek ellen harczoló alapokok	61
§. 64. A mi véleményünk a czéhek és a kézművi szabadság iránt	63
§. 65. A műipari szabadság behozásánál megtartandó óvatosságok	65
§. 66. Nagy adók és kivitelvámok	66
§. 67. A külföldi vetélkedés elleni biztosítás	66
§. 68. A védvámok ellen harczoló alapokok	67
§. 69. Megczáfolása ezen alapokoknak	68
§. 70. A mi véleményünk a védvámrendszert illetőleg	70
§. 71. Óvatosságok ne hogy a védvámok által az átszállítási kereskedés megszoríttassék	72
§. 72. A műiparüzők lenézése	73
§. 73. Minő tulajdonságok szaporítják a gyártmányok elkelését és mitől függenek ezen tulajdonságok	74
§. 74. A nyers anyagnak jósága és olcsó ára	74
§. 75. Az iparüző munkások ügyességére használandó eszközök	75
§. 76. Folytatás. — A műipari kiállítás	76
§. 77. Folytatás. — A műipari egyesület	77
§. 78. A gyárookra vetett adók, és a gyártmányokra vetett kivi- telvámok nagysága	77
§. 79. A munkabér befolyása a gyártmányok árára	77
§. 80. Gyártmányok megbírálása	78
§. 81. Gépek	79
§. 82. A munkának felosztása	81
§. 83. Az országban uralkodó kamatláb	82
§. 84. A gyárok helyéről	82
§. 85. A gyárosok gyámolítása a status részéről szükség esetében	83
§. 86. Némelly egyéb a gyárosoknak adandó kedvezések . . .	84

Negyedik Fejezet.

A kereskedésről.

§. 87. A kereskedésnek haszna, és befolyása a nemzeti gazdagságra	84
§. 88. Hányféle a kereskedés	86
§. 89. Folytatás. — Tényleges és szenvedőleges	86
§. 90. A különmemű kereskedésnek viszonya a nemzeti vagyono- sághoz	87
§. 91. A belső kereskedés szabadsága	88
§. 92. A kereskedési mérleg	89

§. 93. A kereskedési rendszer követőinek véleménye a kereskedési mérleg iránt	89
§. 94. A kereskedési rendszer elleneseinek véleménye a kereskedési mérleg iránt	90
§. 95. A kereskedési mérleg kipuhatolására használatban lévő eszközök	90
§. 96. Véleményünk a kereskedési mérleg fontossága iránt	92
§. 97. A mi véleményünk a külső kereskedésre nézve	94
§. 98. A kereskedést előmozdító szerek	95
§. 99. Jó közlekedési eszközök	95
§. 100. Országutak	96
§. 101. Vasvonalok, Gőzkocsik, — Hidak	96
§. 102. A folyóvizekeni átszállítás	98
§. 103. A csatornák	98
§. 104. A vízi utak használásának megszorítása	99
§. 105. Gőzhajók	100
§. 106. A tengerészet	100
§. 107. A hajóknak biztosítása	102
§. 108. Posták. — Telegraphok	102
§. 109. Bankok, kereskedési alkuházak, váltó, és kereskedési jog, alkuszók, pénzváltók	103
§. 110. A mérték és sulynak megállapítása	104
§. 111. Sokadalmak	104
§. 112. A kereskedési esmeretek terjedése	105
§. 113. A külföldi kereskedés előmozdítására használatban lévő eszközök	105
§. 114. A szabadalmas kereskedelmi társaságok	105
§. 115. A kereskedési alkudozások	106
§. 116. A gyarmatok	107
§. 117. A kereskedési Consulok	109
§. 118. A kivitelrei jutalmak	109

Ötödik Fejezet.

A pénzről.

§. 119. Miért fogadtattak el a nemes érczek mint közösleges csereeszköz	110
§. 120. A status pénzügyében mire kell a kormánynak figyelmét kiterjeszteni	111
§. 121. A penznek tulajdonai	112
§. 122. A pénzlábnak megváltoztatása	113
§. 123. Az arany és ezüstnek viszonylagos becse egymáshoz	114
§. 124. A rézpénz	115

§. 125. A pénzverésbér	116
§. 126. A külföldi pénzek forgásáról	117

A papíros pénzről.

§. 127. Hányféle értelemben vétetik a papírospénz, és vajjon van-e valami haszna	117
§. 128. Minő károk háromlanak a nemzeti vagyonosságra, ha a papírospénz értéke az érczpenz értékénél, melyet képvisel, alább száll	119
§. 129. Okai a papírospénz értéke leszállásának	120
§. 130. Minő ovatosságok szükségesek a kormány részéről, hogy a papírospénz értékét el ne veszítse	121
§. 131. A papírospénz hamisítását gátló eszközök	121
§. 132. Mit kell tenni a statusnak, ha a papírospénz értéke az érczpenz értékénél alább szállott	122

A pénznek forgásáról.

§. 133. Mi a pénzforgás, és mennyi somma kívántatik a forgásban	123
§. 134. Honnan függ a nemes érczeknek értéke más árukhoz képest valamely országban	124
§. 135. Mi által mozdítatik elő a pénzforgásnak gyorsasága	125
§. 136. Mi által vonatik el a pénz a forgásból	126
§. 137. A meggátolt pénzforgásból eredő károk	127

Hatodik Fejezet.

A hitelről.

§. 138. Mi a hitel s hányféle	128
§. 139. A hitelnek fogantjai	128
§. 140. A hitelnek akadályai és a hitel szilárdítására szolgáló eszközök	129
§. 141. Mitől függ a kamatláb valamely országban	130

Hetedik Fejezet.

A váltólevelekről.

§. 142. Mi a váltólevél és ennek haszna	130
---	-----

Nyolczadik Fejezet.

A bankokról.

§. 143. Hányfélék a bankok	132
§. 144. A letéti bank	132
§. 145. Jegybankok, kölcsönbankok	133
§. 146. A jegybanknak hasznai	134

- §. 147. Azon ovatosságok, mellyek a banknál szükségesek, hogy a bankjegyek értékeket el ne veszítsék 135

Kilenczedik Fejezet.

A javak felosztásáról és fogyasztásáról.

- §. 148. Hányféle a javak felosztása, és fontos-e, hogy a javak felosztassanak, és mimódon eszközöltetik a javak felosztása 137
- §. 149. Mi a fogyasztás és hányféle 142
- §. 150. Van-e a takarékoságnak a fogyasztásban még is határa 145
- §. 151. A természető és nemtermesztő személyek 146
- §. 152. Mitől függ valamely nemzetnél a productiv és impro-
ductiv fogyasztás közti arány 148
- §. 153. Fényűzés 148
- §. 154. A fogyasztás, mellynek célja az életnek vidorsága és kellemetessége 150

Toldalék.

A statusgazdasági tudományban uralkodó három förendszerről.

- §. 155. Minő rendszerek uralkodtak leginkább a statusgazdasági tudományban 150
- §. 156. A kereskedési rendszer 151
- §. 157. A physiocraticai rendszer 153
- §. 158. A szabad szorgalmi rendszer 155

BEVEZETÉS

A

STATUSGAZDASÁGI TUDOMÁNYBA.

§. 1. *A statusgazdasági tudománynak fogalma.*

Valamint az egyes embernél céljai elérése jobbadán külső javaknak birtokától függ: úgy valamely nemzetnél is jólétének nagyobb polczra emelkedhetése annak kedvező vagyoni állapotja által feltételeztetik; mennél nagyobb a nemzetnek vagyonossága, és mennél jobban van a vagyon az egyes polgárok közt felosztva; annál nagyobb lesz az ország adótehetsége, annál sikeresben működhetnek a rendőri és jogszolgáltatási intézetek, annál több eszköz létez az emberi kiképzésnek minden ágára, és annál nagyobb erővel birand a nemzet külső megtámadások ellen függetlenségét, s önállóságát őrizni, és fentartani; a polgároknak tehát jó vagyoni állapotjuk szükséges feltétel gyanánt tekintendő, hogy a közállomány rendeltetéséhez közelítsen; minthogy pedig az egyes embereknek bármilly törekedései mind azon akadályokat, és nehézségeket, mellyek vagyoni jólétük elébe gördülnek, le nem győzhetik; azért szükséges marad a kormány és a törvények részéről a polgárok vagyoni jólétére irányzott közvetlen gondoskodás, és a kormánynak, s a törvényeknek ezen gondoskodása a statusgazdasági tudománynak tárgyát teszi.

E tudomány tehát jól ekkép értelmeztetik meg: hogy, azon elveknek foglalhatja, mellyek szerint valamely nemzetnél a kormánynak, és a törvényeknek befolyása alatt a javak erednek, szaporodnak, a polgárok közt felosztatnak, és rendeltetésökre legezélszerűbben fordittatnak, az az: mellyek szerint a polgároknak vagyonossága és anyagi jóléte eszközölhető. *)

*) Némelly német írók (főleg Pölicz, Rau, Soden) e tudományban két részt különböztetnek meg, t. i. az úgynevezett népgazdasá-

Systematisáló viszonyoknál fogva
As új politikai rendszer túl van a politikán. 1 *systema nemmi*

§. 2. *A statusgazdasági tudomány egyes részeinek áttekintése, és összefüggése, mellyben itt, előadatnak.*

Mint hogy a statusgazdaság tudománya foglalatja azon elveknek, mellyek szerint a nemzeti javak erednek, szaporodnak, s a t. azért mindenek előtt e tudománynak 1-ső fejezetében a javaknak fogalmáról, azoknak forrásairól, a természetés közvetlen okairól, és a nemzeti gazdaság feltételeiről értekezünk.

A productiv-foglalkozások szoros értelemben véve két-félék, t. i. vagy a földművelésre, vagy a műiparra vonatkoznak; azért e tudománynak 2-ik fejezetében a földművelésről értekezünk, előadván, minő eszközök által emelhető ez a tökély felsőbb polczára, és mi módon elháríthatók virágzásának akadályai.

got (Volkswirthschaftslehre), és a statusgazdaságot (Staatswirthschaftslehre vagy Volkswirthschaftspflege); az első szerintök arra tanít, mikép egy népnél, elvonva a polgári kötelektől, és a kormányi befolyástól, a javak erednek, szaporodnak, felosztatnak, és rendeltetésökre legcélszerűbben fordittatnak. A statusgazdasági tudomány pedig szerintök a kormánynak a nemzet jólétére irányzandó gondoskodását tárgyazza, és az első a másik irányába olly viszonyba akarják hozni, millyenben áll a természeti magánjog a természeti statusjoghoz. De az egész különböztetés hiú, és alaptalan, mert népgazdaság mint gyakorlati tan, nem is gondolható, ha csak azon népnek a statusbani egyesülését fel nem tesszük, hogy is lehetne szó közjólétről, közös gazdasági érdekről, ha a népet tevő emberek, csak mint egyedek kik magok közt szabad közlekedésben, de a polgári köteleken kívül, és minden kormányi befolyástól menten állanak, tekintenek; illy egyedek gazdasági ügyek tekintetéből egymásnak semmivel nem tartoznak, és semmi áldozatra nem kötelesek: mindazáltal annyi igaz marad, hogy vannak a statusgazdasági tudományban elméleti, és gyakorlati szabályok, az elsők statusgazdasági igazságokat általjában, a kormány cselekvőségére nem tekintve, foglalnak magokban, az utóbbiak a kormánynak a teendőket kijelölik, így p. o. azon kérdésnek fejtegetése: mi módon emeli a kereskedés a nemzetnek vagyonosságát? elméleti szabály; azon kérdésnek pedig fejtegetése, a kereskedésnek előmozdítására mi teendő? gyakorlati szabály, de azért szükségkép nem következik, hogy az elméleti szabályokat a gyakorlatiaktól elválasztani kell.

A 3-ik fejezet a műparrol, ennek előmozdítási szereiről nem különbben mint akadályairól értekezik.

A termékeknek legesekélyebb része emésztetik fel maga a természet által, nagyobb része arra van szánva, hogy csere, az az: kereskedés által más kezekbe hozassék. A kereskedés a nemzeti gazdaságot hatalmasan előmozdítja, azért e tudománynak 4-ik fejezetében értekezünk a kereskedésről, annak hasznáról, segédeszközeiről, és akadályairól.

Mivel a kereskedésnek pénz a rúgója, azért az 5-ik fejezetben szólunk a pénz természetéről, és kifejtiük azon szabályokat, mellyek szerint az ország pénzbéli ügyei elrendezendők.

A pénznek hiánya a kereskedésben hitel által is pótolható, mellynek a nemzeti gazdaságra szinte nagy befolyása vagyon, azért e tudománynak 6-ik fejezetében értekezünk a hitelről.

A nagyobb mennyiségű fizetéseket könnyíteni lehet az úgy nevezett bankok által, mellyek egyébiránt is a gyorsabb pénzforgásra és a hitelre nagy befolyással bírnak, azért e tudománynak 7-ik fejezetében értekezünk a bankokról.

A különféle helyekben, vagy országokban lakó kereskedők közt a kereskedésből kölcsönös adósságok erednek, mellyek legkényelmesebben fizettetnek váltólevelek által, ezek különbben is a nemzeti vagyonságot előmozdítják, azért a 8-ik fejezetben értekezünk a váltólevelekről.

Végre, mivel a statusgazdasági tudománynak tanitania kell a javoknak a polgárok közötti felosztását, és rendeltetésükre leghasznosabb fordítását, azért a 9-ik fejezetben a nemzeti javoknak a polgárok közötti felosztásáról, és fogyasztásáról értekezünk.

Toldalék gyanánt a statusgazdasági tudományban leginkább uralkodó rendszerekre figyelmünket röviden kiterjesztjük.

Kereskedelem *Kölcshelyezés* *Francia nemzetben* *Kérdője*
Polgári jog *Könyv (Légyemgy)* *hírdője* *francia nemzetben* *Kérdője*
Leabadítás *Belügy* *Smith* *Állam* *angol* *Kérdője*
Disztrikció *Disztrikció* *német* *tanár* *utóbb* *elvezet* *és* *állás*
Societatis *Ammerkabau* *gyártás* *és* *üzemelés* *üzemelés*
Communitas *Primo* *hirdője* *Kérdője*

1 *

*szükségelt első (szükségelt) ellen, az egész fenntartására (melyek nyíltak, de a t. k.)
mind (kényelem) földön (szükség) megőrzésére (kényelem) a t. k. t. k.
harmad rendű (szükség) gazdaság (kényelem) (képek, champagne)*

ELSŐ FEJEZET.

A nemzeti javaknak fogalmáról, azoknak forrásairól, a természetés közvetlen okairól, és a nemzeti gazdaság feltételeiről.

§. 3. *A nemzeti javaknak és nemzeti jólétnek fogalma.*

Javaknak, vagy vagyonnak általában mind azon dolgok neveztetnek, mellyek értékkel birnak; az érték pedig kétféle, t. i. általános, melly valamely dolognak közvetlen haszonvehetőségében áll, és viszonylagos, melly a dolognak olly tulajdonságában áll, miszerint érette csere által más dolog szerezhető, azért csere-értéknek (Tauschwerth) is neveztetik, így p. o. a víznek van általános, a gyémántnak, pénznek ellenben csere-értéke; vannak olly dolgok, mellyeknek nagy általános hasznuk vagyon, anélkül, hogy csere-értékük volna, de minden dolognak, mellynek csere-értéke van, van általános becse is, mert olly dologért, mellynek éppen semmi haszna nincsen, csere által sem kapni semmit. A javak annál nagyobbak, mennél nagyobb csere-értékkel birnak.

Mind azon javak, mellyek vagy az összes nemzethez tartoznak, vagy magános polgárok birtokában vannak, együtt véve a nemzeti javakat, vagy is nemzeti vagyont képezik; mennél vagyonosabbak tehát az egyes polgárok, annál vagyonosabb a nemzet; nemzeti jólét pedig akkor létezik, ha a polgárok annyi javakkal birnak, hogy mind szükségüket könnyen fedezhetik, mind kényelmeket is szerezhetnek magoknak, mennél jobban szaporodnak a javak a polgárok szükségsein felül, annál jobban emelkedik a nemzeti jólét.

A nemzeti vagyonnak alkotó részei következők: 1-ör a föld-terület, melly a nemzet birtokában vagyon, 2-or a földnek minden hasznos termékei, 3-or a mű-szorgalomnak minden hasznos szüleményei, 4-er mind azon eszközök, mellyek a két rendbeli természetést elősegítik, u. m. a pénz, műszerek, gépek, s a t. — Minthogy a javak természetéből erednek, azért mind az, mi a természetést szaporítja, szaporítja

Nemzet jótér mag, ha az egész földgömb hátré eső élel és növényzet
 könnyen kielejthetik, hanem még nemcsak ebben is néveltek meg
 De nem csak egyet kell elhozni, hanem a többi is. Mert néha egyet
 paraszthoz, meg nagy rész a másik meg egyet a földnek és a jótér

a nemzeti vagyont; és ellenben mind az, mi a természetet
 csökkenti, csökkenti a nemzeti vagyont. *)

§. 4. A nemzeti javak forrásai.

A források, melyekből a nemzeti javak erednek, két-
 félek, t. i. a természetet, és az emberi munkát.

Mi az elsőt illeti, kétség kívül nagyon, hogy a termé-
 szet is a javak előállítására nagy befolyással bír, így a föld
 magától minden emberi munka hozzájárulása nélkül is sok
 hasznos dolgokat terem, p. o. fát, különféle növényt, álla-
 tokat, érzeket. Tudni való, hogy a föld felülete különféle
 országokban a helyzet, éghajlat, s a t. különbözősége szerint
 különféle termékenységű, tehát a nemzeti vagyonosság ere-
 désére, és szaporodására különféle befolyást gyakorol, de,
 bár a természet valamely földet legnagyobb áldásokkal áraszt-
 ott volna el, ha azokat az emberek munkásságuk közbenjöt-
 tével hasznukra, és élvezeteikre nem fordítják, a természeti
 erők önmagukra hagyatvák tehetetlenek lesznek az emberek
 szükségéik fedezésére, a földnek némely legszebb tarto-
 mányai csak kevés, és szegény emberek által lakatnak, mert
 a népnek lomhasága, és műveletlensége, hibás statusintézkedé-
 dések a termékeny földnek czélszerűbb használatát gátolják,
 a munka tehát, melly által a föld termékei gyarapítatnak, és
 további szükségéink fedezésére átalakítatnak, a nemzeti ja-
 vaknak második forrása.

A munkának sikere, és productiv-ereje annál nagyobb,
 minél nagyobb a munkásnak ügyessége, értelmisége, és sza-
 badsága; az értelmiség teszi, hogy a munkás a természetnek
 productiv-erőit (p. o. gőzi vízi erőt) czélszerűen használhatja,
 és az által nagyobb mennyiségű termékeket előállíthat, a
 szabadság pedig a munkásnak fáradságáért nagyobb jutal-
 mat szerezvén, szorgalmát ébreszti, és szellemi tehetségeit
 kifejti. A tapasztalás azt tanítja, hogy valamely nemzetnek
 gazdasági állapotja, mindig annak szellemi, és erkölcsi mí-
 veltségi állapotjával, nem különben mint az alkotmányával,

*) A nemzeti vagyont különböztetni kell a status vagyonától szoros
 értelemben, mert ez utóbbi a kormánynak birtokában vagyon, a
 végett, hogy az egész status javára fordítassék.

Törsvagyon, melyből elviki jövedelmét kinn. Például a kőszőlő
 legnagyszerű törsvagyon a kőszőlő.

igazgatásával, és köz-intézeteivel legszorosabb összeköttetésben van, mert mind ezek a productiv-erők szaporítására, vagy kevesítésére, és tehát a természetésre nagy befolyással bírnak. *)

§. 5. *A tőkék, mint eszközök a természetésre.*

Hogy a munka természető legyen, és a természet erőit is használhassa, szükséges hogy a munkás olly dolgoknak birtokában legyen, mellyek a természetésre mint eszközök közvetlenül, vagy közvetve szükségesek; így p. o. a földművelőnek, hogy munkájának sikere legyen, földművelési műszerekre, marhákra, vetésre való magra, épületekre van szüksége; szinte a kézműves nyers anyagot, gépeket, műszereket nem nélkülözhet, már illy összetakargatott dolgok, mellyek a további természetésre eszközül szolgálnak, tőkének (Kapital) nevezetnek. A tőke, mint a természetésnek leglényegesebb feltétele tekinthető, a tőkéhez a pénz is számítható ugyan, de felette hibás azok véleménye, kik a nemzeti tőkéket csupán pénzben állani gondolják, mivel ez csak részét teszi a nemzeti tőkének, még pedig annál csekélyebb részét, minél gazdagabb valamelly nemzet, mert minél gazdagabb a nemzet, annál több tőke lappang a gyárookban, műszerekben, marhákban, épületekben, gépekben, és más a természetéshez kivántató eszközökben. Valamelly országnak tőkéje nem más, mint az ország egyes lakosaihoz tartozó tőkék összesége.

A tőkék erednek és gyarapodnak megtakarítás által, az az: ha az emberek azt, mit a természet a munkával együtt természet, nem egészen emésztik fel, hanem annak egy részét jövő használatra félre teszik, vagy olly dolgok megszerzésére

Allo tőke, melyet nem hasznolt halmaz, a nélkül, ki kellene adni kezeiből. A pénz, az országban csak mint tőke, az ország tőke, pénz, amely a földben.

*) Jól mondja Montesquieu liv. XVIII. Chap. III. Les pays ne sont pas cultives en raison de leur fertilité; et si l'on divise la terre par la pensée, on sera étonné de voir la plupart du temps des déserts dans ses parties les plus fertiles et de grands peuples dans celles où le terrain semble refuser tout, és Chap. VII. azt mondja: Les hommes par leurs soins, et par de bonnes lois ont rendu la terre plus propre à être leur demeure, nous voyons couler les rivières là où étaient des lacs, et des marais: c'est un bien que la nature n'a point fait, mais qui est entretenu par la nature.

fordítják, mellyek a természetre eszközül szolgálnak, mily-lyenek p. o. a gépek, műszerek, s a t. A tőkék szaporodása, vagy csökkenése a nemzetnél (úgy, mint a magános polgároknál) a vagyoni állapotra nagy befolyással bír, mennél nagyobb tőkével bír a nemzet, az az: a polgárok összesége, annál könnyebb leend neki a jólét magasabb fokára emelkedni.

§. 6. *A természetnek közvetlen okai.*

Semmiféle vagyon nem gondolható, mellynek természetében, a föld részt nem vett volna, (mert legalább anyagot szolgáltat) tehát a természet erői, mellyek a földben vannak, az az: maga a föld a természetnek első közvetlen oka, de mind azon termékeknek, mellyeket a természet nekünk önként nyújt, egybeszedésére, mind más termékek előállítására, és azoknak az emberek szükségeinek megfelelő átalakítására munka szükséges; az emberi munka tehát a természetnek második közvetlen oka, minthogy pedig ez nagy sikerrel nem üzhető tőkék nélkül, azért a tőkék méltán a természet harmadik közvetlen okának tartatnak. *)

*) Némelly német statusgazdasági írók a természetnek közvetlen okairól, azoknak egyesüléséről a természetre, a javaknak azok közti felosztásáról, a dolgoknak áráról temérdek sok elvont szemlélődéseket terjesztenek elő, illetén hiábavaló szörszálhasogatások csak a pedantság, és scholasticai sophismák színét viselik, és kevés, vagy épen semmi gyakorlati haszonnal bírnak, ezen száraz elvontságok a statusgazdasági tudományt minálunk nem csak soha sem honosítanak, hanem inkább ifjúságunknál undorodást szülnének a tudomány eránt, azért mi, kik e tudománynak gyakorlati irányát tartjuk szemünk előtt, illetén szemlélődéseket, mellyek egyébiránt is inkább a magános mint a nemzeti gazdaságra vonatkoznak, munkánktól eltávoztatni iparkodunk, már a híres Rottek is a *Lehrbuch des Vernunftrechtes und der Staatswissenschaften* című munkájában illy szörszálhasogatások ellen, mellyek e tudományt csak eltorzították, szavát következő módon emeli: *Die in den meisten, und selbst in den gezeiertsten Lehrbüchern über Nationalökonomie vorkommenden Untersuchungen über Begriff und Wesen des Reichthums, über seine Elemente, Quellen, und Erzeugungsmittel, bei Einzelnen, und bei der Volksgesamtheit oder Nation, so wie über seine Vertheilung*

§. 7. *A nemzeti vagyonosság keletkezése minő feltételektől függ?*

A nemzeti vagyonosság keletkezése e következő feltételektől függ: 1-ör a sajátnak biztosságától, 2-or a nemzetiségtől, 3-or a munka felosztásától, és 4-er a forgalomtól, (Verkehr) és kereskedéstől.

§. 8. *A sajátnak biztossága.*

Kétség kívül van, hogy senkinek sem lesz kedve telket mívelni, építeni, vagyont gyűjteni, s a t. ha csak nem bizonyos abban, hogy fáradozásinak gyümölcseit ő, és nem más élvezendi, hogy tehát valamelly országban szorgalom uralkodjék, és az által a vagyonosság gyarapodjék, mindenek előtt szükséges: hogy minden polgárnak sajátja biztosítassék, ez pedig biztosítatik: 1-ör bölcs törvények, 2-or jó rendőrségi intézetek, és 3-or jó és szigorú igazságszolgáltatás által.

§. 9. *A nemzetiség.*

Az egyedi erőknek egyesülése közös czélok elérésére, leghathatósabb eszköz az egyedeknek boldogságára, minél

lung, Forterhaltung, Vermehrung, und Verwendung sind nicht nur durch die Trockenheit eines endlosen Details ermüdend, sondern größtentheils auch den Charakter eitler Epiſindigkeit an sich tragend, und nur wenig fruchtbar für den praktischen Gebrauch. Fast alle haben dabei das Gepräge einer befänglichen Anhänglichkeit an selbsterdachte oder was in der Regel der Fall ist, durch die Autorität berühmter Meister empfohlenen Schulsysteme, und eben darum auch der Einseitigkeit, bei vielen endlich läßt sich, wenn man vorurtheilsfrei sie prüft, mancherlei Begriffs-Verwirrung, und Verwechslung und hierausfließend auch mancherlei Irrthum in Prinzipien und Folgerungen augenscheinlich nachweisen. — Szinte a hires Liszt is illyféle szörszálhasogatásokat kárhoztat, mert előbeszédében e szavak foglaltatnak: Die politische Oekonomie, an welcher bisher durch ihre scholastische Schwülstigkeit, ihre Widersprüche und ihre grundfalsche Terminologie der gesunde Menschenverstand irre geworden, u. s. w. más helyen ugyan ezen író azt mondja: Es ist ein Geist der Sophistik, der Scholastik, und der Unklarheit in diese Wissenschaft gekommen, die Theorie ist ein Tummelplatz, zweifelhafter Talente, und eine Vogelscheuche für die meisten Männer von Geist, Erfahrung, gesunden Menschenverstand und Urtheil geworden.

többen egyesültek, s minél tökéletesebb az egyesülés, annál tökéletesebben eszközölhető az egyedeknek szellemi, és anyagi jóléte. Minden egyesülések közt legfelsőbb helyet foglal a közös nemzetiség általi egyesülés; közös nemzetiség alatt pedig sok egyesült egyednek azon közös célra irányzott törekvését értjük, hogy mint egy, a többi nemzetektől különböző család nemzeti sajtásággal fenn állhassanak, és mind szellemi, mind anyagi jólétüket önállólag, és más nemzetektől függetlenül előmozdíthassák. A nemzetiség fogalmából kitetszik, hogy a nemzeti egyesületben mindenik egyed magát, mint a nagy nemzeti testnek részét tekinteni, és magános érdekét a köz-nemzeti érdeknek alárendelni, ezen köz érdek végett áldozatokat is tenni, és tehát az egész nemzet gazdasági állapotja tekintetéből hozott törvényeknek hódolni köteles.

§. 10. *A munkának felosztása.*

Mihelyt valamely nemzetnél a műveltség haladtával az emberek szükségai sokszoroztatnak: a munkának felosztása szükséges leend; ez pedig abban áll, hogy minden ember csak egy bizonyos nemű munkával foglalkodjék; a munka felosztása azt eszközözi, hogy mindenik a maga munkája nemében, mellyel egyedül, és szüntelen foglalkodik, nagyobb tökélyre jutván, többet termeszthet, mi által képessé tétetik munkája magára nézve felesleges termékeinek kicserélése által többi szükségait másoktól könnyebben megszerezni.

A munka felosztása szempontjából az emberi cselekvőségnek hatféle nemét lehet megkülönböztetni, illyenek:

1-ör. A nyers termékeknek előállítására; ide tartoznak a földműveléssel, marhatenyésztéssel, vadászattal, halászat-, erdőszet-, és bányászattal foglalkodó emberek.

2-or. A nyers termékeknek átalakítása, és azoknak az emberek számára használhatókká tévése, ide tartoznak a gyárokkal és kézművekkal foglalkodók.

3-or. Mind a nyers termékeknek, mind a műipari czikkeknek kicserélése, ide tartoznak a kereskedés körül foglalkodók.

4-er. A tudományokkal, művészetekkel foglalkodás.

5-ör. Személyes szolgálat magános emberek céljai végett.

6-or. Személyes szolgálat az egész status czéljai végett; ide tartoznak a status-szolgálatban levők, t. i. hivatalosok, katonák.

§. 11. *A forgalom, (Verkehr) és kereskedés.*

A negyedik feltétele a nemzeti vagyonosság keletkezésének a forgalom, és kereskedés, melly a lehetségben áll a szorgalomnak termékeit más hasznos dolgokkal jutányosan felcserélni. A forgalom, és kereskedés által 1-ör a munkás nagyobb szorgalomra serkentetik, és ingert kap csak egy bizonyos nemü munkával kizárólag foglalkodni, tehát a forgalom által előmozdítatik a munkának felosztása, és tökéletesebbülése, 2-or a javak olly emberek birtokába hozatnak, kiknél legtöbb becsök vagyon, a forgalom csak elegendő népesség által lehetővé tétetik.

A természető termékeinek eladásában mindig azon fog iparkodni, miszerint termékeit olly áron adhassa el, hogy természetési költségein felül még illő jutalma is maradjon, a termékeknek piarcsi ára függ a kínálattól, és kereslettől, mennél nagyobb a kínálat, megmaradván ugyanazon kereslet, annál kisebb a piarcsi ár, és ellenben: mennél nagyobb a kereslet, megmaradván ugyanazon kínálat, annál nagyobb a piarcsi ár.

Ha valamelly termékeknek természetési költségei kisebbülnek, (p. o. valamelly müipari cikkelynél gép behozása következtében) az mindenesetre kedvező, mert a vevők az által belőle egyenlő mennyiséget kisebb áron, tehát más javaknak kisebb áldozatával, mint eddigelé szerezhetnek, és az eladók is, minthogy az olcsóbb áru inkább vétetik, nagyobb mennyiséget adhatnak el belőle, mi által nyereségük gyarapodik, és maga a természet is kiterjeszkedik; szinte kedvező, ha a terméknek piarcsi ára azért kisebbül, mivel a természet annak természetését igen szaporította, (p. o. a bornál, gabonánál) de ha valamelly okbul (p. o. a külföldiekkeli concurrentia miatt) a terméknek piarcsi ára annyira leszáll, hogy a természető még a szükséges természetési költségeit sem kaphatja be, ez a fogyasztókra nézve ugyan kedvező, de a természetőkre nézve igen káros, és a természetnek csökkenését vonja maga után, ebből kitetszik, hogy a termékeknek

olcsósága mindig kívánatos, de csak annyira, a mennyire a természetök általa kárt nem szenvednek, és a természetési ingertől meg nem foszthatnak. *)

§. 12. *Min alapszik valamelly nemzetnek vagyoni jóléte?*

Valamelly nemzetnek vagyoni jóléte sem a földmivelésen egyedül, sem a műiparon egyedül, sem a kereskedésen egyedül nem alapszik, hanem mind e három foglalkozáson együtt véve, mert mind e három foglalkozásnak együttléte és egymással összeszövetkezése kívántatik, hogy a nemzet vagyoni jólétre szert tehessen, mennél közelebb állanak ezen foglalkozások egymáshoz, és mennél kevésbé akadályoztatnak az egymásrai kölcsönhatásban, annál nagyobb lesz mindenkinek virágzása, annál könnyebb leend a polgároknak magokat mindenféle szükséges dolgokkal olcsón ellátni, és annál magasabb polczra emelkedendik a nemzetnek vagyoni jóléte.

De azon kívül a nemzetnek vagyoni jóléte szellemi művelést is tesz föl, a tapasztalás azt tanítja, hogy mindazon nemzetek, mellyeknél a tudományok nagyobb virágzásra jutottak, anyagilag is jobban előre haladtak, ellenben, hogy olly nemzetek, mellyeknél a szellemi felemelkedés elfojtatik, és a tudományok virágzásáért kevés, vagy semmi sem történik, anyagilag is süllyedtek, és hátramaradtak, ennek oka pedig az, mert a szellemi műveltség visszahat az anyagi cselekvőségre, és avval szükséges összeköttetésben vagyon.

§. 13. *Vallyon a nemzeti jövedelem, vagy vagyon kiszámítható e?*

Sem a nemzeti jövedelem, sem a nemzeti vagyon számokkal nem határoztható, és minden mesterséges kiszámítás e részben ámitó; mindazáltal léteznek ismerjelek, melyekből a nemzet vagyoni állapotjának állása valamennyire megítélhető, ilyenek 1-ör a dolgozó osztályoknak életmódja, mennél könnyebben fődözik ezek életszükségeiket, és mennél több kényelemben részesülhetnek, annál nagyobb lesz a nemzeti vagyonosság, 2-ör ha nagy, és költséges vállalatok vitet-

*) Drágaság olcsóság mindig viszonylagos fogalmak, mert valamely terméknek drágasága, vagy olcsósága annak piarcezi árából, más termékek árához mérve határozatik meg.

nek véghez a polgárok által, és ezekben sokan részesülnek, 3-or ha a kormány köz célok végett sok költséget tehet polgárai terhelhetése nélkül, és 4-er ha a polgárok a külföldieknek nagy mennyiségben pénzt kölcsönözhetnek.

MÁSODIK FEJEZET.

A mezei gazdaságról.

§. 14. *A mezei gazdaság fogalma politikai értelemben, és fontossága.*

A mezei gazdaság alatt mindazon foglalkozásokat értjük, mellyek az embereknek élelmeket, és nyers anyagokat nyújtanak, következőleg a mezei gazdasághoz nem csak a földmivelés, és marhatenyésztés (mellyek a mezei gazdaságot [szorosabb értelemben képezik) hanem az erdőszet, bányászat, és vadászat is tartozik. Mi itt a mezei gazdaságról csak politikai, nem pedig gazdasági tekintetben értekezünk, t. i. megmutatjuk: mikép kell elhárítani a mezei gazdaságnak olly akadályait, mellyek többnyire a társasági viszonyokból erednek, és minő eszközök által kelljen azt nagyobb virágzásra emelni.

Mint hogy a mezei gazdaság az embereknek életszükségeiről részint közvetlenül, részint közvetve, a mennyire t. i. a gyároknak nyers anyagot nyújt, gondoskodik, és mint hogy a nemzeti-vagyoni jólétnek legmélyebb forrása, azért a statusnak különös gondját, és pártolását érdemli; a tapasztalás is azt tanítja, hogy nemcsak az éghajlat és föld minémisége, hanem a társasági viszonyok is roppant befolyással bírnak a mezei gazdaság virágzására, és hogy nem éppen a természettől legáldottabb, hanem a legjobban kormányzott országok miveltetnek legjobban.

§. 15. *Miben áll a mezei gazdaság virágzása, és mitől függ?*

A mezei gazdaság virágzása sok, és jónemű élelmek, és nyers anyagok természetében áll. A földmivelő csak akkor természet saját szükségein túl, ha termékeinek nyereségeli eladhatását, vagy azoknak másokkall felcserélését remélheti; a mezei gazdaság tehát azon országban lesz legvirágzóbb, mellyben a földmivelő mellett számos más népsz-

tályok vannak, kik nem földmivelők, és kik földi termékeket kézművi czikkekkal vagy pénzzel becsereelni akarnak, és arra tehetséggel birnak, miből következik, hogy a mezei gazdaság ott lesz legvirágzóbb, hol a gyárok, és kézművek virágzásban vannak, ezeknek jótékony hatása a mezei gazdaságra leginkább észrevehető nagyobb városok közelében. *)

§. 16. *A mezei gazdaság virágzásának akadályai.*

Az akadályok, mellyek a mezei gazdaság felvirágzását gátolják e következők: 1-ör. A rabszolgaság, röghöz ragadt állapot, és nyomorult személyes viszonyok, mellyek alatt némely országban a földmivelők nyögnek. 2-or. A birtoknak bizonytalansága és tulajdonnak nem léte. 3-or. A természetés bizonyos részében álló adózások u. m. a tized, kilenced. 4-er. A robotok. 5-ör. Terhes adók, és az adórendszer hibái. 6-or. Urasági korlátlan vadászati, és legeltetési jog. 7-er. Olly törvények, mellyek a jószágok elidegenítését gátolják. 8-or. A földmivelő szabad akaratjának korlátolása a telek művelésében. 9-er. A földi termékeknek felette olcsó ára. 10-er. Az egymástól szétszórt telkeknek bírása. 11-er. Közlegelők. 12-er. Sok ünnep. 13-or. A földmivelőnek tudatlansága, és restsége. 14-er. A sors csapásai, mellyek a földmivelést érik, u. m. égések, marhadög, silány termés, jégeső s a t. 15-ör. Az álló katonaságnak, vagy cselédségnek sokasága.

§. 17. *Rabszolgaság, és röghöz ragadt állapot.*

A földek rabszolgák általi műveltetése a mezei gazdaságra, és a nemzeti vagyonosságra károsan hat, mert:

*) A mezei termékeknek külső országokbani elkelése kevésbé hasznos, mint a belföldi elkelés: 1-ör mivel állandósága bizonytalan, minthogy a mezei termékeket vevő országok idő jártával vagy más országokból bevétel, vagy tán saját természet által magokat elláthatják, 2-or mert a költségek által, mellyeket a termékeknek külföldre szállítása okoz, a mezei gazdák jövedelme kevesítetik, ezen költségeket a termékek árába beszámítani más földmivelő nemzetekkel concurrentia miatt az esetek többségében nem sikerül, 3-or mert a földi termékeknek csak néhány nemei alkalmasak távolabbi szállításra, mások pedig, p. o. tojások, baromfi, vaj, gyümölcs s a t. legalább tengelyen nagyobb távol-
ságra nem szállíthatnak.

1-ör. Minthogy a rabszolga munkája (melly csak urának gyümölcsöz) által önmaga számára semmit sem szerezhethet, és állapotját semmiként nem jobbíthatja, csak annyi, és oly munkát teend urának, mennyi, és millyen éppen kényszerítés által tőle kicsikarható, sőt mivel urát gyűlöli, gyakran kárára, és hanyagul dolgozik, okszerűbb földmívelést pedig éppen nem várhatni tőle.

2-or. Az urak rabszolgáikkal örökös ellenkezésben élnek, ezek uraiknak, hol lehet, ártani fognak, és alig várják azon perczet, mellyben bilincseiket lerázhassák, tehát oly országban, hol rabszolgák léteznek, a közbátorság is mindig veszélyben forog.

3-or. A műipar is a rabszolgaság léte mellett hátramaradást szenved, mert a rabszolgák semmit sem vehetnek az ipar-üzőktől, uraiktól pedig csak a legnélkülözhetetlenebb szükségéikkel elég szűken láttatnak el.

4-er. Ide járul még a veszteség, melly oly országokban, hol rabszolgaság divatoz, a szellemi műveltség hiányából származik.

Ebből kitetszik, hogy az észjogon kívül, mellynek örökös törvényeivel a rabszolgaság homlokegyenest ellenkezik, még gazdasági tekintetek is forognak fenn, mellyek a rabszolgaságnak megszüntetését (legalább lassanként) erősen követelik.

A röghöz ragadt szolgaság (*glebae adstrictio*, *Leibeigenenschaft*) csak kevés fokkal különbözik a rabszolgaságtól, a röghöz kötött szolga személyére nézve még is csekély joggal bír, de földesurának telkéről, mellyen született, el nem költözködhetik, sem maga sem gyermekei más életmódot nem választhatnak, ingatlan vagyont mint tulajdont nem birhat, és az ingó vagyonnak szerzésében is temérdek sok szolgálat által, mellyre az uraságtól önkényleg fordíthatatik, nem kevésbe akadályozva van.

Hogy a röghöz kötött szolgaság szinte a szorgalmat elfojtja, és a földmívelőt szegénysége, és nyomasztó állapota következtében erkölcsi romlásba, és lelki tompaságba ejti, és hogy annál fogva a röghöz kötött szolgaság a nemzeti szegénységgel, és miveletlenséggel karöltve jár, a tapasztalás elegendőleg bizonyítja, azért a nemzetnek gazdasági ér-

deke is kívánja, hogy illy állapot megszüntetessék, és az elnyomatott néposztály minél elébb nyomasztó igája alól felszabaditassék, és pedig, mivel a röghöz kötött szolgaság csak jogtalan elnyomatáson, nem pedig az örök természet-törvényen alapszik, sőt ezzel merőben ellenkezik, a szoros jogosság azt kívánja, hogy minden a földes uraknak adandó kármentesítés nélkül eltöröltessék, miként ez II-ik József alatt Magyar, és Cseh országokban történt.

Mínthogy pedig a röghöz kötött szolgaság eltörlésével még szó sem lehet arról, hogy a földes ur a föld tulajdonát is jobbágyjának eladja, (mert illy megváltáshoz ez utóbbinak még akkor nincs pénze) azért addig, míg a jobbágynek míveltsége, önállósága, és vagyonossága annyira halad, hogy a teleknek tulajdonát megszerezhetvén, magára hagyathatik: a földes ur és parasztság közti viszonyok törvények által szabatosan meghatározandók lesznek. *)

§. 18. *A birtoknak bizonytalansága, és a sajátnak nem léte.*

Egy másik, és nem csekély akadálya a mezei gazdaság virágzásának a birtoknak bizonytalansága, és sajátnak nemléte. Ha a földmivelő a telket, mellyet mivel nem mint tulajdonos, hanem csak mint olly haszonvevő birja, kit a földesur tetszése szerint attol kibecsültetés által megfoszthat, vagy más rosszabb földre általhetet, szorgalmának szükségképen esökkennie kell; de a bérben tartott föld is ha mindjárt birtoka tán jobban biztosítva van, nagyobb szorgalmat ritkán idéz elő, azért a mezei gazdaság érdekében fekszik, hogy a földmivelő a telket, mellyet mivel, mint tökéletes tulajdon

*) A rabszolgaságnak rögtöni megszüntetése veszedelmes volna, és nagy vérontást idézhetne elő, jobban vezetnek célhoz e következő eszközök: 1-ör. A határozat, hogy bizonyos naptól fogva minden rabtól született gyermek szabad legyen. 2-ör. Alapzatnak (fond) felállítás, mellyből évenként bizonyos számú raboknak szabadsága megvásároltatik, itt természetesen olyanok lesznek kiválasztandók, kik erkölcsiségük-, és szorgalmuknál fogva önmaguk táplálhatására reményt nyújtanak. 3-ör. Mindenkinnek adott engedelem, miszerint akármelly rabszolgának felszabadítását eszközölhesse.

birja, és ne kénytelenítessék mint jobbágy idegen telken súlyos feltételek alatt élelmét keresni, mert bizonyos, hogy csak a tulajdon műveltetik, és javítatik szeretettel, és tellyes szorgalommal, csak a tulajdonnal rendelkezhetik valaki úgy, miként a változó szükség, vagy új felfedezések kívánják, tovább csak a szabad birtok nemzi a földművelő keblében a szabadsági, és önállósági érzetet, mellyen az igazi hazaszeretetet alapul, és melly által egy hathatós nemzeti közvélemény kifejlődése lehetségessé tétetik, ellenben hol a nemzetnek nagyobb része vele született emberiségi jogából t. i. földtulajdon szerezhetéséből zsarnokilag ki van rekesztve, a status belső politicalai erő hiányában szenved, a hazai ügyekbeni részvét csak kevés emberre szorítkozik, és az ország a nép tömegére (melly úgy szólván mégcsak lehetőség tekintetében se találja honát a hazában, és tehát a status fentartását sem igen hordja szíven) a vész órájában biztosan nem számolhat, ide járul, hogy ha a néptömeg telek-sajáti joggal nem bírhat, a földnek sajátja aránylag kevés egyed kezeiben nagy terjedelmű urodalmak alakjában öszpontosulva leszen, melly állapotban mindig kevesebb lesz a természet, mintha a telkek tulajdona több kisebb birtokos közt van felosztva; tehát az összes nemzeti vagyonosság általa csorbulást szenved.

Az előadottakból kiviláglik: hogy fontos okok harczolnak a mellett, hogy minden embernek földtulajdon szerzése lehetségessé tétessék, de hol a parasztok eddig földtulajdonnal nem bírtak, ezzel igazságosan csak úgy ruháztathatnak fel, ha a földes urnak a saját átengedéséért, és a jövedelem vesztéséért tökéletes kárpótléket teljesítenek, ez pedig történik a jobbágyi tartozások örökös megváltása által, melly kétféle, t. i. 1-ör pénzösszeeggel, 2-or a telkeknek egy részével.

Ha pénzzel történik a megváltás, az eljárás következő: t. i. azon adózásoknak, mellyeket a jobbágy földesurának eddig természetményekben, munkában s a t. tenni köteles vala, középszámszerinti ára kiszámítatik, ezen ár mint kamat tekintetik, (mert a földesuri adózások legjobban egy a földre kölcsönzött tőkének kamatival hasonlíthatók) ha tehát a jobbágy ezen kamatnak tőkéjét, melly az országszerte uralkodó rendes kamatláb szerint meghatározandó, földes urának megfizeti, telkének olly tulajdonát kapja, millyennel földes

Melül a magai földesurak megváltásának 1600 forintot egy telken. — 17 —

ura tulajdon majorsági telkén bir, és minden viszony közte, és hajdani ura közt megszűnik.

A telkeknek egy részéveli megváltás ott hasznos, hol 1-ör. A parasztok több telket birnak, mint tőkéjük mennyiségénél fogva jól mivelhetnek, és 2-or. Hol a telkek, mellyek a község összes tagjaitól a földesurnak adatnak, egy tagban kihasíthatnak.

A megváltás lassanként és bizonyos időszak alatt történhetik, ha t. i. a megváltási öszvegből évenként bizonyos rész letéttetik, még bizonyos számú évek lefolyta után az egész váltság-dij kifizettetett, ily megváltás a jobbágyra nézve könnyebb, de a földesurra nézve kevésbé kedvező, mert a váltságí sommat még csak több évek alatt apródonként kapja.

Midőn a törvény az örök váltságot megengedi, szükséges, hogy a megváltásnak alapjául szolgáló kulcsra, nem különben mint az egész megváltási eljárásra nézve szabályokat alapítson, és egyszersmind különös biztosságokat állítson fel, mellyek előtt a megváltás történendik, és mellyek a magukat megváltó jobbágyok érdekeiket, és jogaikat szemmel tartják, és a megváltásban tán előforduló egyenetlenségeket kiegyengetik.

Ahol pedig ezen örök-váltság vagy a földművelők míveletlensége, vagy a pénznek nagy hiánya miatt nagyobb kiterjedésben nem remélhető, ott legalább szükséges, hogy addig is, míg a jobbágy képes leend magát megváltani, földé haszonvételeben biztosítassék, és arra nézve szabad adásivevési joggal felruháztassék, és a törvényben pontosan határozotásanak meg azon esetek, mellyekben egyedül a jobbágy földesura által telkétül elmozdíthatik (miként e tárgyban minálunk az 1836-ik évi országgyűlésnek 4-ik törvényczikkelye rendelkezést foglal) tovább, az is megengedtessek neki, hogy az igen terhes adózásait másokkal megválthassa, mellyek a nélkül hogy a földesurat károsítanak, a jobbágyra nézve mégis kevésbé terhessek, a telkek javítását nem annyira gátolják, és a természetnek gyarapodását, s mind a két félre kényelmesebb helyzetet idéznek elő. *)

*) A sajátbirtokra nézve helyesen mondja Gróf Széchényi István a „Stadium“ czímű munkájában: „Ki a saját birtokrolí

§. 19. *Adózások a természetnek bizonyos részében, millyenek a dézma, kilenczed.*

Gyakran vagy a statusnak, vagy az egyháznak, vagy magános földesuraknak joguk van a földművelőktől a természetnyeknek bizonyos részét követelni, e tekintetben leginkább a dézma-, és kilenczed-adás vannak divatban, illyféle adózások nagy akadályai a mezei gazdaság felvirágzásának, mert:

1-ör. Ahol a földművelő terméséből dézmát, kilenczedet, vagy más bizonyos részt változatlanul adni tartozik, telkével óhajtása szerint nem rendelkezhetik, p. o. silány termésű szőlőt szántófölddé, vagy rossz szántóföldet kaszállóvá nem fordíthat, így tehát, mivel a jobbágnak a megálapított telekhasználati rendtől elállnia nem szabad, a telkek czélszerűbb használása gátoltatik.

2-or. Mivel ezen adózások az egész termésből vétetnek, nem tekintvén az egyes földművelő természetére fordított fáradozásira, és költségeire, annál fogva a földművelőket igen egyenlőtlenül érik, és éppen a szorgalmatost sujtják, mert a szorgalmatos földművelő terméséből, mellyet csak nagyobb fáradság és költség mellett nyert, annyit köteles adni, mint más henye, kinek kevesebb költséggel és fáradozással ugyan annyi termése vala.

3-or. Ezen adózások a földművelő tiszta jövedelmének nagy részét veszik el, főleg kevésbé termékeny földeknél.

4-er. A dézma vagy kilenczed szedés módja is fölötte terhes a földművelőknek, mert, mivel a dézma vagy kilenczed egyszerre szedetik, azért a földművelő telkének egyes részén, a termékeknek érettségére tekintve külömbféle időkben nem arathat, vagy nem szüretelhet.

5-ör. Ide járulnak még a czivódások, és gyűlölségek is, mellyek ezen adózásokból erednek.

Ezen káros következesek elhárítása tekintetéből tehát igen czélirányos lehet olly törvény, melly ott, hol az örök váltság még lehetetlen, legalább ezen adózásoknak más, kevésbé nyomasztó adózásokkal megváltását a földművelőknek

kérdést mellékesnek, és érdek nélkülinek tartja, oh! annak k b-
lében minden nemesb érzés már rég elfásult, vagy még soha
nem is ébredt fel.“

megengedi, ezen megváltás történhetik vagy úgy, hogy a földművelő a kilenczed, vagy tized fejében határozott gabonamennyiséget évenként adni, vagy ugyanazon gabona mennyiségnek piarcsi, vagy középszámszerinti árát, (Diametral-Preis) melly több közelebb lefolyt években uralkodó gabona piarcsi árából számítatik ki, évenként fizetni tartozzék; ha pénzben történik a megváltás, a kilenczedre, vagy tizedre jogositott személy a szedési, csépelési, magfenntartási, s a t. költségtől is menekül, tehát annyival kisebb lehet a váltság-dij a nélkül, hogy a jogositott vesztene, egyébberánt a megváltás a lekötelezettnek akarattjától függjön, és a megváltási szerződés szinte részrehajlatlan biztosság előtt köttessék. Valamint pedig minden adózások, úgy ezek is egyszerre örökre legyenek megválthatók. *) **)

§. 20. *A robotok.*

A robotok, (mellyek még a hajdani rabszolgaság vagy röghöz ragadtságnak maradványai) azon mezei szolgálatok,

*) Igen helyesen mondja Rottek a „Staatsrecht der konstitutionellen Monarchie“ czimü munkájában a tizedre nézve: Bei keiner Abgabe mehr als beim Zehent haben sich Vorurtheil, Engherzigkeit, blinde Anhänglichkeit aus historische aus Unkunde oder Verachtung des natürlichen Rechtes gegen die Diktate der Vernunft verschworen. Umsonst fordern Recht und Klugheit gleichmäßig die Abschaffung dieses Fluches der Landwirthschaft, dieser ungerechtesten, und abenteuerlichsten aller Steuern.

***) A tized- és kilenczednek kedvező oldalai is vannak, t. i. hogy ezen adózások a földművelőtől akkor teljesítetnek, mikor valamije van, és attól, mije van; hogy ezen adózások a természettel nőnek, vagy alább szállnak; tovább: hogy a jövedelemnek bevétele a jogositott személyre nézve egyszerű; hogy a telek, melly olly teherrel szereztetett, olcsóbb vala; ezeknél fogva még kevésbé népesített országokban, hol a rossz földek még nem műveltetnek, s hol még csak egyszerű, és mesterkéletlen művelés divatoz, mellynél a természet-erő legtöbbit, a tőke pedig, és megmunkálás keveset tesz, és hol még másféle adózás nincsen, ezen adózások mint kevésbé érezhető-teher jelenkeznek, de más viszonyokban ezen adózásoknak károosságai bizonyosan a kedvező oldalaiánál túlnyomó sullyal bírnak.

mellyeket a jobbágy földesurának a telek használatáért tenni kötelesek, ezek kétfélék t. i. kézi- és ígás-robotok, amint t. i. csak kézzel, vagy marhákkal vitetnek véghez. A robotok lehetnek határozottak, mellyeknek száma a törvényben meg van határozva, vagy határozatlanok, ha t. i. a földesur annyi szolgálatra kényszerítheti jobbágyát, mennyire akarja, a határozatlan robotok a földművelőt szembetünőleg tönkre teszik, de a határozott robotok is a mezei gazdaságra nézve káros hatással bírnak, mert általok az uri-földek rosszul műveltetnek, mivel a robotra kötelezett a munkát többnyire csak tunyán, nem pedig úgy teljesíti, mint mikor tulajdon javára, vagy pénzért dolgozik, továbbá, a robot helyére menetben, és onnét visszajövetben gyakran igen sok idő elvesz, és mind az emberek, mind a marhák fáradva érkeznek a munka helyére, de a robotra kötelezett földművelőknek földjei is elhanyagoltatnak, mert a robotokra többnyire a legjobb idő választatván ki, a jobbágyoknak tulajdon telkük megmunkálására alig marad fenn kedvező idő; ide járul, hogy a robotra kötelezett könnyen saját földjei művelésében is a henye munkához szokik, és hogy nem teljesített robot-kötelesség következtében az uraság, és jobbágyság közt számtalan viszálykodások, és perlekedések támadnak.

Mivel tehát a robotok által temérdek sok erő és idő elveszéséreltetik, és a kötelezetteknek kára sokkal nagyobb mint a jogosítottaknak haszna, azért szükséges hogy ott, hol még az örök-váltság nem történhetik, legalább ezen szolgálatoknak pénzzeli megváltása a jobbágyoknak megengedtessek. E megváltás kulcsául a robot helyén a megváltás idejében divatozó közönséges napszám szolgálhat, mindazáltal a közönséges napszámból kis lehuzás történhetik, és tehát a megváltási öszvegben nem éppen annyi napszám leszen felszámítandó, hány robotot a jobbágyoknak tenni kellett, mert egy robotos-napi-munka bece egy napszamos-munka becsével fel nem ér, mivel az előbbi többnyire henyén végeztetik.

Némellyek ugyan a robotok megváltását ellenzik azokból:

1-ör. Hogy a jobbágy könnyebben teszi a robotot, mintsem hogy kész-pénzzel magát megváltsa, mivel erre néha igen nehezen tehet szert; de erre azt felelhetni: hogy a pénz-

szerzés nehézsége valamely ország csak némely vidékében létező, mely nehézség annál inkább megszűnend, minél jobban növekszik a népesség, és terjed a kereskedés, még pedig ez történik, a jobbágnak szabad választására bizassék, valljon a robotot megváltani akarja e vagy nem? a jobbágyok azeránt legjobban átlátandják önhasznukat, a határtalan robotok pedig minden esetre eltörlesztendőek.

2-or. Hogy a földesurak a robotok rögtöni megváltása után kisebb népességű vidékekben nem elég napszámot találандnak földjeik művelésére; mindazáltal ezen is lehet segíteni, ha t. i. a földesur a megváltókkal úgy egyezkedik, miszerint ezek még egy időig bizonyos szolgálatokat határozott bérért tenni tartozzanak.

3-or. Hogy a műveletlen földművelő a robotok megváltása után annyit se fog dolgozni, mint előbb, midőn legalább a roboti-munka teljesítésére kényszerítetett, hanem egész idejét henyeségben fogja vesztegetni; de arra azt felelhetni: hogy a henyeség ellen legjobb óvszer a népnevelés, a műveltebb földművelő bizonyosan idejét is észszerűbben használандja, és szorgalmasabb leend.

A status részére teljesítendő robotok p. o. a sóhordás, utcsinálás, a földművelőknek ugyan azon okoknál fogva ártalmasak, mint a földesuri robotok, azon kívül ezek a kötelezettek igen egyenlőtlenül érik, így p. o. valamely ut mellett lakókat annál súlyosabban terhelik, mennél kevésbé népes a vidék, azért ezen robotokat is megszüntetni kell, csak háboru idejében a szállítási robotok nem egészen nélkülözhetlenek.

§. 21. *Terhes adók, és az adórendszer hibái.*

Ha a földművelők akár köz- akár urodalmi-adókkal annyira megterhelhetvék, hogy szorgalmok gyümölcséből nekik alig marad fenn annyi, mennyi az életök sanyaru fentarthatására kívántatik; természetesen következik, hogy erőiket nem feszítendik meg jobban, mint hogy annyit termesszenek, mennyi éppen életök fenntarthatására nélkülözhetlenül szükséges, mert a legegyszerűbb is átlátja, hogy a közállomány földművelőit az éhen-halás örvényének szélére jutni nem engedheti, s hogy attol, kinek nélkülözhetlen szükségein kívül sem-

mije sincs, semmit sem követelhet; azért a földművelésnek virágzása kívánja, hogy a földművelőkre vetett adó olly mértékletes legyen, miszerint a szorgalmatos földművelőnek fáradozásáért elegendő jutalom maradjon fenn, melly által igyekezete jövődjére is serkentessék. — Hogy pedig az adó mértékletes lehessen, szükséges, hogy a közterhek ne egyedül a paraszt-osztály vállain feküdjenek, hanem hogy minden telek, külömbség nélkül adóztassék, és minden ember az örök igazság kívánata szerint a köz-terhekhez járuljon, a minden telekre kivetett mértékletes adó a szorgalmat, és a természetet előmozdítja, mert így mintegy kénytelenítetik a birtokos minden földjét művelni, nehogy olly telektől is fizessen adót, mellynek hasznát nem vette; ha minden telek adózik, egy néposztály sem bir kedvezéssel a másik rovására, ellenben ott, hol bizonyos néposztályok telkeiktől nem adóznak, a többiek, kik illy menteséggel nem bírnak, termékeik árára nézve amazokkal a concurrentiát ki nem állhatják.

Hasonlóan károsan hat a földművelésre olly adó-rendszer, melly szerint az adó csak egyedül a természetmények mennyiségére, tekintet nélkül a telkeknek termékenységére vettetik ki, illy adó-rendszer következése az: hogy a szorgalmatos földművelő büntettetik, a henye pedig restségében megerősítetik; igen ártalmas a földművelésre az is, ha az adók mind egyszerre követeltetnek, mert akkor nem ritkán a földművelők a vetésre való magot, vagy szükséges marhájokat gazdaságuknak nagy kárára eladni késztetnek. *)

*) Az adóra nézve Rottek a „das Staatsrecht der Konstitutionellen Monarchie“ czimű munkájában így szól: Die Gleichheit oder Verhältnißmäßigkeit der Besteuerung, sonach die Abschaffung aller allgemeinen, oder besondern Steuerbefreiungen, deren Betrag nothwendig auf die nicht befreiten Personen, oder Vermögensarten zurückfällt, überhaupt die Herrschaft der Rechts- und Glichtheits-Prinzipien in der Steuergesetzgebung wird ganz vorzugsweise für den Bauernstand, den fast allenthalben zu schwer belasteten wohlthätig seyn. Véleményünk szerint csak szívtelenség, és rossz lelkiesség pártolhatja mai idöben valamelly néposztálynak egészlenni adó-mentességét, és csak a butaság tekintheti azt legfőbb szabadságnak. Angol, és Franciaországok szabad alkotmányos orszá-

§. 22. *A földesuri legeltetés, és korlátlan vadászat.*

Ha a földesurnak a jobbágyok ugarjaikon és tarlóikon, vagy néha rétein is legeltetési joga van, a jobbágy telkének legcélszerűebb használásában és a javítások tevéseben akadályozva van, azért szükséges hogy hol a legelők megtartatnak, a jobbágyi legelők a földesurétul elkülönöztessenek, úgy hogy a földesurat saját rétjein, ugarjain, tarlóin, s egyéb majorsági földjein a jobbágyok kirekesztésével, ellenben a jobbágyi földekben egyedül magokat a jobbágyokat illesse a legeltetési gyakorlat, szintűgy az eddig közös legelő is az urodalom, és jobbágyság közt felosztassék, miként ez Magyar országban az 1836-ik országgyűlés 6-ik törvényczikke-lye által rendeltetik.

Ha a földesurnak a jobbágyok telkein bizonyos időben p. o. aratás, vagy szüret után vadászati-joga van, a jobbágy szinte a földjeinek legcélszerűebb használásában gátoltatik, azért a földművelésnek érdeke szinte kívánja: hogy illy jog törvény által megszüntetessék, és a jobbágyoknak megengedessék, miszerint telkeiket vad állatok elleni biztosítás okáért sövényvel békeríthessék.

§. 23. *Olly törvények, mellyek a jóságok elidegenítését gátolják.*

A mezei gazdaság virágzásának akadályai közé tartoznak olly törvények is, mellyek a fekvő javak szabad vevését, eladását gátolják; ilyen törvények p. o. az úgy nevezett *fiscalitási törvény*, mellynél fogva valamely a fejedelemtől adományképen nyert jóság az adományos család magszakadási esetében a fiscusra visszazáll; ilyen az *ősiségi-törvény* (lex aviticitatis) melly szerint az ősi-jóságát elidegenítőnek osztályos testvérei a tett elidegenítést felbonthatják, és a jóságot magokhoz válthatják; ilyen tovább a *birhatlansági-törvény*. (lex incapacitatis) mellynél fogva a nemtelenek a nemesi-jóságok birhatásából ki vannak rekesztve; tovább az úgy neve-

gok, és mégis senki sincs ott, ki adó-mentességgel bírna, kivé-
vén tán az, kinek éppen semmije sincs, nem adózni ott legna-
gyobb szégyennek tartatik.

zett *hitrebizományi-törvények* (leges fideicommissi) mellyeknél fogva valamely nagyobb-birtoku nemes családnál a jószágokat csak egy család-tag (hitrebizományos) t. i. az elsőszülött (majoratus); vagy a családnak legöregebbike (senioratus) a többi rokonok kizárásával örökli.

Mind ezen törvények, mellyek a birhatási jogot aránylag kevés családra szorítják, mind statusgazdasági mind általános politicalai tekintetből károsan hatnak, mert: 1-ör. A jószágoknak rossz gazdától más értelmesebb, és tehetősebb gazdáknak kezébe kerülését, és tehát azoknak jobb műveltetését nehezítik, sőt gyakran lehetetlené teszik. 2-or. A jószágok becsét is a vevők hiánya miatt mind inkább alább szállítják. 3-or. A jószágok tulajdonosainak hitelét is csökkentik, mert illy bilincsekben szenvedő jószágok elegendő hypothecául nem tekintethetnek. Némelly földbirtokos csak akkor lehetne gazdag, és az országra nézve hasznosabb polgár, ha földjeinek egy részét elidegenithetné, és az innen bejött sommát megmaradó földjeire fordíthatná. 4-er. A hitrebizományok különösen az illy hitrebizományos családokból utóbb szülötteket sulyosan érik, és a többi polgárokat is a telek szerzésében nem kevésbé korlátozzák. Minél több és nagyobb hitrebizományok léteznek valamely országban, annál több föld vonatik el a szabad forgásból, s annál több ember záratik ki a földtulajdon szerzéséből. A nagy majoratusok némelly országban a néptömeg birtoktalanságának legfőbb okai. Ide járul: 5-ör. Hogy illyen törvények által egy erős középrendnek, melly a nemzetiségnek, és alkotmánynak legbiztosabb támasza, és mellyen a nemzetnek erőteljes kifejlése, politicalai hatalma, és szellemi élete alapul, keletkezése is akadályoztatik.

Ezeknél fogva könnyü átlátni, hogy mind a jogosság, mind a józan política azt sürgösen kívánja, hogy ott, hol még illy, a hűbéri-rendszerből eredő, és csak a középkori sőtét szellemet lehellő, de az ország felvirágzásával merőben ellenkező törvények léteznek, azok hováhamarább megszüntetessenek, és a föld bilincseitől, mellyekkel lelánczolva vala, megszabadítván, minden ember által szerzhetővé tétessék, mert csak ott lesz legnagyobb a műveltség, és legnagyobb az előrehaladás, hol a legnagyobb rész tulajdon, és mindenki bátran adhat, bátran vehet, s bátran birhat.

*A jószágok ára n. kimálar. és kereset. Közzé arányt.
Közz. Angebot und Nachfrage.*

A földtulajdon szerzésének kiterjedése következtében az eddig néptelen országokban is a népesség óriási lépésekkel szaporodni fog, és az által a statusnak hatalma a kül-nemzetek irányában ugyanazon mértékben emelkedendik.

A birtokolhatlanság megszüntetéséből még korán sem következik, hogy az ingatlan javaknak az országban szerzése minden külföldinek is megengedtessek, ez főleg pénztelen országban igen veszedelmes lehetne, mert itt az országnak külföldiektől előznlésétől, és így a nemzetiségnek veszélyeztetésétől lehet tartani. A fiscalitási törvény csak a fiscusnak adott megterítés mellett szüntethetik meg. *)

§. 24. *A földművelő szabad akaratjának korlátolása a telkek művelésében.*

Néha a közállomány olly rendelést szab, mellyhez a földművelő telkei művelésében magát alkalmazni köteleztetik, ilyen rendelések lehetnek p. o. hogy valamelly növénynek (p. o. dohánynak, vagy rossz vidékeken a szőlőnek) ültetését tilalmazza, vagy formaszerűségek által nehezíti, vagy hogy más növény ültetését parancsolja, félvén annak netaláni fogyatkozásától, és drágulásától, vagy hogy a föld másképp ne használtassék, mint eddig használtatott; illyféle rendszabályok, noha egy részről hasznosak is lehetnek, még is sok esetben a földművelőknek kárt is okozhatnak, mert viszonyai valamelly gazdaságnak, vagy földművelőnek tán más művelést kívánnak, azért rendszerint a földművelőnek szabad akaratját a telkek művelésében korlátolni nem kell, kivévén tán ha a földművelők előítéletektől még igen elfogultak volnának, vagy elég előrelátással nem bírnának, p. o. így a közállomány éhség elhárítása tekintetéből a földművelőket burgonya vetésére kényszerítheti, ha az oktatástól még nagy sikert nem vár-

*) A birtokolhatlanságot csak olly szükkeblűek védhetik, kik azt, mi fenn-áll azzal, mit az örök igazság kíván, összezavarják, és a történetben egészen járatlanok. — Hogy egy ország a hűbéri rendszer megszüntével nagyobb virágzásba jön, például szolgálhat Franciaország, ha annak mostani állapotja az 1789 előtti állapotjával egybevettetik, hol a népesség a pusztító háboruk dacára is több millióval szaporodott.

hat, szinte az erdők művelése is néha kivéttetik, főleg ha a fának fogyatkozása féltendő, mert ezekre nézve is a közállomány az egyesek akaratját a közjó tekintetéből néha megszoríthatja. *)

§. 25. *A földi termékeknek nagy olcsósága.*

Valamint egy részről a földi termékek nagy drágasága az iparüzőkre, és a többi fogyasztó osztályokra rossz következtetéseket hárít, úgy más részről azoknak szerfölötti olcsósága a földművelőre nyomasztólag hat, és a mezei gazdaság felvirágzását akadályozza, mert illy olcsóság által a földművelő a többi szükségeinek szerzésében nem kevésbé akadályoztatván, fáradozásainak minden jutalmától megfosztatik, minek következtében a természetnek is kevesülni kell.

A szerfölötti olcsóság pedig ered: 1-ör elegendő honi fogyasztók nem létéből, 2-or a mezei gazdaság egyes ágainak szerfölötti kiterjedéséből, 3-or a termékek külföldre vitelének megszorításából, és 4-er a termékeknek külföldi országokból szabad beviteléből.

§. 26. *Az elegendő honi fogyasztók hiányából támadó olcsóság.*

Ha valamely ország az élelmek, és nyers anyagok természetéhez aránylag igen kevés fogyasztóval bir, természetesen a termékek szerfölötti olcsósága, melly a földművelőt elkedvetleníti, uralkodandik. Ebből kitetszik, hogy a műipar emelése, és azáltal a fogyasztók szaporítása a termékek kelendő árának fenntartására legnagyobb befolyással bir; minél jobban virágzanak valamely országban a gyári városok, annál nagyobb virágzásban lesz a mezei gazdaság, és minél termékenyebb az ország, annál könnyebben táplálhatja műipar-üzőit; csak gyárok által emelkedik a földtermékek bece, és növekedik a földbirtok értéke, azért egy földművelő nem-

*) A burgonya már hazánkban is némely vidékben az éhséget többször eltávolította, és azáltal a büzhödt előítéleteket (melyek főleg a tiszai magyarok közt a burgonya iránt uralkodtak) olly diadalmasan legyőzte, hogy jelenleg kisebb, vagy nagyobb elterjedésből, e vagy ama vidék kisebb, vagy nagyobb műveltségére következést lehet húzni.

gabona-termesekről... és a termékeknek magántulajdonosok képe...
Nemcsak a földművelés, hanem a kereskedelem is...
ermények...
Kereskedelem

zének leginkább érdekében fekszik, hogy műszorgalmat és gyáripart saját honában teremtsen elő; mindazáltal nem elég, hogy valamely országban gyári és kézművi népesség is kellő számban létezen, hanem szükséges, hogy ezen népesség, a mennyire csak a körülmények engedik, az ország minden vidékeire egyaránt el legyen osztva; mert az iparúzó népességnek a földművelő népességhez aránytalan elosztásából kétszeres rossz következik, t. i. a termékeknek szerfölötti drágasága ott, hol igen sok fogyasztó vagon, és azoknak fölötte nagy olcsósága, hol a fogyasztók hiányzanak, azért mindaz káros, mi a népességnek aránytalan elosztását okozza, e tekintetből igen károsnak mutatkozik temérdek embersokaságnak az ország fővárosábani megtorlódása, mellyet tehát korlátozni a mezei gazdaság érdeke kívánja, azért legszerencsésebbek azon országok, mellyekben sok középszerű népességű város vagon, hol gyári ipar üzetik, és a közellévő földesurak is az évnek legalább egy részét töltik; illy városok mint központok tekinthetnek, mellyekben a mezei gazda termékeire mindig vásárt talál, s mellyekből a polgárisodás jótékony sugárait kiterjeszti.

felüli város
gabona-
kereskedés

De minthogy az ország minden vidékeiben különféle akadályok miatt a műipari népességet a földművelői népességhez sokszor alig lehetséges arányba hozni, azért mulhatatlanul szükséges, hogy az ország különféle vidékei közt a szállítás jó utak, csatornák előállítása, folyók szabályozása által könnyítessék, ha pedig az ország több tartományokra fel van osztva, a különféle tartományok közti szabad kereskedelem vitelvámok (Zoll- und Einfuhr-Zoll, mint hajdan Franciaországban) által ne korlátoztassék. *)

*) Korlátlan monarchiában, hol a földbirtokos nemesség semmi politikai befolyással nem bír; ha csak az udvar közelében nem lakik, vagy stáshivatalt nem visel, és hol minden nyilvános hatalom a fővárosban központosul, a nagyobb földesurak többnyire a fővárosba tódnak, minek következtében ez nagy fényben jelenkezik, de a tartományi városok az által egészen megfosztatnak csak nem minden szellemi erőktől és azon kézművektől is, mellyek a földesuraknak fogyasztása által fenntartatnak, ez pedig károsan hat a földművelésre. Ezen viszonyoknak kell jobbadán tulajdonítani, hogy Franciaországban a korlátlan mo-

§. 27. *A mezei gazdaság egyes ágainak szerfölötti kiterjedéséből támadó termékek olcsósága.*

A mezei gazdaság egyes ágainak szerfölötti kiterjedéséből támadó termékeknek olcsósága ellen jó óvszer lehet a mezei gazdáknak felélesztése, miszerint a gazdaság ágaiban változtatást tegyenek, és olly gazdasági ágakat válasszanak, mellyeknél a termékeknek könnyebb elkelése reménylhető.

§. 28. *A termékek külföldre vitelének megszorítása.*

Ennekelőtte azon előítelet uralkodott, hogy a gabonának az országbóli kivitele átaljában káros, főleg olly országokban, mellyek nem rendszerint sokkal többet természetnek, mint fogyasztanak, mert a kivitel által a népnek táplálása veszélyeztetik, vagy legalább az élelmeknek drágulása okoztatik, azért szükségesnek tartatott, hogy a kivitel megiltassék, vagy kivitelvám által korlátoltassék.

De a gabona kivitelének illy megszorítása igen ártalmas lehet, mert az innen támadt gabona olcsósága annyira károsítja a mezei gazdákat, hogy óvakodnak annyi gabonát természetni, mint eddig természettek, hanem földjeik nagy részét vagy más, tán egyébként kevésbé jutányos természetésre fordítják, vagy inkább parlagon hevertetik, mintsem hogy azt kárral megmunkálják; szembetűnő tehát, hogy az illy megszorításból a mezei gazdaság hanyatlásának, és a földművelők elszegényülésének következnie kell, azért szükséges, hogy

narchia alatt szelleme és fénye által az Europai száraz földnek valamennyi városait felülmuló főváros léte mellett a mezei gazdaság csak csekély előmenetelt tett, és a tartományok mind szellemi műveltségükben, mind közhasznu kézművekben hiányt szenvedtenek; olly országokban, hol az alkotmány határozatai szerint a kerületek és városok ügyeiket önmagok igazgatják, és így az egyed lakhelyén vagy kerületben, mellyben jószágai vannak, politicalai élettel bírván, befolyást, és tekintetet otthon magának szerezhet, a földesurak (kik a politicalai jogokkal elhetést kellőleg méltányolni tudják) jobban vonzatnak azon kerületekhez, mellyekben jószágai vannak, és azáltal a szellemi életnek ottani terjesztését a kézművek emelését, és a mezei gazdaság virágzását hathatósan előmozdítják.

a gabonának az országbóli kivitele rendszerint szabadon engedtések, sőt az utak, csatornák, és egyéb közlekedési eszközök előállítása, s külkormányokkal kötött szerződések által előmozdítassék.

Mindazáltal vannak esetek, mellyekben a korlátlan gabona-kivitel az általa okozott nagyobb drágaság miatt a fogyasztó osztályokra nézve igen káros lehet, illy esetek következők: 1-ör. Ha szűk termés miatt magában a honban a gabonának fogyatkozása mutatkozik, nem is állíthatni: hogy illyenkor a gabonának kivitele magától megszünend, mert az ország határszéleinél vagy hajózható folyók mellett lakó mezei gazdáknak a gabonának kivitele még mindig nyeresége sebb lehet, mint annak az ország távolabb fekvő vidékeire, (főleg ha a közlekedés rossz utak miatt akadályozva van) szállítása; tehát igen lehetséges, hogy a kivitel még folyton folyvást tart, midőn azonban már a gabona a honi kellék (Bedürfnis) fedezésére elégtelen. 2-ör. Ha más országokban uralkodó élelemhiány miatt az élet temérdek nagy mennyiségben kivitetnék, ezen esetben igaz ugyan, hogy az eladók nagy nyereségre tehetnek szert, de az a többi fogyasztó osztályok szorultságát nem enyhíti.

Ne hogy tehát ezen esetben a többi néposztályok, főleg a hivatalosok az élelemnek szerfölötti drágulása által sanyargattassanak, szükséges, hogy a közigazgatás kinyomozza a gabonának azon árát, melly mellett mind a mezei gazda földjeit nyereséggel mívelheti, mind a műiparos, és többi néposztályok is nehézség nélkül élelmüket megszerezhetik, ezen ár szabály-ár gyanánt tekintendő, s meddig a gabonának piarczi ára felül nem haladja a szabály-árt, a kivitel szabadon hagyassék, de mihelyt a piarczi ár (de nem egy helyen, és csak egy napon tekintve) a szabályáron túl emelkedik, a kivitel kivitel-vám által megszoríttassék, nagyobb szükölködés esetében pedig egészen megtiltassék.

Más földtermékeknek kivitele is némelly országokban kivitel-vámok által megnehezítetett, többnyire azon okból, hogy a gyárosok, és kézművesek azokkal magukat könnyebben elláthassák, ide tartoznak a gyapjura, bőrökre, a szőrre, a lenre, érczekre vetett kivitel-vámok; ezen rendszabály a mezei gazdaságra szinte azon ártalmas következéseket idézi

elő, mint a gabona kivitelének megszorítása, t. i. a termékeknek árát mintegy erővel alább szállítja, mi a természetnek kevesülését vonja maga után, illy korlátolások legfőlebb akkor igazolhatók, ha az illy termékeknek mennyisége a honi szükségek fedezésére is alig elegendő.

§. 29. *A gabonának külföldről behozása.*

Kétségkívül vagyon, hogy olly országokban, mellyek a fogyasztásra kívántató gabonamennyiséget meg nem termik, a külföldről gabonabevitel szükséges marad, de ha a honi termés a szükséges fogyasztásnak megfelel, és még is a külföldről bevitt gabona kisebb áron megszerezhető, mint a honban termesztett: ez esetben a mezei gazdák érdeke a gyárosok és kézművesek érdekivel ütközésben lenni látszik, mert a mezei gazdáknak érdeke azt látszik kívánni, hogy a gabonának bevétele tiltassék, miszerint így tulajdon természetnyeket jutányosabb áron eladhassák; a gyárosok és kézművesek érdeke ellenben azt látszik követelni, hogy a földtermékek minél olcsóbb áron szerezhetőek legyenek, és tehát azoknak más országokból bevétele szabadon engedtessek.

A körülmények illy állásában a kormány mindkettők érdekét mennyire lehet megegyeztetni, és azt eszközölni igyekeznek, hogy a gyárosok és kézművesek lehetőleg legkisebb áron szerezhessék magoknak az élelmeket, mindazáltal úgy, hogy a földmivelők tönkre ne tétessenek, hanem ezeknek is fáradozásaikért illő jutalom fennmaradjon; ennek elérése végett mindenek előtt azon okokat iparkodjék kinyomozni, mellyek a hazai földi termékek árának a külföldi termékek ára fölötti emelkedését okozzák, illy okok például lehetnek: hogy a földmivelő súlyos köz- vagy magános adózásokkal terhelve vagyon, vagy hogy a földmivelés a honban a tökéletesség azon polczát még el nem érte mint a külföldieknél, vagy hogy a honi mezei gazda a föld kisebb termékenysége miatt nagyobb műveltetési költséget tenni kénytelen mint a külföldi, vagy hogy a gabonának az ország belső részeiből a legszélső vidékekre átszállítása az utak rossz mivolta miatt akadályokkal, és tetemesebb költségekkel jár. Már ha megtudatván a honi élet nagyobb árának oka, valószínű, hogy ez ok megszüntével a honi mezei gazdák a külföldiekkel vetélkedés

kiállhatják, akkor ez ok, mennyire lehet, eltávolíttassék, a nélkül, hogy a gabonának külföldről behozatala korlátoztatnék, ne hogy ez által a gyárosok, kézművesek, és többi osztályok súlyosan nyomassanak; ha pedig ezen okot eltávolítani nem lehet, akkor a kormány nyomozza ki: mellyik azon ár, mellynek léténél mind a földművelő földjeit haszonnal művelheti, mind a többi osztályok is élelmiszereiket könnyen megszerezhetik, ezen ár szabályárnak megállapítandó, és még a gabona a piarczon ezen vagy nagyobb áron adatik el, a bevitt engedti, de mihelyt a gabonának piarczi-ára ennél alább száll, a bevitt bevittvámmok által korlátozza, mert ezek által eszközöltetik, hogy a mezei gazdák a külföldiekkel a vetelkedést kiállhassák, de ezen bevittvám nagyobb ne legyen, mint a földművelésnek fentartása kívánja.

A mi pedig itt a gabonáról mondatott, az szinte a többi földtermékekre is alkalmazható, annál fogva ritka esetek maradnak fenn, mellyekben a bevittvámnak behozatala, vagy megtartása a földi termékekre nézve igazolható, noha illy eseteknek lehetsége felől kételkedni nem lehet. *)

§. 30. *A földek szétszórtsága.*

Ha a földművelő telki állomány illetőségét nem egy tagban, hanem szétszórt részekben bírja, a mezei gazdaság virágzása akadályoztatik: mert

1-ör. Az ide-oda járás időfecsérlést okoz, mert azon munkák, mellyek egyszerre elvégzendők volnának minden részben, egyszerre nem vitethetnek véghez.

2-or. A földművelő sem a telkiállomány egyes részeire a szükséges ügyelést nem fordíthatja, sem munkásait úgy mint kellene, szeme alatt nem tarthatja.

3-or. Olly javításokat nem tehet, mellyek a rájuk fordított költségeket csak nagyobb kiterjedésű telkekben térítik meg.

*) Angol országban a földesúri aristocrazia az előjogos political helyzetét annak eszközlésére használta, hogy külföldi gabonának az országba bevitele felette nagy bevittvámmok által terheltessék, miszerint így a gabona drágábban eladathassék, a gabonának drágasága ott súlyosan fekszik a műipari osztályon.

4-er. Az utak és határok is sok helyt elfoglalnak; azért a mezei gazdaságra nézve nagyon hasznos, ha minden egyes földművelőnek egész tartozmánya egy tagban hasítatik ki (miként ez minálunk az 1836-ik 6-ik törvénycikkely által mennyire eszközölhető, s hol a gazdálkodás módja javálja, behozatni megengedtetik). E tagosztály kieszközölhetésére minden egyes földművelőnek egész tartozmánya, (az az a különféle részek) a terjesztés és középtermékenység tekintetbe vételével részrehajlatlanul megbecsültessek, azután, előre bocsájtatván minden tartozmányok öszvesítése, az elkülönözés történik, és minden egyes földművelőnek hasonló értékű telek egy tagban kihatitak, ha pedig valamely földművelőnek a természeti határok, p. o. a folyók, vagy helyek miatt tökéletesen hasonlók telek nem adathatnék, a veszteség pénzzel azoktól, kik tán az elébbeni birtoknak értékénél többet kapnak, pótolassék. Ezen tagosztály ott kevesebb nehézséggel jár, hol a földnek tulajdona még az uraságot illeti.

§. 31. *A közlegelő.*

A közlegelők a mezei gazdaságra nézve csak nem egészen elveszett földek, a barom rajtok sok táplálékot nem talál, mert igen természetes, hogy olly föld, melly nem műveltetik, és senki által nem kíméltetik, keveset terem, és mert a füveknek alig kicsírázott sarjadékot a marhák vagy elcsipdelik, vagy legázolják. A földművelők, kik marhájakat fenntartani akarják, azt otthon is takarmányozni kénytelenítetnek, ide járul még, hogy a közlegeltetés által a föld termékenyítésére annyira szükséges ganéj is elszórva majd fogatlanul elvész, tovább, a porral borított fűből, nagy szárazságból és víz nemléte hozzájárultából többféle nyavalyák támadnak, mellyek a marhacsordák, vagy gulyák közt hamar elterjednek, és pusztitást okoznak. Ugyanazon okból ártalmas az úgy nevezett háromforgói rendszer, (*Dreifelder-Weirthechaft*) melly szerint t. i. némelly helyeken a földművelőknek telkei olly összeköttetésben állanak egymással, hogy minden egyes gazda földjeinek harmadik részét évenként a községnek legeltetés végett hagyni köteleztetik. Ezen rendszernek kárai szembetűnők, mert kétségkívül van, hogy éppen nem szükséges, hogy a szántóföld minden harmadik évben

ugarnak hagyassék, hanem hogy az minden évben is haszonnal veteményeztethetik; annál fogva a mezei gazdaság virágzása kívánja, hogy a közlegelés átaljában, nem különben mint a háromforgói rendszer megszüntetessék, a közlegelés helyébe pedig az istállózás (Stallfütterung) mellynek nagyobb hasznáról főleg a szarvas marhára nézve minden okszerű gazdák meg vannak győződve, divatba hozassék. A közlegelés megszünte után a földművelőnek szabadság adathatik, hogy földjeinek egyébként tiszta ugarnak parlagon hagyandó részét természetés alá vehesse, az eddig pedig folyvást legelőül szolgáló földek a mezei gazdák közt felosztathatnak, és pedig úgy, hogy minden egyes földművelőnek része könnyebb használás tekintetébül egy tagban hasítassék ki. Ezen osztásban a föld minéműségébeni egyenlőtlenségek a földnek aránylagos mennyisége által kiegyenlítessenek, a kihatott részében a földművelő mesterséges rétet alakíthat, mellyet ha takarmányfüvekkel бүкөнnyel, luczernával, s lóherrel bevet, és öntöz, sokkal izesebb, táplálóbb, és bővebb takarmányt nyerend, és tehát sokkal kisebb téren mint azelőtt barmai számára a szükséges takarmányt előteremteni, sőt nagyobb számú barmokat is kiteleltetni képes leend, és annál fogva még egy részét földjeinek, mellyek előbb csupán csak a barom táplálására valának szükségesek, más növények természetésére fordíthatja, és földjeit a nyert nagyobb mennyiségű trágya segedelmével jobban művelheti, mi a természetésnek gyarapodását vonja maga után.

A közlegelőnek felosztása akkor történjék, ha a község tagjainak nagyobb része azt ohajtja, minthogy pedig az érdekek különbözése miatt szótöbbség gyakran nem eszközölhető, azért legjobb, ha a törvény megengedi, hogy minden községi tag járandó részének kihatását kívánhassa, míg a többieknek szabadságában álland a reájok eső részekkel legelői összeköttetésben maradni.

Mi pedig azon kérdést illeti: minő arányban osztassék fel a közlegelő az egyes jobbágyok közt? oda jár véleményünk, hogy egyenlő részek lesznek kihatandók, ha a felosztott föld eddig a község minden lakói által egyenlően, és pedig vagy közvetlenül, vagy közvetve, (p. o. bérbeadás által) használtatott, de ha a használhatási jog eddig nem egyen-

lően a község minden lakóit illette, az elosztás is, (kivéven ha megtérítés adatnék) egyenlően ne történjék, hanem az eddigi használhatási jog tekintetbe vétessék.

Olly községekben, ahol vagy ló,- vagy birka-tenyésztés van, ennek számára a legelőnek egy részét hasznosan még fenntartani lehet; szinte ott, hol a föld igen terméketlen, hogy alig érdemli a mesterséges rétre fordítandó munkát vagy költséget, főleg mivel a népesség még csekély, a közlegelőt megtartani lehet, de ezen esetben a legeltetés módja törvényileg határozottassék meg, hogy a fűnek utannanövése ne gátoltassék, és haszon nélkül semmi el ne tiportassék. *)

§. 32. *A balesetek, mellyeknek a mezei gazdaság kitéve vagyon, különösen a jégesőről.*

Azon veszélyeken kívül, mellyeknek minden vagyon átaljában kivan téve, (millyenek a tüzi, és vízi veszély) a mezei gazdaságot még egynehány nem kevésbé ártalmas csapás fenyegeti, t. i. a jégeső, marhadög, és a szűktermés.

A jégeső gyakran kevés percz alatt a földművelő szorgalmának gyümölcseit semmivé teszi, és semmi mód által el nem hárítható; azért annál kívánatosabb a jégeső elleni biztosító intézet, mellytől a mezei gazdának a jégeső által okozott kár legalább pótoltatik.

Illy biztosítás vagy olyan lehet, hogy magok a biztosítottak társaságot képeznek, és egymásnak magukat lekötélezzik, hogy a jégeső által károsított tagoknak kármentesítést adandnak; vagy olyan, hogy tőkepénzesekből álló társaság a biztosítást mint nyerekedést üzi, illy biztosításnak szerkezete lényegesen következő: a biztosított évenként a biztosítandó földek fekvését, nagyságát, azoknak művelési módját, a valószínű termést, és annak pénzbecsét a társaságnak be-

*) Hol a szarvasmarha, nevezetesen a tehének nem jártnak leelőre, hanem istállóztatnak, szükséges hogy ne mindég jászolhoz kötve tartassanak istállóban, hanem gyakran egy a végett bekerített térbe bocsájtassanak, hogy a marhának a szabadon mozgása is legyen; ezen kerített helyek mindazáltal a nap forrósága ellen árnyékos fák által védve legyenek; az istállókban pedig a gazda a friss levegőről és világosságról gondoskodik.

jelenti, ezen pénzbecs azután biztosított somma gyanánt tekintendő, melytől a körülmények szerint, t. i. a veszélynek nagyságához képest biztosítási díj (Prämie) a biztosított által fizetendő; olly termékektől, mellyek érettségökhöz hosszabb időt kívánnak, és tehát hosszabb időig is a jégeső veszélynek kitéve vannak, természetesen nagyobb biztosítási díj fizettetik. Ha a jégeső beáll, a történt kár legrövidebb idő alatt pontosan megbecsültetik, és a társaság által megtérítetik, gyakran történik hogy, mivel a termékek megérési ideje még távol van, tüstént nem határozthatatik: vajjon a növényeknek egészlenni, vagy részenkénti felüdülése még reménylhető e, vagy nem? — illy esetben a megérés idejét bevárni és az aratás előtt második becslést rendelni kell, ha pedig a mező gyors és czélszerű másod vetés által ugyanazon évben még természetövé tétethetik, a másod vetés termésének értéke (levonván ebből a megmunkálási költséget) a kárpótlási sommából lehuzaatik.

§. 33. *A marhadög.*

A marhadög is a földművelésre nézve a legártalmasabb csapások közé tartozik, ennek miképeni elhárításáról a Policziaiban értekeztünk. A marhadög ellen is biztosító intézet jöhet létre, melly a nyavalya által elhullott marhának árát megtéríti; illy marha biztosítási intézet következő elvekre legyen alapítva:

A nagyobb házi állatoknak mindenik faja (szarvasmarha, lovak, birkák) külön osztályt képez, mellyben az egyes daraboknak valószínű élettartása, és pénzbecse szerint különféle nagyságú biztosítási díj megalapítatik, az egyes daraboknak megbecsülése nem a tulajdonos, hanem egy helybeli választmány által történik, visszaélések, és csalárdságok elhárítása tekintetéből szükséges 1-ör hogy a biztosítási intézetbe csak a becsületességről, és rendről esmeretes gazdák vétessenek fel. 2-or hogy mindenik valamennyi barmait biztosítsa, hanyag bánás elkerülése végett szükséges, hogy az elhullott marhának nem éppen egész pénzbecse megtérítésék. Lebetegedés esetében a helybeli választmánynak tüstént jelentés tétessék, hogy a marhának gyógyítására szükséges lépések tétessenek.

§. 34. *Égések, Árvizek.*

Hogy a falukbani égések elkerültesse, vagy legalább azoknak pusztításai korlátoltassanak, a rendőrségi tudományban előadott intézetek alkalmazása szükséges, különösen pedig kívánatos, hogy összefüggő faluk ne építessenek, hanem minden jobbágy háza a többiektől elkülönözve a telkek közé helyeztessék; hol azonban összefüggő faluk építetnek, a mezei gazdák házai közbevetett udvarral, és fákkal kerített kertekkel elválasztassanak, és a magtárak, és csűrök nagyobb távolságban építessenek a házaktól, hogy égés esetében legalább ezek minden veszélytől mentek legyenek.

Az égés által okozott kár megtérítésére pedig igen hasznosak a több szomszédhelyek közt létesülendő biztosítási kerületek, mellyek által a szomszéd helységek lakosi egyszerűsmind a veszély alkalmakor segéd kezek nyújtására hajlandóbbakká lesznek. Hol illy biztosító kerületek nem léteznek és a tűz által károsodott földmívelők igen szegények, ott azokat vagy a földesuraság (hol t. i. illyen létez) vagy maga a közállomány segítse fel, erre pedig nem elegendő a nemleges segély; p. o. az adók elengedése, hanem szükséges hogy az illy megkárosodottaknak tettleges segedelem adassék, p. o. fa, és más az építésre kívántató anyagok, gazdasági műszerek, vetésre való mag, vagy ingyen, vagy könnyű feltételek alatt nekik szolgáltatassanak; ha a közállomány illyenkor földmívelőinek segédkezeit megtagadja, nagyobb rossz következik, t. i. a szántóföldeknek elpusztulása, adófizetési tehetetlenség, és a népesség kevesedése.

Hasonlólag felsegélendőek lesznek azon földmívelők, kik háborúi pusztítás által vagyonikban nagy kárt vallottak.

A vízi veszély elhárítására szükséges rendelésekről szinté a Policziatudományban értekeztünk.

§. 35. *Szűk termés.*

Ha valamely évben annyira szűk termés vala, hogy a földmívelő még a következő évi vetésre szükséges magoknak is hiányával vagyon, megint vagy a kormány, vagy a földesuraság (hol illyen vagyon) segítse fel őket, az az vetésre való magot vagy ingyen, vagy legkevésbé terhes feltételek alatt nyújtson nekik, leginkább pedig a közigazgatás főköte-

lessége lesz ügyelni, ne hogy ilyenkor uzsorások a földmívelők inségét azoknak elnyomására használják, mert gyakran történik, hogy silány termés, vagy más baleset által sanyargatott földmívelőknek a földesurak, de leginkább a zsidók segedelmet ugyan nyújtanak, de olly terhes feltételek alatt, hogy azok illy módon még jobban elnyomatnak, p. o. vetésre való magot olly feltétel alatt kölcsönöznek, hogy azt a földmívelő jövő évben vagy természetben, vagy pénzben (és pedig a szükség idején divatozó nagy áran) miként azt az uzsoráskodó nyereségesebbnek látja, vissza fizetni tartozzék, vagy a jövő aratásnak felét magoknak leköteleztetik, vagy egyébként nagy uzsorát vesznek, illy, és hasonló zsarolások ellen a földmívelőket védeni a közigazgatás gondjaihoz tartozik.

§. 36. *Sok ünnep.*

Az ünnepnapoknak sokasága is szinte a mezei gazdaság felvirágzásának nagy akadálya, mert gyakran egy munkára alkalmas napnak, melly történetesen ünnep volt, elmulasztásával a rájött esőzés, vagy más alkalmatlan idő miatt a földmívelő ha nem is egész termésétől, de annak egy részétől megfosztatik, azért szükséges hogy ott, hol még sok ünnep létezik, azok kevesítessenek, és a különféle hitfelekezeteknek ünnepei mennyire csak lehetséges ugyanazon napokon tartassanak.

§. 37. *A földmívelők tudatlansága, és restsége.*

A földmívelőnek tudatlansága, és azzal karöltve járó restsége is nagy gátja a mezei gazdaság felvirágzásának, de erről alantabb leendő szó.

§. 38. *Az álló katonaságnak és cselétségnek sokasága.*

Az álló katonaság sokasága is a mezei gazdaságtól sok munkás kezet elvon, minél inkább szaporítatik tehát az állandó katonaság, annál nagyobb hiányt szenved a földmívelés, és a termesztés, azért szükséges az álló katonaságot a lehető legkisebb számra szorítani, és legalább törvényileg az eránt intézkedni, hogy a földmívelőnek egyetlen egy fia, ki a gazdaság vitelére, és szülőinek gyámolítására szükséges,

katonának be ne soroztassék. Tovább kétség kívül vagyon, hogy nem csak az igazság, de a földművelésnek érdeke is kívánja, hogy a katonai szolgálat ideje csak kevésszámú évekre szorítassék, (Capitulatio) és a katona örökös szolgálatra ne köteleztessék, mert a hol capitulatio divatozik, az ifjú kitöltvén meghatározott katonai éveit, még jó testi erőben tér haza, és tehát a mezei munka terheit birni képes leend. A capitulatio ellen ugyan az látszik harczolni, hogy olly emberek, kik több évet a katonaságban töltöttek, az ekéhez nem örömetst térnek vissza, és mezei munkához alig szokhatnak; de e nehézség elhárítható, ha a katona béke idején hasznos munkákkal foglalkodtatik, p. o. várépítéssel, utak, csatornák készítésével, folyamok szabályozásával, az által a földművelők illynemü munkáktól mentesülnének, és így szakadatlanul a gazdaságuk után jobban láthatnának, a katona pedig munkához szoknék, és unalomból feslettségbe, és korhelységbe nem süllyedne, teste izmosodnék, és hadi nyomorok eltűrésére alkalmasabbá válnék, hol pedig illy munkákra alkalom hiányzik, a katonaság egy része béke idején főleg sürgös mezei munkák beálltával szabadságra haza bocsájtassék.

A szolgálknak felette nagy mennyisége is temérdek sok kezdet von el a földműveléstől, azért a közigazgatás ügyelni fog, hogy a szolgálknak száma főleg a városokban a szükségén túl ne szaporodjék. *)

§. 39. *A mezei gazdaságot előmozdító eszközökről.*

A közállomány gondjaihoz tartozik nem csak a mezei gazdaság felvirágzásának akadályait elhárítani, hanem annak virágzását tényleges intézetek által is előmozdítani, illy tényleges intézetek következők lehetnek: 1-ör a mezei gazdák értelmiségének és míveltségének előmozdítása, 2-ör gazdasági tanintézetek. 3-ör Gazdasági egyesületek. 4-er Példánygazdaságok. 5-ör Hitelintézetek. 6-ör A faluknak alkalmas építése. 7-er A puszták megnépesítése. 8-ör A mocsárok kiszáritása, és a silány homok megkötése. 9-er Jó haszonbéri tör-

*) Porosz országban a katona három évig, Bajor országban pedig hat évig szolgál.

vények alkotása. 10-er A mezei gazdáknak adandó ösztönzés, és a földművelésnek illő tiszteletben tartása.

§. 40. *A földművelők értelmiségének és műveltségének előmozdítása.*

Valamint a földművelő osztálynak értelmi hiánya, és azal karöltve járó tunyasága a mezei gazdaság felvirágzásának nagy akadálya; úgy a földművelést előmozdító eszközök közt a földművelők értelmisége, és műveltsége legelső helyet foglal, a földművelők tudatlansága minden előlépést már csirájában elöl, és a földművelőt mind magasabb szebb élvezetek szüségének érzésére, mind gazdasági és kereskedési vállalkozásokra alkalmatlanokká teszi, a buta, ügyetlen munkás nem ösmeri a munkálat hasznos fortélyait, nem vezeti értelem bármi izmos kezeit, munkát időt elfecsérel a legjobb akarattal is, megrögzött előítéletekhez ragaszkodik, és a legtermékenyebb földje mellett is szegénységben tesped; ellenben az értelmesebb gazda sokkal nagyobb jövedelemre tehet szert, mert erre valamint a károk elhárításának módjaira az értelmiség néki utat jelel ki; azért méltán botránkozik az emberiség barátja némellyeknek azon fonák állításán, hogy a jobbágy földművelőket sötét műveletlenségben kell tartani. A földművelő osztálynak műveletlensége nem csak az anyagi természetésre, és nemzeti vagyonosságra nézve kártékony hatású, de gyakran, ha t. i. ezen műveletlen néptömeg zablait szétszakítván magával született nyers indulatoskodásában kitör, a közbátorságot is legnagyobb veszélybe hozza, miként ezt a történet, és különösen hazánk története eléggé bizonyítják.

Annál fogva az értelmiség a földművelők minden osztályaiban előmozdítása a közigazgatás különös figyelmét igényli, e célra valók pedig a közönséges földművelői iskolák, főbb gazdasági tanintézetek, példánygazdaságok, és gazdasági egyesületek.

§. 41. *A közönséges földművelői iskolák.*

Az értelmiségnek a földművelő osztály közti előmozdítására, és a gazdasági esmereteknek terjesztésére jól elrendezett falusi iskolákon kívül, mellyek minden helységben lé-

tezzenek, még különösen közönséges földművelői iskolák szükségesekek, mellyekben t. i. a mezei ifjúság a telkeknek jobb művelésére, és czélszerűbb marhatenyésztésre könnyű és egyszerű módszeren tanítatik, tanítóknak illy iskolákban olyanok választandók, kik elméleti esmereteket gyakorlati tapasztalásokkal egyesítenek, mert a szem előtt csinálás itt annyival szükségesebb, mivel a közember inkább tanul szeméi, mint füleivel, és mivel csaknem legyőzhetlen iszonya van minden új, és szokatlan ellen.

Hol pedig illy földművelői iskolák nem léteznek, legalább szükséges, hogy azon könyvek, mellyek a falusi iskolákban az olvasás megtanítására szánvák, olly szabályokat foglaljanak magukban, mellyek a mezei gazdaságban uralkodó előítéletek kiirtására, és a földművelés tökéletesbítésére irányozvák, a korosabbak oktatására pedig, kik a kalendáriumokon kívül más könyveket alig olvasnak, igen jótékonyak lehetnek a gazdasági kalendáriumok, (millyen minálunk a Mezei Naptár czimű kalendárium) mellyben a földművelés minden ágainak alapelvei, minden hóban előforduló mezei munkák, azok tökéletesíthetési módja, és a javítások, mellyeknek a földművelésben behozását a közállomány óhajtja, népszerűleg és a földművelők felfogási tehetségéhez alkalmazott példák, és elbeszélések által előadassanak.

§. 42. Főbb gazdasági tanintézetek.

A gazdasági tanintézetek is előmozdítják az okszerű mezei gazdaságot, illy intézetek fő czélja az, hogy a műveltebb osztályokból való ifjak, kik egykor vagy gazdaságbeli tisztak leendnek, vagy tulajdon, vagy kibérlett jószágokat sáfárolni fognak, a mezei gazdaság czélszerű vitelére tudományilag (az az olyanoknak alkalmazott módszeren, kik már tudományos előkészültséggel birnak) mind elméletileg, mind gyakorlatilag kiképeztessenek.

Illy intézetben különféle gazdasági gyűjtemények, minták, (Modelle) szerszámok, állatok, épületek és telkek kívántatnak.

Az oktatás két főrészt foglal magában, t. i. a természetant, melly minden észszerű gazdaságnak alapját teszi, és a tulajdonképi mezei gazdaságot, mellyben nem csak a földművelés szoros értelemben, hanem kerti növények, szőlőhe-

gyek, erdők művelése, sőt baromtenyésztés, pálinka, eczet, és serfőzés is tanítatnak; mind ezen gazdasági ágakban az e végett szánt telkeken gyakorlati kísérletek tétessenek, hogy az ifjúság az elméleti tanok helyességéről és valóságáról meggyőződjen, és azoknak a gyakorlatban alkalmazását sajátjá téhesse.

§. 43. *Példánygazdaságok.* (Musterwirthschaften).

Mint hogy a mezei gazdák nagyobb része az elméleti oktatásban részt nem vehet, és egyébként is illy műveltségű emberekre a példa mindég nagyobb hatással bír, mint az oktatás, szükséges, hogy az ország különféle részeiben példánygazdaságok állitassanak fel; példánygazdaságnak pedig olly telek neveztetik, melly úgy műveltetik, hogy művelése például és utánzásul szolgálhat, mindenik példánygazdaság maga körül a mezei gazdaság virágzását terjeszti.

E végett a közállomány a dománialis jószágait olly haszonbérelőknék fogja kiadni, kiknek gazdasági esméreteitől, s igyekezetétől reménylhetni, hogy azokat úgy művelendik, miszerint azok példánygazdaság gyanánt szolgálhassanak, ha pedig a közállomány a dománial jószágainak egy részét maga kezeli, e sáfárságot olly tisztviselőkre bizza, kik ehez kívántató tulajdonokkal, és gazdasági esméretekkel bírnak.

§. 44. *Gazdasági egyesületek.*

A mezei gazdaság felvirágzására nagy befolyással bírnak a gazdasági egyesületek, mellyek több értelmes gazdának tehetségeik, szellemi erőik, és tőkéjük egyesítése és azoknak közre munkálása által olly vállalatokat lehetségessé tesznek, minők egyesek által ki nem vihetők. Illy egyesület hatásköre következő lehet:

1-ör. Az egyesület tagja a mezei gazdaság körében tett nagy következésü tapasztalásaikat egymással közlik, hogy azokból a kár elhárítására, és a haszonnak gyarapodására czélzó szabályok származtassanak.

2-or. Az egyesület saját költségein eddig nem használt növényekkel, állatokkal, gazdasági műszerekkel, vagy új műveltségi móddal kísérleteket teend, mellyeknek foganatját

köztudomásra hozandja, ezen kísérletek vagy az egyes tagok telkein, vagy az egyesület köztelkein vitetnek véghez.

3-or. Illy egyesület a földi termékeknek elkelését is igen előmozdíthatja, e végett az egyesület bizonyos helyben rak-tárt tart, hová minden társ termékeit hozhatja, és hol a vevők is magukat jelentik, kiknek nagyobb összecsuódulése miatt a termékek a társaságnak sáfárja által nagyobb áron adathatnak el, mint a földesur otthon eladni képes, ki gyakran vevők nemtudása miatt termékeit, főleg ha pénzre szorul, kénytelen az első ajánlkozónak olesón oda engedni; egyébiránt illy társaság a termékeknek külföldön is szerzendő elkelése végett külföldiekkel is levelezni fog, sőt néha némelly tagjait e czélból külföldre utaztatja.

4-er. Ezen egyesület a mezei gazdaságot igen felserkentheti azáltal, hogy olly jeles gazdáknak, kik a föld jó művelése, vagy ritka tulajdonú természetményeik, vagy marha, igáslovak nemesítése, vagy a gazdasági eszközök jobbítása, vagy új eszközök feltalálása által magukat kitüntetik, jutalmakat osztogat, vagy őket emlékjelek által megfizteli.

5-ör. Ezen egyesület a törvényhozásnak is tanácsosal szolgálhat, midőn a mezei gazdaság érdekében törvény hozandó.

6-or. Illy gazdasági egyesület gazdasági jutalomkérdéseket tűz ki, és a gazdaság körébe vágó hasznos ismereteket terjeszt, e czélból gazdasági hirlapot is adhat ki, mellyben tapasztalásait a közönség tudomására juttatja.

Illy egyesületben kivántatik az egyesület tagjaiból álló, rendesen összegyűlő, és az ügyeket igazgató választmány, meghatározott időkben pedig az egyesülés közgyűléseit tartja, mellyekre minden tag meghivatik.

Illy egyesület egyébiránt több szakosztályra oszolhatik el, p. o. állattenyészteti, erdőszeti, földészeti, szőlőművelési, kertészeti, gyümölcstenyészteti, s a t.

Mint hogy tehát illy egyesület a termesztés szaporodására, és a nemzeti vagyonosság emelkedésére szembetűnő befolyással bir: azért a kormány illy egyesületnek nem csak semmi akadályt útja elébe ne gördítsen, hanem mennyire szükséges, azt tettelesen is gyámolítsa, és pártfogolja, mit

különösen az által tehet, ha külföldről minden behozandó gazdasági műszert szabadon, minden vám nélkül átbocsátand. *)

§. 45. *Hitelintézet.* (Kredit=Verine).

Azon földbirtokosok, kik nagyobb ingó vagyonnal nem bírnak, vagy jószáguk haszonhajtó állapotba emelésére, gazdálkodásuk javítására, nemesítésére és kiterjesztésére, vagy balsorscsapások következményeinek könnyebb türésére szükséges pénzüszvevet kölcsön felvenni kénytelenítetnek; nehogy pedig ezek illy esetekben uzsorásokhoz folyamodni, és magukat a legsúlyosabb feltételeknek alávetni, vagy hitel hiánya miatt a célba vett javításokat abban hagyni kénytelenítessenek, jótékony hatással bírhatnak az úgy nevezett hitelintézetek. Hitelintézet alatt pedig több földbirtokos közt a végett létrehozott egyesület értetik, hogy akármellyik közülök, ki pénzkölcsönre szorul, ahhoz könnyen juthasson, mi azáltal eszközöltetik, hogy az egyesek adósságainál az egész társaság, (tehát minden tagja) összes ingatlan birtokaival kezkeskedik, és azáltal a hitelezőnek nagyobb biztosságot nyujt, mint az egyes közülök nyujthatott volna. Illy intézetek porosz Silesiában a hét éves háború után vévén eredetüket, most már több országban léteznek, és ovatosan kezeltetve nagy haszonnal ajánlkoznak.

Alapvonalai illy intézetnek e következőkben állanak:

1-ör. Az egyesület a tőkepénzes, és az egyes kölcsönvevő közt mintegy közbenjáró szerepet visel, a mennyire t. i. valamelly társ általi felszólítás után a pénzt a tőkepénzestől felvévén, azt társának biztos hypothecára kölcsön adja.

2-or. Mindenik társnak legfőlebb a jószág becsének feléig, vagy két harmad részig hitel adatik, ne hogy leszállván a jószágnak ára, az egyesület károsodjék.

3-or. A tőkepénzesek az egész egyesület nevére kiadott kötelező leveleket kapnak, mellyekben az egész társaság ingatlan vagyona hypothecául leköteleztetik, és mellyekben a tőkepénzeseknek a tőke mindenkori felmondása megengedtetik.

*) Nagy Britanniában most ritka a megye, mellyben egy, vagy több illy egyesület ne volna.

4-er. Az egyesület az igazgató személyzete által az adós társaitól a kamatokat határozott időben behajtatja, és azokat a tőkepenzeseknek fizeti, ha pedig valamelyik társ a kamatfizetésben tán balesetek által gátoltatva lenne, az egyesület ideiglen érette fizetvén neki haladékot enged, de ha észrevehető, hogy valamely társ a kamatfizetésben hátramarad ok nélkül, vagy jövedelmit elpazarolja, jószága a társaság által zár alá vétetik, és szükség esetében árverés útján el is adatik.

Noha pedig illy intézet e hasznokkal bir: 1-ör hogy általa a földesurak könnyebb feltételek alatt kölcsönre szert tehetnek, és 2-or a tőkepenzesek is jobban biztosíthatnak, és a hitel átaljában szilárdabban megalapítatik: még is árnyékoldalai is vannak, 1-ör hogy illy egyesületekbe rendszerint csak nagyobb földesurak vétetnek be, mi által a kölcsönvevés a kisebb birtokosokra nézve még inkább súlyosbítatik, és 2-or hogy a kölcsönvevési könnyűség több földesurnak mintegy ingerül szolgál olly adósságtevéésre, mellyre semmi tekintetben szükségök nem volt.

Mindazáltal ezen káros oldalak czélszerű intézkedések által valamennyire elháríthatnak; ide tartozik:

1-ör. Hogy kisebb gazdák is felvétessenek az egyesületbe.

2-or. Hogy minden adós a kamaton kívül évenként még bizonyos összeget az egyesület pénztárába fizessen, mellyet ez az adósság törlesztésére fordítand, ez igen jótékony hatású, mert ha ez által az adósnak terhe pillanatnyilag súlyosbul is, ez a könnyelmű adósságtevéstől visszatarthatatásra szolgál, és az adósság részenkénti törlesztésére alkalmat nyújt, az egyesületi jegyzőkönyvekből minden pillanatban könnyen lehet számmal felvetni, mennyi még minden egyesületi tag tartozása. Az intézetnek igazgatási költségei is az egyesület tagjainak évenkénti járulmányjaiból fedezendőek.

Hogy pedig a csalárdságok elháríthatassanak, az egyesület a kormány felügyelése alatt álljon, mellynek biztosa az egyesület üléseiben is részt vegyen.

§. 46. *A faluk helyes építése.*

A mezei gazdaság emelkedésére nagy befolyással bir a faluk helyes építése is; ez pedig abban áll, hogy a faluk nem

szorosan összefüzdött, hanem egymástól elkülönözött házakból álljanak, és minden egyes gazdának telkei, mennyire lehet, lakja körül legyenek, innen következik, hogy a gazda telkére menet, és onnan visszajövetben időt nem veszteget, magát, és barmait kinem fárasztja, minden telkeit egy pillanatban körültekintheti, azokban a szükséges munkákat minden perczen elvégezheti, és termését változékony időben is biztosabban csüvébe hordhatja, ez által egyszersmind a tűznek terjedése is gátoltatik. Az illy építésnek a földművelés virágzására jótékony befolyását felső Austria világosan bebizonyítja.

Nehogy pedig a telkeken szétszórt házak egymástól s a templomtól, oskolától felette távol essenek, a telkeket hosszában kell kihasítani, azon lakosok pedig, kik semmi, vagy igen kevés földdel birnak, millyenek a mesteremberek, napszamosok, vendégfogadósok, házai egymás mellett az iskola, templom, község, és plebaniaház körül lehetnek.

§. 47. *A puszták népesítése.*

A pusztáknak megszállítása is a népességet gyorsan szaporítja, és a természetet, s avval a nemzeti vagyonosságot előmozdítja. A pusztáknak népesítése magának a földesurnak is érdekében áll. Némellyek ugyan a megszállítást annál fogva ellenzik, hogy a birtokos ne legyen kénytelen másokkal osztani meg földjének hasznát, miután azt pusztai gazdálkodása alatt egészen, és kizárólag önmagának lehet szednie, de ez csak álokoskodás, mert a pusztai gazda is kénytelen osztani másokkal, minthogy földjének termékeiből, vagy jövedelmeiből munkásainak bérét fizeti; egyébiránt is a pusztai gazdálkodásnál az egész természet nem olyan nagy, mint a népesített telkeken, mert amannál sok telek műveletlen használatlan marad, a megmunkálásban is sok erő elfecséreltetik, tovább a termésnek is nem kis része gyakran erőhiányából elpazarlódik, és elromlik, a nélkül, hogy annak vagy a földbirtokos, vagy más valaki hasznát vehette volna, ellenben a népesítés által a műveletlen használatlan földek virító, és gyümölcsöző kertekké, és telepekké átalakítatnak, a természet nagy mértékben szaporodik, a vidék is kiesbe

válík, a bátorság növekedik, és a polgárisodás is jótékony szárnyait mindinkább kiterjeszti. *)

§. 48. *A mocsároknak kiszárítása, és a futó homok megkötése.*

A mocsárok kiszárítása által is a mezei gazdaság sok telket nyerhet, s a természet szaporodhatik; minthogy pedig illy kiszárított földek különös termékenységgel birnak s egyébként a kiszárítást az emberek egészsége is kívánja, azért a közállománynak a kiszárításra különös gondja legyen, a végett a földbirtokosokat szükséges eszközök nyújtása által ösztönözni fogja; minthogy pedig ezeknek a mocsárok kiszárítására vagy tehetség, vagy akarat gyakran hiányzik, azért igen czélszerűek lehetnek e következő intézkedések:

1-ör. Hogy ha a tulajdonos a kiszárítást magára vállalni nem akarja, azt más magánosok, vagy részvénytársaságok is végbeviassék, mindazáltal úgy, hogy a teendő munkák terve a vízépítési igazgatóság által előre megvizsgáltassék, és attól helybenhagyassék.

2-or. Hogy a kiszárított földeknek birtokosai a kiszárítást felvállalóknak a munka bevégeztével megtérítést adni kötelesek legyenek, ezen megtérítés vagy pénzben, vagy a termékek részében vagy a lecsapolt földnek bizonyos darabja átengedésében állhat, ezen pótlás minden egyes esetben tekintvén a kiszárításra fordított költségeket, és a belőle a földbirtokosra háromló haszonra, a kormánytól felállított részrehajlatlan biztosság által meghatározathatik.

Töltések felállítása által is gyakran sok föld biztosítatik a vízáradások ellen, s földművileg használhatóvá tételük, illy töltések a statusnak intézése alatt készítenek.

Az úgy nevezett siványhomok is igen ártalmas, mert illy föld, ha egészen magára hagyatik, semmit sem terem, ennél fogva legelőnek sem használtathatik, a közlekedést nehéz jár-

*) A hol a pusztáktól semmi közadó nem fizettetik, holott ellenben a jobbágytelkek adóznak, ott csakugyan lehetséges, hogy a pusztai gazdálkodás tán némelly esetben jövedelmezőbb, mint a népésített telki gazdálkodás, de az, hogy valahol némelly telkek adót nem fizetnek, visszás állapot, és a józan politicalai elvekkel meg nem fér, miként fölebb mondtuk.

hatósága miatt tetemesen gátolja, és a szomszéd jó földeket is lassan elborítja, azért hogy illy területek a mezei gazdaságnak megnyeressenek, és a jó földek is homoközönlés ellen védessenek, szükséges a siványhomokot megkötni és hasznosítani, ez pedig fatenyésztés által eszközöltetik. Daniában 200,000 porosz holdnál több futóhomokot hasznosítottak faültetéssel, minálunk is, főleg Pest és Csongrád megyékben temérdek sok földet lehetne az által nyerni.

§. 49. *Jó haszonbéri törvények alkotása.*

Gyakran a haszonbérbe adott jószágok jobban műveltetnek, mintha azokat a tulajdonos maga művelné, és ennek is nagyobb jövedelmet hoznak; de hogy a jószágok haszonnal kibéreltethessenek, jó haszonbéri törvények szükségesek, mellyek a tulajdonos, és haszonbérelő közti általános jogi viszonyokat pontosan meghatározzák, különösen pedig a bérelő állásának nagyobb biztosságot nyújtanak: mihelyt nagyobb biztosság van a bérelésben, és az arra fordított tőke jó kamatozásra számolhat, könnyebben akadnak vállalkozók; némelly nagyobb terjedelmű jószágra igen czélszerű, ha apróbb részletekre felosztva adatik ki bérbe.

§. 50. *A mezei gazdaságnak adandó ösztönzés, és a földművelés illő tiszteletben tartása.*

Hogy a mezei gazdaság virágozzék, szükséges, hogy ezen legegészségesebb, hasznosabb, és legnemesebb foglalkozás illő tiszteletben tartassék, ez bizonyosan indító okul szolgáland, hogy több ember földművelési foglalkozást választand életmódjául, annyival is inkább, mert a mezei élet már magában sok embert édesget, mivel 1-ör az egészségnek leginkább kedvez, és a birtokosokat függetlenebb állásba helyezi, mint akármelly más életmód, és 2-or mert a tőkék földművelésre biztosabban fordíthatnak, mint bármilly más nyereszkedési foglalkozásra, a tapasztalás is azt bizonyítja, hogy a földművelés ott nagyobb virágzásba jött, hol a földművelők állása politicalag is eléggé van méltányolva.

Minthogy pedig azon polgárok, kik a mezei gazdaságot új növények, műszerek, állatok, vagy új munkálási rendszer

behozása által előmozdítják, a honért nem kevésbé magukat érdemesítik, azért a közállománynak szent kötelessége illy érdemeket felkeresni, és nyilván kitüntetések, vagy jutalmazások által elismerni, és így a szorgalmat felébreszteni, illy jutalom a személy és érdem különbözése szerint vagy megfiztetési, vagy pénzbeli lehet, ez utóbbi főleg azon esetre czélszerűbb lesz, ha a jutalmazandónak új találmánya költséggel vala összekötve, vagy pedig az érdemtevő különbben is pénzbeli segedelemre szorul, illy jutalom osztogatására alkalmul szolgálhatnak a mezei gazdasági ünnepek, (milyenek már több vidéken Német országban divatoznak) mellyek alkalmával a legjobb termékek és gazdaság körében tett új találmányok is kiállíthatnak.

§. 51. *A telkek felosztásának határai.*

Azon kérdés megfejtésére, vallyon a nagyobb vagy kisebb gazdaság érdemel e elsőséget, s tehát a telkek felosztásának hol legyenek határai? mind a nagyobb, mind a kisebb gazdaság hasznait, és árnyékoldalait vizsgálóra venni szükséges. A nagyobb gazdaság mellett az látszik harczolni, hogy nagyobb telkek birtokosa új növényekkel, vagy új munkálati módszerrel könnyebben tehet kísérleteket, hogy bizonyos állattenyésztési ágak, p. o. ló-, vagy juhtenyésztés, csak nagyobb telkeken üzethetnek, hogy nagyobb telkeken különféle növényt lehet vetni, és így az átalános silány termés veszélye inkább elhárítatik, továbbá, hogy némelly javítások csak nagyobb téreken térítik meg a reájok fordított költségeket, és könnyebben kivihetők, ha a telkek egy birtokoshoz tartozik, mintha annak tulajdonában többen osztoznak; de árnyékoldalai a nagyobb gazdaságoknak: hogy a hol igen nagyok az egyes gazdák telkei, ott igen sok napszámos család létezik, kiknek helyzete se maguknak elégedést nem szerez, se statusgazdasági szempontból kedvezőnek nem tartható, tovább hogy a nagyobb földbirtokosok sem javításokra, sem takarékosagra nem igen hajlandók.

Ellenben a kisebb gazdaság mellett szóll, hogy a kisebb telkek birtokosa rendszerint nagyobb figyelemmel és szorgalommal műveli telkének minden részeit, és azoknak czélszerűbb megmunkálására könnyebb móddal bír, mi a termesztés

gyarapodását vonja maga után; ide járul hogy a kisebb gazdaságok által az ország kisebbé válik.

Ezeket egybevetvén, azon következtetést húzhatni, hogy a nagy telkek felosztása igen hasznos ott, hol azok olly nagyok, hogy még több család élhet belőlök, mert illy felosztás által a status sok új családdal szaporodik, mellyek bizonyosan nagyobb szorgalmat fordítandnak telkök művelésére, mint az elébbeni egy nagy birtokos; és hogy tehát a felosztás főleg ott, hol a népesség szaporodása kívánatos, vagy hol sok embernek földbirtokrai igényei kielégítendőek, előmozdítandó leszen; mindazáltal ezen feldarabolási elv túlzólag ne alkalmaztassék, hanem 1-ör ezen szabály alol kivételnek helye legyen, hol valamelly gazdaság helyzete, vagy körülményei annak osztatlanul maradását kívánni látszanak, a gazdaság akkor lesz legvirágzóbb, ha a kisebb gazdaságok nagyobbak mellett lesznek, és 2-or önkényes, és határtalan felosztás ne engedessék, hanem a minimum törvényileg meghatározottassék, mellyen alol sem örökösödés, sem eladás alkalmával a felosztás ne történhessék, ezen minimum annyi mennyiségben álljon, hogy egy szorgalmatos család táplálására éppen elegendő legyen, mert ha határ nélkül feldaraboltatik a telek, túlnépesedés, és a földbirtokosok elszegényedése következik, mire például szolgálhat Irland. — Legfőlebb olly vidékekben, hol a népesség nem egyedül a földművelés után, hanem más munkából, gyártásból is él, vagy nagyobb városok közelében, hol gyakran kerti művelés divatoz, és a pénzkeresésre sok alkalom nyílik, lehet nagyobb felosztásnak helye.

A közállománynak rendelkezési a mezei gazdaság egyes ágainak előmozdítására.

§. 52. *A szőlőművelés.*

Ha a közállomány a mezei gazdaság akadályait elhárította, és annak felvirágoztatására szolgáló eszközöket alkalmaz, mindegyik mezei gazda szabad akaratjára hagyathatik, hogy a mezei gazdaság azon ágát válassza, melly az ő esmeretei, viszonyjai, és helybeli körülményei szerint legnagyobb hasznot ígér, mindazáltal a mezei gazdaság némelly ágai a

közállomány különös figyelmét, és ápolgatását kívánják, ilyenek: a szőlőművelés, gyümölcstermesztés, erdők művelése, marhatermesztés.

A szőlőművelést a közállomány előmozdíthatja, ha a szőlősgazdák közt jobb szőlőfajokat ingyen osztogat, ha gondoskodik, hogy minden vidéken a legalkalmasabb fajok ültetessenek, ha a szőlőművelésben magukat kitüntető gazdákat jutalmazza, és a dománialis jószágaiban czélszerűbb szőlőművelés által jobb termésröli példával előmegy.

Néha a közigazgatástól más kerti növények a szőlőtőkék közti ültetése tilalmaztatik, mert tapasztaltatott, hogy illy növények a szőlőkben aránytalan szaporítása a bortermésre igen ártalmasan hat, azonban azon vidékekben, hol nagyobb, és jó bortermés a ritkaságok közé tartozik, igazságtalan volna ültetését ezen növényeknek, mellyek bizonyosabb hasznot ígérnek, a bizonytalanabb bortermés miatt tilalmazni.

Azon rendelés is, miszerint a szőlősgazdák a törvényhatóság által kitüzött időben kötelesek legyenek szüretelni, sok esetben károsan hat, mert a már elebb érett szőlők az által elvesznek, a későbbben érendők pedig éretlenül összeszedetnek. Ezen kényszerítés többnyire a dézma, vagy kilenczed adásának következése, mellyet mikép kelljen megvaltani, már főlebb előadatott.

§. 53. *Gyümölcstermesztés és erdőszet.*

Temérdek a haszon, mellyet a gyümölcsfák nevelése és nemesített fajokbani termesztése a földművelő osztályra áraszt, azért a közigazgatás a gyümölcstermesztésre különösen terjessze ki figyelmét, és szorgalmaskodjék a körül, hogy a földművelési oskolák kertekkel elláttassanak, hol a mezei ifjúság egy a dologhoz értő kertész által a fatenyésztés minden fortelyaiba avattassék, tovább több helyeken faiskolákat létesíteni iparkodjék, mellyekből mindenféle oltványok, és csemeték olcsó áron kaphatók legyenek; a gazdasági egyesületek is fakerteket állíthatnak fel; tovább a közigazgatás azon gazdákat, kik a gyümölcstermesztésben kitüntetőleg munkálódnak, jutalmazások által ösztönzendő, nyilvános utak szélein is gyümölcsfákat ültetend, az ezeket rongálók ellen

pedig szigorú büntetést szaband, különös buzdítás pedig szükséges a szederfák ültetésére.

Csaknem hasonló intézkedések lesznek czélszerűek az erdőszetre nézve is, minő intézkedések szükségesek pedig a fahiány elhárítására, a policziai tudományban előadatott.

§. 54. *A marhatenyésztés.*

A marhatenyésztést is a közigazgatás különös figyelmére méltassa, erre nézve főleg gondoskodnia kell, hogy a házi állatok jó fajtából származzanak, mert a jó fajú állatok eltar-tása nem kerül többbe, mint a selejtesbeké, holott több hasz-not hajtanak, és a kereskedésben is nagyobb áron adathat-nak el. De minthogy az egyes gazdák távol levő országok-ból részint a sok költség, részint a közlekedés akadályai, részint pedig a kivitel tilalma miatt illy különös fajú állato-kat meg nem szerezhetnek; azért szükséges, hogy a közigaz-gatás illy állatokat bár a legtávolabb országokból hozasson, és azokat az ország különféle vidékeiben felállított hágató intézetekben elhelyezze, mellyekben a hímállatok használatát a magános gazdáknak barmaik nemesítésére átengedendi.

Ezenkívül még marhavásárok, kiváltkép ha alkalmas hely, és idő választatik hozzájuk, szintúgy mint a gyapjú-vásárok a marhatenyésztést felvirágoztatják, és a markake-reskedést élénkítik, különösen a lótenyésztés előmozdítására hatalmas eszköz lehet, ha a kormány a hadsereg számára szükséges lovakat otthon vásároltatja, végtére a mezei gaz-dasági ünnepélyek, mellyek alkalmával a különös szépségű mindennemű marha kiállítatik, és a magukat az állattenyész-tésben kitüntető gazdák nyilván megjutalmaztatnak; a ked-vet és gondosságot felébresztik.

§. 55. *A bányák művelése.*

A földműveléshez politicalai értelemben a bányák művelé-se is tartozik, mint főnebb mondatott. A bányák művelése csak akkor hasznos, ha a művelési költségek kisebbek, mint az azokból kiásott érczek piarcsi ára, azért nem helyeselhető olly bánya művelése, melly a reája fordított költségeket meg-nem téríti, kivévén ha annak folytatott művelésénél jövőben valószínűleg nagyobb jövedelem reménylhető. Továbbá bizo-

nyos, hogy a nemzet veszélyben forogna a földje keblében rejlő kincseket elveszteni, ha csak egyedül a földesúr birna kizáró joggal telkén rejtekező érczek kikeresésére, mert a bányamívelésnek az a természete, hogy kis kiterjedésben vagy éppen nem, vagy legalább haszonnal nem üzethetik, (mivel ahoz sok költséges gép kívántatik) hol pedig több földesúr birja az érczel bővelkedő telket, ezeknek a bányamívelésre szükséges egyesülése alig reménylhető, és úgy a bányák mívelése abban maradna; azért törvényileg megállapítassék, hogy nem csak a földesúr, hanem akárki más is valamely telken az érczek kifürkésésére szükséges vizsgálatot az illető bányászti bíróság engedelmével, megtérítvén a földesúrnak netán okozandó károkat, megtehesse, és azután a bányászti bíróságnál annak mívelhetéséért esedezhessék. A bányamívelési jog ennekelőtte egészen a közállomány által gyakoroltatott, és pedig azért főleg, mivel a közállomány azon nagyobb tőkéket, mellyeket a bányamívelés kíván, inkább birja, és ezen míveléshez kívánt ismeretekkel bíró embereket is magának könnyebben megszerezhet, mindazáltal a polgári társaság előrehaladtabb állapotjában magános személyek, és társaságok is birnak a kívánt ismeretekkel, és tőkével, tehát a bányák mívelése magánosokra is bányabér (urbura) fizetése iránt czélszerűen bizathatik, annál is inkább, minthogy a magánosok kevesebb költséggel nagyobb mennyiségű érczeket állíthatnak elő, mint a közállomány.

Hogy pedig a magánosoknak is bányamívelésre kedvök legyen, bányászti iskolák szükségesek, mellyekben a bányamívelésre kívántató tudományok előadatnak, tovább a bányamívelésre (melly sok veszéllyel van összekötve) az emberek különféle kedvezések által serkentendők, és a bányaur, és a bányászok köztii jogi viszonyok meghatározandók, s különös bányászti törvényszékek felállítandók, mellyek a bányabirtokosok, és bányászmunkások, vagy a bányaközbirtokosok közt támadó villongásokat kiegyenítik.

Ne hogy pedig okszerűtlen, és csak a jelen haszonra irányzott bányamívelés által annak tán jövőbeni használása lehetetlenítessék, vagy legalább nehezítessék, a közigazgatás bányászti tisztviselői által felügyelend.

HARMADIK FEJEZET.

A műiparrol.

§. 56. *A műipar fogalma.*

A műiparhoz mind azon foglalkozások tartoznak, melyek nyers anyagot átalakítanak, és azt használhatóvá teszik, tehát a műipar mind a kézműveket, mind a gyárokat magában foglalja. A kézmű, és gyár közt az a különbség, hogy t. i. a kézműnél a mester egyes emberek által történt rendelesek következtében kevés segéddel munkákat állít elő, melyekben neki az egyes rendelő kívánatához simulni kell, a kézműves tehát csak kivételképen dolgozik nagyobb mennyiségben boltok számára: ellenben a gyárookban a gyáros sok segéddel, gépek alkalmazása, és nagyobb munkafelosztással nagyobb mennyiségű kelméket boltokbani árulás végett, és pedig önmagától választott alakokban állít elő.

A műipari készítmények a nemzeti vagyonszágnak szinte egy részét képezik, minél több műipari készítmény állítatik valamely országban elő, annál jobban emelkedik a nemzeti vagyonság.

§. 57. *Nagy fontosságú e, hogy valamely ország belkoni gyártást bírjon?*

E kérdésnek jó megfejtésére a pusztán földművelői, és a földművelői, s egyszersmind gyári status közti különbséget egybevetni szükséges, melly e következőkben áll:

1-ör. Olly országokban, hol gyárok, és kézművek virágzanak, a földművelés is nagyobb virágzásra emelkedhetik, mert a gyári ipar a földi természetményeknek becsét is neveli, részint mert a nyers anyagokat feldolgozza, részint mert a vele foglalkozó műiparos munkások is sok élelmet fogyasztanak, a gyári ipar által a földjövedelem és munkadíj növekedik, és a telkek értéke gyarapul, mi a földművelő osztályt nagyobb munkásságra, és szorgalomra serkenti; ellenben olly országban, hol gyári ipar nem létezik, a földművelés is eltörpül, mert az elegendő fogyasztók hiányoz-

ván, a földművelési termékek elkelése nehézbül, és mert ha a népesség szaporodik, ez más foglalkozások nem léte miatt csaknem kizárólag a földműveléshez folyamodni leend kénytelen, mi a telkeknek szerfölötti eldaraboltatását, és a földművelők elnyomorodását vonja maga után.

2-or. Csupán földművelői nemzet sem nagy bel, sem külkereskedésre szert nem tehet: belső kereskedésre nem, mert ennek virágzása földművelési termékek és gyártmányok egymással felcserélhetőségétől függ, és mert a csupán földművelési országban a szállítási eszközök is többnyire rossz állapotban léteznek, csak miután a belső gyárok emelkednek, és általok a szállítási eszközök javulnak, és a népesség nagyobb mértékben szaporodik, jöhet virágzó állapotba a belkereskedés, hasonlítsuk csak össze Angolhon belkereskedését Lengyel, vagy Magyarhonéval, és ezen állítás igazságáról meggyőződhetünk.

A csupán földművelői nemzet külkereskedése és politikai hatalma sem vergődhetik fel magasb polczra, mert a földműves nemzet termékeit csak néhány gyártó nemzetnek adhatja el, mellyek magok is üzik a földművelést, még pedig tán tökéletesebb móddal, mint ama nemzet, és még ezen kivétel is külföldi kereskedési szabályok, vagy háborúk által gyakran félbeszakíthatatik, minek következtében az idegen gyártványok megszerzése is nehézbülhet, ide járul, hogy nem minden földi termék olly alkalmas távol vidékrei szállításra, mint a gyári készítmények, csak olly nemzet léphet kereskedési közösülésbe minden éghajlat népeivel, melly mindennemű gyártványokat a legjutányosabb áron előállít, olly nemzet gyártványaiért becsereülheti könnyen a meleg éghajlat természetményeit, millyenek: nádméz, kávé, gyapot, thea, festőszerek, fűszerek, s a t. mellyek gyarmati áruknak neveztetnek, de a mérsékelt éghajlati földműves országok csak azt nyújthatják a melegebb éghajlatiaknak, mivel azok magok is bírnak, t. i. élelemszereket, s durva anyagokat; ugyanazon okból csak gyáros nemzet képes sikerrel gyarmatot alapítani; Angolhon roppant gyarmati birtokát egyedül túlnyomó gyárerejének köszönheti.

3-or. Továbbá a gyárok virágzásától, mint a bel, és külkereskedés alapjától függ egyszersmind a hajózás felvi-

rágása is ; a csupán földművelői országban még a folyókon, s tengerparti hajózás sem virágozhatik fel, mert a gyárok szükségére teendő élelmi, tüzi, és épületi szerek, s durva anyagok szállítása teszi a belső hajózás legnevezetesebb részét, melly a földműves nemzetnél hiányzik, annál kevésbé emelkedhetik tehát a nagyobb tengeri hajózás virágzásra, minél fogva a csupa földműves nemzet nagy tengeri hatalommal sem birhat.

4-er. A csupa földművelő országban a műveltség, felvilágosodás, és a polgári szabadság sem igen fejlődhetnek ki, mozdulatlanság a lakóhelyből, ragaszkodás a régi elavult szokások s intézetekhez, ügyetlenség, szellemi lomhaság, hiánya a műveltségnek, és polgári szabadságnak jellemzik a pusztán földművelő országot: ellenben a gyáros országokban a tudományok, és művészetek csaknem szükségkép felvirágoznak, alig létezik gyári foglalkozás, melly az egyik vagy másik tudomány körébe ne vágna, a gyártás temérdek sok esmereteket terjeszt a polgárok közt; és a szunnyadozó productiv erőket, és természeti segélyforrásokat, (mellyek a csupa földművelő nemzeteknél nagyrésztint használatlanul hevernek) alkalmazásba hozza, és munkásságra felébreszti, és már az emberek sűrűbb együttléte, s nagyobb egymásra hatása miatt nagyobb felvilágosodást idéz elő, mellynek jótékony befolyása következtében a földművelés is bilincsei alól felszabaduland, és a polgári szabadság mindinkább tágulni, és szilárdulni fog.

Végtére 5-ör. A gyárok által módokat nyer a nemzet földi létét az élet különmemű élvezeteivel édesbiteni, a gyári nemzetnek sokkal több alkalma vagyon a géperő használására, mint a csupán földművelő nemzetnek; hogy esatornák, vasvonalok, és gőzhajózás csak gyári erők használása által keletkezhetnek, és hogy ezek a gyári országnak a földműves ország felett megmérhetetlen felsőbbiséget szereznek, minden kétségen kívül fekszik.

Ebből tehát következik, hogy valóban nagy fontosságú dolog, hogy valamely ország belhoni gyártást bírjon, mert minél gyorsabban fejlődik valamely nemzetnél a műipar, annál veszedelmesebb lesz más nemzeteknek hátramaradniok, annál nagyobb lesz közöttök a különbség; tehát bizonyos,

hogy minden földművelő nemzetnek, mellynek hatalma, műveltsége, és fennállása szívéen fekszik, törekednie kell, hogy belhoni gyártást minél előbb teremtsen elő, mert a nemzeti vagyonság csak ott emelkedhetik magasb fokra, hol a földművelés műipar, és kereskedés kellő arányban, és öszhangzólag kiképezve vannak, úgy hogy egyik a másiknak gyámolítására szolgálhat.

Az előadottakból az foly, hogy azon gyárak érdemelnek legnagyobb figyelmet, a mellyekben szükséges nyers anyag vagy otthon természetetik, vagy könnyen természetethetik, ezek után pedig azon gyárak következnek, mellyek olly partékákat készítenek, mellyek a népesség nagyobb részétől felhasználtnak, millyenek olly gyárak, mellyek közönséges posztót, vásznat készítenek.

Mindazáltal magától értetik, hogy olly országban, hol igen kevés a népesség, és tőkék hiányzanak, gyárak nem keletkezhethetnek. *) **)

*) A pusztán földműves népek mindeüütt vagy rabszolgaságban, vagy kényúri hűbéri uraság járma alatt nyögtek. Ellenben még mindenüütt, s minden időben a polgárisodás, és szabadság a városokból indult ki, a régi korban Görög, és Olaszthonban, a középben Olasz, és Némethonban, Belgium, s Hollandban, és a legújabb korban Éjszakamerikában, és Frankthonban. A városoknak érdekében fekszik, hogy az örökös jobbágyaság, hűbéri terhek, szorgalmat, és szabadságot korlátozó törvények megszüntetessenek, s ezek megszüntével a földművelő is jobb karba helyeztessék.

**) A ki hazánkban kevésbé körültekint, s mezőgazdasági, s műipari viszonyainkat a külföldiéihez méri, annak lehetetlen el nem szomorodnia, midőn arról győződik meg, hogy mezei gazdaságunk pangásának nagy részben gyárak hiánya, s legnagyobb részt műtani járatlanságunk oka, milly káros a műiparnak elhanyaglása Lengyel országnak sorsa is mutatja, mellyről azt mondja a híres Liszt 270. lapon: Pohlen ward aus der Liste der Nationen gestrichen, weil es keinen tüchtigen Mittelstand besaß, der einzig durch Pflanzung einer innern Manufakturkraft zum Dasein hätte gebracht werden können, és 311-ik lapon így szol: „Aber seine Edelleute liebten es die dürstige Frucht der Sklavenarbeit nach den auswärtigen Märkten zu senden, und in den schönen Stoffen des Aus-

§. 58. *A műipar virágzásának akadályai.*

A műipar virágzásának akadályai e következők: 1-ör. Az ünnepnapok sokasága, 2-or. Egyedárusági jogok, és kizáró kiváltságok. 3-or. Czéhkorlátozások. 4-er. Nagy adók. 5-ör. Szerfeletti idegen versenyzés. 6-or. A műiparúzők lenézése.

§. 59. *Az ünnepek sokasága.*

Az ünnepnapok sokasága a gyároknak nemkülömben mint a földművelésnek nagy akadálya, mert a munkás ünnepnapokon nem dolgozik, de még is emészt, sőt rendszerint többet emészt, mint más napokon, minél több ünnep fordul tehát elő egy évben, annál nagyobbak kell lenni a munkabérnek a dolognapokra, a nagyobb munkabér pedig a partékák árát emeli, miáltal azoknak elkelése kevesedik, de ezen akadály már legtöbb országokban az ünnepnapok kevesítése által megszüntetett.

§. 60. *Egyedáruságok.*

A gyári egyedáruság (monopolium) valamelly gyárosnak adott jog bizonyos nemű gyártványt mások kirekesztésével készíthetni, és a fogyasztóknak eladhatni.

Az egyedáruságok azonkívül, hogy igaztalanságot foglalnak magukban, mivel a polgárok szabad munkásságát elnyomják, a nemzeti vagyonosságra is káros befolyással bírnak, mert:

landes einherzugehen. — Ihr Schicksal mag dem Adel anderer Länder sich vor Augen stellen, so oft er von Feudalkrieg gestochen wird, a 309-ik lapon pedig így szol: In einer Zeit, wo die Technik und Mechanik so unermesslichen Einfluß auf die Kriegsführung übt, wo alle Kriegsoperationen so sehr durch den Stand der Staatseinkünfte bedingt sind, wo bei der Vertheidigung so viel darauf ankommt, ob die Masse der Nation reich oder arm, intelligent oder verdummt, energisch oder in Apathie versunken sei, ob ihre Sympathie ohne Ausnahme dem Vaterlande, oder theilweise dem Auslande angehöre, ob sie viele oder wenige Landesvertheidiger stellen können, in einer solchen Zeit, muß der Werth der Manufakturen mehr als je aus dem politischen Gesichtspunkt beurtheilt werden.

1-ör. Az egyedáruságok által az árucikkek tökéletesítése gátoltatik, mert az egyedárusnak vetélytársak hiányában készítményei tökéletesítése szíven nem igen fekszik.

2-or. Az egyedáruság által a fogyasztók sanyargattatnak, mert az egyedárustól árucikkeket felesigázott áron venni kénytelenítetnek.

3-or. A partékáknak rosszabb tulajdona, és nagyobb ára miatt azoknak elkelése főleg más országokban, (hol más nemzetek versenyzését ki nem állhatják) csökken, mi által a nemzeti vagyonosság nem kevés csorbulást szenved, ide járul:

4-er. Hogy azon munkások is, kik az egyedárus gyárában dolgoznak, napibérokre nézve egészen az egyedárus önkényének vannak alávetve.

Hasonló következesök van a kizáró kiváltságoknak is, akár egyes gyároknak, akár egész társaságnak adattak, illy kizáró kiváltság, melly sokféle lehet, a kiváltságosnak mindég olly kedvezést tulajdonít, mellyel a többi gyáros nem bír, következeskép amaz, és ezek közt egyenlőtleneséget okoz, és a vetelkedést nehezíti, illyen kiváltság volna, ha egy gyárosnak előjog adatnék a honi gyapjú összevásárlására.

Szinte ezen alapokok harcznak a kormánytól önhasznára üzött egyedáruságok ellen, mellyek mint minden más egyedáruságok, a közjólétnek ártanak, és a kormányra nézve sem igen hasznosak, mert a kormány illy gyárok igazgatásához sáfárokat alkalmazni kénytelen, kiktől sem azon szorgalmat, sem takarékoságot nem várhatni, mellyel a magános gyáros gyártását viszi, és kiknek fizetése is a haszonnak nem csekély részét elhelyi.

Az egyedáruságtól mindazáltal különböztetni kell a pátensi-jogot, mert ez a jogot bizonyos nemű kelméket mások kirekesztésével készíteni csak bizonyos időre engedi, és mindég valamelly új találmánynak, főleg ollyannak, melly tökékek feláldozásával vala összekötte, megjutalmazására adatik, a pátensek a szorgalom felserkentésére igen jó befolyással bírhatnak, a pátenasadásért mérsékelt díj követeltethetik.

A kereskedési egyedáruság (propolium) valamelly kereskedőnek adott jog bizonyos nemű partékákat mások kizárásával a gyárosoktól venni és a fogyasztóknak eladni.

A kereskedési egyedáruság még a gyári egyedáruságnál is kárhözatosb, mert midőn az utóbbi csak a fogyasztókat éri, a kereskedési egyedáruság mind a fogyasztókat, mind a gyárosokat károsítja, az elsőket azért, mert ezektől a portékákat olcsó áron kiesikarja, a fogyasztókat pedig a mennyire azoknak a portékákat drága áron eladja. *)

§. 61. *A czéhek eredete, és szerkesztése.*

A czéhek, (mellyek csak a kézműveseknél, nem pedig a gyárosoknál fordulnak elő) olly társaságok, mellyeknek tagjai bizonyos kézmű üzésére kizáró joggal bírnak, és az összeköttetés által közös hasznukat illető bizonyos szabályokat fenntartani igyekeznek. — Azon állapot ellenben, mellyben semmi czéhkorlátozás nem létezik, műipari szabadságnak nevezetik.

A czéhek eredetüket a középkorban uralkodó jogbátorlanságból vették, mert, minthogy akkoron a közigazgatás a bátorság megszerzésére elegendő tehetséggel nem bírt, az egynemű foglalkozást űző emberek a kölcsönös ótalom végett összeszövetkeztek, ezen egyesületek egész országokra terjedtek, és nem sokára nem csak a közvédelem megszerzését, hanem a kézmű előmozdítását is czélul tüzték ki magoknak, még a czéheknek ezen czéljuk vala, ártalmasak nem voltak, rász következéseik csak akkor kezdtek mutatkozni, midőn a czéhek azokat, kik a czéhbe bétetesítve nem voltak, a mesterség üzésétől eltiltani, a czéhbeli bevételt pedig mindennemű akadályok által megszorítani kezdték.

*) Azon egy eset, mellyben az egyedáruságnak helye lehet, a könyvkiadásnál előfordul, erre nézve a könyv szerzőjének, vagy első kiadójának adandó kizáró jog igazolható, mert a szerző sokszor sok évig fáradozott, és a könyv kiadása végett sok költséget tett; az illy egyedáruságot a műveltségnek érdeke is kívánja, azért szükséges, hogy még a szerző él, senki, halála után pedig 15, vagy 20 év elfolyta előtt csak egyedül örökösei adhassák ki, és árulhassák a tőle szerkesztett munkát, és ha valaki ezen törvényt áthágja, a szerzőnek, vagy örököseinek, vagy első kiadónak adandó kármentesítésre szorítassék.

A czéhben a munkások három fokozatra oszlanak el t. i. mesterekre, legényekre, és inasokra, kik közül csak az elsők dolgoznak önmaguk számára, a mesterjog pedig csak akkor elérhető, ha valaki annak eléréséhez kívántató feltételeknek eleget tesz, millyenek: hogy bizonyos számú éveket mint inas a kézmű tanulására fordítson, mint legény meghatározott időt a vándorlásban töltsön, aztán remeket készítsen, és a czéhtől mesternek bevétessék, de a zárt czéhekben, az az olyanokban, mellyekben a mesterek száma határozva vagyon, a bevétel csak akkor történhetik, ha a határozott szám nem teljes. A czéh rendszerben mindenik kézműnek munkálatai pontosan ki vannak szabva, és az egyes kézművek közt szoros határvonal van húzva, úgy, hogy egy kézműves más kézműhez tartozó munkát ne készíthessen.

Mindenik kézmű mesterei egy testületet képeznek, mellynek elnöke, pénztára, és szabályai vannak, minden illy testület gyűléseket tart, mellyekben a társaság közügyei tanácskozás alá vétetnek.

A czéhbéli szervezetben azon intézkedés is divatoz többnyire, miszerint olly személyeknek, kik a mesterségjogot el nem nyerték (kontárok, *Фулѳер*) a czéhkörébe tartozó árucikkeknek készítése büntetés alatt tilos legyen, nemkülömben azon szabály is, hogy az egyes mesternek mesterségét czéhbéli társainak károsítására üzni szabad ne legyen; így p. o. egynek sem szabad a másíknak munkáját ócsárolni, legényeit lebeszélni, s a t.

Minthogy a czéhek már politicalai jelentőséggel birni megszűntek, annál fogva csupán csak statusgazdaságbéli és erkölcsi hatásuk szempontjából jönnek vizsgálat alá.

§. 62. *Védokok, mellyek a czéhek mellett felhozatnak.*

A czéhek mellett e következő védokok hozatnak fel:

1-ör. Hogy a czéhek szükségesek, minthogy általuk a kézművesek keresete, és életfentartása jobban biztosittatik, mi részint a czéhhez nem tartozóknak kizárása, részint az új mesterek felvételének nehezítése által eszközöltetik, továbbá, hogy különösen túlnépesedett országokban a czéhek jó befolyásuak, minthogy az igen kora, és gondatlan házas-

sági kötések az iparüzők közt az elébb szükséges mesterségi jog szerzése által halogattatnak.

2-or. Hogy a czéhek a mesterségek jó megtanulására, és a műiparnak tökéletesbitésére nagy befolyásuak, részint mert a kézművesek a czéhek által szorosabb érintkezésbe jövén egymással, a mesterségek tökéletesítéséről, és azt előmozdító eszközök elfogadásáról, a gátoknak pedig elhárításáról közösen tanácskozhatnak, mi által a kézművi esmereitek jobban megőriztetnek, részint mivel a czéhek a mesterjog elnyeréséhez kívántató feltételek által azt eszközlik, hogy kiki, ki mesterré felavattatik, a szükséges ügyességgel bírjon, a czéhszerkezetben kívánt vándorlások által is a mesterlegény mind a művelésben, és felvilágosodásban előre halad, mind mesterségében új fortélyok megtanulása által magát tökéletesíti, miből következik, hogy a czéhrendszerben a közönségnek valamely kézműves mesterré felavatása által annak ügyességéről mintegy kezesség nyujtatik, és a közönség illyformán az ügyetlen munkások ellen biztosittatik.

3-or. Hogy a legények és inasok a czéhektől, mint morális személyektől nagyobb fenyejtékben, és engedelmisségben tartatnak.

4-er. Hogy a czéhek erkölcsi szempontból is jótékony hatással bírnak, mert a czéhbe beavatott mester a czéhtársaitól becsültetni kívánván a becsületérzés által a feslett életől vissza tartóztatik, tovább a czéhek gyűléseiben erkölcsi elvek fentartatnak, és terjesztetnek, p. o. így a czéh a keblében létező legényeket nemkülömben mint a megholt mesterek özvegyeit ápolgatja, a vándorló legényeknek úti segédelmet nyujt, a beteget a kórházakba felvéteti, mik által a humanitas szelleme kifejlődik, felebaráti szeretet erősbül, és erkölcsi érzés terjeszkedik.

§. 63. *A czéhek ellen harczoló alapokok.*

Ellenben a czéhek ellen e következő alapokok harczolnak: hogy

1-ör. A czéhek az észjoggal ellenkeznek, mert általok az ember a vele született ősjogban, miszerint élelmét akár-melly (senkinek természeti jogát nem sértő) szabadon választandó munka, vagy foglalkozás által keresheti, korlátoltatik.

2-or. A mestereknek valamely városban azon indokból bizonyos számra megszorítása, hogy azoknak ott elegendő keresetök legyen, sem történhetik igazságosan, mert a kézművesek többsége készítményei eladására nézve nincsen lakóhelyére szorítva, hanem munkáit kereskedésbe hozhatja, és lakóhelyén kívül is eladhatja, s tovább mert néha a szaporodó népesség vagy bizonyos cikkek növekedő fogyasztása némelly kézműves nagyobb számát kívánja.

3-or. A czéhek a kézművek örökösségét behozzák, mert többnyire senki a czéhbe be nem vétetik, ha csak nem mester fia, vagy mester özvegyét vagy leányát nem veszi feleségül, innen van, hogy gyakran igen egyenlőtlen korú személyek közt, vagy minden hajlandóság nélküli házassági kötések történnek, mi a népességnek, nemkülömben mint az erkölcsiségnek ártalmára vagy, de a nem zárt czéhekben is a nagy költségek, s díjak miatt, mellyek a mesterjog elnyerésére a remek készítésére, és pazar lakomákra kívánatnak, a szegényebbek, bár legügyesebbek a mesterjog elérésében gátoltatnak, ügyetlenek ellenben nehézség nélkül a mesterjogot elnyerik.

4-er. A czéhek által a kézművek tökéletesbülése gátoltatik, és a közönség sanyargattatik, mert a csekély számú mesterek versenyzés hiánya miatt munkáik tökéletesbitésére kevés gondot fordítandnak, a régihez igen ragaszkodnak, s új módszerek behozását igen ellenzik, sőt gyakran összebeszélésből rossz munkákat nagy áron készitendnek, miáltal a közönség károsul, és maga a fogyasztás is kevesül; de a czéhrendszerben az ügyesség megszerzésére divatban lévő eszközök sem felelnek meg egészen céljoknak, mert az inasi években az inasok a mesterségben elegendő oktatást nem nyernek, hanem többnyire házi szolgálatokra alkalmaztatnak, sokan pedig, hogy annál hamarabb felszabadulhassanak, minden iskolai tanulás nélkül inasoknak beszegődnek, a míveltebb, és gazdagabb emberek fiai az inasokkal durva bánás miatt (melly avas előítéletekből származik) a kézművektől elidegenkednek, minek következtében a legények közt is sok ügyetlen leend, tovább az inasi évek számának megállapítása is czélszerűtlen, mert az által a szorgalmasabb, és ügyesebb inasok kik a kézművet elébb megtanulták, az

ahoz szükséges kedvtől megfosztatnak, és hamarábbi tökéletesbülésökben gátoltatnak, a vándorlás által is sok legény a kóborláshoz, henyeséghez szokik, sőt némellyek a közbátorságra nézve veszélyesek is lesznek, végre a remek feladásában, és megbíralásában is soknemű vexe, és visszaélés divatoz, sőt a czéhek többnyire a legügyesebb kézművesnek, kinek munkája a régiebb mesterek munkáira homályt vetne, akadályt tesznek.

5-ör. A rokon mesterségek egymástoli szoros elkülönítése által a czéhek közt nem kevés czivódás és költséges perek keletkeznek.

6-or. A czéhek többnyire szűkkeblű előítéletekhez ragaszkodnak, ilyen p. o. hogy a házasságon kívül született vagy zsidógyermek valamely kézmű tanulására ne bocsáttassék, s a t.

7-er. A műipar szabadságánál is a közönség rossz kézművesektől eléggé ovakodhatik.

§. 64. *A mi véleményünk a czéhek, és a kézművi szabadság iránt.*

A mi véleményünk a czéhek, és a kézművi szabadság iránt az: hogy noha a kézművi szabadság a szükséges ova-kozások alkalmazása, és némi korlátok felállítása mellett korán sem olly veszélyes, mint némellyek vélekednek, sőt több országban jó sikerűnek lenni bebizonyult, még is a czéhek felett sem töresek feltétlenül a pálcza, mert bizonyos, hogy a czéhek károosságai nem épen azok belső természetéből, hanem egyedül a becsúztatott visszaélésekből származnak, melly visszaélések ha eltöröltetnének, a czéhek ártalmasak lenni megszűnnének; azért véleményünk szerint azon kérdést: vallyon a műipari szabadság, vagy a czélszerűen elrendezett, és a visszaélésekről tisztított czéhszerkezet érdemel e elsőbbséget? csak tekintvén valamely ország körülményeit, főleg a műipar kifejlési állapotját, a nép jellemét, annak műveltségét, erkölcsiségét, szokásait, az alkotmánynak minéműségeit, határozhatni meg. A czéhszerkezet czélszerű elrendezése e következőkben központosul:

1-ör. A czéhek minden egyedáruság távollétével, korlátlanak legyenek, az az minden alkalmas kézműves, ki

kézművét voltaképp megtanulta, és jártasságáról bizonyítványt adott, születés, vagy házasságai tekintés nélkül mesternek felvétessék. Hogy olyan előbb mint tanítvány más mester-nél a kézművet megtanulja, a dolog természetéből foly, de a tanítás ideje csak a tanítvány ügyessége által határozottassék meg, mellyet hogy előbb szerezhessen, a mesterek tanítványaikat mind elméletileg, mind gyakorlatilag oktassák, és ne csak házi szolgálatokra használják, a tanítványokkali bánásmód is illő, és korszerű legyen, igazságos is, hogy a felszabaduló tanítvány, ne hogy ügyetlensége következtében valamely mester károsuljon, a kézmű minden részeiben a czéh előtt próbatétet tegyen, mellyben gyakorlati ügyességét bebizonyítsa, mit ha teljesített, a czéhtől a kézmű tőkéletes megtanulásáról szóló bizonyítványt nyerend, a legények vándorlásai is megtartandók, oly intézkedésekkel mindazáltal, hogy a legények a vándorlásra kiszabott időt csavargásokkal, és koborlásokkal ne töltsék, ha a remek készítése megtartatik, annak megbíralása részrehajlatlanul történjék, és szigorú ellenőrködés szükséges, hogy abból minden sanyargatások, és nagyobb költségek számüzessenek, azért engedtessek meg, hogy a kézműves remekét más városban is, mint hol letelepedni akar, megvizsgáltathassa, szinte engedtessek meg hogy olyan is, ki sohasem inaskodott, hanem a kézműhez kívánt szükséges ügyességet más módon, p. o. valamely műegyetenben magának megszerezte, a mesterségi joghoz juthasson.

2-or. Ugyanazon egyed egynél több kézművet is üzhes-sen, csak hogy alkalmas voltának jeleit mindegyikből ki-mutassa, nem különben ugyan azon feltétel mellett egyik mesterségtől a másikra áttérni szabad legyen, és a rokon mesterségek közt oly szoros határvonal ne húzassék, ha-sonlag szabad legyen olyannak, ki már valamely városban mesternek bevétetett, más városban is új remek készítése nélkül letelepedni, sőt faluban is akárkinek szabad legyen mesterségét üzni, tehát a városi, és mezei kézművek közt különbség ne téssék.

3-or. Minden czéhek valamely központi kormányszék-nek, melly a műiparra különös figyelmét terjeszti, közvetle-nül pedig a helybeli vagy megyei magistratus alatt álljanak,

mellynek egy tagja mint biztos mindig a czéhgyüléseken jelen leend.

4-er. Mindenik, ki a szükséges feltételekkel bir, és mesterségét rendesen megtanulta, üzhesse a kézművet, a nélkül, hogy épen kénytelen volna a czéhtestületbe belépni, a czéhbéli mesterek mindazáltal birhatnak különös jogokkal, de csak olyanokkal, mellyek a nemczéhbelieknek kárára nincsenek, illyenek p. o. a czéhgyülésekben a mesterségök és czéhök ügyei és hasznai iránti tanácskozás, a legények és tanítványok felletti fenyíték, a tanítványokat felszabadíthatási jog, a tanítványi és legényi bizonyítványadási jog, továbbá a jog elszegényedés, vagy balesetek esetében a czéhtől segedelmet, vagy nyers anyagnak előlegezését vagy munkát kérni, s a t.

§. 65. *A műipari szabadság behozásánál megtartandó ovatosságok.*

Ha a műipari szabadság behozatik, az átmenet a czéhrendszertől a műipari szabadságra ne történjék rögtön és a fennálló korlátok ne egyszerre; hanem csak lassanként szüntetessenek meg, ez pedig eszközöltetik: 1-ör. Ha még egy ideig minden helyben a kézművesek száma nem feltétlenül, hanem évenként csak bizonyos számmal, melly a már jelenlévők számával arányban van, szaporodni megengedettetik, és 2-or Ha valamelly kézmű üzésére nem tétetik feltételül annak valamelly czéhbéli mesternél formasierinti megtanulása, hanem még is az abban szerzett jártasság valamelly bizonyítása követeltetik, ez pedig főleg elkerülhetlenül szükséges olly kézműveknél, mellyek a polgárok életére és vagyonára tekintve, a közigazgatás különös figyelmét igénylik, *) azonkívül pedig ha valamelly kézművet üzőknek a rendőrség bizonyos kötelességeket kiszabni szükségesnek lát, p. o. a sütőknek, hogy naponként bizonyos mennyiségű kenyeret süs-

*) Illyen kézművesek a mészárosok, (kiknél t. i. szükséges a húsnak ártalmas voltát esmérni) a kőművesek, ácsok, építészek, fazékasok, (a máz végett, melly ügyetlen bánás mellett egészségtelen lehet) a kéményseprők; a gyógyszerészek a nélkül a tudományos egyetem által vizsgálatnak.

senek, vagy ha valamely kézmű készítményei elkelésére nézve egyedül a lakóhelyre van szorítva, a nagyobb vagy kisebb korlátolás mindig czélszerű lesz.

Magától értetik egyébiránt, hogy ha a czéhek eltöröltenek, a czéhben lévők semmi kármentesítést nem követelhetnek, azon esetet kivéve, ha valamely kézművi jog realitáson, az az bizonyos birtokon alapult volna, illy esetben a közpénztárból kármentesítés adandó, mivel ezen realitás a rajta fekvő jog miatt drágábban vétetett meg.

Némelly országban (p. o. Francia, Porosz országokban) hol a műipari szabadság béhozott, azon intézkedés vétetett, miszerint mindenik kézműves kézmű üzhetésére évenként a kormánytól kézművi levelet (*Gewerbschein, Patent*), váltani köteles legyen, mellyet akármely kézműre kaphat, ha-hogy rendőrségi akadályok útjában nem állanak. A kereső a helynek, hol kézművét üzni akarja választásában egészen szabad, a kézművelért különös sommát kell fizetni, melly azon kézműtől, mellyre a levél szól az adót képezi, a fizetendő sommának nagysága nem egyedül a kézmű minémüségétől, hanem némelly kézműveknél a lakóhely népessége számától is függ.

§. 66. *Nagy adók, és kivitelvámok.*

A valamely gyártásra vetett adónak nagysága is szinte nagy akadálya a gyártás felvirágzásának, mert minél nagyobb adó vetetett valamely gyárra, annál jobban felrüg a gyártványoknak ára, mi azoknak elkelését, s tehát természetét is csökkenteni fogja.

Ugyanazt kell állítani a nagy kivitelvámokrol is, melylyek a külföldre szállítandó gyártmányoktól fizetendőek, mert ezek is a gyártmányok árát emelik, minek következtében a honi gyáros külföldi piarczokon idegen gyárosokkal a versenyzést ki nem állhatja, és így a kivitel, és a természet is csökken.

§. 67. *A külföldi vetelkedés elleni biztosítás.*

Hogy ta honi gyáros gyártását folytathassa, szükséges hogy készítményeit olly mennyiségben, és áron adhassa el, hogy a költségein, és a vállalatára fordított tőkék kamatjain

kivül még elegendő nyereségre is szert tehesen, de a gyártmányoknak illy elkelése attol függ, hogy más külföldi gyáros, ki ugyanazon gyártmányokat tán olcsóbb, vagy hasonló áron adhatja, a belföldi gyárossal ne vetelkedjek. Itt tehát azon fontos kérdés támad: hogy a belhoni gyártás ótalmára, és felvirágoztatására kelljen e, és mikor a külföldi partékák az országba bevitelét tiltani, vagy legalább védvámok (Сѣтѣжѣ) által, (mellyek t. i. a bevitt partékák árát emelik, s így a vetelkedést tűrhetőbbé teszik) korlátozni, és tehát minő esetekben alkalmazható a tilalmazási, vagy védvámi rendszer?

E kérdésnek helyes megoldására elébb mind a védvámok mellett, mind ellenök harczólo alapokokat vizsgáljuk meg.

§. 68. *A védvámok ellen harczólo alapokok.*

A korlátlan kereskedési szabadság védői, (kik közül legkitünőbbek Smith, Say, Macculloch, Sismondi, Locz), a védvámok ellen következő alapokkal harczolnak:

1-ör. Minden egyes embernek java azt kívánja, hogy a neki szükséges árukat ott szerezhesse, hol azok legolcsóbban szerezhetők, de a védvámrendszer által a fogyasztók a kelméket nagyobb áron a honi gyárosoktól venni kénytelenek, és ezeknek amazok ellenében mintegy egyedáruság adatik, miáltal a fogyasztók szembetünőleg károsodnak.

2-or. Hogy a védvámrendszer a honi gyárosokat minden vetélytárstól megszabadítván a gyárműipart mintegy édes nyugalomba ringatja, és a gyárműveseket kényelmes középsebérség fokán tartja, miből a gyártmányoknak a tökéletesedéstől elmaradása, és a külföldi piarczokon versenyzésre képtelensége szükségképen következik.

3-or. Hogy illy tilalmazás más nemzeteknél visszatorlást idéz elő, és a nemzetek közti közlekedést megakasztja, mi által a honi termékeknek külföldön elkelése tetemes csökkenést szenved.

4-er. Hogy a tilalmazási rendszer által a csempészeti kereskedés az erkölcsiség nagy kárára elharapódzik.

5-ör. Hogy a tilalmazási rendszer által a műipar némelly nemei ösztönöztetvén mesterkelt módon ugyan lábra kapnak, de ez által a tőkék és kezek más hasznosabb fog-

Alapok az erre
alkozásoktól elvonatnak, és a hazai természetnek összes beese kisebbül; ha ellenben a kereskedési szabadság következtében e vagy ama belhoni gyártás elenyészni kénytelen, ez nem nagy jelentőségű dolog, mert illy módon foglalkozásaiktól megfosztott emberek, és tőkéek más iparágra áttérhetnek, és azt virágzásba hozandhatják, tovább hogy a kereskedési közlekedés korlátlan szabadsága a természet örök törvényén alapszik, melly szerint nem minden ország terem mindent, hogy tehát a nemzetek a természettől oda látszatnak lenni utasítva, hogy mindenik csak azon természetmennyek előállításával foglalkodjék, mellyekben a természet, és körülményei néki leginkább kedveznek, és azokat más nemzetek termékeivel szabadon feleserélje, mi által mindenik nemzet magának nagyobb értéket szerzend, azért legjobb, ha a Status egyebet nem tesz, mint ha mindent szabadon menni, és tenni hagy (laissez nous faire) és a műiparba tevőlegesen be nem avatkozik, mert csak fonák irányt adhatna neki, ellenben a magánosok saját érdeke fogja őket magától azon foglalkozásokhoz vezetni, mellyek az egész nemzetre nézve is legjutányosabbak. *)

§. 69. *Megczáfolása ezen alapokoknak.*

Ellenben a védvámrendszer követői kik közül legjelesebb Liszt ezen alapokokra következőkkel felelnek:

Az 1-sőre alaptalan állítás, hogy a védvám által a belső gyárosoknak a fogyasztók kárára egyedáruság adatik, mert a haszon innen az egész nemzetre háromlik, és ha eleinte a védvámrendszer által némelly műipari cikkely ára felrűg, ezen kis áldozat a productív erők megszerzése által helyre

*) Annak megmutatására, hogy balgatagság mindent ugyanazon országban természetni akarai, azt a kérdést teszik: vallyon okosság volna e az Angol, és Scothoni üvegházakban bort természetni akarai? illy formán lehetne Angol és Scothonban borokat természetni, de azok sokkal drágábbak, és rosszabbak volnának, mint azok, mellyek külföldről behozatnak; mindazáltal ez csak álokoskodás, mert a földművelési természet egészen más valami, mint a gyári természet, az elsőnél sokkal több függ az éghajlattól, mint a másiknál.

üttetik, ezen productiv erő nem csak az anyagi javak jóval nagyobb mennyiségét állítja elő, hanem műipari függetlenséget még háború esetében is biztosít, a földművelőknek e kis áldozat a nyers anyagok nagyobb ára által pótoltatik; ebből kitetszik, hogy a nemzetekre nézve nem áll az, hogy a nemzet is épen úgy, mint az egyes kalmár ott vegye árúit, hol azokat legolcsóbban kapja.

A 2-ik 3-ik és 4-ik pontban foglalt káros következései a védvámrendszernek csak a tökéletes tilalomból, vagy ahöz hasonló felette nagy védvámokból erednek: ellenben ha a védvámok mértékletesek (és csak épen oly nagyok, hogy a honi gyárosok a külföldiekkel a versenyt kiállhassák) kis vetélkedés is fennmarad a honi és külföldi gyárosok közt, a csempészetre sincs annyi inger, és más nemzeteknek visszatörzése is kevésbé féltendő.

A mi az 5-ik pontot illeti, itt a védvám ellenesei hamisat tesznek föl, hogy t. i. gyári ipar valamely földművelő országban védvámrendszer következtében keletkezése által tőkék, és erők a földműveléstől szükségképen elvonatnak, holott a gyárok keletkezése által egészen új szellemi, s testi erők, és tőkék jönnek használatba, mellyek eddig alkalmazás nélkül szunnyadoztak, heverték, ezen erők oly távol vannak attól, hogy a földművelési természetést kisebbitenék, hogy annak inkább nagyobb felvirágzását idézik elő; tovább az is tekintetbe veendő itt, hogy a védvámrendszer által külföldi gyárosok bevándorlásra az országba edesgettetnek, kit tőkét, és productiv erőt magokkal hoznak; egyébiránt azon állítás is, hogy a kereskedési szabadság következtében e vagy ama honi gyárnak elenyészte mit sem nyom, mivel a munkások más iparágra áttérhetnek, illy általánosságban szinte el nem fogadható, mert az átmenetel más iparágra mindig nehézségekkel, és tőkeveszteséggel van összekötve, de az is lehet, hogy a külső vetélkedés eddig virágzó iparágat elnyom, a nélkül hogy helyette más keletkeznék, mi a földművelési természetésre is károsan hat, mert az élelmek és nyers anyagok elkelésének csökkenését vonja maga után.

Mi pedig azon állítást illeti, hogy a nemzetek közti kereskedésnek szabadsága a természet örök törvényén alapul, az kétségkívül vagon, de nem kell felednünk, hogy a nem-

zetek közt nem létezik amaz örökös béke, melly mellett ezen természeti törvény létesíthető, és hogy a nemzetek nincsenek a míveltség, és gazdagság egyenlő fokán, mellyben azon korlátlan verseny minden nemzetre egyiránt üdvös volna, azért azt kell itt szem előtt tartani, mit kell a fennforgó körülmények közt minden nemzetnek tennie, hogy más nemzeteket utolérhessen, miből következik, hogy nem igaz hogy az legjobb, ha a kormány mindent tenni, és menni hagy, igaz ugyan, hogy a magánosok saját érdeke néha magától őket azon foglalkozáshoz vezeti, melly a nemzetre nézve is jutányos, mindazáltal bizonyos, hogy ha semmi ótalomra a status részéről szert nem tehetnek, azt nem sokára abban hagyni kénytelenítetnek, azért a kormánynak kötelessége akkor, ha a nemzetnek érdekében fekszik, hogy e vagy ama gyártmányokat maga készítse, mihez mégis a külföldnek szabad versenyzése miatt sohasem juthatna, a külföldi versenyzést annyira megszorítani, mennyire a korlátozás szükséges, hogy a nemzeti gyárosok biztosítva legyenek arról, hogy tőkéiket el nem vesztegetik, és életmódukat el nem tévesztik.

23

§. 70. *A mi véleményünk a védvámrendszert illetőleg.*

Megfontolván mind a védvámok mellett, mind ellenök harczoló alapokokat, oda jár véleményünk, hogy azon kérdésnek megfejtése, mikor érdemel a védvámrendszer, és mikor a korlátlan kereskedés elsőbbséget? mindig az egyes ország statistikai, és műszorgalmi viszonyai szerint elhatározandó, és hogy noha az általános kizáró rendszer, az az azon elv, miszerint minden külföldi iparkészítménynek az országba bevitele egyáltalában tilos, vagy nagy védvámoknak alávetve legyen, kárhozandó, mert ez csaknem minden internationalis kereskedést megszüntetne, és mert nagy fonakság volna mindent otthon akarni természetni, még is létezhetnek a műiparnak némelly ágai, mellyeknek felvirágzása védvámrendszer behozatala által feltételeztetik, a védvámrendszer behozási kérdés tehát minden egyes műipari ág külön viszonyainak tekintetbe vételével minden egyes esetre meghatározottassék, ennél fogva a védvámrendszer e következő esetekben helyben hagyható:

1-ör. Ha valamely műiparág, mely időjártával nagy hasznot ígér, a honban még csak most veszi kezdetét, és a nemzet egyébiránt is műipari tekintetben tán más nemzetekhez képest alantabb fokon áll, mert minden keletkező műiparnak nehézségekkel kell küzdenie, ilyenek: a munkások gyakorlatlansága, a vevőknek az újtoli idegenkedése, a gépeknek, műszereknek tökéletlensége, tőkék hitel hiánya; melly nehézségek miatt a keletkező műipar más, már abban előre haladtabb nemzetek versenyzését ki nem állhatja, és szabad kereskedés mellett virágzásba sohasem jutna, azért szükséges, hogy addig, míg a honi gyárok olly állapotba nem jönnek, hogy a külföldi versenyzést kiállhatják, ugyanazon iparnemű külföldi kelmékre védvám szabassék, ez szinte szükséges leend, ha a honi gyárokat jelenleg nagy adók terhelik, vagy ha esupa agyafúrtságból, vagy vak előítéletből az épen olly jó, és olcsó honi készítmények felett a külföldieknek elsőbbség adatnék. Angol országban is a gyárok védvámok ótalma alatt jöttek virágzásba.

Mindazáltal a védvám csak akkor használtassék ha a honi gyárok olly állapotban vannak, hogy a belfogyasztást kielégíteni képesek; a védvám mértékletes legyen, hogy a versenyzést egészen ki ne zárja, és azon arányban mérsékeltesék, minőben a belföldi ipar növekedik, ha pedig valamely iparág felette nagy védvámok nélkül a hazában fenn nem állhat, világos, hogy azon iparág készítményei a külföldiek által jutányosabban előállítathatnak, és hogy tehát valószínűleg nem érdemes azon iparág fennállhatását a fogyasztók kárára pártolni, ha csak nem reménylhető, hogy jövőben tán azon iparág olly tökéletesbülésre emelkedendik, miszerint készítményei a külföldiekkel a versenyt kiállani képesek leendnek.

2-or. Ha valamely iparágnak készítményei a közbátor-ság fenntartására, vagy közvetlenül a lakók életére szükségesek, mellyeknek még is külföldről behozása épen legveszélyesebb időben félbeszakíthatatik, szinte igazolható lesz a védvám, mert az eszéllyel (Flugheit) ellenkeznek ezen tárgyakra nézve magát egészen külföldre bízni, azért p. o. a kormány a lópor, vagy fegyverek az országba behozása ellen

védvámot rendelhet, ha a nélkül lőpormalmok, vagy fegyvergyárok a honban fenn nem állhatnának.

3-or. Azon kívül csupán fényüzéshez tartozó czikkek ellen is a védvámrendszer hasznosan alkalmaztatik, főleg ha a nemzet szegény, és néhány gazdagabbak külföldi czikkekkeli fényüzése által a pénz még jobban kiszivárog az országból, mert világos, hogy az által a nemzet még jobban elszegényedik. Ha a polgároknak hazai szeretete olly nagy, és olly tartós volna, hogy önkényleg illy czikkek használatáról lemondanának, és inkább a hazai műipart gyámolítani igyekeznének, természetesen a statusnak védvámi intézkedése felesleges volna, de illy hazafiúi lelkesedéssel párosult lemondást ritkán találhatni igen sok polgárnál, azért nem marad más hátra, mint kényszerítő rendszabály az az védvámnek felállítása.

De ott is, hol a védvámrendszer megszüntetésével a szabad kereskedés behozatik, ez ne történjék rögtön, és minden fokozat nélkül, mert ha a honi gyárok a külföld ellen használt védvámok következtében olly kiterjedésre jöttek, hogy sok embernek foglalkozást nyújtanak, a védvámok rögtöni eltörlése, és az abból eredő nagy külföldi versenyzés azt okozhatja, hogy sok munkás foglalkozásától, és keresetmódjától megfosztatik, mások pedig vagyonukban károsodnak. *)

§. 71. *Ovatosságok, nehogy a védvámok által az átszállítási kereskedés megszoritassék.*

Ne hogy a védvámok által az átszállítási kereskedés korlátoltassék, illyféle gondoskodás szükséges, hogy az olly külföldről bevitt portékákra, mellyek megint kivitelre szán-

*) Az Angol politicusok többnyire a korlátlan kereskedési szabadságot pártolják, mi igen természetes, mert Angol ország, mint-hogy minden nemzetnél a gyári iparban előbb áll a korlátlan kereskedési szabadság mellett az egész világot gyártmányaival elárasztaná, és gyári supremátiája alá hozná, azért nem csuda, hogy az Angolok más nemzetektől saját gyári iparuk ótalmára felállított védvámokat ferde szemekkel nézik, mert ők az által vesztenek.

vák, védvám ne essék, erre pedig következő eszközök szolgálnak:

1-ör. Viszvámmok, (Rückfälle) az az valamely áruczikkék az országba bevitelénél fizetett védvámnak megtérítése, az alkalommal, midőn azok megint máshová kivetetnek, de itt szemeskedés szükséges, valljon azon portékák, mellyeknek kivitelénél a védvám megtérítetik, ugyan azon portékák e mellyektől elébb védvám vétetett, és hogy a honba alattomosan vissza ne vitessenek, mert az által a statuspénztár károsodnék.

2-ör. Bizonyos helyeknek megengedtéssék az idegen portékákat ideiglen szabadon, minden védvám nélkül behozni, és innét a külföldre szállítani, ezen helyek a többi status-territoriumtól őrizett védvámvonallal el lehetnek különítve, ilyenek a szabad kikötők; a tapasztalás azt mutatja, hogy a kereskedés illy szabad kikötőkbe igen nagy virágzásba jöhet, és hogy azokban néha külföldiek is tőkeikkal letelepednek.

3-ör. Az országnak belsejében is lehetnek raktárak, (Niederlage, Pothof, entrepots warehouses) főleg folyóvizeknél, vagy tengeri városoknál, illy raktár a vámi tisztviselő zára alatt áll, mindazáltal az áruk tulajdonosainak mindig szabad bemenetelők legyen.

§. 72. *A műiparúzóknak lenézése.*

A műszorgalomnak nagy akadályai közé tartozik a műiparúzóknak lenézése is, mert ez sok embert, főleg a míveltebb osztályokból a műipari foglalkozás választásától vissza riaszt, és a vagyonosodott műiparúzóknak ingerül szolgál a foglalkozásuk félbehagyására, valóban boszantó azon főnhéjázó gög, mellyel még némelly országban, főleg a nagyobb földbirtokosok a műiparos, és kereskedő osztályra lenéznek, ezen lenezés többnyire olly politicalai viszonyokból ered, miszerint egyik osztály mind politicalai jogokkal, mind hivatalviselhetési képességgel kizárólag fel vagyon ruházva, mi által a többi osztály alázó helyzetbe tételik, azért szükséges, hogy a műiparos, és kereskedési osztály is politicalai és képviselheti jogokban részesítéssék, ez által a műiparúzóknak önérzete emeltetik, és vele a műipar is hathatósan előmozdítatik.

§. 73. *Minő tulajdonságok szaporítják a gyártmányok elkelését, és mitől függnék ezen tulajdonságok.*

A gyártmányok elkelése leginkább szaporodik, ha belső jósággal, és csinossággal bírnak, és olcsón megszerezhetők; ezen tulajdonságok pedig függnék: 1-ör a nyers anyag jóságától, és olcsó árától. 2-or a gyárosok ügyességétől. 3-or a gyárokra vetett adók és gyártványokra vetett kivitelvámi nagyságától. 4-er a gyári munkások bére nagyságától. 5-ör a gyári bíralattól. 6-or a gépek alkalmazásától. 7-er a munka felosztásától. 8-or az országban uralkodó kamatlábtól, végtére 9-er a helytől is, hol a gyárok felállítatnak.

§. 74. *A nyers anyagnak jósága, és olcsó ára.*

Ha a nyers anyag, melyet a honi gyárok feldolgoznak, honi természetű, szükséges, hogy a mezei gazdák annak miképeni tökéletesítésére tanítassanak, és a legjobb nyers anyag termesztésére jutalmak által felsekítettessenek; hogy pedig a gyárosok azt olcsóbb áron is megszerezni képesek legyenek (és így a honi gyártás annál inkább felvirágozzék) némelly politicusok annak az országbóli kivitelét nagy várnok (Нисфорзѣще) által megkorlátozni szükségesnek vélik: de a mi véleményünk szerint illy megkorlátozás nem helyben hagyható, mert általa a földművelők termékei nagyobb elkelése, és nyeresége reményétől elűttenek, mi a természet csökkenését is maga után vonja, illy korlátozás tehát a gyárosoknak csak a földművelők kárára kedvez, és azon kívül is ártalmas lehet, hogy más nemzeteknek visszatörlésre alkalmul szolgálhat, mi a gyárosokra károsan hathat; ebből tehát következik, hogy a nyers anyag az országbóli kivitelének egyáltalában korlátlanul kell lennie. Ha a honi gyárok a honi piacokon a külföldi gyárok versenyzését ki nem állhatják, egészen más eszközök szükségesek lenednek.

Ha pedig a nyers anyagot, melyet a honi gyárok feldolgoznak, otthon épen nem természetű, azért a gyártásról lemondani nem kell, hanem a status oda törekedjék, hogy ha csak lehetséges, eszközöltessék, miszerint a honi gyárosok mind a mellett külföldön is a versenyzést kiállhassák; hogy e végett a gyárosoknak az adótoli mentesség adassék, helyesleni nem lehet, mert ez a többi polgárok jogait sérte-

né, minthogy az észjogi törvények szerint mindeniknek a közterhekben részesülni kell, de ha valamely az országba külföldről bevitt nyers anyag különös okból a statustól bevitelvámmal terheltetett, ezt a status az alkalommal, midőn azon nyers anyagból készített árucikkek az országból kivitetnek, visszaadhatja, (ez is viszvámnak mondatik) a nélkül hogy valakinek jogait sértené, az által a gyármányoknak külföldöni elkelése igen előmozdítatik, sőt néha egyedül így tétetik lehetségessé.

Ha pedig más országban a nyers anyag az országból kivitele tiltva van, a közállomány alkudozások által e kivitelnek megszüntetését elérni iparkodják. *)

§. 75. *Az iparüző munkások ügyességére használandó eszközök.*

Az ügyetlen munkás keze alatt a legjobb anyagból is selejtes, és csekély becsű áru fog készitetni, az iparüző munkásoknak tehát alkalom adassék, miszerint a szükséges ügyességet magoknak megszerezhessék, azért a városi elemi iskolákban más tárgyak mellett a kézművek czélszerű üzésére némi készület adassék, ide főleg tartozik a gép és műtan alapelveibe beavatás, és a rajzolásrai tanítás, mert a rajztan a munkák csinosbitására, és azoknak különféle alakbani készíthetésére igen nagy befolyással bír, a vasárnap-i iskolák is, millyenek már némelly országban a kézműlegények, főleg az építőművesek számára fennállanak, igen jótékonyan hatnak.

Ezenkívül pedig az ország különféle részeiben real, vagyis műipari iskolák felállítandók, hol a műipar köréhez

*) Noha sokkal jobb ha valamely nemzet a honban termesztett nyers anyagokat maga dolgozza fel, minthogy azokat kivinni engedje, és a belölök külföldön készített árukat sokkal nagyobb áron fizesse, még is, ha valamely országban még éppen nincsenek gyárok, nagy balgatagság volna a nyers anyagnak az országból kivitelét csupán azért tiltani, hogy a honban gyárok keletkezzenek, mert ezeknek felvirágozhatása nem egyedül a nyers anyag lététől, hanem temérdek más okoktól is függ, p. o. a munkások ügyességétől, vállalkozók, tőkék, és elegendő fogyasztás lététől s a t. mik ha hiányzanak, gyárok keletkezni nem fognak.

tartozó tudományokban már terjedtebb oktatás adatik. Azok számára pedig, kik arra rendeltetvék, hogy egykor mint gyári birtokosok, sáfárok (Fabrikwerkführer) vagy gépépítők működjenek, külön műegyetem (politechnisches Institut) szükséges, mellyben minden a műiparra alkalmazható tanulmányok nagy kiterjedésben, és czélszerűen előadatnak, ilyen tudományok: a számtan, (Mathesis) természettan, vegytan, műtan (Technologia), géptan, kereskedési tudomány, élő nyelvek s a t. illy műtani kiképezés által a kézműves előtt többféle keresetforrás mintegy önkényt nyílik, és sok észtehetség, melly különb szunnyadoznék, felébresztetik.

§. 76. *Folytatás. — A műipari kiállítás.*

Tovább a műipar magasb fokra emelésére nagy befolyással bírnak a műipari kiállítások (Gewerb- und Ausstellungen) is, mellyek alkalmával az ipar minden nemeiből a legjobb készítmények, és remekmunkák, minták (Modelle) és új mozgonyok a közönség megszemlélésére kirakatnak. Ezen műipari kiállítások a műiparüzőnek a versenyző társai ügyessége fokáról közelebb tudomást szereznek, és így őtet is nagyobb szorgalomra ébresztik, és magasb ügyességi fokra törekedésre serkentik, nem különben a különféle műszerek és fegyármányoknak, mellyekre neki munkáiban szüksége vagyon, legtökeletesebb készítőivel ismertetik, és a közönség izlése, és nézetei iránt is értesítik, továbbá egyszerűsmind a kézművesnek alkalmul szolgálnak készítményeit, és azoknak árát köztudomásra juttatni, és az által nagyobb elkelést, tán még a külföldre is szereshetni, ezenkívül még az illy műipari kiállításokban a közönség is a honi műipar kifejlődési fokával esmerkedhetik, mi a honi műipar ellen dívatban lévő balítéletek legyőzésére szolgálhat, a műipari kiállítás évenként a fővárosban, egy arra alkalmazott teremben tartassék, annak ideje előre határozassék, miszerint az iparüzők remekmutatványaik készítésében ahoz magokat alkalmazhassák, illy kiállításához minden embernek szabad bemenetele legyen; a versenyzés emelésére nagy befolyással lehet, ha a dologhoz értő, és részrehajlatlan férfiakból egy bírálati testület felállítatik, melly a kirakott mun-

kákat nyilván megbíralja, és a kitünőbb iparüzőknek jutalmat vagy legalább nyilván dicséretet osztogat.

§. 77. *Folytatás. — A műipari egyeslet.*

A műipar kifejlődését előmozdító eszközök közé tartoznak tovább a műipar egyesletek is, mellyek magánosok által a czélből felállított társaságok, hogy a műipar tökéletesítését, és emelését eszközöljék. Ezen egyesletek hasznos könyvek és hírlapok megszerzése és kiadása által a műiparüzők értelmiségét nagyon előmozdítják, tovább műipari kérdéseket adhatnak fel, mellyeknek legjobb megoldását jutalmazzák, mi által a szorgalom ébresztetik, illy kérdések főleg olly tárgyak iránt tétessenek, mellyekben a honi műipar eddig még hátramaradt; illy egyesület működései által a kormánynak a műipareránti kötelességeit nagymértékben könnyebbítheti.

Szinte a műszorgalom előmozdítási eszközeihez tartozik, ha ügyes ifjaknak külföldre teendő utazásokra segédadjak vagy a statustol, vagy az iparegyesülettől adatnak, hogy a műszorgalomban más előre haladtabb nemzeteknél szerzett tapasztalásaik által magukat kiképezhessék, különféle országok szükségeit kitanulhassák, mellyekhez azután munkáikat alkalmazhatandják; de semmi sem mozdítja elő jobban a műipart, mintha a közigazgatás pártfogása által külföldi gyárosoknak bevándorlásra ingert nyújt.

§. 78. *A gyárookra vetett adók, és a gyártmányokra vetett kivitelvámok nagysága.*

A gyárookra vetett adók, és a gyártmányokra vetett kivitelvámok nagysága is a gyártmányok árára nagy befolyással bír, de erről már fölebb 66. §ban szólottunk.

§. 79. *A munkabér befolyása a gyártmányok árára.*

A gyári munkások bére is igen nagy befolyással bír a gyártmányok árára, mert minél nagyobb a munkabér, annál jobban emelkedik a gyártmányok ára, minthogy pedig a gyártmányoknak nagyobb ára azoknak elkelését kisebbíti, azért minden módon arra kell törekedni, hogy a gyári munkások bére mérsékelt legyen, annak mérséklete pedig függ: 1-ör

a gyári munkások illő számától, azért a gyári munkások szaporodásának minden akadályai elhárítassanak, ilyen akadályok p. o. az állandó katonaság nagy száma, tovább olly rendszabályok mellyeknél fogva némelly emberek csupán születésök miatt, mint p. o. a törvénytelen ágyból származó gyermekek, a hóhér vagy gyepmester gyermekei vagy vallásuk miatt a műipar üzéséből kizáratnak, vagy mellyeknél fogva a műiparúzóknak külföldi legények felfogadása tiltatik, s a t. illy, és hasonló szabályok tehát eltörlesztendők lesznek. 2-or a munkások életmódjától, minél takarékosabb életmódhoz vannak szoktatva a munkások, annál kisebb lehet a munkabér. 3-or az életszükségek árától. — A munkások szorgalmának felébresztésére hasznos lehet, ha a munkabér nem napszámra, hanem miként Nagy Britanniában divatoz, a munka mennyiségéhez arányozva fizettetik, mert illyformán az eszközöltetik, hogy a munkás legrövidebb idő alatt minél többet készíteni iparkodandik.

§. 80. Gyártmányok megbíralása.

Ennekelőtte sok statusban kényszerítő rendszabályok bossájtattak ki, mellyekben a gyártmányoknak mind külső alakja, p. o. hosszúsága, szélessége, mind belső tulajdonsági p. o. színanyag (Farbstoff) meghatározottak, szinte némelly gyártmányokra nézve a készítési mód is kiszabott, és különös, a dologhoz értő bírálók rendeltettek, hogy a gyártmányokat eladás előtt megvizsgálják, és azon darabokat, mellyek ez előszabott tulajdonokkal nem bírnak, kereskedésből kizárják, a kivánt tulajdonokkal ellátottakat pedig, nyilvános bélyeggel, ólommal megjeleljék, és azáltal eladásra alkalmasokká kijelentsék, de illy szabályok nem helyben hagyhatók, mert mi a gyártmányok tulajdonságait illeti, azokra nézve időjárával a vevők ízlése, és a divat megváltozik, úgy hogy az eddig kivánt tulajdonság már többé nem, hanem épen tán az ellenkező kerestetik, nem kevésbé czélszerűtlenek a készítési módot meghatározó rendszabályok, mert ezek által tán épen egy tökéletesebb módszer behozása gátoltatik.

Mindazáltal a gyártmányok megbíralása igen hasznos lehet olly árukra nézve, mellyeknek tulajdonsági megismeré-

sére különös műtani esméret szükséges, mellyeknek eladásában tehát nagyob rászedés igen könnyen történhetik, tovább olly áruknál, mellyek a külföldieknek eladatnak, mert ha a külföldiek gyakran rászedetnek, a honi gyártmányokrol jó véleményök csökken, mi az elkelésnek csökkenését is maga után vonja, (a tapasztalás különösen a vászonkereskedésre nézve a megbíralást szükségesnek találta); a bírálók minden egyes gyártmányt szoroson vizsgálják, és csak azon darabokat, mellyekben a belső jóság egészen hiányzik, s mellyek tán csupán kápráztatásra készitettek, zárják ki a kereskedésből, e bírálásnak azon haszna lehet, hogy a külföldieknél a nemzeti gyártmányokrol jobb vélemény gerjesztetik, s ennél fogva azok elkelése is előmozdítatik, tovább hogy a kereskedők, kik nagyobb mennyiségű gyártmányokat egyszerre kapnak, a nyilván bélyeget látván, a gyártmányok jó tulajdonsági felől mintegy biztosítatnak, s tehát minden egyes darabot felforgatni, és szemügyre venni nem kénytelenítetnek.

Mint hogy pedig a jó gyártmányok is, mellyek a bírálótól helyben hagyattak, különféle fokozatú jósággal bírhatnak, melly a vevőtől mindjárt meg nem esmertetik, annál fogva igen hasznos lehet az iparúzótt arra kötelezni, hogy készítményeiben a jóság fokát megjelelje, a hamis megjelelés pedig megbüntettessék.

§. 81. Gépek.

A gyártmányok jóságára és árára a gépek is nagy befolyással bírnak, a gépek segítségével a gyártmányok vagy rövidebb idő alatt, vagy kevesebb munkások által készíthetnek, mi mindig a természetesi költségek kevesbülését idézi elő. A gépek tehát a gyártmányok árát leebb szállítják, és azáltal azokat a polgároknak könnyebben szerezhetőkké teszik, s a fogyasztást szaporítják, azon kívül a gépek a gyártmányoknak olly tökélyt, és csinoságot adnak, millyent a legszorgalmatosabb munkás kezei soha sem adhattak volna, továbbá a polgárisodást hatalmasan előmozdítják, (igy p. o. a merő gépekből álló gőzhajók az egymástól legtávolabb lévő nemzeteket is összekötik, és a míveltséget terjesztik) végre a gyártmányok természetesét gyorsítják, és gyarapítják, innen magyarázhatni hogy az Ostindiai pamutból Angolhonban

készített posztó Ostindiában hol a munkabér sokkal kisebb, mint Angolhonban, noha ide s tova 3000 óráig vitetik, tehát a szállítási költségek is tetemesek, mind a mellett olcsóbban adathatik el, mint az Ostindiában készített posztó, ebből tehát kitetszik, hogy a gépek a productiv erők által a nemzeti vagyonosságot véghetetlenül előmozdítani képesek.

Azon egy ellenvetés, melly új gépeknek a gyárokbani behozása ellen felhozatik, abban áll: hogy azok által sok munkás feleslegessé tétetik, és foglalkozásától megfosztatik, mi néha azoknak inségét, és ennek következtében a közbátorság veszélyeztetését maga után vonhatja, de arra azt fel lehetni, hogy a gépek behozása által valamely gyártás nemében feleslegessé lett munkások minden foglalkozás nélküli maradása, és tehát inségre jutása szükségképen nem következik, mert többnyire akadnak más foglalkozások, melylyekre a munkások productiv erőit fordíthatni, (ezen productiv erők nyereséből pedig az összes nemzeti természet gyarapodni fog) az egy nehézség tehát mellyet a gépek a munkásra nézve okoznak az, hogy némely esetben őket a foglalkozás változtatására kényszerítik. Igaz ugyan, hogy az egyik foglalkozástól a másikra átmenetel nem mindig olly könnyen, és hamar történhetik, és hogy a miatt a munkás ideigleni szorultságba jöhet, azonban egy bölc kormány azon könnyen segíthet, ha t. i. azon munkásoknak mindaddig, mig az elébbi, vagy ahoz hasonló foglalkozáshoz nyúlni alkalmuk nem leszen, valamely közmunka által (millyenek p. o. különféle építések, utakkészítése s a t.) keresetmódot nyujt, erre valamely országban az alkalom ritkán hiányzik.

Azon kormány, melly a gépek behozatalát abbéli félelem miatt ellenzené, hogy sok munkás általok foglalkozásaitól megfosztathatnék, nem csak célját el nem érné, hanem a bajt alkalmasint nagyitaná, mert a gépek külsországokban behozatalát nem gátolhatja, ha tehát a külföldiek gyártásaikban gépeket használnandnak, olcsóbb gyártmányaikkal a honi gyártmányokat mind a belföldi, mind a külföldi piarczokból kizárandják, mi a honi gyártásnak egészleni tönkrejutását szülení.

Mindazáltal igaz marad, hogy a gépek jótékony hatása igen sokat függ a helybéli, és idői körülményektől, és hogy létez bizonyos határ, mellyen túl a gépek behozása káros következtetéseket szülhet, mert ha a gépek mértéken túl szaporodnak, a gyárok urai, és a munkások közti szükséges arány megzavartatik, és a nemzet kevés számú szerfölötti gazdagokra (gyári urak) és temérdek sokaságú birtoktalanokra, és szolgákra el fog oszlani, mi a közjóval, és a status céljával homlokegyenest ellenkezik.

Magától értetik, hogy olly nemzet, melly még a gépműtanban keveset haladt előre, legjobban cselekszik, ha külföldről minden gépet szabadon, minden védvám nélkül az országba béereszt. *)

§. 82. *A munkának felosztása.*

A munkának felosztása is a gyártmányoknak tökéletesítésére, és szaporítására nagy befolyással bír; a munkának felosztása pedig abban áll, hogy ne egy munkás vigyen végbe valamely gyártmányhoz kívántató minden munkákat, hanem külön munkások külön munkarésszel foglalkodjanak, melly munkarészek együttvéve bizonyos gyártmány előállítására irányozvák. A munka felosztásának nagy haszna nagyon, mert általa eszközöltetik: 1-or. Hogy a munkás egy foglalkozástól a másikhoz fordulni és mindig más műszereket elővenni, és így a közben sok időt hiába vesztegetni nem kénytelenítetik. 2-or. Hogy a munkás csaknem egész életében ugyanazon munkával foglalkozván, abban olly ügyességet szerez magának, millyent lehetetlen volna neki szerezni, ha figyelme többfelé oszolva nagyon. 3-or. Hogy a folytonos gyakorlatban a munka rövidítésére szolgáló fortélyokat felfedezheti. A munkafelosztás haszna megmutatására példát hoz fel Smith Ádám egy gombostűgyárról, hol tiz munkás, kik a tücsinálásra kívántató munkákat maguk közt helyesen felosztották, naponta 48,000 gombostűt készítettek,

*) Simonde Sismondi az illy czimű munkájában: nouveaux principes d'oeconomie politique. Paris 1819., a gépek behozását tiltatni kívánja, azon esetekben hol a kézi munka is megfelelhet.

holott másként, ha mindenik munkásnak magának egész gombostűt kellett volna készítenie a legszorgalmatosabb is naponta aligha tízet készíthetett volna, az angol gyárok, főleg mellyek ércben dolgoznak, gyártmányaik világszerte híres-ségét nagyrészt a divatozó munkafelosztásnak köszönhetik.

§. 83. *Az országban uralkodó kamatláb.*

Az országban uralkodó kamatlábnak a gyártmányok árára nagy befolyása vagyon, mert a gyáros a gyárába fordított tőkének országszerte divatozó kamatjain kívül még nyereségre is, mint fáradságának jutalmára szert tenni akar, minél kisebb lesz tehát az országszerte divatozó kamatláb, annál kisebb lehet a gyártmányok ára, és tehát annál nagyobb azoknak elkelése, mitől függ pedig az uzsorának nagysága, alantabb fog előadatni.

§. 84. *A gyárok helyéről.*

Mínthogy minden életszükségek a nagyobb városokban rendszerint nagyobb áron fizetendők, mint a kis városokban, mezővárosokban, vagy falukban, az élelmek nagyobb ára pedig valamint a nagyobb városokban divatozó fényűzőbb élet, és mulatságrai alkalom a munkások bérét, s tehát a gyártmányok árát is felemeli; azért gyároknak legalkalmasabb helyek a tartományi városok, mezővárosok, és faluk, főleg erdők vagy folyók mellett, mellyeken fa, nyers anyag, s a t. mire a gyároknak szükségök vagyon, kényelmesen szállíthatnak.

De ezen szabály néha kivételt szenved, mert olly gyárok, mellyekben a tökéletes portéka előállítására több különböző foglalkozás szövetsége szükséges p. o. olly gyárok, mellyek nagybecsű órákat készítenek, mellyeknél különféle kézművek hozzájárulása kívántatik, és ollyanok, mellyek a feldolgozandó anyagokat nagyobb mennyiségben csak a városokban találják, vagy mellyeknek gyártmányai leginkább a nagyobb városok lakosai által fogyasztatnak, hasznosabban helyeztetnek a nagyobb városokba. Szinte történhetik, hogy jutányosabb a gyárnak valamelly nagyobb városbani felállítása, ha ott nagyobb alkalom elkelésre, vagy kikötő létez, mellyből a gyártmányok kivitethetnek, vagy ha a munkásokat, kik nagy városokbani lakáshoz szoktak, hogy mezővá-

rosokba, vagy falukba költözködjenek, csak szerfölött emelt bérrel lehetne reá bírni.

§. 85. *A gyárosok gyámolítása a status részéről szükség esetében.*

Főleg nagyobb gyárok felállításához nagyobb pénzmenyiség kívántatik, melly a vállalkozónak gyakran hiányzik, de nem ritkán már egy menetben lévő gyártásnak folytatása megakad, mivel a gyáros annak költségét vinni nem bírhatja, itt tehát azon kérdés támad: minő segedelem nyujtassék a status részéről? hogy illy esetekben a statusnak nincsen kötelessége pénzkölcsönzésre, sőt hogy a polgároktól behajtott adót koczkáztatott vállalkozásokra és kétséges fogantatú kísérletek gyámolítására nem fordíthatja, kétségen kívül vagyon, a status eleget tesz kötelességének, ha jó törvények által a hitelt megalapítja, ha pénzkölcsönző intézetek, p. o. bankoknak létrejövését előmozdítja, és így a pénz kölcsönkaphatását könnyebbíti, mindazáltal két esetben valamely műipari foglalkozásnak a status részéről közvetlen gyámolítása kamatnélküli pénzkölcsönzés által tanácsosnak látszik:

1-ör. Ha egy eddig jól, és haszonnal üzött műipari foglalkozás egyszerre esetleges, és elmúló körülmények miatt megakad, és enyészetéhez közel hozatott, melly még is elkerülhető volna, ha a hathatós gyámolítás a crisisen túl segít.

2-or. Ha egészen új, még eddig az országban nem üzött műipari foglalkozás hozatik be, de a vállalatnak újdonsága egyedül az oka, hogy a vállalkozó magánosok közt bizodalmat, és hitelt nem lel, holott még is annak jövőbeni szerencsés lábrakapása és jövedelmezése minden bizonnyal reménylhető.

Magától értetik egyébiránt, hogy a status a felsegélendő gyáros személye körül óvatosan járjon el, s hogy tehát tulajdon vétke által inségre jutott, vagy minden esetre veszendő gyárosnak, nem különben mint a mostani viszonyokra nem alkalmazható, s tehát legalább mostanában haszonnal nem üzhető vállalatnak gyámolítást ne nyujtson.

§. 86. *Némelly egyébb a gyárosoknak adandó kedvezések.*

A gyárok felvirágozhatására a gyárosoknak a statushatalomtól még némelly kedvezések is nyujtathatnak, p. o. hogy a gyáros gyártmányait mind gyárban, mind külön boltban ahol akarja nagyban (in grosso) és részletesen (alla minuta) eladhassa, s raktárt szabadon nyithasson, hogy gyárában mindennemű mesterséget űző segéd munkásokat alkalmazhasson, hogy a gyári épületek a katonai szállásolástól mentek legyenek, s a t.

NEGYEDIK FEJEZET.

A kereskedésről.

§. 87. *A kereskedésnek haszna, és befolyása a nemzeti gazdagságra.*

Legkevesebb természetmenny fogyasztatik maga a természető által, azoknak többsége arra vagyon rendeltetve, hogy a kereskedés által más kézbe hozassék, a kereskedés tehát egy árucikknek más árucikkkel vagy pénzzeli kicserélésében áll.

Hogy a kereskedés a nemzeti vagyonosságra nézve jótékony befolyással bír, kitetszik e következőkből:

Mint forrása a nemzeti gazdaságnak a kereskedés a földműveléstől, és műszorgalomtól annyiban lényegileg különbözik, hogy a kereskedés magában véve az emberi élet szükségeire tartozó anyagokat nem szaporítja, hanem csak a már fennlévőket forgásba teszi, az az csak egy birtokos kezéből más birtokos kezébe hozza, mindazáltal még is azt terméketlennek állítani nem lehet, és pedig azért nem, mivel a kereskedés az árucikknek belső becsét az által emeli, hogy azokat olly birtokos kezébe hozza, hol azoknak nagyobb becsök van, már pedig nem a tárgyaknak sokasága képezi a birtokosra nézve a gazdaságot, hanem azoknak becsé, és így világos, hogy a kereskedés a nemzeti vagyonosságot szaporítja; így p. o. ha egy országot képzelünk mellynek egyik részében igen sok gabona, de kevés fa, a másik

részében pedig sok fa, de kevés vagy semmi gabona nem terem, és feltesszük, hogy a gabona birtokosa a gabona feleslegét az ország másik részében lakó fa birtokosával fával kicserélheti, mind a kettő nyer, mert mindegyik valamit kap, minnek őreá nézve nagyobb értéke van, mint annak a mit ő érte adott, ellenben ha a gabona birtokosa gabonáját, a fa birtokosa pedig fáját ki nem cserélhetné mással, mindenik termékei ugyanazon mennyisége mellett szegényebb volna.

Egyébiránt, noha a kereskedés magában véve semmit elő nem teremt, még is mind a földművelési, mind a műipari termelésre igen nagy befolyást üz, mert a kereskedés virágzása a természetben termékei elkelésének reményét gerjeszti, és az által őtet termékei szaporítására ösztönzi, ellenben a kereskedésnek hiánya a természetöt a termelésre szükséges ingertől megfosztja.

A kereskedés a nemzeti gazdaságra nézve még jótékonyabb befolyású lesz, ha egy harmadik személynek, t. i. a tulajdonképi kereskedőnek, ki a természető, és fogyasztó közt középelt áll, hozzájárulása által vitetik, mert a kereskedőnek közvetítése által a természető megszabadul azon fáradságoktól, és költségektől, mellyek a fogyasztók felkeresésére kívántatnak, és foglalkozása félbeszakasztás nélküli folytatására képessé tétetik, de a fogyasztó is a kereskedőnek közbenjárása által a természetők felkeresésére fordítandó fáradságokat, és költségeket megkiméli, és a kereskedőtől, noha ez is fáradságáért valamit nyerni akar, még is olcsóbban szerzi szükségeit, mint ennek közbenjárása nélkül szerezhette volna, mi az által lessz lehetségessé, hogy a kereskedő az árukat a természetőtől nagyobb mennyiségben veszi, és a vételben is folyvásti gyakorlása miatt nagyobb ügyességgel bír. A kereskedés maga is olly foglalkozás, melly gyakran nagy embersokaságnak jólétét alapítja, és nem ritkán városokat és statusokat népesít, gazdagít, és politikai jelentőségre emel; egyébiránt bizonyos, hogy a kereskedéstűzők nem mások kárával gazdagodnak, hanem ezen gazdagodás egy részéből azon takarékoságnak ered, melly a kereskedő közbenjárása következtében előidézett munkafelosztás által eszközöltetik, s hogy a kereskedéstűző egyedek városok, nemzetek nyernek, és rendszerint azok is, kik nyereségeiket fizetik.

A kereskedés azon hasznaihoz még az is járul, hogy általa a különféle vidéki, sőt országi emberek érintkezésbe hozatnak, mi által a hasznos esmeretek, és polgárisodás terjesztése nem kevésbé előmozdítatik.

§. 88. *Hányféle a kereskedés?*

A kereskedés 1-ör. Az áruk mennyiségére nézve vagy nagy (Großhandel) vagy kisszerű kereskedés (Kleinhandel). Nagy kereskedés azon kereskedő által üzetik, ki csak nagyobb mennyiségű portékák feleszerésével foglalkodik; kis kereskedést ellenben az üz, ki a portékákat olly kis mennyiségben is árulgatja, minőt az emberek mindennapi használata kíván.

2-or. A kereskedés vagy belső, vagy külső; a belső az, melly ugyanazon ország polgárai közt üzetik, mellyben tehát ugyanazon hon különféle vidékeinek termékei egymással feleszeréltetnek; a külső pedig az, melly különféle ország polgárai közt üzetik, és ez háromféle lehet, t. i. ki- és beviteli kereskedés, átszállító kereskedés és fuvarozási kereskedés. A ki- és beviteli kereskedés (Aus- und Einfuhrhandel) az, melly honi természetnyeknek külföldre vitelével, és külföldi természetnyeknek a honba szállításával foglalkodik.

Átszállító kereskedést (Transitohandel) azon nemzet üz, melly külföldön vásárlott portékákat maga országán keresztül ismét más országba szállít.

A fuvarozási kereskedés (Fuhrhandel) azon nemzet által üzetik, melly a külföldön vásárlott portékákat más országba szállítja, a nélkül hogy azokat saját országán keresztül vinné. *)

§. 89. *Folytatás. — Tényleges és szenvedőleges kereskedés.*

A kereskedés tovább vagy tényleges, (activ) vagy szenvedőleges (passiv) kereskedés lehet; tényleges kereskedést

*) A kereskedés nemeihez lehet számitani a bizományi (Kommissionshandel) és szállítási kereskedést is, (Expeditionshandel) mellyek közül az első megbízásból másnak rovására üzetik, az utóbbi pedig egy harmadik tulajdonoshoz tartozó áruk átvételében, s tovább szállításában áll.

az a nemzet üz, melly a maga természetményeit külföldre kiviszi, és egyszersmind azon természetményeket, mellyekre szüksége vagyon, külföldön összevásárolja, és hazájába szállítja; szenvedőleges kereskedést pedig azon nemzet üz, melly természetményeit külföldiek által az országból kivitetni, és magát a szükséges idegen árukkal szinte külföldiek által ellátatni engedi. A szenvedőleges kereskedés nem kíván nagy tőkét, és kevesebb veszedelemmel jár, mint a tényleges, azért inkább olly országoknak való, mellyekben még csekély tőke létezik, melly hasznosabban fordítatik a természetményekre, mint a kereskedésre, de ezen kereskedés állandóságára nézve nem olly bizonyos, holott ellenben a tényleges kereskedésnél igen könnyű a portékák elkelésének új utakat találni.

Más értelemben is vétetik a tényleges, és szenvedőleges kereskedés, tényleges kereskedést üzni az a nemzet mondatik, melly más nemzeteknek árukat elad, szenvedőleges kereskedést pedig az, melly más nemzetektől vesz.

§. 90. *A különemű kereskedésnek viszonya a nemzeti vagyonossághoz.*

A kereskedés annál hasznosabb valamelly országra nézve, minél inkább a honi természetmények foglalkozást szerez, és minél hamarabb megtéríti a természetmények természetményei előállítására fordított tőkét, s így őtet természetmények előállítására képessé teszi. E tekintetből a kereskedés minden nemei közt első helyet foglal a belhoni kereskedés, mert itten mindnyáján, kik a kereskedés nyereségében osztoznak, a honnak fiai, a tapasztalás szerint is azon országok emelkedtek a jólét magas fokára, mellyekben a belső kereskedés virágzó állapotban vala.

Aztán következik a külső, az az be- és kiviteli kereskedés, a beviteli kereskedés haszna leginkább abban áll, hogy a nemzetnek, mellynek valamelly árucikkre szüksége vagyon, ez által könnyebb módon (mintha azokat önmaga előállítani törekednék) sőt néha csak egyedül ezen úton juthat azoknak birtokába. A kiviteli kereskedésnek nagyobb, vagy kisebb haszna attól függ, valljon a honi természetmények nagyobb vagy kisebb számának nyujt-e foglalko-

zást? általában pedig a be- vagy kivitt árucikkek neme is a kereskedésnek hasznára nem csekély befolyással bír, így p. o. ha valamely ország olly árucikkeket hoz be, melyeknek tartós beese vagyon, vagy melyek új nyereségeknek forrása lehetnek, (p. o. gépek, műszerek) illy bevétel által természetesen inkább szaporítja vagyonosságát, mint olly ország, melly csupa fényűzésre szolgáló és hamar felémsztendő árukat hoz be.

Ennél kevésbé hasznos az átszállítási kereskedés, mert ez a honi természetűnek foglalkozást nem nyújt, hanem csak hasznos a kereskedőknek, kik tőkéiket abba helyezték, fuvarosoknak, átszállítóknak, (Épéditaur) kik t. i. a portékák további szállításával foglalkodnak, és a vendégfogadósoknak.

A fuvarozási kereskedés pedig egyedül a kereskedőknek, kik azt üzük, és tán még a hajóépítőknek is hasznos, ha abban az ország tulajdon hajói foglalkodtatnak.

Mint hogy tehát a kereskedés a nemzeti vagyonosságra nézve olly nagy befolyással bír, azért tehát annak előmozdítása nem különbömben mint a mezei gazdaság és műipar előmozdítása a status feladásaihoz tartozik.

§. 91. *A belső kereskedés szabadsága.*

Hogy valamely országban a kereskedés felvirágozhasék, a belső kereskedésre nézve tökéletes szabadság szükséges, annál fogva a honnak egyes részei egymástól védvámok által el ne zárassanak, nem is lehet képzelni hogy állhatná ki a kereskedő a concurrentiát a világpiacon, ha áruil illy akadályok által már benn a honban annyira megdrágítatnának. Német országban is ennekelőtte a kereskedésnek legfőbb akadálya vala, hogy mindenik tartomány külön vámrendszert követvén magát a többiektől szigorúan elkülönítette, illy csekély terjedésű tartományokban az ipar, és kereskedés nagyobb kifejlése lehetetlen volt, azért a német vámszövetség (Zollverein) behozása sok tekintetből a némethoni kereskedésre jótékonyan hatott, az által t. i. több német tartomány közt az eddig fennálló kereskedési vámsorompok, és egyéb akadályok megszüntetésével egészen szabad kereskedés nyitattott, külföld ellenében pedig közös vámrendszer elfogadtattott, úgy, hogy az egyesült tartomá-

nyok e tekintetben valami egészet képezni látszanak, a védvami jövedelmek az egyesült tartományok közt bizonyos arány szerint felosztatnak, s ezen vámszövetség az ugyanazon honnak fiait egymástól idegenítő választó falnak ledöntésére mintegy alapot vetett.

A kereskedőknek czéhbéli szerkezete, és a kereskedési jogok valamely városban bizonyos számra megszorítása sem helybenhagyható, mert a polgárok szabad cselekvőségét gátolják.

§. 92. *A kereskedési mérleg.* — *Handelsbülanz.*

A kereskedési mérleg alatt értetik valamely országból bizonyos idő alatt külföldre kivitt portékák pénzbeli árának ugyanazon idő alatt onnét az országba bevitt portékák árával a végett tett összehasonlítása, hogy kitűnjék, valljon a külföldi kereskedés azon idő alatt hasznot, vagy kárt okozott e? a mérleg akkor mondatik kedvezőleg állani, (günstige Bilanz) ha a nemzet a kivitt portékákért több pénzt vett be más nemzetektől, mint a kivitelért kiadott, ellenben szenvedőleg áll, ha a nemzet a külföldről bevitt portékákért több pénzt kiadott, mint az oda kivittekért bevett.

A mérleg lehet egyetemi, vagy részletes, a mint t. i. valamely nemzetnek minden más nemzettel, vagy pedig csak egyes nemzettel üzött be- és kiviteli kereskedése egybevettetik.

§. 93. *A kereskedési rendszer követőinek véleménye a kereskedési mérleg iránt.*

A kereskedési rendszer (Mercantilsystem) (mellyről alantabb bővebb szó leend) követői, kik a nemzeti gazdagságot a nemes érczekbeni bővelkedésben helyezik leginkább, a kereskedési mérlegre nézve e következőket állítják: Ha a kereskedési mérleg két ország közt egyenlően áll, egyik sem nyer, sem vesz a kereskedésből, de hogy ha a kereskedési mérleg két ország közt egyenlőtlenül áll, az egyik ország, mellynél szenvedőleg áll, vesz, és pedig annyit, mennyit a másik nyer, ha pedig valamely országban a kereskedési mérleg több évig folyvást szenvedőleg áll, elszegényedésének, sőt tönkrejutásának elmaradhatlanul következnie kell, azért a status fő gondjaihoz tartozik a külkereskedésnek olly

irányt adni, hogy az országra nézve a mérlegnek kedvező állása előidéztessék; az az hogy az országból kivitt portékákért külföldről több pénz vonassék az országba, mint a mennyi az onnét behozatott portékákért az országból kivitetik, minek következtében a kivitel minden módon elősegítendő, a bevétel pedig korlátozandó lesz.

§. 94. *A kereskedési rendszer elleneseinek véleménye a mérleg iránt.*

Ellenben Smith, Say, Jakob, és többen, kik a kereskedési rendszer ellenesei azt állítják, hogy a kereskedési mérleg állásából a nemzeti vagyonság szaporodása, vagy csökkenése iránt épen semmi következtést nem húzhatni, mert a két ország közt üzött szabad kereskedés mindig mind a kettőnek hasznos, noha az egyiknek tán nagyobb, a másiknak kisebb mértékben, mivel a kereskedésnek haszna nem egyedül a nemes érczek szaporodásában, hanem abban is áll, hogy általa a nemzet hasznos áruknak birtokába jut, mellyeknek értéke ő reá nézve nagyobb mint az érettek kiadott pénz értéke (mert különben azokat meg nem vette volna) továbbá hogy a kivitel és bevétel rendszerint egyensúlyban vannak, és egyébiránt is a pénznek kifolyásától még a legkorlátlanabb kereskedés mellett sem kell félni, mert minden nemzetnek annyi pénze van, mennyire szüksége van, és ha valahol pénzhiány támad, a pénz (nem különben mint valamely portéka, melly valahol kerestetik) magától oda vonul, ide járul, hogy mindegy akár valamely országban sok, akár kevés pénz legyen, ha kevés pénz lesz valahol, annak bece növekedik, ellenben ha nagy mennyiségben lesz, annak bece csökken, és a felesleg az országból kiszivárgand, mit a kormány semmi rendszabály által nem gátolhat, ebből következtetik, hogy legjobb ha kormány a mérlegre minden figyelmet abba hagyván, a külső kereskedést egészen természetű menetre hagyja.

§. 95. *A kereskedési mérleg kipihatólására használatban lévő eszközök.*

Hogy a kereskedési mérleg iránt uralkodó különféle véleményeket kellően megbírálhassuk, előbb a kereskedési

mérleg kipuhatolására használatban lévő eszközöket vizsgálóra venni szükségesnek tartjuk.

A kereskedési mérleg kipuhatolására használatnak:

1-ör. A be- és kivitelvámlajstromok, (Kauf- und Einfuhrzölle) de ezek által a mérleg pontosan meg nem határozathatják, mert ezekben az nem foglaltatik, mi a dugáruság által ki- és bevitetett, szinte az sincs azokban feljegyezve, mit egyik nemzet a másiknál kézi munka által keres, mi nem ritkán tetemes sommára felrúg, tovább az sem foglaltatik bennök, mit egyik nemzetnek tagjai más országokban mulatván, elköltenek, egyébiránt is a vámlajstromokban a portékának értéke nem a valódi áruk szerint jegyeztetik fel, hanem a vámtarifákban egyszerre meghatározott ár szerint, melly a partékák valódi árától egészen különbözhetik.

2-or. Eszköznek a kereskedési mérleg kipuhatolására a váltófolyam tartatik, (Wechselsfurß) mellyből némellyek következőleg okoskodnak: a váltónak nem különben mint valamely portékának ára a kereslet, és kínákozás (Angebots und Nachfrage) közti arány által határoztatik meg, ha tehát egy helynek kereskedési mérlege egy másik helyre szenvedőleg áll, ezen esetben az elsőbb helyen a váltófolyam a másikra nézve magasan fog állani, (az az, ki váltót keres ezen másik helyre, annak azt nagyobb sommával kell fizetni, mint a mennyiről a váltó szól) mert a szenvedő mérlegű hely annyiban, a mennyiben a másiktól többet vett, mint neki eladott, ez utóbbinak kész pénzben kénytelenítetik fizetni, mitől mindenik kereskedő szabadulni akarván, váltót (mint kényelmesebb adósságfizetési módot) keres, ez által pedig ezen utóbbi helyre szóló váltóknak ára, az az folyama emelkedik, ellenben ezen utóbbi helyen, mellynek az elsőbbre nézve kedvező mérlege van, a váltófolyam kisebb leszen, az az a váltók azon sommán alol, mellyről szólanak, lesznek kaphatók, mivel ezen helynek még a másiktól kell pénzt kapni, itt tehát az elsőbb helyre szóló váltókra nézve nagyobb lesz a kínákozás, mint a kereslet, miből a váltófolyam alábbszállításának következnie kell, ha pedig két hely közti ki- és bevétel egyensúlyban vannak, a váltófolyam al pari álland, az az a váltósommáért ugyanazon somma fizettetik, mellyről szól.

Ezekből tehát következtetik, hogy a két hely közt lévő váltófolyam a kereskedési mérleg állásának meghatározására esmerjelül szolgál.

Mindazáltal ezen okoskodás nem áll egészen, mert a két hely közt fennálló váltófolyam akkor volna a kereskedési mérlegnek bizonyos ismerjele, ha ezek csak egyedül magok közt üznének kereskedést, de mihelyt más hellyel is kereskedési közösülésbe lépnek, ezen harmadik helyeli kereskedés ugyanazon két hely közt váltófolyamra is befolyással bír, így p. o. egy bécsi kereskedő londoni hitelezőjét nem kénytelen épen Londonra intézett váltóval kielégíteni, hanem küldhet neki Hamburgra intézett (az az Hamburgban fizetendő) váltólevelet, és ha feltesszük, hogy ugyan azt több bécsi kereskedő, kik londoniaknak tartoznak, teszik, ez esetben Bécsben a Londonra szóló váltóknak folyamából nem lehet a Bécs és London közt fennálló kereskedési mérlegre következést húzni, ide járul, hogy a váltólevelek külön kereskedésnek tárgyává lettek, úgy hogy ott, hol olcsón megszerezhetők, összevételnek, és azon helyekre, hol nagyobb folyamok van, átvitetnek, miből tehát következik, hogy a két hely közt fennálló váltófolyam a kereskedési mérleg megítélésére bizonyos ismerjelül nem szolgálhat.

§. 96. *Véleményünk a kereskedési mérleg fontossága iránt.*

Összehasonlítván, a kereskedési mérleg iránt mind a két oldalról felhozott okoskodásokat, oda jár véleményünk, hogy a kereskedési rendszer az iránti nézetében sok tévedés, és túlzás foglaltatik, már a kereskedési mérleg kipuhatolásának nehézsége azon számolásokat, mellyek arra építvék, nagy részint bizonytalanokká, sőt csalfákká teszi, de egyébiránt is hamis állítás, hogy minden bevétel veszteség, hogy a nemzeteknek gazdagsága leginkább a nemes érczekbeni bővelkedéstől függ, hogy tehát egy nemzet csak akkor lehet gazdaggá, ha több árut kivisz, mint bevisz, nem különben végtére az is alaptalan állítás, hogy ha egyik nemzet a kereskedésben nyer, a másiknak szükségképen vesztenie kell, mert mind a kettő is nyerhet mint magánosok a cserében.

De ellenben a kereskedési rendszer elleneseinek véleményében is szinte nem kevés tévedést és túlzást lappangani veszünk észre, hamis t. i. vagy túlzott azon állításuk hogy

a bevétel, akármiben álljon, mindég nyereség, hogy minden ország mindig annyi pénzzel bír, mennyire szüksége van, és hogy ez oda, hol annak hiánya létezik, magától foly, hogy mindegy akár egy nemzet több, akár kevesebb pénzzel bír.

Ezen tanban azon hiba főleg szembe ötlök, hogy arra, minő tárgyak vitettek ki, vagy be, éppen semmi tekintet nincsen, holott ezen tárgyaknak minémiségétől a kereskedésnek haszna leginkább függ; azon állítás, hogy a nemzet magára nézve káros kereskedést üzni nem fog, tehát minden csere neki hasznára váland, (mert csak olly portékákat fog bevinni, mellyek többet érnek, mint az érettök kivitt portékák, vagy pénzértéke) sem elfogadható, mert nem a nemzet, mint nemzet üzi a kereskedést, és viszi be a külföldi árukat, hanem az egyes kereskedők, kiknek érdeke a nemzet érdekétől egészen különbözik, és kik valamely áru bevitele által még akkor is nyerhetnek, ha a nemzet rajta szembetűnőleg vesz, és a pénznek kivitele az országra nézve csakugyan káros vala, szinte azon állítás sem igaz, hogy a kivétel, és bevétel mindig egyensúlyban állanak, a tapasztalás azt bizonyítja, hogy különösen földművelő nemzeteknél, kiknél a külföldi gyártmányok bevitele nincsen gátolva, ellenben földi termékeik kivitele más nemzetek kereskedési rendszabályai által korlátozva vagyon, az országba bevitt gyártmányoknak ára a kivitt földi termékek árát temérdek sommában túlhaladhatja, és hogy ez által az egyensúly meg-háboríttatik, és a nemes érzeknek rendkívüli kifolyása elő-idéztethetik.

Annál fogva, noha távol vagyunk a kereskedési mérlegnek olly igen nagy fontosságot tulajdonítani, miszerint úgy szólván minden nemzettel szorosán számot vetni szükségesnek tartanánk, (miként ezt a kereskedési rendszer-követői kívánják) még is Smith Ádám, és követőinek állítását, hogy a kereskedési mérleg éppen semmi figyelmet nem érdemel, szintúgy túlságnak tartván, azt állítjuk: hogy nagy nemzetek közt valami kereskedési mérleg neműnek csakugyan léteznie kell, melly kedvező, vagy nem kedvező lehet, az egyiknek vagy a másiknak, és nagyobb vagy kisebb mértékben, ez ugyan nem csak egyedül a pénznyereség, vagy veszteség, hanem általában minden szükséges vagy hasznos, az az

az összeségre nézve értékkel bíró tárgyaknak nyeresége vagy vesztesége szerint ítéltető, mindazáltal a pénz is ebben mint közönséges esereeszköz főleg számba vétetik, hogy ha pedig valamely nemzetnél ezen mérleg folytonfolyvást, évről évre mindig szenvedőleg áll, a nemes ércz szakadatlanul kifolyásban lesz, minek következtében illy országban a pénz-erő, melly minden természetű erők czélszerű használására kívántatik, hiányzani fog, mi a természet csökkenését maga után vonja, a pénzbecsnek pedig folytonos ingadozásai az egyesek gazdaságát zavarba hozzák, minek következtében a nemzeti jólét kifejlődése akadályoztatik.

§. 97. *A mi véleményünk a külső kereskedésre nézve.*

A főnebb előadottakból kitetszik, hogy a kereskedésben az egyes kereskedőnek érdeke a nemzeti érdekétől néha egészen különbözhetik, hogy tehát gyakran a nemzetnek érdeke kívánja, hogy a stathatalom valamely intézkedést tegyen, és az által az összeségre nézve káros kereskedést korlátolja.

Minő esetek kívánnak különösen illy intézkedést, már főnebb, a 28, 29, és 70-ik §okban előadatott.

Ezen eseteken kívül a külföldi kereskedés félelem nélkül szabadon hagyassék, de csak úgy ha kölcsönös, mert ha mindjárt egyes vételek (p. o. csupán fényűzésre szolgáló, és pillanatnyilag felemésztendő czikkeknak behozása) magokban véve károsok, illy kár akkor a nagyobb kivitel által eléggé kiegyenlítettetik, de ellenben az egyoldalú kereskedési szabadság soha sem tanácsolható, mert ha szomszédink termékeinket bé nem bocsájtják, vagy legalább azoknak kivitelét igen nehezítik, s mi ellenben pénzünket haszontalanságokért az országunkból kivetetni szabadon engedjük, szükségképen elszegényedésünknek következnie kell; illy esetben tehát a visszatartás szükséges eszköz az olly külföldi rendszabályok károságai eltávoztatására. *)

*) A korlátlan kereskedési szabadság védői állításuk bebizonyítására a nemzeteket családokhoz hasonlítják, és azt mondják: valamint ha két család szabadon egymással kereskedik, mindegyik nyer,

§. 98. *A kereskedést előmozdító szerek.*

A kereskedést előmozdító szerek következők: 1-ör. Jó közlekedési eszközök. 2-or. Hajóbiztosítások. 3-or. Bankok, kereskedési csarnokok, a váltó, és kereskedési törvénynek léte. 4-er. Vásárok, jó suly és mértéki rendszer, végtére 5-ör. Kereskedési esmeretek terjesztése.

§. 99. *Jó közlekedési eszközök.*

A kereskedés élénkségére igen nagy befolyással bír a különböző helyek közti közlekedésnek mivolta. Minél hamarabb, és olcsóbban történik egy helyről a másikra az átszállítás, annál olcsóbb leend az átszállított portékáknak ára, ez által pedig azoknak fogyasztása mindig gyarapodandik. A szállítási költségekeni gazdálkodás épen olly hatással bír, mint a természeti költségek kisebbsége, t. i. az egész tiszta nemzeti jövedelmet öregbíti, az emberek vagyoni élvezéseit szapo-

mert bizonyosan megszűnnék kereskedést űzni mihelyt vesztene, épen úgy egymással szabad kereskedésben lévő nemzetek is mindig nyernek; de ezen állításban nagy tévedés vagon, mert egy család is könnyen tönkre jöhet, ha minden egyes tag szabadon vehet, és a családnya akarata az egyeseket vételeikben nem korlátozza: egészen máskép van a dolog, ha a vételek csak a családnya akarata, vagy közmeghatározás következtében történnek, és épen ez áll a nemzetekre nézve, mert itt is sohasem kell szem elől elveszteni, hogy nem a nemzet mint nemzet vesz, hanem az egyesek, kiknek vételei az egész nemzetnek csakugyan ártalmára lehetnek, ezt szem elől elvesztette a külömben nagy hirben álló német statusgazdasági író Locz is, másként nem szólhatna illy balgatagul, mint következők: Vom Gelde wie von jeder andern Waare kann stets nur der Ueberfluß aus dem Lande gehen. So wenig wir das Getreide, das wir zu Saamen, oder Wirtschaftskorn bedürfen, aus dem Lande schicken werden, so wenig werden wir auch mehr Geld aus dem Lande schicken, als unser Bedarf zum innern Verkehre verstattet. Th. 2. S. 214. A mindennapi tapasztalás főleg minálunk magyaroknál ezen állításnak ellene mond, mert noha itt csakugyan általjában pénzszőkölködés uralkodik, még is sok egyesek, főleg gazdagabbak haszontalan dibdáb külföldi tárgyakért a pénzt az országból kiküldik.

ritja, és élénkebb kereskedést idéz elő; minden intézet tehát, melly a közlekedést könnyebbiti, vagy olcsóbbá teszi, a kereskedést, műipart, és tehát a nemzeti vagyonosságot is előmozdítja, ennél fogva a jó közlekedési eszközökröli gondoskodás a kormánynak legfontosabb kötelességei közé tartozik.

§. 100. *Országutak.*

A közlekedési eszközökhöz tartoznak leginkább jó, és minden nevezetes pontra elágazó országutak, ezek az útépitési mesterség által felállított szabályok szerint építendőek, jó karban tartandók, és pedig olly útvonalok, mellyek nevezetes helyek, vagy országok összeköttetésére szolgálnak, és mellyekben nagy kereskedési közlekedésnek helye vagy, maga a status által állítassanak elő, ellenben építése az oldalutaknak, mellyek csak az egyes közellévő helységeket kötik össze, az illető községekre kiknek érdekében áll illy utat bírni, bizassék.

Hol az útnak fenntartása költségeket okoz, ott ezeknek fedezésére az utazóktól külömbiség nélkül mértékletes útvám (Chaussée-Geld) bizonyos helyeken vétethetik, vagy pedig még czélszerűebben ezen költségek az adóba beszámíthatnak, mi által az utazók sok bajlódástól mentesülnek.

Hogy pedig az utazók czélukat el ne tévesszék, igen czélszerűen állítanak fel az utak mellett útmutató oszlopok, szinte az utak melletti fáknak ültetése is felette hasznos, mert ezen fák vízáradás idejében, és telen midőn az út nagy hóval be van lepve, mintegy útmutatóul szolgálnak, és nyáron át árnyékuk által az utazókat a nagy hőség ellen védik.

Ezenkívül arra is fordítassék gond, hogy az országúton elég vendégfogadó létezzon, hol az utazó mind kényelmet, mind személy és vagyombátorságot lelhet.

§. 101. *Vasvonalok. — Gözkocsik. — Hidak.*

Azon találmányok közt, mellyek az emberi nem előrehaladására, és jólétének szaporítására czéloznak: csaknem első rangot foglal a vasvonal és gözkocsi. Ezen találmány a nemzeteket közelebb vivén egymáshoz, az által a műveltség, értelmiség, és mindenféle új találmányok szétterjeszté-

sét nem kevésbé megkönnyíti, továbbá a szállítási költségek tetemes kisebbitése, és a közlekedésnek gyorsítása által a kereskedést is hihetetlenül előmozdítja, és tehát mind a szellemi, mind az anyagi érdekekre kihatván az egyetemes jólét gyarapodására roppant befolyással bír, ennek bizonyosságául szolgálhat Éjszakamerika, hol a vagyonság a vasvonalok következtében egy pár év alatt óriási léptekkel haladt előre. Ezen találmány az embereket különféle baj millyenek p. o. drágaság, éhség, munkahiány ellen oltalmazza, és a szegényebb sorsú embereknek is a különféle élvezetekbeni részvételést lehetségessé teszi, de mint külső megtámadások elleni védezköz is a vaspályák figyelmet érdemelnek, mert a hadi erők rövid idő alatti összegyűjtését és az ellenség előrenyomulása gátlását rendkívüleg megkönnyítik.

A vasutak építését vagy a kormány vállalhatja magára, vagy magánosokra, kik a czélből részvényes társaságban egyesülhetnek, bizhatja az első főleg ott lesz szükséges, hol nincsen nagy vállalkozási szellem, minden esetre pedig kisajátítási törvény (lex expropriationis) szükséges leendő, melly által t. i. mindenik magános telkének vasvonalépítés végett átengedésére illő kármentesítés mellett köteleztetik, de főleg figyelem kívánatik, hogy a vitelbér magosan fel ne csigáztassék, mert az által a vaspályákból eredhető nemzeti gazdasági haszon tetemesen csökkenne.

Ugyanezen módon létre jöhet a hidaknak építése is ezen hidvám szedessék, ha részvényes társaság által építetett a hid, czélszerű lehet oly intézkedés, miszerint a fentartási költségek, és a részvények illő nyereségeinek levonása után még fennmaradó hidvámi bevétel évenként a részvények lefizetésére forditassék, és azoknak lefizetése után a hidnak tulajdona a statusra általmenjen, ki azután csak annyi hidvámot szed, mennyi a fentartási költségek fedezésére kívánatik.

*) Magyarhonban a vasutak, csatornák, hidak építése, és a telkeknek kisajátítása iránt az 1836. évi 25. és 26. törvényczikkelyek rendelkezéseket foglalnak magokban.

§. 102. *A folyóvizkeni átszállítás.*

Az ország belsejében hajózható folyók a kereskedési közlekedésnek igen nagy segítségül szolgálnak, ezekre nézve tehát szükséges, hogy hajózható állapotban tartassanak, azért nagy figyelem fordíttassék reájok, hogy a mélységökből semmit el ne veszítsenek, a hajózást pedig gátló természeti akadályok u. m. folyómedrének nagy szélessége, zátonyok, zuhatagok, kőszirtek és a folyónak többfelé elágazása a mennyire lehetséges elháríttassanak, ha pedig a zuhatag eltávoztatására használt eszközök foganat nélkül maradnak, és az egyébiránt is kinem kerülhető volna, nem marad egyéb hátra, mint a folyó közelében a veszélyes helyet körüljáró csatornát építeni, ha pedig erre a szükséges tér hiányzik, a portékákat szárazon kell tovább szállítani, még a zuhatagon alol ismét hajóra rakathatnak, mire hogy alkalom legyen, a status gondoskodni fog.

De tovább a folyó hajókázhatását gátló mesterséges, az az emberek által okozott akadályok is, millyenek némelly vízépítmények, malmok, öntözési használat végetti nagy vízlecsapolások, a folyómedrének tisztátalanítása, a kormány figyelmét ki ne kerüljék, illyeneket tehát szinte eltávoztatni joga leend.

Szinte gondoskodni fog a status, hogy a part mellett mindenütt parti utak (*Treppelwege*) hagyassanak, mellyeken a hajókat húzó emberek, vagy lovak bátran mehetnek, és hogy ezen utak jó állapotban tartassanak, egyébiránt a vízépítmények iránti gondoskodás különös esmeretekkel bíró vízépítési igazgatásnak felállítását teszi szükségessé.

§. 103. *A csatornák.*

A természetes folyók hiányát sokszor mesterséges folyók, az az csatornák által pótolhatni, ezek annál hasznosabbak, minél nevezetesebb pontoknak összekötetéséül szolgálnak, p. o. ha két nagy várost, két folyót, vagy tengert összekötnek, illy csatornák a kereskedés, és természetesen élénkítésére temérdek befolyással bírnak. Olly országokban, hol tőkék, és vállalkozási szellem nem hiányzanak, és kereskedési ügyek felett józan ítélet is divatoz, a csatornaépítések részvényes társaság által jöhetnek létre, más körülmények-

ben pedig legalább eleinte a statusnak feladása illy vállalatot kivinni. Az első esetben a kormány a vállalkozó társaságnak rendszabályait megvizsgálja, és azokat helybenhagyván, a vállalkozók által beszédendő csatorna és zsilippénzt határozza meg, továbbá szemeskedjek, hogy a társaság a csatornát jó állapotban fenntartsa, hogy pedig azok, kiknek telkeiken a csatorna átvonuland, az átengedett földekért kármentesítsenek, magától értetik. *)

§. 104. *A vizutak használásának megszorítása.*

A vizutak legjobb mivoltuk mellett is a kereskedésre nézve nem hajthatnak teljes hasznot, ha azoknak használása terhes megkorlátozásoknak alávetve vagon, illy korlátozásokhoz tartoznak: az árumegállíthatási jog (Stappelfrecht) a terhes és sokszori vizivámok, és az úgy nevezett hajózási törvények.

Valamelly városnak árumegállíthatási joga alatt olly jog értetik, mellynél fogva minden árucikknek, mellyek mellette folyóvizen (vagy néha szárazon is) tovább szállítanak, a városban bizonyos időig eladás végett kirakni kell, illy kedvezés egy városnak csak az összes kereskedés kárára adathatik, azért ezen jog újabb időben mindenütt megszüntetett.

A terhes vizivámok is, mellyek a hajóktól a folyóvizeken, és csatornákon gyakran vétetnek, a kereskedésnek nagyakadályai. Egyébiránt hogy illy vizivámok vétessenek, igen igazságos, mert a vizek szabályozása, és a csatornák építése költségeket okoz, mellyek ez úton megtérítetnek; mindazáltal hogy ezen vámok a kereskedést ne akadályozzák, szükséges: 1-ör. Hogy mértékletesek legyenek. 2-or. Hogy a

*) Angolhonban számtalan csatorna vagon, mellyek közül leghiresebb a nagy Caledoniai roppant költséggel épített csatorna, melly az éjszaki, vagy is német tengert az oceannal összeköti, Franciaországban a Lanquedoci csatorna, melly a középponti tengert az oceannal összeköti, Hollandia számtalan csatornák által vágatik keresztül, mellyeket számukra, és irányukra tekintve, más országok utáival lehet összehasonlítani, a csatornák tekintéből talán egy ország sincsen annyira hátra, mint szegény Magyar Országunk.

vami állomások mellyek egyenlő távolságban legyenek egymástól, ne igen nagy számban állítassanak fel.

Az úgy nevezett hajózási törvénynek (navigations acta) az a czélja, hogy más külföldi nemzetektől a tengeri hajózás elragadtassék, és a honi hajóknak foglalkozás szerzetesék. Illy törvényt Angol országnak Protectora Cromvell hozott 1651. évben, mellyben azt rendelte, hogy más nemzetek kelméiket csupán csak angol hajókban szállíthassák Angol országba, angol készítmények pedig csak Angol országban épített hajókon, mellyeknek kapitánya, és a hajósoknak két harmad része angolok legyenek, külföldre szállíthatassanak, illy törvények által nagyobb hajózás, és a hadi hajókra szükséges hajósoknak kiképzése eléretik ugyan, de más nemzeteknek könnyen visszatorlásra adatik alkalom, és az által a szállítási költségek szaporodása előidéztetik, mi a kereskedésre nézve káros. *)

§. 105. *Gőzhajók.*

Kiterjedtebb hasznót mint más hajók, hajtanak a gőzösök, mert az átszállítást gyorsítják, és költségeit kisebbitik, hogy pedig a gőzhajózás lábra kaphasson szükséges, hogy azoknak, kik valamely országban azt legelőször behozzák, bizonyos, de nem felette hosszú határidőre kizáró kiváltság adassék, hogy illyformán temérdek nagy költségeiket bekapthassák, de olly folyókon, mellyek több országokon keresztül vonulnak, külföldi nemzeteknek gőzösei nem lesznek kizárandók, hanem a hajózás inkább akármelly nemzet lobogóinak szabadon nyitassék.

§. 106. *A tengerészet.*

A külső kereskedésre nézve sokkal nagyobb befolyású a tengeri, mint a folyóvízi hajózás úgy hogy mai időben tengerészet nélkül világkereskedésre szert egy nemzet sem tehet.

(* Minálunk Magyar Országban is hajdan több illy árumegállítási helyek voltak, különösen Budáról tudatik hogy illy joga volt régiebb időben.

Hogy pedig a tengeri hajózás virágzásba jöhessen, szükségesek: 1-ör. Ügyes hajóépítők. 2-or. Jó tengeri hajósok. és tengerészeti tiszték. 3-or. Biztos, és alkalmas kikötők. 4-er. A kereskedési hajóknak ótalma.

Hogy ügyes hajóépítőkben fogatkozás ne legyen, ilyenek külföldről illő jutalom ígérete által elhivandók; vagy ügyes fiatal emberek oda küldendők lesznek, hogy a hajók építését ott megtanulván, s haza térvén, azt meghonosíthassák, különösen jótékonyan hat, ha a honban gőzhajói gyárok keletkeznek.

Jó tengerészeti tiszték kaphatására pedig szükséges, hogy tengerészeti iskolák létezzenek, mellyekben a tengerészethez tartozó tudományok tapasztalt tanítók által előadatnak, az itteni növendékek pedig aztán mint tengerészeti kadetek a hallott tudományoknak a gyakorlatban miképeni alkalmazását sajátukká teendik.

A kikötőkre nézve szükséges: 1-ör. Hogy azok olly helyen, s olly módon állítassanak fel, hogy az ottan nyugvó hajók sekélyek, kiömlések, szirtek, vagy szélvészkek által ne veszélyeztessenek, hogy az árucikkek be és kiszállítása kényelmesen, és biztosan történjék, mi czélből világító tornyok felállítása is igen hasznos leend.

2-or. Hogy a hajók a tengeri rablók ellen is bátorságosítottassanak, a kikötő ótalom tekintetéből erősségekkel látassék el, nem különben a pestisi ragadvány elterjesztése ellen is kellő rendszabályok tétessenek.

3-or. A kikötőben a kereskedés némelly előjogokkal bírjon, p. o. hogy a hajók a kiszállított árucikkeket szabadon adhassák el, és másokat megvehessenek.

4-er. Hogy az áruk számára tűz ellen elegendőleg biztosított raktárak létezzenek.

A tengeri hajózás ótalma pedig azt kívánja, 1-ör. Hogy a status a tengeren elegendő hadi hajókat is tartson, mellyek által a kereskedői hajók a tengeri rablók megtámadásai ellen védessenek. 2-or. Hogy különös tengeri hajózási törvények hozassanak, mellyek szerint a tengeri hajózásból eredő perek bizonyos bíróságok előtt (Admiralitét) eldöntessenek.

§. 107. *A hajóknak biztosítása.*

A hajóknak biztosítása is a kereskedésnek előmozdítására temérdek befolyással bír, ez pedig többnyire részvényes társaságok által biztosítási díjnak (Assicuranz-Prämie) fizetése eránt történik. Minthogy a biztosítás a kereskedőket azon félelemtől megszabadítja, miszerint vagyonukat egy szerencsétlen perczen elveszthetik, s tehát többeknek kereskedési nyereszkesedésre ingert nyújt, ennek következtében pedig az árucikknek ára alább szállítatik, világos, hogy a hajók biztosítása is a nemzeti vagyonosságot előmozdító eszközök közé soroztathatik, és azért a biztosító társaságok a kormánynak, és a törvényeknek ugyanazon pártfogására méltók, mint a tüzelleni biztosítás.

A hajóbiztosítás pedig annál jótékonyabb eredményű, minél mértékletesebb a biztosítási díj, ennek nagysága pedig függ 1-ör a veszélynek, mellynek a hajó minden egyes utazásnál kiteve vagyon, nagyságától, azért az átjárandó viznek természete, a teendő útnak hosszúsága, a lobogó, melly alatt a hajó vitorláz, az évnek szaka, mellyben az utazás tétetik, és a hajónak minéműsége a biztosítási díj mennyiségére befolyással bírnak. 2-or. A biztosítók versenyzésétől, mellynek létrehozására kizáró biztosítási jog senkinek se adassék, sőt az is engedessék meg, hogy a kereskedők hajóikat a külföldieknél biztosíthassák.

§. 108. *Posták. — Telegraphok.*

A közlekedést, s tehát a kereskedést előmozdító eszközökhöz a posták, és telegraphok is tartoznak.

Hogy a posták, mellyek többnyire az úgy nevezett regal jogokhoz tartoznak, céluknak megfelelőjenek, szükséges: 1-ör. Hogy mind a személyeket, mind a leveleket, és portékákat biztosan átszállítsák. A leveleknek biztossága különösen kívánja, hogy bontatlanul adassanak át azoknak, kiknek szólnak, és a postatitok fentartassék, a portékák biztossága pedig azoknak sértetlen átadásában áll.

2-or. Hogy a postának használata olcsó legyen, minél nagyobbak a postabérek, annál kevésbé fog a posta az emberek által használtatni, s tehát annál kevesebbet behozni,

ez is azon esetek közé tartozik, mellyekben kétszer kettő nem négy.

3-or. Az átszállítás gyorsan történjék.

4-er. A postának használása a közönség kényelmére intéztessék.

A telegraphok is, mellyek által fontos tudósítások (természetesen olly helyekben, mellyek a telegraphi vonalban helyezve vannak) legsebesebben közöltetnek, a kereskedésre is nagy befolyással bírnak.

§. 109. *Bankok, kereskedési alkuházak, (Börse) váltó, és kereskedési jog, alkuszók, pénzváltók.*

A kereskedés előmozdítására nagy befolyással bírnak a bankok is, nem külömben mint a váltó, és kereskedési törvények léte, mellyekről alantabb szó leend, tovább az alkuházak, vagy is kereskedési csarnokok. Alkuház alatt pedig olly ház értetik, mellyben a kereskedők naponta bizonyos órákban összejönnek, és egymással a kereskedési ügyek iránt értekeznek, és hol mindenféle tudósítások is a kereskedők közt terjesztetnek; illy házak a kereskedőknek nagy kényelmére szolgálnak, mert külömben egymást lakásaikban temérdek nagy idővesztéssel felkeresni volnának kénytelenek, itten történik a statuspapírok, és a különféle helyekre szóló váltólevelek folyamának feljegyzése, ezek a rendőrség felügyelése alatt álljanak.

Tovább az alkuszók is, az az azon személyek, kik azal foglalkoznak közvetlenül, hogy az eladóknak vevőket kerítenek, s őket kölcsönös feltételeikre nézve összegyeztetik, váltóleveleket szereznek, és a befejezett kereskedői szerződésekre nézve tanúk gyanánt szolgálnak, a kereskedésre befolyással bírnak, ezen személyekre nézve a kereskedési törvényekben különös rendszabályok szükségesek.

Végre a pénzváltók (Wechsler) kik t. i. a pénznek fizetés végett távol helyekre való költséges küldözgetésen segítenek, és azt eltávoztatják, de más pénzügyi foglalkozásokat is üznek, színte a kereskedést előmozdítják.

§. 110. *A mérték és sulyok megállapítása.*

Kétségtől való, hogy megállapított, és valamely ország minden vevőitől és eladóitól elismért mérték és suly a kereskedelemre nézve nélkülözhetlen, mert az által a csalárdság veszélye jobban elháríthatik.

Azért szükséges hogy a status ugyanazon módon mérendő tárgyakra nézve egyforma mértékeket, és sulyokat az egész országban megállapítsa. A megállapított mértékek és sulyok mind magokban véve, mind felosztásaikban használatra kényelmesek, és számolásban könnyen alkalmazhatók legyenek, erre nézve az úgy nevezett tizedrendszer (*Decimalsystem*) leginkább ajánlódik.

A status gondoskodandik, hogy a vevéledásokban használt mértékek és sulyok hamisítatlanok legyenek, mire két eszköz szolgál:

1-ör. Hogy a kézműveseknek valamely tőlök készített suly vagy mérték eladása tiltassék, ha csak az előbb a statustól megvizsgáltatván helyesnek nem találtatott, és attól nem bélyegeztetett, hogy pedig ez méltányossággal követeltethessék, az ország minden nevezetesebb helyeiben mindenmű mustramértékek tartandók, mellyeken a helybeli hatóság a meghasonlítást a bélyegezés előtt megtehesse.

2-or. Gyakran a piarczokon, és kereskedési boltokban vizsgálatok történjenek, és a mértékhamisítás ellen büntetés szabassék.

§. 111. *Sokadalmak.*

A sokadalmak is előmozdítják a kereskedést, ezekre nézve bizonyos, hogy olly nemzeteknél, mellyek még a polgárisodásban és műszorgalombau kevés előmenetelt tettek, és mellyeknél a közlekedési eszközök rosszak, tovább olly országokban, mellyeknek fekvése sok idegen ember összejövetelének kedvez, igen jótékony befolyásuk lehet és hogy noha a nagy kereskedési városokban csaknem feleslegesek, még is a kisebb városokban és a falukon hasznosak, sőt szükségesek.

§. 112. *A kereskedési esmeretek terjedése.*

A kereskedés előmozdítására nagy befolyással bírnak a kereskedési iskolák, mellyekben minden a kereskedéshez tartozó tárgyak előadatnak.

Mint hogy pedig a kereskedésbeni ügyesség nem annyira elméleti tanítás, hanem inkább tapasztalás és gyakorlás által szereztetik meg, azért szükséges, hogy a kereskedésre szánt ifjak mint tanítványok valamely ügyes kereskedőnél beszéljenek, és azután utazások által mind a belföldön, mind a külföldön magoknak esmereteket szerezni iparkodjanak, hogy tudhassák minő áruczikkék legnagyobb haszonnal honnan bevihetők, és hová kivihetők.

§. 113. *A külföldi kereskedés előmozdítására használatban lévő eszközök.*

A külföldi kereskedés előmozdítására használatban lévő eszközök e következőkre szorítkoznak: 1-ör. A szabadalmas kereskedelmi társaságok. 2-or. A kereskedési alkudozások külföldi nemzetekkel. 3-or. Gyarmatok a föld más részeiben. 4-er. Kereskedési Consulok felállítása, és 5-ör. A be- és kiviteli jutalmazások.

§. 114. *A szabadalmas kereskedelmi társaságok.*

Mint hogy a távol országokkali kereskedés nagy veszélyel, sőt sokszor az egyes kereskedő által el nem hárítható akadályokkal vagyon összekötve, és kezdetben néha alig ígér valamely jutalmat, holott még is tán időjártával legnyereségesebbé válhatik, s mint hogy tovább illy vállalatok temérdek nagy pénzerőt is kívánnak, mellyel az egyesek nem bírnak, vagy ha bírnak is, azt kockáztatni nem akarják, és egyéb-iránt is nem ritkán olly nagy vállalatoknak jó sikere csak többeknek egyesült tanácsa által reménylhető, azért gyakran nagyobb kereskedelmi társaságok alakultak, mellyek a kormánytól olly kedvező szabadalmakkal ruháztattak fel, minőkkel az egyes kereskedő nem bír, (illy társaság p. o. az angol ostindiai Compagnia) illy társaság diplomát kap, mellyben a társaság meddigtartása kitétetik, az összegyűjtendő tőkének mennyisége a társak által meghatároztatik. Egyéb-iránt illy társaságok sokfélék lehetnek, t. i. vagy nyíltak,

mellyekben minden tag a társaság hitelezőinek minden vagyonával le van kötelezve, vagy részvényesek (Aktiengefellschaften) mellyekben az összegyűjtendő somma részvény (Aktie) név alatt bizonyos számú egyenlő részekre (p. o. hogy egy részvény 1000 forintrol szól) felosztatik, a részvényi somma megfizetésénél a fizető kis irományt, az az részvényt kap, (melly a teljesített részvényes fizetésről szól) és az által a társaság tagjává válik. A társaság maga választja az igazgatóit, és tisztjeit, kikre a kereskedés vezérlését bizza, minden év végén a társaság tiszta bevétele a részvények közt egyenlően felosztatik, egy részvényre eső mennyiség osztaléknak (Dividende) mondatik; többnyire minden tagnak szabadságában áll részvényét eladni, mellynek ára a nagyobb vagy kisebb osztaléktól függ, a részvényes társaságoknál a részvényesek többnyire csak részvényök erejéig vannak a társaság hitelezőnek lekötelezve.

Minthogy illy társaságok által a vállalati szellem hatalmasan előmozdítatik, és a föld némelly vidékével kereskedés egyedül csak azok által létesíthető, azért eleinte, még bizonyos kereskedés megalapítatik, illy társaságnak kizáró szabadalmak haszonnal adathatnak, de ezen szabadalmak csak bizonyos számú évekre szóljanak, még t. i. azon kereskedés úgy megalapítatik, hogy abban más egyesek is haszonnal részt vehetnek, mert ilyenkor a társasági szabadalmak ártalmasak kezdenek lenni, (és pedig ugyanazon okoknál fogva, mellyeknél fogva minden egyedáruság károsan hat) hogy t. i. az árucikkek árának meghatározását egyedül a társaság hatalmába hozzák, mi által a fogyasztók nem kevésbé károsíttatnak, ide járul, hogy az illy egyedáruság által a társaság minden iparkodási ösztöntől megfosztatik, mi a tisztjeinek hanyag és pazarló sáfárokodásra alkalmul szolgálhat, ez pedig maga a társaság vagyonának rongálását vonhatja maga után.

§. 115. *A kereskedési alkudozások.*

A kereskedési alkudozások is, mellyek a nemzetek közt köttetnek a külföldi kereskedésnek előmozdítására nagy befolyással birhatnak, de a szükséges ovatosság nélkül ártalmasak is lehetnek. Olly alkudozások, mellyek két nemzet közt az eddig fennálló kereskedés korlátjait valamennyire el-

hárítják, és így a szabad kereskedésre utat nyitnak, kétségkívül igen üdvöshatásuak, kivéve azon esetet, midőn keletkező honi műipar ótalmára szükséges védvám megszüntetik, mert ez csakugyan nem volna hasznos. Szinte azon alkudozások is, mellyek által egyik nemzet más nemzetnek kereskedési consulok országának nevezetesb kereskedési helyein felállítását megengedi, vagy mellyek által kereskedőinek személy és vagyon bátorságát biztosítja, jótékonyan hatnak.

De ellenben ha valamely nemzet olly alkudozást köt más nemzettel, miszerint polgárai bizonyos áruczikkeket kizárólag ez utóbbi nemzetnek eladni, vagy attol venni köteleztetnek, az alkudozás vagy az egyik félnek vagy mindkettőknek ártalmas lehet, mert azon nemzet, mellynek áruít csak a másiknak szabad eladni, annyiban vesz, mennyiben ezen korlátozó alkudozás nélkül áruít más nemzeteknek nagyobb áron adhatná el, azon nemzet pedig, melly arra magát kötelezi, hogy bizonyos áruczikkeket kizárólag a másiktól venni akar, annyiban vesz, mennyiben különben ezen áruczikkeket más nemzeteknél olcsóbban kaphatta volna, ide járul, hogy illy alkudozás az alkudozó nemzeteket más nemzetekkel ellenséges állásba helyezi, azért a kereskedési alkudozás czélszerű kötésére a honi szorgalom és a kereskedés alapos statistikai esmeretei szükségesek, és minthogy az, mi elébb hasznos vala, a körülmények megváltoztával károsá válhatik, azért illy kereskedési alkudozások csak bizonyos számú évekre kötendők. *)

§. 116. *A gyarmatok.*

Gyarmatoknak mondatnak az európai nemzeteknek más világrészekbeni birtokai. A gyarmatokkali kereskedés az

*) Azon kereskedési alkudozások közé, mellyek igen nevezetesek lettek, tartozik az úgy nevezett Methuen alkudozás (Methuen-treati) melly Portugal és nagy Britannia közt 1703. évben kötöttet, e szerint a portugalliai borok egy harmaddal kevesebb bevitelvámot fizetnek Angol országban, mint más nemzeteknek borai, de azért az angol gyártmányoknak Portugalliába behozása szabadon van engedve; ez által Portugalliában a műiparnak keletkezése akadályozva vagyon.

anyaországnak vagyonosságát nem kevésbé szaporítja, mert a gyarmatok alkalmas piarczul szolgálnak, hol az anyaország gyártmányait eladhatja, s hol érettök más éghajlat természetényeit becserélheti. Ennekelőtte az anyaországok gyarmataikra nézve többnyire azon ellenséges rendszert követtek, hogy a gyarmatoknak más nemzetekkel közlekedést tiltván, magoknak azokkal kizáró kereskedési jogot fenntartottak, itt az véttetett fő czélul, hogy az anyaország gyártmányait egyedáruság által a gyarmatokban nagyobb áron adhasa el, ellenben a gyarmatoktól azoknak termékeit olcsó áron kicsikarhasa és így az anyaország ezen kereskedésből legnagyobb hasznot meríthessen, de illy rendszer felette káros, és pedig magokra a gyarmatokra nézve, mert ezekben illy formán minden vagyonosság, és jólét kifejlődése mintegy csirájában elfojtatik, minek következtében azokban a népesség és természet szaporodása is gátoltatik.

Az anyaországnak ugyan a főnebb érintett hasznai vannak, de azonkívül hogy ezen hasznok tán szinte olly nagyok volnának, ha a gyarmat kereskedési szabadságában nem korlátoztatnék, mert a szabadság ottan nagyobb természetést, és vagyonosságot idézne elő, még nem ritkán a haszon az illy rendszerből eredő kár által túlnyomatik, mert 1-ör. Illy rendszer más nemzetekben gyűlölséget, és irigységet támaszt, és az által néha költséges háborúnak okul szolgál. 2-ör. Illy rendszer miatt az anyaország nagy hadierőt talpon tartani kénytelen, részint a gyarmatok ótalmára, részint hogy azokat, mellyek az anyaország ellen gyűlölséggel viseltetnek, fékben tarthassa, s mind a mellett elébb utóbb történendik, hogy ha a gyarmat az anyaországgal összeköttetésből magára csupa károkat háromolni észre veend, az anyaország jármát lerázni iparkodandik, ez akkor még elébb történik, ha a gyarmatban az anyaországból sok ember telepedik, mert ezeknél egy pár ivadék után azon kötelek, melly őket az anyaországhoz fűzi, oldhatóbb lesz, úgy hogy ezek, főleg hogy ha más nemzetekkel is összevegyülnek, az anyaországtól különböző nemzeti bélyeget felvesznek, és külön érdekot követnek; erre tanulságul szolgálnak az Éjszakamerikai szövetséges statusok, mellyek a mult század végén Angol

országnak, és Délamerika, melly ezen században Spanyol országnak jármát lerázta.

Ezen okoknál fogva szükséges, hogy a gyarmatok okosan, és lelkiismeretesen kormányoztassanak, szabadságuk, és kereskedésük ne korlátoztassék, hogy azokban a népesség szaporodtával a szorgalom felébredjen, és a vagyonosság s a természetés előre haladjon, miáltal annak az anyaországhoz fiúi ragaszkodása bizonyosan előidéztetik. *)

§. 117. *Kereskedési Consulok.*

A külföldi kereskedés előmozdítására nagy befolyással bír, ha a kormánytól a külföld legnevezetesebb helyein kereskedési Consulok rendeltetnek, ezek honuk kereskedőinek jogait a külföldi kormányok előtt védik, és egyszersmind polgártársaik által a külfölddel üzött kereskedésre figyelemmel vannak, és ennek előmozdítási eszközeiről, akadályainak pedig elhárításáról gondoskodnak, és az iránt a kormányoknak jelentéseket, és tervezéseket tesznek. **)

§. 118. *A kivitelrei jutalmak (Ausfuhrpræmien).*

Nem ritkán a honi kereskedőknek, kik a honi gyártmányok bizonyos mennyiségét az országból kivitték, a kormány által pénzjutalmak fizettettek, hogy ezen kivitel által a külföldi kereskedés előmozdítassék, és a honi gyárok nagyobb virágzásra juthassanak.

Ha ezen jutalmak a végett adatnak, hogy a honi gyárosoknak külföldi piarczokon más, a műszorgalomban már előbbre haladt nemzetekkel concurrentia lehetségesítsék, nem helybenhagyhatók, mert ez esetben a jutalmak által a gyártmányok ára otthon drágittatik, s azonkívül a többi polgárok a jutalom fizetése által nagyon terheltetnek, egyébiránt is olly kereskedés, melly jutalom nélkül nem üzhet-

*) Esmeretes dolog, hogy Angol ország Éjszakamerikávali szabad kereskedés által most többet nyer mint akkor nyert, midőn Éjszakamerika még Angol országnak gyarmata volt.

**) A Török birodalom kereskedési helyeiben a keresztény hatalmasok Consulai több jogokkal bírnak, nevezet szerint honuk kereskedőire nézve teljes bírói hatóságuk vagyon polgári perekben.

nék, az azt üző nemzetre nézve éppen nem haszonhajtó, mert a reája fordított költségeket meg nem téríti.

Mindazáltal vannak esetek, mellyekben a jutalmazások mint ideigleni rendszabályok igazolhatók, ha t. i. valamely nemzetnek szunnyadozó vállalati szelleme serkentésre, és feléledésnek első időszakában segedelemre szorul, hogy fogatos, és tartós természet, és kivített olly országokba, mellyek virágzó gyárokkal nem bírnak életbe híjjon, vagy ha valamely műipari foglalkozás röglöni megakadása félhető mert ezen esetben is a jutalom mint a megakadást gátló szükségsúgta eszköz használtathatik. *)

28 A javaraj felolvasásáról
egy bevezető fejezet az új kiadásban.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A pénzről.

§. 119. *Miért fogadtattak el a nemes érczek mint közönséges csereeszköz?*

Eredetileg a kereskedés csak csere által eszközöltetett, de ez nem kevés nehézséggel vala összekötve, mert gyakran az egyiknek nem volt szüksége azon árukra, mellyekkel a másik ötet kínálta, azért az emberek kénytelenek voltak köz csereeszközt választani, arra pedig legalkalmasabbnak látszattak a nemes érczek, és pedig azért: 1-ör. Mert belső becsök vagyon, mivel a fényűzés mindenütt aranyat, és ezüstöt kíván. 2-ör. Mert ezeknek ára olly igen hirtelenül nem változik. 3-ör. Mert nincsenek a romlásnak alávetve, sőt a használat által is igen keveset vesztenek. 4-er. Mert kisebb részekre feloszthatók. 5-ör. Mert könnyen más-hová átszállíthatók. 6-ör. Mert sem igen ritkák, sem igen szaporák.

Mindazáltal magokban véve a nemes érczek nem pénz, hanem csak ennek anyaga, hogy pénzzé válhassanak, szük-

*) A beviteli jutalmazások legfőlebb drágaság idejében az életszerek bevitelére nézve igazolhatók.

séges, hogy azon kétkedések, mellyek azoknak eredeti alakjukban a cserébeni használásában támadhatnak, eltávolíttassanak, ezen kétkedések kétfélék, t. i. 1-ör. A nemes érczeknek tisztasága, és 2-or. Azoknak sulya iránt, mind a tisztaságot, mind a sulyt a mindennapi adásvevésekben pontosan kipuhatolni nehéz, sőt gyakran lehetetlen vala, azért a vevő, s eladó közti bizodalmatlanságnak eltávoztatására szükséges volt, a cserében használandó nemes érczdarabokra bélyeget ütni, melly által mindenik darabban foglalt tartalom, tehát beese kijelentetik, és az, ki illy érczdarabot fizetésül kap, biztosítatik, hogy azt ugyanazon becsben, mellyben ő kapta, tovább adhatja, ezen bélyegzés, az az pénzverés pedig mást nem illethet, mint a kormányt (azért a pénzbarabok az uralkodónak képével, s körülírásával ellátatnak) mert csak ez bir olly bizodalommal, miszerint vert pénze ugyanazon ország minden polgárai által azon értékben, melly rajta áll, kétkedés nélkül elfogadtatik, és ezen bélyegzés által a nemes ércz pénzzé válik. *)

§. 120. *A status pénzügyében mire kell a kormánynak figyelmét kiterjeszteni?*

Minthogy a pénz azon közönséges csereeszköz, melly egyedül teszi a forgalmat nagyobb kiterjedésben lehetségesé, és minthogy tovább minden javaknak átmérője (Preismaaß, Vermögenßmæßer) és minden értéknek képviselője, mivel általa minden javak megszerezhetők, és különben is a nemzeti vagyonosságnak nem csekély tényezője; annál fogva az országnak pénzügyi állapotja a kormánynak különös gondoskodását kívánja, e gondoskodás pedig e következő három pontra terjedjen; 1-ör. Hogy a pénz olly tulajdonokkal bírjon, mellyek által rendeltetésének legjobban megfelel. 2-or. Hogy elegendő legyen, az az hogy annyi nagyobb és kisebb érczdarabok legyenek forgásban, mennyire a nemzetnek a forga-

*) Magán személyekre a pénzverési jog nem bizathatik, mert ezeknél mindig csalárdsági veszély forog fenn, mi a pénz iránt mindig bizodalmatlanságot szülne.

lomban szüksége vagyon. 3-or. Hogy a pénzforgás az országban gyors legyen.

§. 121. *A pénznek tulajdonai.*

Hogy a pénz rendeltetésének leginkább megfeleljen, e következő tulajdonokkal bírjon:

1-ör. Az egyes pénzdarabok sem igen nagy, sem igen kis tömegűek ne legyenek, mert mind az első, mind az utóbbiak használatban igen alkalmatlanok.

2-or. A pénzdarabok az átmérőjökhez (*Durchmesser*) arányban lévő vastagsággal bírnak, mert a felette vékony pénzdarabok elkopásnak alávetvék, hogy pedig a pénzdarabok nagyobb vastagsággal, és keménységgel bírnak, szükséges a nemes érc közé csekély részt nemtelen ércből (p. o. rézből) vegyíteni (*Legirung*) és pedig a kisebb pénzdaraboknak nagyobb vegyítékot kell adni.

3-or. A darabok szorosán az uralkodó pénzláb szerint készítenek, valamely ország pénzlába (*Münzfuß*) alatt pedig értetik törvény általi megállapítása az egész súlynak, (*Gewicht*) (az az hozzá számítván a nemtelen ércnek vegyítékét is) és a tiszta tartalomnak, (*Rein, Feinghalt*) (az az csupán csak a nemes érc mennyiségének) mellyel az egyes pénzdarabnak bírni kell, a súly és a finomtartalomnak tehát valamely pénzdarabnál kijelentése által a nemes érc, és az ahhoz vegyített réz közti arány meghatároztatik. Ha a forgásban lévő egyenlő nevű pénzdarabok nem egyforma tisztatartalmuak, könnyen történhetik, hogy a jobb darabok nyereszkesedők által beszédetnek, és összeolvasztatnak.

A pénzlábhöz tartozik, hogy a pénzdaraboknak több nevei behozassanak, t. i. nagyobbak, középszerűek, és kisebbek. A kidarabolás pedig (*Ausstückelung*) (az az a felosztása a pénzegységnek p. o. tallérnak, vagy forintnak garasokra, krajczárookra) olly számok szerint történjék, mellyek a számolást könnyítik, tehát abban törtszámok elő ne forduljanak, legjobb e tekintetben az úgynevezett tizedrendszer. A pénzláb nehezebb vagy könnyebb lehet, a mint t. i. bizonyos ércmennyiségből kevesebb vagy több egyenlő nevű darab p. o. tallér, vagy forint veretik; így p. o. ha egy ezüst marcaból 20 e. f. veretik, a pénzláb könnyebb, mintha belőle

csak 15 e. f. veretik, egyébiránt mindegy akár nagy, akár kis pénzláb fogadtatik el. A pénzláb különféle országokban különféle szokott lenni, az az ugyanazon nevet viselő pénzek különféle finomtartalmaik.

4-er. Igen czélszerű, ha minden pénzdarabon az abban foglalt nemes ércnek sulya és finomtartalma kijelentetik, a belső becs tehát a külsőnek megfeleljen. A régieknél a pénznek nevezetei a szerint határozatnak, miként azt a drachma, as, pondo nevek eléggé tanúsítják.

5-ör. Olly alak adassék a pénzdaraboknak, melly által a hamispénzcsinálás megnehezítetik. *) **)

§. 122. *A pénzlábnak megváltoztatása.*

Ennekelőtte a kormányok gyakran szükség esetében a pénzláb kisebbitéséhez folyamodtak, az az olly pénzdarabokat bocsájtottak ki, mellyek az eddig forgásban lévő pénzdarabok nevezetét, sőt tán külső alakját is megtartották, de még is amazoknál sokkal kevesebbet foglaltak magokban a nemes érc finomtalmából, és sulyából, ezen pénzlábki-sebbités egyszerre, és nyilván történhetik, ha t. i. a kormány a régi pénzeknek illy új pénzzeli felcserélését egyszerre parancsolja, vagy lassanként, és titkon, ha a kormány a pénztárába begyült régi pénzekből, és a nyers érczekből olly rozszabbitott pénzdarabokat veret.

*) Hogy minálunk a pénzhamisítás régen igen űzetett, kitetszik több törvényeinkből, az 1543. évi 27. törvényczikkelyben kénytelen volt a törvényhozás hűtlenségi büntetést szabni a hamisítókra.

***) Az úgy nevezett conventions, vagy is 20 forintos láb az Austriai birodalomba 1753. évben hozatott be, e szerint egy finom mark aranyból 283 e. f. egy kölni finom mark ezüsből pedig 20 e. f. veretik. — Az úgy nevezett 24 forintos láb nem különös pénzláb, hanem csak a 20 forintos láb szerint vert pénzdaraboknak más számolásmódja, e szerint tehát 20 forint 24 forintnak, az ezüst huszasok 24 krajczárnak, és a tizesek 12 krajczárnak számitatnak, ezen számolás Bajor országban, és a szomszéd tartományokban p. o. Salzburgban divatoz. A kereskedésnek könnyítésére igen nagy befolyással bírna, ha minden kereskedőnemzet egyforma pénzlábot fogadna el.

Az illy pénzroszabbítás által a kormánynak adósságainak fizetése ugyan könnyebbítve leend, de a hitelezői, nemkülömben mint a magánosoknak hitelezői is tetemesen károsulandnak, és pedig azért, mert a pénzroszabbítás minden árucikknek árát emeli (és így a hitelező azon tőkével, melly neki roszabbított pénzben vissza fizettetett annyit nem vehet, mennyit ugyanazon sommával, de az elébbeni pénzben vehetett volna) ennek oka pedig az, mert külföldön a pénzdarabok csak sulyok, és finomtartalmuk szerint fogadtatnak el, a nélkül, hogy a kormánytól azoknak adott nevezet tekintetbe vétetnék, és így legelőször a külföldről bevitt portékák ára emelkedik, mi elébb utóbb a honi termékek és készítmények árát is felemeli, miből a szerződésekből sok zürzavar, és károsodás támad.

Hogy tehát a pénzláb kisebbítése által senki vagyónára kár ne háromljék, szükséges, hogy a régi, és új pénz közti finomtartalomnak aránya kijelentessék, és ezen arány szerint a régiebb szerződések következtében fizetendő summák az új pénzre reducáltassanak, ugyanazon arány szerint történjék a régi pénzdaraboknak beváltása a kormány által, hogy ha ezek a forgásból kivitetnek. *)

§. 123. *Az arany és ezüstnek viszonylagos becse egymáshoz.*

Az érczek, mellyekből pénz veretik arany, ezüst, és réz, ezen érczek mindegyikének saját külön becse vagyón, e becs különböző időkben az ércznek különböző mennyisége, és természetesi költségei szerint igen különböző vala, úgy középkorban az arany becse úgy állott az ezüst becsehöz, mint 1. 12. Amerika felfedezése után az ezüstnek becse leszállott, minthogy ez onnét temérdek nagy mennyiségben hozatott Európába, de később megint valamivel felemelkedett, ma pedig az aranynek becse az ezüstéhez úgy áll, mint 1. 15. valamelly tört számmal, az az 1 font arany az európai kereskedésben egyenlőbecsűnek tartatik 15 font ezüsttel valamelly törtszámmal.

*) A pénzroszabbítás minálunk is divatban volt, illy esetben az 1547-ik évi 24. törvényczikkelyben említett tapasztalás szerint a pénz becseinek bukását nem akadályozhatni.

Az arany és ezüstnek viszonylagos ára egymáshoz a világereskedésben, és pedig országról országra csaknem egyenlőn magától megállapodik, azért nem tanácsos a kormányoknak ezen érczeknek egymás iránti árát a magános emberek közti forgalomra nézve megállapítani, mert ha ezen érczek a külső kereskedésben más viszonylagos árban állanak egymáshoz, inger támad azon érczet, melly a külföldi kereskedésben nagyobb árral bír, összeolvasztani, vagy pedig a nélkül is az országból kiküldeni, mi mindig káros volna, ennél fogva ezen érczeknek csak egyike t. i. az ezüst jelentessék ki törvényes fizetési eszköznek, a másiknak pedig, t. i. az aranynak ármeghatározása egészen a szabad forgalomra hagyassék, mindazáltal meghatározhatni az aranypénzeknek azon árát, melly szerint azok a statuscassákban elfogadtatnak, és mellyen legalább azokat a magánosok közti forgalomban tovább adhatni, de ez csak minimum gyanánt tekintendő, mellyhez mindig a magánosok megegyezésére hagyandó felülpénz (agio) adása járulhat.

§. 124. *A rézpénz.*

A rézpénz rendeltetése az, hogy általa azon kisebb becsék kiegyenlítése eszközöltessék, hol az arany, és ezüst pénz kényelmesen nem használható. A rézpénz külföldön teendő fizetésekre nem alkalmaztathatik, (mert ezek nemes érczekkel teendők) hanem csak egyedül ugyanazon honnak polgárai közt marad forgásban, a rézpénznek árviszonya a nemes érczekhez törvényesen megállapítandó, mert különben a kisebb forgalomban legbajosabb zavarodás támadhatna.

Noha pedig a rézpénz a mindennapi kisebb adásvevésekben szembetűnő haszonnal bír, még is ha annál a szükséges ovakozások elmellőztetnek, a közönség terhére, sőt kárára lehet, ezen ovakozások következők: 1-ör. Hogy a rézpénz nagyobb mennyiségben ki ne bocsájtassék, mint a mennyi a forgalomban szükséges, mert ha ez szerfeletti számban létezik, a nemes érczek nagy részét a forgásból kitolja, minek következtében a kereskedők, kik külföldön nemes érczben fizetéseket tenni akarnak, azt váltásbérrel (agio) szerezni kénytelenek, ezen váltásbért pedig a portékák árába beszámítják, mi által ez emelkedni fog a dolgozó osztály kárára.

2-or. Hogy a kormány kész pénztárákat tartson, mellyekben a rézpénzdarabok mindig arannyal, és ezüsttel felváltathatók legyenek.

3-or. Szemeskedés szükséges, hogy külföldiek hamis rézpénz darabokat a forgásba ne hozzanak, és azok helyett a nemes érczeket az országból ki ne vigyék. *) **)

§. 125. *A pénzverésbér.* (Сѣлгсѣаѣ.).

A pénznek nagyobb árral kell bírnia mint a nyers nemes érczeknek, mert a pénzverés a kormánynak költséget okoz, és mert ha a pénz nem bírna nagyobb árral mint a nemes érczek nyers állapotban az arany s ezüstmívesek a pénzt is munkálataikra könnyen összeolvasztanák.

Ezen árkülömböséget a kormány csak úgy eszközölheti, ha a nyers érczek vételénél azoknak bizonyos mennyiségéért olly sommát fizet, mellyben valamivel kevesebb tiszta arany, vagy ezüst foglaltatik, ezen különbség pénzverésbérnek mondatik.

Ezen pénzverésbér csak annyi legyen, hogy belőle a pénzverési költségek kikerüljenek, nem pedig nagyobb, mert ha a kormány nagy verésbért vesz, a pénznek ára a nyers érczek ára felett nagyon emelkedik, az által pedig hamispénz

*) Jele annak, hogy a rézpénz szerfölött nagyon a forgásban az, ha a nemes ércz váltásbérrel fizettetik, és hogy ha nagyobb üzetések történnek rézpénzben.

***) Rákóczy Ferencz 18-ik század első éveiben többmilliónyi rézpénzt veretett, e pénz darabja (kőrirata volt: pro libertate) tíz krajczárnyi értékben adatek ki, ámbár belbecse nem volt több egy krajczárnál, e pénz nagy kárára volt az országnak, bár mennyi parancsot bocsáta is ki Rákóczy ennek kelete iránt, hitelre az a kereskedésben nem juthatott, mindennek árát igen felemelte, s a kereskedést megakasztotta, s már az onodi gyűlésen 1707-ben kényszerítve látták magukat az elégedetlenek fejei orvoslásról gondoskodni, minél fogva a forgásban lévő 15 milliónyi illy nemű pénzt két millióra szállíták le, ez azonban a bajon már gyökeresen nem segíthetett számtalan család koldúsbotra jutott, miután e pénz sem adósság lerovásra, sem zálogváltásra nem fordíthatott, lásd Horváth Mihály az „Ipar és kereskedés története Magyarhonban“ czimű munkáját.

csinálására, (melly illy esetben igen nyereséges) inger adatik, a hamis pénz forgása által pedig a forgalomban bizodalmatlanság támad, és a polgárok vagyonára károsodás háromlik.

§. 126. *A külföldi pénzek forgásáról.*

A külkereskedés következtében külföldi pénznemek is forgásba jönnek, ezek által a nemzeti vagyonosságra csak akkor háromolhatik kár, ha az országban a külföldi pénz a belső becsénél nagyobb áron fogadtatik el, mi főleg akkor történhetik, ha valamely szomszéd status a belföldi pénzekhez hasonló, és tán ugyan azon nevet viselő, de könnyebb finomtartalmu pénzdarabokat veret, mert minthogy ezek a belföldi pénzzel a mindennapi adásvevésben egyenlő értékűeknek vétetnek, ez által a nyereszkezőkben könnyen inger támad a súlyos belföldi pénzdarabokat külföldi pénzdarabokért becserélni, és elolvasztani, vagy a nemzeti vagyonosság nem csekély kárára az országból kivinni, e rossz gátlására a pénz kivitelének tilalmazása az országból czélszerűtlen, és a kereskedést megzavaró eszköz, jobban vezet czélhoz, ha a külföldi pénznek tisztatartalma, és sulya kipuhatoltatik, és ennek e szerinti becse a hazai pénzben kiszámítatik, (valvatio) e becshatározás pedig köztudomásra hozassék, mert ez után a külföldi pénznek forgása semmi kárt nem okozhat, tovább, ha külföldi kormányokkal alkudozások köttetnek, melyek által a külföldi pénzeknek ugyanazon elvek, és pénzláb szerinti veretése mint a hazai pénzeknek, eszközöltetik. *)

A papiros pénzről.

§. 127. *Hányféle értelemben vétetik a papirospénz, és valljon van-e valami haszna?*

A papirospénz szélesebb, és szűkebb értelemben vétetik; szélesebb értelemben papirospénz alatt mind azon levél-

*) Hogy Magyar országban is hajdan e §-ban előhozott okból a jobb pénz nagy mennyiségben kivetett, kitetszik az 1555. S. cikkelyéből, hol mondatik; Quippe cum praeter alias causas ab ipsis Statibus connumeratas; potissimum ob bonitatem ligae, qua Tal-

kék értetnek, mellyekkel, miként a nemes érzekkel munkát és árukat fizethetni, és ezen értelemben véve a papirospénz magában foglalja a váltóleveleket, részvényeket, és a bankjegyeket; de szűkebb értelemben papirospénznek csak az neveztetik, melly a kormánytól adatik ki, s mellynek értéke egyedül a kormány hitelén, és a papirospénzen álló ígéreten alapszik, hogy t. i. azt azon somma ércpénzzel, mellyről szól, akármikor beváltani akarja; innen kitetszik, hogy a papirospénz a kormány adósságát képviseli, melly csak az által különbözik más adósságoktól: 1-ör. Hogy itt kamat nem fizetendő, és 2-or. Hogy a hitelező mindig változik, mert egytől a másikra átruháztatik, és pedig minden formaszereőség nélkül, mi által a papirospénz a váltólevelektől, részvényektől különbözik.

Noha pedig a papirospénz valódi belső értékkel nem bír, és romlásnak is alávetve vagyon, még is ha szükséges okok mellett hozatik forgásba, következő hasznokkal ajánlkozik:

1-ör. Ha valamelly nemzet bár milly eset miatt ércpénzben szűkölködést szenved, és ezen hiányt olly hamar fedezni nem képes, akkor a papirospénz behozatala e hiányt kevésbé érezhetővé teszi, magától értetik egyébiránt, hogy a papirospénz és a fennlévő ércpénz közt arány legyen.

2-or. A papirospénz a forgó pénznek mennyiségét szaporítja, következőleg a kamatláb leszállítására, és így az áruk olcsódására befolyással bír.

3-or. Ha a statusban ércpénz nagy mennyiségben létezik, akkor a papirospénz behozatala azt eszközli, hogy annak egy része a nélkül hogy hiánya érezhető volna, olly áruk behozatalára fordíthatatik, mellyek a hazában új foglalkozások, vagy természetnek forrásai lehetnek, p. o. kereskedői hajók, műszerek, gépek megszerzésére.

4-er. Papirospénzben nagyobb summák legrövidebb idő alatt számíthatnának, könnyebben, kevés költséggel, és gyor-

Ieri ipsi cuduntur, ingentem vim argenti e Regno in Talleris in dies efferri constat; szinte az 1618. 19. törvényczikkelyéből kitetszik, hogy a lengyel és német roszabb pénz kiszorította a magyar jobb pénzt.

sabban máshová szállíthatnak, és kényelmesen őrizet alatt tartathatnak.

5-ör. Ide járul, hogy a papirospénz csinálása a statusnak sokkal kevesebb költségbe kerül, mint a nemes ércpénznek készítése.

De az említett jótékonyságokkal csak addig bír a papirospénz, míg az ércpénzzel, mellyet képvisel, egyenlő értéke vagyon, az az al pari áll, mihelyt ezen értéknél alább száll, a nemzeti vagyonosságra nagy károk háromlanak.

§. 128. *Minő károk háromlanak a nemzeti vagyonosságra, ha a papirospénz értéke az ércpénz értékénél, mellyet képvisel, alább száll?*

Ha a papirospénz az ércpénz értékénél, mellyet képvisel alább száll, a nemzeti vagyonosságra e következő károk háromlanak:

1-ör. Ha a papirospénz névszerinti értékén alább esik, mindazok vesztenek, kik azt teljes értékben kapták, s így tovább nem adhatják, ha padig a papirospénz huzamosb időig kézről kézre csökken, mindazok is vesztenek, kik a papirospénzt kisebb értékben tovább adni kénytelenek, mint milyenben ők kapták, ezen veszteség a közönség közt úgy eloszlik, hogy az egyesek kárát pótolni, vagy csak meghatározni a kormányra nézve teljes lehetetlenség, csak annyi bizonyos, hogy a közönség azon egész pénzmennyiséget, melylyel a papirospénz bece leszállott, elvesztette.

2-or. Minden szerződésekből, mellyekben a fizetésnek bizonyos idő utáni teljesítése köteleztetett, legnagyobb zürzavar támad, ez leginkább az adós és hitelező közti viszonyban szembetűnő, mert ez utóbbi ha a kormány parancsolatja következtében a kikölsönözött tőkéje visszafizetésében a leszállott papirospénzt névszerinti értékben elfogadni köteleztetik, nagy károsodást szenved, az adós ellenben könnyebben szabadul meg fizetési kötelezésétől, sok alapítványok tőkei az által összeolvadnak; még nagyobb zavar támad, ha a papirospénz bece ingadoz, az az majd emelkedik, majd csökken, ilyenkor az emberek vagyona kockajátéknak van kitéve, mert az, ki ma egy somma papirospénzt kapott, egy éjszakán át minden hozzájárulása nélkül sokkal gazdagabb,

vagy szegényebb lehet, s minden nyereség mások kárából ered, ezen zürzavar pedig minden vállalatot, minden számlást bizonytalanná tesz, és a hitelre, és kereskedésre is károsan hat.

3-or. Ha a papirospénz értéke alább száll, minden portékának, s munkának ára ahhoz képest természetesen emelkedik, az által pedig leginkább azon tisztviselők szenvednek, kik fizetéseiket papirospénzben, és pedig névszerinti becseben kapják, kiknek ha a status segedelmet nyújtani akar, a többi polgárookra új adót vetni kénytelen.

4-er. A nemes érczek a papirospénz nagy mennyisége által a forgásból kiszorítatnak, és vagy külföldre küldetnek, vagy birtokosaiktól félretétetnek, ebből pedig a külföldi kereskedés megakadásának következnie kell.

5-ör. A kormány is veszteséget szenved jövedelmeiben, ha a papirospénzt névszerinti értékben veszi el, mert ha az áruczikkék árai a papirospénzhez képest növekednek, a statuskiadások egy része is nagyobb leend.

6-or. Ide járul végre, hogy a status hitelének az által gyógyíthatlan sebeket okoz, és hogy neki felette nehéz az értékében leszállani kezdett papirospénz további leszállását, és gyakran minden értéke elenyészttét akadályozni.

3 U
§. 129. *Okai a papirospénz értéke leszállásának.*

A papirospénz értéke alábbszállásának okai következők:

1-ör. Annak felette nagy mennyisége, mert a kereskedők külső országokban fizetéseiket mindig érczpénzzel kénytelenek tenni, minthogy pedig ez a papirospénz nagy mennyisége által a forgásból mintegy kiszorítva vagyon, annál fogva egyedül csak némi váltásbérrel (agio) kapható leszen, és így a papirospénz értéke az érczpénz értékéhez képest alább száll, továbbá a papirospénz szerfeletti mennyisége miatt könnyen az a hiedelem is támadhat a polgároknál, hogy a kormány a papirpénzt minden időben érczpénzzel felváltani nem képes.

2-or. A kormány hitelének esökkenése; mert, mivel a papirospénz értéke egyedül a kormány hitelén alapszik, azért

mind, mi a kormány hitelét kisebbiti, a papirospénz értékének alábbszállását eszközli.

§. 130. *Minő ovatosságok szükségesek a kormány részéről, hogy a papirospénz értékét el ne veszítse?*

Hogy a papirospénz értékét el ne veszítse, a kormány részéről következő ovatosságok szükségesek:

1-ör. Nem kell több papirospénzt forgásba hozni, mint a mennyire szüksége van a közönségnek, azért szükséges, hogy a papiros, és érczpenz közt illő arány tartassék meg, ezen arány feltalálására pedig szükséges, hogy a kormány figyelmezzen arra, mennyire kerestetik az érczpenz a papirospénzhez képest, mert ha az érczpenz megkaphatásáért váltásbér (agio) fizettetik: jele, hogy felette nagy mennyiségű papirospénz van a forgásban.

2-or. A status a papirospénzt az adó lefizetésekor is fogadja el, mindazáltal ez mégsem tartja fenn a papirospénz értékét, ha az minden szempillantásban érczpenzzel fel nem váltható, azért:

3-or. Szükséges, hogy a status minden nagyobb városokban kész pénztárakat tartson, hol akárkinek kérelmére nem csak az elszaggatott papirospénzek új papirospénzzel felcserélhetők, hanem nemes érczcel is felválthatók legyenek.

4-er. Tovább a szükséges aprópénz (rézpenz) ne hiányozzék, azért a pénztárakban a papirospénzt apró pénzzel felváltani lehessen.

5-ör. Végtére a statusnak szemeskednie kell, nehogy hamis papirospénz hozassék forgásba.

Arrol pedig, millyen körülményekben bocsátathatik ki a papirospénz veszély nélkül, a Financztudományban fogunk szólani.

§. 131. *A papirospénz hamisítását gátló eszközök.*

A papirospénz hamisítását gátló eszközök e következők:

1-ör. A papirospénz mesterségesen készítessék, hogy annak utánzása nehezebbé váljék.

2-or. A papirospénznek valamelly titkos jeggyel kell bírnia, melly csak néhány hív tisztviselő előtt legyen tudva, hogy ezek kétes esetekben a valódi papirospénzt a meghami-

sitottól megkülönböztethessék, s ha hamis papirospénz talátnék, a kormányt a felől legott tudósithassák.

3-or. A kormány papirpénzét időről időre új papirpénz-zel, melly a körülmények szerint új alakú legyen, s más titkos jeggyel bírjon, váltsa fel, mihelyt hamis papirosok vannak forgásban, ez egyedüli útja azok szaporodását gátolni.

4-er. A hamis papirpénzt készítőkre szigorú büntetések szabassanak.

§. 132. *Mit kell tenni a statusnak, ha a papirospénz értéke az érczépénz értékénél alább szállott?*

Ha a papirospénz értéke az érczépénz értékénél alább szállott, a status semmi áldozatot ne kíméljen, hogy a papirospénz hitelét megint emelje, vagy legalább annak további alábbszállását akadályozza, ez ugyan mindjárt történhetnék, ha a status azokat névszerinti értékökben beváltja, de ez többnyire lehetetlen, mert ha ezt a status eddig mindig tette volna, a papirpénz értéke nehezen csökkent volna, de egyébiránt is ha a status a már leszállott papirpénzt névszerinti értéke szerint beváltaná, csak azoknak, kik a papirospénzt már nem a névszerinti értéke, hanem a folyama (cursusa) szerint átvették, ajándékot adna, a nélkül hogy azoknak, kik a papirpénzt kisebb értékben tovább adni kénytelenek voltak, mint millyenben ők kapták, kárukat megtérítené.

Az egyedüli eszköz tehát ez esetben a papirpénz névszerinti értékének visszaszerezhetőzésére vagy legalább annak további leszállásának gátlására, és a polgárok nagyobb károsodásai elhárítására az, ha a kormány a papirpénz mennyiségét kisebbiti, ez pedig történhetik, ha a kormány illy papirok bizonyos mennyiségét a folyam szerint összeveszi, vagy pedig adósságot (a folyam szerint, vagy valamivel nagyobb értékben számított) papirpénzben felvesz, és az összevetett, vagy kölcsönözött papirokat azután megsemmisíti, ha olly adósságban a kormány kamatot ígér, nem csak könnyen kaphat kölcsönt, hanem azt is eszközli, hogy a még forgásban lévő papirpénz értékét megtartja, de ha ezen eszköz a kormány hitelének hiánya miatt nem alkalmazható, nem marad egyéb hátra mint formaszerinti statusbukást kijelen-

teni, az az a papirospénznek devalvatioját határozat (Ébift) által elismerni, és így a nemzetet attól megszabadítani. *)

A pénznek forgásáraol.

§. 133. *Mi a pénzforgás, és mennyi somma kívántatik a forgásban?*

A pénznek rendeltetése az, hogy forogjon, az az hogy vele áruk, és munkák fiztessenek, mert meddig a pénz parlagon hever, hasznot nem hajt. A pénznek forgása alatt pedig értetik annak átmenetele egy tulajdonostol a másikra. Minden országnak bizonyos mennyiségű forgó pénzre van szüksége.

A pénzmennyiség pedig, mely valamely országban szükséges, e következőktől függ;

1-ör. A nemes érczek nagyobb, vagy kisebb árától más javakhoz képest, mennél nagyobb a nemes érczeknek ára más javakhoz képest, annál kisebb somma szükséges a forgásban, mitől függ ezen ár, a következő §-ban fejtegettetik.

2-or. A javaknak mellyek a kereskedésnek tárgyai, mennyiségétől, hol a kereskedés kiterjedtebb, nagyobb somma pénz kívántatik, mint hol csekély kereskedés létezik.

3-or. Attól, valljon sok kereskedési üzlet pénz nélkül, p. o. váltólevelek; bankrészvények, csere, vagy hitel által vitetik-e véghez, minél gyakrabban ez történik annál kevesebb pénz kell a forgásban.

4-er. A forgásnak gyorsaságától, minél gyorsabban megy át a pénz egy kézből a másikba, annál nagyobb haszna van,

*) A francia forradalom alatt a papirpénz szörnyű mód szaporított különösen pedig az úgy nevezett assignaták, 1790 — 1796. évig. A louisdor, melly ezüst pénzben 24 frankot ért; assignatákban Martius hónapban 1795-ben 260, Juniusban 800, Octoberben 2000, és Januariusban 1796. évben 17,925 frankra szállott. Csak 12,744 millio frank assignaták húzattak ki a forgásból, a többi részint száztól egy számított folyam szerint elfogadtattak, részint a névszerinti értéknek 1/30ért úgy nevezett mandatokkal (más papirpénz neve) felcseréltetett, mellyekből 2400 milliom jött forgásba.

s annál kevesebb somma pénzre van az országnak szüksége, mert annál több áru ugyanazon pénztömeggel fizettethetik, és annál több polgár nyerhetett a mellett foglalkozást, így p. o. 1000 forint, melly egy éven át tizenkétszer forog, épen annyi hasznot hajt mint 12,000 forint, melly éven át egyszer jön forgásba.

Átaljában azt állíthatni, hogy valamely országban annyi pénz szükséges a forgásban, hogy a fennforgó fizetések könnyen történhessenek, mert a pénznek hiánya az iparnak hanyaglását, és kereskedésnek pangását vonja maga után.

Mindazáltal a pénzforgás magában véve még nem mozditja elő a nemzeti jólétet, és vagyonosságot, mert a pénzforgásnak haszna igen függ attól, mi okból történik a kiadás, mellynek következése a pénzforgás, ha a kiadás épen minden vagy legalább elegendő helyettes érték (Gegenwerth) nélkül történik, az élénk pénzforgás a nemzeti gazdagságot épen elő nem mozditja, p. o. ha valamely városban nagyon uralkodó hazardjáték, vagy a nélkülözhetlen életszereknek rögtön támadt drágulása által jön a pénz élénk forgásba, vagy ha a kormány a köz adót haszontalan kiadásokra fordítja, illy pénzforgás a nemzeti vagyonosságot bizonyosan nem szaporítja: ellenben ha a pénzkiadások úgy történnek, hogy általok sok embernek hasznos foglalkozásra alkalom nyujtatik, s ennek következtében a természet, és a nemzeti tőke tartósan növekedik, akkor a pénzkiadások a nemzeti vagyon szaporodására jótékony befolyással bírnak.

Élénk pénzforgás tehát nem mindig bizonyos jele valamely nemzet jólétének, mert néha olly időben is, midőn a nemzeti vagyonosság szembetünőleg csökken, mint p. o. háború idejében élénk szokott lenni a pénzforgás; azért igen fonák gondolat csupán csak a pénzforgás által, ha a kiadás haszontalanul is történik, a vagyonosságot előmozditani akarni.

§. 134. *Honnan függ a nemes érczeknek értéke más árukhoz képest valamely országban?*

A nemes érczeknek ára más árukhoz képest valamely országban függ:

I-ör. Azoknak mennyiségétől annyira, hogy minél nagyobb bőségben vannak valamely országban a nemes érczek

annál kisebb az értékök, az az annál drágábbak (viszonylagosan) lesznek az árucikkek a pénzhez képest, s minél ritkább a pénz, annál nagyobb az értéke, azért különféle országokban a nemes érczeknek különféle értékök vagyon, p. o. Magyar és Angol országban, szinte különböző időkben is különféle értékök van, mit szem előtt kell tartani, ha különféle országokbani, vagy időkbeni olesóságrol, vagy drágaságrol szólunk.

2-or. Az ártol, melly a nemes érczeknek más nemzeteknél is vagyon, ha valamelly ország egészen elszigetelve volna, és más nemzetekkel kereskedést nem üzne, akkor a nemes érczek értéke egyedül azoknak mennyiségétől függne, hanem mihelyt valamelly ország más országokkal is kereskedést üz, a nemes érczek értéke igen függ azoknak más nemzeteknél értékétől, miből következik, hogy leginkább a külső kereskedésre nézve pénzei bővelkedő ország mindig kedvezőbb helyzetben vagyon, mint abban fogyatkozást szenvedő ország, mert ez utóbbi kevés árukat vehet más országoktól, és mellyeket vesz, viszonylagosan (tekintvén t. i. az országnak nemes érczekbeni szegénységét) nagy áron fizetni kénytelen.

§. 135. *Mi által mozdítatik elő a pénzforgásnak gyorsasága?*

A pénzforgás gyorsasága előmozdítatik e következők által:

1-ör. Ha az országban sok alkalom létezik a pénznek használhatására, mert az által az emberekben inger támad a pénznek valamelly iparágra fordítására, tehát nagy népesség, virágzó ipar, kereskedés s a forgalomnak könnyüése a pénzforgás előmozdítására igen nagy befolyással bírnak.

2-or. Ha az országban hitel uralkodik, mert akkor a tőkepenzesek pénzüket nem olly könnyen hevertetik használatlanul, hanem annak kikölcsönözésére hajlandóbbak lesznek, ugyanazon okból a takarékpénztárak is a pénzforgást előmozditják.

3-or. Ha az adó, vagy más az ország kincstárába (aerarium) teendő fizetések, p. o. árendák, nem egyszerre, hanem részenként, több határidőkben abba hozatnak, mert az által a fizető nem kénytelenítetik a pénzt hosszabb időig össze-

szedni, és a forgásból elvonni, ugyanazon okból az ország kincstárából történendő fizetéseknek határidői rövidek legyeknek.

§. 136. *Mi által vonatik el a pénz a forgásból?*

A pénz a forgásból elvonatik: 1-ör. Ha az országból kivitetik, ez pedig különféleképen történhetik, t. i. vagy kereskedésben, vagy ha a polgárok az országból kivándorolnak, vagy ha külföldiek az országban jószágokat bírnak, és azoknak jövedelmeit az országból kihúzzák, vagy ha a hon polgárai jövedelmöket az országon kívül fogyasztják, vagy a pénzt külföldi bankokba, takarékpénztárakba, tűz viz elleni biztosító intézetekbe teszik. 2-or. Ha országos kincs szedetik. 3-or. Ha sok arany és ezüst bútorokra, és ékszerekre fordittatik.

A tilalom a pénzt kereskedésben az országból kivinni sok tekintetből fonák, és czélttévesztő rendszabály; melly, ha megtartatnék, a nemzetek közti kereskedést nem kevésbé akadályozná, és a polgárokat pénzök legezélszerűbb használásában gátolná, a történet nem is mutat statust, hol illy rendelkezésnek sikere lett volna, a legsúlyosabb büntetések fenyegetése Spanyol, és Portugal országok lakosait e rendelkezésnek áthágásától nem tartóztatták vissza, mi igen természetes, mert ha a kereskedési mérleg az országra nézve szenvedőleg áll, lehetetlen a nemzetnek adósságait más nemzeteknek csupa váltólevelek által fizetni, hanem kénytelen pénzt kiküldeni, egyébiránt minő irány adassék a kereskedésnek, hogy a pénznek az országbóli igen nagy kifolyása gátoltassék, főnebb mondatott.

Hogy a kivándorlások által sok pénz az országból ki ne vitessék, a kivándorló vagyonábóli lehúzás (detractus) vagy erőszakos eszközök használása ajánlatott, de az is többnyire czéliránytalan, mert az a kivándorolni szándékozót könnyen vissza nem tartóztathatja, mivel alkalmat találhat a status kijátszására, egyébiránt is, ha a polgárok a honban a szerencsés életnek feltételeit megleglik, sok kivándorlástól nem kell tartani.

Nagyobb figyelmet érdemel az, hogy a külföldiek az országban jószágokat ne birjanak, és így azoknak jövedelmeit

az országból ki ne húzzák, az ellen olly törvény (lex naturalisationis) által kell gátot vetni, melly a külföldieket a jószágoknak az országban birhatásából mind addig kizárja, mig további az országban lakásuk által meg nem honfiusodtak, nehogy pedig a hon polgárai jövedelmeiket az országon kívül fogyasszák, s így távollétök által a hont károsítsák, ollyforma törvény szükséges, melly szerint illy hazájokrol feledkező polgároknak jövedelmeiből a haza részére tetemes lehúzás történjék, szinte ovakozás szükséges, hogy a jószágok külföldiek által ki ne béreltessenek. Ellenben nagy nyereség, ha idegenek az országba lakni jönnek, kik pénzt hoznak magokkal.

Nehogy a polgárok külföldi bankokba tűz-viz-kármentesítési intézetekbe, takarékpénztárakba, élelembiztosítási intézetekbe pénzt tegyenek, és így a pénz az országból kiszivárogon, szükséges, hogy illyféle intézetek a honban létezzenek, és úgy elrendezve legyenek, hogy a polgárok azok iránt bizodalommal viseltethessenek.

Az országos kincsre nézve a Financztudományban mondjuk el véleményünket.

Nehogy pedig a bútorokra, és ékszerekre fordított arany, és ezüst által a forgásban lévő pénzmennyisége kevesüljön, a pénznek összeolyasztása, és illyekre fordítása törvény által tiltassék, szinte ovakozás szükséges, hogy sok nemes ércz ne forditassék aranyozásra, és ezüsttel borításra.

§. 137. *A meggátolt pénzforgásból eredő károk.*

A meggátolt pénzforgásnak közvetlen következése a nagy kamatláb, ez pedig igen károsan hat a nemzeti gazdaságra, mert a kelmék árát emeli, s az által azok elkelésének csökkenését, és a fogyasztók terheltetését okozza, tovább a szorgalomnak nyereségét kisebbíti, és azt eszközli, hogy a pénz birtokosa munkája nélkül a szorgalom nyereségében osztozzék, miből kitetszik, hogy a pénzforgásnak gátlásából közvetve az uzsorások szaporodásának, az ipar hanyatlásának, és a kereskedés pangásának következnie kell.

HATODIK FEJEZET.

A hitelről.

§. 138. *Mi a hitel, és hányféle?*

A hitel azon tulajdonság, melly által valaki bizodalmat gerjeszt maga eránt a felöl, hogy adósságait hitelezőinek pontosan fizetendi.

A hitel vagy személyes vagy vagyonbéli, az első az adós ügyességén, becsületén, s más személyes sajátságain, az utóbbi pedig az adós javain alapszik, ez nem nagyobb, mint a bírt vagyon értéke, ellenben a személyes hitel mérhetetlen, de mivel a hitelezőnek annyi biztosságot nem nyújt, mint a másik, azért ennél nehezebben is taláztatik.

§. 139. *A hitelnek foganatjai.*

Noha a hitel magában véve a tőkét az országban nem szaporítja, még is közvetve azok szaporodására, és a nemzeti vagyonosság emelésére nagy befolyással bír, és pedig azért, mert:

1-ör. A hitel eszközli, hogy azok, kiknek valamelly ipari vagy kereskedési vállalatra, vagy fekvő jószágaikban teendő javításokra pénzre szükségök vagyon, azt könnyen kölcsön kaphassák, s tehát az ipari, vagy kereskedési vállalat, vagy a fekvő jószágokban teendő javítások létre jöjjenek, és az által a természet szaporodtával a nemzeti vagyonosság emelkedjék, holott ellenben hitel hiánya miatt a fekvő jószágok sokszor míveletlenek maradván, felét, vagy negyedét sem termik meg annak, mire képesek volnának, ha jobban míveltetnének, az az reájok több pénz fordittatnék, a leghasznosabb iparvállalatok hitel hiánya miatt vagy létre nem jönnek, vagy elhervadnak, a hitel tehát a természet szaporítására nagy befolyással bír.

2-or. A hitel által megszerzett könnyűség a pénzt veszély nélkül kikölcsönözni, az embereknek nagy ingerül szolgál tőkék megtakargatására, és a tőkepenzeseket hajlandók-

ká teszi a pénznek kikölcsönzésére, a hitel tehát eszközli, hogy a pénz ne heverjen sokáig használatlanul a tőkepénzes szekrényeiben, vagy általa természetlenül ne fogyasztsák, hanem minél előbb forgásba és pedig olyanok kezébe jusson, kik azt természetleg valamire fordítják.

De 3-or. Még azon okból is jótékony befolyással bír a hitel a pénzforgás szaporodására, és a kereskedés emelésére, hogy a hitellel bíró kereskedő nem kénytelen nagyobb somma pénzt előre nem látható fizetésekre otthontartani, vagy pedig, midőn árukat vásárolni akar, az érettök járó egész sommát egyszerre kifizetni, és így addig, míg azon sommát összegyűjti, a pénzt a forgásból elvonni.

§. 140. *A hitelnek akadályai, és a hitel szilárdítására szolgáló eszközök.*

A hitelnek legnagyobb akadály: 1-ör. A vagyonnak bátortalansága, azért zsarnokkormányú országokban hitel nincsen, és az uzsorák legnyomasztóbbak. 2-or. Hiányos törvények, az igazság lassú, és bírói önkényre bizott kiszolgáltatása, mert ezek a hitelezőnek követeléséhez juthatását nehezítik, sőt sokszor lehetlenné teszik. 3-or. A változékony és súlyos adók, mert ezek a polgárt adósságainak fizetésében gátolják.

Ellenben a hitel szilárd lábraállítására szolgálnak:

1-ör. Jó telekkönyvek, ezen könyvek minden hatóságnál legyenek, és ezekbe minden telek, melly azon hatóság telekkörében, (territoriumában) vagyon, felmérése után tulajdonosa nevével beiratik, ezen könyvek célja az, hogy másnak fekvő vagyonáról mindenik magát meggyőzhesse, illy könyvek nélkül lehetetlen, hogy a hitel lábra kapjon, ezen könyvekkel pedig szoros összeköttetésben vannak a betáblázási könyvek, mellyekben a feljegyzés nyerendő elsőbbség végett történik.

2-or. Jó törvények, mellyek a hitelezőnek az adós általi kijátszását elhárítani céloznak, és gyors, s kevés költségű igazságszolgáltatás, ide tartozik a fekvő birtoknak ingathatósága, az az olly tulajdona, miszerint azt kiki veheti, tovább

jó esődületi rend és szigorú büntetések a fizetni vonakodó adósok, és hamisan megbukók ellen. *)

§. 141. *Mitől függ a kamatláb valamely országban?*

Mindazon okok, mellyek a hitel megállapítására, és a pénzforgás előmozdítására szolgálnak, egyszersmind a kamatlábot is alábbszállítják, egyébiránt pedig a kamatláb nagysága azon aránytól függ, melly a tőkepenzkek kínálata, és kereslete közt fennforog, és azért a kamatláb törvény általi megállapításának nagy sikere soha sem volt, ezen törvény külömben is legkönnyebben kijátszathatik, mindazáltal főleg pénzben szűkölködő országban, és hol a hitel még igen rossz lábon áll, ezen törvényt egyszerre megszüntetni még sem tanácsos, mert legalább némelly hitelezőt korlátban tart.

HETEDIK FEJEZET.

A váltólevelekről.

§. 142. *Mi a váltólevél? és annak haszna.*

A kereskedésből a különböző helyeken, vagy országokban lakozó kereskedők között nem ritkán adósságok erednek. A legtermészetesebb mód olly adósságok fizetésére a pénznek anyagi átküldése, de ez 1-ör veszedelmes, és 2-or költséges, azért kénytelenek voltak a kereskedők olly adósságfizetési módrol gondoskodni, melly által az említett veszélyek, és károk elháríthatnak, erre pedig szolgálnak a váltólevelek, váltólevél (Wechfel) alatt értetik olly oklevél, melly

*) Hogy a kereskedőnek, midőn kereskedési követelését keresi, a bizonyítás könnyíttessék, a törvények által igen czélszerűen azok értelmében vezetett kereskedési könyveknek a perekben félprobat tevő erő tulajdonítatik. A hitel tekintetéből alapítatott meg, hogy a kereskedési czimzetek (firmák) és a társasági szerződések béjegyzése a váltó törvényszékeknél tétessék.

által valaki a váltótörvény szigorúsága alatt magát másnak lekötelezi, hogy neki bizonyos somma pénzt, bizonyos helyen, és időben vagy maga, vagy más által fizetend.

Váltólevél által az adósság más helybeni fizetése ekép eszközöltetik, p. o. egy bécsi kereskedő A. tartozik egy hamburginak B. 1000 forinttal, ellenben egy hamburgi kereskedő C. tartozik egy bécsinek D. szinte 1000 forinttal, ez esetben a bécsi adós A. a bécsi hitelezőnek D. fizeti az 1000 forintot, melyet Hamburgba küldeni kellett volna, és attól váltót kap, melyben a bécsi hitelező D. (intéző Trassant) hamburgi adóssának C. (intézvényezett Trassat) meghagyja, hogy Hamburgban a bécsi kereskedő A. (intézvényes Remittent) részére az 1000. forintot fizesse, e váltólevelet a bécsi adós A. forgatja a hamburgi hitelezőre B.-re, és ennek küldi, ki az abban foglalt sommát a hamburgi adóstól C.-től felveszi, és így magát kielégíti, illy módon tehát mind a két helyen fizettetett az adósság a nélkül, hogy kész pénz átküldetett volna.

A váltóknak haszna tehát abban áll: 1-ör. Hogy azok segedelmével a legtávolabb helyekre könnyen fizetést tehetni, a nélkül, hogy szükséges volna a pénzt anyagilag átküldeni, és 2-or. Hogy a váltók által a forgásban lévő pénz szaporodik, mert a rendelményre (auf Ordre) kiadott váltó azon idő alatt, melly a kibocsájtás, és a lejárat (az az fizetésnap) között vagyon, többnyire kézzől kézzé főleg a kereskedők közt forog, (mivel a váltónak első birtokosa az ahozi jogát másra, és ez ismét másra s a t. átruházhatja) és így pénz gyanánt használtatik, ez által pedig a természetés, ipar és kereskedés előmozditatik, de hogy a váltók kész pénz gyanánt forogjanak, szükséges, hogy hitelök legyen, a hitel az egyes váltónál ugyan igen függ az azon lekötölezett személyek minéműségétől, de általjában hogy a váltóknak hitelök legyen, szükséges, hogy azon esetre, ha a fizetés megtagadtatnék, ez a leggyorsabb elítélés, és végrehajtás által pontosan eszközöltethessék, azért a váltóüzlet élénkségéhez különös váltótörvénykönyv, és váltótörvényszékek kívántatnak, hol a váltóüzletekből eredő perek leggyorsabban elítéltetnek.

NYOLCZADIK FEJEZET.

A Bankokrol.

§. 143. *Hányféle a Bankok?*

A kereskedést előmozdító intézetekhez a Bankok is méltán számíthatnak, ezek pedig foglalkozásaik különféleségéhez képest többféle lehetnek, de mai időben, minthogy mindenik Bank több foglalkozási ágakat egyesít magában, leginkább két nemre ágaznak el, t. i. letéti, és jegybankokra.

§. 144. *A letéti bank.*

A letéti bank (Depositbank, Gyrobank) olly kereskedési intézet, melybe a kereskedők, (és pedig többnyire olyanok, kik ugyanazon városban laknak) foglalkozásuk terjedelméhez mért kész pénzt, vagy arany, és ezüstrudakat letesznek, és hol ennek következtében azon kereskedők közti kölcsönös fizetések a bankkönyvbeni átíratások által megtétetnek.

Az átíratások ekként történnek: t. i. mindenik betevő a bankkönyvben két rovattal (Rubrif) ellátott külön lapot kap, a rovatok egyike ezen szóval: „követel,“ (credit) a másika pedig ezen szóval; „tartozik,“ (debet) jelentetik meg, azon öszveg, mellyet mindenik a bankba bétett, az ő lapján a követel rovatba íratik; már most hogy ha a betevők közül egyik a másiknak fizetést tenni akar, a bankot oda utalja, hogy a fizetendő sommát az ő lapján a tartozik rovatba, annak pedig, kinek fizetni akar; a követel rovatba iktassa, és így a fizetések történnek a betett pénz érintlenül maradván.

Ezen intézet haszna e következő:

1-ör. A pénz itt az elveszhetés minden nemei ellen legjobban őriztetik, mivel a banképület minden veszélyek ellen eléggé biztosított, és egyébként is a pénzőrzésre nagy gond fordítatik.

2-or. Ezen intézet által a kereskedők szabadulnak a sokféle számlálgatásbéli bajjoktól, és az azokban nem ritkán

magukat előadó tévedésektől, és csalárdságoctól, s az ércz-penz koptatásától.

3-or. A bank a letett pénznek egy részét bátorságos helyre kamatra kiadhatja, mi által nem csak a szükséges költségeit a bevett kamatokból vinni képes leend, hanem a fizetési eszközöket is szaporítja.

Hogy illy bank használhatóbbá tétessék, szükséges, hogy az átíratás kisebb summákban is engedessék meg, hogy gyakorta mérlegezés tétessék; miszerint így minden részvevő követeléseit, és tartozásait folytonosan ismerje, tovább hogy a letévő pénzt akármikor kivehesse, és hogy a bank egyforma pénzláb (Banvaluta) szerint számoljon.

Illy bank, melly minden egyéb üzletek elmellőzésével csupán csak letéti bank volna, a Hamburgin kívül mostanában nem létezik.

§. 145. *Jegybankok, kölcsönbankok.* (Zettelbankf.).

Jegybanknak, vagy kölcsönbanknak olly bank mondatik, melly illő biztosítás iránt pénzt kölcsönöz, és bankjegyeket (Banfnoten) ad ki, s forgásba hoz. Hogy illy bank létesülhessen, szükséges, hogy több tőkepénzesből egy banktársaság alakuljon, mellynek tagjai nemes érczekből álló bizonyos mennyiségű banktőkét összegyűjtenek, és pedig kényelem tekintetéből ez ekként történik; hogy az egész somma bizonyos számú egyenlő nagyságú betételre (Einlage) osztatik fel, és minden betételért az azt tevőnek részvény (Banfaftie) adatik ki, a banktársak azért bankrészvényeseknek (Banfaftionair) is neveztetnek.

A pénz kezelését, és a bankügyek vezérlését a részvényesek magok köréből választott tisztviselőkre (bankigazgatóság) bizzák, kiknek érdeke a bank érdekével szorosán összefűzve legyen, és kik az egész banktársaságnak felelősséggel tartozzanak.

A bankigazgatósága az összegyűjtött pénzt gyümölcsözővé tenni iparkodandik, mit kétféle módon eszközölhet, 1-ör. Hogy azt biztos helyeken kamatra kikölcsönzi, a bank tehát a tőkepénzesek, és a kölcsönt venni akarók közt mintegy közben jár, és az elsőknak alkalmat nyit tőkepénzök kamatoztatására. 2-or. Hogy váltóleveleket, mellyeknek le-

járati ideje még el nem érkezett illő lerovat (disconto, Аб-зуг) mellett kész pénzzel bevált, mellyeknek fizetését lejáratkor felveszi.

Mihelyt a banknak hitele szilárdabb alapon nyugszik, a pénzt kölesön venni akaróknak a nemes érczen kívül bankjegyeket is, mint pénzhelyettést adhat, mellyeken azon ígéret áll, hogy a bank azokat minden szempillantban, és pedig azon sommával, mellyről szólanak, felváltani kész, ezen bankjegyekre nézve tehát a bank mind hitelezőnek, mind adósnak személyét viseli, hitelezőnek azért, mert a pénzt kölesön adta, és azt visszakövetelheti, adósnak pedig azért, mert kötelességében áll a bankjegyeket akármikor, és akárki által bemutattnak, kész pénzzel felváltani.

Mint hogy ezen bankjegyek az ércpénznél könnyebben máshová szállítható, kisebb tömegű, s a pénzolvasást könnyítő csereeszköz, a közönség által szívesen kész pénz gyanánt elfogadtatnak, és névbeesőkben fentartatnak, mindaddig, míg a banknak kész pénzzel felválthatási képessége iránt kétség nem támad.

§. 146. *A jegybanknak hasznai.*

A jegybanknak hasznai következők:

Magokra a részvényesekre nagy nyereség háromlik az által, hogy nekik nem csak a bankba bétett nemes érczen álló tőkéjük, hanem a kiadott bankjegyek is kamatoznak, tehát nyereségök csaknem kettőztetik, szükséges ugyan, hogy a bank pénztárában ércpénzt is készen tartson, hogy a bankjegyeket akármikor beválthassa, de nem szükséges hogy épen annyi sommát tartson a pénztárában, mennyit a kibocsajtott bankjegyek tesznek, (ha a bank annyi pénzt otthon tartana, a bankjegyei semmit sem jövedelmeznének) hanem elég ha a bank ezen sommának mintegy ötöd részét a pénztárban tartja, mert ha a bank teljes bizodalommal bír, nem igen történhetik, hogy minden, vagy csak sok bankjegy egyszerre vitessék vissza beváltás végett, és így a bank ércpénz tőkéjének nagyobb részével is szinte jövedelmező foglalkozást űzhet.

Ezen nyereségnek, melly a részvényesekre háromlik az leendő következése, hogy olly banknak, mellynek ügyei

helyesen folynak, részvényei már nem az eredeti sommán mellyről kiadattak, hanem sokkal nagyobb áron elfognak kelni, ezen ár a bankrészvények folyamának (Banaffienfürs) neveztetik.

A közönségre nézve is a bankok jótéteményeiket kiárasztják, és pedig mert:

1-ör. A bankjegyek a forgásban lévő pénzt annyival szaporítják, mennyivel a kibocsátott bankjegyek mennyisége azon ércpénznek, mellyet a bankban mindig készen tartani kell, mennyiségét felülhaladja, a forgásban lévő pénz növekedésével pedig az ipar, és forgalom előmozdittatik, és az uzsorák alább szállíthatnak.

2-or. Mert a banktól, mint biztos forrásból a népség minden osztályú tagjai keresetágaik kiterjesztésére és emelésére pénzt kölcsön kaphatnak, a minden órában kellő visszafizetés félelme nélkül, mi igen jótékonyan hat a kereskedőkre, mert ezek (egyébkint hypothekával bírván) így nem kénytelenítetnek előre nem látható fizetésekre bizonyos pénzüszveget haszon nélkül a ládájokban hevertetni, hanem minden pénzüket a kereskedésre fordíthatják, és hamarább használhatják.

§. 147. *Azon ovatosságok, mellyek a banknál szükségesek, hogy a bankjegyek értéküket el ne veszítsék.*

Hogy a bankjegyek értéküket el ne veszítsék, következő ovatosságok szükségesek:

1-ör. A bank nagyobb értékű bankjegyeket ne adjon ki, mint a mennyi a banknak tőkepénze, mert különben beváltási kötelességének meg nem felelhetne, és a közönséget a bankjegyek által megcsalná, legalább pedig ötöd részét azon sommának, melly bankjegyekben forgásban vagy, mindig ércpénzben pénztárában készen tartsa, ne is bocsásson ki több bankjegyet, mint mennyit a köz szükség kíván, itt csak a belső forgás jó tekintetbe, mert külső fizetésekre a bankjegyeket használni nem lehet, azoknak igen gyakori beváltása már annak jele, hogy tán felesleges számban forognak.

2-or. Mi a banknak foglalkozásait illeti, ez kereskedési vállalatokba, mellyeknek sikere mindig kétséges, ne eresz-

kedjék, hanem bankjegyeit vagy váltólevelek lerovattali beváltására fordítsa, (melly esetben arra kell neki figyelmezní: valljon a váltólevélben lekötelezett személyek fizetési képességgel bírnak-e? nehogy az előlegezett pénze elveszzen) vagy pedig olyanoknak adja kölcsön kik hypotheca, vagy átadott zálog (Saufpfand) által a visszafizetésre nézve elegendő bátorságot nyujtanak.

Hogy a bank bankjegyeit tüstént (látra) fizethesse, nagyobbbrészínt csak olly adósoknak kölcsönözzön, kik a kölcsönözött sommát bizonyosan rövid idő mulva visszafizetendik, azért a kölcsönzések hosszabb időre, millyenek leginkább a fekvő javak birtokosai által történnek, (ha mindjárt tökéletes bátorságot nyujtanának is) kevésbé tanácsolhatók, annál fogva a bankjegyeknek csak bizonyos és pedig nem igen nagy része erre fordítandó.

3-or. A bankjegyek igen nagy sommáról ne szóljanak, mert különben a közforgásba nem jöhetvén, a forgó pénz öszvegét nem szaporítják, de igen kis sommáról se szóljanak, ne hogy az ércpénzt a forgásból egészen kitolják.

4-er. A bank szemeskedjék ne hogy hamis bankjegyek hozassanak forgásba, ez által mind a bank, mind a közönség tetemesen károsolna, és a bankjegyek hitele csökkenne.

5-ör. A kormány a bankügyet czélszerű törvényekkel, és engedményekkel pártolni fogja, de egyszersmind felügyelend, hogy a bank tán csalása, vagy bukása által a status lakosainak romlást, és kiszámíthatlan veszteséget ne okozzon.

Az évenkénti számolási eredményeknek közhírré tétele is a bank iránti hitelt nagyon előmozdítja.

Ha a kormány a bank ügyeibe beavatkozik, és a banknoták iránti kezességet magára vállalván, azokat igen szaporítja, (miként ez néha háború idejében történik) a bankjegyek a kormány papírpénzének természetét felveszik, és ennek minden veszélyeinek alávetve vannak. *)

*) A legelső letéti bankot a maga idejében leghatalmasabb status Velence állítá fel 1156. évben, az amsterdami bank 1609, a hamburgi pedig 1619. évben állítatott fel. (A hamburgit 1813. évben a francia marschall Davoust kirabolta, de a nagy tűz-

KILENCZEDIK FEJEZET.

A javak felosztásáról, és fogyasztásáról.

§. 148. *Hányféle a javak felosztása, és fontos-e hogy a javak felosztassanak, és mimódon eszközöltetik a javak felosztása?*

Főlebb mondatott, hogy a természetéshez több oknak (t. i. teleknek, munkának, és tőkének) kell járulnia, lehet hogy ezen okok ugyanazon személyben egyesülve vannak, de az is lehet, hogy különböző személyeknél léteznek, ez esetben mindenik, ki a természetéshez járult, a természetményből, vagy annak árából részt kap; azon rész, mellyet a földbirtokos

ben 1842. évben a banképület épen maradt). — A legelső jegybank vala a Genuai, Sz. Györgyi bank, melly elébb állítatott fel ugyan, de teljes szerkezetét még csak 1407-ben nyerte. — Az Angol országai bank, (bank of England) Londonban 1694. évben alapítatott, valamint London a világ fővárosának, úgy a Londoni bank a világ főbankjának, legnagyobb illynemű intézetnek tekintethetik, de ezen kívül vannak még Angol, Ir, és Scott földön több tartományi bankok. — Franciaországban John, Lawtól 1716-ban felállítatott, 1719-ben a kormánnytól átvett, és 1720-ban megbukott jegybank minden időre szomorú példában tünteti elő azon káros következményeket, mellyek a hitelnek szerfeletti használásából erednek, a hitel a Lawnak rendszere által annyira homladozott, hogy új jegybank még csak 1776-ik évben a parisi discontocassa (caisse d' escomptes) neve alatt létrejött, melly későbbben minden bankjegyeit a kormánynak kölcsönözte, és 1789-ik évben feloldódzott, midőn ezen kölcsön az újdonszafiztetett papírpénzzel (az úgy nevezett assignátákkal) visszafiztetett. A mostani francia bank (Banque de France) 1800-ik évben keletkezett, 30,000 részvényekkel, egy részvény 1000 frankról szól, de azóta a részvények már szaporodtak, ezen kívül már Bourdeauxban és Marseillben is létezik bank.

Austriában az úgynevezett Wiener Stadtbank — 1762-ben jött létre és magát csak nem egész a mult század végig jó álla-

kap telekjövedelem (Grundrente), melyet a tőkepénzes kap tőkejövedelem (Kapitalrente), és melyet a munkás kap munka-

potban fenntartotta, de ekkor a kormány a francia háborúk következtében pénz szűkében lévén, a bankjegyeket maga számára nagyon szaporította, és kis sommárol, sőt egy forintol szóló bankjegyeket adott ki, a bankot pedig a beváltási kötelességétől feloldozta, minek következtében a bankjegyeknek becse az ércpénzhez képest évről évre alább szállt egész 1811-ik évig, ez évben a kormány a bankjegyeket, (mellyek most már statuspapirpénzzé váltak) az úgynevezett váltóczédulákkal (Einföfungszchein, Wiener-Währing) beváltotta, mellyekből a kormány 100 forintot 500 forintért bankjegyekben adott, de sem a váltóczédulák sem az utánok következett úgynevezett anticipationsscheinék tartották fenn soká az ércpénzzel hasonló névbecsöket, hanem ezek is az ércpénznél alább szálltak egész 1817-ik évig, melly évben azoknak folyama határozatott, hogy t. i. 250 váltóczédula 100 pengő forintot érjen, és azoknak ezen folyam szerint lassankénti beváltásával az ez évben részvényesek által Bécsben felállított Austriai nemzeti bank megbizatott, a kormány ezért ezen banknak kamatozó kötelezőleveleket ad, és azokat kész fizetés által törleszti. Ezen kívül ezen bank leszámítási, kölcsönzési, letéti, és átírási foglalkozást üz. A bankjegyei szólnak 5, 10, 50, 100, és 1000 forintol, és minden statuscassában elfogadtatnak. A Bank írószobákat (Gilliaecomptoirs) állított fel Pragában, Brünnben, Lembergben, Szebenben, Temesvárott, Budán, Triestben, Gräczben, Linczben, és Insprukban. Magyar országban is Ő cs. kir. Felsege 14-ik Octoberban 1841. kereskedelmi Banknak Pesten felállíthatására legkegyelmesebb engedelmet adta. Ezen bank foglalkodásai az alapszabályok szerint következő osztályokra szakadnak: 1-ör. Leszámitolási, (discontírozási). 2-or. Forgatási. 3-or. Letéti ügyre. 4-er. Előlegezések, és kölcsönzések szolgáltatására.

Leszámitolási intézeténél a bank csak váltójogi erejű, és pedig rendszerint csak idegen váltókat veszen el, saját váltókat pedig csak nagykorúságukat már elért, s magokat a váltótörvénytől bejegyeztető kereskedőktől, gyárosoktól, és kézművesektől. — Mint forгатóbank letétül pénzt pengőben bárkitől is átveszen, miről az e végett nyitott lapra intézendő utasítvány, és bejegyzés által szabadon rendelkezhetni. — Letéti intézeténél a bank őrzésül bizonyos díj mellett arany, és ezüst folyó pénzt, arany, és ezüst eszközöket, s honi ezüst pénzvereteket pengő

bér (Arbeitslohn), s melly a vállalkozónak jut, ki az egész természetést igazgatja (ha t. i. ez a telekbirtokostól különbözik, mint p. o. fekvő jószágnál annak kibérlője) vállalati nyereségnek (Unternehmungsgewinn) nevezetik, a vállalati nyereség többnyire a tőkejövedelemben foglaltatik, ha t. i. a vállalkozó egyszersmind a tőkének is tulajdonosa, és a természetménynek illy felosztása azok közt, kik a természetésben részt vettek, a javak eredeti, vagy is első felosztásának mondatik.

Minekutánna a természetésnél résztvevők részeit kiapták, (a munkások sokszor már előlegesen kikapják részesöket) azt részint magok fogyasztatják, részint más hasznos termékek megszerzésére, vagy szolgálatok jutalmazására fordíthatják, és ez a javaknak származtatott, vagy is második felosztása, ezen második felosztás által forgalom támad.

Azon rész nagysága, mellyet mindenik a természetésben résztvevő belőle kap, igen függ annak áratól, mi által mindenik a természetéshez járul, ennek ára pedig leginkább a kínálat, és kereslet közti arány által határozatatik meg, így p. o. ha kevés munkás ajánlkozik, ellenben sok kerestetik, a munkabér nagyobb leend, ennek szinte a tőkénél is helye vagyón.

Az eredeti felosztás annál czélszerűebb, és tökéletesebb lesz, minél jobban képes a nemzet minden tagjainak szükségait fedezni, közönséges elégedést terjeszteni, és a közjólétet emelni.

Minden országban a munkás osztály legnagyobb részét teszi a népnek, ezeknek legalább annyi jusson a termékből, hogy élelmöket megszerezhessék, de minél többet kapnak,

pénzhez mért belbecsök szerint, úgy statuspapirosokat, s magány pénzokleveleket is átveszen. — Kölcsönzési intézete osztályában a bank arany, és ezüstre, pengő pénz kamatu statuspapirosokra, továbbá honi termékekre, portékákra, gyár, és kézművekre, mellyek nem romlékonyak, előlegezhet ugyan pénzt, de 300 pengő forintnál soha nem kevesbet, ha azonban pénzvagyoni állapotja vállalatának szélesb terjedéket enged, árva-biztosítás mellett fekvő jószágokra is adhat kamatozó kölcsönt. — Egy részvény a banknál ötszáz pengő forintos. — Bankjegyeket a bank nem fog kiadni.

annál nagyobb kedvök lesz a munkához, és annál több hasznos szolgálatokat fizethetnek, és élvezhetnek, tehát felette hasznos lesz a nemzetre nézve, ha azon rész, melyet a munkás osztály a termékből kap, ezen osztály tartását annyiban felül múlja, hogy magának több kényelmet szerezni, és tán egy kis tőkét is félretenni képes legyen.

A dolgozó osztály munkabérének nagysága pedig függ: 1-ör. A tőkék (mellyekből a munkabér is fizettetik) szaporodásától, azért felvirágzó országban a munkabér legnagyobb, mint p. o. Éjszakamerikában, a munkának tehát nagyobb megjutalmazása az előrehaladt nemzeti gazdagságnak mind természeti hatása, mind legbizonyosabb ismerjele. 2-or. A javak többek közti felosztásától, ott nagyobb leend a munkabér, hol a javak jobban vannak felosztva, s tehát a munkás foglalkozására nézve nem egynehány úrtól függ egyedül, a javak többek közti nagyobb felosztásának az is lesz követkevése, hogy magok a telekbirtokosok, és tőketulajdonosok is hasznos munkára ösztönöztetni fognak, és hogy jövedelmöknek nagy részét új productiv munkára fordítandják: holott ellenben ott, hol a javak kevés kézben vannak összpontosítva, azoknak tulajdonosai jövedelmeiknek nagy részét inproductiv módon felemésztik, és a munkára ösztönnel nem bírnak. A javak többek közti felosztása mind policziai, mind statusgazdasági tekintetből is legnagyobb fontosságú, policziai tekintetből bizonyos, hogy ha a gazdagság csak néhány egyesek birtokában vagyon, a közbátorság könnyen veszélybe hozathatik, mert olly nagy olygarchák könnyen visszaélhetnek gazdagságukkal a thrón megrendítésére, és a többi polgárok elnyomatására; statusgazdasági szempontból különösen szembetűnik, hogy két összesen egyformán gazdag nemzet közül az, melly több dús polgárokat számlál, bizonyára is több szegényeket foglal magában, sőt még az is lehetséges, hogy valamely összesen gazdagabb nemzetnek több szegényei vannak, mint kevésbé vagyonos nemzetnek, mellynél mindazáltal a javak inkább felosztvák.

A javak aránytalansága fennforoghat az ingatlan vagyionra, a műszorgalom ágaira, vagy a pénzbeli tőkékre nézve.

Mi az elsőt illeti, hol a telkek csak kevés ember birtokában vannak, ott a nemzet csak urakból, és szolgálkból áll, akár ezek haszonbérletnek, akár jobbágyoknak, akár másként nevezetnek.

Ugyan azt kell mondani, ha a szorgalom ágai kevés kézben összpontosulnak, mert akkor a szegényebb sorsú munkásoknak nem marad egyéb hátra, minthogy azon dúsak mellett, kik az ipar minden nyereségét tőkepenzök túlsúlya által magokhoz ragadják, napi bérért dolgozzanak.

Hol pedig a pénzbeli tőkék kevés kézben vannak, ott a telkek birtokosai, és az iparúzó azon kevesektől függnek, és vagy mint adósok a szerfelett felcsigázott kamatok által elnyomatnak, vagy midőn javaikat eladni akarják, illő árt azokért nem kaphatnak.

A javakra nézve a polgárok közt egyenlőséget behozni nem lehet, és ha erőltetett módon valahol be is hozatnék, az emberek különböző iparkodása miatt sokáig fenn nem állhatna, azért csak oda kell törekedni, hogy a javak felette aránytalanul felosztva ne legyenek, ennek elérésére pedig a telkekre nézve jó örökösödési törvények szükségesek, melyek a birtokos halála után a telkeknek az örökösök közti felosztását bizonyos határig rendelik, azért a hitrebizományok, t. i. a majorátusok, és senioratusok, mellyek által a jószágokbani örökösödés a családnak csak egy tagjára szorítatik, nem helybenhagyhatók, egyébiránt is sem a józan észszel, sem a jogszerűséggel nem lehet egyeztetni, hogy egy rég elhamvadott halandó szeszélyes akarátja változhatlan szabály gyanánt szolgáljon az utókor minden nemzedékeinek, és mintegy vas bilincsesel leköttesse a földet, mi a családok fénye fenntartását, melly gyakran a hitrebizományok ótalmára felhozatik, illeti, azt mondhatni, hogy fényes családok hitrebizományok nélkül is lesznek, a hazának java, és fénye pedig nincsen egy vagy más névnek fenntartásához épen kötve, egyébiránt ha valamely család különben nem tudja magát fenntartani, megérdemli, hogy elveszen.

Ne hogy pedig holt kezek közt felette sok jószág összetorlódjék, holt kéztől tiltó törvény (lex amortisationis) szükséges.

A műipar ágainak kevés kézbeni összetorlódását egyed-
áruságok, korlátolt céhek, és kizáró szabadalmak meg-
szüntetése által lehet meggátolni.

A pénzbéli tőkék kevés kézbeni összehalmozása ellen
pedig ovszer gyanánt szolgálhatnak: 1-ör. A statusadóssá-
gok megszorítása, mert a nagy statusadósságok a status hite-
lezőinek alkalmat nyújtanak magokat más polgárok rovására
gazdagítani. 2-or. Jól elrendezett financiai rendszer, melly
abban áll, hogy mindenik a javai, és jövedelmeihez arány-
lag a köz terhekhez járuljon, és hogy az adó által begyűlt
pénz olly célokra fordíttassék, hogy nagyobb része megint
az adózók, főleg a szegényebb osztályok közé vissza folyon. *)

§. 149. *Mi a fogyasztás, és hányféle? a természet, és fogyasz-
tás közti arányt illetőleg hány eset lehetséges, és mikor szapo-
rodik a nemzeti vagyon?*

Minden javaknak utolsó rendeltetése az, hogy fogyasz-
tassanak, az az, hogy az emberi célok elérésére, tehát az
emberek szükségai, vagy kényelmei fedezésére szolgáljanak,
fogyasztani pedig annyit tesz, mint valamelly termék becsét
egészlen vagy részben rontani. — A fogyasztás vagy esetle-
gesen, vagy az embernek akaratja, vagy a természet által
történik.

A fogyasztás lehet: 1-ör. Vagy magános, vagy nyil-
ván, az első magánosok, a második a status által történik,
itt csak a magánosok fogyasztásáról vagyon szó, a nyilván
fogyasztásról a financztudományban értekezünk.

2-or. A fogyasztás lehet vagy productív, vagy impro-
ductív, az első a végett történik, hogy általa a fogyasztott

*) Minő rosz következeseket húzott maga után a fekvő javak kevés
kézbeni összpontosulása Spanyol, és Portugal országokban, lát-
hatni Balbi híres irónál, mert ez Statisticájában 1. 162. midőn
ezen országokrol szól, mint a földművelés legnagyobb akadályát
nevezi „l' immense étendue de terrains incultes qui appartiennent
aux communes, aux grand seigneurs, au majorats, au clergé et à la couronne et qui ne pouvant se vendre restent toujours incultes ou reduits à n' être que de miserables paturages entre des mains insouciantes.

javakból új javak teremtesének elő, melyeknek értéke a fogyasztott javak értékét fölülmúlja, illy fogyasztás p. o. ha a gyapjából posztó készítették, ez esetben a gyapjú fogyasztatik, vagy ha munkások fizettetnek, hogy azok valami hasznos készítményt előállítsanak; az improductiv fogyasztás pedig nem a végett történik, hogy általa új vagyon előállítások, hanem csak a végett, hogy az embereknek szükségei fedeztessenek, (igy fogyasztatik p. o. az eledelek legnagyobb része) vagy hogy azoknak élvezetek, vagy személyes javak megszerzessenek.

Ezen megkülönböztetésből kitetszik, hogy a productiv fogyasztás eszköz a természetéshez, az improductiv pedig annak célja.

A természetés, és fogyasztás közti arányt illetőleg három eset lehetséges, vagy t. i. a nemzet esztendőn át épen annyit fogyaszt, mint természet, vagy 2-or többet, vagy 3-or kevesebbet fogyaszt, mint természet.

Az első esetben a nemzet se gazdagabb, se szegényebb nem lett, kivévén azon esetet, ha a fogyasztók száma szaporodott, mert akkor ugyanazon javak mennyisége többek közt felosztandó, mint előbb.

A második esetben világos, hogy a nemzet a tőkét mint a jövedelmeinek forrását megtámadni kénytelen volt, és így a nemzeti vagyonság kisebbült.

Ellenben a harmadik esetben a nemzeti javak szaporodnak, minél nagyobb a productiv fogyasztás az improductivhez képest, annál nagyobb leend a nemzetnek vagyonsága; a productiv fogyasztás megint annál hasznosabb a nemzeti gazdagságra nézve, minél nagyobb takarékossgal történik, azaz minél kevesebb vagyon emésztetett fel ugyanazon mennyiségű természetés mellett, miből kitetszik, hogy ha a munkások egyedül csak azért fizettetnek, hogy foglalkodtassanak, a nélkül, hogy azok által természetés érték a természetési költségeket felül múltá, a nemzeti vagyon kisebbül.

Mindezekből az következik, hogy a nemzeti vagyonság épen úgy, mint a magánosok vagyonsága a fogyasztásbani takarékossgal által előmozdítatik, az az olly módon, ha a javak nagy része a tőkék szaporítására, és a jövőbeli természetésnek kiterjesztésére félretétetik, igy, ha vala-

melly országban a gyárosok nyereségöknek egy részét gyártásuk jövőbeni kiterjesztésére, vagy új gépek szerzésére felreteszik, a földművelők az évi termékeik, és marhájok egy részét fenntartják és a vetésök és nyájok szaporítására fordítják, a nemzeti vagyonosság szaporodik.

A tapasztalás tanúsága szerint is azon vidékek, vagy városok vannak kedvezőbb gazdasági állásban, mellyekben a nép takarításra hajlandóbb, igen fonák állítás tehát, hogy a gazdagoknak takarékosága ártalmas a szegényeknek, és hogy ez utóbbiakra nézve szükséges, hogy a gazdagok jövedelmeiket elpazarolják, e hibás véleményben Montesquieu is volt, mert a tőkének természetét nem ismerte; ha a gazdag minden jövedelmeit improductív módon fogyasztja, sok embernek ugyan keresetet ad, kiknek szolgálatival él, de a fogyasztott tőke is meg van semmisítve, ellenben, ha a gazdag takargat, nem következik, hogy a takargatott vagyonát szekrényben elzárja, mert vagy maga azt természetői munkára fordíthatja vagy másnak kölcsönözheti, ki avval természetleg él, és illyformán: 1-ör. Ezen tőke egyenlő, vagy nagyobb számú embereket táplál, és pedig productív munkásokat (kik összesen a jövedelmeket legalább szinte úgy használhatják, mint azok, kiknek az úr azokat az első esetben fizette). 2-or. A tőke mind urának, mind a nemzetnek évi hasznot hajt, és 3-or. A tőke az alatt, míg fogyasztatott, egyszersmind helyre állítatott (reproducáltatott) és jövőben is ezen hasznot hajtja.

Ezen tannak még világosabb, és alaposabb felfoghatására e következő példa szolgálhat: tegyünk fel egy gazdagot, kinek évenkénti jövedelme 100,000 forintból áll, mellyeket eddig improductív módon fogyasztott, ugyanazon ember mostanában az improductív fogyasztását megszorítja, a felesleges szolgálkat elbocsájtja, kevesebb ékszereket vesz, ritkábban vendégel, és így 100,000 forint helyett most csak 80,000 forintot improductív módon évenként ad ki, a többi 20,000 forintot pedig egy posztó gyárosnak kölcsönzi, kinek arra természetésében szüksége vagyon: mi lesz ezen változtatásnak következése? ezen esetben ugyan kevesebb szolgának, szakácsnak, vagy ékszerkészítőnek lesz foglalkozása, de ellenben több olyan ember kap foglalkozást, kik a gyá-

rosnak a gyártásra kívántató nyers anyagot, vagy életszereket szolgáltatják, tehát a productiv fogyasztás a foglalkozásoknak ugyanazon ösztönt fog adni, mint az improductiv, de ezenkívül a productiv fogyasztásnak még e következő fogantja van: 1-ör. Hogy a gazdag ember a kiköleszöztött tőkének kamatival jövedelmeit szaporítja. 2-or. Hogy a gyáros is azon tőkének gyártására fordítása által szép sommát nyer. 3-or. A gyáros által a gyártásban alkalmaztatott munkások is munkabért nyernek, és így a nemzeti jövedelmek nagy summával szaporodnak.

§. 150. *Van-e a takarékoságnak a fogyasztásban még is határa?*

Noha a takarékoságtól a fogyasztásban, az az a javaknak összehalmozásától függ a nemzeti vagyoniosság szaporodása, még is ezen takarékoságnak is határai vannak, mert mindig szükséges, hogy a természet és fogyasztás kelő arányban álljanak egymáshoz, mivel ha a fogyasztás a természetéhez képest igen csekély, a javaknak elkelése megakad, ami a természetőknek elkedvetlenedését, elszegényedését, s ennek következtében magának a természetnek csökkenését maga után vonja.

Különösen ártalmas lehet a fogyasztásbani takarékoság olly tárgyakra nézve, mellyek ha maga idejében fel nem emésztetnek, elromolnak, és olly tárgyakra nézve, mellyek ugyan fenntarthatók, mindazáltal hamari eladásra szánvák, úgy, hogy ha ez be nem következik, az idő elforgása által is sokat vesztenek értékökből, miként ez olly kelméknél történik, mellyekre nézve az emberek ízlése megváltozik.

A mondottakból kiviláglik, hogy a fogyasztás, és természet egymást feltételezik, a fogyasztás által a természet a munkáért jutalmat, és ösztönt kap annak folytatására, innen magyarázható némelly vidéknek, vagy városnak kívánsága fogyasztókat p. o. kormányzégeket, vagy garnisonokat maga keblébe kapni.

De egyébiránt bizonyos, hogy nem minden improductiv fogyasztás egyformán hasznos, hanem haszna igen függ azon czéltól, melly végett a fogyasztás tétetett, az az attól: millyen pótlékot nyújt személyes javakban illy fogyasztás

így p. o. az ügyes, és szorgalmas tanító fogyasztásáért nagyobb pótlékot nyújt az összeségnek személyes javakban, mint az, ki csupán csak az emberek érzekeit mulattatja, tehát az elsőnek fogyasztása kétség kívül hasznosabb, mint az utóbbinak.

Szinte a statisztiségekben alkalmazottak a fogyasztásukért személyes szolgálataik által pótlékot nyújtanak az összeségnek, s tehát fogyasztásuk hasznos, feltéve mindazáltal, hogy fizetésök szolgálatuk becséhez mérve ne legyen szerfeletti, vagy hogy hivataluk ne legyen sinecura, mert ezen esetekben azoknak fogyasztása, noha mint fizetett fogyasztás a természetőknek hasznos, még is az összeségre nézve, mivel ennek vagyonából fizettetett, káros volna.

Nem külömben az igen gazdagok is, kik jövedelmeik által keresményi gondtól mentek lévén, személyes erőiket más közhasznú ügyekre irányozzák, fogyasztásukért pótlékot nyújtanak.

Ellenben semmi személyes javakbani pótlék nem nyújtatik az összeségnek a fogyasztásért, mellyet p. o. valamely tisztválasztásnál lakomázás által megvesztegetett cortesek tesznek (sőt illy fogyasztás erkölcsi tekintetben is károsan hat) szinte az égés, vizözön által okozott fogyasztás is semmi személyes javakbani pótlékot nem hagyott maga után, sőt még élvezetet sem nyújtott senkinek.

§. 151. *A természető, és nemtermesztő személyek.*

A mondottakból már könnyen meg lehet határozni minő személyek a statusra nézve természetők, és minők nemtermesztők, mind azon személyek t. i. természetők, kiknek cselekvősége vagyont hoz elő, vagy a productiv erők szaporodásához járul, azért tehát nem csak azok, kik anyagi javakat előállítanak, hanem a szellemileg foglalkozók is természetőknek szélesb értelemben neveztetethetnek, így p. o. a tanító, ki hasznos ismereteket terjeszt, és az által a jövő nemzedéket nagyobb természetésre képessé teszi, a lelkész, ki erkölcsiséget, vallásosságot előmozdítván, szinte a productiv erőkre kihat, a bíró, és rendőrségi tiszt, kik jogbátorságot, és közrendet szereznek, az orvos, ki hasznos polgároknak egészségét helyre állítja, a katona, ki a külső el-

lenség ellen az országot védi, még a szolgálatban lévő is, ki szolgálatja által lehetőségessé teszi, hogy az ura munkájával szüntelenül foglalkodhassék, mind ezek a nemzeti vagyonosság szaporodására befolyással bírnak, és tehát a természetőkhez szélesb értelemben sorozandók.

Mi tehát valamely országnak lakosait a természetésre nézve felosztjuk hasznosokra, vagy természetőkre szélesb értelemben véve, kiknek foglalkozása az emberiségre nézve hasznos, és hasztalanokra, vagy nemtermesztőkre, kik az emberiségnek semmi hasznot nem hajtanak, ilyenek a játzóok, koldúsok, henyélők, a gyermekek is mind addig természetlen fogyasztók, mig valamit nem keresnek.

Mindazáltal szorosabb értelemben természetőknek csak azokat nevezzük, kik anyagi javak előállításával foglalkodnak, millyenek a földművelők, és kézművesek, kik anyagi természetőknek (materielle Produzenten) is neveztetnek, ellentétben az anyagtalan természetőkhez, kik semmi anyagit elő nem állítanak.

Az anyagi természetőknek szaporodása a nemzeti vagyonosságra nézve olly könnyen káros nem lehet, mert azok szaporodtával szaporodnak a javak is, mellyekből az emberek magokat táplálják, és szükségüket fedezik, de az anyagtalan természetőknek szaporodása a nemzeti vagyonosságra nézve káros lehet, mihelyt úgy szaporodnak, hogy sokaknak közülök nincsen foglalkozásuk, vagy hogy nincsenek arányban az anyagi természetőkkel, így p. o. ha valamely országban a papok, katonák, statustisztek, orvosok, ügyvédek s a t. felette szaporodnának, a nélkül, hogy az anyagi természetők száma, és tehát a természetés maga szaporodnék, vagy ha az tán még alább száll, a nemzeti vagyonosságnak is annyival csökkennie kell, mennyi a nemzeti természetésből a felesleges anyagtalan természetőknek táplálására kivántatik, azért tanácsos az anyagtalan természetőket mindig a lehetőleg legkisebb számra szorítani, hogy t. i. az anyagtalan munkák jól, és céluknak megfelelőleg ugyan, de minél kevesebb ember által vitessenek véghez, mert mindig igaz marad, hogy hasonló körülményeknél, és hasonló ügyességet a természetésben feltéve annál kevesebb természetetik, minél több ember

nem dolgozik, vagy csak olly munkával foglalkodik, melly közelebbi viszonyban a természetéhez nem áll.

§. 152. *Mitől függ valamely nemzetnél a productiv, és improductiv fogyasztás közti arány?*

A productiv, és improductiv fogyasztás közti arány függ:

1-ör. A javak, és évi jövedelmeknek felosztásától, minél aránytalanabbúl vannak a javak felosztva, annál több egyedül személyes élvezetekre, tehát improductiv módon fogyasztatik belőlök, hol tehát a földbirtok nagy tömegekben kevés emberek birtokában vagyon, ott könnyen a teleknek jövedelme sok henye, és nemtermesztőleg foglalkodó emberek táplálására fordítatik.

2-ör. A néposztályoknak szükségétől, és szokásaitól, mert azokból majd a takarékosagra, majd az élvezetek kiterjesztésére nagyobb hajlandóság következik.

3-ör. A status fogyasztása nagyságától.

§. 153. *Fényűzés. — Luxus.*

Egy neme a terméketlen fogyasztásnak a fényűzés is, ez a statusgazdasági íróktól különféleképen értelmeztetik, legjobbnak látszik azoknak értelmezése, kik a fényűzést az improductiv fogyasztás olly nemének mondják, mellynek célja nem más, mint hiúság, s gazdagságnak külső mutatása, melly tehát nem annyira a végett történik, hogy a fogyasztott javakkal a fogyasztó valamely valódi élvezetet szerezzen magának, hanem csak a végett, hogy másnak szemében gazdagabbnak látszassék.

Valamely nemzetnél uralkodó szerfeletti hajlandóság a fényűzésre veszélyes lehet, részint mert ezen fogyasztás a főnebbi §-okban felállított elvek szerint kevésbé kívánatos, részint mert a fényűzésnek mintegy ragadós természete vagyon, az az, mert a szegények is könnyen elesábitatnak, hogy utánzásvágyból az improductiv fogyasztásokra erőiken túl költsenek.

Mindazáltal azért nem következik, hogy minden fényűzés ártalmas, s tehát jobb volna, ha semmi fényűzés nem léteznék, mert a fényűzés elkerülhetlen következése a mű-

iparbani haladásnak, és a javak összehalmozásának, egyszerűsége egyik a legerősebb rúgók közül, mellyek az embert szorgalomra, s tehát nagyobb jövedelemszerzésre sarkalják, tovább hatalmas eszköz az érzelmek és erkölcsök nemesítésére.

Ártalmas csak akkor kezd lenni a fényűzés, ha határait túl lépi, ez pedig különféle szempontból határozthatatik.

1-ör. Erkölcsi tekintetből a fényűzés ártalmas, mihelyt az erkölcsiséggel ellenkezik, és az emberek szellemét egyszerű gondolatoktól, és nemesebb felemelkedéstől félre vezeti, s azt csupán elgyengítő, s elpuhító kéjekbe süllyeszti, a régi kor példákat mutat a határtalan luxussal karöltve járó általános erkölcsromlásról, melly némelly statusnak elenyésztét okozta, különösen democratiai statusokban mindig rossz hatású volt a luxus, mert az önzéstől ment tiszta hazaszeretetet elfolytotta.

Gazdasági tekintetből a fényűzés ártalmas:

1-ör. Mihelyt valamely országnak vagyonosságával, és természetével nem áll arányban, azért gazdagabb országban mindig nagyobb lehet a fényűzés, mint szegényben.

2-ör. Ha szerfeletti fényűzés csak kevés gazdagabb által gyakoroltatik, (mi többnyire következése a javak aránytalan felosztásának) mindig ártalmasabb, mint ha minden osztályok közt mértékletes fényűzés uralkodik.

3-ör. Olly fényűzés, melly által productiv munkások, p. o. művészek, kézművesek foglalkozást nyernek, nem olly ártalmas, mint az, melly csak henyelő embereket táplál, és azokat hasznos munkától elvonja.

4-er. A fényűzés, melly külföldi árucikkeket fogyaszt, mindig ártalmasabb mint az, melly honi készítményeket fogyaszt, mert ez utóbbi legalább honi munkásoknak foglalkozást adott, és a pénzt az országban tartotta.

A fényűzés korlátolására fényűzési törvények (leges sumtuariae) mellyek bizonyos fényűzési tárgyak használatát átaljában, vagy bizonyos polgár osztályokra nézve megszorítják, kevés sikerűek voltak, nagyobb hatással lehetnek a kormánynak jó példája, tökéletes szabadság a sajáttal rendelkezni, mert így pazarlóknak vagyona hasznos polgárok kezébe jut, és az alkalmaknak szorgalom által gazdagságra

jutni szaporítása, továbbá a fényűzési cikkekre vetett fogyasztástóli adó, és ha a fényűzési cikkek külföldről hozatnak be, és az ország szegény, nagy bevitelvám, vagy tökéletes eltiltás czélszerű leend.

§. 154. *A fogyasztás, mellynek czélja az életnek vidorsága, és kellemetessége.*

Végtére mi azon fogyasztást illeti, mellynek czélja az életnek vidorsága, és kellemetessége a nélkül hogy fényűzésre, vagy pazarlásra elfajulna, noha illy fogyasztás a vagyoni jólét szaporodásához nem járul, még is nem lehet helyteleníteni, ha az emberek olly fogyasztásra is valamit fordítanak, az illy fogyasztás azon élvezet által, mellyet nyújt, a polgároknak nagyobb szorgalomra ingert ad, hogy t. i. az élvezetben részesülhessenek, egyébiránt valamint az okosság az egyes embereknél azt kívánja, hogy jövedelmeikből ezen célra csak akkor fordítsanak valamit, ha a nagyobb fontosságú szükségeknek eleget tettek, úgy épen ezen szabály a nemzetre is alkalmazható, mert ez a polgárok vidorsága, és életkelleméire p. o. a színházakra s a t. csak akkor fordíthat valamit okszerűen, ha egyszersmind a szükségesebb, fontosabb, vagy hasznosabb célok elérésére annyi eszköz használtatik, mennyi azoknak elérésére kívántatik, mert nagy fonákság volna ama célokra költségeket fordítani, midőn ellenben a szükségesebb, fontosabb, és hasznosabb célok elhanyagoltatnak.

Toldalék.

A Statusgazdasági tudományban uralkodó három főrendszeréről.

§. 155. *Minő rendszerek uralkodtak leginkább a Statusgazdasági tudományban.*

A Statusgazdasági tudománynak történetéről bővebben értekezni e jelen munkának czélján kívül fekszik, itt annak

lassankénti kifejlődésének esmerésére elegendőnek tartjuk azon rendszereket, melyek a Statusgazdasági tudományban leginkább uralkodtak, sommásan előadni, ezen rendszerek pedig következők: 1-ör. A kereskedési rendszer. 2-or. A physiocratiai rendszer, és 3-or. A szabad szorgalmi rendszer.

§. 156. *A kereskedési rendszer. (Mercantilsystem).*

A kereskedési rendszer nagyobb terjedelemben alkalmazásba vétetett Colbert által, ki 14-ik Lajos Francia ország királyának ministere volt, és 1683-ik évben életből kimúlt.

Ezen rendszer a következő főeszméken alapul:

1-ör. Pénz az egyedüli vagy legalább legnevezetesebb gazdagság a nemzetre úgy mint az egyesre nézve.

2-or. Valamint tehát az egyes polgár pénzének szaporításával gazdagodik, úgy a nemzeteknél is a pénznek szaporítása legjobb eszköz a vagyonság gyarapítására, tehát

3-or. Oly országnak, melly tulajdon bányáiból elég nemes érczeket nem kap, nem marad más eszköz hátra a gazdagság emelésére, mint a nemes érczeket külkereskedésben külföldről magához vonni, annál fogva a vagyonság fő forrása a külső kereskedés; a belső kereskedés ellenben, minthogy a pénzt csak egy kézből a másikba hozza, a nemzeti vagyonságot nem szaporítja, de a földművelés is, minthogy aránylag csak kevés kiviteli czikket nyújt, a nemzeti gazdagságra nézve sokkal kevésbé gyümölcsöző, mint a műipar.

4-er. De millyen jótékonyul, és gazdagítólag hat a külső kereskedés, ha kiviteli kereskedés, és tehát a nemzetnek árucikkéért idegen pénzt szerez, olly ártalmas lesz, ha a nemzet az által pénzét idegen portékákért kiadja, az az ha a bevétel a kivitelt felül haladja, azért tehát

5-ör. A külső kereskedés magára ne hagyassék, hanem a statusigazgatás annak olly irányt adjon, hogy az ország kedvező kereskedési mérleget nyerjen.

Ennek elérésére pedig e következő eszközök ajánlottak:

a) Az idegen műipari czikkek az országba hozása tiltassék, vagy súlyos védvámok által nehezítessék.

b) A hazai műipar ébresztessék, és a gyártmányoknak az országbóli kivitele, egyedáruságok, kiviteljutalmak, szabadalmazott kereskedelmi társaságok, és más kiváltságok által előmozdítassék, hogy így a nemzet a külföldiektől minél több pénzt kapjon.

c) De minthogy a műszorgalomnak nyers anyagokra, mellyeket feldolgoz, szüksége vagyon, azért ezeknek behozatala előmozdítandó, kivitele ellenben gátlandó.

d) Az arany és ezüstnek kivitele tiltassék meg.

e) Más nemzetekkel kereskedési alkudozások köttessenek, mellyeknek fő czélja a kivitelnek kiterjesztése legyen.

f) Végre a világ más részeiben gyarmatok szereztessenek, mellyeknek minden kereskedés más országokkal tiltassék, hogy illyformán az anyaországra a velek üzött kereskedésből a legnagyobb haszon háromoljék.

Ezen rendszer egynehány megczáfolhatatlan igazságokat foglal magában, mert igaz marad, hogy a pénz a nemzeti vagyonosságnak csakugyan nagy tényezője, és hogy a műszorgalom emelése által a nemzetnek vagyonossága hatalmasan előmozdítatik, hogy tehát minden nemzetnek polgárai műiparos nevelése által oda kell törekednie, hogy honi műipart létesítsen, de noha e rendszer azon érdemmel bír, hogy a honi gyároknak nagy becsét illően méltatja, s hogy a nemzetiség szempontjából indulván, a nemzeti érdekekre tekintettel van, még is e rendszernek fő elve, hogy a pénz a nemzeti gazdagság legnevezetesebb része, és egyedül a pénz bevitele a nemzeti vagyonosság kútfeje, valamint a pénz kivitele a nemzeti elszegényedésnek egyedüli oka, a bírálatot ki nem állja, elszegényedhetik egy nemzet a nemes érczekbeni legnagyobb bővelkedése mellett is, a kormányalkatjának, igazgatásnak hiányai miatt, így Spanyol ország századokik a kimerithetlen Amerikai bányáknak ura volt, és illy hiányok miatt elszegényedett, és a pénzt nem lehetett az országban tartani; hamis tovább, hogy a belső kereskedés a vagyonosság emelésére semmi befolyással nem bír, azon eszközök is, mellyek a kereskedési rendszer által ajánlatnak, legnagyobb részint a nemzeti vagyonosság szaporodását nem csak elő nem mozdítják, sőt inkább gátolják, miként azt maga helyén, hol t. i. az egyes eszközökről különösen szóltunk, előadtuk,

különösen szembetűnő, hogy ezen eszközök a földművelés, mellynek termékeinek kivitelét a műipar kedvezésére gátolják, elnyomására irányozvák, az is bizonyos, hogy ezen rendszer azt állítván, hogy egyik nemzetnek gazdagsága a másiknak árt, a nemzetek közt egymáselleni alattomos el-lenségeskedést táplál.

Ezen rendszernek literaturáját illetőleg következő munkák legnevezetesebbek Bodinus La republique 1577. — Th. Mun. Treasure di foreign trade London 1640. körül. — Davenant Political, and commercial vorks 1699. — Lav Considérations sur le commerce et sur l' argent à la Haye. 1720. — Horneck Oesterreich über alles, wenn es nur will 1654, ezen iromány noha régi, igen sok jót is foglal magában, Justi Staatöwirthschaft 1758. Bielefeld Institutions politiques 1760. — Steuart Inquiri into the principles of political economy 1767., tovább Melon, Genovesi, Lezioni di commercio osia d' economia civile, Büsch Abhandlung von dem Geldumlaufe.

§. 157. *A physiocratiai rendszer.*

A második rendszer, melly a Statusgazdasági tudományban uralkodott, az úgynevezett physiocratiai rendszer, ez Francia országban a 18-ik század közepén eredt, alapítója vala Quesnay Ferencz 15-ik Lajos Francia ország királyának házi orvosa (elhunyt 1774). Ő és követői a földművelésnek hanyatlása által indítatva voltak új rendszer felállításáról gondoskodni.

Ezen rendszer szerint a földművelés a nemzeti gazdagság egyedüli forrása, a nyers anyagoknak pedig további feldolgozása, az az a műszorgalom és kereskedés a termékeket nem szaporítják, mert az első nekik csak más alakot ad, a másik pedig azokat csak más kézbe hozza, tehát ezen foglalkozások a javak szaporítására semmi befolyással nem bírnak, mert ha a műipar által a nyers anyagoknak becsé emeltetik is, még is a feldolgozás és átalakítás alatt a munkás más termékekből annyit emésztett, mennyivel a nyers termék becsét munkája által emelte; ellenben a földművelés minden költségeken és a munkások emésztésén felül még tiszta jövedelmet (produit net) mint a természeti erőknek adományát, nyújt.

Ezen elvekből e következő szabályok származtattak:

1-ör. A földművelés a kormánynak legnagyobb figyelmét, és kedvezését érdemli, azért minden annak virágzását gátló bilincsektől szabaditassék, a földművelői termékek elkelése pedig mind a honban, mind a külföldön előmozdítassék, hogy így a földművelők jövedelmei szaporittassanak.

2-or. Noha a műipar, és kereskedés improductív foglalkozások, még is a közigazgatás ezeket is ápolja, mi az által történik leginkább, hogy minden korlátolásoktól megszabadíttatnak, ezeknek ápolása azért szükséges, mert ezen improductív osztályok a productív osztálynak közvetve hasznosokká válnak, minthogy neki lehetségessé teszik a földműveléssel kizárólag foglalkodni, és emésztésök által nagyobb termesztesre ösztönt adnak.

3-or. Minthogy ezen elvek szerint a nemzetnek tiszta jövedelme csupán csak a termékeknek az előköltségeken feletti nagyobb értékében áll, azért csak egyedül a földre vettessék ki minden adó (impôt unique) és a földtulajdonosoktól szedessék be, a többi osztály a terhekhez közvetve járuljon, annyiban, mennyiben az adó miatt a földművelés termékeit nagyobb áron fizeti.

Noha ezen rendszernek azon érdeme vagyon, hogy a földművelésnek fontosságát kiemelte, és hogy több tanai által az örök észjog és emberiség követeléseinek létesítésére törekszik, még is fő elve, t. i. hogy a földművelés egyedül a nemzeti vagyonosság forrása, és hogy a műiparos osztály semmi új becsét elő nem teremt, tehát a nemzeti vagyont nem szaporítja, hamis, és alaptalan; ezen eszme a természetnek hibás fogalmából eredt, már a tapasztalás is ezen rendszernek tévelygéseit elegendőleg elő tünteti, ha t. i. azon szembeszökő különbséget a gazdagságra nézve két olly ország közt tekintjük, mellyeknek mint p. o. Angol, és Magyar országok kiterjedésre, és termékenységre nézve közelítőleg hasonló földterületek vagyon, és mellyek tán közelítőleg a nyers termékeknek hasonló tömegét termik meg. Illy roppant különbségnek nem lehet más oka, mint az, hogy az egyik országban a földművelés mellett műipar, és kereskedés virágoznak, a másodikban pedig nem, a műszorgalom pedig és a kereskedés bizonyosan nem csak cserét üztek, hanem a termékeknek valódi becsét megmérhetetlenül emelték.

Felette hamis azon állítás, hogy a nyers terméket átalakító műiparos munkája alatt annyit emészt, mennyivel annak becsét emelte, mert sok munkánál, főleg hol nagyobb ügyesség kívántatik, a munkabér olly nagy, hogy a munkás a szükséges fogyasztásán kívül más javakat is megszerezhet magának, vagy takargatásaiból tőkét gyűjthet, azon becs, mellyet a műiparos munkája által valamely nyers terméknek ad, gyakran nem is jöhet összehasonlításba avval, mit munkája alatt fogyasztott, mert a műiparnak munkái hosszú időig, ellenben a földművelés termékei csak egy, vagy kevés évig tartanak, az sem igaz, hogy a természet erői egyedül a földművelésnél munkások, mert hogy a gőz, és egyéb természeterők, mellyeket az ember szolgálatjára használhat, a műipari természetést nagyon elősegítik, a mindennapi tapasztalás tanítja.

A physiocratiai rendszernek alapja hamis lévén, annak az adó körüli nézete sem állhat meg, sőt az által épen a földművelők sujtatnának, miként ezt a Financziában bővebben fogjuk megmutatni.

A Physiocratiai rendszer követői közül legnevezetesebbek valának: — Mirabeau a következő munkái által: *L'ami des hommes — Theorie de l'impôt. Philosophie rurale ou économie générale, et politique de l'agriculture.* — Mercier de Riviere *l'ordre naturel, et essentiel des sociétés politiques.* Turgot *recherches sur la nature et l'origine des richesses nationales*, tovább le Trosne. — Badeni nagy herczeg Károly Fridrik — Iselin *Versuch über die gesellschaftliche Ordnung 1772.* — Schlettwein, Mauvillon, Will — Schmalz *Enzyklopaedie der Kammeralwissenschaften*, és Leop. Krug. *Ubrifß der Staatsöconomie.* — Beccaria *Elementi di oeconomia publica.*

§. 158. *A szabad szorgalmi rendszer.*

A szabad szorgalmi rendszernek alkotója volt Smith Adám Scothoni, ki született 1723-ik évben, meghalt 1790. munkája „*Inquiry into the nature, and causes of the wealth of nations*, legelőször jelent meg Londonban 1776-ban.

Smithnek fő elvei következők:

1-ör. A javak az emberi munka által a telek, és a tőke segedelmével előteremtetnek, tehát munka a nemzeti gazdag-

ság ős forrása, és a javaknak bece a reájok fordított munkának mennyisége által határoztatik meg. Minél nagyobb lesz a munkának természetménye azok számához, kik abból szükségeiket fedezni akarják, annál könnyebben lesz a nemzet minden szükségekkel, és kényelmekkel ellátva, és ellenkezőleg, ezen viszony pedig minden nemzetnél két körülmény által határoztatik meg: 1-ör. A belátás, és ügyesség által, mellyet a nemzet a munkájánál alkalmaz, és 2-or. Az arány által, melly vagyon a hasznos munkával foglalkozók, és foglalkozás nélküli emberek közt.

2-or. A nemzeti vagyon nem egyedül pénzből, mint a kereskedési rendszer felteszi, sem egyedül nyers termékekből a physiocratiai rendszer szerint, hanem minden hasznos dolgokból áll, mellyeknek valódi becsök vagyon, az az melyek az embereknek hasznosak, tehát nem csak a nyers anyagoknak természetése, hanem a műipar, és a kereskedés is a vagyonnak szaporítására járulnak s tehát természetők, más foglalkozások pedig nem természetők, annál fogva ezen három foglalkozás a kormánytól egyenlő mértékben ápolgatassék.

3-or. A munkának productiv ereje igen szaporitatik, ha az czélszerűen felosztatik, és nála tőke használtatik.

4-er. A tőkék csak megtakarítás által erednek, az az ha a természet felülhaladja a fogyasztást, a takarékoság tehát az ügyességgel véghez vitt munka mellett alapja a nemzeti vagyonosságnak.

5-ör. A kormány a nemzetnek gazdasági ügyeibe be ne avatkozzék, mint legfőlebb nemlegesen, az az annyiban, hogy az ipar, és kereskedés kifejlődésének akadályit elhárítsa, egyébiránt a munkás kereset, és ipar minden nemeinek tökéletes szabadságot engedjen, a szabad versenyzés által a dolgoknak legillőbb ára előállitatik.

6-or. A külső kereskedés is szabad legyen, a pénz kifizetésétől soha se féljen a nemzet, mert ha pénzt kiadott, más értéket érte kapott, melly ő reá nézve többet ér, valamint egy országban, úgy az egész világban uralkodó szabad kereskedés leginkább előmozdítja a nemzeti vagyonosságot.

7-er. Minthogy nem csak a föld, hanem a tőke, és a munka is ad tiszta jövedelmet, azért nem létezhet csak egye-

düli földi adó, hanem azon kívül szükséges a keresettöli, és tőkétöli adó.

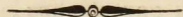
Noha Smith Ádámnak tagadhatlanul nagy érdemei vannak, mert a két első rendszerben uralkodó tévedéseket világosságra állította, és a statusgazdasági tudománynak új irányt jelelt ki, s további vizsgálatokra alkalmat adott: még is meg kell vallani, hogy Smith munkája megjelenése óta a két elébbi rendszer felett gyakran igen feltétlenül töretett el a pálcza, ellenben Smith Ádám túlzólag, és csaknem istenítésig megasztaltatott. Az elfogultlan vizsgáló Smith rendszerében is nem csekély tévedést és hiányt, ellenben a másik két rendszerben némelly fonák állítás mellett megeczáfolhatatlan igazságokat lelend. Smith munkáját legközelebb az a szemrehányás éri, hogy benne a rendszeres előadás egészen hiányzik, hogy az egyes részek önkényleg egymás mellett sorozva vannak, mi a tudományban csak zavart okoz, továbbá hogy Smith a munkájában kijelentett elvek alkalmazásában általjában közvetlenül csak Nagy Britannia viszonyait tartotta szeméi előtt, mit némelly írók, kik Smithet szolgálilag követték, szeméik elöl elvesztettek; hamis Smithnek azon állítása is, hogy a munka egyedül a nemzeti vagyonosságnak forrása, mert a természetnek is nagy befolyása tagadhatlan, különösen pedig a korlátlan világkereskedés szabadsága iránti állításai megszorítást érdemelnek, Smith Ádám itt igen cosmopoliticus szempontból indult ki, és arra, hogy különböző nemzetiségek különféle nemzeti érdekekkel léteznek, s azok közt nincsen mindig örökös béke, nem figyelmeztett. Smith a kereskedésben csak csereértéket nem pedig productiv erők nyeresét tartotta szem előtt, hamis tehát azon véleménye is, hogy a kormánynak a kereskedésbe soha sem kell beavatkozni. Ilyen, és még több tévedése miatt legújabb időben Smith Ádám tekintetéből mind az elméleti tudósoknál, mind a gyakorlatban sokat vesztett, mi is valamint az elébbi két rendszernek, úgy az övének sem hódolunk vakon, hanem sok állításainkban tőle eltávozunk, mert azt tapasztaltuk, hogy mindenik rendszerben túlzás, és egyoldalúság foglaltatik, az igazság pedig mind ezeknek közepén áll.

Azon írók közül, kik Smith Ádám elveit leginkább ha mindjárt némi módosításokkal követték, legnevezetesebbek

voltak: Sartorius, Lueder, Weber, Kraus, Jakob, Gróf Soden, Hufeland, Locz, Pölicz, Locz Rau németek. — Say (traite d' economie politique et catechisme d' economie politique.) Durand, Canard, Garnier, Simonde de Sismondi francziák. — Mill, Ricardo, Torrens, Macculloch angol irók.

Már nevezetesen tőle eltávozik a híres német politicus Rottek.

Ellenben Smithnek legnevezetesebb ellenesei voltak Gray, Lauderdale, Dutens, és Playfair angol irók, és legújabban a híres német statusgazdaságbéli író Liszt.

<i>Lap.</i>	<i>Sor.</i>	<i>Hiba.</i>	<i>Igazítás.</i>
3	6	gazdaságot	gazdagságot
3	13	gazdaságra	gazdagságra
17	33	terhessek	terhesek
33	6	szarvas marhára	szarvasmarhára
52	11	kifürkészésére	kifürkészésére
69	26	kit	kik
119	18	padig	pedig

POLITICAL

THE HISTORY OF

1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1796	1797	1798	1799
1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	1807	1808	1809	1810
1811	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	1819	1820	1821
1822	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829	1830	1831	1832
1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843
1844	1845	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1853	1854
1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865
1866	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873	1874	1875	1876
1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1884	1885	1886	1887
1888	1889	1890	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898
1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909
1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964
1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030

THE HISTORY OF

1800

1800

1800

A

POLITICAI TUDOMÁNYOK

RENDSZERESEN ELŐADVA

KARVASY ÁGOSTON,

TÖRVÉNYTANÁR, HITES ÜGYVÉD, ENNEKELŐTTE A NAGY-VÁRADI MOST
PEDIG A GYÖRI KIRÁLYI ACADEMIÁBAN A POLITICAI TUDOMÁNYOK, VÁLTÓ
ÉS KERESKEDÉSI JOG RENDES TANÍTÓJA, S TÖBB TEKINTÉTES NEMES
PRAEDIALIS SZÉKEK TÁBLABÍRÁJA ÁLTAL.

HARMADIK KÖTET.

MAGABAN FOGLALÓ

A FINÁNCZTUDOMÁNYT.

GYÖRÖTT,

ÖZVEGY STREIBIG KLÁRA BETŪIVEL.

1844.

1851

TARTALOM.

Bévezetés a pénzügytudományba.

	<i>Lap.</i>
§. 1. A pénzügytudomány fogalma	1
§. 2. A pénzügytudomány még csak az újabb kornak szüleménye	1
§. 3. Fő vezérelvek a pénzügytudományban	2
§. 4. A pénzügytudomány felosztása	3

Első Fejezet.

A statusnak rendes kiadásairól.

§. 5. Hány fő osztályba soroztathatnak a statusnak kiadásai	4
§. 6. Azon kiadások, melyek az uralkodó személy szükségéinek fedezésére kívántatnak	4
§. 7. A kormányzásra kívántató költségek	5
§. 8. A hadi erőnek lábontartására kívántató költségek	7
§. 9. A statusnak rendkívüli kiadásai	9
§. 10. Általános szabályok a kiadásokra nézve	9
§. 11. A statusbudget	11

Második Fejezet.

A dominiáljóságokról.

§. 12. A dominiáljóságoknak fogalma	13
§. 13. A dominiáljóságok elidegenítése mellett felhozott okok	14
§. 14. A dominiáljóságok megtartása mellett felhozott okok	15
§. 15. Eredmény ezekből	15
§. 16. A dominiáljóságok kezelési módjai	16
§. 17. A dominiáljóságok saját kezelése a status részéről tisztviselők által	16
§. 18. A dominiáljóságoknak idői kibérlése	18
§. 19. Örökös kibérlés — Emphyteusis	18
§. 20. Vajjon az idői, vagy az örökös kibérlés érdemel-e elsőbbséget	19
§. 21. Minő szabályok szerint történjék az idői kibérlés	20
§. 22. A statusnak activ tőkái	21

Harmadik Fejezet.*A regáljogokról vagy is királyi haszonvételekről.*

	<i>Lap.</i>
§. 23. A regáljognak fogalma, és minő esetekben azoknak megtartása tanácsolható	22
§. 24. A regáljogoknak nemei	23
§. 25. A bányászati regáljog	23
§. 26. A viziregáljog	25
§. 27. A vadászati regáljog	25
§. 28. A pénzverési regáljog	25
§. 29. A postaregáljog	26
§. 30. Uti és vizivámregáljog].	27
§. 31. A lottoregál	28
§. 32. A statusnak egyedárúságai	28

Negyedik Fejezet.*A véletlen jövedelmekről.*

§. 33. A véletlen jövedelmeknek fogalma és azoknak nemei	29
§. 34. Folytatás	30

Ötödik Fejezet.*Az adórol.*

§. 35. Az adónak fogalma, és az arány, melly szerint ezt a polgárookra ki kell vetni	32
§. 36. Az adóknak nemei	33
§. 37. Minő forrásból fizetendők az adók	34
§. 38. Az adózási kötelességnek határai	37
§. 39. A tiszta jövedelem szerint kivetett mértékletes adónak határai	37
§. 40. Vajjon az adózó adóját másra tolhatja-e mindig	38
§. 41. Az egész országra kivetendő adónál mire kell tekinteni	39
§. 42. Az adónak az egyes kerületek, megyék vagy városok közti felosztása	40
§. 43. A természetbeni adó	41
§. 44. A főadó	43
§. 45. A birtoki és általános jövedelmi adó	44
§. 46. A catastrumok fogalma, és általános szabályok a catastrumok készítésére nézve	45

V

	<i>Lap.</i>
§. 47. A telekadó és a telekadócatastrumnak készitési módja	46
§. 48. Folytatás	47
§. 49. Folytatás	49
§. 50. A Physiocraták véleménye az adóra nézve	50
§. 51. Vajjon változatlan maradjon-e a telekadó?	51
§. 52. A házadó	53
§. 53. Tőkeadó	54
§. 54. Ipari adó	55
§. 55. Esmerjelek, melyekből hihetőséggel valamely foglalkozás tisztá jövedelmeire következtetést huzni lehet	56
§. 56. Az ipari adónak elrendezése	57
§. 57. A munkabértől adó	58
§. 58. A fogyasztástoli adó	59
§. 59. A direct fogyasztástoli adó	60
§. 60. Az indirect fogyasztástoli adó mellett harczoló okok	60
§. 61. Ezen okok csak megszoritással megállanak	61
§. 62. Az okok, melyek az indirect fogyasztástoli adó ellen felhozatnak	62
§. 63. A mi véleményünk az indirect adóra nézve	62
§. 64. Az indirect adónak nemei	64
§. 65. Accisa	64
§. 66. Határvámok	64
§. 67. Bevitelhatárvám	65
§. 68. Kivitelvám	65
§. 69. Átviteli vámok	66
§. 70. A határvámoknak elrendezése	66
§. 71. Elvek az adónak bészédésére nézve	67
§. 72. Vajjon az adó kibérlendő-e?	70

Hatodik Fejezet.

A statuskincsről és a felemelt vagy új adóról.

§. 73. Vajjon tanácsos-e a statusnak kincset szedni	71
§. 74. Az adónak felemelése, vagy új adónak kivetése	72

Hetedik Fejezet.

A statushitelről és az elidegenítésekről.

§. 75. Mi a statushitel	72
§. 76. A statusadósságoknak foganatja	73

	<i>Lap.</i>
§. 77. Módoak a statusadósságtevésre	74
§. 78. A folyó kiadásoknak megállítása	75
§. 79. Hiteljegyeknek kiadása	75
§. 80. A bank és más intézetek pénzeinek megtámadása . . .	76
§. 81. A papírpénznek kiadása	76
§. 82. Az adónak előlegezése	77
§. 83. Kényszerített kölcsönzések	77
§. 84. A szabadakaratu kölcsönzések	78
§. 85. Mellyik látszik legcélszerűbbnek ezen módszerek közt	78
§. 86. Életkamatok — Tontinák	80
§. 87. Annuitások	81
§. 88. Lotteria-kölcsönzések	81
§. 89. A szerződés a statusadósságoknál mikép jön létre . .	83
§. 90. A statuspapirosok más birtokosra átruházása	84
§. 91. A statusadósságok feltételeiről	86
§. 92. A statusadósságok kamatainak fizetéséről	86
§. 93. Az eltörlesztési pénztár	87
§. 94. A statusbukás	88
§. 95. Mitől függ a statusnak hitele	88
§. 96. Az elidegenítések	89

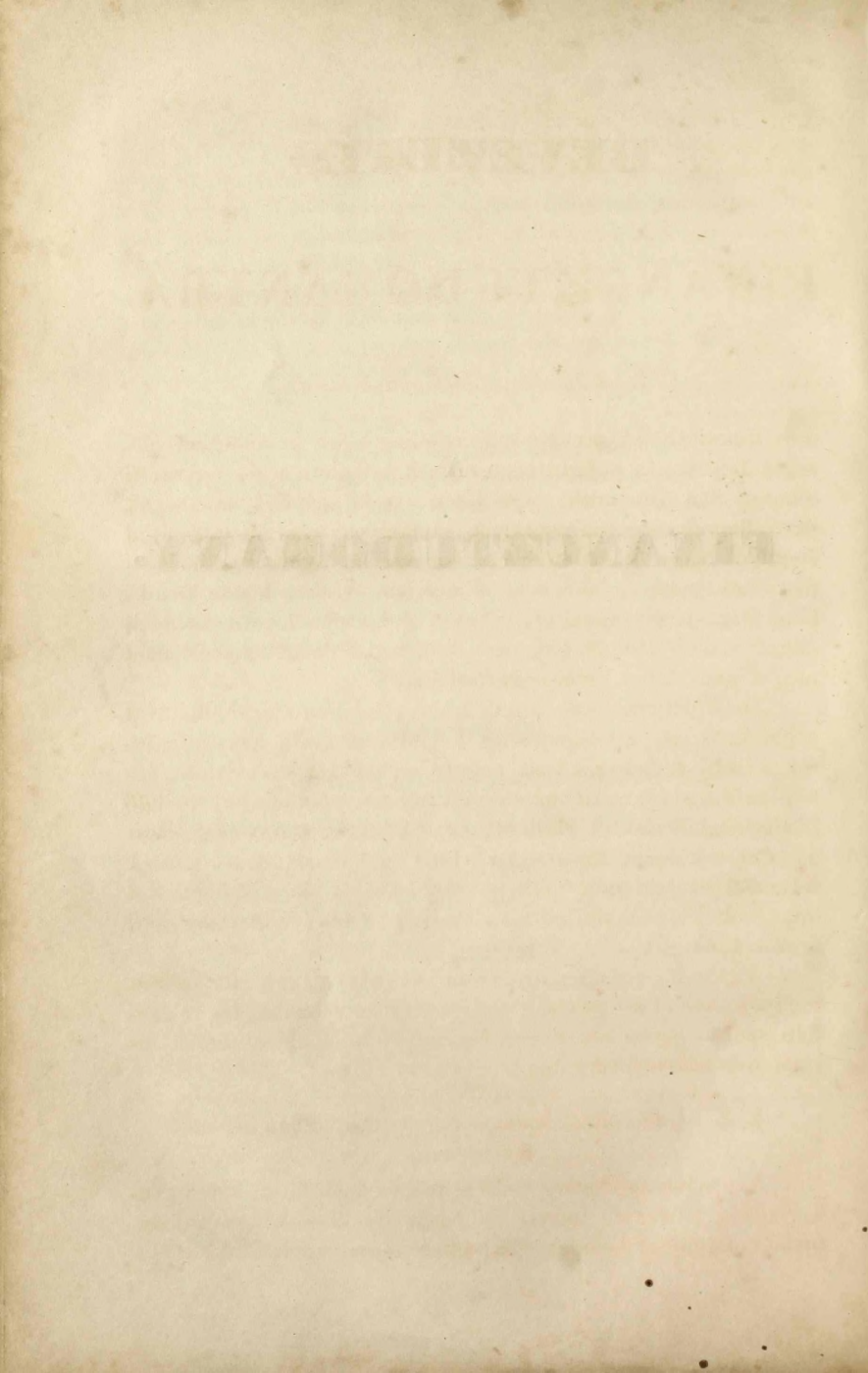
Toldalék.

A pénzügyi ügyeknek kezeléséről.

§. 97. A pénzügyi ügyek kezelésénél megtartandó elvek . . .	90
---	----

A

FINÁNCZTUDOMÁNY.

BÉVEZETÉS

A

FINÁNCZTUDOMÁNYBA.

§. 1. *A Fináncztudománynak fogalma.*

A Fináncziának eredete már némileg előre haladott műveltséget feltesz, a polgári társaságnak műveletlen és egyszerű állapotjában Finánzia nem létezik, a kevés köz szükségek illy állapotban a polgároknak személyes szolgálataik által (mellyek vagy közösen vagy sor szerint tételnek) fedeztetnek, mi pedig javakban kívántatik, az vagy a közös birtokban maradt jószágokból, vagy a polgároknak termékekbeni adózásaikból állítatik elő, ezen köz szükségeket fedezési mód még Fináncziának nem nevezethetik.

De a polgári társaságnak a műveltségben előrehaladtával a polgároknak saját magános foglalkozásaik a közszolgálatok végetti félbenszakítása felette terhes sőt káros vala, tehát szükségessé vált az eredeti minden polgár által teendő közös szolgálatoktól elállani, és a közszolgálatot csak bizonyos erre különös ügyességgel bíró egyénekre bízni, kiknek folyvásti szolgálataik miatt a többiektől, kik a szolgálattal mentesültek, pénzben potlás adatik, és ezen változtatás által ered a Finánzia.

A Fináncziatudomány tehát azon elveknek foglalátja, mellyek szerint a statusnak czélja elérésére szükséges pénzbeli szerek legczélszerűbben összegyűjtetnek, kezeltetnek, és rendeltetésökre fordittatnak.

§. 2. *A Fináncztudomány még csak az újabb kornak szüleménye.*

A Fináncztudomány sokáig mind elméletileg, mind gyakorlatilag parlagon hevert, sőt némelly kevésbé művelt statusban mai napig is ezen állapotban teng, az adók kivetésé-

ben csaknem a múlt század közepeig a Finánczkezelőknek maximájok volt: pénzt ott venni, hol az mutatkozott, minden további nyomozás nélkül: vajjon a közterhek aránylag és igazságosan osztatnak-e fel a polgárok közt vagy nem, és vajjon az illy adókiivetés által nem meritetnek-e ki tán azon források, mellyekből az adó bevéteik? Ezen rendszernélküli adókiivetésből a nemzeti vagyonosságra háromló károk a tudósoknak mintegy indokul szolgáltak a felöl elmélkedni, miként lehetne a finánczügyeket úgy elrendezni, hogy a status szükségait tökéletesen fedezhesse, de a közterhek a polgárok közt a jogosság szerint, és a nélkül hogy az adózási források jövődre kiapasztatnának és a nemzeti vagyonosság csökkenést szenvedne, felosztathassanak. Eme vizsgálódásokat leginkább a statusgazdasági tudományban tett haladás sikerítette, mert ezen tudomány által a nemzeti vagyonosság forrásai taglaltattak, miből világossá lett, minő forrásokból elvégre minden adók fizetendőek, és minő körülmények alatt azoknak könnyű és tartós viselhetése reménylendő, ezekből pedig folynak a szabályok is, mellyek szerint az adó a jogosság szerint a polgárok közt felosztandó.

§. 3. *Fővezérelvek a Fináncztudományban.*

Mínt hogy a Fináncztudománynak feladása az, hogy a status céljainak elérésére szükséges pénzbéli szerek előállításáról gondoskodjék, s ennél fogva tehát maga e tudomány csak mint a status céljainak alárendelt eszköz mutatkozik, következik hogy a Finánzia rendszabásainak a status céljaival összeütközésbe jönni nem szabad.

Azon statuscélok, mellyekkel a Finánzia rendszabásai összeütközésbe jöhetnének főleg abban állanak, hogy a jogosság mindenben és mindenütt fenntartassék, és mind az egyesek, mind az egész nemzetnek vagyonossága előmozdítassék, azért minden finánczrendszabások a jogosság és a statusgazdaság elvei által határok közé szorítatnak.

A jogosság azt kívánja, hogy a finánczrendszabások senki ellen jogtalanságot ne foglaljanak, hogy tehát a közterhek aránylag *) legyenek a polgárok közt felosztva.

*) Minő arányt itt érteni kell, alantabb előadandjuk.

A statusgazdaság pedig azt kívánja, hogy a nemzeti vagyonyosság szaporodásának forrásai kiméltsenek, tehát hogy minden finánczrendszabásokban a czélszerűség és takarékoság szem előtt tartassanak, ebből megítélhetni a viszonyt, mellyben a Fináncztudomány a Statusgazdasági tudományal áll.

§. 4. *A Fináncztudománynak felosztása.*

Hogy a status a teendő bevételeit meghatározhassa, szükséges hogy mindenek előtt a kiadásait pontosan ismerje, e részben a statusnak gazdasága a magános gazdaságtól különbözik, mert az utóbbiban a kiadást a bevételhez kell alkalmazni, az előbbiben pedig a bevételt a kiadáshoz kell szabni, de ezt is mindazáltal úgy kell venni, hogy a teendő kiadásokban mindig a polgárok fizetési tehetségére tekintet vétessék, mert a statusnak szükségei közt is különbség nagyon, vannak t. i. sürgetős és nemsürgetős szükségek, gazdagabb nemzet sokra mint célra törekedhetik, mit szegényebb nemzet még nélkülözhet, ennél fogva a Fináncztudománynak első fejezetében a statusnak kiadásairól értekezünk.

A statusnak kiadásai vagy rendesek, vagy rendkívüliek, az előbbiek a statusnak körülményei miatt állandóul, és csaknem mindig ugyan azon kiterjedésben szükségesek, tehát minden évben előfordulnak, az utóbbiakat pedig csak bizonyos körülmények (p. o. valamely veszélynek elhárítása vagy valamely baleset helyreállítása) szükségessé teszik.

A rendes statuskiadások fedezésére szolgálhatnak azon jövedelmek, mellyeket a domaniál jószágok, az úgy nevezett királyi haszonvételek (regaljogok), az esetleges statusjövedelmek, és a közadók nyujtanak, azért a Fináncztudomány 2-dik fejezetében a domaniál jószágokról,

A 3-ban a királyi haszonvételekről,

A 4-ben az esetleges statusjövedelmekről, és

Az 5-ben a közadókról értekezünk.

Rendkívüli szükségekben pedig a status vagy a félretett kincsből magán segít, vagy az adót felemeli, vagy a szükséges summákat kölcsön veszi, vagy végtére elidegenítésekhez folyamodik, azért e tudomány 6-dik fejezetében értekezünk a statuskincsről és az adónak felemeléséről.

A 7-dik fejezetben pedig a statusnak hiteléről, az az a status általi kölcsönvételről és az elidegenítésekről.

Toldalék gyanánt pedig a Fináncziának kezelésére figyelmünket kiterjesztjük.

ELSŐ FEJEZET.

A statusnak rendes kiadásairól.

§. 5. *Hány fő osztályba soroztathatnak a statusnak kiadásai.*

A statusnak kiadásai legczélszerűbben három fő osztályba soroztathatnak, az első osztály azon kiadásokat foglalja magában, mellyeket az uralkodó személy szükségének fedezése kíván. A 2-dik azon kiadásokat, mellyeket a polgári igazgatás az az a kormányzás okoz és a 3-dik azon kiadásokat, mellyeket a hadi erőnek lábón tartása szükségessé tesz.

§. 6. *Azon kiadások, mellyek az uralkodó személy szükségének fedezésére kívántatnak.*

Monarchiai kormányalkatban az uralkodó személyt szükségéi fedezésére bizonyos jövedelmekkel el kell látni, ezen jövedelmek pedig olly nagyok legyenek, hogy az uralkodó külső fény által is méltóságához illő benyomást a népre tessen, és így a neki járandó tiszteletet, melly működései teljes hathatóságára kívántatik, megerősíthesse, és hogy kegyelmeket és jótéteményeket is alattvalóira áraszthasson, noha pedig az európai udvaroknak sokféle összeköttetései azoknak intézeteiben bizonyos egyformaságot igénylenek, még is a kevésbé vagyonos, és kisebb statusokban az udvartartás költségeit korlátolni, és nagyobb statusokban is mérsékelni kell, ne hogy az udvarnak mértékfölötti kiadásai által a polgárok vállaira nagy terhek rovasanak, vagy a statusczélektől a szükséges költségek elvonassanak.

Az uralkodónak fenntartására némelly statusban bizonyos jószágok ki vannak jejelve, miként Magyar Országban, mellyek koronajószágoknak neveztetnek, más országokban az uralkodó szükségéi fedezésére kívántató pénzöszev a nem-

zetnek képviselőitől az országgyűlésen meghatároztatik, mint Francia, Angol országokban, Baden nagyhercegségben, és ezen meghatározott özveg civillistának neveztetik, ezen civillista, vagy egy finánczidőszaktól a másikig, vagy pedig az uralkodónak egész életidejére megállapítatik. A meghatározott civillistának hováförditása egyedül az uralkodó akarattól függ, de felette czélszerű pontosan meghatározni, minő költségek átaljában a civillistából viselendőek, erre nézve az udvari költségek kétfelé oszlanak, t. i. rendesekre, és rendkívüliekre.

A rendesekhez számitani kell:

1-ör. Az uralkodónak katulyáját (Schatulle).

2-or. Az asztali költségeket.

3-or. Az udvari épületekre, kertekre.

4-er. Az udvari butorozásra és

5-ör. Az udvari istállóra fordítandó költségeket.

6-or. Az ajándékokat és jótéteményeket, tovább

7-er. Csupán a pompát és elvezetet illető tárgyakrai kiadásokat, mellyeknél még legelébb megszorításnak helye legyen, ilyen kiadások p. o. mellyek ünnepélyekre, vadászatra, zenére, színjátékra, és különféle gyűjteményekre, könyvtárakra fordítatnak.

Rendkívüli kiadások pedig azok, mellyek az uralkodó család tagjainak kiházásítására, vagy utazások, vagy eltemetések végett történnek.

Némellykor a civillistában a néhai uralkodónak hátrahagyott özvegye, vagy az uralkodó házzal közel rokonságban álló tagok (p. o. a thronörökös) számára jövedelmek (apanagen) határozatnak.

Ugyan ezen közköltségek neméhez nemmonarchiai statusokban (az az Aristocratiai és Democratiai országokban) azon költségek számitandók, mellyeket azon középületek, hol a törvényhozó testület gyűléseit tartja, és a képviselőknek napdíjai okoznak, mellyekhez hasonlók a korlátolt monarchiákban is előfordulnak.

§. 7. *A kormányzásra kívántató költségek.*

A kormányzásra kívántató költségek együttvéve az úgy nevezett Civil-etat képezik, ezen költségek részint a széle-

sebb értelemben vett kormányzásnál alkalmazott tisztviselők fizetéseiből, részint a kormányzás végett szükséges egyéb kiadásokból (millyenek p. o. írószerekre, épületekre, fűtésre s a t. tételnek,) állanak. Ezen költségrovat alá tartoznak:

1-ör. Azon költségek, mellyek a cabinetre, ministeriumokra, statustanácsra, és egyéb központi kormányzésekre fordittatnak.

2-or. Azon költségek, mellyek a statusnak más statusokkal összeköttetése miatt szükségesek, millyenek a költségek, mellyek a status által más országokban tartandó követekre és ügynökökre fordittatnak, ezen követeket és ügynököket hivatásuk helye különbözőzése szerint különböző, de mindig képviselési állásukhoz illő fizetéssel el kell látni, ezen költségeket kevesbiteni lehet, ha miként nagyobb statusokban divatban jött, olly követségi hivatalokkal, mellyek nagyobb költségeket kívánnak, csak gazdagabb dynasták felruházthatnak.

Ugyan ezen költségrovathoz tartoznak azon fizetések is, mellyek a követséghez csatolt személyzetnek járnak.

3-or. A kiadások, mellyeket a jogosságszolgáltatás okoz, illy kiadások p. o. azok, mellyek a több fokozatu törvénytisztekre, a börtönökre, és büntetőintézetekre tételnek.

4-er. A kiadások, mellyeket a policziai intézetek kívánnak, ide tartoznak mind azon intézetek, mellyek által a bártország fenntartatik, a dolgozóházak, szegényintézetek, tovább az orvosi policziai intézetek, u. m. kórházak, tébolyodottak házai, szülőházak, veszteglő intézetek.

5-ör. A kiadások, mellyeket a nemzetnek mivelésére szolgáló intézetek kívánnak, mint az egyház (ha ez tulajdon javakkal nem bír) az oskolák, egyetemek, academiák, könyvtárak, természetgyűjtemények.

6-or. A kiadások, mellyeket a statusgazdasági intézetek kívánnak, p. o. utak, csatornák, vasvonalok építése, folyók szabályozása, jó állatfajok tartása.

7-er. A finánczügyek az az a statusjövendelmeknek bevétele és kezelése szinte költségeket okoznak.

A finánczkezelés felette könnyítetik és egyszerűsittetik, ha a különféle szükségek közt, mellyeket a statuscélok kívánnak, külömbőség tételnek, t. i. az egész statut illető szük-

ségeket, az az azon intézeteket, mellyeknek lételeből közvetlenül mindjárt az egész statusra háromlik a haszon, különböztetni kell a helybéli szükségektől, az az olly intézetektől, mellyekből a haszon közvetlenül csak bizonyos helyre szoritkozik, mellyeknek léte tehát közvetlenül csak azon hely érdekében áll, az első nemű intézetekre kívántató költségek a közös status pénztárból, az utóbbiak pedig az illető helynek pénztárából viselendők, így p. o. valamely tudományos egyetem vagy fensőbb oskolák olly intézetek, mellyeknek költségei a status által viselendők, ellenben az elemi iskolák költségeinek viselése a helységet, mellyben illy iskolák vannak illeti, (legfőlebb szükség esetében a status által pótló segedelem adathatik) így p. o. az utczai kövezet, községi kórház, utczai kivilágítás, szegényház, tűzoltóintézetek, a községi igazgatás költségei, mind ezek a helybéli szükségek közé sorozandók.

A kormány a helybéli szükségek eránti gondoskodást magokra a községekre bizza, mert ezek által azoknak fedezése jobban és nagyobb takarékoszággal történik, minthogy minden község érdekében lesz illy nemű szükségeket legkisebb költséggel fedezni, ez a jogosszággal is jobban megegyezik, mert a jogosság azt kívánja, hogy a statusnak egyik része sem a másik résznek, mellynek tán több szükségei vannak (mint p. o. valamely nagy városnak) kedvezésére terheltessék. Szinte ha kerületekre vagy tartományokra vagyon a status felosztva az egyes kerület vagy tartomány külön szükségeit az egész status szükségeitől különböztetni kell, és azoknak fedezését az illető kerületre vagy tartományokra bízni kell, és ezen elven alapszik Magyar Országban is a házi az az megyei vagy városi szoros értelemben, és a hadi az az közös pénztár közti különbség.

§. 8. *A hadi erőnek lábontartására kívántató költségek.*

Felette nagyok azon költségek, mellyeket az europai statusok mai állásában a hadi erőnek lábontartására kívántatnak, ezen költségek némelly statisticusok kiszámításai szerint többnyire a köz kiadásoknak két harmadát teszik, ezen kiadások történnek a hadi seregek zsoldjára és felruházására, az erősségek fenntartására, tovább a különféle fegyverek, és

más hadi eszközök megszerzésére, hadi gyakorlatokra (Manoeuvres) katonai iskolákra, hadi kormánysszékekre, és tengerészettel bíró statusban a hadi tengerészetre is.

Az állandó hadi erőnek tartása mind addig szükséges marad, még minden nagyobb statusok annak megszüntetése iránt egymással nem egyezkednek, mert az állandó katonasággal ellátott statusnak más azt nélkülöző statusok ellenében nagy tulnyomóssága volna, mi az utóbbiak függetlenségét veszélybe hozhatná, azért a felállítandó hadi erőnek mértékében a hadi erőre, melyet külföldi statusok lábön tartanak, és a tőlök félhető veszély nagyságára kell tekinteni, az állandó katonaság szaporításában a statusok újabb időkben mintegy vetélkedtek, mi által a köz kiadások a polgárok nagy terhelhetésére felette szaporodtak, ezen kiadások nagyon fognak kissebbülni, ha a kormányok a nemzetek joga uralkodását szeghetlen elvül elfogadják, és a status belső kifejlődésének külső elfoglalások felett elsőbbséget adandnak, addig is pedig, a mennyire lehet a hadi erőre kívántató költségeket kevesíteni kell, ez pedig történik I-ör ha az állandó katonaság a lehető minimumra szorítatik, és a polgár-honvédi rendszer (Landwehr) vagy is nemzeti őrsereg behozatik, ez pedig abban áll, hogy a honnak ifjabb polgárai a nélkül, hogy polgári foglalkozásaiktól hosszabb időre elvonatnának, és a rendes katonák közé soroztatnának, csak évenként bizonyos időig (p. o. 3 hétig) a fegyverben gyakoroltatnak, illy nemzeti őrsereg behozatásával az állandó katonaság kevesbitésének leginkább a gyalogságnál (kevésbé a lovasságnál és patantyusságnál) helye lehet, azért elég lesz csak tetemes számu tisztet, és a közlegényekből törzsököket tartani, melyek veszély esetében a nemzeti őrsereget magokhoz vonván, és a még hiányzó ügyességet vele közölvén, a hont evvel együtt védik, illy módon a katonatartási költségek felette kevesbülnek.

2-or. Ha a nagy fényüzés a katonák ruházásában elkerültetik.

3-or. Ha szerfölötti főtiszték nem tartatnak.

4-er. Ha a rendes katonák is néha bizonyos időre szabadságra bocsájtatnak.

5-ör. Ha felette költséges hadi gyakorlatok nem tartatnak.

§. 9. *A statusnak rendkívüli kiadásai.*

Gyakran rendkívüli kiadások is szükségesek, melyeknek fedezésére a statusnak rendes jövedelmei elégtelenek, illy rendkívüli kiadások háromféle neműek lehetnek t. i. 1-ör olyanok melyek valamely baleset (p. o. pestis, árvíz, éhség) elhárítására, vagy legalább annak következményei enyhítésére történnek. 2-or olyanok, melyek a nemzet állapotjának jobbitására történnek, p. o. csatornák, töltések építésére, mocsárok kiszáritására s a t. ezek ha rendeltetésökre czélszerűen fordíttatnak, a nemzetnek tevéleges hasznot hajtanak, mert a nemzeti vagyonosság szaporodását eszközlik. 3-or olyanok, melyeket valamely háboru viselése szükségessé tesz, minden status béke idejében is hadi erőre költségeskedni kénytelen, ne hogy háboruba keveredvén készületlen találtassék, de még is háboru idejében az erre kívántató költségek nagyobbodnak, mert akkor a katonaság számát és zsoldját szaporítani, és sok olly hadi eszközt szerezni kell, melyek béke idején szükségtelenek, a hadi költségek nagyságára nézve egyébiránt sok függ a háborunak mikénti kimenetelétől, és attól, vajjon a nemzetnek saját territoriuma vagy pedig idegen föld volt e a háborunak színhelye, az első esetben háboru után is sok költség teendő.

Jó finánczkezelésben mindig arra is lesz tekintet, hogy az első és másodnemű kiadásokra tartalékalap (Reservefond) létezzen, mellyből azok valamennyire fedeztethetnek.

A hadviselésre kívántató nagy rendkívüli kiadások rendszerint szükségessé teszik, hogy a status adósságokat tegyen, minthogy pedig azokat a háboru elvégeztével még ritkán fizetheti vissza, azért azoknak kamatai, noha rendkívüli szükségből erednek, rendes status kiadásává változnak.

§. 10. *Általános szabályok a kiadásokra nézve.*

Minthogy a vagyonosság állapota különböző nemzeteknél igen különböző, azért nem minden nemzet a köz célok elérésére egyenlő kiadásokat tehet, minő határig valamely nemzet a köz kiadásaiban a polgárok terheltetése nélkül terjeszkedhetik, az ország statistikai adataiból kiviláglik, mindazáltal a köz kiadásokbani takarékoság minden nem-

zetnél majd nagyobb majd kisebb mértékben szükséges marad, azért minden kiadás így történjék, hogy a mennyire lehet, ugyan azon cél legkevesebb költséggel eléressék, és kevésbé szükséges célokra azon pénzek ne fordítottassanak, mellyek szükségesebb célokra kívántatnak, de a takarékosági elv rosszul alkalmaztatnék, ha oly kiadások is abban hagyatnának, mellyektől a köz jó lényegileg függ, általjában a kiadásokra nézve azon elv áll, hogy minekutánna valamelly intézetnek szükségessége vagy haszna bizonyos, és a kiadás reá meghatározottat, arra annyi költség fordítottassék, hogy céljának tökéletesen megfeleljen.

Ezen általános elvből következik 1-ör. Ha a statusnak különféle szereket megszerezni kell, nem azokat veendi épen, mellyek legolcsóbbak, hanem mellyek legjobbak, ha mindjárt drágábbak, kivéven ha az előbbiek is ugyan azon hasznot hajtánának. 2-ör. Ha a status épületeket állit fel, azon iparkodjék, hogy azok tartósan és céljuknak megfelelőleg építessenek, és a status méltóságához is illők legyenek. 3-ör. Ha a status magánosokkal akár építések akár különféle szerrek szállítása végett szerződéseket köt, ne tegyen olly feltételeket, mellyeknek megtartása lehetetlen.

Az igazgatás minden nemében legtöbb kiadások történnek a statutisztviselők fizetésére, és azok nyugdíjjaira, ezen kiadások kevesbitethetnek 1-ör ha a hivatalos eljárásból a felesleges formaszerűségek eltávolítatnak, mi által kevesebb tisztviselő szükséges lesz. 2-ör. Ha nem több tisztviselő alkalmaztatik, mint a hány az előforduló ügyek jó ellátására kívántatik. 3-ör. Ha minden egyes hivatalra kiszabott fizetés csak olly nagy, minót a hivatalnak minémüése kíván, a fizetéseknek meghatározásában leginkább a különféle hivattal összekötött rangra, az ahoz kívántató ügyességre, tudományos készülségre, és vele járó fáradtságra és felelőségre kell tekinteni, nagy hiba követtetik el, ha a felsőbb tisztviselők fizetései igen bőkezüleg, az alsóbbaké pedig felette szüken kiméretnek, általjában szükséges minden statutisztviselőt annyi fizetéssel ellátni, hogy családukkal állásukhoz illőleg élni, és magokat egészen hivataluknak szentelni képesek legyenek, ne hogy külömb megvesztegetésekre tárkapu hagyassék, és ne hogy a statutisztek az élelmi gon-

dok miatt a hivataluk iránti kedvtől buzgóságtól, sőt az ügyeségtől is megfosztassanak, vagy más a hivatalukkal összenem férő keresetmóddal is foglalkodni kényteleníttessenek; a hivatalosok fizetései elégtelenségéből eredő károk sokkal nagyobbak, mint az illy kissebitett kiadásokból eredő haszon.

Minthogy a statustiszt fizetéséből vagyont ritkán szerezhet, azért neki akkor midőn élemedettsége, vagy más ok miatt hivatalára tehetetlen lesz, a status pénztárából az elébbiti fizetéséhez és a szolgálatja idejéhez arányban álló nyugdíj adassék, ugyan azon arányban álló nyugdíj a hivatalosnak hátrahagyott özvegyének és árváinak (az utóbbiaknak bizonyos korig) és pedig nem kegyelem, hanem törvényes illetményképen adassék.

Ezen utóbbi költségek kevesbülnek ha a status özvegyi nyugdíjintézetet létre hoz, mellynek pénztárába minden tisztviselő különbség nélkül vajjon házas vagy nőtelen, és vajjon sok vagy kevés gyermeke vagyon, a fizetésének bizonyos részét évenként letenni köteleztetik, azért a tisztviselő úgy legyen fizetve, hogy élelmezésén kívül ezen intézetbe is a kívántató betételt tehesse, ez illy intézetnek elrendezése és a betételnek nagyságának meghatározása a politikai számvetésen alapszik, *) kezelése pedig illy intézetnek a kormányának szigorú felügyelése alatt történjék.

§. 11. *A statusbudget.*

Valamint a magános gazdaságnál a gazdaságnak jó karban fenntartására mulhatlanul kívántatik, hogy a kiadások a bevétellel gyakran összehasonlitassanak, és a gazdasági ügyek úgy elrendeztessenek, hogy a kiadások a bevételnél

*) Hogy illy intézet szilárd bázisra alapitathassék a politikai számvetésnek e következő adatokat kikutatni kell, 1-ör. Bizonyos számu tisztviselők közt a házásoknak valószínű számát. 2-ör. Ezen házások koruk szerint hogyan osztályzandók. 3-ör. Ezen adatok után mellyik az özvegyek valószínű száma és azoknak élettartása özvegyi állapotban. 4-er. A statustisztek árváiknak hihető száma, és hányan ezek közül mind árvák évenkénti segedelmet kapjanak, az illy kiszámítás csak idővel több évi tapasztalás után lehet tökéletesebb.

nagyobbak ne legyenek, úgy a status pénzügyi helyes kezelésére és rendben tartására szinte szükséges, hogy a kiadások a bevételekkel egyensúlyba hozassanak, ne hogy a status pénzügyi állapotjában kártékony deficit eredjen, ez pedig eszközölhető, ha a bizonyos idő alatt teendő kiadások nem különben mint a bevételek, melyekből azok fedezendőek, előre meghatározatnak, tehát egy pénzügyi terv, mely bizonyos időre sinormértékül szolgáljon, kidolgoztatik, ha illy pénzügyi terv a statushatalom által elfogadtatik, és életbe léptetése végett megállapítatik, statusbudgetnek neveztetik, a statusbudgetből tehát mind a status kiadásainak, mind bevételeinek világos áttekintete szereztethetik, mindenik statusbudget két főrésze oszlik, t. i. a bevételi és kiadási budgetre, a budget a statuskiadásoknak és bevételeknek összes sommaítt a főrovatok (Hauptrubriken) szerint terjeszti elő, mindenik főrovat azonban az ahhoz tartozó alnemű rovatokat (Spezielle Rubriken) foglalja magában.

A budgetben foglalt kiadások és bevételek bizonyosokra, és bizonytalanokra oszlanak el, az elsőek azok, melyeknek mind nagysága, mind ideje bizonyos, az utóbbiak azok, melyeknek bekövetkezése is kétséges, vagy ha az bizonyos is, még is nagysága és egyéb körülményei bizonytalanok.

Alkotmányos statusokban a budget többnyire az országgyűlésen a nemzet képviselői hozzájárulása által megállapítatik, ennek basisul azon budgetterv szolgál, melyet a kormány őszintén a nemzet képviselőinek elébe terjeszt, ezen tervben felállított kiadások szükségességét, és mind ezen kiadásoknak mind a bevételeknek a valósággal megegyezését a törvényekből, oklevelekből és számadásokból bizonyítani szükséges, ezen budgettervnek egyes pontjai azután a nemzet képviselői által szoros meghányás alá vétetnek, és néha a körülmények szerint módosítatnak (főleg a kiadások gyakran mérsékeltetnek) e dologban mind a múlt, mind a jelen időre tekinteni kell, t. i. kipuhatolni szükséges, minő bevételek a múlt évek tapasztalásai, és a mostani körülmények szerint reménylendők, és minő kiadások ugyanazoknál fogva alkalmasint teendőek; a budgetnek megállapításával szoros összeköttetésben van az adónak meghatározása, mert a nemzet képviselőinek joguk és kötelességük a szükségeseknek ta-

lált kiadásokat, a mennyire azok a többi bevételekből ki nem telnének, szabadon ajánlandó adó által fedezni. — Az uralkodó és a nemzet képviselői megegyezése által megállapított budget a meghatározott időre fináncztörvényül szolgál.

A finánczidőszak, mellyre a statusbudget kidolgoztatik, az europai statusokban igen különbözik, azoknak nagyobb részében a budget évenként újra felállítatik, Vürtembergben, Badenban, és mind a két Hassiában három, Bajor és Sved országban pedig hat évre megállapítatik, némelly statusban a budget egy országgyűléstől a másikig meghatározatik. — A szükséges rendszabások tevése a bevételi budgetnek fogantatba vételére a Finánczministerhez tartozik, ki is a többi ministeriumok által teendő kiadásokra nézve ellenörködést üz. *)

MÁSODIK FEJEZET.

A domanialjóságokról.

§. 12. *A domanialjóságoknak fogalma.*

A domanialjóságok olly jóságok, mellyeknek jövedelmei a status szükségei fedezésére szánvák, a domanialjóságokat különböztetni kell az uralkodó patrimonialis jóságaiktól, mert az utóbbiakat az uralkodó mint magános tulajdonos bírja, és azokkal szabadon rendelkezhetik, de nem a domanialjóságokkal.

A középkorban és csak nem az újabb időkig az uralkodó magános patrimonialjóságai, és a domanialjóságok közt szoros különböztetés nem tétetett, hanem ezek gyakran egymással összevegyitettek, és ugyanazonítottak, miként általában a nyilván jognak a magános joggali összezavarása

*) A szó budget angol eredetű, és tulajdonképpen tárczát, átvitt értelemben pedig kigondolt tervet jelent. — Angol országban a budget mindig elébb az alsóháznak és azután az abban elfogadott alakban a felsőháznak elébe terjesztetik, ugyan ez a francia charta által rendeltetik „toute loi d'impôt doit être d'abord votée par la chambre des députés.

a középkornak fő jellemét képezi. A domaniáljóságok nagy hasznot hajtanak főleg ha jól kezeltetnek, mert minél több jövedelmet hoznak a domaniumok, annál kisebb adókkal kell a polgárokat terhelni; mi előbb mintsem azoknak kezeléséről értekezni, azoknak véleményét meghányjuk, kik a domaniáljóságok elidegenítését tanácsolják.

§. 13. *A domaniáljóságok elidegenítése mellett felhozott okok.*

Az okok mellyek a domaniáljóságok elidegenítésére felhozhatnak többnyire e következőkből állanak:

1-ör. Hogy a kormány a gazdaságot nem olly nagy haszonnal üzheti, mint a magános gazda, minthogy

a) Tisztviselői ritkán igen híven, de soha sem azon szorgalommal és takarékossgal kezelik a domaniál jóságokat, millyennel a magános gazda telkei művelésében él.

b) Mert az illy módon kezelt jóságokban javítások sem igen jöhetnek létre, részint mert ezek a tisztviselőknak (kiknek hasznot nem hajtanak) szívökön nem fekszenek, részint mert a bevett jövedelmek más czelokra fordittatván, a javításokra kívántató tőke hiányzik.

c) Mert a tisztviselőknak fizetései a haszonnak nagy részét elnyelik, a szükséges ellenörködés pedig (melly mind az által soha sem lehet olly szigoru, hogy minden elsikkasztásnak elejét venné) még azon költségeket szaporítja.

Azért tehát sokan statusgazdasági szempontból tanácsolják, hogy a status illy jóságokat kisebb birtokokra feldarabolva, magánosoknak elidegenítsen, minthogy az által illy jóságoknak termése, és vele az összes nemzeti jövedelem, és közvagyonosság szaporodni, és a népesség is növekedni fog, minek következtében azután a status is mind a direct mind az indirect adóból nagyobb sommát mint előbb bévenni képes leend, és a mellett az eladott jóságokért bevett tőkéknek kamatjait is huzandja.

2-or. Ha a status nagy adóságokkal terhelve vagyon, a domaniáljóságok eladása jó szer lehet az adósságtoli fel szabadításra.

3-or. Hogy a domaniáljóságokkal biró kormány a földművelők állapotja javítására hozandó reformoknak magános érdeke miatt ellene vagyon.

4-er. Hogy a tapasztalás tanítja, hogy több europai statusban, mellyekben a domaniáljóságok csak csekély jövedelmet nyújtanak, a közszükségek a polgárok terheltetése nélkül fedeztethetnek.

§. 14. *A domaniáljóságok megtartása mellett felhozott okok.*

Ellenben a domaniáljóságok megtartása mellett e következő okok hozatnak fel:

1-ör. Hogy a domaniáljóságokból bevett jövedelmek a polgároknak nem terhesek, és tehát elégületlenséget nem szülhetnek, mert nem az egyes polgárok jövedelmeiből vétetnek, és senki azok által nélkülözésre nem kényszerítettik, a domaniáljóságokból minden egyes polgárnak (épen úgy mint valamely községben minden községtagnak a község javvaiból) valamely részecske jut, a mennyiben t. i. azok miatt kevesebb adót fizet.

2-or. Hogy a domaniáljóságok jövedelmei időjártával szaporodnak, minthogy a földi jövedelem a népesség és közvagyonosság előrehaladtával és okszerűbb művelési mód behozatalával mindinkább gyarapodik, e haszon is elvész, ha a status a domaniumokat pénzért elidegeníti, és a kár még nagyobb, ha az elidegenítés olly időben történik, midőn még az országban elegendő tőkek és értelmes magános emberek, kik a jóságokat jobban megmunkálhatnák, mint eddig történt, hiányzanak, és azért a jóságok csak kisebb áron elkelnek.

3-or. Hogy olly status, melly domaniumokkal bír, azon esetre ha adósságtévéshez folyamodnia kell, könnyebben talál hitelt.

4-er. Hogy a status a domaniumokban példánygazdaságokat felállíthat.

§. 15. *Eredmény ezekből.*

Mind azon okokat, mellyek a domaniáljóságok elidegenítése és azok megtartása mellett felhozatnak egybevetvén azon eredményt huzzuk ki, hogy azon véleményt, miszerint a domaniáljóságok elidegenítése azoknak minden más kezelése felett elsőbbséget érdemelne, általános elvül elfogadni nem lehet, véleményünk szerint tehát a domaniumok egy ré-

szének elidegenítése csak kivételképpen tanácsolható, ha t. i. a status domaniumokkal felette bővelkednek, és tán sok adóssága fizetendő vagyon, mellyeknek kamatai nagyon terhére esnek, tovább ha elég tőkék, és elég ügyességgel és esmérettel bíró emberek léteznek, kik a jószágokat vehetik, minél fogva a jószágok jobb áron elkelése, és czélszerűbb műveltetése reménylhető, ugyan azon okból az eladandó domaniumokat nem egyszerre hanem lassanként elidegeníteni kell.

Ha tehát a domaniáljóságok elidegenítése általánosan nem ajánlható, a józan politica azt tanácsolja, hogy azok olly mód szerint használtassanak, melly a statusgazdaság elveivel tökéletesen megfér.

§. 16. *A domaniáljóságok kezelési módjai.*

A domaniáljóságok kezelési módjai következők:

1-ör. A statusnak saját kezelése tisztviselők által kik bizonyos fizetéssel a statustól ellátatnak, és kik minden jóvedelmet a status pénztárába behozni tartoznak.

2-or. A kibérlés, ez abban áll, hogy a kibérlőnek valamelly jószágnak használata bizonyos bér fizetése iránt átengedtetik, a kibérlés bizonyos évekre történik; nem ritkán a kibérlő élete fogytaig, és néha az örökösire is kiterjed.

3-or. Az örökös kibérlés (Emphyteusis) melly az eladás és kibérlés közt mintegy középett áll, ez által t. i. a kibérlő (emphyteuta) jogot nyer a jószágnak örökös haszonvételére, ezen jogot az örökösire is átereszti, sőt a jószág tulajdonosának (dominus emphyteuseos) tehát ez esetben a statusnak engedelmével a jószágot, vagy is inkább az ahoz lévő jogát másra átruházhatja, de a jószágot fel nem darabolhatja, se lényeges változtatást vele nem tehet, ezen haszonért pedig a kibérlő a statusnak évenként bizonyos bért (canon emphyteuseos) mellynek nagysága változhatlan, és azon kívül az örökös kibérlési szerződés kötése alkalmával bizonyos tőkét fizetni tartozik.

§. 17. *A domaniáljóságok saját kezelése a status részéről tisztviselők által.*

A domaniáljóságoknak saját kezelése a status által rendszerint nem tanácsolható, és pedig részint azon okoknál

fogva, mellyek főnebb 14. §-ban előadattak, részint mert az ilyen kezeléshez kívántató tőkéket is kellene a statusnak késsen tartani, mellyeket a kibérlésnél a kibérlő állit elő; némmely esetben mindazáltal a domaniumok saját kezelése elsőbbséget érdemel, illy esetek következők lehetnek: 1-ör. Ha a status valamelly domaniáljóságban példánygazdaságot, vagy ménest akar felállítani.

2-ör. Ha valamelly jóság a residentia közelében vagon, s tehát termékei az udvar hasznára fordittathatnak.

3-ör. Ha valamelly jóság rendetlen kibérlő vagy bal esetek által felette rossz állapotba hozatott volna, és azért tán lényeges változtatások beüme teendők.

4-er. Ha elegendő ügyes kibérlő hiányzik.

5-ör. A nagyobb domaniálerdőkre nézve is jobb, ha azokat a status maga kezeli, mert az erdők mivélése a válalkozási szellemnek, melly rövid idő alatt nagyobb nyereséget tenni akar, kevés ingert nyujt, minthogy az erdőknek jövedelmezése a fáknak lassu növése miatt is igen lassu szokott lenni, minél fogva félhető hogy azokra nézve vagy nem igen találkozik alkalmas bérlő, vagy ha találkozik is, az hogy mennél elébb jövedelme légyen, az erdőt az utóbbi fatermés kárára nagy részint kívágja, ennek gátlására ellenörködő személyzetet kellene tartani, melly a statusnak sok költséget okozna, de egyébberánt az erdőknek czélszerű mivélése a status szolgálatjában álló az erdőszeti tudományban jártas egyedeknek alkalmaztatását kívánja, minthogy magános személyek az erdőszeti tudomány megtanulására magokat ritkán adják.

Ha a status a domaniáljóságait maga kezeli, ügyes és becsületes igazgatók lesznek választandók, ezek pedig jó utasitással ellátassanak, és bizonyos időkben számadásra vonassanak, a' helyszínén is néha meg szemlélések más e végett elküldött tisztviselők által történjenek. — Az igazgatóknak szorgalma ébresztésére különösen szolgálhat, ha egy része azon jövedelmeknek, mellyeket a határozott mennyiségen felül a jóságokból előállitanak, nekik tulajdonul adatik.

§. 18. *A domaniáljóságoknak idői kibérlése (Zeitpacht).*

A domaniáljóságok idői kibérlése e következő hasznokkal ajánlkozik:

1-ör. Hogy a kibérlésnél a statusnak jövedelmei mind mennyiségre, mind pedig az időre nézve, mellyben a status pénztárába békfolynak, bizonyosak.

2-or. A status a kezelési költségektől és a gazdálkodásra fordítandó tőkeadástól nem különbben mint a felügyelési és évenkénti számadásvételi tehertől megszabadul.

3-or. A kibérlő saját java tekintetéből minden igyekezetét arra fordítandja, hogy minél többet termesszen, az által pedig a köz vagyonosság is emelkedik.

4-er. A szerződésben határozott kibérlési idő elmulta után ha a körülmények kedvezők p. o. ha időközben a termékek ára felebb rugott, a haszonbéri sommát emelni, és így a statusnak jövedelmét is szaporítani lehet.

De ezen hasznok mellett a jóságoknak kibérlése árnyékoldalokkal is bir t. i. hogy a kibérlő minthogy a jóságnak nem tulajdonosa a gazdálkodást sem fogja olly módon vinni, miként azt a tulajdonos vinné, nagyszerűbb javításokat, főleg mellyek gyümölcsseinek élvezését a kibérlés ideje alatt nem reménylheti, nem teend, sőt félhető, hogy főleg a kibérlési idő vége felé kiszivólag gazdálkodandik, és a jóságot kimerített állapotban az utánna következő kibérlőre hagyandja, ide járul, hogy a felügyelés arra, hogy a jóságok ne rosszabbittassanak, az inventarium készítése s a t. sok bajt okoznak, és végtére hogy a status a kibérlőkkel nem ritkán perekbe keverődik.

§. 19. *Örökös kibérlés, Emphyteusis (Erbpacht).*

Az örökös kibérlés mellett az hozatik fel

1-ör. Hogy annál a kezelés még sokkal inkább egyszerűsítettik, mint az idői kibérlésnél és tehát ennél sokkal kevesebb költséget és munkát okoz.

2-or. Hogy az örökös kibérlésnél a jóságok legjobban mivelletnek, (főleg ha az örökös kibérlés kisebb birtokokrai felosztással — dismembratio — együtt jár) mert az örökös kibérlő, minthogy a jóságok haszonvételeit örököseire

is átereszi, sokkal közelebb áll a tulajdonoshoz, mint az idői kibérlő, és azért tőle elébb reménylhető, hogy a jószágokat nagyobb igyekezettel mívelendi, és nagyszerűbb javításokat teend, mi által a természet, és a nemzeti vagyonság szaporodik.

3-or. Hogy az illy örökös kibérlésből noha a canon, (az az haszonbér) változhatlan, mégis a statusra kár még azon esetre sem háromlik, ha a pénznek vagy termékeknek viszonylagos ára időjártával megváltozik, mert a canon nem pénzben, hanem bizonyos mennyiségű gabonában meghatározatik, mellynek diametralis ára (p. o. a gabona mult 20 évi piaczi árából) kiszámítatik, és az így kiszámított somma canonnak a jövő 20 évre megállapittatik, 20 év elmulta után pedig megint a diametralis ár a mult 20 évi piaczi árból meghatározatik.

§. 20. *Vajjon az idői vagy az örökös kibérlés érdemel e elsőbbséget?*

Noha az előadottaknál fogva az örökös kibérlésnek hasznai az idői kibérlés hasznait felülmulni látszanak, még is véleményünk szerint (főleg még miveletlenebb és kevés népességgel bíró országokban) az idői kibérlés ha az bizonyos szabályok szerint történik az örökös kibérlés felett elsőbbséget érdemel, mert időjártával ha jobb gazdasági rendszer s más mívelési mód behozatik, és a népesség is növekedik, a telekjövedelem is gyakran előre ki nem számítható mértékben szaporodik, ez pedig az idői kibérlésnél a haszonbéri sommának időszakonként történendő meghatározásában tekintetbe vétethetik, holott ellenben az örökös kibérlésben hol a canon egyszerre minden jövő időkre változhatlanul megállapittatik, ha mindjárt az nem meghatározott bizonyos somma pénzben, hanem bizonyos mennyiségű termékekben vagy azon mennyiség diametralis árában megadandó volna, igen könnyen történhetik, hogy időjártával a canon a jószág jövedelméhez aránylag vagy igen nagy, vagy (mi gyakrabban történhetnék) felette csekély volna, de a gyakortai canonszabályozás a diametralis ár szerint felette terhes és gyűlöletes is, ide járul az is, hogy az örökös kibérlés által a status az illy jószágok feletti rendelkezési jogát kezéből kiadja, sőt

félhető, hogy tulajdoni joga is időjárával feledékenységre megy.

§. 21. *Minő szabályok szerint történjek az idői kibérlés.*

Az idői kibérlés e következő szabályok szerint történjék :

1-ör. Nem más személyeknek kiadandók bérbe a jószágok, mint olyanoknak, kik mind a haszonbéri somma fizetésére, mind a jószágok jó állapotbani fenntartására és azoknak jobbitására nézve elegendő biztosítást nyújtanak, tehát a kibérlők 1-ör. Vagyonos emberek legyenek, kik a gazdálkodásra elegendő tőkével bírnak, és a statusnak cautiót adhatnak. 2-or. A gazdasághoz értsenek. 3-or. Rossz hirben ne álljanak, mi szerint ne kelljen félni, hogy a jószág alattvalóival (ha tán ilyenek volnának) igazságtalanul bánandnak.

2-or. A mi a kibérlés módját illeti, első tekintetre ugyan legjobbnak látszik a jószágokat árverés útján a legtöbbet ígérőnek bérbe adni, de a tapasztalás azt tanítja, hogy gondolatlan emberek gyakran olly nagy haszonbért ígérnek, mellyet a legszorgalmatosabb és legértelmesebb gazda sem fizethetne, minél fogva ollyanok, mind magokat, mind a jószágokat tönkre teszik, azért a kormány ovatosabban eljár, ha értelmes gyakorlati gazdák befolyásával a kibérlendő jószágnak rendszerinti jövedelmét megbecsülteti (Unschlag verfertigen) s azután ugyan árverést tart, de az arra jelentkezők közül a választást magának fenntartja, és azokat, kik a megbecsülési sommát nagyon felülhaladó haszonbért ígérnek, a haszonbérlelésből kirekesztendi.

3-or. A mi a kibérlésnek határídejét illeti, bizonyos, hogy ha ez igen rövid, a kibérlő kevesebbet ígérend, mert nincs reménye a kárnak, mellyet tán egy évben szenvedett, más éveken helyrehozására, de ha a kibérlés határídeje igen hosszú, akkor ha időközben a termékek ára növekedik a statusra kár háromlik (ezen kár ugyan valamennyire kisebbül ha a haszonbéri sommának egy része bizonyos mennyiségű termékekben megállapittatik, és ezen mennyiségnek diametralis ár szerinti fizetése kiköttetik, de a kiszámítás mindig terhes és bajos) azért legjobb ha a kibérlés határídei sem igen hosszúak sem felette rövidiek.

4-er. A kibérlési szerződésben minden feltételeket világosan ki kell tenni, hogy a perlekedéseknek eleje vétessék, p. o. milyen állapotban kelljen a jószágot tartani, minő javításoknak tevése szabad legyen, minő épületkiigazítások a bérlőt illesse, s a t. ha pedig ingó tartozmányok is p. o. gazdasági szerszám marhák a bérlőknek átadattak, azok az inventariumban pontosan feljegyeztessenek.

5-ör. A mennyire lehet a jószágok nem nagy terjedelemben, hanem kisebb birtokokra feldarabolva kibérleltessenek, mi pedig azon kérdést illeti, vajjon hasznosabb-e a jószágot általjában minden hozzátartozó ipari haszonvételekkel (Gewerbappertinenz), millyenek p. o. a malmok, téglakemenczék, mészkemenczék, sörfőzés együtt (általános kibérlés Generalpachtung) vagy pedig mindenik haszonvételt külön bérbe adni? erre nézve legtöbb a körülményektől függ, így p. o. olly vidékben, hol sok gazdag kibérlő található, tán az általános kibérlés érdemel elsőbbséget, de nagy város közelében, vagy ott hol a népesség nagy, tán a részletes kibérlés jövedelmesebb lehet.

6-or. Rendkívüli nagy baleseményeknél, mellyeket a bérlőnek beszámítani nem lehet, millyenek p. o. több években egymásután beálló árvizek, marhadög, jégesők, háborupusztítások a status kétségkívül a fő kárt viselni tartozik, és tehát a kibérlőnek a körülmények szerint valamit a haszonbéri sommából elengedhet. *)

§. 22. *A statusnak activ tőkei.*

A domaniáljövodelemekhez némileg számíthatnak azon jövodelemek is, mellyeket a status activ tőkeiből bévesz, de kevés status van mai időben ezen jövodelemforrás birtokában, mert nagyobb része a statusoknak inkább az adósságért hitelezőinek tetemes nagyságu kamatot fizetni kénytelen; ha valamelly status mindazáltal illy tőkék birtokában vagyon, akkor legjobban cselekszik, ha azokat passiv adósságai kifizetésére fordítja, ha pedig erre nézve különös eltörlesztési alapítvány (Zilgungsfond) létezik, akkor az activ tő-

*) Mi módon kelljen a kibérlendő jószágot megbecsültetni, arról bőven értekezik a német író Jakob a Staatsfinanczwissenschaft című munkájában 107--157. §-ig.

keit vagy jótékony czélokra p. o. zálogházra, vagy a nevelési fundus gyarapítására s a t. fordíthatja, vagy pedig elegendő hypothecai bátorság mellett kikölcsönözheti, miben arra főleg legyen tekintete, hogy a kikölcsönzött tőke productív vállalatok ápolására szolgáljon.

HARMADIK FEJEZET.

A regáljogokról vagy is királyi haszonvételekről.

§. 23. *A regáljognak fogalma, és minő esetekben azoknak megtartása tanácsolható.*

Regáljog alatt szélesebb értelemben minden fölségi jog értetik, de finansziális értelemben regáljog alatt csak azon ipari foglalkozások értetnek, mellyeknek üzéséből a status jövedelmet huz, és azért ezek fináncziregáljogoknak (jura utilia fisci, jura regalia minora) neveztetnek, hogy a lényeges fölségi jogoktól (jura regalia majora) különböztethessenek. A finánczregálék különféle statusokban különféle módon, többnyire a középkorban vették eredetöket, és már több, már kevesebb tárgyra terjednek.

A regálisok sok ipari foglalkozásra ki ne terjedjenek, mert ez a nemzeti vagyonosságra káros volna, részint azon okból, mivel a status az ipari foglalkozásokat mindig nagyobb költséggel üzi, mint a magános, és tehát termesztése is költségesebb s kisebb leend, mint a magánosé, részint mert a status ne hogy a regális jognak jövedelme kisebbüljön, a magánosoknak versenyzését gátló rendszabályokhoz gyakran folyamodik, az által pedig a polgároknak ipara, sőt szabadsága is igen korlátoltatik, s így könnyen történhetik, hogy a nemzetnek kára nagyobb, mint a kincstárnak haszna, mihelyt tehát valamelly nemzetnél az ipar nagyobb mértékben kifejlődik, és terjed, annak szabadabb tért engedni, és a regálisok kevesítéséről gondoskodni kell.

Valamelly regáljognak fenntartása csak következő feltételek alatt igazolható:

1-ör. Ha valamelly ipari foglalkozás kivételképen a status által nem kevesebb haszonnal, mint magánosok által üzet-hetik, mi történhetik, ha a status elegendő értelmes és szorgalmas igazgatókat birna, ha a magánosok még azon foglalkozás üzésére elegendő esmeretekkel nem birnának, ha a status azon foglalkozáshoz kívántató költséges eszközöknek birtokában inkább vagyon, mindazáltal illy körülmények nem tartósak.

2-or. Ha más a köz jót illető okok nem tanácsolják, hogy valamelly foglalkozás a magánosok munkásságára bizassék, ezen okon alapulnak a pénzverési és posta regáljogok.

3-or. Ha azon esetre, midőn a regálisnak mintegy adó természete vagyon, a regális a helyes adózási elvekkel össze nem ütközik, az az a polgároktól a szükséges élelmezést el nem vonja, és azokat jövedelmeikhez aránylag éri.

§. 24. *A regáljogoknak nemei.*

A regáljogoknak nemei következők: a bányászati regál, hová tartozik a sóregál, a vízregál, a vadászatregál, a pénzverési regál, utivámregál, tovább a posták, lotteriák, és mindenféle statusegyedáruságok.

§. 25. *A bányászati regáljog.*

A bányászati regál a kormánynak kizáró jogában áll, minden bányákat (tehát azokat is, mellyek a magánosok jószágaikban léteznek) művelni, és azokból jövedelmet bévenni, mai időben ezen jog részint, mert már több bánya ki vagyon meritve, részint a nagyobb faár miatt nem olly jövedelmes mint hajdan. — A bányaművelés miként már a statusgazdasági tudományban előadatott, ma már hasznosan magánosok iparára is bizathatik, részint mivel a magánosok kevesebb költséggel nagyobb terméket előállítanak mint a kormány, és a bányaműveléshez szükséges ismereteket is ma már magoknak megszerezhetik, részint mert a kormány így sok tisztviselő tartásától, a kezelési terhektől, és a többi sok költség-től, mellyeket a bányaművelés kíván megmentesül, az eddig mivel bányákra nézve tehát legjobb, ha a kormány azokat

kiadja bérbe, a haszonbéri sommának (urbura) nagysága a bányának tiszta jövedelme szerint határoztatik meg; minthogy pedig ugyan azon bányának jövedelme gyakran megváltozik, azért legjobb az idői kibérlés, itt tehát tulajdonképen a fizetendő haszonbér teszi a regáljövédelmet.

A még csak legujabban felnyitott, és eddig nem mivel bányákra nézve pedig a regálitás megszüntessék, és azoknak mivelhetése egészen a magánosok akaratjára hagyassék, ez azért is szükséges, mert különben a földbirtokosok nem csak semmit sem tennének a földjök alatt rejtő ásványok felfedezésére, hanem inkább minden módot annak akadályozására használnának, mert senkinek sem lehet kedves dolog, ha az ő fundusán a status által bánya nyitattik, mellyből ő neki haszna nincsen, tehát mindeniknek szabadság adassék ásványok után kutatni, és ha ilyeneket talál, bányát nyitni feltevé, hogy a bányászti törvényeket megtartja.

A bányászati regál némelly országban több, másban kevesebb ásványra ki van terjesztve, így Angol országban csak az aranyra és ezüstre, Magyar országban pedig minden ásványra, kivévén a kőszint és az opál követ, némelly országban a félásványokra, sálitromra, timsóra, kénre, márványra, alabastromra, turfára, kretára is kiterjed, minél több tárgyra terjed ki, annál nagyobb mértékben korlátoltatnak a magánosok birtokuk használatában.

A kormánynak elővételi joga (jus praeemptionis) a magánosok által mivel bányákból előállított ásványokra nézve a bányamivelőknek nagy terhére vagyon, az arany és ezüstre nézve az elővételi jog a pénzverés miatt, melly a kormányt illeti, igazolható, de a többi ásványokra nézve ezen jog megszüntessék.

A sóbányákra és sófőzésre nézve épen az áll, mi a többi bányákra nézve, t. i. hogy azoknak kibérlése a tulajdon kezelés felett elsőséget érdemel: minthogy pedig a só mind az emberek, mind a marhákra nézve nagyon szükséges, azért a kormány akár maga a sóbányákat kezeli akár bérbe adja, gondoskodjék, hogy a közönség nem csak elegendő sóval elláttassék, hanem hogy ez mérsékelt áron is kapható legyen, e dologban tekintettel kell lenni a szomszéd országokban divatozó sóárra, ne hogy külömb a sóvali dugárusságra inger

adassék. — A sóregál egyébiránt nem más mint fogyasztástoli adó.

§. 26. *A viziregáljog.*

A viziregáljog a statusnak kizáró halászati jogában áll nagy és magánosok birtokában nem lévő vizekben p. o. az országgal határos tengerben, tavakban, hol ezen jog fennáll, ott a halászat vagy minden embernek bizonyos díj fizetése mellett megengedtetik, vagy pedig bérbe adatik, de mindig olly feltételek alatt, mellyek által a halaknak eltünése akadályoztatik, — ide tartozik az aranymosási jog a folyókban.

§. 27. *A vadászati regáljog.*

A vadászati regál a jogban áll minden magánosok erdőiben a vadászatot üzni, ezen jogot is kétféleképpen lehet használni, t. i. ha a status maga üzi, és ha azt kiadja haszonbérbe (legczélszerűbben magoknak a földesuraknak adatik haszonbérbe). De minthogy ezen jog a földtulajdonosok birtoki jogát nagyon korlátolja, sőt azoknak nem ritkán kárt okoz, azért annak megszüntetése tanácsolható, ma már ritka statusban előfordul.

§. 28. *A pénzverési regáljog.*

A pénzverési regáljognak alapja a kormánynak kötelessége arról gondoskodni, hogy az ország elegendő pénzzel ellátassék, a pénzverés költségeket okoz, mellyeket a status akkor, midőn a magános bányamivelőktől nyers érczetek vesz, magának a pénzverésbér (Ἐφλαγήματα), az az azon külömbség által, melly bizonyos mennyiségű nyers érczek, és az érettek adott somma pénz között van, magának megtérített, ha a kormány verésbért nem venne, a pénzverési jog csupán költségeket okozna néki.

Jövedelmet pedig huzhat a status a pénzverési jogból

I-ör. Ha nagyobb pénzverési bért vesz, mint verési költségei tesznek, hogy ez nem helybenhagyható, már a statusgazdaságtudományban előadatott, illy rendszabály különösen a bányamivelőket sulyosan éri, mert azoknak hasznát kisebbiti, és így magát a bányamivelést is csökkenti.

2-or. Ha a kormány a pénzhez nagy vegyitéket (Sggrung) ad, vagy a pénzlábot rosszabbítja, de hogy ez mind káros, és csak legfőlebb az apró pénzdaraboknál nagyobb vegyiték helybenhagyható, a statusgazdasági tudományban előadatott.

Ebből kitetszik, hogy a pénzverési jog ha az valódi statusgazdasági elvek szerint üzetik, a statusnak csak igen csekély jövedelmet hozhat.

Minthogy pedig minden statusban legnagyobb fontosságú dolog, hogy a pénznek meghatározott értéke legyen, és hogy minden ember további saját vizsgálódása nélkül arról bizonyos legyen, hogy a pénz azon belső tartalmat, mellyet neve és körülírása kifejez, változhatlanul és minden egyes darabban bírja, ezen biztosítás pedig a közönségnek csak akkor nyujtathatik, ha maga a status a pénzt veri, következik, hogy épen nem tanácsos a pénzverést magánosokra bizni, hanem szükséges, miszerint a status ezen jog birtokában tovább is fennmaradjon.

§. 29. *A postaregáljog.*

A postaregáljog a kormánynak jogában áll postákat az országban felállítani, és azokból jövedelmet huzni, a postáknak foglalkozásai az embereknek, portékáknak és leveleknek más helyekre átszállítása, azoknak célja tehát a közlekedésnek, és kereskedésnek előmozdítása, noha pedig a posták némelly országban eleinte magánosok által felállítottak, még is mindenütt lassanként regalis joggá váltak. A regálitásnak fennmaradása azokra nézve igen czélszerű, mert hogy valamely országnak postái rendeltetésüknek tökéletesen megfeleljenek, szükséges hogy azok főleg a levélszállításra nézve, mintegy az országra vetett hálót képezvén, az ország minden nevezetes pontjait hozzák összeköttetésbe s hogy működéseikben egymással öszhangzatban eljárjanak, tehát valami egészre összekapcsoltsanak, ez pedig csak akkor történhetik, ha az ország minden postái csak egyetlen egy központi igazgatás alatt állanak, ide járul az is, hogy a központi igazgatás által az elküldendő levelekre és holmikre nézve nagyobb biztosság és pontosság szerzettethetik, mint az eldarabolt igazgatásoknál szerzettethetnék. Valamint pedig igazolni nem lehet, hogy a postaregálból huzandó jövede-

lem miatt minden magánosok által történendő személy levél vagy partékaszállítás akadályoztassék, ugy a felette nagy postadíjjakat sem lehet helybenhagyni, a nagy postadíj ellenkezik 1-ör. Az igazságos adófelosztási elvvel, mert a postadíj is az adónak egy neme, minden adó pedig csak akkor igazságos, ha mindeniket jövedelmeihez aránylag éri, de ez a postadíjknál nem történik, minthogy a postáknak valaki által használata nem a nagyobb vagy kisebb vagyonoságától, hanem más körülményektől függ. 2-or. A nagy postadíj ellenkezik a status gazdasági elvekkel, mert a nagy postadíj által a közlekedés drágittatik, már pedig a kereskedésnek előmenetele, és a nemzeti vagyonosság szaporodása igen a közlekedési eszközök olcsóságától függ. 3-or. A nagy postadíj a fináncziai célokkal is ellenkezik, mert annak következtében a postának használata is csökken, temérdek sok levél nem iratik, és sok portéka a posta által nem küldetik, és így más részről a status kevesebbet vesz be, mert erre nézve nem áll az, hogy kétszer kettő mindig négy, mind ezen okokból kitünik, hogy a postadíjnak igen mértékletesnek és legfőlebb annyinak kell lenni, hogy a költségek megtérítésén kívül csak csekély jövedelmet nyujtson. *)

§. 30. *Uti és vízi vámregáljog.*

Az uti és vízi vámregáljog a statusnak joga az utazóktól az utakon és vizeken bizonyos vámdíjt követelni, ezen jognak alapja az, hogy a status saját költségein az utakat és hidakat csináltatja, vizeket szabályozás által használhatókká tesz, azért igazságos is, hogy ezen költségek fedezésére az utazóktól vámdíjt követeljen, de ne hogy a közlekedésnek és kereskedésnek a nagy és sokszor fizetendő vám-

*) Némelly országban a szekerezési posta (Fährpost) a levélpostától elválasztott, mint p. o. Angol és Franczia országokban, ezekben t. i. a szekerezési posta magános vállalkozókra bízatik, kik attól a statusnak adót fizetnek, és a statusnak felügyelése alatt állanak, illy vállalkozóknak saját érdekében áll, magokat mind illő bánásmód, mind kényelem személy és vagyonszármazási gondoskodás által az utazóknak ajánlani.

díjjok által gát tétessek, azok mértékletesek, és csak éppen olly nagyok legyenek, hogy az utcsinálási vagy vizszabályozási költségek belőle kikerüljenek, és sok helyben ne követeltessek.

§. 31. *A Lottoregál.*

Minden jövedelmi források közt csak nem legkárosabb hatásu a Lottoregál, mert a sorsjáték az emberekben a szorgalmat és takarékosági hajlamot elfojtja, szenvedélyt a játékra gerjeszt, az alsóbb rendűeknek főleg a szolgálatban lévőknek erkölcsiségét rontja, és sok családot tönkre tesz, mind ezen okok eléggé tanácsolják, hogy a Lotto egy átaljában megszüntessék.

§. 32. *A statusnak egyedáruságai.*

A kormány néha több egyedáruságok birtokában vagon ezen egyedáruságok vagy bizonyos portékákkal kizáró kereskedést, vagy azoknak gyártását tárgyalják, ezéljok pedig az, hogy a polgároktól illy formán indirect uton, és pedig könnyen adó bevétethessék, ha mindjárt illy adó tán jövedelmes, még is illy egyedáruság kártékony szer, és pedig a kereskedési egyedáruság ártalmas 1-ör. A honi természetűnek a mennyire t. i. a termékét, melly a regáljognak tárgya, csak egyedül a statusnak, és pedig azon áron, melly ennek teszszik, eladni kénytelen. 2-or. A vevőnek, mert ez a kormány-
nak egyedárusága miatt a portékákat nagyobb áron venni, és mind azon hasznokat nélkülözni kénytelenítetik, mellyeket a portékák minéműségére nézve az azokkali korlátlan kereskedés nyujthatott volna.

Ha pedig a regálítás valamelly portékának gyártását illeti (mint gyakran a dohányra, porzellánra s a t. nézve tör-ténik) akkor a magánosok ipara, és vállalkozási szelleme felette megszorittatik, ide járul, hogy mivel a kormány mindig nagyobb költséggel gyárt, mint a magánosok, a gyártmányoknak ára is nagyobb leend, minéműségök pedig rendszerint rosszabbul, mi által a közönség szinte károsodik, tovább a rendszabályok is, mellyek a kincstárnak magánosok általi károsítása elháritására tétetnek, a polgárookra nézve igen súlyosak.

Ezekből tehát kitetszik, hogy a statusnak minden egyed-
áruságai a statusgazdasági elvekkel ellenkeznek, mert a be-
vétel által, mellyet a statusnak nyújtanak, a nemzet sokkal
többet vesz, mint a status nyer, és mert ha azon foglalko-
zások korlátlanok maradnának, a nép annyit nyerhetne, hogy
ezen nyereségből a statusnak azon jövedelmet, mellyet az
egyedáruság behoz, az adó útján fizethetné, és még valami
neki fenn is maradna.

Ha pedig a körülmények miatt valamely czikkelyi egyed-
áruság (p. o. a dohánnyal, melly mint kedves igen elterjedt,
de még is nélkülözhetlen élvezet adóztatásra igen alkalma-
tos) hamarjában meg nem szüntethetnék, minthogy annak
jövedelme más nem nyomasztóbb adó által tüstént nem fe-
dezhető, akkor legalább azon egyedárusági tárgyak mérsé-
kelt áron adassanak el, ne hogy a közönség nagyon terhel-
tessék, és ne hogy dugáruságra inger adassék. *)

NEGYEDIK FEJEZET.

A véletlen jövedelmekről.

§. 33. *A véletlen jövedelmeknek fogalma, és azoknak nemei.*

Minden jövedelem főleg a regáljogokból némelly tekin-
tetben ugyan véletlen, de itt véletlen jövedelmek alatt szoros
értelemben véve azon jövedelmek értetnek, mellyek a doma-
niál, regál, és adói jövedelmektől különböznek, és mellyek-
nek bevétele egyedül a véletlen esettől függ, ezeknek né-
melly nemei némelly iróktól az indirect adók közé számítatnak.

A véletlen jövedelmek következők lehetnek:

1-ör. A caducitások, az az a magvaszakadás által a sta-
tusra háromlott jószágok, hogy a jószágok törvényes örö-

*) Orosz országban pálinkaregáljoga vagyon a kormánynak, de a
nemességnek a házi szükségökre szabad pálinkát égetni.

kösök és végrendelet hiányában a statusra háromoljanak, a jogossággal egészen megegyezik.

2-or. Az elkobzás által a statusra háromlott jószágok, az elkobzási büntetés helytelenségéről az igazságszolgáltatási politikában szoltunk.

3-or. A pénzbeli büntetések, melyeknek kisebb rendőrségi áthágások esetében használásából a status pénztárába pénz befolyhat.

4-er. Az ugy nevezett Jus albinagii, mellynél fogva a kormány a földterületében meghalt külföldieknek hátrahagyott javait azok törvényes örökösének kizárásával elfoglalja, ezen jövedelemforrást helybenhagyni nem lehet, mert a jogossággal ellenkezik és mert ennek gyakorlása a gazdagabb külföldieket az országba bejöveteltől mintegy elidegeníti, és más statusoknak visszatorlásra alkalmat ad.

5-ör. Az ugy nevezett örökségtöli adó (mortuarium, Erb-schaftsteuer), ez azon adó, mellyet az örökös a néki jutott örökségtől a statusnak fizetni köteleztetik, ez a rokonsági íz szerint már nagyobb már kisebb lenni szokott, ha gyermekek szülők után örökösödnek semmi sem, csupán végintézeti vagy igen távol atyafiságnál legtöbb fizettetik, illy adó az öröklött tőkéből levonatik, tehát közvetlenül a tőkét megtámadja, azért nem helybenhagyható, kivévén tán ha igen csekély volna.

6-or. Levonat — Detractus — olly adó-nem, melly a status által az országból kiviendő vagyonból lehozatik, ez történhetik a) ha valamely külföldinek akár örökösödés, akár magános által tett adományozás következtében az országban vagyon jut, mellyet ő kivisz, — gabella haereditaria, detractus realis, vagy b) ha honbéli lakos vagyonával az országból kivándorol — detractus personalis, gabella emigratio-nis — ujjab időkben ezen levonatok némelly statusokban kölcsönös alkudozások által eltöröltettek, így p. o. ez történt a német szövetségi acta 18-ik cikkelyében a német statusokra nézve.

§. 34. Folytatás.

7-er. A bélyegi díj (Stempelgebühr) ez abban áll, hogy bizonyos ügyek felett feltett irományoknál, hogy törvényes foganatjuk legyen, bélyegzett papírt használni kell, a bélyeg-

zésért pedig a tárgynak fontosságához vagy nagyságához arányban álló díj vétetik, illy bélyegzett papir némelly országban p. o. használni kell minden irománynál, melly valamely statushatóságnál benyújtatik, vagy attol kiadatik minden szerződésnél, adósságlevélnél, végrendeletnél, közbizonyító leveleknél. A hol a bélyegi díj be vagyon hozva, ott a bélyegpapir használatának valamely írásban béfejezett ügynél elmulasztása, annak érvénytelenségét vagy pedig más büntetést maga után von, a bélyegdíj a polgároknak felette alkalmatlan, és azokat igen egyenlőtlenül éri, tovább sok áthágásra ad okot, sokszor pedig a szegényeknek igazai törvényes utoni kikeresését lehetlenné teszi, azért a bélyegi díj nem helybenhagyható, ha pedig megszüntetése valahol nem olly hamar történhetik, legalább káros hatásait kisebbiteni kell, azért 1-ör. A nem használás végetti büntetések csekélyek legyenek, főleg hol csupa tudatlanság annak oka volt. 2-ör. A bélyegi díj kicsiny legyen, és csak olly irományoknál vétessek, hol megvétele nem nagy ellenőrködést okoz. 3-ör. A szegényebb sorsuak a bélyegi díj fizetése alól felmentendők.

8-ör. A hivatal czim, vagy valamely méltóság adásáért fizetendő díjja ha mértékletesek helybenhagyhatók, azon díjjakból különösen, mellyek a hivatalosoktól hivatal nyereséért, vagy abbani előmozdításért vétetnek, az özvegyek nyugdíjaira szánt fundus szaporitathatik, de mind ezen díjja csak igen mértékletesek legyenek, mert nagy díjjakat követelni csak nem annyi volna, mint a méltóságokat vagy hivatalokat pénzért eladni, mi a statusra nézve felette kártékony volna.

9-er. A törvényszéki díjja (sportulák) ha mértékletesek szinte helybenhagyhatók, miként az igazságszolgáltatási politikában előadatott, hogy t. i. ez által a statusnak az igazságszolgáltatásrai kiadásai kevesitessenek.

10-er. A lajstromozó díj (Enregistrement, Registergebühr) némelly országban olly szerződéseknél vétetik, mellyeket hogy érvényesek legyenek, a törvény rendelete szerint valamely közhitelességű jegyzőkönyvbe beiktatni kell, ezen adó is némelly statusban sok jövedelmet hoz be, de minthogy az illy szerződések tárgyai a nélkül is adónak alá vetve van-

nak, azért nincs ok azoknak elidegenítésénél különös adó követelésére, azért illy dijnak eltörölése szinte tanácsolható.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az adórol.

§. 35. *Az adónak fogalma, és az arány, melly szerint azt a polgárookra ki kell vetni.*

Ha a statusnak kiadásai a domaniáljóságokból, regáljogokból, és véletlen jövedelmekből nem fedeztethetnek, az adóhoz folyamodni kell; adó alatt pedig értetik azon rész, mellyet a polgárok jövedelmeikből fizetnek a köz szükségek fedezésére; hogy a polgároknak azon esetre, ha a fennemlített jövedelmek a köz szükségek fedezésére elégtelenek, kötelességek vagy adót fizetni, kétséget nem szenved, mert kötelesek a status czélja eléréséhez minden eszközt használni, és mert a ki a statusnak áldásait érezni, és intézeteinek jótékonyágaiban részesülni akar, annak a jogosság szerint a terhekben és áldozatokban is részt venni kell, azon sarkigazság szerint, qui vult finem, velle debet etiam media, azon képzelet, mintha az adómentesség különös dicsőség volna, a legkártékonyabb előítéletek közé tartozik, ha a status köz czélok végett alakított társaság, mellynek fenntartása és díze mindeniket érdekli, a becsület legnagyobb sugarának arra kell esni, ki annak fenntartásához, és czéljai kiviteléhez legnagyobb mértékben járul, nem pedig arra, ki a status intézetei jótéteményeiben ingyen részesülni, és másoknak költségével vedetni, és kényelmesen élni akar, a status tehát inkább azon legyen, hogy mindenik becsületet keressen a legnagyobb adózók sorába tartozni, azért némelly statusban a választási jog, és a köz-ügyekbeni részesülés az adónak nagysága szerint határozottnak.

Ezekből következik 1-ör, hogy egy polgár sem birhat adómentességgel, és 2-or, hogy minden polgár egyenlő szabályok és egyenlő mérték szerint az adóhoz járuljon, de ezen

egyenlő adózási elvet nem úgy kell érteni, hogy minden polgár egyenlő sommát fizessen, mert ez valóságban legnagyobb egyenlőtlenség volna, mivel a gazdagok illy formán az adót nem is éreznék, a szegényebbek pedig tán módfelett terheltenének, hanem arra kell magyarázni, hogy mindenik polgár fizetési képességéhez (az az jövedelmeihez) aránylag adó alá vonassék, ez ugyan nem épen azonos azon állítással, hogy mindenik azon mértékben, miként részesül a statusintézetek jótékonyágaiban adózzék, mert a polgárok nem épen vagyონosságukhozi arányban részesülnek szorosán véve a statusintézetek jótékonyágaiban, de e két állítás közt a különbség még sem nagy, mert legalább rendszerint a statusintézetek jótékonyágai nagyobb mértékben kiáradoznak a gazdagabbakra, mint a szegényebbekre, noha pedig tökéletes egyenlőség soha sem éretik el, még is legalább ahozi közeledésre törekedni kell.

§. 36. *Az adóknak nemei.*

Az adóknak nemei következők:

1-ör. Az anyagra nézve, mellyben fizetnek, vagy természetbeni vagy pénzbeli adók.

2-or. A tárgyra nézve, mellyre kivettetnek, vagy személyes, vagy vagyónbéli adók, a mint t. i. azoknak kivetésében az adózóknak csak személyes tulajdonaikra, vagy vagyónbéli állapotjukra tekintet vétetik, az utóbbiak vagy a birtoktól, vagy a jövedelmektől vétethetnek, azért birtoki (Vermögenssteuer) és jövedelmi adókra (Einkommensteuer) eloszlanak, jövedelmet három forrásból lehet huzni, t. i. földből (hová tartoznak a házak is) tőkéből és személyes keresetből, azért a jövedelmiadó megint háromféle, t. i. földi adó, hová tartozik a házadó, tőkeadó és személyes kereseti, vagy is ipari adó.

3-or. Tekintve a személyt, kinek a kormány szándéka szerint az adót viselni kell, az adó vagy direct vagy indirect adó, direct adó az, melly az által fizettetik, kinek azt a kormánynak szándéka szerint viselni kell, illyen adó a földi adó, a tőkeadó, az ipari adó, a fogyasztástoli direct adó; az indirect adó pedig az, melly nem azon célból vétetik, hogy az, ki azt közvetlenül fizeti, azt maga viselje, hanem hogy csak

azt előlegezze, és később magának az által, ki portékáit veszi, ezeknek felemelt ára által megtérítse, ilyen az ugy nevezett indirect fogyasztástoli adó, ugymint az accisa, bevitelvámok, s a t. de itt nem felesleg érinteni, hogy néha némelly adó, mellynek direct adónak lenni kellene, a kormány akarátja ellen indirect adóvá válik, ha t. i. az adó viselése másra tolatik, és ellenben az indirect adólól direct adó lesz, ha t. i. a teher nem arra esik, kit a kormány megadóztatni akar, hanem azon marad, ki azt előlegezi.

§. 37. *Minő forrásból fiztetendők az adók.*

Az adó vagy az adózónak jövedelmeiből fiztetetik, (ha t. i. azokból más czélokra kevesebbet fordít) vagy a törzsvagyonából (Stammvermögen), törzsvagyon alatt pedig érte-
tik azon vagyon, melly arra vagyon szánva, hogy mint eszköz jövedelmet, az az más vagyont előteremtsen, ilyen törzsvagyon a fundusok, házak, mindenféle tőkék, a törzsvagyonnak ugyanazon állapotbani fenntartására, és helyreállítására a jövedelmeknek egy részét fordítani kell, és így a törzsvagyon a jövedelmektől függ, de ellenben a jövedelmek is a törzsvagyontól függenek.

A jövedelem vagy annak, ki a jövedelmet huzza, saját törzsvagyonának szüleménye, az az eredeti jövedelem, vagy más személy törzsvagyonának szüleménye, az az származtatott jövedelem és pedig ezen származtatott jövedelmet valaki vagy minden viszonszolgálat (Gegencistung) nélkül huzhat, p. o. ha valaki ajándékot, vagy segedelmet rendesen kap, vagy pedig viszonszolgálat eránt, illy jövedelmet huznak mind azok, kik személyes szolgálataikért jövedelemmel jutalmaztatnak, p. o. a hivatalosok, orvosok, tanítók, ügyvédek.

A statusgazdasági elvek azt kívánják, hogy az adók mindig az adózónak jövedelmeiből, nem pedig törzsvagyonából fiztessenek, mert ha az adózó adóját a jövedelmeiből nem fizethetvén a végett a törzsvagyonát megtámadni, és azt kisebbiteni kénytelenitetnék, a természet és a nemzeti vagyonosság csökkenése okvetetlenül következnek, és pedig azon okból, mivel némelly eddig productiv foglalkozásra használtatott vagyon illy módon improductive fogyasztatnék, mi által a természetnek forrásai kevesitetnek, így p.

o. ha a gyáros az adójának fizethetése végett azon sommát megtámadja, melyet eddig munkabér fizetésére, vagy nyersanyagok megszerzésére fordított, ezen somma a természetből elvonatik, és a status által alkalmasint improductive elfogyaszthatik, szinte ha a mezei gazda, hogy adóját fizethesse, egy részét azon marháknak, melyeket eddig gazdaságában tartott, elidegenitené, gazdasági állapotja rosszabbul, és az elidegenített marhák is talán a vevőktől improductiv módon fogyasztatnak, a földtulajdonos ha adóját már a föld jövedelméből nem fizethetné, földjét vagy egészen elhagyni, vagy tán olcsón nagy kárára elidegeníteni vagy adósságot tenni kénytelen volna, a törzsvagyon megtámadása tehát a népességnek folytonfolyvást növekedő elszegényedését és az adózási képességnek évről évre csökkenését maga után vonná, mind ezekből tehát világos, hogy az adórendszernél a törzsvagyont minden esetre kímélni kell.

Valamelly törzsvagyonnak jövedelme kétféle t. i. a nyers jövedelem (Brutto-Ertrag) és a tiszta jövedelem (reiner Ertrag) a nyers jövedelem valamelly törzsvagyonnak egész jövedelme, a tiszta jövedelem pedig azon rész, melly megmarad, ha az egész jövedelemből az lehuzatik, mi a törzsvagyonnak fenntartására és a költségeknek, melyek által a jövedelem szereztetik, megtérítésére kívántatik, ha az adó a nyers jövedelemre kivettetnek (és tehát a törzsvagyonnak fenntartására szükséges költségek nem kíméltetnének) akkor a jövedelem jövedőre, és evvel az adózási képesség is csökkenne, ide járul, hogy a nyers jövedelem szerint kivett adók az adózókat igen egyenlőtlenül érik, mert ugyan azon mennyiségű nyers jövedelem mellett különböző adózóknál a tiszta jövedelmek igen különböznek, mind ezekből kitetszik, hogy az adók tartósan csak az adózók tiszta jövedelmeikből fizetethetnek, és mindeniknek adóképessége leginkább a tiszta jövedelmétől függ, és hogy annál fogva az adók a tiszta jövedelmek aránya szerint az adózók közt felosztandók, mindazáltal a statusnak java kívánja, hogy az adók a tiszta jövedelmeknek lehetőleg legkisebb részét csak vegyék el, mert ha felette sokat vesznek el ezen jövedelmekből, azokból a polgároknak élelmezésére, kényelmek megszerzésére, és az életnek nemesbitésére igen kevés maradna fenn, és a nemzeti

vagyonosság minthogy ennek gyarapítására semmi sem tétetnék félre, nem csak előre nem haladna, sőt ha a népeség szaporodik, mindinkább csökkenne, mivel az eddigi mennyiségű termésben többeknek kellene osztoszkodni *) azért az adók a tiszta jövedelemnek csak csekély részét vegyék el, és ezt is csak azon részből, melly fennmarad, ha a tiszta jövedelmekből azon somma lehuatott, melly az adózónak legszükségesebb élelmezésére kivántatik, (melly részt a német iró Murhardt alányi jövedelemnek nevez, és különböztet a tárgyilagoss tiszta jövedelemtől, mellyből még azon somma le nem huatott) de tagadhatatlan, hogy alkalmazása azon elvnek, hogy az adó kivetése előtt előbb az adózónak legszükségesebb élelmezésére kivántató somma a tiszta jövedelméből lehuatassék, a gyakorlatban nehézségekkel van összekötve, mert nehéz meghatározni, mennyi somma az adózónak különféle körülményei, polgári állása, család-tagjai számához képest élelmezésére nélkülözhetlenül kivántatik.

Egyébiránt a származtatott vagyon éppen úgy adó alá vonassék, mint az eredeti, mert ennek is egy része tiszta jövedelem, noha más személyeknek törzsvagyonából bevétetik, ez ama nevezetes következtetést maga után vonja, hogy valamely törzsvagyonnak ugyan azon természetűen többször

*) A német iró Rau azon kérdésnél vajjon az adózásnál a tiszta jövedelemből a polgárnak élelmezésére szükséges somma előbb lehuatassék e? különböztetést tesz a különféle jövedelmek közt, t. i. a földbirtokbóli jövedelemnél, ha a földbirtokos maga nem munkálja a földet, szinte a tőkejövedelemnél e kérdésre tagadólag, a munkabéri és ipari jövedelemre nézve pedig igenlőleg felel, és pedig azért, mert az előbbiek a jövedelmeik előállításához saját cselekvőségük által nem járulnak, hanem idejöknek urai maradnak, és tetszésök szerint élhetnek, vagy más jövedelmes foglalkozáshoz nyulhatnak, p. o. hivatalt viselhetnek, vagy műipari foglalkozást üzhetnek, ha pedig azt elmulasztják, mintegy bebizonyítani látszanak, hogy elegendő jövedelmek vagyon, azért igen igazságos, hogy bizonyos mennyiségű földi és tőke jövedelem nagyobb adó alá vettessék, mint hasonló mennyiségű jövedelem munkabérből, vagy műiparból, ezt alkalmazni lehet azon földtulajdonosokra, kik jószágait bérbe adták.

adó alá vonatik különféle személyeknél, mellyek mindegyikére nézve az tiszta jövedelmet képez, így p. o. a földbirtokos a törzsvagyonának természetényeiből (az az tiszta jövedelméből, mellyektől már adót fizetett) az ügyvédét, orvosát fizeti, ezek is jövedelmeik egy részéből, (melly reájok nézve tiszta jövedelem) fognak szinte adót fizetni, és így ugyanazon jövedelmek többször adó alá vettetnek.

§. 38. *Az adózási kötelességnek határai.*

Az adózási kötelességnek határai I-ör. A polgárok saját élelmezésök, az az a polgárok csak akkor tartoznak adót fizetni, ha a szükséges élelmezőkön felül még jövedelmök marad, mert a polgárok élete fenntartása és bátorsága a status fő célja, hol tehát az adónak fizetése által az adózónak szükséges élelmezési szerek elvonatnának, ott az adónak vagy egészleni, vagy részletes elengedése szükséges leend. 2-or. A statusnak célja, az az a polgár nem minden jövedelmét, melly élelmezésén felül neki marad, tartozik a statusnak adóképpen fizetni, hanem csak annyit, mennyit a statusnak célja kíván, mert a kormánynak, és a polgároknak jogai és kötelességei a statusnak célja által korlátoltatnak, azért az adónak főtulajdonsági közé annak mértékletessége tartozik.

§. 39. *A tiszta jövedelem szerint kivetett mértékletes adónak hatásai.*

Noha a tiszta jövedelem szerint kivetett akármilly mértékletes adó az adózóra nézve egy kevesse terhes, a mennyiben t. i. ez által a birtokában lévő javak kevesitetnek, más részről mindazáltal ezen kis kára közhasznu, és szükséges statusintézetek által, mellyekre bölcs kormány az adót fordítja eléggé pótoltatik, egyébiránt is a tiszta jövedelemre kivetett adó, ha annak csak csekély részét veszi el, az adózóra nézve csak azon hatást szüli. I-ör. Hogy az adó miatt improductiv fogyasztásokra, nélkülözhető élvezetekre, és 2-or. A törzsvagyonnak szaporítására, és tökéletesbitésére annyit nem fordíthat, mint fordíthatna, ha adót nem fizetett volna,

mindazáltal mindeniknek törzsvagyona, és a nemzeti vagyonság forrásai érintlenül maradnak, sőt szaporodhatnak, ide járul, hogy a polgárok éppen az adófizetési kötelesség által néha nagyobb szorgalomra ösztönöztetnek, és ennek következtében a nemzeti vagyonság is jobban előrehalad, tovább ha a fizetett adónak egy részét a statusz olly kiadásokra fordítja, mellyek által a szegényebb osztályu polgároknak foglalkozás szereztetik, a javaknak hasznos felosztása eszközöltetik, és a pénznek forgása előmozdítatik, de mind ez csak akkor igaz, ha az adó mértékletes, mert a mértékfölötti adók az adózóban a természetesi kedvet és szorgalmat elfojtják, sok függ tehát az adónak hatására nézve a fizetett pénzeknek hováfordításától, ha azok kincesszekrényben félretétetnek, vagy külföldre folynak, p. o. ha külföldön azon pénzből katonák tartatnak, akkor ezen pénzek a nemzeti vagyonságra nézve el vannak veszve, de ha e pénzek az országban kiadatnak, és ezer csatornák által termékenyítőleg az adózók közé visszafolynak, akkor a nemzeti vagyonságra nézve nincsenek elveszve, hanem a forgásban maradnak, mindazáltal igaz, hogy az adózó adóját ingyen vissza nem kapja, hanem valamelly termékért vagy munkáért, hogy tehát ugyan azon sommaért kétszer hasonértéket termékekben vagy munkákban adni kénytelenítetik, t. i. 1-ör, hogy az adó kifizetésére kívántató pénzt magának megszeresse, és 2-or, hogy azon pénzt visszanyerhesse, s tehát ő reá nézve még sem annyi, mintha nem is fizetett volna adót, az is igaz tovább, hogy a kormány azon pénzeket többnyire improductiv fogyasztásért kiadja, melly magános czélok végett (akár productiv, akár improductiv módon) történendő fogyasztásnak helyét elfoglalja, tehát ebből is kiviláglik, hogy a fizetendő adónak még azon esetre is, ha az országban kiadatik, mértékletesnek lenni kell.

§. 40. *Vajjon az adózó adóját másra tolhatja e mindig.*

Ha az adók a tiszta jövedelem egy részéből vétetnek és mértékletesek, nem kell félni, hogy az adózók a direct adót a kormánynak akaratja ellen másokra tolják, mert az adózók a direct adónak viselését csak úgy tolhatnák másokra, ha a termékek, tőkéjük (a házi tulajdonosok a házi bér),

vagy munkájok árát felemelnék, de ezeknek ára főleg a concurrentiától, az az a kínálat és kereslet közti aránytól függ, ezen arány pedig a mértékletes adó által meg nem változtatik; de azon esetre, ha akármely okból az eddigi arány a kínálat és kereslet közt megváltozik (p. o. ha valamely iparágra kivetett nagy adó miatt kevesebb természetnek a nélkül, hogy azon iparágú fogyasztása kevesedett volna) akkor a termékeknek vagy munkának ára is megváltozik, és akkor könnyen történhetik; hogy az adózó az adóját másokra tolja, kiknek t. i. termékeit eladja vagy munkát bérért teszen.

Az adózók némely osztályainak az adónak másra tolésa egészen lehetetlen, mert jövedelmeik meg vannak állapítva, ide tartoznak a statusisztviselők, a statushitelezők, a föld vagy háztulajdonosok, kik a földjök vagy házok kibérölőjeikkel hosszabb időre szerződést kötöttek.

§. 41. *Az egész országra kivetenő adónál mire kell tekinteni.*

Valamint az egyesre kivetendő adónál annak tiszta jövedelmei szem előtt tartandók, ugy az egész országra kivetendő adónál az évi nemzeti tiszta jövedelmeket tekintetbe venni kellene, ne hogy az adóképpen fizetendő somma a nemzetnek törzsvagyonát érje, és azt kisebbitse, az évi tiszta nemzeti jövedelmek egyenlők az egész nemzeti természetssel lehuzván ebből a természetésre, és a törzsvagyon fenntartására, nem különben mint minden nemzeti tagnak élelmezésére kívántató summákat, de az illy nemzeti jövedelmek ki nem számíthatók, s pedig annyival kevésbé, minthogy egy város lakosainak összesen véve, sőt még egyes polgárnak jövedelme sem határozthatatik meg bizonyossággal, és minden mesterkéltséggel kiszámítás e részben ámitó, azért valamely országra kivetendő adósommára nézve mindig kétség marad, mellyik azon legnagyobb somma, mellyet az ország terhelhetés nélkül, és a nélkül, hogy a jövő természet és jövedelem csökkenést szenvedne, és így az adózási tehetségnek tartósága kisebbednék, fizethetne.

Annál fogva azt állítjuk, hogy a nemzetnek az országgyűlésen kijelentett akaratja (miként ez alkotmányos országokban történik) legjobban meghatározhatja, mennyi adót az ország a körülményekhez képest a polgároknak élelmezésé-

nek, és a jövő természetnek épségben maradása mellett fizetni képes.

E dologban vezérfonalul leginkább szolgálhatnak a statisztikai adatok, mert azokból láthatni a földművelésnek, műiparnak, és kereskedésnek állapotját, nemkülömben mint az adóknak hatásait a portékák árára, és a fogyasztott javaknak mennyiségére nézve; az adóknak szerfölöttisége a munkás osztálynak sanyaru életmódja, és nélkülözései, a növekedő elszegényedés, némelly egyes iparágak hanyatlása, az adóztatott fogyasztásnak csökkenése, és a fizetésbeni hátramaradások által magát eléggé esmerteti.

§. 42. *Az adónak az egyes kerületek, megyék, vagy városok közti felosztása.*

Az adónak az egyes kerületek, megyék, vagy városok közti felosztásában azon elv szem előtt tartandó, hogy az általok fizetendő adósommák azon arányban álljanak egymáshoz, minőben azoknak tiszta jövedelmei egymáshoz állanak, ezen utóbbi arány természetesen nem egyedül a kerületek, megyék s a t. geographiai kiterjedésétől vagy népességétől függ, mert ugyan azon kiterjedésű vagy népességű kerületek vagy megyék s a t. a föld különböző termékenysége, a műipar, kereskedés, különböző virágzása miatt tiszta jövedelmekre nézve nagyon különbözhetnek, azért az ország minden egyes részénél mind azon körülmények tekintetbe veendő, mellyektől a jövedelmek függenek.

Mindazáltal igaz marad, hogy nehéz feladat az adót a külön kerületek, megyék, vagy városok közt ezeknek tiszta jövedelmekhez aránylag tökéletesen felosztani, azért ezen arányhozi közeledéssel megelégedni kell. *)

*) Magyar országban az adómennyiség, melly a hadiadó nevezetet viseli, mindig az országgyűlésen ajánltatik, annak felosztása pedig a törvényhatóságok közt a n. m. helytartó tanács által a porták szerint történik, ezen nevezet porta alatt pedig ma már nem bizonyos számú telkek értetnek, mint hajdan, hanem csak felvett ideális kulcs, melly szerint az adó az országnak törvényhatóságai közt felosztandó, és szorosán véve 6346-ik része az adó-

§. 43. *A természetbeni adó.*

A természetbeni adók nem helybenhagyhatók, mert 1-ör. az adózóknak eladási szabadságát felette korlátolják. 2-or. Magának a statusnak mind bevételre, mind fenntartására nézve terhesek. 3-or. Mert ezen adókat a termékeknek az ország különféle részeiben divatozó különféle ára miatt lehetetlen a polgárok közt úgy felosztani, hogy egyenlően azok által éressenek. — A polgári társaságnak egyszerű állapotjában, hol a köz szükség még kevés, és a polgároknak még a közlekedés hiánya, kereskedésnek csekélysege miatt a pénzkereset igen nehéz, ezen adók elébb helybenhagyhatók, de ellenkező körülményeknél illy adózásokat pénzbéli fizetésekre átváltoztatni tanácsos.

nak, az egész országban t. i. 6346 porta van, ha tehát az országgyűlésen meghatározott adómennyiség 6346 által felosztatik, megtudatik mennyi somma esik egy portára, ha azután ezen kijött sommát sokszorozom valamelly törvényhatóságnak portái számával, tudom mennyi adó esik ezen törvényhatóságra.

A portáknak újabb megigazítása, az az megállapítása annak hány portája van mindenik törvényhatóságnak 1830-ik évben történt, ezen év előtt a porták igen aránytalanul voltak felosztva, különösen az alsó Magyar országi törvényhatóságoknak aránylag sokkal kevesebb portájok volt mint a felsőbb vidékekben lévőeknek, noha amazokban a törökök kiűzetése óta, de főleg mióta nagy telepítések Maria Theresia és Jósef alatt történtek, a népesség és a vagyonság nagyon szaporodott; még Pest városának is, melly már ezen század elejétől fogva felülhaladja Budát, kevesebb portája volt mint Buda városának, és így 1830-ba kevesebb adót fizetett mint Buda, ezen aránytalanságok megszüntetése végett az 1827-ik országgyűlés 7-ik törvénycikkelyben országos conscriptio rendeltetett, ennél fogva az egész országban az adó alatt lévő tárgyak összeirattak, ezen munkálat az 1830-ki országgyűlésen beadatott, és e szerint a fennséges nádor által történt az új megigazítás, melly által némelly törvényhatóság több, némellyik kevesebb portát kapott, így p. o.

Posony Vármegyének a regulatio előtt volt 253, a regulatio-ban pedig megállapítottak 218 portái. — Thurocz Vármegyének volt 37, megállapított 27 porta. — Győr városának a regulatio előtt volt 20 portája, a regulatio-ban megállapított 18. —

Illyféle adózásokhoz tartozik a dézma is, ha az a status által vétetik, ennek hatására nézve már a statusgazdasági tudományban előadtuk véleményünket, melly főleg abban öszpontosul, hogy a dézma az adózókat igen egyenlőtlenül éri, mert annál a tiszta jövedelemre nincsen tekintet, minél fogva történhetik, hogy az egyik adózó a dézmát a tiszta jövedelméből, de a másik nem ebből fizeti.

Ide tartoznak továbbá a katonai élelmezés végett törté-
nendő szállítások, mellyek Magyar Országban eddig Deper-

Buda városának volt 44, maradt 40. — Pest városának volt 40 portája, kapott 60. — Temes Vármegyének a regulatio előtt volt 229, a regulatióban kapott 250. — Torontál Vármegyének volt 187, a regulatióban kapott 235. — Szabadka városának volt 23 portája, a regulatióban kapott 37.

Egy Vármegyére eső adóössomma a Vármegyé által a helységek közt Dicák szerint osztatik fel, Dica alatt pedig értetik a vagyonnak bizonyos mennyisége, mellytől bizonyos a Vármegyé által megállapított somma, (Dicalis somma) fizetendő, és a hány ilyen dicája van egy helységnek, annyiszor vettetik reá azon bizonyos somma, de a Dicáknak megállapítása nem egyforma minden megyében, némelly megyében csak nem minden évben megváltoztatik a Dica, más megyében állandóbb szokott lenni, némelly megyében egy fő, két fejős tehén, 4 ökör, 8 juh egy Dica, másutt két fej, négy tehén teszen egy Dicát, a szolgálak, zsellérek, és a 15 éven felül lévő gyermekek is teszik a Dicának egy részét, mert ezektől is adót fizetni kell, hogy pedig a Dicáknak számát minden helységre megállapíthatassék, minden szolgabíró járásában évenként az ugynevezett dicalis conscriptiot megteszi, t. i. a helység előljáróit, és több lakost összehij, és minekutánna ezek az adó alatt lévő értéket bevallották, azt papirosra veszi, ezen conscriptio többnyire hiányos, mert mint a tapasztalás tanítja, az adózók többnyire hazudnak, és kevesebbet mondanak be, hogy a nagyobb adót magoktól elhárítsák: ezen összeírást azután az összeíró szolgabíró beadja a megyének, és ez a szerint határozza a Dicák számát, és tehát mindenik helység által fizetendő adót, ez azután a helységnek kiadatik, mellynek birái és előljárói az urodalom befolyásával az 1836-ik 9-ik cikkely értelmében az egyesek közt az adót a megyétől nekik kiadott Dicalis tabella szerint felosztják, de az adónak beszédésébe ugyan azon törvénycikkely szerint az urodalom soha ne avatkozzék.

ditáknak neveztetnek, ezeknek megszüntetése szinte kívánatos, legjobb tehát ha a status minden adóját pénzben beveszi (mert csak pénzben lehet arányosságot behozni) és azon a szükséges termékeit szabad concurrentia mellett az egyesektől összevásárolja. — Ugyan ezt kell állítani a status részére teendő személyes szolgálatokra nézve, millyenek az utcsinálás előfogatok, só és más a katonaság részére teendő fuvarozások, a katonai szállásolás, mert ezeket is a jogosság és egyenlőség mértéke szerint a polgárok közt felosztani lehetetlenség, mi különösen a beszállásolást illeti, tagadhatatlan, hogy ez közönséges országteher, hogy tehát ehez mindenkinek szinte a jövedelmeihez aránylag járulni kötelessége, azért azoknak, kik a körülményeknél fogva olly terheket magokra vállalni kénytelenek voltak, kármentesítés adassék.

Csak ott, hol illy szolgálatok pénzen épen nem kaphatók, és a statusczélok elérésére nélkülözhetlenek, azoknak követelését igazolni kell.

§. 44. *A főadó.*

A fő vagy is személyes adó az, melly egyedül a főre az az személyre minden tekintet nélkül a vagyonra kivettetik, ennek alapjául az vétetik, hogy a status a személyt is oltalmazza, ezen adónak mennyisége néha a kor, vagy a polgári állapot különbözőzése szerint különböző fokozatban határoztatik meg, úgy p. o. hogy a főrendüek többet mint a nemesek, ezek többet mint a polgárok, és ezek többet mint a parasztok fizessenek, néha pedig ezen adó minden tekintet nélkül mindenikre egyenlően kivettetik, mind a két esetben ezen adó lényeges hiányokban szenved, mert az által, hogy nála semmi tekintet nincsen az adózónak tiszta jövedelmeire, az igazságos adó tulajdonságival nem bír, mi akkor is igaz, ha a polgári állapotra nézve külömbség tétetik, mert valakinek jövedelme a polgári állásától nem függ. 2-or. Ezen adó által a sok gyermekkel terhelt családtyák felette súlyosan éretnek, s tehát a házasságnak terhei szaporitának, azért a főadó jó adórendszerben helyet nem foglalhat.

§. 45. *A birtoki és általános jövedelmi adó.*

A birtoki adó (Vermögenssteuer) az, melly csupán csak az adózók birtokára kivettetik, minden tekintet nélkül annak jövedelmező vagy nem jövedelmező alkotó részeire, ezen adó tehát olly holmiktól is fizetendő, mellyek semmi jövedelmet be nem hoznak, millyenek p. o. a házi butorok, könyvtárak, tudományos műszerek, természeti és művészi gyűjtemények, ezen adó ótalmául az hozatik fel, hogy a status a polgárokat minden birtokaikban oltalmazza, azért igazságos, hogy mindenik a birtok szerint adózzék.

Mindazáltal véleményünk szerint a birtoki adó nem helyeselhető, és pedig 1-ör mert a polgárokat igen egyenlőtlenül éri, minthogy két egyenlőnek látszó birtok, jövedelemre nézve gyakran egymástól nagyon különbözik. 2-or. Mert épen ezen okból ezen adó némelly adózónál tán a törzsvagyont is megtámadja, mit károsnak lenni főnebb állítottunk. 3-or. A mennyire ezen adó olly tárgyakra kivettetik, mellyek jövedelmet nem hoznak, p. o. butorokra, tudományos gyűjteményekre s a t. annyiban az adózót kényszerítik, hogy az azoktól járó adót más jövedelmeiből fizesse, mit ha nem tehetne, ugyan azon tárgyakat lassanként (és pedig kárával) elidegenítenie kellene, ezen elidegenítés pedig azon esetben, ha ő azon tárgyaknak nagyobb hasznát vehette, (mint p. o. valamelly tudós a könyvtárának vagy tudományos műszereinek), mint azok kiknek kezéhez jutnak, mind ő reá, mind az egész társaságra nézve káros, máskép kell itélni olly tárgyakra nézve, mellyek szinte jövedelmet nem hoznak, hanem minden szempillantban jövedelmezőkké tétethetnek, p. o. egy angol kert, vagy csupán magános személy élvezetére szolgáló fundus, illy tárgyakra nézve az adó czélszerű, mert csak a birtokosnál áll azon földet jövedelmezővé tenni, ha pedig nem teszi, mintegy elismeri, hogy a többi jövedelemből ezen adót könnyen fizetheti. 4-er. Ide járul hogy leggyöleletesebb házmotózások nélkül minden adózó butorozati birtokát pontosan kipuhatolni nem lehet.

Mind ezekből tehát eléggé kitétszik, hogy a birtoktoli adó a finanziaának helyes elveivel ellenkezik.

A tiszta elmélet szerint az adót az adózóknak általános tiszta jövedelmeikhez aránylag kellene kivetni, de ezen elv

alkalmazásában sok nehézséggel van összekötve, melly leginkább onnét származik, hogy az adózók a jövedelmeiknek a statushatóságok tudomására juttatásától idegenkednek, azért legjobb ha a status az egyes jövedelemforrásokra támaszkodik, és tehát minden személynek jövedelmeit az alkotó részeire (ha t. i. többekből állana) feloldja, és minden részből egyformán az az a jövedelemhez aránylag az adót megveszi, p. o. hogy ha a földjövedelemtől száz forint után ötöt vesz, szinte az iparjövedelemtől is annyit vesz, igaz ugyan, hogy minden egyes polgárnak tiszta jövedelmeit tökéletesen és mathematicai bizonyossággal meghatározni ezen uton is lehetetlen, mert sok körülmény az adózónak jövedelmeire befolyással bír, melly a statusnak tudomására nem jön, azért itt megelégedni kell, ha a jövedelmek a valódisághoz közelítőleg meghatározhatatnak, miszerint így az attoli eltérések nagy hatással ne birjanak, mi főleg éretik el, ha alacsonyabb adóláb megállapítatik.

§. 46. *A catastrumok fogalma, és általános szabályok a catastrumok készítésére nézve.*

Hogy az adó az adótárgyak jövedelmeihez aránylag határozathassék, elébb a catastrumok készítése szükséges, catastrum alatt pedig értetik lajstroma az adónak alá vetett tárgyaknak, azoknak közelebbi leírásával, és tiszta jövedelmeik feljegyzésével, a catastrumból még nem tudatik, mennyit mindenik adózó bizonyos időszak alatt fizetni tartozik, mert ez az adólábtól függ, az adóláb alatt pedig értetik azon meghatározott arányszám, melly szerint az adót a jövedelmektől fizetni kell, ez gyakran változik, valamint az egész országra kivetett adósomma sem mindig ugyanaz marad, az adólábot érthetőleg ki kell fejezni, hogy mindenik adózó azáltal könnyen kiszámithassa, hogy mennyit a catastrumban felvett jövedelmei után fizetni tartozik, és tehát az önkénynek helye ne legyen, az adóláb p. o. így fejeztethetik ki, hogy minden 100 forint tiszta jövedelem után 8 forint adókép fizetessék, catastrum annyiféle vagyon, hány tárgy, az az forrás vagyon, mellyből a polgárok jövedelmet huznak, így p. o. létez telekadócatastrum, tőkeadócatastrum, és iparadócatastrum, ezen catastrumok készítése sok munkával és bajjal jár, mert

a tiszta jövedelmeket minden egyes esetben meghatározni nehéz feladat.

A catastrumok készítésére, és a tiszta jövedelmek meghatározására nézve következő szabályok ajánlandók:

1-ör. A tisztajövedelemnek meghatározásában magát egyedül az adózók vallomására bizoni nem lehet, mert sok adózó nem igazán vallaná be jövedelmeit, azért más becslések is szükségesek.

2-or. Az illy becslésben a házi körülmények kikémlélését és a család titkaiba beférkezését kerülni kell, mert ezek mindig gyöölöletesek.

3-or. A catastrum készítésére a statustisztviselőkön kívül, kik a szükséges political esmeretekkel birjanak, polgárok is használtassanak, és pedig olyanok, kik a kérdésben lévő tárgynak jövedelmeit megítélni tudják, p. o. a föld jövedelmeinek becslésénél tapasztalt és becsületes mezei gazdák.

4-er. Ha az egész jövedelemből az adózónak, és családjának fenntartására kívántató költség levonatik, az a végett szükséges summák a helybeli körülményekhez, és a különféle polgárosztályok életmódjához alkalmazva határozottassanak.

5-ör. A statustisztviselők a catastrum készítésében az illető adózók ellen észrevételeiket is figyelembe vegyék.

6-or. Szükséges, hogy a catastrum időről időre vizsgálóra vétessék, és kijavitassék, mert p. o. a telekjövedelemcatastrumra nézve történhetik, hogy időjártával a catastrumban felvett jövedelem a termékek vagy pénznek ára, vagy a művelési mód megváltoztatása miatt a valódi jövedelemtől már felette különbözik, épen ez a többi jövedelmeknél is történhetik.

§. 47. *A telekadó, és a telekadócatastrumnak készitési módja.*

A telekadó az, melly a földnek jövedelmeire kivettetik.

A telekadócatastrum készítésében két dolgot kell pontosan meghatározni t. i. 1-ör. A telkeknek térnagyságát (Flächeninhalt), és 2-or. Azoknak tiszta jövedelmeit.

Hogy a földnek térnagysága megtudassék, legjobb az egész status territoriumának trigonometriai kimérését előrebocsájtani, mellynek következtében az egész status földképe

készítendő, ennek nyomán pedig minden egyes megyének földképe nagyobb mérték (scala) szerint, és négyszegők által mellyek mintegy 4000 — 5000 holdat magokban foglalnak, felosztva készítessek, ezen földképen már az egyes helyek határaikkal, nem külömben a folyók, tavak, s a t. ki-jeleltessenek.

Tovább szükséges hogy minden egyes helységről topographiai földkép még nagyobb mérték (scala) szerint felvéve készítessek, ebben már a földnek külömböző használati módjai, az az mi belőle szántóföld, rét, legelő, erdő, tó, utak, s a t. külöféle szín által külöböztetve, tovább a földek az egyes tulajdonosok közti felosztása pontosan kijeleltessenek, ezen utóbbi földképek romai számmal megjelelt nagyobb négyszegőkre felosztandók, és az azokban foglalt egyes tulajdonosok telkei arabs számmal megjelelendők azon czélból, hogy minden egyes tulajdonos telkeinek térnagysága az említett számokra hivatkozásával a fő telek könyvbe (Hauptfatastenbuch) beiktattathassék.

Minthogy illy kimérés temérdek sok költséggel jár, azért ha illy munka egyszer elkezdetik, ugy vitessék véghez, hogy annak hosszabb időig hasznát venni, és a ne tán előforduló kisebb változásokat könnyen hozzá toldani lehessen, illy pontos kimérés nem csak finanziaai, de más tekintetektől is igen hasznos, mert minthogy az által a birtoknak határai könnyen bebizonyíthatók, a földtulajdonosok a jogtalan megtámadások ellen jobban biztosítatnak, és a határvillongások is könnyen elhárítatnak.

§. 48. *Folytatás.*

Az egyes tulajdonosok telkeinek térnagysága megtudatván az azokból bevehető jövedelmek mennyiségét meghatározni kell, ennél ugyan azon bizonyosság, mint amannál el nem érhető, de azért még is iparkodni kell, hogy a jövedelem legalább közelítőleg meghatározathassék, hogy pedig ez történhessék, tekinteni kell I-ör. A földnek termékenysége, a földnek termékenysége annak physikai és chemicali jóságából, és az éghajlatból ahoz érték befolyásával meghatározttatik, kiszámítatik t. i. mennyi termék abból a közepső szor-

galom mellett nyerhető, azért az itten tekintetben nem jön, ha valamely föld a tulajdonosának rendkívüli szorgalma miatt többet, vagy pedig valamely hanyag és szegény tulajdonosa kezében kevesebbet hoz be, sőt az sem vétetik tekintetbe, ha valaki földjét improductiv módon p. o. angol kert gyanánt használja.

2-or. Az árra, melyen a termékek a legközelebbi vásárcsarnokon elkelnek, az attoli távolságra és az utaknak minémiségére, mert ezeknek különbözőzése szerint ugyan azon termékenységű földek különböző jövedelmet hoznak.

3-or. A szükséges költségekre is, mellyeket az adózónak földjei művelésére tenni kellett, p. o. a munkabér fizetésére, vagy az árvíz elhárítására, mert ezek szerint a jövedelmek szinte különböznek.

Ha valamely föld bizonyos földesuri adózásoknak alávetve vagyon, p. o. kilenczednek, robotnak s a t. ilyeneknek diametralis pénzbéli árát is a tiszta jövedelemből le kell vonni, mert annyival kevesebb a tiszta jövedelem, itt igazságos, hogy azon földesurak, kik illy adózásokat bévesznek, és tehát levonván azokból a szedési költségeket, és az elmentartozások értékét tiszta jövedelemmel bírnak, attol direct uton adózzanak.

Olly telkeknel, mellyekben az ugynevezett váltógazdaság divatoz, a jövedelmet az egész gazdasági időszakra kell kiszámítani, és abból a diametralis évi jövedelmet meghatározni.

A telkeknek minden egyes alkotó részének jövedelme külön becsültessék meg, azért minden egyes rész p. o. szántóföldek, rétek, erdők, legelők s a t. becslésére, az utasításban külön szabályok adassanak.

Minekutánna pedig a telkek jövedelmei kipuhatoltattak, a mindennemű telkek osztályokba soroztatnak, és pedig úgy, hogy ugyan azon gazdasági értékű földek ugyan azon osztályba tétessenek, és mindenik osztályu telkekre nézve a tiszta jövedelem bizonyos pénzsommában kifejeztetik, melly sinormértékül megállapítatik, p. o. hogy egy első osztályban lévő holdföld 6 forint, egy második osztályban lévő 5 forint tiszta jövedelmet hoz be, és így tovább, legalább pedig

4 — 6 osztály felállítandó, ne hogy jövedelmeikre nagyon különböző telkek ugyan azon osztályba tétessenek.

Ha azután az adólab megállapíttatik p. o. hogy minden száz forint jövedelem után ennyi vagy ennyi forint fizetessék, mindenik adózó könnyen kiszámíthatja, mennyit fizetni köteles, mert mindenik tudhatja mennyi és mely osztályu földet bir.

A tiszta jövedelmek kiszámítására még segédeszközökül is szolgálhatnak a vételi és kibérlési szerződések, mert átaljában fel lehet tenni, hogy a vevő vagy kibérlő a vett vagy kibérlett jószágnak jövedelmit előre kiszámítván, a szerint a vételi vagy haszonbéri sommát határozta, mindazáltal az minden egyes vételnél vagy kibérlésnél nem áll, mert gyakran különös okoknál fogva valamely telkek a valódi értékén felül, vagy néha azon alól adatik el, vagy béreltetik ki, azért legfőlebb több illy és pedig újabb szerződésekből valamely vidékre a különnemű telkeknek diametralis ára kiszámíthatatnék, és ezekből a valószínű jövedelmekre következtetés huzathatnék.

§. 49. *Folytatás.*

Meghatározatván a földeknek jövedelmei a telekadócastrum a földképekből és megbecsülési lajstromokból elkészítették, és pedig minden egyes helysége különösen, ezen catastrum áll:

I-ör. A főtelekkönyvből (Hauptfurbuch), melybe minden egyes tulajdonosnak telke beiktattatik, és pedig következő rovatokkal.

- a) A szám, mely alatt azon telkek a földképen megjelenik.
- b) Száma a négyszögnek, melyben a földképen található.
- c) Az egész telkeknek térnagysága holdak szerint kifejezve.
- d) Annak alkotó részei.
- e) Minő osztályba azok tartoznak.
- f) Azoknak megbecsült tiszta jövedelme.
- g) A tulajdonosnak neve; némelyeknek véleménye szerint, a tulajdonosnak nevét első rovatba kell tenni.

Ha valamely birtoknál változások történnek, p. o. eladás, osztály, s a t. vagy a művelésmód változtatása által, az vagy ugyan azon főkönyvben feljegyeztetik, mi végett a főkönyvben az illető telek számánál az előszámlált rovatok után üres hely hagyatik, vagy illy változások a pótlókönyvekben (Supplementbücher) feljegyeztetnek, és a főtelekkönyvben az illető helynél csak ama könyvekre hivatkozás történik.

2-or. A pótlókönyvekből, mellyekbe a történt változások beiratnak, és azokban hivatkozás a főtelekkönyvekre történik.

3-or. A könyv, melly a tulajdonosok neveit betürendszerint magában foglalja, mindenik tulajdonos neve mellett feljegyeztetik a szám, melly alatt telke a földképen megjelenik, és hivatkozás történik a főtelekkönyvre, mellyben a telek részeinek közelebb leírása található.

A község telekkönyvétől összeadás által a község határát, nem különben mint a mindennemű földek tért nagyságát és az egész község tiszta jövedelmeit megtudhatni, a községek telekkönyveiből szinte összeadás által a megyei telekkönyvet, és ezekből az ország telekkönyvét készíteni lehet.

Noha pedig tagadhatatlan, hogy mind ezen utakon soha el nem érhető az, hogy az adó az ország minden telkére a jövedelmekhez tökéletesen egyenlő arányban legyen kivette, tehát az adózásban tökéletes egyenlőség uralkodjék, főleg minthogy a tiszta jövedelmeknek becslése az ország minden részeiben nem történik egyenlően, és öszhangban, még is annyi bizonyos, hogy ha a tiszta jövedelem kiszámítására, és a catastrumok készítésére szorgalom és pontosság fordittatik, azon arányossághoz legalább közeledni lehet.

§. 50. *A physiocraták véleménye az adóra nézve.*

A physiocraták, kik másként oeconomistáknak is neveztetnek, az adóra nézve azon véleményben vannak, hogy minden más adó megszüntetésével minden adót csak egyedül a telekre ki kell vetni, mert csak egyedül a mezei gazdaság lévén a nemzeti jövedelmeknek forrása, egyedül a földműveléstől várhatni tiszta jövedelmet, az adót pedig mindig arra kell kivetni.

2-or. Mert az illy adó által az adónak a polgárok közti egyenlő felosztása eszközöltetik, minthogy a földtulajdonosok a fizetett adót termékeik árába beszámítandják, és így az adóhoz még is minden ember fogyasztásához aránylag járulni kénytelen.

3-or. Mert a telekadónak meghatározása sokkal könnyebb mint más adónak meghatározása, mert amannál az adótárgy szembetűnőbb.

4-er. Hogy a statusra nézve ezen adó legbizonyosabb.

5-ör. Ide járul hogy ezen egyetlen adó behajtására kevesebb adószedő szükséges, mi által a beszédési költségek kisebbülnek.

Mindazáltal véleményünk szerint a physiocraták állítása a bírálatot ki nem állja, mert

1-ör. Hamis alapon nyugszik, hamis t. i. hogy egyedül a mezei gazdaság tiszta jövedelmet nyújt, mert miként a statusgazdaságtudományban megmutattuk, más osztályoknak is vagyon tiszta jövedelmök, ha tehát ez így áll, akkor igazságos, hogy ezek is jövedelmeikhez aránylag adó alá vetessenek.

Szinte 2-or. Hamis állítás, hogy a földművelők a fizetett adót mindig a termékek árába beszámíthatják, és annak részét magoknak a fogyasztók által mindig megtéríthetik, mert ez csak akkor állana, ha a termékek ára a földművelők akaratjától függne; de minthogy ez nem attól, hanem a kínálat és kereslet közti aránytól, és a külföldiekkel vetelkedéstől függ, azért könnyen történhetik, hogy a földművelőknek nincsen hatalmukban a fizetett adót a fogyasztóktól visszakapni; miből kitetszik, hogy épen a physiocratiai rendszer az adó felosztásában legnagyobb egyenlőtleniséget okozna, és csaknem minden terhet egyedül a földművelőkre rovna, mi által a statusra nézve az adónak bizonyossága is elenyésznék.

§. 51. *Vajjon változatlan maradjon-e a telekadó?*

Némelly politicusok azt állítják, hogy az egyszer kivett telekadónak, ha mindjárt abban legnagyobb egyenlőtleniségek előfordulnának, változatlanak kell maradnia, miként Angolországban, és pedig azért mert a földtulajdonosok az által nem terhelhetnek, minthogy mindenik ki telket venni

akar, előre kiszámítván a telek tiszta jövedelmét, mely az adó levonása után fennmarad, ahoz az árt szabja, úgy hogy mennyivel nagyobb adóteher a telken fekszik, annyival kisebb, ellenben mennyivel kisebb adó rajta fekszik, annyival nagyobb árt a telekért ad; az adómennyiség változtatásának tehát csak azon következése volna, hogy azon birtokosnak, kinek telkére kivetett adó alább szállítatik, általa nem érdemlett nyereség szerezteknék, ellenben azon birtokosnak, kinek telkeire kivetett adó nagyobbítatik, kár okoztatnék.

De erre azt felelhetni:

1-ör. Ha a törvény világosan az adónak időről időre történendő átvizsgálását (Revisjon) fenntartja, akkor a vevőknek hibájuk, hogy arra nem tekintvén, igen nagy árt ígérték.

2-or. Néha épen történik, hogy valamely telekért a rajta fekvő nagy adó miatt nagyobb ár ígértetett, mert az adó nagyságából a jövedelem nagyságára következtetés huzatott.

3-or. Némely jószágok nem is adatnak el, hanem ugyan azon tulajdonos, család, vagy testület birtokában sokaig maradnak.

4-er. Az adónak változatlanságát már azért sem lehet helybenhagyni, mert időjárással a telekjövedelem is változik, így p. o. a telekjövedelem némely vidékben csökken, ha valamely telek különféle természeti okokból p. o. behomokosodás, posványodás által rosszabbul, vagy pedig némely vidékben a telekjövedelem felemelkedik a termékek nagyobb ára, a könnyebbített szállítás miatt, és más okokból, már pedig az adó meghatározásában a tiszta jövedelmet, nem pedig azt, mikép a mostani birtokos a jószágot szerezte, kell kulcsul felvenni.

Mindazáltal igaz marad hogy az igen gyakortai, rögtöni, és nagy változtatások az adóban mindig károsak, azért nem tanácsos a catastrumok átvizsgálását rövid időszakok után már megtenni, egyebiránt mikor megteendő illy átvizsgálás, igen a körülményektől s főleg attól függ: vajjon mutatkoznak-e olly változások, melyek a jövedelmek az adóhozi arányt a különféle vidékekben lakó földtulajdonosok közt tetemesen megváltoztatták.

§. 52. *A házadó.*

A telekadóhoz legközelebb áll a házadó, mely a házaknak tiszta jövedelmeitől fizettetik.

A házaknak tiszta jövedelmei pedig a házbér szerint, melyet behoznak, lehuzáván mindazáltal abból a szükséges kiigazítási költségeket, és a tüzellenbiztosítási díjt határozatnak.

A házbér nagysága függ a házak térnagyságától, azoknak emeleteitől, helyzetétől, és többi kényelmeiktől, azért ezeket tekintetbe vévén a házakat a helybeli viszonyok szerint bizonyos osztályokba sorozni, mindenik osztályra nézve pedig középszám szerinti házbért mint jövedelmet felvenni kell, mely az adónak alapul szolgál; magától értetik egyébiránt, hogy olly helyeken hol a házak igen egymástól különböznek, mint némelly nagy városban, több osztályt kell felállítani, mint olly helyeken, hol nincsen olly nagy különbség.

Hanyatló állapotban lévő városban, mellyben a népesség fogy, és sok még a városnak virágzóbb állapotjában épült lakás vagyon, mellyeknek kibérlésére mostanában nincsen sok alkalom, ezen körülményre tekintet venni, és ezen okból a házak jövedelmeit kisebb sommában felvetni kell, hogy az adó is kisebb legyen, illy városnak házaíra kivetett nagy adó szörnyű káros hatásu volna, mert (elvonva attól hogy új házaknak építése, melly olly körülményekben a csekély házbér miatt ugy sem igen reménylhető, a nagy adó által mintegy lehetetlenné tétetik) a házak értéke az által mind inkább alább szálland, minek következtében azoknak kijavítására mindig kisebb somma fordítatni fog, és a város megállíthatlanul romba düledezésnek induland.

A tulajdonos által lakott ház is szinte azon házbér szerint, melly fizettetnék, ha bérbe kiadatnék, osztályoztassék, mert csak tőle függ azt bérbe kiadni; várak, kastélyok, és esupa fényűzési lakásokra mindazáltal csak csekélyebb adó kivetendő, mert azokat ritkán lehet jól bérbe adni.

Legkisebb házadót pedig a földművelők házaikra, gazdasági épületekre, és gyártásra szánt épületekre kell kivetni, mert az előbbieknél értéke már többnyire a telkek, mellyekhez tartoznak értékebe beszámítva van (mivel gazdasági

épületekkel bíró telek nagyobb sommára becsültetik, és tehát nagyobb adónak alá vettetik) gyártásra pedig szánt épületek a nélkül az ipari adónál számba vétetnek.

Némelly országban az ablakok (mint p. o. Angol országban) ajtók, kémények, tűzhelyek száma szerint kivette-
tik a házadó, de ezt helybenhagyni nem lehet, mert ha olly módon kivette-
tik a házadó, a polgárok alkalmasint ugy építendik házaikat, hogy a nagyobb adótól mentesüljenek, a mi leginkább az épületek ékességével, kényelmével, gyakran pedig az emberek egészségével és bátorságával ellenkezik.

§. 53. *Tőkeadó.*

A tőkeadó az, melly a tőkejövedelemtől fizettetik, midőn itt tőkéről szó vagyon, olly tőkék értetnek, mellyek kamatra kiadva jövedelmet hoznak; minthogy a tőkepenzes szinte a statusnak oltalma alatt beveszi jövedelmeit, és a statusintézetek jótékonyosságával él, azért igen igazságos, hogy jövedelmeitől ugy mint más polgár adózzék; mindazáltal ezen adó ellen e következő nehézségek hozatnak fel:

1-ör. Hogy a tőkeadócastrum készítése felette nehéz, mert a statusnak nehéz a pénzbéli tőkét, mellyek nincsenek betáblázva, megtudni, ha pedig erre nézve egyedül a polgárok vallomásában bizik, alkalmasint megcsalatik, szorosabb kémleletek pedig mindig gyűlöletes szer maradnak.

2-or. Hogy a tőkeadó által a tőkék az országból kihajtatnak, az idegen tőkéknek pedig bejövetele akadályoztatik.

3-or. Hogy a tőkepenzesek a fizetett adót az adósokra tolják.

De ezen nehézségekre azt felelhetni:

Mi az 1-sőt illeti, több mód vagyon a tőkepenzeket megtudni, ezek közt pedig legjobbnak látszik a belajstromozás, t. i. a status valamelly hivatalt felállít, mellynél kiki ki tőkét éven tul kiadja kamatra, azt bejelenteni tartozzék, mit ha elmulasztana, a panasztételt az adós ellen magának elzárja.

2-or. Ne hogy a tőkék az országból a tőkeadó által kihajtassanak, az azoktoli adó igen mértékletes és kisebb legyen, mint más akármmelly nemü jövedelemtől, annyival inkább, mert a kamatláb a vagyonosság haladtával kisebb le-

end, és mert a tőkepenzések gyakran kamatait csak bajosan, nem ritkán per utján behajthatják, ide járul, hogy a kisebb adó által az eltítkolási inger is kisebbül, a külföldi tőkepenzések pedig, mellyek a forgalmat és ipart élénkitik, tán egészen mentesek lehetnek az adótól.

A 3-ra a tőkepenzes az adót csak akkor tolhatja az adósra, ha az igen nagy, nem pedig ha csekély és más jövedelemtől fizetett adónál csekélyebb, mert a kamatláb a kínálat és kereslet közti aránytól függ, ezen arány pedig ez esetben meg nem változik, mert a tőkepenzeseknek nem lesz indokuk a tőkepenzöknök más alkalmazást mint a kikölcsönzést keresni, főleg hogy ha minden tőke egyformán adózik.

Ezekből tehát kitetszik, hogy a tőkeadó helybenhagyni lehet, mindazáltal ezen adónál különös tekintetet érdemelnek olly személyek, kik csekély tőkájök kamataiból épen csak a legszükségesebb élelmézésöket fedezik, és mostanában képtelenek más módon jövedelmeiket szaporítani, millyenek p. o. az özvegyek, árvák, élemedettek, olyanoknak tőkei a főnebb felállított elvek szerint az adótól egészen mentesek legyenek.

§. 54. *Ipari adó.*

Ipari adó (*Gewerbsteuer, Industriesteuer*) alatt azon adó értetik, melly a személyes kereset, azaz az ipari foglalkozás jövedelmeitől fizettetik, a szó ipari foglalkozás itt szélesebb és szűkebb értelemben vétethetik, szélesebb értelemben véve nem csak az anyagi az az tulajdonképi ipari foglalkozásokat, hanem a szellemi foglalkozásokat és még azon munkákat is, mellyek tőke nélkül tétetnek, magában foglalja, ennélfogva iparjövédelmet huznak minden statustisztviselők az első ministertől fogva egész az utolsó irnokig, a tanítók, orvosok, ügyvédek. 2-or. A művészek. 3-or. Minden kereskedők. 4-er. A kézművesek, és 5-ör. A szolgák és napszámosok. Szűkebb értelemben pedig ipari foglalkozás alatt csak olly foglalkozás értetik, melly tőke segedelmével üzetik, de a földműveléstől különbözik.

A szorosabb értelemben vett ipari foglalkozásnak jövedelme két részből áll, t. i. a vállalkozási nyereségből (Un-

ternehmungsgewinn) és az ipari foglalkozásra fordított tőkének jövedelméből, a vállalkozó gyakran mind a két jövedelmet huzza, de gyakran a tőkét kölcsön vette, és tehát a tőkének jövedelmét másnak adni kénytelen, az igazság ugyan azt kíváná, hogy erre tekintet vétessék, mindazáltal hogy és mikép történik az osztály a tőkepenzes és a vállalkozó közt kimutatni gyakorlatban igen nehéz, tehát szabályul az vétetik fel, hogy a jövedelem mind a két részre egy személyben egyesül.

Minthogy pedig mindenik az iparjövedelmét a statusintézetek ótalma alatt huzza, és a status jótékonyásával él, azért igazságos, hogy mindenik attól a tiszta jövedelmeihez aránylag a köz terhekhez járuljon.

Ezen adó a kivitelben nehézséggel jár, mert mindenik ember tiszta jövedelmét személyes keresetéből meghatározni csaknem lehetetlen, mivel igen bajos meghatározni, hogy áll egyik foglalkozás jövedelme más foglalkozás jövedelméhez, de ugyanazon foglalkozás a tapasztalás szerint különböző egyedeknél különböző jövedelmet hoz, és tovább ugyanazon egyednek jövedelmei gyakran megváltoznak, ebből kitetszik, hogy az iparadóra nézve jó catastrumot felállítani sokkal nehezebb, mint akármely más adóra nézve.

§. 55. *Esmerjelek, mellyekből híhetőséggel valamelly foglalkozás tiszta jövedelmeire következtetést huzni lehet.*

Noha valakinek jövedelmei a személyes keresettől bizonyossággal nem határozthatók, léteznek mindazáltal esmerjelek, mellyekből a jövedelmek nagyságára valószínűséggel következtetést huzni lehet, ilyenek:

1-ör. Nagysága az állandó tőkének, melly valamelly foglalkozásban használtatik, mert abból az ipari készítményeknek mennyiségére következtetést huzni lehet, így p. o. valamelly gyárban a gépek, szövőszékek mellyek folyvást használtatnak sokaságából, valamelly fuvarosnál a lovak számából, valamelly meglátogatott vendégfogadónál a vendégszobák számából a nagyobb jövedelemre következtetést vonni lehet.

2-or. A forgó tőkéből így p. o. valamelly foglalkozásnál meg lehet tudni a fogyasztott anyagok mennyiségét, ha

azoktól tán *accisa* vagy határvám fizettetett, p. o. serfűzőházaknál, vagy olly gyáraknál, mellyek külföldről behozott, és határvám alávetett anyagokat feldolgoznak, ezen feldolgozott anyagok mennyiségéből lehet a jövedelemre következtetést huzni, némelly foglalkozásnál, az eladásra készen tartott portékák mennyisége szembetűnő p. o. gyógyszerártervekben, kereskedési boltokban.

3-or. A segéd munkások számából is lehet valamelly foglalkozás kiterjedésére itélni.

4-er. A portékák elkelésének nagyságából, ez olly kézműveseknél, kik készítményei elkelésére csupán lakhelyökre szoritva vannak, szem előtt tartván a népességet, könnyen meghatározható.

5-ör. A közönségesen esmert vagyonossága valamelly iparüző osztálynak vagy egyesnek is azok közül, a jövedelmekre nézve esmerjelül szolgál, mindazáltal ezen utóbbi esetben arra fordítassék figyelem, vajjon vagyonossága nem ered-e más forrásokból, mellyek már adó alá vetve vannak.

Mind ezen adatokból annál nagyobb valószínűséggel lehet az iparüzőknek jövedelmeire jó következtetést huzni, menél pontosabb adatok az ipari statistica felől léteznek.

§. 56. *Az ipari adónak elrendezése.*

Hogy ipari adócastrum létrehozassék, szükséges

1-ör. Hogy minden helységben képes és bizodalmat érdemlő polgárok (*Taxatores*) választassanak, kik mind azon ipar-nemet, mellyet becsülnek, mind minden körülményeket, mellyektől a jövedelmek függnék, esmernek, ezek valamelly az adóelvekbe beavatott statistisztviselő vezetése alatt a nékik fensőbb helyről adott utasítás szerint az adózók jövedelmeiket megbecsülik.

2-or. Több osztály p. o. 14 — 20 felállítatik, és mindenik osztályra nézve bizonyos jövedelemsomma felvétetik, melly az adónak alapul szolgál, és ezen osztályokba soroztatnak az adózók jövedelmök szerint.

Hogy pedig az ipari adó a polgároknak iparát ne kisebbítse, és az egyenlőtlenség, mellyet ezen adónál egészen elhárítani lehetetlenség, érezhető ne legyen, szükséges hogy 1-ör. Ezen adó igen mértékletes legyen, miszerint az által

egy polgárnak élelmezése sem nehézbüljön. 2-or. Csak azon jövedelmeket érje, mellyeket valaki középszerű szorgalom mellett bevesz, nem pedig azokat, mellyekre erőfeszítés és rendkívüli szorgalom által szert tehet. *)

§. 57. *A munkabértöli adó.*

Az ipari adó szélesebb értelemben véve magában foglalja a munkabértöli adót is, munkabér alatt pedig azon jövedelmek értetnek, mellyek minden tőke hozzájárulása nélkül bevétetnek, a munkabért itt szélesebb értelemben venni kell, tehát az alatt nem csak a közönséges, vagy is kézi munka bérét, hanem a mesterkélrt vagy is szellemi munka bérét (honorarium, salarium) is érteni kell. A munkabérre is adót kivetni kell, de mind az igazság, mind a köz jó azt kívánja, hogy a munkás és családjának élelmezésére kívántató somma az egész munkajövedelemből levonassék, és csak a maradék adóztassék, ha tehát némelly munkások épen csak az élelmezésükre szükséges jövedelemmel bírnak, millyenek p. o. az alsóbb rendű szolgák, mesterlegények, azok az adó alól felmentessenek, mert ezek adójokat azokra tolnák, kik munkájokat fizetik.

A mesterkélrt vagy is szellemi foglalkozásoknál pedig arra kell tekinteni, hogy ezeknél nem az egész tiszta jövedelem adóztassék, mert amabban foglaltatik azon foglalkozás megtanulására kívántató költségek megtérítése is, tehát az egész jövedelemből az álláshoz illó élelmezési költségeken kívül ezen készületi költségeket is lehuzni kell, nem külömben arra is tekinteni kell, hogy a tudományos foglalkozásnak üzésére kívántató segédeszközökre p. o. könyvekre, mű-

*) A francia patensadó abban áll, hogy minden kézműűzhetésért patenslevélért kell a kormányhoz folyamodni, mindenik kézműűrt pedig a helynek, hol a kézművet azt űzi, népessége szerint különbözö adómennyiség van meghatározva, mellyet mindenik kézműves fizetni köteles, akár nagyobb akár kisebb kiterjedésben űzi kézműűvét, ezen patensadót azt ajánlja, hogy bizonyos szabályok szerint minden önkény eltávoztával behajtatik, és sokkal kevesebb fáradságot okoz, mint más iparadó.

szerekre is évenként bizonyos sommát fordítani kell, mi végből szinte valamely diametralis somma az egész jövedelemből lehuzassék.

A statusisztviselők jövedelmei a fizetéseikből igen könnyen megtudathatnak, tehát azokra ezek szerint kivetethetik az adó, a statusisztviselők adóztatása ellen ugyan az hozatik fel, hogy az által a status semmit nem nyert, mert mennyivel az adó következtében a fizetés csökkent, annyival a status azt emelni kénytelen, tehát egy kézzel bévett, és a másikkal kiadott, de erre azt mondjuk, hogy noha e mind igaz, még is ezeknek adóztatását helybenhagyni kell, mert az által a közönséges adózási köteleességet felállító elv az embereknél mélyebben meggyökerezik, és az irigység, melyet az adómentesség a többi osztályoknál előidézne, eltávolítatik, ide járul, hogy az élelmek árában időjárástól változások történnek, melyekre a tisztviselőkre kivetendő adó-mennyiségben tekinteni lehet, de magától értetik, hogy a tisztviselők fizetéseitől csak akkor vétethetik adó, ha azok úgy vannak kimérve, hogy a szükséges fenntartási költségen kívül még valami fennmarad, ha tehát a fizetések csekélyek, alapos ok forog fenn a tisztviselőket egyáltalában vagy legalább az alsóbb rendűeket az adó alól felmenteni.

Más mesterkélt foglalkozást üző polgároknak p. o. orvosoknak, ügyészeknek, művészeknek jövedelmei alig tudathatnak meg másképen, mint az illetőknek saját vallomásai által, és ezek szerint kell azokat bizonyos osztályokba tenni; részint a becsületérzés, részint a hiúság fogja őket rendszerint igen kicsin vallomástól visszatartóztatni, ha mindazáltal ilyenek itt ott előfordulnának, jól elrendezett becsübiztosság itt nagy sikerü lehet.

§. 58. *A fogyasztástól adó.*

A fogyasztástól adó azon adónem, melly különféle tárgyaktól, mellyek fogyasztatnak, fizettetik, ezen adónak alapja az, hogy valakinek fogyasztásából, az az kiadásaiból valamennyire a jövedelmeire következtetést huzni lehet, czélja pedig az, hogy azon egyenlőtlenség, melly a direct adó kivételében azáltal elkövetetik, hogy az tökéletesen az adózók tiszta jövedelmeihez aránylag meg nem határozthatatik, vala-

mennyire kiegyengítettessék, a mennyire t. i. az ki a direct adóban kevesebbet fizet, mint jövedelmeihez aránylag fizetnie kellene, tán többet fogyaszt, és az által az adóhoz járul, p. o. ha két családtya a direct adócatastrumba egyenlő jövedelemmel beírva vagyon, és pedig 2500 forinttal, holott az egyiknek közülök tán 3500 forint jövedelme vagyon, ez utóbbi tán többet fog fogyasztani, és így nagyobb mértékben fog a fogyasztási adóhoz járulni.

A fogyasztástoli adó vagy direct, vagy indirect lehet, a direct fogyasztástoli adó az, melly közvetlenül attól vétetik, ki valamelly tárgyat fogyaszt, az az valamelly tárggyal él, az indirect fogyasztástoli adó pedig nem attól, hanem az eladótól vétetik azon czélból, hogy a vevőtől azt magának megtérítesse.

12
§. 59. *A direct fogyasztástoli adó.*

Direct fogyasztástoli adóra csak olly tárgyak alkalmasak 1-ör, mellyek kizárólag csak a vagyonosabb osztályok által fogyasztatnak, és 2-or, mellyek terhes kikutatások nélkül megtudathatnak, ilyenek:

1-ör. A lakás, a mennyire a szükségét felülhaladja, az ettöli adózás Franciaországban divatoz, ezen adó ha fennáll, igen mértékletes legyen, mert külömben az emberek magokat a lakásukban igen megszorítják, mi által a háztulajdonosok kárt szenvednének.

2-or. Csupán fényűzésre szolgáló butorok.

3-or. Kutyatartás.

4-er. Cselédség.

5-ör. Hintó, paripa, vagy hintólovak tartása. Illyféle adók nagyon mértékletesek legyenek, mert külömb tartóságuk nem lesz.

§. 60. *Az indirect fogyasztástoli adó mellett harczoló okok.*

Az indirect fogyasztástoli adó mellett e következő okok hozatnak fel:

1-ör. Hogy arányban vagyon az emberek jövedelmeivel, mert az emberek többnyire jövedelmeikhez képest fogyasztanak.

2-or. Hogy akkor fizettetik, midőn az adózó azt fizetni képes, mert akkor fizettetik, mikor az adózó vesz, tehát pénze vagyon.

3-or. Ezen adó legkisebb és alig érezhető részekben fizettetik, semmi más adónem nem gondolható, melly oly csekély részekre, és az évnek minden napjaira elosztható volna.

4-er. A statusra nézve ezen adó legbizonyosabb, mert a fogyasztás mindennap előfordul, tehát az adózásnak is mindennap történni kell, honnan a status pénztárába is jövedelmek folyvást folynak, a nélkül hogy az adónak erőszakos behajtásához folyamodni kellene, vagy hátramaradások támadnának.

5-ör. Hogy ezen adóhoz mindnyájan járulnak, kik külföld adómentességgel bírnak.

6-or. Hogy az idegenek is, kik az országban fogyasztanak, ezen adóhoz járulnak.

7-er. Hogy ha ezen adóból a jövedelem szaporodik, a nélkül hogy felemeltetett volna, innen a nemzeti vagyonság előrehaladására következtetést huzni lehet.

§. 61. *Ezen okok csak megszorítással megállanak.*

A felhozott okok mindazáltal csak némi megszorítással megállanak, így az 1-sőre nézve azt mondjuk, hogy nem áll, hogy az indirect adó épen mindig aránylag a jövedelmekhez fizettetik, mert számos magzattal terhelt családátya sokkal többet fogyasztani, és tehát adózni kénytelen, mint más nőtelen, noha ez tán többet keres, a gazdag fősvény sem járul aránylag a jövedelméhez ezen adóhoz.

Szinte a 2-ikra nézve azt mondjuk, hogy az sem áll mindig, hogy az adózó az indirect adót akkor fizeti, mikor azt fizetni képes, mert gyakran valaki hitelre vagy kölcsönzött pénzen vesz.

A 3-ik és 4-ik pont alatt felhozott okok csak akkor állanak, ha a status igazán csak csekély és alig érezhető indirect adóval megelégszik, mert külföld az adózó az indirect adó miatt a néki szükséges tárgyakat sem szeresheti meg, és így a statusnak se lesz bizonyos bevétele.

Az 5-re azt mondjuk, hogy adómentességgel a statusban senki se bírjon, tehát ezen ok különös figyelmet nem érdemel.

A 6-ik és 7-ik pont alatt felhozott okok pedig megczáfolhatlanok.

§. 62. *Az okok, mellyek az indirect fogyasztástoli adó ellen felhozatnak.*

Ellenben az indirect fogyasztástoli adó ellen e következő okok hozatnak fel:

1-ör. Hogy ezen adó által az erkölcsiség veszélyeztetik, mert az emberek nyereségvágytól indítatnak, hogy az adó alatt lévő tárgyakat a status előtt elrejtsek, és így a status kijátszák, illy módon pedig a törvényeknek megvetéséhez szoknak, az illy áthágások ellen szabott büntetéseknek sem lesz nagy sikerük, részint mert illy áthágások mindig fel nem fedeztethetnek, részint mert az emberek véleménye szerint többnyire kevésbé kárhoztatnak, mint más büntettek.

2-or. Hogy ezen adónak beszédese a statusra nézve igen költséges, mert az áthágások nem különbben mint a beszédő tiszték megvesztegethetése elhárítása végett számosabb tisztviselőket kell tartani.

3-or. Ezen adó kijátszhatása könnyüése miatt különféle rendszabályok, és formaszűrűségek szükségesek, melyek által a polgároknak szabadsága felette korlátoltatik, ide tartozik, hogy az utazók megállítatnak, és alkalmatlan vizsgálat alá vétetnek.

4-er. Hogy ezen adó, főleg ha az első szükségü tárgyakra ki van vetve, a szegényebb osztályokat felette súlyosan éri, sőt a fogyasztást is kisebbiti.

5-ör. Hogy az eladónak ezen adót előlegezni kell, holott nincsen mindig tehetségében azt a vevőtől egészen visszakapni.

6-or. Hogy ezen adó utján a status által beveendő somák előre ki nem számíthatatnak.

§. 63. *A mi véleményünk az indirect adóra nézve.*

A tapasztalás szerint az indirect adónak az elébbi §-ban előhozott károosságai csak akkor mutatkoznak leginkább, ha annak elrendezésében vagy tárgyai kiválasztásában hiba történt, vagy ha az a mértéket felülhaladja, azért véleményünk szerint az indirect adót egyáltalában elvetni nem lehet, és

pedig azért nem, mert mint főlebb mondatott általa a direct adó kivetésében elkövetett egyenlőtlenségek valamennyire kiegyengítettnek, és mert a direct adóból az adózók terhelése nélkül nagyobb summákat bévenni nem lehet, egyébiránt nem áll az, hogy a status az indirect adónál bizonyos beveendő summára nem tarthat számot, mert a beveendő somma csak az első kivetésnél bizonytalan, de ha illy adó már egy időig fennáll, az innen bevehető sommát diametralis számmal könnyen fel lehet vetni, attoli eltérések csak rendkívüli események, millyenek p. o. háboru, pestis, silány termés következtében előfordulnak.

De hogy az elébbi §-ban előhozott káros oldalai az adónak elháríttassanak, annak elrendezésében következő elvek szem előtt tartandók:

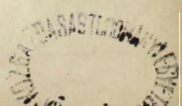
1-ör. A fogyasztástoli adó mértékletes legyen, hogy a csalárdságokra inger fenn ne forogjon, és a polgároknak élelmezése ne nehezitessék, a fogyasztás pedig ne kisebbitessék, a tapasztalás is azt tanítja, hogy alább szállítván ezen adó, a statusnak jövedelmei szaporodtak.

2-or. Ezen adó olly tárgyakra vettessék ki, mellyek nem épen a nélkülözhetlen szükségékhöz tartoznak, hanem legalább nagyobb mennyiségben a vagyonosabbak által fogyasztatnak, a nélkülözhetlen szükségékhöz pedig legfőlebb akkor vettessék ki ezen adó, ha bizonyos, hogy még a közönséges napszámos is többet keres, mint mennyi ezen szükség megszerzésére kívántatik.

3-or. Hogy ezen adó rendeltetése szerint a vevőket nem pedig az eladókat érje, szükséges, hogy rövid időig elébb mintsem a javak a fogyasztók kezeibe átmennek, vétessék meg, mert külömb történhetnék, hogy a portéka az eladhatása előtt romoljék, vagy értékében csökkenjék.

4-er. Ezen adó sem igen sok, sem igen kevés, vagy épen csak egy tárgyra ki ne vettessék.

5-ör. Olly tárgyak alkalmasabbak ezen adóra, melyeknél a csalárdságok olly könnyen nem történhetnek, az az melyeknél a természet és elküldés inkább szembetünöbök, egyébiránt csak nagyobb tömegben hozott illy tárgyaktól vétessék adó, mert illy formán az alkalmatlan vizsgálások szükségtelenekké válnak.

§. 64. *Az indirect adónak nemei.*

Az indirect adónak nemei 1-ör. Az ugynevezett accisák. 2-or. A határvámok, és 3-or. Ollyanok, mellyek egyszersmind a regalis jogokhoz, vagy véletlen jövedelmekhez tartoznak, millyenek p. o. a sóregál, vagy a bélyegdíj.

§. 65. *Accisa.*

Accisa alatt azon adónem értetik, melly bizonyos portékáktól az ország belsejében akár azoknak természeténél (az az inkább bizonyos termékek átalakításánál) akár azoknak a vásárra hozatalánál a tulajdonos által előlegezve fizettetik, illy accisa sokféle lehet, illyen p. o. a kapuaccisa, melly valamelly városba behozott élelmi szerektől vétetik, illy accisának természetesen csak nagy, és fallal kerített városokban lehet helye, — tovább a malomaccisa, melly a malomban az őrlött gabona mennyiségétől vétetik, az accisa, melly a sörfőzés, pálinkaégetés alkalmával vétetik, ide tartozik a husaccisa, melly a marhalevágás alkalmával vétetik s a t. egyebiránt mellyik a legjobb mód az accisának az egyes tárgyaktól bevételére, azt a gyakorlat leginkább tanítja.

§. 66. *Határvámok (Sölle).*

Az indirect adónak másik neme a határvám, melly az accisától annyiban különbözik, hogy ez az alkalommal midőn portékák vagy külföldről az országba bevitetnek (bevitelvám Einfuhr=Soll), vagy az országból külföldre kivitetnek (kivitelvám Ausfuhr=Soll), vagy pedig az országon keresztül vitetnek (átvitelvám Transit=Soll) vétetik, ennekelőtte ez az utaknak és hidaknak használata, és a kereskedőknek bizonyos földterületen nyújtott ótalom végett követeltetett, de későbbben egészen más természetüvé vált, és az utivámoktól mind inkább különböztetett, mai időben a határvámoknak kétféle czélja van, t. i. a statusgazdasági, és a fináncziai czél, a statusgazdasági czél abban áll, hogy a honi ipar a külföldi vetelkedés ellen ótalmaztassék; a fináncziai pedig abban áll, hogy a kormány jövedelmet huzzon, az elébbi szempontból a határvámokról már a statusgazdasági

tudományban értekezünk, itt tehát csak azoknak financia-
lis oldalok tekintet alá jön; a személyekre nézve, mellyek-
nek ezen határvámot viselni kell, két esetet kell különböz-
tetni vagy t. i. az szándékoltatik, hogy azt a honnak polgá-
rai fizessék az által, hogy azon kereskedő, ki külföldről por-
tékát behozott, a fizetett határvámsommát a portékai árába
beszámítja, vagy 2-or az, hogy a külföldiek a velek üzött ke-
reskedés alkalmával a statuspénztárhoz járulni kénytelenít-
tessenek, e különféle czélok végett kivetett határvámokat
egyenként kell vizsgálat alá venni.

§. 67. *Bevitelhatárvám.*

A bevitelhatárvámoknál mindig azt kell szem előtt tar-
tani, hogy azok a statusgazdasági elvekkel összeütközésbe
soha se jöjjenek. A bevitelvámnak alávetendő tárgyakat il-
letőleg a főnebb a fogyasztástól adóra nézve felállított el-
vek szerint azt állítjuk, hogy olly tárgyaktól, mellyek a hon-
ban elegendő mennyiségben nem természetethetnek, és az első
szükségekhez tartoznak, ne vétessék; ellenben olly tárgyak,
mellyek vagy kizárólag vagy legalább nagyobb mennyiség-
ben csak a gazdagabbak által fogyasztatnak, p. o. czukor,
kávé, fűszerek, az ugynevezett gyarmati portékák, szeszes
italok, selyemszövetek, drága szőnyegek, csipkék, vagy
tükrök bevitelvámra igen alkalmasak. Ha valamely tárgy
a honban accisának alávetve vagon, igen igazságos, hogy
ha ilyen tárgy külföldről behozatik, határvámnak alávetve
legyen.

Egyébiránt a határvámok mindig mértékletesek legye-
nek, mértékletes határvámok azonkívül, hogy a dugaruságra
annyi ingert nem nyujtanak, a statuspénztárba is többet hoz-
nak be, mint a felette nagy határvámok, mellyek a fogyaszt-
ást nagyon kisebbitik.

§. 68. *Kivitelvám.*

A kivitelvámnál az a szándék, hogy az a külföldre to-
lassék, ezen czélt mindazáltal csak akkor lehet elérni, ha a
kivitelvámnak alá vetett portéka az országban olly jól és olly
olcsón természetethetik, hogy noha kivitelénél határvámnak alá
vetve vagon, még is külföldi piaczkon az elsőséget fenn-

tartani képes, vagy ha külföldön nem is természetethetik, és tehát a kivivó ország mintegy természetes egyedárúság birtokában vagyon, illy esetben helyeselhető a kivitelvám, de ez mindig mértékletes legyen, mert ha nagyon felemeltetik, félhető, hogy a vevő nemzet vagy egészen megszűnik azon portékákat venni, vagy legalább vételében magát megszorítja, vagy magát ha lehetséges azokkal másunnét ellátandja, vagy azokat maga előállítani törekedendik.

De ha azon portéka a külföldi piacokon az elsőbbséget meg nem tarthatja, akkor a határvámnak a külföldiekre tolása sem sikerül, hanem ez a honi eladóktól fog vitetni, ez esetben a határvám a portékák árát a honban leebszállítván, a természetőknek nyereségét kisebbiti, és tehát gyakran a természetést is csökkenti.

§. 69. *Átviteli vámok* (Durchfuhr-Zoll).

Ha azon portékáktól, mellyek az országon keresztül vitetnek, a nélkül, hogy valamely polgárnak tulajdonává válnának, határvám vétetik, ez a külföldi tulajdonost éri, illy határvám ugy tekintethetik, mint az utak használata végett fizetendő díj, ez mértékletes legyen, mert külömb az idegenek könnyen az ország territoriuma elkerülésére, és más kereskedési utak felkeresésére inditathatnak.

A mondottakból kitetszik, hogy nem lehet helyteleníteni, ha valamely status külföldiektől is adót vesz, ha arra az országban alkalom mutatkozik, mindazáltal a jogosság és az eszély azt kívánják, hogy ebben olly elvek követtessenek, mellyek mellett a külföldi nemzetekkel barátságos összeköttetés fennállhat, és azoknak ingerültségére ok nem adatik, minden adónál pedig, melly külföldiektől bevétetni szándékoltatik, fontolóra vétessék, valljon valamely láthatlan ellenhatás által a tulajdon országra nagyobb kár nem esik-e vissza?

§. 70. *A határvámoknak elrendezése.*

A határvámoknak lényeges elrendezéséhez tartozik

1-ör. Hogy a határvámrendszer ugy intéztessék el, hogy a dugárúságnak eleje vétessék, azért az országnak bizonyos be és kijárásai lesznek megállapítandók, és bizonyos határ-

vámi utak kijelölendők, mellyeken határvámi hivatalok elegendő számmal felállitassanak, úgy hogy minden határvám alá rendelt portékák, mellyek a határt átjárják, határvámi hivatalhoz (Zollstätte) érjenek, és illy portékáknak más melékutoni be és kivitele tiltassék, a vámi tiszteken kívül a határ szélében katonai módra organizált elegendő határőrség szükséges.

2-or. Tariffa, az az szabály határozassék, melly szerint a határvám vétessék, ezen tariffában a különféle portékák értékek szerint osztályozva legyenek, úgy hogy azon portékák, mellyek egyenlő sulyban mintegy egyenlő értékkel birnak, ugyan azon osztályba tétessenek, és mindenik osztályra a suly szerint fizetendő határvám határozassék, magától értetvén, hogy a begöngyölés (emballage) sulya a teljes sulytól leszámítassék.

3-or. A határvámnak vétele lehetőleg legkisebb alkalmatlanságot okozzon a polgároknak, ezeknek szabadságában is álljon a határvámot akár a határszéleken, akár valamely az ország belsejében lévő hivatalnál fizetni, a mint nekik kényelmesebb, mert a portékák tulajdonosa nincsen mindig a portékáknál, midőn ezek az országba behozatnak, azoknak felbontását pedig a fuvarosra egyedül nem bízhatja, a határvámi tisztek is az utazókkal és fuvarosokkal emberileg bánjanak.

A rendszabályok egyébiránt, mellyek arra czéloznak, hogy a határvám ki ne játszassék, és mellyek együtt véve a határvámi rendszert képezik, minden statusban a gyakorlatban leginkább kifejlődtek, és mindig jobban tökéletesednek.

§. 71. *Elvek az adónak beszédésére nézve.*

Az adónak beszédésére nézve a fináncztudomány]következő elveket állit fel:

1-ör. Hogy a beszédési mód olyan legyen, hogy a kivetett adók bizonyosan a meghatározott időre, és minden hátralét nélkül a pénztárba befolyanak, s az adónak beszédése az adózóknak csak lehető legkisebb alkalmatlanságot okozzon.

2-or. Hogy az adó minél kevesebb költséggel beszédesek, mert minél nagyobbak a beszédési költségek, annál inkább szaporodik az egész adósomma.

Hogy az első eléressék, szükséges, hogy mindenik adózónak az általa fizetendő adómennyiségről tudomása legyen, azért a különféle adócastrumokból egy általános castrum készíttetik, mellyben t. i. minden adózó (tán betürendszerint) feljegyezve vagyon, és mindeniknél látható legyen a különféle forrásokból huzott jövedelmeinek mennyisége, nem különben minő sommát minden egyes jövedelmeitől (p. o. a telek, tőke vagy iparjövedelmeitől) és egészen véve, és megnyit abból minden egyes adóhatáridőben fizetni tartozik, mindenik adózó egy ezen castrummal tökéletesen megegyező könyvecskét birjon, mellyből adózási kötelességét láthatja, és mellybe neki egyszersmind a fizetett summákról nyugtatvány iratik.

A beszédésben pedig pontosság szükséges, az adózásbani hátralétek igen károsak, mert az adóból viselendő statuskadások halasztást ritkán engednek, azért szükséges, hogy azok, kik az adófizetésben ok nélkül késedelmesek és hanyagok, ebbéli kötelességök teljesítésére szigorral is kényszeríttessenek, ezen eljárásban szükséges kényszerítésnek foka a törvény által meghatározottassék, mindazáltal ezen szigor soha sem kell annyira kiterjeszteni, hogy az adózók a szükséges életszerektől, vagy foglalkozásaikhoz kívántató műszerektől megfosztassanak vagy telkők birtokából kihajtassanak, de ha bizonyos, hogy az adózó vagy ideiglen vagy egészen a fizetésre tehetetlen, akkor a körülmények szerint vagy bizonyos haladék, vagy elengedés neki adassék.

Hogy pedig az adó annál bizonyosabban fiztessék, szükséges, hogy annak fizetésére több és alkalmas határidő megszabassék, a fizetési határidők pedig akkor lesznek alkalmasak, ha azon időre határozatnak, mellyekben az adózónak legvalószínűbben pénze vagyon, p. o. a földmivesekre nézve sem az aratás előtt, sem mindjárt azután, mert akkor termékeiket még nyereséggel el nem adhették, több határidőbeni fizetés pedig mind az adózókra (főleg a szegényebbekre) nézve, mind pedig a statusra nézve hasznos, az adózókra nézve azért, mert az adózó kiadásai megszorítása által kisebb som-

mákat könnyebben tehet félre, ellenben ha nagyobb sommát egyszerre fizetni tartozik, arra hosszabb időig neki takargatni kell, melly alatt könnyen késértetbe jön a már megtakargatott sommához nyulni, a statusra nézve pedig a részfizetés azért hasznos, mert ha az egész adó egyszerre fizettetik, annak nagy része a kincstárban sokáig gyümölcstelenül hever, még kiadatik, és így a pénz a forgásból elvonatik.

Hogy a másik elv valósíttassék, azaz az adónak bevétele minél kevesebb költséggel történjék, a beszédésnél bizonyos rend szükséges, melly abban áll, hogy a beszédőknek több osztálya felállítva legyen, ugymint:

a) azok, kik az adót valamely helységben az egyes adózóktól béveszik (aladószedők, municipalperceptor), ezeket legjobb mindenik helységben a helység lakói közül választani, mert mindenik községnek érdekében közvetlenül vagyon, hogy a beszédés minél kevesebb költséggel és minél kisebb alkalmatlansággal történjék, azután

b) azok, kik már több helységek adószedőitől egy egész kerületben az adót beszedik, kerületi vagy is főadószedők, és azt vagy valamely közönséges tartományi pénztárba, (az az olyanba, mellybe más jövedelmek is befolyanak) behozzák, vagy pedig egy még felsőbb osztálynak, t. i.

c) a tartományi adószedőknek átadják.

A helybeli adószedők az adót a nekik adott tariffa szerint felelőség terhe alatt behajtani, és a kiszabott határidőkben a felsőbb adószedőnek átadni, és a pénztárak naplóját is ezzel közölni tartoznak, szinte az adózónak minden fizetését nyugtatványozni és számolásukba beiktatni kötelesek.

A felsőbb adószedők kötelessége pedig felügyelni, hogy az alsók tisztjőknek pontosan megfeleljenek, azért amazok felelőségre vonhatók, ha ezek iránt a szabály ellen igen engedékenyek voltak.

Mindenik beszédő pedig, ha csak ingatlan vagyona nincsen, pénzbeni cautiót adni tartozik, mellytől neki mindazáltal kamatok fizettetnek. Végre szükséges, hogy a közpénztárakban a pénz jól őriztessék, ne hogy omét előbb mintsem rendeltetésére fordíthatatnék, elsikkasztassék.

§. 72. *Vajjon az adó kibérlendő e?*

Az adónak kibérltetése az azzal összekötött visszaélések miatt igen gyűlöletes lett, a kibérltetés ellen az hozatik fel:

1-ör. Hogy a status általa sokat vesz, mert a kibérlők csak annyi bér-sommát ígérnek, mellynek fizetése mellett még akkor is nyereségök fennmarad, ha az adónak behajtása legrosszabbul ütne ki, és így a kibérlők a status veszteségével a többi polgárok rovására gazdagodnak.

2-or. A tapasztalás is azt tanítja, hogy az adónak behajtása miként a kibérlők által olly országokban, hol a kibérlés divatozott történt, felette költséges volt, mert a kibérlők többnyire sok behajtó tisztet és zsoldosokat tartottak.

3-or. A kibérlők által az adózók igen sanyargattatnak, mert a kibérlők a családok titkaiba is gyakran beférkeznek, és minden kímélet nélkül az adózókkal bánnak, engedékenységgel pedig akkor sincsenek erántok, ha ezek tönkrejutás nélkül a reájok kivetett adót nem fizethetik.

Azért nem csuda, ha mai időben a direct adóknak kibérlése felett a pálcza egyátaljában megtöretett, legfelebb helyeseltethetnék a kibérlés valamely indirect adónál, mellynek mennyisége a catastrumokban nincsen meghatározva, hanem igen a bészedőnek szorgalmától, pontosságától és hűségétől függ, millyen p. o. az accisa, melly a városok kapuinál vétetik, mindazáltal itt is szükséges, hogy eleinte illy adó a status által kezeltesék, hogy megítélhesse, milly nagyságu bért követeljen, mindenik kibérlőnek pedig meghagyassék, hogy bevételeiről pontos és hű jegyzőkönyvet vigyen, hogy a status későbbben is a haszonbéri sommának nagysága meghatározásában igazódhassék; ne hogy pedig olly kibérlők a közönséget sanyargathassák, szükséges, hogy az adónak megvételeben ne önkényök szerint járhassanak el, hanem bizonyos szabályokhoz kötve legyenek, azoknak az áthágókat büntetni szabad ne legyen, hanem illy áthágók nem különböben mint az adózóknak panaszai a bérők ellen a közönséges törvényhatóságok által kéltessenek el.

HATODIK FEJEZET.

A statuskincsről és a felemelt vagy új adóról.

§. 73. *Vajjon tanácsos-e a statusnak kincset szedni.*

Rendkívüli szükségek fedezésére némelly politicusok a statusnak azt ajánlották, hogy kincset szedjen, és pedig azért, mert

1-ör. Kincscsel bíró status háboru idejében hamarabb sikra szállhat, és az ellenségnek nagyobb erőt elibe vethet.

2-or. A kincsnek léte által a polgárok szabadulnak az adónak felemelésétől, melly külömb reájok háromolnék, és annál sulyosabb volna, minél több bajjal nekik amugy is a háboru következtében küzdeniök kell.

3-ör. A status is megszabadul az adósságtevéstől. De noha ezen okok nyomosak látszanak, mindazáltal tagadhatlan marad, hogy a kincsszedés nagy károkkal van összekötve, mellyek elő nem fordulnak, ha magánosok kincset szednek, mert

1-ör. Ha magánosok kincseket szednek, azokat gyümlöcstelenül nem hevertetik a szekrényben, hanem hasznos természetésre kikölcsönzik, vagy magok illyenre fordítják, de a status azt nem teszi, mert hogy a kincs rendeltetésének megfelelően, szükséges, hogy minden szempillantban kéznél legyen, tehát boltokban összehalmazva létezzen, az által pedig a forgásból nagy summák elvonatnak, és a nemzet azon termékeket is elveszti, mellyeket ezen somma segedelmével előállithatott volna.

2-or. Hogy ha a kincs az adó utján szedetik, az adózókra nagyobb teher kivettetik, mint a mennyit a kiadások fedezése kíván.

Annál fogva azt állitjuk, hogy ha valamelly status képes más utakon is azon pénzbéli segedelmeket, mellyek háboruviselésre kívántatnak, magának megszerezni, kincsre nem szorul, az pedig történhetik: 1-ör, ha a nemzet gazdag,

ugy hogy minden szempillantban sok tőke a nélkül, hogy azoknak hiánya az iparban érezhető volna, nélkülöztethetik; és 2-or, ha a kormánynak a nemzetnél nagy hitele és bizodalma vagyon, ha a nemzet a kormány iránt bizodalommal viseltetik, szükség esetében a legnagyobb áldozatokra is készen van, és nagyon igaz azon régi közmondás: *Opes et corda subditorum sunt optimus thesaurus regum.*

Legfőlebb tehát olly statusokban, hol a forgalom elegendő élénkséggel nem bír, s hol a hitel hiányzik, és tehát nagyobb sommapénz egyszerre igen nehezen összegyűjtethető, a kincsszedés helyeselhető, de ilyenkor is nagy ovatosság szükséges, ne hogy ez által a nemzet károsodjék.

§. 74. *Az adónak felemelése vagy új adónak kivetése.*

Rendkívüli szükség esetében a status vagy a régi adó felemelése vagy új adó kivetése által szaporíthatja jövedelmeit.

Az adónak felemelését, vagy valamelly új adó kivetését, ha az ország virágzó állapotban vagyon, és tán a háboru által a keresetnek új forrásai nyíltak, az adózók könnyen viselendik, tehát ez esetben ezen segédszer alkalmazásba vétethetik, de ha az ország már hosszabb időig tartó háboru által már kimerítve vagyon, és az ipar és minden kereset csökkenésnek indultak, a status ezen segédszerhez ne folyamodjék, hanem inkább még csak lehetséges, más módon magán segíteni iparkodjék.

HETEDIK FEJEZET.

A statushitelről, és az elidegenítésekről.

§. 75. *Mi a statushitel.*

A statushitel a polgároknak bizodalma a kormány iránt, hogy ez az adósságai kifizetésére akarattal, és elég tehetséggel bír, a statusadósságtevés nem ritkán az egyedüli szer a statusnak gyógyíthatlan kárát vagy elenyésztét eltávoztatni,

vagy pedig tényleges hasznot megszerezni, ha a status megszorult állapotban lévén ehez nem folyamodhatnék, egyébb nem maradna néki hátra, minthogy azon temérdek sommakat, mellyeket p. o. a háborunak viselése kíván, a felemelt adó által magának megszerezni iparkodjék, vagy pedig előre kincset szedjen, mind a kettőnek az adósságtevést elébe kell tenni, mert ez által a rögtöni terhek több évekre osztatnak fel, és a jövő nemzedékek vállaira görditetnek, mivel az adósságok csak lassanként fizettetnek vissza.

§. 76. *A statusadósságoknak fogantaja.*

Noha a statusadósságok azon jó oldallal bírnak, hogy a rögtöni terheket több évekre felosztják, tehát azt eszközlik, hogy a polgárok azokat egyszerre nem annyira érzik, s azért az adó felemelése, vagy a kincsszedés előtt elsőbbséget érdemelnek, még is gyakran a nemzeti vagyonosságra nézve káros hatással vannak, némelleyek ugyan azt állítják, hogy ha a kormány tulajdon polgárinál adósságot tesz, a nemzeti vagyonosságra legkevesebb kár sem háromlik, mert a pénz csak egy kézből, t. i. a tőkepénzesnek kezéből más kézbe megy át, tehát csak birtokosát megváltoztatta, de noha az igaz, hogy a pénz magában véve a statusadósság által nem kevesedik, még is ezen állításban tévedés vagyon, mi mindjárt kitetszik, ha vizsgálóra vétetik, mire fordítja a status a kölcsön vett pénzeket, mit azon politicusok szem elől veszettek, a status a kölcsön vett pénzeket többnyire improductív fogyasztásra fordítja, holott ellenben, ha az adósság a status által nem tétetett volna, a tőkepénzesek azon tőkét másoknak, kik azokat productív foglalkozásaikra fordítandának, kölcsönözték volna, világos tehát, hogy a statusadósság által a természet és avval a nemzeti vagyonosság csökkenést szenvedett. Hogy egyébbiránt egészen másképp kell itélni a statusadósság hatásáról, ha a kölcsönzött pénz hasznos nemzeti vállalatokra p. o. vasutak létesítésére, csatornák előállítására, folyók szabályozására, vagy más közhasznú intézetekre fordítatik, kétség kívül vagyon, mert az illy intézetekből, gyakran időjárával sokkal nagyobb haszon háromlik a nemzetre, mint azon teher volt, mellyet a statusadósság a nemzetnek okozott.

2-or. A statusadósság által a polgárookra kötelesség háromlik, a statusadósság kamatjait és lassanként a tőkéket is visszafizetni, igaz ugyan, hogy ez esetben is a pénz a statusban marad, de mindazáltal tagadhatatlan, hogy az adózók, hogy ebbéli kötelességöknek megfelelhessenek, késztetnek vagy élvezeteikben valamely nélkülözést szenvedni, vagy mi rosszabb a természetésre szánt tőkéből valamit elvonni, mi magát a természetést is csökkenti, a statusadósságok által tehát mintegy új improductiv polgárosztály (t. i. a statushitelezők) előidéztek, mellynek jövedelmei nem valamely az egész nemzetet gazdagító forrásból (t. i. telekből vagy műiparra és kereskedésre fordított tőkékből) hanem egyedül a többi polgárok adózásaiból származnak, miből kitetszik, hogy ezen improductiv osztály csak a természetők, és a többi polgárok vagyonságának csökkenése mellett gazdagodik.

Külföldieknél tett adósságok még nagyobb mértékben károsak, mert 1-ör. A kamatok évenként az országból kiküldetnek a nélkül, hogy azok által valamely polgár foglalkozást nyert volna. 2-or. A tőkék felmondása is olly alkalmatlan időben történhetik, hogy a pénzeknek rögtöni kifolyása által a forgalomra legnagyobb károk háramolnak, mindazáltal ha a honban a tőkék kevés számmal vannak, és félhető, hogy azok a statusnak kölcsönvétele által az ipartól elvonatnak, és mellelte a kölcsön a külföldiektől tán sokkal kedvezőbb feltételek mellett kapható, akkor a külföldieknél tett adósság elsőbbséget érdemel.

§. 77. *Módok a statusadósságtevésre.*

A módok a statusadósságtevésre vagy kényszerítő vagy szabadakaratu kölcsönzésekre oszlanak el;

A kényszerítő kölcsönzésekhez tartozik:

1-ör. Ha a status a folyó kiadásait megállítja, és az innen bejövő jövedelmet más szükségei fedezésére fordítja.

2-or. Ha hiteljegyeket (Kreditzettel) ad ki.

3-or. Ha a bankok vagy más intézetek pénzeit magához vonja.

4-er. Ha papírpénzt ad ki.

5-ör. Ha az adónak előlegezését kívánja.

6-or. Ha forma szerinti kényszerített adósságot tesz. A szabadakaratu kölcsönzések is különféle alakban történhetnek, t. i. vagy közönséges adósság, vagy lotteria vagy életkamat, tontina, vagy annuitás alakjában.

A statusadósságok még felosztathatnak az ugynevezett lebegő adósságra (*schwebende Schuld*, dette flotante), melly csupán rögtöni szükségek fedezése végett tétetik, és mellynek lerovása a folyó rendes jövedelmekből legfőlebb egy két év alatt reménylhető, és az ugynevezett alapított statusadósságra (*fundirte Staats Schuld*, dette fondée), melly t. i. hosszabb időre vétetik fel, s mellynek lerovása a rendes jövedelmekből nem történhetik, azért e végett jövőre valamely intézkedés szükséges.

§. 78. *A folyó kiadásoknak megállítása.*

Az első adósságtevési mód az, ha a status a folyó fizetéseit megállítja, hogy ezen mód nem helybenhagyható magától értetik, mert 1-ör, az által a status megszegi köteleységét, és hitelét s maga iránti bizodalját csökkenti. 2-or. Azokat, kik a fizetés megkaphatására számoltak, nyomoruságba ejti, és őket is mintegy feljogosítja az általok kötött kötelezések megszegésére, innen pedig sok zavar a forgalomra következik, ezen jogsztalan szernek használása a kormánynak legnagyobb gyengéségét, és pénzügyi állapotjának megbomlását világosan elárulja.

§. 79. *Hiteljegyeknek kiadása.*

A második adósságtevési szer hiteljegyek kiadásában áll, hiteljegyek alatt pedig olly jegyek értetnek, mellyeket a kormány azon rajtok álló igérettel kiad, hogy azokat bizonyos, vagy bizonytalan idő (p. o. háboru végével) elmulta után bizonyos somma pénzzel beváltja, illy hiteljegyekkel a kormány fizetheti 1-ör, a maga tisztviselőit, és 2-or az áruszerzőit (*Lieferanten*); ha a tisztviselők illy jegyekben kénytelenitetnek fizetéseiket elvenni, nagyon károsodnak, mert ezen tisztviselőknék nagyobb része a fizetésre mindennapi kiadásai fedezésére szorulva vagyon, mivel pedig az élelmek, és más szükségeknek eladói illy jegyeket nem igen vesznek el, azért amazok kénytelenitetnek e jegyeket levonattal az uzso-

rásoknál nagy kárukra pénzzel felváltani, miből kitészik, hogy azokon az illy jegyekbeni fizetés által jogszalanság elkövettetett.

Ha pedig a status áruszerzőit illy jegyekkel fizeti, ezek azokat nagyobb áron el nem fogadandják, mint a mennyit kész pénzben érettök kapni reménylenek, és minthogy elvégre a status amazokat a névszerinti sommával beváltani köteles, sokat vesz, ha pedig az áruszerzőit a jegyeknek bizonyos értékbeni elfogadására kényszeríti, rajtok erőszakot elkövet, és nékik kárt okoz.

§. 80. *A bank és más intézetek pénzeinek megtámadása.*

Ha a status a bank, vagy más intézetek pénzeit megtámadja, az olly intézetek hitelét csökkenti, mert azoknak lehetetlenné teszi a fizetési kötelezésök teljesítését, ez által pedig illy intézetek hitelöket elvesztik, és szükségképen tönkre jutnak, a banknál különösen az által az fog történni, hogy temérdek sok bankjegy beváltás végett a bankba visszakerülend, minthogy pedig a bank azokat be nem válthatja, beváltásának felfüggesztését az az bukását, és pedig mintegy a statushatalomtól arra feljogosítva kijelenteni kénytelen lesz, ezen bukásból pedig a nemzeti vagyonszágra temérdek sok rossz háromlik.

§. 81. *A papírpénznek kiadása.*

A papírpénznek két célja lehet, t. i. a statusgazdasági és a fináncziai, a statusgazdasági céljáról már a statusgazdasági tudományban értekeztünk; a fináncziai célja pedig abban áll, hogy a kormány kellekeinek bizonyos mennyiséget fizethesse, vagy statuskötelezvényeket ezen pénzzel beválthassa, a papírpénznek minden egyes darabja magában véve kötelező levél, mellynek egykori törlesztésére s minden szempillantban teendő kész pénzbeli beváltására a status magát kötelezi, ezen adósságtevési mód az által ajánkozott leginkább a statusférfiaknak, hogy ettől kamatot fizetni nem kell, noha pedig a papírpénznek kiadása békességes időben jó eszközül szolgálhat a statuskiadások egy részének fedezésére, mindazáltal ha háboru magában az országban vitetik, vagy felette nagy inség uralkodik, a papírpénz

kiadása soha sem ajánlható, mert hogy a papírpénz káros ne legyen, szükséges, hogy az értékét mindig fenntartsa, ahhoz pedig kívánatlik, hogy a statusnak tehetsége legyen azt minden szempillantban kész pénzzel, és pedig azon értékkel mellyről szól, beváltani, de ilyenkor a status azon tehetség hiányával vagyon, részint mert az ellenség könnyen találhat módot a kész pénz nagyobb részét az országból kihuzni, részint mert akkor kész pénztárak a beváltás végett nem tartathatnak, annál fogva köz inség és szorultság esetében legfőlebb akkor, midőn már annyira jött, hogy a statusnak léte vagy nemléte forog kérdésben, és más segélymód épen nem létező, lehet a papírpénz kiadásához folyamodni.

§. 82. *Az adónak előlegezése.*

A polgárookra nézve nyomasztó teher, ha az adót hosszabb időszakra előlegezni kénytelenítettnek, mert a szegényebb polgárok hogy az adót előlegezhessék, vagy legsúlyosabb feltételek alatt pénzt kölcsönözni vagy törzsvagyonukat megtámadni késztetnek, mi által keresetök következő években csökkenni fog, még az által sem enyhítettik meg egészen ezen szernek nyomasztó hatása, ha az előlegezett sommából a kamatok levonása megengedtetik, azért ezen szer legfőlebb csak legnagyobb szorultságban mintegy rögtöni segély tekintethetik, de ha az előlegezés az előlegezőknek szabad akaratjára bízatik, akkor más természete vagyon, és a szabadakaratu kölcsönzések közé tartozik.

§. 83. *Kényszerített kölcsönzések.*

A kényszerített kölcsönzések épen nem helybenhagyhatók, mert általok

1-ör. A statusnak hitele csökkentetik, sőt néha egészen semmivé tétetik, ennek következtében pedig a statuspapirosok folyama is alább szálland, és azoknak birtokosai kárt szenvedendnek.

2-or. A gazdagok kivándorlásra az országból ingereltetnek, vagy félelemből a gazdagságaik elrejtésére indítatnak, ide járul

3-or. Hogy azok által a forgalomból gyakran a leghasznosabb tőkék elvonatnak.

Ugyan azon tekintet alá esnek az ugynevezett hazafiúi kölcsönzések (patriotische Anleihen), mellyek psychologiai kényszerítést magokban foglalnak, a mennyiben t. i. azon gazdag, ki a kölcsönadás végett köröztetett aláírási ivre nevét aláírni, és így magát bizonyos sommának a statusnak kölcsönözésére lekötelezni vonakodik, rossz hazafi hírének, és illy hir minden ártalmas következéseinek magát kiteszi, ebből kitetszik, hogy a kényszerített kölcsönzés mind addig nem tanácsolható, még a hitel a szükséges pénzeknek önkényes kölcsönzés általi megkaphatását reménylteti.

§. 84. *A szabadakaratu kölcsönzések.*

A szabadakaratu kölcsönzések a főlebb mondottak szerint többféle alakban történhetnek, t. i. közönséges adósság, lotteria, életkamat, tontina, és annuitás alakjában.

A közönséges kölcsönzés is megint különféle feltételek mellett tétethetik, t. i.

1-ör. Vagy bizonyos határidő az adósságnak letörlesztésére megállapítatik, vagy

2-or. A hitelezőnek a felmondás megengedtetik, vagy

3-or. A hitelezőnek csupán csak a kamatnak huzása, a nélkül, hogy neki a tőke felmondására jog adatnék, biztosítatik, a tőkének kamatozását is kétféle módon lehet kijelelni, t. i. vagy

a) A kamatláb arányban a kölcsönzött sommához, vagy

b) Arányban más ettől különböző névszerinti értékhez fejeztetik ki.

§. 85. *Mellyik látszik legczélszerűbbnek ezen módszerek közt.*

Ezen módszerek közt legczélszerűbbnek látszik az, ha a status egyedül bizonyos kamat fizetésére magát lekötelezi, de a tőke fizetésére nézve semmit sem határoz, és pedig azért, mert a kormány a jövő időknek körülményeit, és a szükséges kiadások mennyiségét előre nem láthatja, s tehát könnyen történhetnék, hogy ha bizonyos idő a visszafizetésre meghatározott volna, a status kötelességének a körülmények miatt meg nem felelhetne, azért ezen módszer az europai statusokban igen divatba jött, Franciaországban is hol rentes perpetuelles-nek neveztetik, a hires Lafitte (a kama-

rában 1833-ik évben tartatott beszédében) ezen módszert a legalkalmasabbnak kijelentette, illy esetben tehát felmondási jog csak a kormánynál vagyon, melly a felmondás után a tőkét akkor és azon mértékben visszafizeti, midőn azt legkönnyebben teheti, noha pedig a hitelezőnek nincsen felmondási joga, még is ha pénzére szüksége vagyon, magán segíthet az által, hogy kötelezvényét minden szempillantban eladhatja.

Az illy adósságnál miként az elébbi §-ban mondatott a tőkének kamatozása kétféle módon kijelentethetik, vagy t. i.

a) A kölcsönzött sommának minden 100 forintáról s a t. bizonyos kamatmennyiség ígértetik, ennél a módszernél a tőkének egykori eltörlesztésénél ugyan azon sommát kell a hitelezőknek visszafizetni, melly általok kölcsön adatott ha bár időközben a kötelezvényeknek ára a forgalomban a kölcsönzött sommánál felebb rugott, vagy alább szállott, az illy kötelezvényeknek folyama (cursusa) tehát az adós kormány és a statushitelezők közti viszonyra semmi befolyással nem bír.

b) Vagy pedig a kamatláb a kölcsönzött tőkétől különböző névszerinti értékhez való arányban kifejeztetik, ez esetben t. i. a status a hitelezőktől nem az egész sommát, melly a kötelezvényekben ki van fejezve, kapta, de a kamatláb úgy fejeztetik ki, mintha a kamat nem a valóban kölcsönzött, hanem a kötelező levelekben foglalt sommától (az az a kötelező levelek névszerinti értékétől) járna, p. o. a kormány 5 pcentos kamatra kötelezvényeket ad ki, és minden 100 forint helyett tettelegesen csak 70 forintot kapott, akkor ezekért valósággal 7 procentot fizet, mert 5: 70-hez körül belől úgy áll mint 7: 100-hoz, de midőn illy adósság a kormány által eltörlesztetik, azon ár, mellyért a hitelezők a kötelezvényeket átvették, az az a valósággal kölcsönzött pénznek mennyisége tekintetbe nem vétetik, hanem a status azokat az akkori folyamok (Börsenfurō) szerint beváltja, mindazáltal közönségesen el van fogadva, hogy a kormány a névszerinti érték fizetésével is magát az adósságtól bármikor felmentesithesse, és ezen fizetési mód akkor választatik, ha a folyam tán még a párin, az az a névszerinti érték felebb szökött.

Ezen módszer, mellyel az angol minister Pitt 1793-dik évben legelőször élt, igen gyakran használtatott, ennek használására pedig a statusférjak azért leginkább indítottak, mert

1-ör. Némelly időben a hitelezőtől a törvényes kamatlábra a status kölcsönt nem kap, tehát kénytelenítettik többet ígérni, de a helyett hogy 7 vagy 8 procentot ígérne, a felebbi módszerhez folyamodik, mert a törvényt, melly a megállapított kamatnál nagyobbat venni tilalmaz, megszegni átalja.

2-ör. Ide járul, hogy a hitelezők is illy adósság neméhez hajlandósággal vannak, mert reménylik, hogy a tőkéjöknel valamit nyerhetnek, ha t. i. a kötelezvények folyama felebb szökik, a mi azon esetben történhetik, ha nem valószínű, hogy a törlesztés olly hamar történjék, és a pénzkikölcsönzésre épen nincsen más jó alkalom.

§. 86. *Életkamatok — Tontinák.*

Az életkamat (vitalitium) olly szerződés, mellyben a status magát lekötelezi, hogy azoknak kik bizonyos tőkét neki fizetnek, addig még élnek, a törvényesnél nagyobb kamatot fizetni akar, mindazáltal úgy, hogy a tőkének visszakapásáról lemondjanak.

A Tontina (melly Tontí nevü olasztól eredetét vette) ellenben olly szerződés, mellyben a status valamelly társaságnak, melly sok körülbelöl egyenlő korban lévő tagokból áll, magát lekötelezi, hogy a tőlök fizetett tőkéért annak kamatját a társaságnak öszvesen, és pedig mind addig, még csak a társaság tagjai közül csak egy is még él fizetendő, úgy hogy azon kamat (néha mindazáltal úgy, hogy minden egyes halálnál kis levonat történik) a még élők közt felosztatik, még minden tag kihalván a statusnak kötelessége is megszűnik, a fizetendő kamat a tontinánál kisebb szokott lenni mint az életkamatnál, magától értetik egyébiránt, hogy a tőke itt sem fizettetik soha vissza.

Az életkamatok és tontinák bizonyos korban lévő emberek valószínű élettartásának kiszámításán alapszanak, ezen kiszámítás a tapasztalás nyújtotta adatok szerint már nagy tökéletességre vitetett; az életkamatok és tontinák általi kölcsönzés főleg Francia és Angol országban gyakran alkalmaztatott; ha illyféle szerződést a status sokakkal köt, sem-

mit sem kockáztat, mert azoknál a valószínű halandóság-
nak kiszámításai könnyen beteljesednek.

De mindazáltal az életkamatok és tontinák más szem-
pontokból nem helybenhagyhatók, és pedig mert

1-ör. Bizonyos, hogy olly hitelező a tőkét rendszerint
megsemmisíti, mert ez halála után a statusra háromlik, és
családjának semmi sem marad belőle.

2-or. Olly embereknek, kiknek csak kevés tőkéjük va-
gyon, és kik külömb munka után élni kénytelenitnének, az
életkamatok és tontinák lehetőséget nyitnak más polgártár-
saik rovására munka nélkül a nagyobb uzsorából kényelme-
sen élni, tehát a henyeség előmozditatik, ellenben a szorga-
lom, és azzal a nemzeti természet csökkentetik.

3-or. Ide járul, hogy innen a házasság életi idegenke-
dés támad, és az önzés nagy mértékben előidéztetik és ápol-
tatik, mert olly hitelezők mintegy elvül a házasságai nem
lépést elfogadják, az által pedig a népesség szaporodása is
gátoltatik.

§. 87. *Annuitások.*

Az annuitások természete abban áll, hogy a status a
hitelezőinek évenként a kamatokon kívül a tőkének is bizo-
nyos részét visszafizeti, még így lassankint az egész tőke
eltörlesztetik, az annuitásoknak azon árnyékoldalok vagyon,
hogy a hitelezőknél mintegy ingert előidéznek, hogy a tőké-
jüket, mellyet így részekre feldarabolva és vegyesen a ka-
matokkal megkapják, improductiv módon fogyasszák.

§. 88. *Lotteria-kölcsönzések.*

A lotteria-kölcsönzések még csak a mostani század szü-
leményei, ezek azon alapulnak, hogy a hitelezőkben nyere-
ségi reményt gerjesztvén, azáltal őket kölcsönadásokra haj-
landóbbakká teszik. A lotteria-kölcsönzéseknek lényege ab-
ban áll, t. i. az egész kölcsönzött somma kötelezvények ál-
tal, mellyeknek mindegyike bizonyos sommáról, p. o. 100 fo-
rintrol szól több kis részekre felosztatik, (azért e kötelezvé-
nyek partialis kötelezvényeknek is neveztetnek) és vagy éven-
ként, vagy csak bizonyos meghatározott időkből azon köte-
lezvények közül egy bizonyos mennyiség sorshuzás által ki-

választatik (mi úgy történik, hogy minden kötelezvény bizonyos számmal jelelve vagyon, és ezen számok sorshuzáskor a sorsdedénybe vettetnek) a kihuzott kötelezvények azonnal visszafizettetnek, és pedig teljes névszerinti értékökben, azoknak némellyikeire bizonyos előre meghatározott terv szerint, nagyobb, másokra közepső, és ismét másokra kis nyereségek esnek, tulajdonosinak pedig a többi kijött kötelezvényeknek, melyekre nyereség nem esett, a tőke a kamattal együtt az adósság felvétele napjától számítva kifizettetik, illy lotteria-kölcsönzésnél rendszerinti vagy legalább tökéletes évi kamatfizetésnek helye nincsen, és csak így válik lehetségessé a nyereséget kifizetni, mert azon idő alatt, mely elmulik míg a kötelezvény kihuzatik, a tőkének kamatai a statuspénztár javára esnek.

Illy lotteria-kölcsönzések a kormányra nézve úgy tekintendők mint olly kölcsönzés, mely meghatározott eltörlesztési tervvel van összekötve, mennyire kedvező illy kölcsönzés, az igen a körülményektől függ, csak azon nehézséggel van illy kölcsönzés összekötve, hogy olly esetben is, melyekben a kamaton felül fizetendő somma más sürgető kiadásokra szükséges volna, kell az eltörlesztést folytatni. *)

*) Illyen lotteria-kölcsönt az Austriai kormány 1820-ik évben tett, t. i. ez évben Parisch és Rothschild uraktól 20,800,000 for. p. p. felvett, és ezen kölcsönzött somméért 208,000 kötelezvényt, melyeknek mindegyike 100 forintról szólt kiadott, a terv szerint az egész adósságnak 20 év alatt történendő eltörlesztése határozottatott, és pedig úgy hogy évenként épen a kötelezvények 20-dik része eltörlesztessék, az eltörlesztendő kötelezvények minden évben sorshuzás által választattak, szinte mindenik kihuzott kötelezvényért sors által a nyereség meghatározottatott, a legnagyobb nyereség volt 120,000 for. p. p., a legkisebb pedig első években 120 for. p. p., utolsó években pedig 200 p. for., így tehát még az is, kitől a szerencse egészen elfordult, és kinek kötelezvénye az utolsó huzásban jött ki, és legkisebb nyereséggel, a betett tőkét kétszeresen kapta meg, de évi kamatok ezen kötelezvényektől nem fizettettek, mert ezen kamatokból a nyereségek alakították össze.

1821-dik évben pedig az Austriai kormány ugyan azon bankároktól lotteria-kölcsön által 37,500,000 for. p. p. vett fel, és

§. 89. *A szerződés a statusadósságoknál mikép jön létre.*

Midőn a kormány a statusadósság végett szerződésre lépni akar, vagy egy vagy több bankér közbenjárásával el, vagy azok nélkül közvetlenül azokkal szerződik, kik a pénzt neki oda adják.

Az első esetben a kölcsönnek feltételeit közhírré teszi, p. o. hány milliora van szüksége, száztol mennyi kamatot fizet, minő határidőben akarja a kormány az egész sommát megkapni, mikor kezdi a kamatfizetést, mi módon és mikor akarja a tőke eltörlesztését eszközölni, felszólítatnak a bankérok, hogy ajánlásaikat (Eubmissionen) a kitűzött határidőre nyujtsák be.

De néha a kormány, főleg midőn még hitele nincsen nagyon megalapítva, a nélkül hogy kölcsönvételi szándékát közhírré tenné, egyedül egy vagy két összeköttetésben álló nagy hirű bankérral alkudoz.

A beadott ajánlások megrostálása után a kölcsönszerzés arra bizatik, kinek ajánlásai a statusra nézve legkedvezőbbek, p. o. ki a legkisebb kamatokat igényli, vagy bizonyos névszerinti értékért a legnagyobb kész sommát ajánlja, ez azután meghatározott határidőkben a pénzt a statuspénztárba behozza, az egész sommáról azután készítettik egy főadósságlevél (Hauptobligation) az elvállaló bankér mint hitelező nevére, és letéttetik vagy a banknál vagy más közhitelességű helyen, melly addig ott marad, mig az adósság el nem törlesztetik, azután pedig megsemmisítettik, az elvállaló bankér pedig azt csak hiteles másolatban kapja, azonkívül pedig készíttetnek kisebb egyenlő vagy különféle sommáktól, p. o. 500 vagy 100 forintrol szólló ugynevezett partialis kötelezvények, mellyek statuspapirosoknak (Stoks) is neveztetnek, mind ezekben összesen foglalt somma épen felér a főadós-

azért 150,000 darab kötelezvényt, mellyeknek mindegyike 250 p. for. szólt, kiada, ennek is a visszafizetése 20 év alatt évenkénti sorshuzások által határozatott; de ezen kölcsönzésnél a hitelezők száztol négy forintot kamatképen évenként kaptak, azért a nyereségek is kisebbek voltak, mint amannál, kinek legkevésbé kedvezett a szerencse, utolsó huzáskor 120 forint nyereséget kapott.

ságlevélben foglalt summával, és ezen partialis kötelezvények átadatnak az elvállaló bankérnak, ki azokat részint helyben eladogatja, részint más kereskedői városokba szétküldi.

Az illy elvállalónak haszna állhat az ígért jutalomból, mellyet provisio név alatt kap, tovább a kamatból, melly neki mindjárt az alku kötésétől, vagy az első részfizetéstől fogva, és pedig közönségesen az egész kölcsönsommától jár, tovább az által is sokat nyerhet illy elvállaló, ha a kötelezvényeknek folyama felszökik, bizonyos egyébiránt, hogy illy kölcsönszerzést csak az vállalhatja magára, kinek magának annyi pénze vagyon, hogy az első részfizetést abból megteheti, a továbbiakra nézve a partialis kötelezvényeknek eladása, vagy más pénzes házakkali szerződés által magát biztosíthatja. A mostani statuskölcsönszerzők közt leghiresebbek és legszerencsésebbek a Rothschild testvérek, mert alig van Európában kormány, mellynek kölcsönt nem szereztek volna.

A II-ik esetben (*System der Subscription*, aláírási rendszer) valamely háznál aláírás nyitattik, és közhirül tétetvén a feltételek, egy átaljában minden kisebb vagy nagyobb tőkepénzes felszólíttatik, hogy a ki a statusnak kölcsönt adni akar, a meghatározott időre írná magát alá, és mennyit akar ezen feltételek mellett a statusnak kölcsön adni, ebben tehát részt vehet a kisebb tőkepénzes is, ezen módszert csak ott lehet használni, hol nagy a tőkepénzeseknek száma, de egyébiránt rendszerint az első módszer elsőbbséget érdemel, mert annál a kölcsönkapás bizonyosabb és hamarabb szokott lenni, és azért az utóbbi módszer már ritkán alkalmaztatik.

§. 90. *A statuspapirosok más birtokosra átruházása.*

A statuspapirosoknak, az az a partialis kötelezvényeknek bizonyos folyamuk (*Cursusok*) vagyon, folyam alatt pedig értetik azon ár, mellyen elkelnek, az az kézről kézre járnak, ezen folyam igen függ a kormánynak hitelétől, ha ez biztos alapon nyugszik, a folyam nagyobb lesz, sőt néha történhetik, hogy azon kedvezések miatt, mellyek néha ezen kötelezvényekkel összekötve vannak, a folyam azoknak névszerinti értékénél is fölebb áll, főleg akkor, ha más jó al-

kalmak a pénzkikölesönzésre hiányzanak, de ellenben ha a kormánynak hitele csökkent, p. o. szerencsétlen háboru miatt a statuspapirosoknak folyama is alább száll, sokszor a háborutoli félelem is a statuspapirosok folyamát alább szállítja, a diplomatiái tanácskozások és végzések is a statuspapirosok folyamára is befolyással vannak, innen van, hogy nem ritkán olyanok, kik statuspapirosokat vásárolni akarnak, rossz híreket terjesztenek, hogy azokat olcsóbban kaphassák, és később megint drágábban eladhassák.

A módra nézve, mellyen a statuspapirosok átruházása történik, külömbség vagyon,* t. i.

1-ör. Ha a statuskötelezvények úgy adattak ki, mint a magános kötelezvények, hogy t. i. minden egyes kötelezvény a hitelezőnek (kinek számára kiadatott) nevére szól, illy kötelezvény pusztá átadás által másnak tulajdonává nem válik, mert az átruházáshoz szükséges, hogy ez bizonyos modorban történjék, t. i. hogy az engedmény magára a kötelezvényre az átruházónak saját kezével irassék, és azon kívül valamely közhitelességű jegyzőkönyvbe beiktattassék, ezen kötelezvények azon jó oldallal birnak, hogy elvesztés esetében is a találó azokat maga hasznára nem fordíthatja, és a tulajdonos könnyen megtudható, de minthogy ezen formaszereőség által illy kötelezvényeknek másrai átruházása a forgalomban nehezítve vagyon, azért mai időben illy kötelezvények nincsenek annyira használatban mint hajdan.

2-or. Ha a statuskötelezvények úgy adatnak ki, hogy semmi bizonyos névre, hanem csak az előmutatóra (auf den Inhaber, au porteur) szólnak, illyeneknek tulajdona a pusztá átadás által másokra átruháztatik, és a tulajdonnak bebizonyítására semmi írásbeli átengedésnek előmutatása nem kívántatik, ezen okból illy kötelezvények kézről kézre úgy forognak mint a kész pénz, noha attol nagyon külömböznek, ezen módszer az austriai statuspapirosoknál is divatoz.

3-or. A beirási rendszer (System der Inscription) melly főleg Franciaországban divatoz, e szerint a kormány nem ad magáról kötelezvényt, hanem tart egy nagy közadossági könyvet (grand livre de la dette publique), mellybe a kölcsönadónak neve és a kölcsönzött somma beiktattatik, a hi-

telező pedig vagy bizonyítványt (certificat) vagy kivonatot (un extrait d'inscription) kezéhez kap, mellyet ha elád, a vevő válik statushitelezővé, de az ilyen átruházás szinte a nagy adóssági könyvbe az illető helyén beiktatandó, ezen rendszer által a statuspapirosokkal kereskedés és azoknak forgása egy kevéssé megakadályoztatik, a külföldön pedig csaknem lehetlenné tétetik.

§. 91. *A statusadósság feltételeiről.*

A statusadósság iránti szerződés azon feltételeken kívül, mellyek a dolog természetéből folynak, még más különféle feltételeket is magában foglal, a leggyakortabbak e következők:

1-ör. Hogy a kamat járásának ideje korábbi időtől számittassék, mint a tőkének lefizetése történt.

2-or. Hogy a kormány a statuskötelezvényeit bizonyos fizetésekben a névszerinti értékökben elfogadja, ezen feltétel által a statuspapirosok árának csökkenése valamennyire elhárítatik.

3-or. Hogy a kamatok az érczpenznek bizonyos nemben fiztessenek, és az adósságlevelél is abban váltassék vissza.

4-er. Hogy a statushitelezők ezen tőkéik jövedelmeitől adózni ne tartozzanak.

5-ör. Néha valamelly más hatalmasság a statusadósság eránt garantiát vagy kezességet vállal magára, miként ez történt az ujdón alakított Görög országban, hol a felvett kölcsön eránt Angol, Francia és Orosz ország a garantiát magokra vállalták.

6-or. Néha az adósság biztosítására a rendes jövedelmeknek valamelly ága mintegy hypothecaul lekötetik, mellyből mind a kamatok fizetendő, mind a tőke lassanként eltörlesztendő, de az illy eltörlesztési fundusrol alantabb szó leend.

§. 92. *A statusadósságok kamatainak fizetéséről.*

A statusadósságok kamatai fizetésére nézve következők megjegyzendő:

1-ör. A pénzforgás előmozdítása tekintetéből a kamatok az évnek több szakaszaiban, p. o. évnegyedenként fizetessenek.

2-or. A hitelezők kényelmére nézve felette jó, ha azok kamataikat nem csak a fővárosban, hanem más tartományi városokban is valamely köz-pénztárból, sőt még a külföldön is bizonyos városokban felvehetik, így p. o. az austriai kötelezvények kamatait Parisban és Londonban is lehet felvenni.

3-or. Csalárdság elkerülése végett nyomtatott kamatnyugtatványok (coupons) behozassanak, ez pedig történhetik, ha minden egyes kötelezvényhez illy nyugtatványok mennyisége bizonyos számú évekre ragasztatik, mindenik nyugtatványra a kötelezvénynek száma, és a nap, mellyen a kamat fizetendő feljegyeztessék, úgy hogy két nyugtatvány soha sem legyen egymással megegyező, a meghatározott időben a hitelező illy nyugtatványt (melly azért szelet, coupon nevezetik) levág, és azt a nélkül, hogy valamit ráírna a kamat felvétele alkalmával a statuspénztárnál beadja, ha pedig az illy nyugtatványok már elfogytak, azoknak a jövő évekre kívántató mennyisége a kötelezvény előmutatása mellett kéretik.

§. 93. *Az eltörlesztési pénztár.*

Az adósság visszafizetése biztosítására igen czélszerű, ha különös eltörlesztési pénztár (Tilgungsfond, sinking fond) alakittatik, ezen eltörlesztési pénztár arra van szánva, hogy abból évenként mind a statusadósságok kamatai fizetessenek, mind a tőkének is egy része lerovassék, mennél kevésbé előreláthatja a kormány, vajjon háboru vagy más váratlan események a statusadósságot nem szaporitandják-e, annál nagyobb kötelessége van béke idejében az adósságok kevesbitéséről gondoskodni, a statusadósság eltörlesztésére nézve újabb időben többnyire azon elv elfogadtatott, hogy azon somma, melly évenként a közjövödelmekből felül marad, minekutánna a köz szükségek fedezve vannak, az évenkénti eltörlesztésre fordittassék, miből következik, hogy ha valamely évben a közjövödelmekből semmi sem maradna fenn, az eltörlesztés megállítandó, mert ha a status az eltör-

lesztés eszközlésére új adósságtévéshez folyamodni kénytelenítették, az adósságtörlesztés csak kápráztató lesz, ily törlesztési fundus képezéséhez egyéb kedvező körülményekben tán rendkívüli adót is kivetni lehet.

Az adósság könnyebb eltörlesztésére jó szer lehet a fizetendő kamatok alábbszállítása, de ez a hitelezők jogai csorbitása nélkül csak úgy történhetik, ha ajánlat tétetik, hogy azon hitelező, ki abba meg nem egyez, a tőkéjét tüstént visszakaphatja, hogy pedig ez sikerüljön szükséges

1-ör. Hogy a kormány annyi sommákat készen tartson, mennyi a leszállításba meg nem egyező hitelezők kötelezvényeik visszafizetésére kívántatik.

2-or. Arra jó időpont választassék, t. i. olyan, mellyben a kamatláb általjában leszállott, és a tőkepenzeseknek tőkéjük más jövedelmesebb használatára az alkalmak hiányzanak.

§. 94. *A statusbukás.*

A statusbukás (Staatsbankerott) akkor áll be, ha a status az adósságait a hitelezőinek jogait megsértő módon megsemmisíti, vagy kevesbiti, ily bukás által a statushitelezők vagyoniukban nagyon károsodnak, és sokan közülök nyomorba és szegénységbe ejtetnek, tovább a statusnak hitele is hosszabb időre megrongáltatik, annál fogva a bukás csak akkor alkalmazásba vétessék, ha már lehetetlen annak kikerülése, és a kormánynak fizetési tehetetlensége is igen szembetűnő, és elismert, mert akkor a bukásnak következései a statuspapirosok folyamának már hosszabb idő óta leebszállása miatt egyszerre nem annyira megrendítők, mivel már nagy károsodások előre mentek, és ezek többek közt megoszoltak.

§. 95. *Mitől függ a statusnak hitele.*

A statusnak hitele e következőktől függ:

1-ör. A nemzet vagyoni állapotjától, mert mennél nagyobb a nemzetnek vagyoniassága, annál több kuforrás létezik, mellyből a kormány jövedelmet huzhat, s tehát az adósságait is kifizetheti.

2-or. A pénzügyministerium ügyességétől, becsületességétől, és általa követett pénzügyrendszer helyességétől, ha t. i.

abban rend, takarékoság és pontosság uralkodnak, ha a kamatok rendszeresen fizettetnek, a tőkeeltörlesztési határidők is megtartatnak, és a kormánynak jogosságszeretete esmeretes, a hitel jobban fenntartatik; de ellenben a kormánytól elkövetett jogtalanságok vagy hibák a hitelt is hosszú időre meggyengítik, sőt elenyésztetik, a hitel állapotjára egyébiránt nagy befolyással is bír a már meglévő adósságok mennyisége.

3-or. A status kormányalakjától; zsarnoki uralkodások alatt a kormánynak hitele nincsen, korlátlan monarchiákban is kisebb szokott lenni a hitel, mint olly alkotmányos országokban, mellyekben a nemzet képviselői a statusadósságtevésbe befolyhatnak, mert fel lehet tenni, hogy a nemzet képviselői csak akkor egyeznek meg az adósságtevésbe, mikor arra igazi szükség vagyon, tovább a nyilvánosság is, mellyel valamelly statusnak fináncziai ügyek kezeltetnek, annak hitelére nagy befolyással lehet.

4-er. Az egész statusépület szilárdságától, hol t. i. az ország külső megtámadások ellen jobban biztosítva vagyon, hol a belső béke és rend nincsen veszélyeztetve, ott a hitel erősebb alapon nyugszik, mint olly országban, mellyet külső ellenség fenyeget, vagy belső szenvedélyes pártok, és meghasonlások szét szaggatnak. *)

§. 96. Az elidegenítések.

A domaniáljóságok elidegenítése szorultság esetében a status által ritkán történhetik haszonnal, mivel ha nagyobb mennyiségű jóságok rögtön eladatnak, azoknak jó ároni elkelése nem igen reménylhető, mert a tőkék arra hiányzanak, és azonkívül ilyenkor a vevőknek száma csekély lenni szokott, ugyan azt kell tartani a regalis jövedelmek elidegenítése felől, legfőlebb tehát azon esetben, midőn már a status egészen hitel fogytában szenved, és semmi más segélyszerre nincs kilátása, a domaniáljóságok vagy regalis jogok elidegenítéséhez folyamodni lehet.

*) A statushitel felől írott munkák közt legnagyobb figyelmet érdemel Nebenius német írónak azon czimű munkája: »Der öffentliche Credit« ezen munka valóban classicusnak nevezetethetik.

Toldalék.

A pénzügyi ügyeknek kezeléséről.

§. 97. *A pénzügyi ügyek kezelésénél megtartandó elvek.*

A pénzügyi ügyek kezelése azon mód, melly szerint a különféle pénzügyi ügyek, különféle pénzügyhivatalok és tisztviselők közt felosztatnak, és azok által végrehajtatnak.

Mellyik a legcélszerűbb pénzügykezelésmód általánosan meghatározni bajos, mert ezen kérdésnek megfejtése igen az egyes ország különféle körülményeitől, a pénzügyei kiterjedésétől és minéműségétől, nem különben mint a statusnak alkotmányától is függ, azért elméletileg a pénzügyek kezelésére csak kevés főelvet lehet felállítani, illyenek pedig hogy a pénzügyek kezelése olyan legyen, miszerint benne

1-ör. Rövidség, egység és egyszerűség, és 2-ör, világosság és rend uralkodjanak, hogy mind az egész pénzügykezelés, mind annak minden részei könnyen áttekinthessenek. 3-ör. Örökös ellenörködés is szükséges a pénzügykezelésben, ez pedig abban áll, hogy minden számadási ügyek többeknek kezeiken keresztül menjenek, hogy tudassék vajjon hiven és helyesen vitetett-e a számadás?

Hogy pedig ezen czélok eléressenek szükséges, hogy a pénzügyek célszerűen felosztassanak, és pedig

1-ör. A térség szerint, t. i. a statusföldterület nagyobb és kisebb részeire, sőt egyes helyeire nézve különös kezelés felállitassék.

2-ör. A tárgyak szerint, t. i. a különféle pénzügyi ügyek egymástól elkülönitessenek úgy p. o. a domaniáljóságok, regáljogok, adó, s a t. egymástól elválasztva kezeltessenek.

Mind a két felosztás a hivatalokban bizonyos fokozatot, és az alsóbb hivataloknak a felsőbbek alatti alárendeltségét szükségessé teszi, hogy a kezelés egyenlő elvek szerint történhessék.

A pénzügyszolgálatban következő hivatalokat lehet különböztetni:

1-ör. A helybelieket, mellyek egy hivatalosnak bizonyos helyeni jelenlétét kívánják, ide tartoznak az egyes domaniáljóságnak, bányáknak, sóaknáknak, pénzverőházaknak, postáknak, utivámoknak, határvámoknak, a kormányi gyároknak kezelői, nem különben a helybéli adószedők.

2-or. A kerületi pénzügyhivatalok, mellyeknek a helybéli hivatalok alárendelve vannak.

3-or. A tartományi pénzügyhivatalok, mellyeknek a kerületi pénzügyhivatalok alárendelve vannak és

4-er. A központi pénzügyhivatal, az az a fő pénzügyi kormányshé, mellynek a tartományi pénzügyhivatalok alávetve vannak, és mellynél minden külön pénzügyi tárgynak külön sectioja legyen, ezen kormányshé pedig a pénzügyministeriumtól függjön, melly az egész status pénzügyállapotjának áttekintetét kidolgozza, és a pénzügyekben rendelkezéseket kibocsájt, azért a ministerium tagjainak a pénzügyi ügyeknek mind elméleti, mind pedig gyakorlati alapos esmeretével birniok kell.

A mi pedig a pénzügyekben előforduló számadás módjait, és a számadások megvizsgálását illeti, erre nézve a számadási tudomány (Buchhaltung = Wissenschaft) a szükséges szabályokat magában foglalja.

<i>Lap.</i>	<i>Sor.</i>	<i>Hiba.</i>	<i>Igazítás.</i>
1	19	ered	eredt
5	1	képviselőitől	képviselői által
31	2	papír	papírt
46	23	ellen észrevételeiket	ellenészrevételeiket
54	2	adónak	adó
56	7	kimutatni	kikutatni
65	35	alá vetett	alávetett
76	29	beválthassa	beválthasson

Körsejt jezo ke. jama, jüvvelaia Kereln.
minch a fura a jövi nemredelvt i tabarik
mind kerd. eris h. a közei nyjabb köbsejer aler
Dörögge termi, valamely jüvvelaia elidegeniti
eni a körmény megajjese kell kon.
A körmény adia kicetnie sutai sajjai: de
körmény meg a enadi, s en tilkott leg
Rendörögje sajjai kelleter, kereln. A körményeji
egyszeri, tür, virvefjüny; a közeji alapitny, a
jezo erolt, a közeji sajjai köri beitel. De e fel
veseli fotitelok a jüvvelaia hatimondok meg.
A közeji tabarik a jüvvelaia engedelmekedi,
neisin befrälloalat, adibehytai, életmüfölti
katoncüllitititit a jüvvelaia el itimialatit,
A körménya, ake toll sajjai vunnak, a
vedelemben mindent réft veset, habar a
sajj: de ama. vilapititititit réft veset,
a körmény befrälloalatit.

stiles így lufar nagy mennyiségű jivé fő
regre, melyre vinné mészitára, be kellé
a várn. 5. Ez birtalmatlanigó muson
kivé vinné. Ennek meggyőződését megfő
ítja, és ellene is kell haragnia
a a oryón szabaddajti van je, a körve
mennyé sajti úja megfőhözük a körve
bőbbéje indemel a politika hivatali rend
e ha valamilyen oryón ex minen vinné sajti

Handwritten flourishes and signatures, including the name "Károly" written multiple times in various orientations and styles.

